

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ
ТОРАЙҒЫРОВ УНИВЕРСИТЕТІ**

**МИНИСТЕРСТВО НАУКИ И ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
ТОРАЙҒЫРОВ УНИВЕРСИТЕТ**

**ТОРАЙҒЫРОВ УНИВЕРСИТЕТІНІҢ
65 ЖЫЛДЫҒЫНА АРНАЛҒАН
«XXV СӘТБАЕВ ОҚУЛАРЫ» АТТЫ
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ
КОНФЕРЕНЦИЯСЫНЫҢ
МАТЕРИАЛДАРЫ**

**МАТЕРИАЛЫ
МЕЖДУНАРОДНОЙ
НАУЧНОЙ КОНФЕРЕНЦИИ
«XXV САТПАЕВСКИЕ ЧТЕНИЯ»,
ПОСВЯЩЁННОЙ 65-ЛЕТИЮ
ТОРАЙҒЫРОВ УНИВЕРСИТЕТА**

IV том

**ПАВЛОДАР
2025**

Редакция алқасының бас редакторы:

Медетов Н. Ә., ф.-м.ғ.д., «Торайғыров университеті» КеАҚ Басқарма Төрағасы – Ректор

Жауапты редактор:

Ержанов Н. Т., б.ғ.д., профессор, «Торайғыров университеті» КеАҚ ғылыми жұмыс және халықаралық ынтымақтастық жөніндегі Басқарма мүшесі-проректоры

Редакция алқасының мүшелері:

Елубай М. А., Талипов О. М., Жукенова Г. А., Аубакирова С. С., Колесников Ю. Ю., Уахитов Ж. Ж., Ксембаева С. К., Испулов Н. А.

Жауапты хатшы:

Баянова А. К., Хусаинова А. Б., Исимова Б. Ш., Алимова А. Ж., Жангазинова Д. М., Кайниденов Н. Н., Шалабаев Б. А., Шарапатов Т. С., Талипова Ж. Ж., Ахметов Д. А., Бекниязова Д. С., Мусаханова С. Т., Каменов А. А., Ткачук А. А., Зарипов Р. Ю., Қабылқайыр Д. Н., Рахметова А. М., Жапар Ж. Б., Байтемирова А. К., Урузалинова М. Б., Токтарбекова А. Б., Джанаргалиева М. Р., Естаева М. Т., Толокольникова Н. И., Жуманбаева Р. О., Қабылбек А. Б., Кильдибекова Б. Е., Мажитова А. Ә., Жаябаева Р. Г., Нурханов Т. Е., Кос В. В., Акшанова А. М., Рахимов М. И., Сахариева А. Ж., Аусебек А. Р., Багумбаева А. А., Набиуллина А. С., Елубаева К. А., Садакова А. Ж.

Ж66 Торайғыров университетінің 65 жылдығына арналған «XXV Сәтбаев оқулары» атты Халықаралық ғылыми конференцияның материалдары – Павлодар : Торайғыров университеті, 2025.

ISBN 978-601-345-594-5 (жалпы)

Т. 4 «Оқушылар». – 2025. – 451 б.

ISBN 978-601-345-598-3

Торайғыров университетінің 65 жылдығына арналған «XXV Сәтбаев оқулары» атты Халықаралық ғылыми конференцияның материалдары (25 сәуір 2025 жыл) жинағында келесі ғылыми бағыттар бойынша ұсынылған мақалалар енгізілген: Энергетика, Физика-математикалық және компьютерлік ғылымдары, Ауыл шаруашылығы және АӨК, Мемлекеттік басқару, бизнес және құқық, Сәулет және дизайн, Заманауи инженерлік инновациялар мен технологиялар, Жаратылыстану ғылымдары, Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдары.

Жинақ көпшілік оқырманға арналады.

Мақала мазмұнына автор жауапты.

ӘОЖ 001

КБЖ 72

ISBN 978-601-345-598-3 (Т. 4)

ISBN 978-601-345-594-5 (жалпы)

© Торайғыров университеті, 2025

РЕЧЕВЫЕ ОСОБЕННОСТИ ГЕРОЕВ МУЛЬТФИЛЬМА «ФИКСИКИ»

АЛИМСУРЕНОВА А. А.

магистр русской филологии, учитель русского языка и литературы,
СОШ имени Ш. Уалиханова, г. Павлодар

СЕМЕНОВ М.

ученик 6 класса, СОШ имени Ш. Уалиханова, г. Павлодар

Мультфильмы играют важную роль в социализации детей, помогая им не только развивать речь, но и усваивать нормы поведения и ценности. Актуальность исследования речевых особенностей героев данного мультфильма «Фиксики» обусловлена его широкой популярностью среди детской аудитории. В эпоху цифровых технологий мультфильмы стали одним из ключевых источников информационного и культурного воздействия, и исследование их речевых особенностей имеет значимость как с точки зрения русского языка, так и с точки зрения развития речи.

Цель исследования: анализ и выявление особенностей речевого поведения героев мультфильма «Фиксики», а также их влияние на формирование речевых навыков и коммуникативной культуры у детей.

Задачи исследования:

– Изучить речевые особенности персонажей мультфильма «Фиксики»;

– описать речь фиксиков с точки зрения разделов русского языка;

– проанализировать, как речевые стратегии фиксиков влияют на восприятие информации детьми и их речевое развитие;

– составить дидактические игры для увлекательного изучения русского языка;

– составить дидактические задания по русскому языку.

Объект исследования: мультфильм «Фиксики».

Предмет исследования – речевые особенности героев мультфильма «Фиксики».

Методы исследования: лингвистический анализ, экспериментальный метод, наблюдение.

Гипотеза: речевые особенности героев мультфильма «Фиксики» оказывают значительное влияние на развитие лексических и коммуникативных навыков у детей младшего школьного возраста, способствуя усвоению технической и научной терминологии в доступной и увлекательной форме. Проблема: недостаточное исследование речевых стратегий героев мультфильма «Фиксики» и их влияния на формирование речевой культуры и познавательных способностей детей приводит к недооценке роли образовательных мультфильмов в развитии детской речи и социализации.

В Казахстане мало исследований, посвященных анализу мультфильмов и их влиянию на развитие речи детей, однако несколько авторов рассматривают связь между анимацией и языковым развитием. Например, исследования показывают, что через мультфильмы дети активно осваивают нормы устной речи. Байжанова С.К. отмечает «роль медиа в формировании языковой картины мира у детей дошкольного и младшего школьного возраста» [1, с.44]. Рыскулова Ж.М. подчеркивает «значение мультфильмов в адаптации детей к цифровой культуре, где ключевую роль играют такие мультфильмы, как «Фиксики», в обучении и воспитании» [2, с.122].

Российские ученые активно изучают влияние мультфильмов на формирование речи и восприятие информации у детей. Особое внимание уделяется образовательным мультсериалам, среди которых «Фиксики» занимают важное место благодаря их познавательной направленности и использованию специфической лексики. Литература, посвященная анализу мультсериалов, например исследования Е.В. Шуваловой, обращает внимание на использование в речи героев «Фиксиков» научных терминов и технологических понятий. [3, с.202] Авторы отмечают, что через персонажей мультсериала дети знакомятся с такими словами, как «передатчик», «механизм», «цепь», что способствует развитию технической лексики.

В работах Е.А. Левиной отмечается игра слов и использование креативных языковых конструкций, которые делают речь героев яркой и запоминающейся. [4, с.55] Это помогает поддерживать интерес детей и облегчает усвоение нового материала.

Таким образом, и казахстанская, и российская литература уделяют большое внимание «Фиксикам» как образовательному мультфильму, который через речевые особенности персонажей

способствует развитию у детей речи, обогащению словарного запаса и формированию познавательных навыков.

Речевые особенности – это индивидуальные или специфические черты речи, которые зависят от различных факторов: возраста, пола, социальной среды, уровня образования, психоэмоционального состояния, а также ситуации общения. Речевые особенности могут проявляться в:

- употреблении определённых слов, жаргона, профессионализмов или книжной лексики;
- строении предложений, использовании различных синтаксических конструкций;
- произношении звуков;
- манере речи, подборе слов в зависимости от ситуации общения;
- скорости произнесения слов, паузы, эмоциональности;
- использовании определённых грамматических форм, таких как суффиксы, окончания и т.д. [5, с.112]

Таким образом, речевые особенности – это совокупность характеристик, которые отличают речь одного человека или группы людей от других, и они зависят от множества факторов, влияющих на процесс общения.

Синтаксис мультфильма помогает сделать сложные технические объяснения простыми, а диалоги – живыми и запоминающимися. Рассмотрим ключевые синтаксические особенности:

1 Краткость предложений

В мультфильме часто используются короткие и простые предложения. Это упрощает восприятие информации детьми, так как длинные и сложные предложения могли бы затруднить понимание.

Краткие предложения помогают поддерживать быстрый темп повествования, что важно для удержания внимания молодой аудитории. Например, в объяснении работы прибора фиксика могут использовать предложения типа: «Это мотор. Он вращает вентилятор. Вентилятор охлаждает воздух.»

2 Простые и понятные конструкции

В речи персонажей преобладают простые синтаксические конструкции. Это помогает объяснить сложные технические и научные концепции без излишней сложности. Например: «Фиксики чинят приборы», «Электричество течет по проводам».

3 Вопросительно-ответные конструкции

Часто используются вопросы и ответы, особенно в диалогах между персонажами. Это способствует вовлечению зрителей в процесс, поскольку они могут сами попробовать ответить на вопрос до того, как это сделают персонажи.

Вопросы помогают структурировать объяснения: персонажи (обычно Нолики или Дим Димыч) задают вопросы, а другие фиксиксы дают на них подробные ответы. Например: Нолик: «А что такое индукция?» Симка: «Индукция – это процесс, когда ток появляется в катушке, если её намагнитить.»

4. Интонационные конструкции и восклицания

В мультфильме широко используются восклицательные предложения, что добавляет эмоциональности и помогает выделить ключевые моменты или выразить реакцию персонажей. Например: «Ого!», «Как здорово!», «Ух ты!» – такие фразы помогают выразить удивление или восторг, что делает общение персонажей более живым и выразительным.

Интонационные конструкции с вопросами и восклицаниями часто делают речь более динамичной и поддерживают внимание детей.

5 Повторение конструкций

Частое повторение одних и тех же синтаксических конструкций помогает закрепить информацию и сделать объяснения более запоминающимися. Фиксиксы могут несколько раз повторить ключевые моменты объяснения в разных формах, чтобы дети лучше усвоили суть. Например: «Электричество проходит через провод. Когда провод соединяется с розеткой, по нему течет ток.»

6 Императивные конструкции

Поскольку в мультфильме часто даются инструкции или советы, в речи фиксиков встречаются повелительные предложения, которые выражают указания или правила. Например: «Включи прибор!», «Никогда не суй пальцы в розетку!», «Соблюдай осторожность!». Эти конструкции акцентируют внимание на важности выполнения действий или правил безопасности.

7 Диалоги с распределением ролей

Синтаксис диалогов отражает распределение ролей среди персонажей: более старшие или опытные фиксиксы, такие как Симка и Дедус, говорят более развернуто и структурированно, давая объяснения и наставления. Младшие персонажи, такие как Нолик, задают короткие вопросы или выражают эмоции простыми предложениями. Например диалога: Нолик: «А как работает этот

прибор?» Симка: «Очень просто. Внутри есть механизм, который запускает мотор.»

8 Прямое обращение к зрителям

Персонажи мультфильма часто обращаются напрямую к зрителям, что создает эффект взаимодействия. В таких случаях также используются простые синтаксические конструкции: «Ты знаешь, как это работает?», «А теперь давайте узнаем, что случилось с прибором!» Такое обращение делает мультфильм более интерактивным.

9. Описание процесса через пошаговые объяснения

Когда фиксиксы объясняют, как что-то работает, они часто делят информацию на пошаговые инструкции. Это синтаксически отражается в том, что каждый шаг формулируется в отдельном предложении: «Сначала нужно вставить вилку в розетку. Затем прибор получает питание. После этого двигатель запускается.»

Таким образом, синтаксические особенности мультфильма «Фиксиксы» направлены на то, чтобы сделать сложные темы и научные концепции понятными для детей. Простые и краткие предложения, вопросы и ответы, повелительные конструкции и пошаговые инструкции – всё это помогает зрителям легко усваивать информацию и поддерживает внимание в процессе просмотра.

Рассмотрим основные морфологические черты мультфильма:

1 Частое использование существительных

Существительные занимают центральное место в лексике мультфильма, особенно технические термины, описывающие различные устройства, их части и процессы. Например, такие слова, как «мотор», «провод», «электричество», «индукция», активно используются в диалогах.

2 Часто употребляемые прилагательные для описания характеристик предметов

Прилагательные в мультфильме служат для описания характеристик объектов и приборов. Они помогают детям понять, как выглядят предметы или как они работают. Примеры прилагательных: «электрический», «механический», «большой», «маленький», «сломанный», «исправный».

3 Глаголы действия и состояния

Глаголы играют важную роль, так как фиксиксы постоянно что-то чинят или объясняют процессы. Основные глаголы, связанные с действием: «чинить», «работать», «исправлять», «ремонттировать», «включать», «выключать». Глаголы также помогают объяснить

процессы и явления: «течь» (про электричество), «вращаться» (про мотор), «греться» (про приборы), «остывать» (про охлаждение). Примеры: «Электричество течет по проводам», «Мотор вращает вентилятор».

4. Повелительное наклонение глаголов

В речи фиксиков часто используются глаголы в повелительном наклонении для дачи инструкций или указаний. Например: «Не трогай!», «Почини!», «Включи!», «Выключай!», «Будь осторожен!». Эти формы глаголов помогают персонажам взаимодействовать друг с другом и зрителями, передавая важные советы и инструкции.

5 Использование личных местоимений

Личные местоимения (я, ты, он, она, мы, вы, они) активно используются в мультфильме, особенно в диалогах. Они помогают создать ощущение личного взаимодействия между персонажами и между персонажами и зрителями. Местоимения создают непосредственную коммуникацию, например: «Ты знаешь, как это работает?», «Мы починим этот прибор», «Они сломали вентилятор».

6 Уменьшительно-ласкательные формы слов

В мультфильме часто используются уменьшительно-ласкательные суффиксы для создания более теплой, дружелюбной атмосферы. Например, Нолик само по себе является уменьшительным, что отражает его младший возраст и наивность. В речи героев можно встретить формы: «проводочек», «приборчик», «кнопочка». Эти формы делают речь более мягкой и детской, что соответствует целевой аудитории мультфильма.

7 Использование глаголов в настоящем времени

Большинство действий фиксиков описывается глаголами в настоящем времени, так как они выполняются непосредственно в момент действия. Это поддерживает динамику и ощущение того, что события происходят «здесь и сейчас». Например: «Мы сейчас починим!», «Прибор работает», «Вентилятор крутится».

8 Наречия для описания действий и состояний

Наречия помогают уточнить, как именно выполняется действие. Например: «быстро», «аккуратно», «осторожно», «правильно». Это важно для передачи точных инструкций и описания процессов.

9 Отглагольные существительные

Иногда в мультфильме используются отглагольные существительные (например, «починка», «ремонт», «зарядка»), которые обобщают действия и процессы.

10 Морфология имен собственных

Имена фиксиков, как правило, символичны и отражают их характеристики или функции. Например:

Нолик – символизирует что-то маленькое или начинающее, как ноль в числовой системе.

Симка – происходит от слова «симметрия» или «система», подчеркивая её разумный и организованный характер.

Таким образом, морфологические особенности мультфильма «Фиксики» помогают создать понятный и доступный для детей язык, при этом отражая научные и технические темы. Простота глаголов, частое использование существительных и прилагательных, а также уменьшительно-ласкательные формы создают дружелюбную атмосферу, поддерживают образовательную направленность и делают диалоги яркими и эмоциональными.

Проанализировав мультфильм «Фиксики» мы делаем следующие выводы:

- Речь персонажей, фиксиков, эмоциональная, яркая, в какой-то степени юмористическая, понятная и доступная маленьким зрителям и слушателям.

- фиксики в своей речи используют разные части речи (имена существительные, прилагательные, глаголы, наречия), словарный запас фиксиков очень богат, они во всех сериях обучают друг друга, либо своего друга, Дим Димыча;

- речевые стратегии фиксиков благотворно сказываются на речи детей младшего возраста;

- сочинили буклет «Персонажи мультсериала «Фиксики»»;
- составили дидактические игры, которые помогут увлекательно, нестандартно изучать русский язык;

- придумали задания по русскому языку на основании речи фиксиков.

Наша гипотеза, что речевые особенности героев мультфильма «Фиксики» оказывают значительное влияние на развитие лексических и коммуникативных навыков у детей младшего школьного возраста, а также способствует усвоению технической и научной терминологии в доступной и увлекательной форме подтвердилась в полном объеме.

ЛИТЕРАТУРА

1 Байжанова С. К. «Мультфильм в дошкольном воспитании», Астана, 2007

- 2 Рыскулова Ж.М. «Мультфильм как средство развития творческого воображения детей», Астана, 2011
- 3 Шувалова Е.В. «Мультфильмы: психолого-педагогический аспект», М, 2006
- 4 Левина Е.А. «Мир мультфильмов и ребенок», М., 2010
- 5 Леонова Е.А. «Речевые особенности персонажей анимационных фильмов», М., 2015

АНИМАЛИЗМЫ ВО ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ОБОРОТАХ РУССКОГО И КАЗАХСКОГО ЯЗЫКОВ

АХМЕТОВА А. М.

учитель русского языка и литературы, Специализированной гимназии
для одаренных детей имени К. Сатбаева

ЖУМАЖАНОВА Ж.

ученица 6 класса, Специализированной гимназии для одаренных детей
имени К. Сатбаева

Современные дети (многие еще учатся в школе), как и все люди, пользуются преимущественно устной формой языка, не стремятся обогащать свой словарный запас, без особого желания читают. Как оказалось, более интересно изучать языки в сопоставительном аспекте. Это хорошо получается, когда обучаешься на казахском языке, а в устной речи используешь русский язык, поневоле выявляя схожие черты и различия разных слов, языковых форм. Для нас представляют больший интерес фразеологизмы, которые наиболее ярко отражают жизнь, культуру, традиции казахского и русского народов. Знание фразеологических единиц любого языка обогащает речь.

В своей работе мы попытались сравнить фразеологизмы с образом животных в их составе и выяснить одинаково ли они воспринимаются носителями русского и казахского языков.

Объект исследования: Анимализмы во фразеологизмах русского и казахского языков.

Предмет исследования: Функционирование анималистических образов в идиоматических выражениях.

Цель работы: выявить сходства и различия в использовании анимализмов во фразеологических единицах двух языков.

Значение зоонимов, употребляемых как в русской так и в казахской речи, весьма часто направлено на обозначение человека,

содержащее элементы образности. Многие из этих зоонимов являются примером народного творчества и фольклорных традиций, некоторые придуманы писателями, а затем вошли в широкое употребление, другие заимствованы из западноевропейских языков.

В составе фразеологизмов современного русского языка легче всего выделяются архаические, устаревшие фразеологизмы, которые удерживаются в пассивном запасе языка и изредка употребляются в стилизованной речи, например, барашек в бумажке (взятка).

В массе своей фразеологизмы – явление разговорной речи, поэтому они могут быть стилистически охарактеризованы как разговорные фразеологизмы. Это, во-первых, просторечные фразеологизмы, например, показать, где раки зимуют, нужен как собаке пятая нога; во-вторых, грубо-просторечные, например, (не) пришей кобыле хвост, (уставился) как баран на новые ворота, драная кошка и т.д.

На основе материала мы предложили категории или качества, доминирующие с точки зрения национального менталитета русского народа. Такие как: жизненный опыт, социальность, осторожность, работа, умения и навыки, человеческие поступки, мудрость и глупость, хвастовство, неблагодарность, пустословие.

В казахском культурном пространстве существует феномен «төрт түлік» (под которым понимается «мал» – скот, домашние животные) букв.: четыре вида скота, подразумевающее в частности, – «жылқы» (лошадь), «түйе» (верблюд), «қой» (овца), «сиыр» (корова). У каждого из них есть свой дух-покровитель: у верблюда – Ойсыл Кара, у овцы – Шопан-ата, у коровы – Зенгебаба, у лошади – Жылқышы-ата. И сначала в фольклоре – сказках, передаваемых из поколения в поколения, – а потом и в письменной литературе эти образы оставались самыми важными и популярными. Например, верблюды и кони часто сами приходят на помощь героям сказок и эпосов, так как чувствуют в них силу и доброе начало. Нередко люди наделяли животных человеческими чертами, мыслями и чувствами, по сути, идентифицируя себя с ними. Так, в эпосе «Кобланды батыр» не герой выбирает коня, а наоборот; а в сказке «Ер Тостик» главными помощниками юноши становятся конь и верблюдца.

В ценностной картине мира казахов «төрт түлік мал» занимает особое место, и потому образы этих животных часто употребляются в основном для характеристики и описания каких-либо особенностей в поведении и действиях человека.

Здесь важно выявить сходства и различия в использовании образов животных в двух языках. Проанализируем, как одно и то же животное может иметь разные или схожие значения в двух культурах.

Волк: В обеих культурах волк играет важную роль, но в русском языке он часто ассоциируется с опасностью и дикостью («волчий аппетит», «волчья стая»), в то время как в казахском языке волк символизирует независимость, выносливость и мудрость.

Корова: В русском языке корова появляется в фразеологизмах как символ неловкости («как корова на льду»). В казахском языке корова может ассоциироваться с хозяйственностью и богатством, так как крупный рогатый скот – важная часть кочевого хозяйства.

Лошадь: Лошадь в обоих языках символизирует трудолюбие и выносливость, но в казахской культуре также символизирует статус и богатство, поскольку лошадь – центральная фигура в кочевой жизни.

В русском языке животные часто изображают человеческие слабости или недостатки (неловкость, глупость), тогда как в казахском языке животные больше отражают достоинства (сила, выносливость, мудрость). В казахском языке фразеологизмы с животными часто связаны с кочевыми традициями, в то время как в русском – с сельским хозяйством.

В русском и казахском языках волк, медведь, лошадь и собака играют важные роли как символы в фразеологизмах и культурных традициях. Их образы отражают уникальные исторические и социальные контексты, а также различия в мировосприятии народов.

В русском фольклоре волк традиционно ассоциируется с хищностью, жестокостью и опасностью. Это животное часто символизирует дикость и угрозу для человека. «Волк в овечьей шкуре» (лицемерие, скрытая угроза). «С волками жить – по-волчьи выть» (адаптация к агрессивной среде, необходимость подстраиваться под жестокие обстоятельства). Волк в русской культуре – символ агрессии, изоляции, угрозы. Он олицетворяет неукротимые инстинкты и опасные силы природы. В казахской культуре волк (қасқыр) – символ свободы, силы и независимости. Он является важным культурным и историческим символом, часто ассоциируется с кочевым образом жизни, где выживание в степях было связано с качествами, присущими волку – выносливостью, хитростью и независимостью: «Қасқырдай жүгіру» (быть быстрым,

как волк). «Иттің иесі болса, бөрінің Тәңірісі бар» (у собаки есть хозяин, у волка – Бог, подчёркивает независимость волка).

Волк – один из ключевых символов для кочевых народов. Для казахов он олицетворяет силу, лидерство и независимость, так как это животное ассоциируется с дикой природой, способностью выживать и защищать себя.

Медведь – один из самых популярных символов в русской культуре. Его образ объединяет как положительные, так и отрицательные характеристики: с одной стороны, медведь олицетворяет силу и мощь, с другой – неуклюжесть, грубость и опасность. «Медвежья услуга» (вредная помощь, которая больше вредит, чем помогает). «Медведь на ухо наступил» (отсутствие музыкального слуха).

Медведь – символ силы, неуклюжести и грубой природы. Он также часто представляется как мощное, но не всегда аккуратное существо, что отражает народные представления о суровой природе русской земли.

В казахской культуре медведь (аю) также символизирует свирепость и мощь, но акцент ставится на его силу и опасность, особенно в агрессивных или угрожающих ситуациях: «Аюдай ақырды» (рычать как медведь – быть чрезвычайно злым или раздражённым). Медведь в казахском языке менее распространён, чем в русском, но символизирует агрессию и силу, когда используется в фразеологии. В степных условиях, где опасные хищники были частью жизни, медведь становится символом силы, которая требует уважения.

Лошадь в русском языке ассоциируется с трудом, выносливостью и преданностью. Она часто используется в фразеологизмах, которые описывают физическую работу и настойчивость: «Работать как лошадь» (много и тяжело трудиться), «Лошадь сдохла – слезь» (перестать делать бесполезную работу). Лошадь в русской культуре – это символ тяжёлого труда и силы. Она не только помощник в сельском хозяйстве, но и образ животного, которое всегда на службе у человека.

В казахской культуре лошадь (ат) – центральный символ. Лошадь олицетворяет свободу, статус, скорость и богатство. Кочевники зависели от лошадей для перемещения по степи, поэтому это животное играет исключительную роль в казахской культуре: «Аттың жалы, түйенің комы» (быть всегда в движении, в пути), «Атқа мінген» (высокий статус, быть успешным, влиятельным).

Лошадь для казахов – это не только средство передвижения, но и символ богатства, власти и мобильности. Лошадь часто упоминается в казахской литературе и поэзии как символ степной свободы и силы.

Собака в русском языке символизирует верность, преданность, но также может ассоциироваться с низким положением и грубой работой: «Собаку съел» (иметь большой опыт в каком-то деле), «Как собака на сене» (не пользоваться чем-то самому и не давать другим).

Собака – символ верности, но иногда используется для описания людей низкого положения или поведения. Это животное ассоциируется с бытовыми ситуациями, близостью к человеку, но без изысканности.

В казахской культуре собака (ит) – символ верности и преданности, но иногда также презрения или низкого социального статуса. Упоминание собаки может нести как позитивную, так и негативную окраску: «Ит пен құсқа жем болу» (быть беспомощным, погибнуть, стать добычей), «Ит тірлік» (тяжёлая, не престижная работа).

В казахской культуре собака является символом как верного помощника, так и существа, находящегося на периферии жизни. Часто она символизирует суровые условия выживания, а также человеческие страдания и тяжёлую работу.

Эти животные играют ключевые роли в фразеологии обоих народов, отражая различия в их восприятии природы, труда и социальных отношений.

Вышеперечисленные зоонимы достаточно широко используются во фразеологизмах казахского и русского языков. Как отрицательные, так и положительные значения этих символов не всегда совпадают в рассматриваемых языках. В этих случаях мы можем говорить о национально-культурной специфике фразеологических оборотов. Например, только у русских собака отвечает благодарностью на добро, тоскует на чужбине и рвется на родину, бежит за возом или санями, а кот – отличается живучестью в жизненном плане, а лошадь (конь) для казахов более аристократичное животное, чем для русских. В казахской культуре это статусное животное, не каждый мог обладать таким богатством как конь, но обладающий заслуживал уважение и почет.

Таким образом, проведя исследование анималистического компонента фразеологических единиц, мы обнаружили, что в русском и казахском языках имеются сходные образы животных,

а также и отличия, что подчеркивает своеобразие каждого из этих языков в отдельности. Анализ наименований животных позволяет выявить национальные особенности в понимании образов животных, культурологическое своеобразие их использования во фразеологических оборотах, приобрести компетенции, связанные с пониманием культуры других народов, обогатить речь образными выражениями.

ЛИТЕРАТУРА

1 Шанский Н.М. Фразеология современного русского языка. М.: «Русский язык», 1979 [электронный ресурс]

2 Марданова А.Г. «Фразеологизмы с названиями животных в русском языке» [электронный ресурс] http://rabotafrazeologizmy_s

3 Н. Галеева. Статья «Животные в казахской литературе. Образы животных в фольклоре и литературе Казахстана с древних времён и до наших дней» <https://tabigat.media/culture/zhivotnye-v-kazakhskoi-literature> [электронный ресурс]

4 Кенжебаева А. А., Бейсембаев Б.Ш. Обозначения зоонимов в составе фразеологических оборотов (на материале китайских и казахских фразеологизмов) [электронный ресурс]

ЖАНРЫ СЕТЕВОГО ОБЩЕНИЯ (НА ПРИМЕРЕ РЕЧЕВОГО ПОВЕДЕНИЯ ПОДРОСТКОВ)

ВАЛОВА М. В.

учитель, Гимназия № 3 для одаренных детей, г. Павлодар

АЛИПОВА А. А.

ученик, Гимназия № 3 для одаренных детей, г. Павлодар

Информационная революция повлекла за собой многочисленные изменения. Это не могло не коснуться и языка как инструмента общения. Мы меняемся сами под воздействием технологий, меняется и наш язык.

Современное коммуникативное пространство предлагает новые виды общения, которые могут быть описаны в терминах теории речевых жанров – одного из активно развивающихся направлений исследований речи. Социальные сети предоставляют платформу для интернет-коммуникации.

Мне стало интересно, какие жанры выбирают подростки в сетевом общении. От чего зависит выбор жанра при публикации того

или иного материала в социальных сетях. Отличаются ли жанровые предпочтения подростков от предпочтений взрослых?

Многую были изучены работы отечественных и зарубежных исследователей в области жанроведения: М. Бахтина, В. И. Карасика, В. В. Дементьева, Э. Д. Сулейменовой, А. Вежбицкой. Материалом исследования послужили скриншоты фрагментов публикаций в Instagram без заданной тематики в среде подростков города Павлодара.

Также материалом исследования являются результаты проведенного анкетирования, количество участников эксперимента – 225 человек (учащиеся школ г. Павлодара).

В сети Интернет возникает новая коммуникативная среда, так называемое «коммуникативное пространство», где интенсивно возникают новые жанры общения. По мнению многих исследователей, общение в социальной сети в некоторой степени размывает сложившуюся систему речевых жанров [1, с. 9]. Существует множество вариантов и способов их классификации.

Рассмотрим один из них – данный вариант классификации, предложен лингвистом В. И. Карасиком, который проводил исследования, используя следующие социальные сети: «Instagram», «Telegram», «WhatsApp» и др. Эта классификация выстроена в зависимости от коммуникативных функций интернет-общения [2, с. 52]. Анализ контента сетей показывает, что имеющаяся в них информация может быть разбита на восемь основных жанровых групп:

- демонстративы (лат. *demonstro* – «показывать, указывать», автопрезентации, фотографии себя и/или своих близких, часто с подписью, ярким представителем этой группы является селфи);

- репортативы (лат. *reporto* – «передавать, сообщать, извещать», сообщения о важных новостях, часто в виде перепоста, такая информация вызывает живое обсуждение и по своей сути соответствует жанрам медиадискурса);

- социативы (лат. *societas* – «компания», заметки и рассуждения об интересных вещах, эта жанровая группа позволяет объединиться друзьям в рамках той или иной предметной области; в лингвистике этот термин используется для обозначения особого совместного залога в некоторых языках, например, «мы сотрудничаем»);

- креативы (лат. *creo* – «творить, создавать», художественное творчество, свое или чужое, в виде текстов, картин, инсталляций и мультимедийных проектов, сопровождаемое комментариями);

- агитативы (лат. *agito* – «приводить в движение», различные сообщения, продвигающие тот или иной товар или образ жизни);

- инструктивы (лат. *instruo* – «наставлять, обучать», рекомендации для решения конкретной практической проблемы);

- прескриптивы (лат. *praescriptio* – «предписание», назидательные послания морального плана);

- аттрактивы (лат. *attractio* – «притягивание», развлекательно-шутливые послания, например, демотиваторы).

Основанием для выделения этих жанровых групп являются их функциональные характеристики, в значительной мере соответствующие базовым интенциям, порождающим тот или иной тип речевого действия [3, с. 93].

По нашему мнению, виртуальные жанры и формы ещё не получили окончательного оформления, поэтому мы считаем, что они будут развиваться и видоизменяться и дальше параллельно с динамикой интернет-технологий.

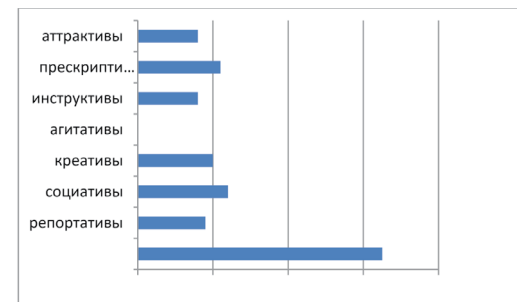
Для нашего исследования мы выбрали социальную сеть «Instagram», так как она самая популярная среди подростков 9-11 классов.

Чтобы выяснить, какие жанры выбирают подростки для общения в сетевом пространстве, нами были проведены исследования в форме анкетирования, опроса и анализа содержания сетей. Всего приняли участие 225 учащихся 9-11 классов ГУ «Гимназия 3 для одаренных детей», СОШ № 29, 27, 39 города Павлодара.

Анкета содержала следующие вопросы:

В результате анализа анкет мы получили следующие результаты:

Диаграмма 1 – Жанровые предпочтения подростков в сетевом общении

Ответы показывают, что подростки чаще всего используют в сетевом общении демонстративы (83 %) и социативы (36 %). И это закономерно: ведь демонстративность – одна из характерных черт поведения подростков. Слово «демонстративный» происходит от лат. «demonstrativus», что значит «указательный», демонстративное поведение значит наглядное, вызывающее, нарочито подчеркнутое. Данная категория объединяет разные поведенческие проявления, которые направлены на привлечение внимания окружающих. Это находит отражение и в общении.

Никогда старшеклассники не используют в общении агитативы. Очень редко – аттрактивы, инструктивы, репортативы. Эти жанры редко даже используются во взрослом сетевом общении. Чаще всего их можно встретить в профессиональных сетевых сообществах.

Следующей задачей нашего исследования было проанализировать основной жанр, который встречается в сетевом общении подростков. Одним из методов, который был применен в ходе исследования, выступал контент-анализ текстов в интернет-общении участников исследования. Объектом контент-анализа являлись скриншоты публикаций из социальной сети «Instagram», которые были высланы в электронном виде участниками исследования. Всего было прислано 80 скриншотов.

Подростки являются той социальной группой, которая склонна общаться и делиться личной информацией только в кругу «своих», оставаясь

замкнутой группой для остальных, «чужих». Таким образом, мы можем говорить о важности нашего исследования, так как нам удалось получить тексты диалогов практически трети участников анкетного опроса.

Основная аудитория социальных сетей – молодежь, преимущественно подросткового возраста. Жанр демонстративов – самый популярный у подростков. Ведь назначение демонстративов – привлечь к себе внимание. Его важнейшие признаки – полимодальный характер информации (текст передается в неразрывной связи с фотографией или видеоклипком), наличие комментариев, которые тоже могут быть полимодальными. Рассмотрим несколько примеров.

Рисунок – 1

Публикация состоит из фотографии и подписи к ней: «Поездка в Байнаул – это главное путешествие лета». На фотографии мы видим автора, который стоит к нам спиной на фоне озера. Текстовая часть состоит из одного простого предложения, написанного правильно по правилам пунктуации и орфографии. Автор преследует цель – показать, где он сейчас находится – в Байнауле. Вектор демонстративности направлен не только на один объект – место, но и себя – субъект.

Следующий пример – публикация автора miss_aisana27 от 27 декабря 2023 года.

Рисунок – 2

Публикация состоит из фотографии книжного шкафа без изображения лица автора. Текст публикации – Book time. Если рассматривать эту подпись к фотографии, то значение может быть время читать, время для книг. Данная композиция демонстративна характеризуется тем, что вектор демонстративности направлен в «центр», где находится только один объект – шкаф, заполненный книгами. И основной целью такой композиции является презентация этого «центра». Название музыкальной композиции, которая сопровождает данное фото, тоже имеет значение – «Расцветай». Автор хочет сказать, что с помощью книг ты можешь развиваться, расцветать. Также автор хочет показать подписью на английском, что она владеет этим языком.

Таким образом, мы можем видеть, что самое главное в жанре демонстративов у подростков – фотография (селфи) или видео. Анализ скриншотов показал, что фото в одиночестве делают 33 %, с друзьями – 46 %, с животными – 15 %, другое – 6 % (с едой, с достопримечательностями, с книгами). В беседе с ребятами многие так и говорили, что таким образом они себя презентуют. Подписи к фотографиям делают в основном девочки. Характерно,

что ребята 9 классов делают подписи реже, чем учащиеся 10-11 классов. Важным для подростков является и оценка окружающими тех «селфи», которые они выкладывают в социальные сети.

Как объясняют психологи, общение в подростковом возрасте напрямую связано с формированием картины себя (а она, в свою очередь, фундаментальна для формирования личности). Если дети младшего школьного возраста во многом воспринимают себя через оценку взрослых, то, становясь подростком, человек начинает больше ориентироваться на мнение ровесников. А где, как не в социальных сетях, можно наиболее эффективно показать себя миру и получить от него обратную связь?

Таким образом, мы пришли к выводу, что жанровые предпочтения подростков отличаются от предпочтений взрослых. Если сетевом общении взрослые используют различные жанры: демонстративы, аттрактивы, инструктивы, креативы, социативы и другие, то подростки-старшеклассники выбирают для себя в основном демонстративы. Это объясняется психологическими особенностями возраста: потребность в самовыражении, необходимость в повышении своей самооценки, повышение своего статуса в социальных сетях. А ведь для этого достаточно иметь смартфон, фотоаппарат и соответствующие аккаунты. Также мы выявили, что некоторые жанры, такие как агитативы, инструктивы, репортативы не употребляются или употребляются очень редко подростками. Что касается социативов, то люди старшего возраста имеют большую необходимость вступать в различные группы в социальных сетях, чем подростки.

Интернет, являясь высокотехнологическим коммуникативным пространством, находится в постоянном движении, постоянной эволюции. Соответственно жанровая система сети также развивается, появляются абсолютно новые формы интернет-коммуникации, а старые видоизменяются тем или иным образом. И подростки из всего многообразия могут выбирать то, что им подходит по возрасту, психологическим особенностям, гендерным принадлежностям.

ЛИТЕРАТУРА

1 Горошко Е.И. Коммуникативное социокультурное пространство Интернета как объект психолингвистического анализа // Жизнь языка в культуре и социуме. Мат.конф., посв. 75-летию

д.ф.н., профессора Е. Ф. Тарасова. – М.: ИЯ РАН – РУДН, 2010. – С. 9-11

2 Карасик В. И. Жанры сетевого дискурса // Жанры речи. 2019. № 1 (21). С. 49–55. DOI: <https://doi.org/10.18500/2311-0740-2019-1-21-49-5>

3 Шмелева Т.В. Модель речевого жанра / Т.В. Шмелева // Жанры речи: Сб. науч. ст. – Саратов: Изд-во ГосУНЦ «Колледж», 1997. – Вып. 1. – С. 91-96

«ИНТЕРНЕТ-МЕМ» КАК НОВОЕ ЯВЛЕНИЕ ИНТЕРНЕТ-КОММУНИКАЦИИ В ПОДРОСТКОВОЙ СРЕДЕ

ВАЛОВА М. В.

магистр гуманитарных наук, Гимназия №3 для одаренных детей, г. Павлодар
ТАЙЛАКОВА Т. Ж.

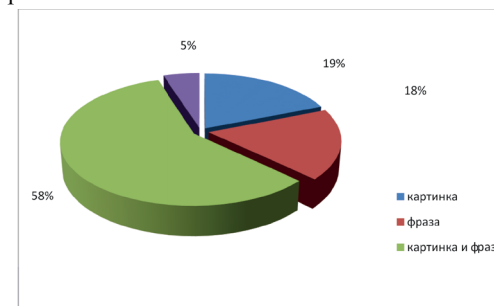
ученик, Гимназия №3 для одаренных детей, г. Павлодар

В данной работе мы решили проверить гипотезу, что мемы, функционирующие в сети Интернет, являются активным способом современной коммуникации подростков.

Нами было проведен опрос среди учащихся 14-18 лет ГУ «Гимназия № 3 для одаренных детей» и других школ города Павлодара. Всего в опросе приняло участие 84 человека.

Для начала мы хотели узнать, что такое мем в представлении подростков. На вопрос «Что должно быть на картинке, чтобы она считалась мемом?» большинство подростков (58 %) ответили, что мем – это картинка и фраза. Примерно одинаковое количество опрошенных (18 % и 19 %) считают, что мем – это или картинка, или фраза. 5 % считают, что в качестве мема могут выступать мелодии, идеи, модные словечки, выражения и т.д.

Диаграмма 1

Затем с помощью сплошной выборки из социальных сетей подростков мы проанализировали мемы. Все Интернет-мемы в сети можно условно разделить на две группы: креолизованные мемы (картинка + текст) и собственно текстовые мемы.

Текстовые мемы в социальных сетях имеют различное происхождение и различные тематические области употребления: социальная сфера, личная жизнь и пристрастия пользователей Интернета [1, с. 124]. Текстовые мемы – это мемы в виде текстового письма, написанные в разных мессенджерах и социальных сетях («What'sup?», «SMS»). Иногда в виде текста из комментария или же речи.

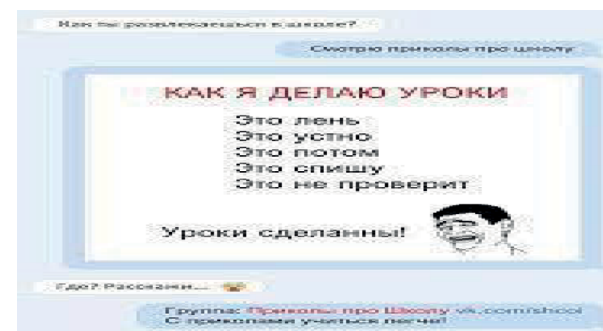

Рисунок – 1 –

С точки зрения структурной организации можно выделить текстовые мемы: мемы-слова (фотожаба, «Превед»), мемы-словосочетания («Аффтар жжот», «Йа кри-ветко!»), фразовые (когда

мем составляет целую фразу, предложение: (Когда у тебя друг дебил). Границы между этими категориями подвижны [2, с. 163].

Также мы проанализировали мемы, состоящие из одного слова. Количественный анализ показал, что наиболее обширной группой мемов-лексем (65 %) являются имена существительные. Среди них немалую часть составляют имена собственные (поросенок Петр, Анонимус, Донки-хот, Ктулхе, Нерезиновск). Наибольшую группу мемов – имен существительных представляют нарицательные. Среди них – и примеры «падонкафского» языка, и транскрипции: аффтар, баян, Интернеты, котёнок-афроамериканец, ковер, маянзек, мякотка, нытик-тред, рында, утконос, фотожаба, френд, фуаграст, хомячки, профит, вау-импульс, вендекапец, корованы, молескин, пикапер, абанамат, кузинатра, орки и др. Это одна из наиболее динамично растущих групп: она обогащается заимствованиями, окказиональными неологизмами, которые могут являться основой для словообразовательных процессов. Склонность к аббревиации и сокращению слов в Интернет-общении является ярким отражением общей тенденции к экономии речевых усилий и к иероглифизации спонтанного речевого общения [3, с. 235]. К мемам-аббревиатурам примыкает консонантное письмо, запись без гласных.

Следующую по численности группу Интернет-мемов представляют собой мемы-прилагательные (15 %), т.е. прилагательные, обогащенные в Интернет-языке дополнительной коннотативной семантикой (зачотный, мимимишный – славный, умильный (восходит к междометию MUMUMU) и пр.), и мемы-наречия, коррелирующие с группой мемов-прилагательных (ололошно – весело, няшно – вкусно, мило). Небольшой группой (13 %) также являются мемы, употребляющиеся в функции частиц, постфиксов или вводных слов (киса куку, ми.ми.ми, ибо воистину, ку, десу).

Мемы-глаголы крайне малочисленны. Однако исследованный материал позволил нам выделить некоторые лексические единицы (пилить, рукоподавать).

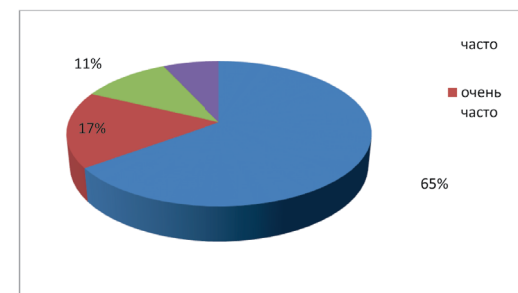
Сравнительно малочисленную группу представляют собой мемы- прилагательные. К таким можно отнести слова няшный, ололошный, расовый, зачотный, упоротый, годный, pretty good, атмосферный, ментальный, мимишный и некоторые другие.

Проанализировав мемы, мы пришли к выводу, что наиболее популярны в подростковой среде креолизованные мемы (картинка + текст). Это объясняется тем, что в настоящее время широкое

распространение получило так называемое клиповое мышление. Восприятие информации об окружающем мире происходит фрагментарно, небольшими порциями, а в сознании молодых людей формируется калейдоскоп ярких, эмоциональных, но разрозненных мелькающих и кратковременных, быстро сменяющихся образов действительности.

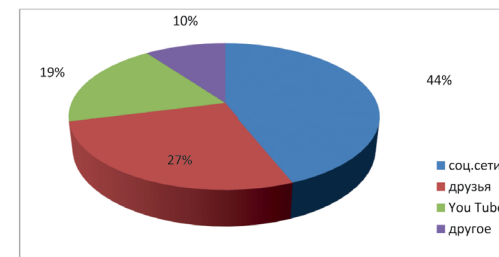
Для того чтобы сравнить то, как часто подростки употребляют мемы в виртуальном общении, мы провели анкетирование и задали следующий вопрос «Как часто вы используете мемы в общении в Интернете (социальных сетях)?». 65 % опрошенных ответили, что часто. Только 7 % учащихся никогда не обращались к мемам.

Диаграмма 2

На вопрос «Откуда вы узнаете о новых мемах?» 44 % опрошенных ответили, что из социальных сетей, от друзей – 27 %, из канала YouTube – 19 %.

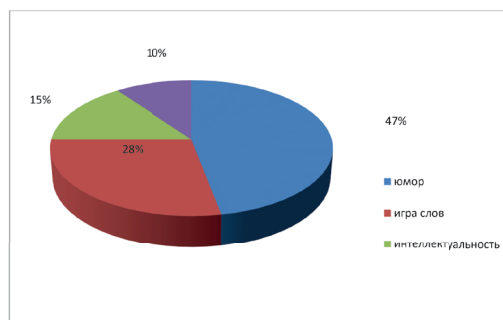
Диаграмма 3

При помощи следующего вопроса мы хотели узнать, что опрашиваемые считают важным в меме. Результаты оказались

следующие: больше всего подростки ценят юмор – 47 %. Игра слов привлекает 28 % учащихся старших классов. Интеллектуальность важна для 15 %. Что интересно, что и игра слов, и интеллектуальность требуют дополнительных знаний. Для 10 % подростков мемы интересны, если в них есть абсурд, странность, популярность.

Диаграмма 4

Из ответов опрошенных можно сделать следующий вывод: мем редко содержит особый сложный смысл и не вызывает различных интерпретаций. Мем должен быть понятен и это главное.

Последний вопрос был посвящен функциям мемов. Ребятам была предоставлена возможность выбрать несколько вариантов. Большинство используют мемы в качестве эмоциональной функции: посмеяться (67 %), сообщить о своих переживаниях (25 %); 35 % опрошенных используют мемы для установления контакта с другими людьми; 38 % – для информирования.

Диаграмма 5

Таким образом, мы пришли к выводу, что подростки активно взаимодействуют с мемами в Интернет-коммуникации. Как уже было отмечено выше, молодежь использует мемы, чтобы посмеяться, вызвать эмоциональную реакцию у себя и у других, установить контакт с кем-либо. Наиболее яркие эмоции участники испытывают тогда, когда мем странный, когда требуется время для его понимания. Это позволяет выдвинуть предположение о том, что современной молодежи необходимо постоянно получать новую и интересную информацию, и Интернет-мемы отвечают на этот запрос.

Таким образом, мы изучили Интернет-мем как новый способ активной коммуникации среди подростков.

Наша гипотеза нашла своё подтверждение: мемы, функционирующие в сети Интернет, являются активным и легкодоступным способом современной коммуникации подростков.

Изучив наиболее популярные мемы в подростковой среде, мы пришли к следующим выводам: подростки определяют для себя мем как креолизованный текст, который содержит нечто необычное, что вызывает эмоции. По итогам исследования мы можем сказать, что определение мема, предложенное нами в ходе изучения научной литературы по теме, не противоречит и даже весьма сходно с определениями мема подростками; основная цель использования мемов – получение эмоций.

Создание мемов является отражением социальной действительности учащихся старших классов, их переживаний, проблем, увлечений, интересов.

Перспективой дальнейшей работы является получение подробной информации о реакции учащихся на внедрение мемов в учебный процесс, а также эффективность запоминания информации посредством их использования как дополнительного материала.

После этого могу лишь посоветовать педагогам разбавить бесконечные конспекты, схемы, презентации и таблицы Интернет-мемами, которые могут справиться с их работы ничуть не хуже. Также в будущем – да и в не самом отдаленном – мемы могут стать наиболее располагающими к себе в кругах маркетинга, как лучший способ рекламы для привлечения новых клиентов, особенно подростков.

ЛИТЕРАТУРА

1 Крылов Ю. В., Стексова Т. И. Новые жанры интернет-коммуникации (на примере демотиватора и мема) / Ю. В. Крылов, Т. И. Стексова. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/novye-zhanry-internetkommunikatsii-na-primere-demotivatora-i-mema> (дата обращения: 05.03.2021); Часовский Н. В. Интернет-мем как особый жанр коммуникации // Ученые записки ЗабГУ. – 2015. – № 2(61). – С. 124–127.

2 Поляков, Е. М. Меметика: наука или парадигма? [Текст] / Е. М. Поляков // Вестник ВГУ. – Сер. Философия. – 2010. – № 2. – С. 160–165.

3 Кожевникова С. И. Язык коммуникации в молодежной субкультуре // Пятые Лазаревские чтения «Лики традиционной культуры»: материалы междунар. науч. конф. Челябинск, 25–26 февр. 2011 г.: в 2 ч. / ред. проф. Н. Г. Апухтина. Челябинск: Челяб. гос. акад. культуры и искусств, 2011. Ч. 2. С. 234–241.

МИР ФЕЙ В «ФЕЙНЫХ СКАЗКАХ» К. Д. БАЛЬМОНТА: ПОЭТИКА СИМВОЛИЗМА И ОБРАЗ ПРИРОДЫ

ГУСЕВА Л. Ю.

учитель русского языка и литературы, педагог-исследователь Акмолинской области, с. Елтоқ

КУСАИНОВА Д. Ж.

учащаяся 7 «Б» класса, Акмолинской области, с. Елтоқ

Образ феи, пришедший из глубин европейского фольклора и мифологии, прочно утвердился в мировой литературе как символ волшебства, тайны и воплощение сверхъестественных сил. От кельтских сидов и средневековых дам-волшебниц до персонажей классических сказок Шарля Перро и Ганса Христиана Андерсена, феи предстают многогранными существами, способными как дарить чудеса, так и вмешиваться в судьбы героев порой непредсказуемым образом. В русской литературе этот образ нашел уникальное преломление в творчестве поэтов Серебряного века, и особое место здесь занимает цикл «Фейные сказки» (1905) Константина Дмитриевича Бальмонта.

Будучи одним из ярчайших представителей русского символизма, Бальмонт создал мир, где феи – не просто сказочные персонажи, а носители особой философии, воплощение эстетических

идеалов эпохи. Его творчество пронизано стремлением к красоте, музыкальности, поиском скрытых соответствий между миром видимым и невидимым [1; 4]. «Фейные сказки», адресованные дочери поэта Нине, стали не просто сборником детских стихов, но и концентрированным выражением символистского мироощущения, где миф и реальность, природа и душа сливаются в единое поэтическое целое [2, с. 115]. Актуальность изучения этого цикла сегодня обусловлена не только интересом к наследию Бальмонта, но и непреходящей ценностью тем гармонии человека и природы, красоты и волшебства в мире, все более отдаляющемся от своих корней. Цель данной статьи – проанализировать специфику изображения мира фей в «Фейных сказках» К. Бальмонта, выявив их связь с природой, поэтикой символизма и сопоставив их с мифологическими аналогами в казахском фольклоре.

Центральными персонажами сказок Бальмонта являются феи – легкие, воздушные, почти бестелесные существа, чья жизнь неразрывно связана с природными стихиями. Они обитают в мире грез, цветов, солнечного света и звездного сияния. Поэт наделяет их способностью управлять ветром («Ветерок феи»), растворяться в сиянии драгоценных камней («Светлый мир», «Наряды Феи»), общаться с растениями и насекомыми («Прогулка Феи»). Их образы лишены какой-либо конкретики или психологической глубины в традиционном понимании; они скорее символы, аллегории неуловимой красоты, вечного движения и слияния с миром. В стихотворении «Ветерок феи» волшебница уподобляется самому воздуху, она «лунно-нежная», эфемерная, ее сущность – в игре, полете, изменчивости. Это отражает важный для символистов мотив мимолетности, «мгновения», которое поэт стремится уловить и запечатлеть [4, с. 78].

Ключевой особенностью бальмонтовских фей является их органическая, почти пантеистическая связь с природой. Они не просто живут в природе, они являются ее частью, ее душой. В «Прогулке Феи» цветы обращаются к ней: «Фея, будь, как мы, цветок, / Развернись, как лепесток». Мотыльки, пчелы, шмели видят в ней свою. Эта гармония, однако, не означает полного растворения. Фея сохраняет свою индивидуальность, свою легкость и свободу, ускользая от попыток привязать ее к одному образу. Природа для Бальмонта – это живой, одухотворенный храм, полный тайн и волшебства, и феи служат проводниками в этот мир [3; 6]. Даже когда фея испытывает усталость от всеобщей любви и ожидания

(«Трудно фее»), это лишь подчеркивает ее тонкую, чуткую связь со всем сущим, ее ответственность за гармонию мира. Она – воплощение той мировой души, о которой писали философы-символисты.

Поэтика «Фейных сказок» неотделима от их музыкальности и ритмической организации. Бальмонт, как истинный символист, стремился приблизить поэзию к музыке, считая ее высшим из искусств [1, с. 205]. Его стихи отличаются напевностью, обилием аллитераций и ассонансов, создающих особую звуковую ауру. Ритм сказок часто легок и воздушен, передавая полет фей, шелест листвы, журчание ручья. Например, в стихотворении «Шелковинка», написанном плавным трехстопным анапестом с парной рифмовкой, создается ощущение колыбельной, убаюкивающего волшебства. Использование уменьшительно-ласкательных суффиксов («шелковинка», «звездочка», «часики») подчеркивает интимность, нежность и хрупкость этого мира. Музыкальность здесь – не просто формальный прием, а способ выражения сути фейного мира – мира гармонии, легкости и неуловимых переливов чувств и звуков. Это соответствует символистскому принципу синестезии – слияния различных ощущений (звука, цвета, движения) в едином образе [5].

В отличие от многих фольклорных и литературных традиций, где феи могут быть коварными, мстительными или амбивалентными существами (вспомним фей Моргану или некоторых персонажей Шекспира), феи Бальмонта неизменно несут добро, свет и чистоту. Их волшебство направлено на созидание, гармонизацию, раскрытие красоты мира. В стихотворении «Волк Феи» дикий зверь под влиянием феи преображается, становится кротким и мирным: «Стал я кроткий, стал я мирный, / Здесь при Фее состою...». Это символическое укрощение хаоса, победа света над тьмой, характерная для идеалистического мировоззрения поэта. Даже в «Фейной войне», где описывается конфликт между насекомыми, сама Фея олицетворяет неприятие насилия: «В Фее всё нежно, / Всё безмятежно, / Страшное слово – убить». Конфликт разрешается не победой одной из сторон, а вмешательством высших сил природы (грозы), что подчеркивает идею о бессмысленности вражды перед лицом вечной гармонии мира. Мир фей Бальмонта – это идеализированное пространство добра и света, лишённое зла и дисгармонии.

Интересно сопоставить бальмонтовских фей с образами волшебных существ из других культурных традиций, в частности,

с казахским фольклором. В казахских мифах, легендах и эпосах присутствуют перизаты (перизат) – прекрасные небесные или природные духи, часто описываемые как крылатые девы [7; 9]. Подобно бальмонтовским феям, перизаты обладают неземной красотой, магическими способностями и связаны с природой (горами, озерами). Они могут помогать героям, дарить им волшебные предметы или знания. Однако существуют и существенные различия. Перизаты в казахском фольклоре часто несут в себе черты эпической монументальности, мудрости, иногда даже роковой силы. Они могут выступать как наставницы, испытательницы героев, их образы более связаны с идеями судьбы, чести, родовых ценностей [8, с. 45]. Феи Бальмонта, напротив, подчеркнуты легки, эфемерны, игривы, их мир – это скорее мир лирического переживания, эстетического созерцания, а не эпических деяний. Если перизаты часто связаны с небесной сферой или величественными ландшафтами степи и гор, то феи Бальмонта обитают в мире цветов, росы, солнечных лучей, их масштаб более камерный, интимный. Это различие обусловлено как спецификой фольклорной традиции, так и индивидуальным стилем и задачами Бальмонта как поэта-символиста, для которого фея – прежде всего воплощение мимолетной красоты и поэтической мечты.

В заключение можно сказать, что мир фей в «Фейных сказках» Константина Бальмонта представляет собой уникальное явление в русской литературе. Поэт не просто заимствовал фольклорный образ, но наполнил его глубоким символистским содержанием. Его феи – это воплощение красоты, гармонии, света и музыки. Они неразрывно связаны с природой, являясь ее одухотворенной частью. Их легкость, изменчивость, музыкальность отражают ключевые принципы символистской эстетики: культ мгновения, стремление к синтезу искусств, поиск высшей реальности в мире природы и души. В отличие от более приземленных или амбивалентных фей из западноевропейской литературы и величественных, эпических перизатов казахского фольклора, феи Бальмонта – это чистые символы поэтического идеала, воздушные создания из мира грез и света. «Фейные сказки» Бальмонта и сегодня учат читателя видеть волшебство в обыденном, ценить красоту природы и прислушиваться к музыке мира, оставаясь важной частью литературного наследия Серебряного века.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Азадовский К. М. К. Бальмонт и русская поэзия начала XX века // Бальмонт К. Д. Стихотворения. — Л.: Сов. писатель, 1969. — С. 5–72. (Библиотека поэта. Большая серия).
- 2 Бонгард-Левин Г. М., Крюков М. В. Константин Бальмонт и Восток // Народы Азии и Африки. — 1980. — № 5. — С. 110–121.
- 3 Гаспаров М. Л. Поэтика «серебряного века» // Русская поэзия «серебряного века», 1890–1917: Антология. — М.: Наука, 1993. — С. 5–44.
- 4 Иванова Е. В. Русский символизм: истоки, поэтика, контекст. — М.: ИМЛИ РАН, 2014. — 480 с.
- 5 Колобаева Л. А. Русский символизм. — М.: Изд-во Моск. ун-та, 2000. — 296 с.
- 6 Молдавский Д. М. Константин Бальмонт // Бальмонт К. Д. Избранное: Стихотворения. Переводы. Статьи. — М.: Худож. лит., 1983. — С. 3–18.
- 7 Каскабасов С. А. Казахская волшебная сказка. — Алма-Ата: Наука КазССР, 1972. — 260 с.
- 8 Кондыбай С. Казахская мифология: Краткий словарь. — Алматы: Нурлы Алем, 2005. — 272 с.
- 9 Турсунов Е. Д. Генезис казахской бытовой сказки. — Алма-Ата: Наука КазССР, 1973. — 216 с.
- 10 Эпштейн М. Н. Природа, мир, тайник вселенной... Система пейзажных образов в русской поэзии. — М.: Высшая школа, 1990. — 303 с.

ПОСЛОВИЦЫ И ПОГОВОРКИ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ

ЕРУБАЕВА А. Ж.

учитель русского языка и литературы,
гимназия №3 для одаренных детей, г. Павлодар

КЕНИНА А., АРМАНҚЫЗЫ А.

6 «Ә» класс, гимназия №3 для одаренных детей, г. Павлодар

Пословицы и поговорки играют значительную роль в культуре любого народа, представляя собой носителей вековой мудрости и нравственных ценностей, передающихся из поколения в поколение. Анализируя, как современные школьники используют эти выражения в речи, была проведена сравнительная работа по выявлению казахских аналогов русских пословиц. Это позволило

проследить сходства и различия в культурных традициях двух народов. В эпоху глобализации сохранение национального наследия, в том числе языкового, приобретает особую важность. Интересным также является то, как молодежь переосмысливает традиционные изречения и применяет их в повседневном общении.

Пословицы представляют собой краткие, но глубокие по смыслу высказывания, содержащие поучительный подтекст. В отличие от поговорок, они несут в себе мораль или жизненный урок. Например, известная русская пословица «Без труда не вытащишь и рыбку из пруда» акцентирует внимание на том, что достижение целей невозможно без упорного труда.

Поговорки же обладают более описательным характером. Они передают определенное состояние или ситуацию, но не содержат наставления. К примеру, фраза «Не в своей тарелке» выражает чувство неловкости или дискомфорта, не давая при этом конкретного совета по выходу из положения.

Главное отличие пословицы от поговорки заключается в наличии или отсутствии морального урока. Пословицы всегда учат чему-либо: так, выражение «Терпение и труд всё перетрут» подчеркивает ценность настойчивости и трудолюбия. Поговорки, напротив, лишь описывают явления, не делая акцент на нравственном аспекте. Например, выражение «Как с гуся вода» обозначает невосприимчивость к внешнему воздействию или критике.

Кроме того, пословицы являются самостоятельными по смыслу, их можно понимать без дополнительного контекста. Поговорки же требуют уточнения ситуации, в которой они употребляются, для полного понимания их значения.

Русские ученые, в частности В. И. Даль, уделяли большое внимание сбору и систематизации пословиц. В своей работе «Пословицы русского народа» Даль привел множество примеров народных афоризмов, отражающих жизненный опыт. Он считал, что пословицы играют важную роль в передаче культуры и морали.

Современные ученые, такие как Н. И. Толстой, также отмечают, что пословицы продолжают оставаться важным инструментом воспитания, несмотря на изменения в современном обществе. Толстой исследовал изменение восприятия и использования пословиц среди молодежи.

А. Байтурсынов, казахский ученый и педагог, активно занимался исследованием устного народного творчества казахов,

уделяя внимание значению пословиц. Он подчеркивал, что пословицы являются не только средством передачи мудрости, но и важным элементом сохранения языка и культурной идентичности.

Чокан Уалиханов, казахский этнограф и историк, также изучал казахские пословицы как отражение моральных устоев и ценностей. Он отмечал, что такие пословицы, как «Еңбек етсең ерінбей, тояды қарның тіленбей», напоминают русские афоризмы типа «Без труда не вытащишь и рыбку из пруда», что свидетельствует о близости традиционных ценностей двух народов.

Аналоги на казахском языке

1 О дружбе

Қимас досың сұраса, Қимасыңды бересің. Для друга сердечного от сердца отрывают. Связь: Оба выражения акцентируют на жертвенности ради настоящего друга, показывая, что настоящая дружба требует готовности делиться самым ценным.

Досың дос болғанға шаттан, Дұшпанмен дос болудан сақтан. Гордись настоящим другом, остерегайся стать другом врага. Связь: Оба утверждения подчеркивают важность настоящей дружбы и предостерегают от общения с ненадежными людьми.

2 О врагах и предательстве

Жаман дос жауыңмен бірге шабад. Когда враг нападает, плохой друг к нему перебегаёт. Связь: Обе пословицы предупреждают о том, что плохие друзья могут предать в трудный момент.

Жаман жолдастан жаксы дұшпан артық. Чем плохой друг, лучше достойный враг. Связь: Эти выражения подчеркивают, что предательство плохого друга может быть более разрушительным, чем открытое противостояние с врагом.

3. О поддержке и взаимопомощи

Досыңды мақтағаның – өзінді жактағаның. Друга хвалить – что себя похвалить. Связь: Оба выражения подчеркивают, что поддержка и похвала друга возвышают и укрепляют отношения.

Ұшпан күлдіріп айтады, Дос жылатып айтады. Сладкая лож недруга смешит, горькая правда друга слезу прошибает. Связь: Оба утверждения учат, что истинный друг говорит правду, даже если она неприятна, в то время как враг может лгать для собственного блага.

4 О важности взаимности

Ерегескен ел болмайды, Есептескен дос болмайды. Где нет взаимности, там единства нет. Связь: Оба утверждения подчеркивают, что дружба и единство возможны только на основе взаимных чувств и уважения.

Дос сыртыңнан мактар, Дұшпан көзіне мактар. Друг хвалит за глаза, недруг – в глаза. Связь: Настоящий друг говорит о твоих достоинствах, даже когда ты этого не слышишь, в отличие от врага, который лицемерит.

5 О жизненных испытаниях и отношениях

Жолдасы көптің – олжасы көп. Друзей много – шире дорога. Связь: Оба выражения подчеркивают, что с поддержкой друзей легче преодолевать жизненные трудности.

Жолдасты жол айырады. Друзей дорога разлучает. Связь: Жизненные обстоятельства могут разлучить друзей, но настоящая дружба сохраняется в сердце.

Было проведено анкетирование среди школьников 5-9 классов (49 учеников). Целью анкетирования было выяснить, как часто современные школьники используют пословицы и поговорки, а также могут ли они находить казахские аналоги русских пословиц.

На основе анализа ответов становится ясно, что многие ученики недостаточно знакомы с пословицами и поговорками или не используют их в повседневной речи. Это может говорить о том, что такие выражения утрачивают своё место в их общении. Кроме того, когда ученики сталкиваются с традиционными выражениями, они часто придают им другой смысл, отличный от общепринятого.

Например, поговорка «Не имей сто рублей, а имей сто друзей» несёт идею, что дружба дороже денег. Однако среди учеников существует тенденция выбирать материальные ценности, противопоставляя друзей деньгам. Это говорит о том, что восприятие мудрости старших поколений изменилось – современные дети могут оценивать ценности иначе.

Этот результат можно рассматривать как признак того, что пословицы и поговорки теряют свою актуальность для молодого поколения, поскольку их смысл становится менее понятным или даже переосмысленным. Важно обратить внимание на то, что в современном обществе другие ценности начинают занимать важное место, а народные выражения становятся всё менее влиятельными в формировании мировоззрения детей.

По результатам опроса, 80 % учеников знают разницу между пословицами и поговорками. Тем не менее, 20 % учащихся не уверены в этих различиях, что может свидетельствовать о том, что использование этих выражений в повседневной жизни снижается.

Понимание пословиц:

«Без труда не выловишь и рыбку из пруда» – данную пословицу правильно понимают 64 % учеников. Однако, 36 % учащихся либо неверно интерпретируют её смысл, либо не видят необходимости прилагать усилия для достижения цели.

«Не плюй в колодезь, пригодится воды напиться» – только 28 % учащихся правильно понимают эту пословицу, тогда как 72 % придают ей иной смысл. Это может говорить о том, что некоторые дети не осознают важности уважения к окружающим и предостережений о последствиях своих действий.

Понимание поговорок:

«Не имей сто рублей, а имей сто друзей» – данную поговорку понимают 42 % опрошенных. Однако, стоит отметить, что некоторые ученики интерпретируют её неправильно: вместо того чтобы ценить дружбу, 58% предпочли бы иметь деньги. Это может свидетельствовать о том, что для части современных детей материальные ценности становятся приоритетом.

«Друзья познаются в беде» – правильное понимание этой поговорки продемонстрировали 48% учеников. Однако 52 % не осознают глубокого смысла, заложенного в этой поговорке, и, возможно, не считают дружбу важным аспектом в сложных ситуациях.

В последнее время молодежь и подростки практически не употребляют в повседневной речи пословицы и поговорки, но зато употребляют другие современные выражения, отличающиеся меткостью и выразительностью языка. Думаем, что это тенденция к появлению новых пословиц и поговорок. Мы попытались провести смысловые параллели и сделали подборку русских пословиц и поговорок, казахских и современных аналогов:

Русская	Казахская	Современная
Смени гнев на милость	Ашуынды мейірімділікке өзгерт	Л о л , б у д ь добрей
Сам кашу заварил, сам и разхлебывай	Сөз ботқаны өзіңіз дайындаңыз оны өзіңіз сіңіріңіз	Твой косяк - сам разгребай
Чистота - залог здоровья	Жун бар жерде шыбын бар, шығыс бар жерде - шығын бар	Трудотерапия в соло
Без труда не выловишь рыбку из пруда	Еңбектенбесең жеміс алмайсың	Трудотерапия рубит
Волков бояться в лес не ходить	Өлімнен басқаның бәріне асық	Кто не рискует, тот не живет

Копейка рубль бережет	Бір тиын теңгені үнемдейді	Расчетность жизнь спасет
Глуп, как сивый мерин	Жапқы сияқты ақымақ	Т у п о й к а к тормоз
Скупой не для себя копит, помрет ничего собой не возьмет	Сараңның салғанын қазаны жейді, қалғанн қонғы жейді	Чем все время копить – когда же жить? Жить нужно здесь и сейчас
«Без труда не вытащишь и рыбку из пруда.»	Еңбексіз тоғаннан балықта аулай алмайсыз.	«Хочешь хайпа – придётся попахать.»
«Не рой другому яму	Біреуге ор қазба, өзін түсесің	« К а р м у н е о б м а н е ш ь – в е р н ё т с я бумерангом.»
«На чужой каравай рот не разевай.»	Біреудің нанына ауызынды ашпа	« Н е выкупаешься – не твоё, не трогай.»
«Тише едешь – дальше будешь.»	Ақырын басқан, алысқа барады	«Не торопись, всё по кайфу будет.»
«Не имей 100 рублей, а имей 100 друзей.»	100 сомын болғанша, 100 досың болсын.	«Свои пацаны дороже любой валюты.»
«Семь раз отмерь, один раз отрежь.»	Жеті рет өлшеп, бір рет кес	«Не суетись – всё продумай чётко.»
«Молчание – золото.»	Үндемеген алтыннан қымбат	«Иногда лучше в чат не лезть.»

Часть пословиц и поговорок, укоренившихся на Руси, рождена устным народным творчеством. Они создавались, подкреплялись наблюдениями и жизненным опытом многих поколений, и передавались из уст в уста. Народ в своих мудрых изречениях отражал свои обычаи и традиции, указывал на правильный способ жизни и поведения, высмеивал отрицательные стороны человека. У казахского народа тоже много пословиц и поговорок. Нами был составлен свой сборник 100 самых распространенных.

Пословицы, несмотря на свою долгую историю и важность в русской культуре, продолжают использоваться школьниками, однако реже, чем в предыдущих поколениях. Они по-прежнему сохраняются в образовательной и официальной среде, но в повседневной речи становятся менее популярными. В отличие от

пословиц, поговорки, благодаря своей простоте и гибкости, остаются востребованными среди молодежи и активно используются в повседневном общении.

Сравнение русских и казахских пословиц выявляет значительное сходство в выражении моральных принципов и жизненных ценностей, что указывает на общие культурные традиции и мировоззрение двух народов. Такие данные подтверждают, что пословицы играют ключевую роль в сохранении культурной идентичности и традиционных ценностей, как в России, так и в Казахстане.

Современная языковая среда также диктует появление новых устойчивых выражений, которые в будущем могут стать аналогами пословиц и поговорок, отражающих реалии современной жизни. В рамках образовательной деятельности активно проводится работа по популяризации пословиц и поговорок. Одним из эффективных методов является проведение познавательных игровых минуток на уроках русского языка и литературы, что способствует интеграции этих выражений в повседневную речь школьников и их более широкому использованию в разговорной практике.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Байтурсынов, А. «Тіл - құрал». Алматы, 1928.
- 2 Даль, В.И. «Пословицы русского народа». Москва, 1862.
- 3 Толстой, Н.И. «Русская народная мудрость». Москва, 1975.
- 4 Уалиханов, Ч. «Избранные произведения». Алматы, 1961.

«ФРАЗЕОЛОГИЗМЫ В РЕЧИ ШКОЛЬНИКОВ»

ЖАБАГИНОВА Г. М.

учитель русского языка и литературы, г. Экибастуз

СУЛТАНОВА Т. А.

ученица 6 класса, школа гимназия №7, г. Экибастуз

Фразеологизмы, или устойчивые словосочетания, играют ключевую роль в любом языке, обеспечивая богатство и выразительность речи. Эти устойчивые сочетания слов не только придают тексту колорит и стилистическую окраску, но и служат важным инструментом для передачи культурных и национальных особенностей. В контексте образовательного процесса изучение

фразеологизмов становится актуальным для формирования у школьников навыков выразительного и корректного общения.

В последние годы наблюдается значительное изменение в речевой практике молодежи, обусловленное влиянием медиа, интернета и глобализации. Эти изменения затрагивают и использование фразеологизмов, которые становятся все более разнообразными и адаптированными к современным условиям. Поэтому важно понимать, как именно фразеологизмы используются в речи школьников, какие формы они принимают, и как это влияет на развитие их речевых навыков и коммуникативной компетенции.

Актуальность: Изучение фразеологизмов в речи школьников представляет собой важную область лингвистического исследования, обусловленную несколькими ключевыми факторами. Во-первых, фразеологизмы, как устойчивые словесные обороты, играют значительную роль в формировании выразительности и богатства речи. Они способствуют не только обогащению лексического запаса учащихся, но и улучшению их способности к коммуникации, что является важным аспектом учебного процесса. Таким образом, исследование фразеологизмов в речи школьников является актуальным и востребованным, поскольку оно способствует глубокому пониманию особенностей языковой практики младшего поколения, выявлению проблем в области фразеологического обучения и разработке эффективных методов для улучшения речевой компетенции учащихся.

Цель проекта: Целью проекта «Фразеологизмы в речи школьников» является комплексное изучение особенностей использования фразеологических единиц в речи учащихся, а также оценка их влияния на коммуникативные навыки школьников.

Задачи:

Анализ использования фразеологизмов в устной и письменной речи школьников;

Оценка влияния фразеологических единиц на выразительность и точность речи учащихся;

Исследование факторов, влияющих на уровень фразеологической компетенции школьников;

Разработка рекомендаций по интеграции фразеологических единиц в образовательный процесс.

Объект исследования: Фразеологизмы.

Методы: контент анализ, опрос анкетирование, наблюдение

Гипотеза: Учащиеся, активно использующие фразеологизмы в своей речи, демонстрируют более высокий уровень речевой выразительности и коммуникативной компетенции по сравнению с теми, кто использует фразеологизмы менее активно или не использует их вовсе.

Новизна работы: новизна работы заключается в комплексном подходе к изучению фразеологизмов в речи школьников, что позволяет получить новые знания о их роли и влиянии на коммуникативные навыки учащихся, а также разработать практические рекомендации для улучшения преподавания и применения фразеологизмов в образовательном процессе.

Фразеологический оборот – это воспроизводимый в речи оборот, построенный по образцу сочинительных и подчинительных словосочетаний (непредикативного или предикативного характера), обладающий целостным (или реже – частично целостным) значением и сочетающийся со словом (ни рыба ни мясо, руки не доходят и др.) [3, с. 5]. В качестве воспроизводимой языковой единицы, состоящей из слов, фразеологический оборот всегда выступает как определённое структурное целое.

Составляющие его слова представляют собой систему связанных и так или иначе соотносённых друг с другом компонентов, проявляющих себя в качестве значимых частей по-разному, однако, несомненно, аналогичным частям слова. Одной из наиболее характерных особенностей фразеологизмов в качестве воспроизводимой единицы языка является постоянство его состава.

Любое устойчивое сочетание слов всегда из одних и тех же слов. Всякое изменение состава фразеологизма воспринимается как его индивидуально-художественная трансформация. Исследование всего множества фразеологизмов русского языка предполагает их классифицирование по самым разнообразным признакам. Одним из признаков является функционирование фразеологизмов в речи.

Проблемы использования фразеологизмов в речи школьников:

Недостаточное знание значений: Многие учащиеся не знают точного значения фразеологизмов, что приводит к ошибкам при их использовании.

Ограниченный словарный запас: Небогатый лексический запас ограничивает способность школьников использовать фразеологические единицы, что сказывается на выразительности их речи.

Отсутствие практики: Недостаточное внимание к фразеологии в учебном процессе приводит к тому, что учащиеся редко встречаются с фразеологизмами и не привыкают использовать их в повседневной речи.

Рекомендации по улучшению ситуации:

Включение фразеологизмов в учебные программы: Систематическое изучение фразеологических единиц на уроках русского языка способствует расширению словарного запаса и повышению речевой культуры учащихся.

Использование активных методов обучения: Применение игровых форм, творческих заданий и проектов, связанных с фразеологией, повышает интерес школьников к изучению устойчивых выражений и способствует их запоминанию.

Развитие навыков работы со словарями: Обучение школьников пользованию фразеологическими словарями помогает им самостоятельно узнавать значения новых выражений и правильно применять их в речи.

Уровень владения фразеологическим богатством языка среди школьников. Многие ученики с большим трудом находят фразеологизмы в тексте, не понимают их значения, не умеют употреблять в речи. Особенно плохо школьники знают фразеологизмы, источник которых всемирная история и высказывания великих людей.

Проблемы с употреблением фразеологизмов. При неверном употреблении появляются речевые ошибки: утрачивается образность значения, фразеологические единицы понимаются буквально или изменяется вообще значение.

Работа учителя по обогащению речи школьников фразеологизмами. Учитель должен спланировать работу над определением значения фразеологизмов, а также задания для развития коммуникативной компетентности учащихся.

Поэтому я решила исследовать, насколько распространены фразеологизмы среди школьников нашей школы, для этого учащимся 6 класса в составе 26 школьников были предложены следующие иллюстрации с изображением фразеологизмов, употреблённых в прямом значении (рис.№1). Одноклассникам необходимо было назвать, какой фразеологизм изображен.

Пожалуйста, не забудьте правильно оформить цитату:

Рисунок 1 – Цитаты фразеологизмы

Фразеологизмы играют значительную роль в обогащении речи школьников, делая её более выразительной и образной. Однако исследования показывают, что современные учащиеся не всегда активно используют фразеологические обороты в своей речи и часто испытывают трудности с их правильным употреблением.

Таким образом, целенаправленная работа по изучению и использованию фразеологизмов в школьной практике способствует обогащению речи учащихся и повышению их коммуникативной компетенции.

Значение фразеологизмов для выразительности речи. В русском языке выделяется пласт ярких и метких фразеологических оборотов, в которых отражается самобытность национальной культуры. Употребление фразеологизмов позволяет сделать речь более выразительной и образной.

Анализ результатов показал, что из 26 опрошенных, правильно назвать все 6 фразеологизмов не смог никто. Правильно были названы всеми учащимися фразеологизмы брать быка за рога; вставлять палки в колёса; медведь на ухо наступил. Трудности вызвали: пальцем в небо; намылить шею; уносить ноги.

Полученные результаты показали, что учащиеся моего класса так или иначе могут назвать фразеологизмы и определить их значение. Поэтому мы решили проверить, употребляют ли они их в своей собственной речи и если употребляют, то какие. С этой целью было проведено анкетирование.

Поэтому можно сделать вывод о том, что фразеологические обороты не только не забыты, но и живут, развиваются, значения их преломляются в зависимости от реалий наших дней, в них

отражаются нравственные устои современного общества. Роль фразеологизмов как стилистического средства очень важна. Они являются одним из источников развития выразительности речи и находят свое отражение в произведениях художественной литературы и устного народного творчества. Школьники используют в своей речи свои обороты, которые тесно связаны с разговорным стилем, являются одним из важнейших средств его создания и широко употребляются в различных видах устной речи.

В ходе выполнения научного проекта «Фразеологизмы в речи школьников» была проведена всесторонняя исследовательская работа, направленная на изучение использования фразеологических единиц в устной и письменной речи учащихся. Основной целью проекта было выявление особенностей применения фразеологизмов в повседневном общении школьников, а также понимание влияния образовательного процесса на их фразеологическое развитие.

Результаты нашего исследования показали, что фразеологизмы играют важную роль в речи школьников, способствуя обогащению лексического запаса и улучшению выразительности высказываний. Наиболее часто используются фразеологические обороты, которые связаны с повседневной жизнью и школьным опытом, что свидетельствует о влиянии окружающей социальной и культурной среды на речь учащихся.

Обнаруженные особенности применения фразеологизмов, такие как их интенсификация в неформальной коммуникации и ограниченность в письменных работах, могут быть связаны с недостаточным вниманием к изучению фразеологии в учебном процессе. Это подтверждает необходимость дальнейшего интегрирования фразеологических единиц в образовательные программы и активного применения их в учебной практике.

На основе проведенного анализа можно рекомендовать внедрение специализированных уроков и упражнений, направленных на развитие фразеологической компетенции учащихся. Такой подход поможет школьникам более осознанно и грамотно использовать фразеологизмы, улучшая как их письменную, так и устную речь.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Куликова, И. В. /Фразеология современного русского языка. М.: Наука. 2004.
- 2 Панова, Т.В. /Фразеология и ее использование в языке современного школьника. СПб.: Издательство РГПУ. 2010.

3 Иванова, И.В./ Лексическая семантика и фразеология: учебное пособие. М.: Издательство МГУ. 2015.

4 Шапошников, В.В. /Особенности использования фразеологических единиц в речи подростков. Вопросы языкознания, 2018. №4, 27-35

5 Кузнецова, Г. В. Фразеологизм как средство выражения эмоций в речи школьников. Лингвистические исследования, 2021. №6, 45-56.

6 Мартынова.Н.А./ Психолингвистические аспекты фразеологической компетенции у школьников. /Психология и язык, 2019 № 3, 18-29.

7 Афанасьева. О.М./ Методика преподавания фразеологии в школе. М.: Просвещение. 2016.

ОБРАЗ ПЕТЕРБУРГА В РОМАНЕ «ПРЕСТУПЛЕНИЕ И НАКАЗАНИЕ» И ЕГО РОЛЬ В РАСКРЫТИИ ИДЕЙНОГО СОДЕРЖАНИЯ ПРОИЗВЕДЕНИЯ

ЖУМАТ А. А.

руководитель Малой Академии Наук, Международная школа Мирас,
г. Астана

АЙТАСОВА Н. Н.

ученица 11 класса, Международная школа Мирас, г. Астана

Человек не существует вне пространства. Город, природа, общество – всё это формирует его мировоззрение, характер и даже поступки. Среда может вдохновлять и открывать перед человеком новые возможности, а может угнетать, ограничивать, приводить к одиночеству и отчуждению. Особенно остро этот вопрос встанет в условиях большого города, где на одном квадратном километре могут сосуществовать богатство и нищета, роскошь и разруха, стремление к будущему и погружение в безысходность.

Связь человека с пространством оказывает глубокое влияние на его внутренний мир. Городская среда с её замкнутостью, перенаселённостью и социальными контрастами может вызывать тревожность, отчуждение и внутренний разлад. В XXI веке, когда темпы урбанизации стремительно растут, эта проблема становится особенно актуальной.

Литература давно отражает влияние городской среды на человека. В «Преступлении и наказании» Петербург – не просто

место действия, а давящее пространство, усиливающее душевные терзания Раскольникова. Городская среда усиливает его сомнения, страхи и отчуждённость, становясь отражением его душевного состояния. Через этот образ Достоевский раскрывает глубокие философские идеи о человеческой природе, преступлении, наказании и моральном выборе.

Сегодня, когда урбанизация охватывает весь мир, влияние города на человека остаётся одной из ключевых тем. Современные мегаполисы, подобно Петербургу Достоевского, могут одновременно открывать возможности для развития и порождать одиночество, тревогу и внутренний разлад. В «Преступлении и наказании» город становится не просто фоном, а силой, формирующей судьбы и сознание персонажей, отражающей социальные контрасты и идеи отчуждения. Анализ этого образа помогает глубже понять не только художественный мир Достоевского, но и сам феномен города – его власть над личностью, его способность усиливать внутренние противоречия человека. Эти вопросы не теряют актуальности и сегодня, когда влияние городской среды на психологическое состояние людей остаётся важной проблемой. Изучение Петербурга Достоевского позволяет увидеть, как литература XIX века предвосхитила вызовы современных мегаполисов – их напряжённый ритм, разобщённость людей и психологическое давление.

Роман начинается с описания летней жары и духоты Петербурга, создавая ощущение тесноты и удушающей атмосферы. Жара в Петербурге становится не просто погодным явлением, а важным символом, пронизывающим роман. Зной, духота и тяжёлый воздух создают ощущение напряжённости и удушья, усиливая внутреннее беспокойство Раскольникова. Город предстает как замкнутое пространство, в котором герой задыхается как физически, так и морально. Детали, такие как «духота», «толкотня», «пыль» и «особенная летняя вонь», подчёркивают атмосферу знойного, перегруженного пространства, создавая ощущение невыносимости и буквально давят на Раскольникова. Эта атмосфера играет ключевую роль в раскрытии его внутреннего состояния и мотивов.

С одной стороны, Петербург отражает внутренний мир Раскольникова. Его хаотичность, грязь и шум передают тревогу, отчуждённость и нарастающее чувство безысходности. « зловоние и шум » символизируют разлад в душе героя, его угнетённое состояние, разрушающее его изнутри. Окружающая реальность становится воплощением его морального и психологического

кризиса, усиливая ощущение тревоги и внутреннего разлада. «... почему именно, во всех больших городах, человек не то что по одной необходимости, но как-то особенно склонен жить и селиться именно в таких частях города, где нет ни садов, ни фонтанов, где грязь и вонь, и всякая гадость?» - эта склонность жителей Петербурга подтверждает, что окружающая среда не просто влияет на людей, но и является отражением их внутреннего состояния. Они выбирают жить в таких условиях не только из-за внешних обстоятельств, но и вследствие своих внутренних стремлений и привычного восприятия мира.

С другой стороны, город не только отражает его состояние, но и оказывает на него давление. Постоянное ощущение жары, толкотни и гнетущей атмосферы действует на него раздражающе, усиливает ощущение безвыходности и подталкивает к роковому решению. Таким образом, город становится не просто зеркалом его души, но и активной силой, влияющей на его поступки.

Здесь город – это не просто место действия, а самостоятельный образ. Этот гротескный облик города символизирует и усиливает душевное напряжение героя.

В плане идейном Петербург в Преступлении и наказании – это город крайностей, где сталкиваются нищета и роскошь, разложение и высокие идеи, безумие и разум. Он служит эпицентром философских и социальных потрясений, становясь ареной для духовной борьбы героев. Двойственность Петербурга отражается в самом Раскольникове: с одной стороны, он мечтает об идеалах и справедливости, а с другой – его рассудок затмевается манией превосходства и бунтом против общепринятой морали.

Фраза « Все эти наши новости, реформы, идеи - все это и до нас прикоснулось в провинции; но чтобы видеть яснее и видеть все, надобно быть в Петербурге.» подчёркивает, что город является местом столкновения всех новейших идей, реформ и революционных взглядов.

Но с другой стороны Петербург является центром социального разложения. «нестерпимая вонь из распивочных» дополняет «грустный колорит» города – запах распивочных становится метафорой общественного разложения и морального упадка, который окружает героя. Эти заведения символизируют бедность, порок и деградацию, усиливающие его чувство отвращения к окружающему миру и самому себе. Вонь распивочных пронизывает не только физическое пространство, но и духовное состояние

Раскольникова, подчёркивая его внутреннюю борьбу. «Грустный колорит» завершает картину безысходности, на фоне которой созревает преступный замысел героя.

Эта двойственность Петербурга – как центра цивилизации и очага социального разложения – прямо отражается в Раскольникове. Он колеблется между рациональными размышлениями и иррациональными поступками, между стремлением к величию и осознанием своего падения. Как город оказывается в ловушке между старым и новым миром, так и он застрял между своим «Наполеоновским» идеалом и мучительным чувством вины.

Таким образом, Петербург в романе становится не просто пространством действия, но символом идейного хаоса и кризиса, проникающего в умы его жителей. Раскольников – это сам Петербург: блестящий в своих замыслах, но разлагающийся изнутри.

В Преступлении и наказании Достоевский создает образ Петербурга не только через его социальные и идейные контрасты, но и с помощью особых элементов городского пространства. Одним из таких значимых атрибутов являются мосты – символы перехода, внутренней борьбы и жизненных границ. Они не просто соединяют части города, но и становятся метафорой духовных изменений героя, его пути от преступления к раскаянию. В этом разделе я хочу сосредоточить внимание на роли мостов в романе, показать их многозначность и значение для раскрытия идейного содержания произведения.

Мосты в романе – это линии, разделяющие разные состояния: до и после преступления, безумие и раскаяние, отчаяние и надежду. Они представляют переходные моменты жизни героев и служат метафорой движения от одного мировоззрения к другому. Я бы хотела заострить внимание на 3 ключевых мостах в произведении.

Вознесенский мост – место, где Раскольников впервые формулирует свою идею «разрешенного» преступления. Здесь он стоит перед выбором: остаться в мире обыденности или перейти в мир «сильных личностей».

Кокушкин мост – одно из мест, связанных с напряженными размышлениями героя. Здесь проходит линия между его прежней жизнью и миром преступления.

Сенной мост – место, где происходит встреча Раскольникова и Сони. В отличие от других мостов, связанных с тревогой, этот символизирует возможность спасения через любовь и сочувствие.

Хотя мосты должны соединять берега, в романе они часто становятся символом замкнутого пространства. Петербург, пронизанный каналами и реками, похож на лабиринт, из которого нет выхода. Герой переходит через мосты, но не приближается к свободе – вместо этого он все глубже погружается в хаос своей души.

Вода, текущая под мостами, несет в себе двойственный смысл: с одной стороны, она очищает, а с другой – символизирует тьму и бездну. Раскольников, стоя на мостах, будто заглядывает в эту пропасть, но не решается сделать шаг – ни в буквальном, ни в метафорическом смысле.

Финальный путь героя к признанию своей вины также проходит через мосты. Они становятся последним испытанием перед переходом к покаянию. Символично, что именно мост ведет его к Сонечке – единственному человеку, способному помочь ему обрести спасение.

Таким образом, мосты в «Преступлении и наказании» – это не просто элементы городского пейзажа, а мощный символ, передающий ключевые идеи романа: душевные переходы героя, борьбу между преступлением и раскаянием, отчаянием и надеждой. Они подчеркивают, что любой переход требует внутренней трансформации, а путь к искуплению возможен только через страдание.

Получается, Петербург в «Преступлении и наказании» выполняет несколько ключевых функций. Он не только служит фоном событий, но и становится отражением внутреннего мира Раскольникова. Контрастное описание города – как центра новых идей и одновременно пространства бедности и морального упадка – символизирует внутренний раскол героя. Городская среда оказывает на него мощное давление, усиливая его тревожность, отчуждение и сомнения, что в конечном итоге становится одним из факторов, подталкивающих его к преступлению. Важные городские детали, такие как мосты, приобретают символическое значение, отражая переходы в сознании Раскольникова и различные этапы его духовной эволюции. Петербург в романе Достоевского предстаёт не просто местом действия, а самостоятельной силой, формирующей судьбы персонажей и раскрывающей глубинные философские идеи произведения.

Литература, как и реальность, показывает, что город – это не просто место существования человека, а активная сила, влияющая на его сознание и судьбу. Петербург Достоевского – яркий пример

того, как пространство может задавливать личность, подталкивать её к преступлению, а затем и к осознанию. Подобные процессы актуальны и сегодня: современные мегаполисы продолжают формировать характеры людей, одновременно открывая перед ними возможности и создавая условия для внутреннего кризиса. Таким образом, изучение связи человека и пространства помогает глубже понять не только художественные произведения, но и влияние урбанизированной среды на психологическое состояние личности.

ЛИТЕРАТУРА

1 Достоевский Ф.М. Преступление и наказание. – М.: Эксмо, 2021. – 640 с.

2 Топоров В.Н. Петербург и петербургский текст русской литературы. – СПб.: Искусство-СПБ, 2003. – 431 с.

3 Петербург Достоевского [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.md.spb.ru/dostoevskij/peterburg_dostoevskogo/ (Дата обращения: 10.03.2025).

4 Петербург Достоевского как город духовных переходов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://spb.hse.ru/ixtati/news/329275035.html> (Дата обращения: 10.03.2025).

ИЗУЧЕНИЕ РУССКОГО ЯЗЫКА В КАЗАХСКИХ КЛАССАХ С ПОМОЩЬЮ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА (ИИ)

ЖУСУПБАЕВА Н. К,

учитель русского языка и литературы, СОШ имени Б. Момышулы,
г. Павлодар

МУРАТОВА М.

8 класс, СОШ имени Б. Момышулы, г. Павлодар

В образовательный процесс последние годы все активнее проникает искусственный интеллект (ИИ), открывая новые горизонты для изучения различных дисциплин, включая языки. Одним из наиболее ярких примеров применения ИИ является изучение русского языка в казахских классах. В Казахстане, где русский язык занимает не последнее место в образовательной системе, использование технологий ИИ может существенно улучшить качество обучения, повысить эффективность учебного процесса и сделать его более доступным для учеников

1 Роль русского языка в казахских школах

Русский язык в Казахстане – это не только предмет учебной программы, но и важный элемент межкультурной коммуникации. В Казахстане русскоязычное население составляет значительную часть, и русский язык используется как средство общения в общественной жизни, деловом общении, а также в культуре и СМИ. Изучение русского языка в казахских школах помогает учащимся укрепить связь с русскоязычным миром и развивать навыки, которые будут полезны им в будущем, как на профессиональном, так и на личном уровне.

2 Преимущества использования ИИ для изучения русского языка

ИИ открывает нам множество возможностей для улучшения процесса изучения русского языка в казахских классах. Рассмотрим основные преимущества:

2.1 Персонализация обучения

Нейросеть предоставляет возможность внедрять в обучение интерактивные и игровые элементы. Приложения и платформы с использованием ИИ могут предложить школьникам увлекательные игры, квесты и задания, которые делают процесс обучения не только эффективным, но и интересным. Такие методы помогают улучшить мотивацию учащихся и делают изучение языка более увлекательным.

2.3 Доступность и гибкость

Современные образовательные платформы с использованием ИИ позволяют школьникам учиться в любое время и в любом месте, что делает обучение более доступным и гибким. Например, ученики могут заниматься в свободное время, используя мобильные приложения или онлайн-платформы, что особенно важно в условиях ограниченного времени в школе. Это также позволяет учащимся повторять пройденный материал и закреплять знания в удобное для них время.

2.4 Автоматическая оценка и обратная связь

ИИ также позволяет значительно улучшить систему оценки знаний. Системы на базе ИИ могут автоматически проверять выполнение заданий, корректировать ошибки и давать обратную связь. Это позволяет сократить время, затрачиваемое на проверку работ, и повысить точность оценки.

3 Казахские и международные приложения для изучения русского языка с использованием ИИ

Существует ряд казахстанских и международных образовательных приложений, которые применяют технологии ИИ для изучения русского языка. Рассмотрим некоторые из них:

3.1 «Тіл-Қазына»

Это казахстанское мобильное приложение, которое позволяет изучать русский язык через различные интерактивные задания. В основе приложения лежат технологии ИИ, которые позволяют адаптировать уровень сложности заданий в зависимости от успехов учащегося. Приложение предлагает разнообразные упражнения на грамматику, лексику и правописание, а также предоставляет обратную связь на основе ошибок, допускаемых пользователем.

3.2 Lingvist

Lingvist – это международное приложение для изучения языков, которое активно использует ИИ. Оно помогает учащимся быстро осваивать русский язык, предоставляя задания, которые адаптируются под уровень знаний каждого ученика. ИИ анализирует ошибки и автоматически генерирует уроки, которые помогают устранять пробелы в знаниях.

3.3 Duolingo

Duolingo – это популярное приложение для изучения языков, которое активно использует алгоритмы ИИ для повышения эффективности обучения. Приложение позволяет учить русский язык с нуля и до продвинутого уровня. В отличие от других программ, Duolingo активно использует игровые элементы и делает процесс изучения языка увлекательным и мотивирующим.

3.4 Яндекс-переводчик и другие инструменты для перевода

Кроме того, такие инструменты, как Яндекс -переводчик, активно используют ИИ для улучшения качества перевода. Эти приложения могут стать отличными помощниками для школьников, когда они сталкиваются с трудными словами или выражениями. ИИ помогает не только в переводе, но и в обучении правильному употреблению выражений в контексте.

Несмотря на множество преимуществ, использование ИИ в обучении русского языка в казахских классах также сталкивается с рядом трудностей:

4 Необходимость в высококачественных платформах: Для полноценного внедрения искусственного интеллекта в образовательный процесс необходимо разработать качественные и доступные образовательные платформы, которые будут легко восприниматься учащимися. Технические и материальные

ограничения: В некоторых регионах Казахстана могут возникнуть проблемы с доступом к интернету или техническому оборудованию для использования образовательных приложений.

5 Практическая часть

Для изучения русского языка нам учитель задает задания с применением нейросети.

Например, задание : Помощь в переводе и составлении предложений

инструменты: Google Translate, Yandex Translate

На начальном этапе урока учитель задает нам называет урока «Волшебная власть воды». Дано задание вспомнить слова и выражения по этой теме на казахском языке: сиқырлы су,су әмірлігі.

Следующее задание Составить несколько заданий по теме урока: Ученики составляют несколько простых предложений на казахском языке по теме урока. Затем они используют Google Translate или Yandex Translate для перевода этих предложений на русский язык.

Задание 2: Создание диалогов и ролевых игр

Цель: Развитие навыков говорения и аудирования, отработка речевых клише и стандартных ситуаций общения.

ИИ-инструмент: ChatGPT, Google Bard (для генерации диалогов)

Учитель задает ситуацию для диалога (например, “В магазине”, “На улице», «В гостях»).

Этап 3 (Анализ и адаптация диалога): Ученики анализируют полученный диалог. Они выделяют ключевые фразы, полезные слова и выражения. Затем они адаптируют диалог, меняя имена, детали и добавляя собственные реплики.

Задание 4: Создание словарного запаса с помощью ассоциаций

Цель: Расширение словарного запаса, развитие ассоциативного мышления.

ИИ-инструмент: ИИ, генерирующий изображения по текстовому описанию (например, DALL-E 2, Midjourney, Stable Diffusion - доступ к ним может быть ограничен)

Инструкция:

Этап 1 (Выбор слова): Учитель предлагает слово на русском языке (например, «радость», «путешествие», «дружба»).

Этап 2 (Генерация изображения): Ученики описывают слово своими словами так, чтобы ИИ смог сгенерировать подходящее

изображение. Например, “Изобрази яркое солнце, улыбающихся людей и воздушные шары” (для слова “радость”).

Этап 3 (Ассоциации): Ученики рассматривают сгенерированное изображение и записывают все ассоциации, которые у них возникают с этим словом.

5 Заключение

Использование искусственного интеллекта в обучении русского языка в казахских классах открывает огромные возможности для улучшения качества образования. Применение ИИ позволяет сделать процесс обучения более персонализированным, интерактивным и доступным. Однако для успешной реализации этих технологий необходимо решение ряда технических и педагогических вопросов.

ЛИТЕРАТУРА

1 Рахимжанова, Л. М. «Использование информационных технологий в обучении языкам.» КазНУ, 2019.

2 Мухамедова, Н. «Влияние искусственного интеллекта на современное образование.» Вестник науки и образования, 2020.

3 Рыбаков, В. И. (2020). «Искусственный интеллект и его роль в образовании». Журнал образования и науки, 45(3), 12–19.

4 Михайлова, Е. П. (2019). «Использование цифровых технологий в обучении русскому языку как иностранному». Язык и культура, 23(5), 22–29.

5 Беляев, А. Г. (2021). «Машинное обучение в обучении языкам». Вестник педагогических технологий, 12(4), 48–55.

6 «Инструменты для обучения языкам: от ИИ до практики». (2018). Современные технологии в образовании. Retrieved from: https://edtech.ru (https://edtech.ru). казахстанские приложения для изучения русского языка.

7 Кузнецова, М. А. «Интеллектуальные системы в обучении языкам.» Санкт-Петербург, 2019.

8 Смирнова, Е. В. «Искусственный интеллект в образовательных процессах: будущее языкового обучения.» Москва, 2020.

9 Григорьева, Т. И. «Эффективность применения искусственного интеллекта в обучении языкам: от теории к практике.» М., 2021.

10 Кусайнов, Е. Б. «Преподавание русского языка в многоязычной среде Казахстана.» Алматы, 2013.

БИЛИНГВИЗМ В КАЗАХСКИХ ПЕСНЯХ И ЕГО ВЛИЯНИЕ НА МОЛОДЕЖЬ

ИСКАНДАРОВА А.

ученик 8 класса, Кенжекольской СОШ, г. Павлодар

ДЮСЕНБАЕВ А. С.

учитель русского языка и литературы, Кенжекольской СОШ, г. Павлодар

Билингвизм – это способность человека использовать два языка в повседневной жизни [1;122с]. В условиях глобализации и культурного обмена двуязычие становится не только языковым феноменом, но и важной частью формирования культурной идентичности. Казахстан – многонациональная страна, где казахский и русский языки тесно переплетаются в различных сферах жизни, включая музыкальное искусство. В современных казахских песнях билингвизм стал мощным инструментом, который помогает артистам создавать уникальные тексты, отражающие культурное разнообразие и реальность молодежи.

Цель доклада – проанализировать особенности билингвизма в казахских песнях, его влияние на молодежную аудиторию и культурную идентичность страны.

Билингвизм в песнях может проявляться в разных формах:

В нашей работе билингвизм в казахских песнях встречается в разных формах, таких как симметричный билингвизм, когда оба языка используются на одинаковом уровне.

Например: «... Мы с тобой довольные (А-а...)

Веки под свинцом – без паники (Оу)

Если углубляться, то помимо анатомии

Сегодня познакомились с ботаникой...

...Тікенектей тікелей эфиринды тек текелер көреді

Тебіренім теңге әкеледі, дегенмен

Өскен жерім — дегелең, қойып қойдым көлденең

Сөзімді қайталайды бүкіл ел...» (группа «Ирина Кайратовна»,

Песня «5000к»).

Асимметричный билингвизм, когда один язык доминирует над другим. (Улангасыр Қами – Балкия)

«Кездестік біз сол кеште, тойда

Дедім бірден «Она моя!»

Жүрмейді екен жүрекке айла

Құдаша қыз, молодая».

Смешанный билингвизм, при котором языки комбинируются в речи (коды, заимствования, кальки). Например: «Ирина Кайратовна» - «Айдахар»:

«...На бит таки так сен әкенді, ағанды, баланды

Чё там, сезіндің бе иісті?

Ондайдан даже компьютеры виснут

Кто там? Ал түсімді білмейсің

Бәрін білет екен, белгісіз Мистер...».

Билингвизм обогащает музыку, делая тексты более выразительными и доступными для широкой аудитории. Он способствует интеграции разных культурных кодов, что особенно важно для молодежи, которая живет в двуязычной среде.

Кроме того, билингвизм в музыке выполняет следующие функции:

Коммуникативная функция – облегчает понимание текста разными группами слушателей.

Эстетическая функция – делает текст ярче, эмоциональнее и динамичнее.

Культурная функция – помогает сохранить и передать элементы национальной культуры через современное музыкальное искусство.

Анализ популярных песен казахстанских исполнителей («Ирина Кайратовна», Райм и Артур, Ұланғасыр Қами, Say Mo) показывает, что билингвизм помогает:

Создавать эмоциональные контрасты в текстах.

Подчеркивать национальную идентичность.

Привлекать молодежь через использование понятных и современных форм речи.

Отражать актуальные темы, такие как любовь, дружба, социальные проблемы.

Примечательно, что билингвизм позволяет исполнителям выходить за пределы одной культурной группы. Например, группа «Ирина Кайратовна» использует двуязычие как способ подчеркнуть ироничность своих текстов, делая их понятными и близкими как для казахской, так и для русскоязычной аудитории.

Основные черты билингвизма в казахских песнях:

1 Кодовое переключение (code-switching) – использование двух языков в одном тексте или фразе. Этот прием позволяет авторам плавно переходить с одного языка на другой в зависимости от контекста, темы или эмоциональной окраски. Например, в песне основная идея может быть передана на казахском языке, но

ключевые фразы или эмоциональные акценты делаются на русском для усиления воздействия на более широкую аудиторию[2;142с].

Пример: В песнях казахстанских исполнителей часто встречаются такие фразы, как в песни группы «ДО-МИ-НО» - «Айым ай»:

Келші жаныма, келші жаныма.
Махаббатым-ай, махаббатым.
Оралшы маған, оралшы маған
Бақыт құттым-ай бола әнім-ай.
Я люблю, я тебя люблю,
Я к тебе приду, не скучай.
Я люблю, как же я люблю,

Сердце украду, так и знай.. Кодовое переключение может усиливать эмоциональный контраст или подчеркивать многоуровневую идентичность говорящего.

2 Лексические заимствования – заимствование слов и выражений из одного языка в другой. В условиях казахско-русского билингвизма этот процесс происходит естественным образом и отражает культурное взаимодействие. В песнях заимствования могут быть как стилистическим приемом, так и необходимостью из-за отсутствия эквивалентов в одном из языков.

Пример: Есімің Балқадіша емес, Балқия
Құдаша билейікші кел бір партия,
Бақытты болуыңа мен га-рантия
Балқия, Балқия.
(Улангасыр Ками – Балқия)

Использование слов «партия», «гарантия» в казахских текстах демонстрирует естественность заимствований, характерных для билингвального сообщества.

3 Двухязычная рифма и игра слов – уникальная особенность, при которой рифмующиеся слова принадлежат разным языкам. Это придает песням не только оригинальность, но и указывает на мастерство автора в использовании двух языков. Такие рифмы создают эффект необычности и помогают привлечь внимание слушателя к смысловым деталям текста. Например: Кездестік біз сол кеште, тойда

Дедім бірден «Она моя!»
Жүрмейді екен жүрекке айла
Құдаша қыз, молодая. (Улангасыр Ками – «Балқия»)

4 Тематика песен с билингвальными элементами. Тексты таких песен часто касаются актуальных тем современной жизни – любви, дружбы, социальных проблем, национальной идентичности, интеграции в современное общество и сохранения культурного наследия. Билингвальные элементы помогают лучше раскрыть многоаспектность этих тем, позволяя использовать возможности обоих языков.

Пример: В песне группы «Ирина Кайратовна» - «5000К» :

«...Гонишься за модой, ты стёр все баррикады
Мои тараканы не спят, не спят уже давно

Мен тым кеттім арықтап, жоқ, я не больной!». Текст песни в целом о социальных проблемах страны написано на русском языке, но также присутствует казахская фразеология для усиления эмоционального посыла. В песнях на социальные темы русский язык может подчеркивать урбанистические или глобальные аспекты, в отличие от традиционных казахских мотивов.

5. Социальная и культурная принадлежность аудитории. Песни с билингвальными элементами обычно направлены на широкую аудиторию, особенно на молодежь, которая в равной степени использует как казахский, так и русский языки. В этих песнях часто присутствует стремление объединить два языковых и культурных мира, что отражает стремление к гармонии в многонациональном обществе Казахстана.

6. Функции билингвизма в песнях:

– Эмоциональное усиление: Переход на русский язык может использоваться для выражения более личных или социальных чувств, которые проще передать именно на этом языке, благодаря его распространенности в определенных кругах. Казахский, напротив, может подчеркивать национальную и культурную привязанность.

(1-картинка) Результаты опроса и анализ восприятия

– Культурное многообразие: Билингвизм в песнях акцентирует внимание на богатстве культурных и языковых взаимодействий. Это демонстрирует способность казахской культуры адаптироваться к современным реалиям, не теряя своей уникальности[3;225с].

Для более глубокого понимания влияния билингвизма на молодежь был проведен опрос среди студентов и школьников в возрасте от 14 до 25 лет. Результаты показали следующие тенденции:

85 % респондентов считают, что билингвальные песни помогают им лучше воспринимать текст и эмоционально вовлекаться в содержание.

78 % опрошенных отметили, что такие песни способствуют их интересу к казахскому языку, особенно если в повседневной жизни они преимущественно говорят на русском.

67 % молодежи указали, что билингвизм в песнях помогает им чувствовать себя частью современной казахстанской культуры.

55 % участников опроса заявили, что они сами иногда используют смешанные фразы в повседневной речи под влиянием музыки.

Анализ также показал, что билингвальные песни помогают молодежи воспринимать обе культуры как единое целое, создавая ощущение связи между традициями и современностью. Многие респонденты отметили, что такие композиции вызывают у них чувство гордости за свою культуру, особенно когда казахский язык звучит наравне с русским.

Интересно, что билингвизм в песнях воспринимается как элемент свободы самовыражения. Молодежь видит в двуязычных текстах отражение своей повседневной жизни, в которой языки естественно переплетаются. Это помогает разрушить барьеры между различными социальными и языковыми группами.

Билингвизм в казахских песнях – это не просто лингвистическое явление. Он стал инструментом, который помогает музыкантам передавать сложные эмоции, отражать реалии двуязычного общества и сохранять культурное наследие. Молодежь воспринимает такие песни с интересом и считает их отражением современной жизни. Таким образом, билингвизм в казахской музыке способствует укреплению национальной идентичности и развитию культуры в условиях глобализации.

Кроме того, можно сделать вывод, что билингвизм играет роль не только в музыкальном, но и в социальном контексте. Он

помогает формировать новую культурную реальность, где языковое разнообразие воспринимается как норма, а не исключение.

ЛИТЕРАТУРА

1 Суюнова Г. С., Ашимжанова Д. А., Дерунова Е. Н. «Билингвизм как средство социально-политической рефлексии», 2023 г. 234с.

2 Ахметжанова З.К. «Язык в социальном, культурном и коммуникативном контексте», 2012 г. 345с.

3 Ельцин А. П. «Казахские народные песни и современная музыкальная культура», 2020 г. 577с.

4 Турсунов Н. К. «Код-свитчинг в казахской и русской речи: социолингвистический анализ», 2017 г. 455с.

5 Суворов И.В. «Музыкальные тенденции в многонациональных странах», 2019 г. 488с.

УЧИМСЯ С ИНТЕРЕСОМ: КОМИКСЫ КАК ИНСТРУМЕНТ ИЗУЧЕНИЯ ЛИТЕРАТУРЫ В 6 КЛАССЕ

КАЖКЕНОВ З.

ученик 6 класса СШ №9, г. Экибастуза,

ТЛЕУЛИНА В. Е.

учитель русского языка и литературы, СШ №9, г. Экибастуза,

Как сделать чтение и изучение литературы в школе более интересным и привлекательным? Я задался таким вопросом. Предложил своему учителю русского языка и литературы попробовать провести эксперимент в нашем классе. В рамках своего исследования, продолжавшегося в течение года, я изучал влияние комиксов на восприятие литературы учениками 6 класса. В ходе работы мной был создан сборник комиксов по произведениям, входящим в школьную программу Казахстана. Эксперимент показал, что такой формат способствует лучшему пониманию текстов, развивает критическое мышление и помогает ученикам формулировать собственное мнение.

Актуальность исследования

Многие школьники испытывают трудности с восприятием классической литературы из-за сложного языка, большого объема произведений и непривычных сюжетных линий. Комиксы, сочетая текст и визуальное повествование, позволяют сделать сложные темы

более доступными. Данный подход способствует формированию аналитических навыков, учит интерпретировать текст и выражать свои мысли.

Методика исследования

Исследование проходило в течение учебного года среди учеников 6 класса. Работа включала следующие этапы:

Анализ литературных произведений и выбор ключевых сюжетных моментов.

Создание комиксов по произведениям.

Введение комиксов в учебный процесс, обсуждение сюжетов и персонажей.

Опрос и анализ изменений в восприятии литературы у учеников.

Результаты исследования

В результате были созданы комиксы по следующим произведениям:

Выбор произведений и ключевых сцен для создания комиксов. В рамках исследования ученики 6 класса самостоятельно анализировали литературные произведения, определяя наиболее значимые и яркие моменты, которые могли бы стать основой для создания комиксов. Рассмотрим подробнее, какие произведения были выбраны и какие сцены стали отправной точкой для работы:

Мифы мира

Мифы Древней Греции: Ученики выбрали сцены, отражающие судьбоносные моменты героев. Например, в мифе о Прометее – момент его смелого вызова богам, что символизирует жертву во имя прогресса. Миф о Геракле был представлен через изображение его подвигов, отражающих силу и мужество. Сцена полета Икара стала отправной точкой для обсуждения темы амбиций и последствий чрезмерной гордыни, а история Актеона – для анализа вопросов наказания и справедливости.

Е.В. Курдаков «Псы Актеона»: Здесь внимание уделялось драматическому моменту превращения героя, что стало ярким примером трагизма и метаморфоз, позволяющих обсудить тему наказания за нарушение табу.

Славянская мифология: Основной акцент был сделан на миф о Солнце и мифах о представителях низшей мифологии. Учащиеся проанализировали, каким образом древние народы пытались объяснить природные явления и социальные отношения через образы богов и героев.

Тюркская мифология: Миф о создании мира стал отправной точкой для обсуждения представлений о космогонии. Комиксы помогли визуализировать последовательность событий, связанных с сотворением мира, что облегчило понимание сложных мифологических схем.

Библейская мифология: Из произведений были выбраны сцены, связанные с историей Вавилонской башни и царем Соломоном. Эти образы позволили обсудить вопросы человеческого стремления к величию и мудрости, а также последствия высокомерия.

Классическая литература

Б.Л. Пастернак «Рождественская звезда»: Ученики сосредоточились на сценах, передающих атмосферу волшебства и ожидания чуда, что способствовало развитию воображения и эмпатии.

Н. В. Гоголь «Ночь перед Рождеством»: Были выбраны моменты, передающие магическую атмосферу праздника и элементы фольклора, что помогло учащимся осознать многогранность народных традиций.

А. Гофман «Щелкунчик и Мышиный король»: Основное внимание уделялось драматическому противостоянию между Щелкунчиком и Мышиным королем, что стимулировало обсуждение темы борьбы добра со злом.

И. С. Тургенев «Муму» и «Бежин луг»: В «Муму» ученики анализировали сцену прощания с верным псом, рассматривая эмоциональный подтекст и мораль произведения. «Бежин луг» стал предметом визуализации пейзажей и внутренних переживаний героев, что позволило глубже проникнуть в атмосферу рассказа.

Л. Н. Толстой «Кавказский пленник»: Ученики выбрали сцену столкновения культур, что способствовало обсуждению темы свободы и противостояния личных и общественных ценностей.

В. С. Высоцкий «Песня о друге»: Были выделены ключевые моменты, отражающие силу дружбы и взаимопомощи, позволяющие визуально передать эмоциональную окраску произведения.

В. П. Астафьев «Конь с розовой гривой»: Особое внимание было уделено образу волшебного коня, символизирующего мечты и стремления к свободе.

В процессе работы ученики не только воспроизводили ключевые моменты произведений, но и вносили в комиксы элементы собственного видения. Такой творческий подход позволил им глубже осмыслить прочитанное, а также научиться аргументированно

выражать свои мысли, обсуждая как литературные, так и культурные аспекты изучаемых произведений.

После внедрения комиксов в учебный процесс были зафиксированы следующие положительные изменения:

Повышение интереса к чтению: ученики с большим энтузиазмом изучали произведения, активно обсуждали персонажей и события.

Развитие критического мышления: учащиеся начали глубже анализировать тексты, задавать вопросы, искать скрытые смыслы.

Улучшение навыков выражения мыслей: дети охотнее делились своими впечатлениями, предполагали альтернативные версии развития событий, придумывали продолжение рассказов.

Выводы

Результаты исследования подтвердили, что использование комиксов в образовательном процессе способствует развитию интереса к литературе, улучшает навыки анализа и критического осмысления текстов. Такой подход помогает ученикам лучше воспринимать содержание произведений, а также стимулирует их творческую активность.

ЛИТЕРАТУРА

1 Макклауд С. «Комиксы. Невидимое искусство». – М.: Альпина нон-фикшн, 2019.

2 Бондаренко А. «Графический роман и комикс как средство развития критического мышления». – Вестник педагогических наук, 2022.

3 Гаврилова М. «Использование комиксов в образовательном процессе: методические рекомендации». – Педагогика и время, 2021.

4 Eisner W. Comics and Sequential Art. – New York: W.W. Norton & Company, 2008.

5 Yang G. Graphic Novels in the Classroom: A Teacher's Guide. – Scholastic, 2014.

6 Государственный общеобязательный стандарт среднего образования Республики Казахстан.

7 Учебные программы по литературе для 5–11 классов школ Казахстана.

8 Аубакирова К. «Комиксы как инструмент развития креативного мышления школьников». – Казахстанский педагогический журнал, 2023.

9 Официальные сайты образовательных проектов (например, «Комиксы в школе»).

10 Исследования ЮНЕСКО и OECD по визуальному обучению и комиксам.

СИМВОЛИКА МЕЧТЫ И НАДЕЖДЫ В ПОВЕСТИ А. ГРИНА «АЛЫЕ ПАРУСА»

САГУМБАЕВА А. А.

учитель русского языка и литература, СОШ № 27, г. Павлодар

РЕШЕТНИКОВА Е.Ю.

ученица 8 «Б» класса, СОШ № 27, г. Павлодар

На уроках литературы мы знакомимся с такими произведениями, которые прививают веру в силу слова и мечты. Повесть Александра Грина «Алые паруса» – одно из тех произведений, которое вдохновляет, пробуждает воображение и учит не бояться мечтать. Читая эту повесть, мы размышляем над важными вопросами: что значит мечта? Может ли она изменить судьбу? Как вера в чудо помогает преодолеть жизненные испытания?

Книга «Алые паруса» – это история о молодой девушке по имени Ассоль, мечтающей о принце, который приплывет за ней на корабле с алыми парусами. Эта мечта кажется невозможной для всех, кроме Ассоль, которая верит в нее всем сердцем. В конце концов, ее мечта сбывается, когда молодой капитан по имени Грэй приходит к ней на корабле с алыми парусами.

В центре произведения – образ алых парусов, который стал символом надежды и исполнения желаний. Александр Грин показывает, что мечта – это не просто фантазия, а мощная сила, способная преобразить реальность. Важно не только верить, но и действовать, чтобы приблизить исполнение своей мечты. Именно эта мысль лежит в основе повести и делает её актуальной для всех поколений.

В данной статье мы предлагаем рассмотреть, как в произведении раскрывается символика мечты и надежды, как образы Ассоль и Грея помогают понять, что чудо – это не просто случайность, а результат веры и усилий.

Повесть А. Грина «Алые паруса» – это произведение, проникнутое романтическим духом, где символика играет важную роль в раскрытии главных тем – мечты, надежды и веры в чудо. Центральный символ повести – алые паруса – олицетворяют исполнение заветного желания, силу веры и способность мечты

воплотиться в реальность. История повести представляет собой ожидание чуда, воплощения мечты. «Несмотря на то, что слово «мечта» встречается в произведении лишь один раз, оно является центральным, и можно сказать, что вся повесть пропагандирует веру в самые неосуществимые чудесные мечты», – отмечает П.Е. Бухаркин [2, с.178].

1 Символ алых парусов как воплощение мечты

Ассоль с детства жила ожиданием чуда, которое предсказал ей старый сказочник. Красный парусный корабль стал для неё символом надежды, светлого будущего и романтического идеала. Однако её мечта казалась окружающим несбыточной фантазией, что подчёркивает контраст между верой в чудо и прагматичным взглядом общества. Грин показывает, что мечта – это не просто иллюзия, а сила, способная изменить реальность, если её не предавать.

Образ алых парусов несёт в себе глубокий философский смысл. Они символизируют не только личную мечту Ассоль, но и универсальное стремление человека к счастью. В. Ковский писал: «Грин здесь задаётся уже совершенно иным вопросом – духовными возможностями героя, позволяющими ему возвышенно и достойно жить среди людей в предчувствии счастья» [4, с.63]. Писатель утверждает, что мечта не должна зависеть от мнения окружающих, и что только искреннее, чистое желание способно преодолеть любые препятствия.

2 Артур Грей – создатель чуда

Другим важным символом повести является образ Артура Грея, капитана корабля, который сделал мечту Ассоль реальностью. В отличие от героини, Грей не просто мечтает, а действует. Он сам решает стать тем человеком, который исполнит пророчество и подарит Ассоль её сказку. Таким образом, Грин противопоставляет два подхода к мечте: пассивное ожидание и активное создание чуда.

Образ Грея также символизирует человека, способного превратить мечту в действие. В его истории заложена мысль о том, что настоящая любовь и благородство заключаются не в словах, а в поступках. Грей не просто испытывает романтические чувства к Ассоль, но и делает конкретные шаги, чтобы изменить её жизнь.

Другие символы

Другой важный символ в повести – море. Море символизирует свободу и возможности. Это также символ неизвестного, так как Ассоль не знает, когда или как её мечта сбудется.

Корабль – ещё один важный символ в повести. Корабль представляет собой путешествие Ассоль к её мечте. Это также символ надежды, так как Ассоль верит, что корабль приплывет за ней.

Грин использует и другие символы, чтобы передать тему мечты и надежды. Например, имя Ассоль означает «та, что идет к солнцу», что символизирует её оптимизм и веру в будущее. Имя Грей означает «серый», что символизирует его способность видеть красоту в мире, даже когда он кажется серым и мрачным.

4 Вера и действие как условия осуществления мечты

Повесть А. Грина учит, что мечта требует не только веры, но и действий. Ассоль сохраняет надежду, несмотря на насмешки окружающих, а Грей превращает мечту в реальность, следуя своему идеалу. Грин подчёркивает, что мечта сбывается, когда встречаются человек, верящий в чудо, и человек, готовый его осуществить.

Этот мотив остаётся актуальным и сегодня. Многие люди сталкиваются с сомнениями и препятствиями на пути к своей мечте, но произведение Грина вдохновляет на то, чтобы не сдаваться. Повесть напоминает, что вера, подкреплённая усилиями, способна сделать невозможное возможным.

Алые паруса – это символ мечты, надежды и веры в чудо. Они воплощают идею о том, что светлые помыслы и искреннее стремление к счастью могут преодолеть любые преграды.

Артур Грей – символ творца мечты. Его поступок показывает, что исполнение желаний возможно, если человек действует, а не просто ждёт.

Главная идея повести – мечта становится реальностью, если соединить веру и действие.

Повесть А. Грина «Алые паруса» – это вдохновляющая история о силе надежды и способности человека создавать чудо своими руками. Основная идея «Алых парусов» выражена в словах Грея, утверждающего, что каждый человек способен «делать так называемые чудеса своими руками» и дарить их другим. При этом чудо понимается не как нечто сверхъестественное, а как добрые поступки, благородные порывы души, «улыбка, веселье, прощение, и – вовремя сказанное, нужное слово» [3, с.132].

Повесть учит не бояться мечтать и доказывает, что настоящая сказка может случиться в жизни каждого, кто верит в неё.

Символика мечты и надежды играет важную роль в повести А. Грина «Алые паруса». Используя эти символы, Грин создает историю, которая является одновременно трогательной и

вдохновляющей. Повесть учит нас, что мечты могут сбываться, если мы в них верим.

Анализ символики мечты и надежды в повести А. Грина «Алые паруса» позволяет глубже понять, какое влияние вера в чудо оказывает на жизнь человека. Символ алых парусов подчёркивает, что мечты не являются лишь наивной фантазией, а могут стать реальностью, если человек сохраняет веру и предпринимает шаги к их осуществлению.

Проделанная работа показывает, что произведение Грина актуально и сегодня. Оно учит школьников тому, что мечта – это не просто ожидание чуда, а целеустремлённость, настойчивость и способность видеть прекрасное в мире. Через образы Ассоль и Грея автор раскрывает важную идею: мечта становится реальностью, когда человек не только надеется, но и действует.

Для педагогической практики анализ этой повести может способствовать формированию у учеников стремления к самореализации, уверенности в своих силах и понимания того, что труд и вера способны изменить жизнь. Таким образом, изучение символики мечты в «Алых парусах» помогает развивать у учащихся не только литературный вкус, но и жизненные ориентиры, мотивируя их не бояться мечтать и воплощать свои идеи в реальность.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Бахтин М. М. Вопросы литературы и эстетики. – М.: Художественная литература, 1975.
- 2 Бухаркин П. Е. Мечта в русской традиции: Историческое и трансисторическое в развитии имени // Имя – сюжет – миф. СПб.: Изд-во СПбГУ, 1995
- 3 Грин А. Алые паруса. – М.: Художественная литература, 1980.
- 4 Ковский В. Романтический мир А. Грина. – М., Наука. 1969
- 5 Корман Б. Символ и образ в русской литературе. – Екатеринбург: Уральское издательство, 1998.
- 6 Лихачёв Д. С. О поэтике художественного текста. – М.: Наука, 1979.
- 7 Лотман Ю. М. Александр Грин и его мир. – Л.: Советский писатель, 1980.
- 8 Скобелев С. Образ мечты в русской литературе // Вопросы литературы. – 2005. – № 2. – С. 54–67.
- 9 Славутин Е. Поэтика символики в прозе А. Грина. – СПб.: Издательство Санкт-Петербургского университета, 2001.

10 Чудаков А. П. Русская литература XX века. – М.: Просвещение, 1994.

ФРАЗЕОЛОГИЗМЫ РУССКОГО ЯЗЫКА. ЗООМОРФИЗМЫ

СЕЙТЕНОВ А.
ученица 6 класса, Ленинская СОШ, Павлодарская область,
Иртышский район
ТОГАЙБАЕВА А. Т.
научный руководитель, учитель русского языка,
Ленинская СОШ, Павлодарская область, Иртышский район

В индивидуальной исследовательской работе и проекте по русскому языку на тему «Фразеологизмы русского языка. Зооморфизмы» учащаяся 6 класса изучила определение фразеологизма, выявила виды фразеологизмов, классификацию по происхождению.

В процессе проведения работы над исследовательским проектом по русскому языку на тему «Фразеологизмы русского языка. Зооморфизмы» обучающаяся 6 класса дала определение зооморфизму, выделила его категории, составила словарь зооморфизмов.

В готовом творческом исследовательском проекте по русскому языку на тему «Фразеологизмы русского языка. Зооморфизмы» автор сделала выводы о том, что использование фразеологизмов в речи делает ее ярче и выразительней. В работе проведен опрос учащихся 6 класса школы на знание зооморфизмов.

Содержание индивидуальной проектной работы отображает информацию о видах фразеологизмов, группах фразеологизмов с точки зрения происхождения, исследование зооморфизмов. В проекте дается заключение с выводами, приложениями и списком использованной литературы.

Одним из ярких средств создания выразительности речи является использование фразеологизмов. В настоящее время существует множество фразеологических словарей, которые содержат перечень устойчивых выражений с их толкованиями, с примерами их стилистического употребления [1, 33с].

Гипотеза: считаем возможным предположить, что наши сверстники не владеют достаточной информацией по теме «Фразеология». Практическое применение. Результаты

проведенного нами исследования могут быть использованы учителями среднеобразовательных школ на уроках русского языка и литературы.

Изучение фразеологии составляет необходимое звено в усвоении языка, в повышении культуры речи. Правильное и уместное использование фразеологизмов придает речи неповторимое своеобразие, особую выразительность, меткость, образность [2, 38с]. Рассмотрим некоторые определения понятия «фразеологизм».

Фразеологизм – устойчивое выражение с самостоятельным значением, близким к идиоматическому [3, 95с].

Фразеологизмы – устойчивые сочетания слов, близкие по лексическому значению одному слову. Поэтому фразеологизмы часто можно заменить одним словом, менее выразительным [4, 88с].

Фразеологизм – устойчивое сочетание слов, значение которого в целом не выводимо из значений составляющих его слов.

Итак, фразеологизмы (от греч. *phrasis* – выражение, *logos* – учение) – это устойчивые сочетания, постоянные по своему значению, составу и структуре.

У фразеологизма как самостоятельной лексической единицы языка есть свои отличительные черты: 1) фразеологизм состоит из двух и более слов, например: играть на нервах – специально раздражать, нервировать кого-либо. 2) У фразеологизмов есть устойчивый состав. Лексический состав фразеологизма нельзя никак изменять, так как при этом теряется его смысл. Например, «висеть в воздухе», что значит «оказаться в неясном, неопределенном положении». Нельзя сказать: летать в воздухе (про пыль). 3) Главный признак фразеологизмов – воспроизводимость. Мы не придумываем фразеологизмы в процессе диалога, а берем их из языковой памяти для построения образной и выразительной речи.

Классификация фразеологизмов с точки зрения семантической слитности их компонентов принадлежит академику В. В. Виноградову. Как известно, фразеологизмы возникают из свободного сочетания слов, которое употребляется в переносном значении. Постепенно переносность забывается, стирается, и сочетание становится устойчивым.

В зависимости от того, насколько стираются номинативные значения компонентов фразеологизма, насколько сильно в них переносное значение, В. В. Виноградов и делит их на три типа:

фразеологические сращения, фразеологические единства и фразеологические сочетания [4, 96с].

1 Фразеологическое сращение – семантически неделимый оборот, значение которого совершенно не выводимо из суммы значений составляющих его компонентов, их семантическая самостоятельность утрачена полностью. Например, *среди бела дня*, *бить баклуши*, *шутка сказать*.

2 Фразеологическое единство – устойчивый оборот, в котором отчетливо сохраняются признаки семантической раздельности компонентов. Его общее значение мотивировано и выводится из значения отдельных компонентов. Например, *грызть гранит науки*, *плыть по течению*, *первый блин комом*.

3 Фразеологическое сочетание – устойчивый оборот, в состав которого входят слова как со свободным значением, так и с несвободным (употребляемом лишь в данном сочетании)

Фразеологизмы существуют на протяжении всей истории языка. Уже с конца XVIII века они объяснялись в специальных сборниках и толковых словарях под различными названиями (крылатые выражения, афоризмы, идиомы, пословицы и поговорки). Еще М.В. Ломоносов, составляя план словаря русского литературного языка, указывал, что в него должны войти «фразесы», «идеоматизмы», «речения», то есть обороты, выражения.

Незнание источника фразеологических единиц русского языка приводит к искаженному и неуместному употреблению устойчивых словосочетаний, что является показателем низкой языковой культуры. Следовательно, говорящий должен иметь представление о происхождении фразеологизма.

С точки зрения происхождения фразеологические единицы русского языка делятся на исконно русские, заимствованные (фразеологизмы, пришедшие из старославянского языка, и иноязычные обороты без перевода из западноевропейских языков) и фразеологические кальки (представляют собой дословный перевод из других языков).

Основную массу употребляющихся в настоящее время фразеологических оборотов составляют устойчивые сочетания слов исконно русского происхождения (*ищи ветра в поле*, *водой не разольешь*). В зависимости от времени появления исконно русские фразеологизмы делят на три группы: общеславянские, восточнославянские и собственно русские.

Большое количество устойчивых выражений берут свое начало из литературных произведений русских писателей, народных сказок, пословиц и поговорок. Например: бабка надвое сказала («неопределенный ответ» из пословицы: «Бабушка гадала да надвое сказала: либо дождик, либо снег, либо будет, либо нет»); пожалел волк кобылу («о мнимой жалости» из пословицы: «Пожалел волк кобылу, оставил хвост да гриву»); без царя в голове («несерьезный человек» из поговорки: «Свой ум – царь в голове»).

Фразеологизмы с наименованиями животных часто называют зооморфизмами или анимализмами. Зооморфизмы во фразеологии имеют ряд отличительных особенностей:

1 Зооморфизмы – это устойчивые словосочетания, содержащие прямое наименование животного.

2 Зооморфизмы всегда имеют переносное значение «человек».

3 Зооморфизмы несут в себе оценку действий или поведения человека.

Фразеологизмы с названиями животных являются одной из самых многочисленных и внутренне разнообразных групп фразеологического фонда и отражают многовековые наблюдения человека над внешним видом и повадками животных, передают отношение людей к их «меньшим братьям». Например, во фразеологизмах часто встречаются кошка, собака. И это не случайно, так как домашние животные находятся рядом с хозяином. Например, кошки на сердце скребут - состояние тревоги. Где собака зарыта – в чем главная причина.

Изучив фразеологический словарь, мы выделили следующие категории зооморфизмов:

1 хищные млекопитающие (волк; лев; лиса; медведь; тигр и др.). Например, медвежья услуга (неумелая, приносящая неприятность), львиная доля (большая часть чего-либо);

2 домашние животные (баран; бык; ; вол; ишак; кобыла; коза; корова; лошадь; овца; осел; свинья; стригунок; теленок; кот; собака и др.). Например, смотреть как баран на новые ворота (выглядеть растерянным, сконфуженным; глазеть с глупым видом);

3 домашние птицы (гусь, индюк, курица, петух, утка и др.). Например, курам на смех (нелогично, глупо, нелепо);

4 дикие птицы (воробей, ворона, сова, голубь и др.). Например, стреляный воробей (бывалый, много перенесший человек);

5 млекопитающие, приматы, обезьяны (горилла, макака, мартишка, обезьяна). Например, обезьяна с гранатой (человек, имеющий в своем распоряжении нечто опасное, но не умеющего с этим обращаться);

6 зайцеобразные млекопитающие (заяц, кролик, хомяк и др.). Например, ехать зайцем (ехать в общественном транспорте без билета);

7 млекопитающие копытные, дикие (бегемот, гиппопотам, верблюд, жираф, зебра, зубр, кабан, лось, слон). Например, слон на ухо наступил (отсутствие способностей к музыке);

8 морские млекопитающие (кит, морж, тюлень). Например, три кита (три главных составляющих чего-либо, основа основ какого-либо дела);

9 рыбы (акула, вобла, вьюн, ерш, карась, килька, малек, рыба, селедка). Например, как селедка в бочке (теснота);

10 земноводные и пресмыкающиеся (змея, черепаха, крокодил, жаба, удав). Например, идти как черепаха (двигаться очень медленно);

11 насекомые (бабочка, блоха, божья коровка, букашка, вошь, жучок, клещ, козявка, клоп, мотылек, мошка, муравей, паук, пчела, саранча, светлячок, скорпион, стрекоза, тля). Например, мухи не обидит (безобидный, добродушный);

12 мифологические животные (гидра, дракон, цербер, феникс, чудовище, химера).

Например, гоняться за химерами (о нереальных планах).

Фразеологизмы с названиями животных отражают физические качества, возможности, внешний облик, психические качества (черты характера), интеллект, повадки, умения, навыки.

Итак, в результате изучения фразеологизмов, в частности, зооморфизмов мы достигли поставленной цели. Задачи, определенные нами, выполнены. Мы собрали и изучили литературу, источники интернета, дали определение фразеологизму, выявили виды фразеологизмов, классификацию по происхождению; дали определение зооморфизму, выделили его категории, составили словарь зооморфизмов (приложение 1), провели опрос учащихся 6 класса на знание зооморфизмов и их значений (приложение 2).

По данным опроса мы можем утверждать, что большинство учащихся (89 %) ответили неверно.

Таким образом, гипотеза, выдвинутая в начале работы над исследовательским проектом по русскому языку на тему

«Фразеологизмы русского языка. Зооморфизмы», подтвердилась результатами нашего опроса.

Говоря о практической ценности исследовательской работы по русскому языку на тему «Фразеологизмы русского языка. Зооморфизмы», можно утверждать, что данный материал исследования допустимо использовать на уроках русского языка и литературы.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Ларионова Ю. А. Фразеологический словарь современного русского языка. М.: «Аделант», 2014. – 512 с.
- 2 Жуков В. П. Семантико-грамматические характеристики фразеологизмов русского языка. – Л, 1978. – 255с.
- 3 С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. Толковый словарь русского языка. – М., 1997. – 857 с.
- 4 В. В. Бабайцева, Л. Д. Чеснокова. Русский язык. Теория 5-9 кл.: учеб. для общеобразоват. учреждений / – 18-е изд., стереотип. – М.: Дрофа, 2009. – 319с.

ВЛИЯНИЕ СМИ НА НАШУ РЕЧЬ

СОРОЧАН А. Ю.

ученица 11 класса, СОШ № 39 инновационного типа
с гимназическими классами, г. Павлодара»

УМАРОВА Л. О.

учитель русского языка и литературы, СОШ № 39 инновационного типа
с гимназическими классами г. Павлодара

ОСПАНОВА Б. Б.

магистр педагогических наук, Торайгыров университет, г. Павлодара

В условиях глобализации и цифровизации медиа-пространства влияние средств массовой информации (СМИ) на развитие языка и речи проявляется в использовании оригинальных речевых стандартов, новых лексических и грамматических конструкций, в изменении некоторых языковых норм. Это влияние выражается в изменении лексического состава языка, распространении новых выражений и терминов, а также в трансформации структуры и стиля общения.

Целью настоящей статьи является анализ влияния средств массовой информации на изменения в современной речи, а также

выявление как позитивных, так и негативных аспектов этого влияния. В рамках работы ставятся следующие задачи: рассмотреть исторический аспект воздействия СМИ на язык, проанализировать механизмы воздействия различных типов медиа на речь, исследовать примеры реальных изменений в языке и обсудить перспективы развития языковых норм в условиях современной медиакультуры.

Известно, что средства массовой информации (СМИ) включают в себя различные формы распространения информации, такие как печатные издания, телерадиопрограммы, интернет-ресурсы и социальные сети. Речь же представляет собой исторически развивающуюся форму общения людей через языковые конструкции, построенные по определённым правилам.

Процесс речевой деятельности включает в себя создание и выражение мыслей с помощью языковых средств и восприятие этих конструкций. Речь является важным элементом вербальной коммуникации. Сферами речевой деятельности являются агитация и пропаганда, управление, передача знаний, а также развлекательная сфера, что напрямую связано с функциями СМИ.

В научной практике уровень и степень влияния масс-медиа на язык изучается через исследование изменений речевых стереотипов, преимущественно в молодежной среде, а также через анализ роли цифровых технологий и социальных сетей в формировании языка и через исследование влияния телевидения и радио на фонетические и грамматические нормы. Тема воздействия СМИ на речь остаётся актуальной в свете стремительного развития новых технологий и цифровых платформ, что требует дальнейшего исследования. Влияние СМИ на поведение и язык человека, на изменение языковых норм и речевую практику является предметом исследования различных научных теорий. Это: теория агитации и пропаганды (основные постулаты: СМИ используются для манипуляции общественным мнением, формируя установки через язык; пропаганда активно использует эмоционально окрашенные фразы и клише, что влияет на восприятие действительности и изменяет речевые нормы); теория социальной когнитивности (наблюдение за моделями поведения, воздействие на язык, предоставление примеров речевых конструкций и др.); модель двухступенчатого потока коммуникации (каскадное воздействие СМИ через «лидеров мнений» на массовую аудиторию, в том числе через язык «лидеров»); теория фрейминга (СМИ создают «рамки» восприятия событий, выбирая определённые слова и выражения,

что формирует новые лексические тенденции); теория культурной индустрии (культурные стандарты СМИ, включая языковые, которые становятся частью массового общения, приводя к стандартизации языка); теория медиавлияния на молодежь (формирование речевых практик молодежи, которая активно заимствует сленг и выражения из медиа, что распространяется на более широкие слои общества).

Средства массовой информации оказывали значительное влияние на язык в разные исторические периоды, изменяя речевые нормы и стандарты.

Печатные издания в период XVII–XIX веков сыграли ключевую роль в стандартизации языка. Газеты и книги стали основным средством распространения литературного языка, что способствовало укреплению литературного русского языка.

Телевидение и радио (XX век) стали важными медиа для формирования общедоступного языка. Простота и доступность языка новостных программ стали частью повседневной речи.

С развитием интернета и социальных медиа (конец XX – начало XXI века) возникает интернет-сленг, который активно проникает в разговорную речь, особенно среди молодежи.

Мобильные технологии и новые медиа (2010-е годы – настоящее время) через современные мобильные приложения и социальные сети способствуют распространению упрощенного языка общения, включая сокращения, эмодзи и мемы.

Средства массовой информации влияют на различные аспекты языка, включая лексику, грамматику, фонетику и речевые стереотипы. Лексические изменения связаны с тем, что СМИ способствуют появлению новых слов и терминов (например, «стартап», «лайк»), а также заимствований. Кроме того, СМИ упрощают грамматическую структуру языка, распространяя короткие и простые фразы, что влияет на повседневную речь. Фонетические изменения отражены в произношении заимствованных слов («бренд» или «стартап»). Использование эмодзи и мемов формируют новые языковые стереотипы, которые приводят к созданию иных «норм» речи и распространению новых речевых практик. Рассмотрим примеры воздействия СМИ на современную речь.

1 Цитаты и выражения из телевизионных программ: Фразы, такие как «Давай поехали!» или «Ты серьезно?», стали частью повседневного общения благодаря популярным программам. «Мы с ним обсуждали О ТОМ, что...» (Березовский Борис Абрамович, программа «Итоги» НТВ) – «Мы с ним обсуждали ТО, что...»

(неправильное управление); «Президент попросил доложить ВСЕ, ЧТО делается в стране сейчас» (Черномырдин Виктор Степанович, ОРТ) – «Президент попросил доложить ОБО ВСЁМ, ЧТО творится в стране» (неправильное управление) – примеры негативного влияния телевизионных программ на речь.

2 Мемы и интернет-культура: Слова и фразы, такие как «Кек» и «Воу, полегче!» стали символами современных интернет-мемов. Разные бренды активно используют мемы в своих маркетинговых стратегиях, что позволяет им привлекать внимание, создавать эмоциональную связь с потребителями и увеличивать продажи. Мемы стали мощным инструментом коммуникации, который помогает брендам оставаться актуальными и конкурентоспособными в условиях стремительного развития цифрового рынка. На пике популярности мема «Карл» многие маркетологи использовали его в рекламных кампаниях, чтобы привлечь внимание аудитории и подчеркнуть юмористический подход к продукту или услуге.

3. Влияние блогеров и YouTube: Фразы вроде «Вот это поворот!» приобрели популярность через блогеров и телевизионные шоу. Антон Птушкин – известный блогер-путешественник, в своих постах и видеороликах часто использует следующие лексемы: вандласт, бэкпекер, тревелинг и другие. Чаще всего блогеры используют термины, взятые из английского языка, но это не несет особого вреда русскому языку, а наоборот, упрощает общение, заменяя целое предложение одним словом. Отрицательные примеры того же явления – Марин Магмюк Мокану – самый известный игровой блогер. В его языковом арсенале присутствуют следующие слова: фейл, ачивка, вайп, геймплей, бан. Если говорить об употреблении данных слов в обычной речи, что довольно часто встречается, то стоит отметить негативное влияние данной группы слов на наш язык. Они загрязняют нашу речь, делая её примитивной и неполноценной, сокращая длительность общения до минимума. А в условиях динамичного игрового процесса геймеры стремятся к тому, чтобы до минимума сократить реплики в диалогах. Из-за этого возникают жаргонизмы, которые остаются понятными сообществу и не требуют пространственных переводов иноязычных слов.

В рамках нашего исследования было проведено гугл-анкетирование среди учащихся 11-х классов, в результате которого было выявлено, что на речь современной молодежи в значительной степени влияют социальные сети, такие как Instagram, TikTok, ВКонтакте и другие. Результаты анкетирования показали, что

наиболее распространёнными лексическими нововведениями стали слова типа «кринж», «байтить», «чилить», «вайб», большинство из которых имеют происхождение от англоязычных выражений. Это, в свою очередь, подчёркивает значительное влияние глобализации на повседневное общение.

Участники исследования подтвердили, что иностранные слова активно используются в разговорной речи, особенно в неформальном общении. Примерно 90% респондентов признались, что активно применяют сленг в повседневных беседах, а также предпочитают сокращать и упрощать сообщения при переписке в мессенджерах.

Стоит отметить, что многие учащиеся осознают негативное влияние массовых медиа на язык, что выражается в снижении разнообразия лексики. Вместе с тем, значительная часть респондентов предпринимает усилия для устранения этой привычки и возвращения к более разнообразному и традиционному использованию языка.

В рамках нашего исследования также были выявлены позитивные и негативные аспекты влияния СМИ на нашу речь.

Позитивные аспекты включают расширение словарного запаса, так как благодаря СМИ в нашу речь вводятся новые термины и заимствования, что, безусловно, обогащает язык. Повышение информированности: СМИ способствуют распространению знаний, повышая общий уровень образованности, и этот факт также относится к позитивным аспектам влияния СМИ на нашу речь.

Негативные аспекты связаны с ухудшением качества речи, так как частое использование упрощённых выражений и сленга снижает уровень формальной речи. Распространение стереотипов приводит к однообразию в языке, а стандартизация языка на основе использования заимствований иностранных слов ослабляют национальную языковую идентичность.

Средства массовой информации оказывают значительное влияние на язык, изменяя его структуру, лексический состав и речевые стереотипы. Влияние СМИ проявляется как в позитивных аспектах (расширение словарного запаса, повышение информированности), так и в негативных (ухудшение качества речи, стандартизация языка). Дальнейшие исследования в этой области могут быть направлены на изучение долгосрочных эффектов влияния цифровых медиа и социальных сетей на язык и речевое поведение. Понимание механизмов воздействия СМИ на

язык поможет в разработке рекомендаций для улучшения качества массовой коммуникации и сохранения языковой идентичности.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Баранов С. А. Язык и средства массовой информации: Теория и практика влияния СМИ на язык. - М.: Научная книга, 2014. – 256 с.
- 2 Голуб Н. Д. СМИ как фактор изменения языка: исторический и современный аспекты. – СПб.: Издательство СПбГУ, 2016. – 310 с.
- 3 Кара-Мурза С. Г. Манипуляция сознанием: Теория агитации и пропаганды. - М.: Алгоритм, 2003. – 288 с.
- 4 Кулиш В. И. Теория массовой коммуникации и ее влияние на язык. – Екатеринбург: Уральский университет, 2018. – 280 с.
- 5 Мухина О. В. Социальные сети и язык: влияние цифровых медиа на речевую практику молодежи. - Казань: Издательство КГУ, 2015. – 245 с.
- 6 Рождественская Е. М. Влияние телевидения и радио на язык современного общества. – М.: РГГУ, 2017. - 320 с.
- 7 Соломонова Т. И. Медиа-язык в условиях цифровизации: изменения в лексике и грамматике. – М.: Наука, 2019. - 298 с.
- 8 Татаринцов В. И. Медиа и культура: Роль СМИ в формировании речевых стандартов и норм. – М.: Высшая школа, 2012. – 365 с.
- 9 Шкляревская И. В. Социальные сети и молодежный язык: анализ влияния интернет-культуры на речевые практики. – Новосибирск: Научное издательство СО РАН, 2020. – 278 с.
- 10 Шмидт Т. А. Медиафрейминг и формирование общественного мнения через язык. – СПб.: Издательство СПбГУ, 2013. – 330 с.
- 11 Шарафутдинова Е. И. Влияние СМИ на речь современного школьника
- 12 Ефимова М. Как мемы стали современным языком искусства и коммуникации
- 13 Алексеева В. Ю. Влияние блогосферы на современный русский язык

РОЛЬ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНО - ВЫРАЗИТЕЛЬНЫХ СРЕДСТВ В РАСКРЫТИИ АВТОРСКОГО ЗАМЫСЛА НА ПРИМЕРЕ РАССКАЗА А. П. ЧЕХОВА «МАЛЬЧИКИ»

СТРЕЛКОВ В. Е., СТРЕЛКОВ Я. Е.

учащиеся 8 класса, СОШ, № 39 инновационного типа с гимназическими
классами, г. Павлодара

НИКИТИНА А. М.

учитель русского языка и литературы, СОШ, № 39 инновационного типа
с гимназическими классами, г. Павлодара

Одной из ключевых особенностей художественной литературы является многообразие изобразительно-выразительных средств, благодаря которым автор может не только создавать образы, но и знакомить читателя с собственным мировоззрением.

А. П. Чехов сформировал новые принципы литературного творчества на уровне содержания и поэтики. Для своего времени он стал новатором. В его рассказах можно найти множество неочевидных приемов, тропов и фигур. Благодаря малой художественной форме писатель смог ёмко и образно донести важнейшие нравственные идеи.

Выразителем идеи зачастую прямо или косвенно является персонаж. Герои ранних рассказов А. Чехова весьма обычные, типичные для своего времени, некоторых из них называют «маленькими людьми», но при этом каждый из них запоминается, а значит в каждом из них есть что-то особенное. Подобного эффекта автор достигает, используя изобразительно-выразительные средства. В структуре рассказа можно встретить описания природы, интерьера, лирические отступления, в которых также присутствуют тропы и стилистические фигуры.

«Понятие «троп» возникло в недрах эллинистической римской риторической системы, где ему и было дано одно из удачных для своего времени определений: «Троп есть такое изменение собственного значения слова или словесного оборота в другое, при котором получается обогащение значения» [1]. Среди основных тропов выделяют эпитет, сравнение, метафору, олицетворение, гиперболу.

В прозе Чехова можно встретить примеры использования всех этих средств, причем их роль не ограничивается украшением текста, они служат для выражения авторского замысла. В качестве

примеров рассмотрим несколько цитат из рассказа «Мальчики» 1887 года [2].

«У подъезда стояли широкие розвальни, и от тройки белых лошадей шел густой туман» [2, с 44]. С самого начала Чехов погружает нас в атмосферу зимнего морозного утра, радостной встречи. От лошадей идет пар, так как они остывают после долгого бега, они спешили отвезти главного героя домой, к родителям, которые так его любят.

«Он от головы до ног издавал такой вкусный морозный запах, что, глядя на него, хотелось озябнуть и сказать: «Бррр!»» [2, с. 44]. К зрительным ощущениям прибавляются вкусовые и обонятельные, а затем еще и осязательные: «Красными, озябшими пальцами...» [2, с. 44]. В каждом из этих отрывков присутствуют эпитеты.

Эпитет это «художественное, образное определение предмета, т. е. такое, которое не просто указывает на какое-либо его качество, но создает картину, образ на основе переноса смысла» [3]. Благодаря эпитетам автор погружает читателя в художественный мир.

Произведение «Мальчики» похоже, но в то же время отличается от других рассказов Чехова. В нем, безусловно, есть элементы комического, но при этом отсутствует мрачный смех от безысходности и сатирическое обличение. В данном случае перед писателем стояла иная творческая задача. Здесь Чехов поднимает тему детства и ему очень важно передать все ощущения той поры, так как для него самого это было счастливое время, несмотря на бедность и тяготы жизни. В рассказе мы наблюдаем, как тропы помогают создать важнейшие художественные детали или, собственно, и являются деталями, которые, в свою очередь, складываются в целостную картину дома, где царит любовь и взаимопонимание, старшие заботятся о младших, младшие помогают старшим, и все равнодушно друг к другу.

Большую роль играют изобразительно-выразительные средства в характеристике персонажей. Главные герои рассказа «Мальчики» – Володя Королев и Чечевицын. Они подружились в гимназии и вместе приехали на каникулы к Королёвым. С первого же их появления мы видим, насколько они разные внешне и по характеру. Здесь присутствует антитеза, а также целый ряд тропов: сравнение, эпитет, гипербола.

«Володя, томный, пухлый, как укушенный пчелой» [2, с. 47]. Этот персонаж безобидный и положительный, он привык к комфорту и домашнему уюту, для него не свойственно скрывать

что-то от родителей, поэтому ему не по себе, когда он попадает под влияние нового товарища.

В характеристике второго героя много подробностей, что сразу наталкивает на мысль о его особой значимости в произведении. «Чечевицын был такого же возраста и роста, как Володя, но не так пухл и бел, а худ, смугл, покрыт веснушками. Волосы у него были щетинистые, глаза узенькие, губы толстые, вообще был он очень некрасив, и если б на нем не было гимназической куртки, то по наружности его можно было бы принять за кухаркина сына» [2, с. 45]. «Худ, смугл, покрыт веснушками», значит пережил больше невзгод, чаще оставался на улице, возможно, голодал. Этот мальчик не следил за своей внешностью, а значит был увлечен чем-то другим. Однако на фоне вежливых и опрятных Королевых он производит сильное впечатление, его считают загадочным и странным. Чехов же пытается развеять это заблуждение, используя комическое несоответствие внешности и поступков, а также нелепую фамилию, которую другие персонажи постоянно коверкают, а младшая девочка совсем не понимает, что очень ярко и как бы невзначай выставлено Чеховым напоказ.

Чечевицын «...рычал как тигр, изображал пароход...» [2, с. 47]. Здесь есть сравнение. Вообще, чем больше мальчики фантазируют, тем больше начинают сравнивать себя с персонажами любимых книг про индейцев, экзотическими животными и предметами, которые кажутся им интересными. «Рычал он так, что, стоя за дверями, в самом деле можно было подумать, что это тигр или лев» [2, с. 47]. А здесь присутствует гипербола. В сознании сестер, которые со страхом подслушивали мальчиков за дверью, вполне могли возникнуть такие фантастические ассоциации, ведь они были маленькие. В данном случае обычные художественные средства помогают понять одну из идей произведения – мир детского воображения не знает границ.

Существует мнение, что «в русской литературе XIX века многие прозаики шли по пути усложнения портретной характеристики, выделялась огромная роль е[п]описательной тактики, связи с фабулой и сюжетом. Портрет не только отражал характер и поведение героя, но и влиял на ход событий» [4]. В рассказе «Мальчики» так и есть. Взъерошенный Чечевицын скорее всего не первый раз убегает из дома, можно предположить, что он на такое способен, прочитав только описание внешности, а вот Володя нет, он «томный», а значит ленивый и неповоротливый, с ним побег точно бы не удался.

Что касается описания природы и окружающего мира, то здесь чаще всего встречаются олицетворения. Этот художественный прием помогает «одушевлять» неживые предметы с целью передачи настроения и эмоций, отношения автора к происходящему. «Зимнее солнышко, проникая сквозь снег и узоры на окнах, дрожало на самоваре и купало свои чистые лучи в полоскательной чашке» [2, с. 44]. В этом отрывке Чехов передает детские впечатления, атмосферу радостного волшебства, когда все вокруг кажется забавным. Еще один пример олицетворения – «щекотались тепло и мороз» [2, с. 44].

Что касается метафоры, то она почти не встречается в тексте произведения, так как автор не нуждается в скрытом сравнении. Зато в рассказе есть символ – «Монтигомо Ястребиный Коготь». Становится понятно, что это не просто имя индейского вождя, в конце, когда Чечевицын оставляет эту памятную надпись в альбоме, уезжая из дома Королевых. «Нередко знаки и символы в композиции чеховских произведений выполняют, своего рода, функцию какого-либо сигнала. Но сам Чехов далек от символистского мышления и от мистического понимания символа. Его знаково-символьная система строится на художественной детали и выступает в роли художественного обобщения, являясь художественным приемом» [4]. В имени Монтигомо, действительно, сконцентрирована вся мечта Чечевицына, и торжеством его идеи становится финальная сцена.

Если перейти к стилистическим фигурам, то в глаза бросаются повторы в речи некоторых персонажей. Например, родители Володи постоянно суетятся: «Кто взял мои ножницы? Опять ты, Иван Николаич, взял мои ножницы? Господи боже мой, даже ножниц не дают!» [2, с. 45]. Возможно, этим Чехов хотел показать суматошное настроение перед праздником, но, скорее всего, не только. Одна из ключевых идей произведения в том, что взрослые отличаются от детей. Они могут быть неплохими и любящими родителями, но у них полно забот и им совершенно некогда следить за солнечными зайчиками на самоваре или мечтать о путешествии в Америку, им бы это не пришло в голову.

Таким образом, антитеза в рассказе «Мальчики» не ограничивается только противопоставлением двух главных героев. Есть также противопоставление взрослых и детей, реального и воображаемого мира, слов и поступков.

К стилистическим фигурам в рассказе можно отнести риторические восклицания, которые придают эмоциональность тексту.

Комический эффект достигается при помощи иронии: «У них для дороги было уже всё готово: пистолет, два ножа, сухари, увеличительное стекло для добывания огня, компас и четыре рубля денег» [2, с. 46].

А. П. Чехов считал, что в рассказе не должно быть лишних слов, поэтому использованные им изобразительно-выразительные средства тщательно подобраны и выполняют сразу несколько функций. Подводя итог, мы приходим к выводу, что самым распространенным тропом в рассказе «Мальчики» является эпитет. Он широко применяется здесь, чтобы каждый читатель мог погрузиться в воспоминания о безоблачном детстве. Этот троп встречается в описаниях внешности персонажей и деталей окружающего мира. Олицетворения в произведении одушевляют объекты неживой природы. Сравнения и гиперболы чаще всего встречаются в эпизодах, где мальчики фантазируют. Важнейшей стилистической фигурой следует назвать антитезу. В совокупности же все художественные средства здесь помогают донести мысль, что детство – самая лучшая пора человеческой жизни. Кроме того, во многом благодаря тропам и фигурам здесь прослеживается идея о том, что мечты невозможно воплотить в реальной жизни, но от этого человек не перестает мечтать.

Чехов мастерски использует изобразительно-выразительные средства, чтобы создать живую, эмоционально насыщенную картину внутреннего мира мальчиков и показать процесс их взросления. Разнообразные тропы и фигуры речи позволяют читателю глубже прочувствовать контраст между наивными мечтами и суровой реальностью, что делает рассказ не просто историей о детской фантазии, но и философским размышлением о природе человеческих иллюзий.

ЛИТЕРАТУРА

1 Ярцева В. Н. Лингвистический энциклопедический словарь. — М.: Советская энциклопедия, 1990. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://les.academic.ru/1173/%D0%A2%D1%80%D0%BE%D0%BF%D1%8B>

2 Шашкина Г. З. Анищенко О. А. Шмельцер В. В. Русская литература. Учебник для 8 класса общеобразоват. шк.: в 2-х частях. – Часть 2. – Алматы: Мектеп, 2018. – 184 с.

3 Ладыженская Т. А., Михальская А. К. Педагогическое речеведение. Словарь-справочник. – М.: Флинта, Наука, 1998.

[Электронный ресурс]. Режим доступа: https://ped_recheved.academic.ru/286/%D0%AD%D0%BF%D0%B8%D1%82%D0%B5%D1%82

4 Черняева Н. Д. Особенности изучения прозы А.П. Чехова в 10 классе. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://docs.yandex.kz/docs/view?tm=1743049157&tld=kz&lang=ru&name=>

ОБАВЬ В СПИСКДЕСТРУКТИВНАЯ ПРИРОДА ВЛАСТИ: АНАЛИЗ ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО РАСПАДА ЛИЧНОСТИ В РОМАНАХ ПАТРИКА ЗЮСКИНДА И Ф.М. ДОСТОЕВСКОГО

ТЕМИРЖАНОВА С. Н.
учитель русского языка и литературы,
Международная школа «Мирас», г. Астана
ИСКИНДИРОВА А.
ученица 11 класса, Международная школа «Мирас», г. Астана

Власть – одна из самых противоречивых сил, способных возвысить личность или же полностью разрушить её. В литературе достаточно примеров того, как стремление к господству над людьми оборачивается внутренним кризисом, нравственным падением и психологическим распадом. Особенно ярко этот мотив проявляется в романах «Парфюмер: История одного убийцы» Патрика Зюскинда и «Преступление и наказание» Ф.М. Достоевского, где главные герои, обладая уникальными способностями и интеллектуальной силой, выходят за рамки общепринятой нравственности, пытаются доказать своё превосходство над человечеством.

Однако власть, не основанная на ответственности и сочувствии, превращается в разрушительную силу, порождающую отчуждение, страх и внутреннюю пустоту. Гренуй, чья власть выражается в манипуляции человеческими чувствами через аромат, и Раскольников, пытающийся оправдать убийство собственной теорией, становятся пленниками своих амбиций, сталкиваясь с неизбежным духовным разложением. В данной статье исследуется механизм их психологического распада: как власть, будучи инструментом самоутверждения, становится источником деградации личности, и какие глубинные страхи и комплексы движут героями на пути к трагическому финалу.

Роман Патрика Зюскинда можно интерпретировать как аллереорию природы власти и ее воздействия на личность. Созданный в конце XX века, он отражает кризис индивидуальности и утрату духовных ориентиров в постмодернистскую эпоху. Исторический контекст придает произведению более глубокий смысл: оно выходит за рамки истории серийного убийцы и превращается в метафору социального устройства того времени.

События романа разворачиваются во Франции XVIII века – периоде острого социального неравенства, морального упадка и разрушения традиционных ценностей. Париж предстает как город контрастов, где роскошь соседствует с разложением, а власть оказывается в руках тех, кто умеет манипулировать обществом, а не тех, кто обладает достоинством. В этой среде рождается Гренуй – человек без собственного запаха, но обладающий исключительным обонянием. Его стремление к власти над чувствами людей воплощается в создании идеального аромата, однако цель его деятельности заключается не в социальном возвышении, а в установлении абсолютного контроля над эмоциями окружающих через запах. Стремясь обрести богоподобный статус, он в конечном итоге сталкивается с крахом своих ожиданий.

Через образ Гренуя Зюскинд раскрывает крайнюю степень отчуждения, при которой стремление к контролю подменяет подлинные эмоции. И хотя автор, ведущий уединенный образ жизни, словно тоже остается в стороне от общества, Гренуй – это не его автопортрет, а скорее воплощение духа эпохи, аллегория тирана и манипулятора, который не ищет любви, но жаждет абсолютного подчинения.

Тем не менее, как показывает кульминационная сцена, даже достигнув вершины власти, он не испытывает удовлетворения – напротив, его внутренняя пустота лишь усиливается. Гренуй, добившись своей цели, выходит на площадь, надушенный совершенным ароматом, и видит, как толпа, охваченная экстазом, преклоняется перед ним. Однако, вместо триумфа, он испытывает отвращение.

Через образ Гренуя Патрик Зюскинд исследует предельную степень отчуждения, при которой стремление к власти и контролю полностью вытесняет искренние эмоции. Этот персонаж оказывается лишенным не только запаха, но и способности к подлинному человеческому взаимодействию. Хотя сам автор вел уединенный образ жизни и оставался в стороне от общества,

Гренуй не является его автопортретом. Скорее, он воплощает дух своей эпохи, представляя собой аллегорический образ тирана и манипулятора, для которого другие люди – лишь инструмент для достижения абсолютного господства. Он не стремится к любви или признанию, его цель – установить тотальный контроль над окружающими, превращая эмоции в подвластный ему механизм.

Однако, как демонстрирует кульминационная сцена, даже достигнув вершины власти, Гренуй не испытывает удовлетворения. Напротив, его внутренняя пустота становится еще более очевидной, обнажая иллюзорность его стремлений. В выбранном эпизоде описан момент его триумфа: наделенный совершенным ароматом, он выходит на площадь и становится свидетелем абсолютного поклонения. Охваченная экстазом толпа преклоняется перед ним, готовая подчиниться его влиянию безоговорочно. Казалось бы, все его стремления реализовались, он сумел подчинить себе людей на уровне их чувств и инстинктов. Однако вместо ощущения власти, триумфа или удовлетворения он испытывает лишь глубокое отвращение. Этот момент становится окончательной точкой его духовного кризиса, демонстрируя, что власть, достигнутая через манипуляцию, не способна заполнить внутреннюю пустоту и привести к истинному смыслу существования.

Автор использует метафору «аромат, захлестываясь, как петля аркана, притягивает к нему людей», которая подчеркивает насильственную, принудительную природу власти Гренуя. Этот образ ассоциируется с удушающей хваткой, символизируя механизм тотального подчинения, при котором манипуляция заменяет добровольное согласие. Его влияние на окружающих подобно удавке, которая постепенно затягивается, превращая людей в безвольных марионеток, действующих не по собственной воле, а под гипнотическим воздействием аромата. Однако сам Гренуй, будучи творцом этого иллюзорного поклонения, не испытывает от него радости.

Антитеза «То, чего он всегда так страстно желал, ... стало ему невыносимо» раскрывает внутренний парадокс героя. На протяжении всего повествования он стремится к абсолютному контролю над чувствами других, веря, что именно в этом заключается его предназначение. Однако, достигнув цели, он сталкивается с опустошением: восторг толпы, ее безоговорочное восхищение оказываются лишь механическим откликом, лишенным подлинного смысла. Осознание того, что власть, построенная на

обмане и иллюзии, не способна заполнить внутреннюю пустоту, делает триумф Гренуя невыносимым. Таким образом, автор не просто демонстрирует природу тоталитарного влияния, но и вскрывает глубинную трагедию манипулятора, который, добившись абсолютной власти, оказывается в ловушке собственной ненависти к тем, кого подчинил.

Гренуй жаждет, чтобы окружающие ощутили и отразили его ненависть, он стремится к тому, чтобы люди осознали его презрение: «он желал, чтобы они заметили, как он их ненавидит». Однако этот эмоциональный отклик остается недостижимым, поскольку его подлинная сущность скрыта за искусственно созданным образом. В этот момент становится очевидным полный крах его личности: он настолько глубоко подавил свое «я», что теперь не способен вернуть его обратно. Он понимает, что восторг толпы обманчив, ведь он обращен не к нему, а к маске, которую он сам создал. Это осознание выражается в ключевой фразе: «ничто в нем не воспринималось ими как истина, кроме присвоенной ауры, кроме ароматической маски».

Здесь раскрывается центральная идея самоуничтожающегося господства: власть, достигнутая через манипуляцию, не только не приносит свободы, но и превращает самого владыку в заложника собственной иллюзии. Гренуй, казалось бы, достиг вершины своего могущества – он подчинил себе людей, заставив их поклоняться перед ним. Однако это поклонение оказывается пустым, поскольку адресовано не ему, а созданному им эфемерному образу. В результате он оказывается в ловушке: лишенный собственной идентичности, он утрачивает возможность даже ненавидеть по-настоящему. Таким образом, роман демонстрирует трагическую закономерность: тот, кто строит свою власть на обмане, неизбежно становится пленником собственной лжи.

Использование риторических восклицаний в финале отрывка «Он хотел один раз в жизни разоблачиться!» показывает крайнюю степень отчаяния Гренуя. Он осознает, что не может быть воспринят таким, каков он есть на самом деле и навсегда остается пленником собственного образа. Этот эпизод демонстрирует разрушение личности героя: обретенная власть без идентичности – ничто, и его существование теряет смысл.

Что касается романа Достоевского, то он написан в XIX веке, в эпоху кризиса идеологий и разочарования в традиционных ценностях. Россия переживала период социальных потрясений и усиления классового неравенства, что нашло отражение в

образе Петербурга. Город предстаёт не только как физическое пространство, но и как символ морального разложения общества – он давит своей теснотой, нищетой и хаотичной жизнью, что в свою очередь подчеркивает внутренний хаос главного героя.

Использование риторических восклицаний в финале отрывка – «Он хотел один раз в жизни разоблачиться!» [6, с. 248] – подчеркивает крайнюю степень отчаяния Гренуя. Этот эмоциональный всплеск отражает его последнюю попытку разорвать оковы созданного им образа и предстать перед людьми в своей истинной сущности. Однако он осознает неизбежную трагедию: он не может быть воспринят таким, каков он есть на самом деле. Его подлинное «я» исчезло за маской, которую он сам сформировал, и он навсегда остается пленником собственной иллюзии.

Этот эпизод символизирует полное разрушение личности Гренуя: обретенная власть оказывается бессмысленной без идентичности, а сам герой, стремившийся к господству, внезапно осознает свою абсолютную ничтожность. В кульминационной сцене он выходит к толпе, надеясь наконец испытать подлинное признание, но встречает лишь обожествление искусственного образа, а не его самого [6, с. 249]. Таким образом, роман раскрывает идею тщетности абсолютного контроля: даже достигнув предельной власти над чувствами людей, Гренуй остается изолированным, чуждым даже самому себе.

Если роман Зюскинда иллюстрирует внутренний кризис героя через мотив манипуляции и потери идентичности, то творчество Достоевского, написанное в XIX веке – эпоху кризиса идеологий и разочарования в традиционных ценностях, – демонстрирует разрушение личности на фоне социальных потрясений [2]. В «Преступлении и наказании» Петербург изображается не просто как город, а как символ нравственного разложения общества. Он давит своей теснотой, нищетой и хаотичной жизнью, что подчеркивает внутренний хаос главного героя, Раскольникова [3, с. 57].

Зловонные дворы-колодцы, грязные переулки и захлапанные чердаки создают удушливую атмосферу, усиливающую ощущение безысходности. Например, сцена на мосту, где Раскольников наблюдает за невыносимой бедностью города, отражает его внутренний разлад [3, с. 74]. Петербург здесь становится не просто фоном, а активным участником действия: город влияет на судьбу героев, формирует их мировоззрение и подталкивает к роковым поступкам.

Таким образом, как в *«Парфюмере»*, так и в *«Преступлении и наказании»*, пространство играет ключевую роль в раскрытии идейного содержания произведений. Власть над людьми, будь то власть обоняния или социального положения, не делает героев свободными – напротив, она приводит их к внутреннему разладу и осознанию собственной пустоты.

Раскольников движим идеей о «праве имеющих» – он убежден, что существует особая категория людей, способных переступить моральные нормы ради высшей цели. Эта теория отсылает к идеям социального дарвинизма и нигилизма того времени, ставшим под сомнение традиционные моральные принципы. Убийство старухи-процентщицы становится для героя экспериментом – попыткой доказать свою принадлежность к «избранным». Однако реальность оказывается куда сложнее: Раскольников быстро осознает несостоятельность своей теории, когда вместо чувства триумфа его охватывает мучительное раскаяние.

В отличие от Гренуя, хладнокровно относящегося к своим преступлениям и полностью отрешенного от моральных оценок, Раскольников переживает глубокий внутренний кризис. Его страдания выражаются в непрекращающемся чувстве тревоги, физическом истощении и раздвоенности сознания. После убийства он то оправдывает себя, находя рациональные доводы в пользу содеянного, то испытывает приступы панического ужаса, едва сдерживая желание сознаться. Это внутреннее противоречие становится основным двигателем его личностного кризиса, приводя его к мучительному поиску истины.

Эпизод диалога с Сонечкой демонстрирует кульминацию душевных метаний Раскольникова, когда его теория не выдерживает столкновения с реальностью. Он фактически ведет разговор сам с собой, проходя через осознание собственной неправоты: «Если уж начал я себя спрашивать: имею ли я право власть иметь? – то, стало быть, не имею» [3, с. 354]. Эта фраза становится точкой слома героя: он признает, что никогда не принадлежал к числу тех, кого сам же назвал «имеющими право». Его мучения не столько связаны с самим преступлением, сколько с крушением его идеи – он хотел доказать свою исключительность, но в итоге оказался пленником собственной совести.

Таким образом, если Гренуй остается до конца верен своей жестокой логике и принимает свою отчужденность как данность, то Раскольников проходит сложный путь осознания, что человек

не может существовать вне моральных законов. В его истории Достоевский показывает не только трагедию личности, пытающейся поставить себя выше нравственных норм, но и неизбежное поражение подобных идей в столкновении с человеческой природой.

Ф.М. Достоевский мастерски передает внутренний кризис Раскольникова, во многом опираясь на собственный жизненный опыт: каторжное заключение и смертный приговор оставили неизгладимый след в его мировоззрении. В образе главного героя отражается авторский страх перед духовной деградацией и неотвратимостью расплаты. Раскольников осознает, что преступление не сделало его избранным, а, напротив, обрекло на хаос и отчуждение. Этот мотив раскрывается в его горьком признании: «И неужели ты думаешь, что я как дурак пошел, очертя голову? Я пошел как умник, и это-то меня и сгубило!» [3, с. 412]. В этих словах заключен ключевой парадокс героя: он стремился обрести власть над судьбой, но оказался жертвой собственных иллюзий. В отличие от Жана-Батиста Гренуя из романа Патрика Зюскинда, который остается безразличным к морали и воспринимает свои преступления как естественное выражение превосходства, Раскольников не может подавить рефлексию. Его сознание разрывается между логическим обоснованием поступка и мучительным раскаянием, что делает его по-настоящему трагической фигурой.

Его осознание достигает кульминации в сцене исповеди перед Соней: «Разве я старушонку убил? Я себя убил» [3, с. 459]. Эта фраза выражает философию экзистенциального наказания, которое оказывается тяжелее судебного приговора: преступник не просто нарушает закон, но разрушает свою личность, становясь заложником преступления. Достоевский, вступая в полемику с нигилистическими взглядами XIX века, показывает, что человек, отвергающий нравственные нормы, не получает свободы, а, напротив, теряет внутреннюю целостность.

Особое значение приобретает метафора: «Как паук, ловил бы всех в паутину и из всех живые соки высасывал» [3, с. 328]. В этом образе Раскольников уже не оправдывает себя, а осознает, что его идея власти не возвышает, а делает его подобным паразиту, питающемуся чужой жизненной силой. В отличие от Гренуя, который разочарован неудачей, но не испытывает угрызений совести, Раскольников проходит сложный путь искупления. Его мучения показывают, что единственным способом преодолеть преступление становится раскаяние. Таким образом, Достоевский

подчеркивает, что истинное наказание совершается не судом, а внутри человеческой души, а путь героя – это путь к очищению через страдание.

Достоевский использует полемический диалог с Соней, которая становится голосом совести героя. Ее восклицание «Убивать-то право имеете?» – ключевой момент, окончательно разоблачающий его ложные идеи. В то время как Гренуй желает разоблачиться, но не может быть понят людьми, Раскольников проходит этот процесс через общение с другим человеком, что делает его духовное возрождение возможным. Финальная фраза, содержащая в себе строку «Тут так-таки разом и ухлопал себя, навеки!» подчеркивает необратимость произошедшего в его душе, и герой раскаивается.

Таким образом, оба произведения показывают разрушительное влияние стремления к господству. Однако, если Гренуй полностью теряет свою человечность и остается в плену собственной пустоты, то Раскольников, пройдя через страдания, находит путь к раскаянию. Это ключевое различие подчеркивает разницу в их путях: полное уничтожение личности в одном случае и возможность нравственного возрождения в другом.

Зюскинд демонстрирует власть как иллюзию, которая ведет к тотальному отчуждению, тогда как Достоевский показывает, что осознание своей ошибки – единственный путь к спасению души. Эти произведения подтверждают, что безнравственная власть разрушает личность, а истинное величие заключается не в господстве над другими, а в способности преодолеть свои собственные заблуждения.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Арентс, Ханна. Истоки тоталитаризма. Пер. с англ. М., ЦентрКом, 1996.
- 2 Бахтин, Михаил. Проблемы поэтики Достоевского. М., Советский писатель, 1979.
- 3 Достоевский, Фёдор. Преступление и наказание. М.: Эксмо, 2021.
- 4 Иглтон, Терри. Фигура литературного героя. Пер. с англ. М., Высшая школа, 2003.
- 5 Франк Дж. Dostoevsky: The Mantle of the Prophet, 1871-1881. – Princeton: Princeton University Press, 2010.
- 6 Зюскинд П. Парфюмер: История одного убийцы. – М.: Азбука, 2022.

7 Достоевский, Ф.М. Преступление и наказание [Электронный ресурс] // Библиотека Максима Мошкова. – Режим доступа: <http://lib.ru/DOSTOEWSKIY/prestupl.txt> [3, с. 459]

8 Зюскинд, П. Парфюмер. История одного убийцы [Электронный ресурс] // Litmir. – Режим доступа: <https://www.litmir.me/br/?b=6851&p=1> [6, с. 248]

9 Арентс, Х. Истоки тоталитаризма [Электронный ресурс] // Гумер – гуманитарная литература. – Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/arendt/index.php [1, с. 57]

10 Бахтин, М.М. Проблемы поэтики Достоевского [Электронный ресурс] // Философская библиотека. – Режим доступа: <http://www.philosophy.ru/library/bakhtin/dostoevsky.html> [2, с. 131]

11 Иглтон, Т. Фигура литературного героя [Электронный ресурс] // Academia.edu. – Режим доступа: <https://www.academia.edu/34659195> [4, с. 22]

«ТОЛЬКО ЭТА ЖИЗНЬ ИМЕЕТ ЦЕНУ, ИЛИ ОБРАЗЫ ПОДРОСТКОВ В РУССКОЙ И ЗАРУБЕЖНОЙ ЛИТЕРАТУРЕ» (ПО ПРОИЗВЕДЕНИЯМ «ДНЕВНИКИ Л.Н.ТОЛСТОГО» И «НАД ПРОПАСТЬЮ ВО РЖИ» ДЖ. Д.СЭЛИНДЖЕРА)

ТУБАШЕВА З.

ученица 10 класса, Smart technological school г. Астана

ШАЯХМЕТОВА А. Ш.

учитель русского языка и литературы, магистр ф.н., Smart technological school г. Астана

«Общеизвестно, что литература занимается внутренним миром человека, что писатели и поэты открывают нам глубины нашей душевной жизни, ... и в этом смысле большой писатель всегда является и большим психологом» [1, с. 15].

Я ученица 10 класса, подросток, который ищет свой путь и находится на дороге к познанию себя. В какой-то момент мне стало интересно: «Как выбрать свой путь? Правильно ли я все делаю? Почему некоторые взрослые люди, обрекают себя на рутинную и скучную жизнь, когда вокруг столько возможностей и подарков жизни?» - поэтому я и решила исследовать данный вопрос.

Целью моего исследования является сравнительный анализ трёх поколений подростков на примере произведений русской и зарубежной литературы:

XIX век – 18-19-летний Лев Николаевич Толстой в его юношеский период;

XX век – 17-летний подросток Холден Колфилд из романа «Над пропастью во ржи», написанный Дж. Д. Сэлинджером;

XXI век – 16-летняя я и мои сверстники в возрасте 14-16 лет. Согласно терминологии Фонда Организации Объединённых Наций в области народонаселения (ЮНФПА), подростки – лица в возрасте 10—19 лет. По данным ООН, на 2011 год в мире насчитывалось более миллиарда подростков [1].

Задачи исследования:

ü раскрыть тему исследования «Только эта жизнь имеет цену»;

ü найти ответы на многие философские вопросы, волнующие современных подростков (поиск смысла жизни, стремление к самореализации)

ü проанализировать душевное состояние, мысли и чувства представителей разных эпох: сравнить образы реального героя в лице Толстого с вымышленным персонажем;

ü сравнить три поколения разных времён и эпох: XIX, XX и XXI века.

ü провести анкетирование по образу современных подростков в школе по вопросам, составленным ИИ.

Новизна исследования:

Дневники Л. Н. Толстого мы рекомендуем включить в школьную программу: подробно проанализировав их, мы убедились в том, что это произведение послужит хорошим материалом для нравственного становления подростков, для формирования их характера. Прочитав «Дневники Л. Н. Толстого», мы можем убедиться в том, что исследуемое нами произведение способствует самосовершенствованию и саморазвитию, а это так необходимо именно в нашем возрасте.

Данная исследовательская работа является своего рода психологической поддержкой, той «дверью» для подростков, которую им открывают литературные произведения: «Понимаешь, они играют и не видят, куда бегут, а тут я подбегаю и ловлю их, чтобы они не сорвались. Вот и вся моя работа. Стеречь ребят над пропастью во ржи».

Актуальность исследования

Огромной популярностью сейчас пользуются коучи, наставники, психологи, потому что рассматриваемые нами проблемы актуальны в нашем обществе, и, исходя из наших исследований, мы рекомендуем данные произведения включить в школьную программу в старших классах. В своей работе мы рассматриваем образ подростков в русской и зарубежной литературе, так как подростки находятся в процессе быстрого физического, когнитивного и психосоциального роста. И это, безусловно, влияет на их чувства, мышление, принятие решений и взаимодействие с окружающим миром. Поэтому, проанализировав рассматриваемые произведения, я хочу показать многим взрослым людям, которые интересуются данной темой, работают с подростками, насколько важен такой подход в понимании и восприятии образа подростка.

Глава 1. Анализ и особенности содержания романа «Над пропастью во ржи» Дж.Д.Сэлинджера

Обратимся к герою нашего первого романа «Над пропастью во ржи», написанного американским писателем Джэромом Дэвидом Сэлинджером. Роман написан от лица шестнадцатилетнего подростка Холдена Колфилда, находящегося на лечении в клинике. Герой произведения рассказывает об истории, случившейся с ним прошлой зимой и предшествовавшей его болезни. События, о которых он повествует, разворачиваются в пред рождественские дни декабря 1949 года.

Холден Колфилд- подросток, ему 16 лет, бунтарь, он не приемлет лжи и «показухи» в обществе, хотя сам часто обманывает, в чем нам и признается: «Я ужасный лгун – такого вы никогда в жизни не видали». Но теме не менее с самого начала мы понимаем, что Холден чрезвычайно искренен с читателем.

Анализируя произведение Сэлинджера, необходимо отметить, что эта история практически история жизни самого писателя Сэлинджера. Этот человек знал, как сложно, когда подростка не понимают, видел глазами подростка рутинную жизнь взрослых, остро осознавая то, что не хочет жить жизнью «серого» взрослого, он хотел жить настоящей жизнью. Роман Сэлинджера говорит о том, что нужно оставаться самим собой, идти вперёд. Он хотел отгородить детей от знакомства с испорченным и циничным миром взрослых. Создавая образ Холдена Колфилда, писатель хотел направить взрослеющих подростков на Правильный, по его мнению, путь, чтобы они не провалились в «пропасть» жизни. Очень показательна в этом плане цитата: «Настанет день, и тебе

придется решать, куда идти. И сразу надо идти туда, куда ты решил. Немедленно. Ты не имеешь права терять ни минуты. Тебе этого нельзя. Но я думаю, что, как только ты для себя определишь свой дальнейший путь, тебе придется первым делом серьезно отнестись к школьным занятиям». Мы также видим, что все слова Холдена не случайно оброненные фразы, а имеют глубоко философский подтекст: «Пропасть, в которую ты летишь, – ужасная пропасть, опасная. Тот, кто в неё падает, никогда не почувствует дна. Он падает, падает без конца. Это бывает с людьми, которые в какой-то момент своей жизни стали искать то, чего им не может дать их привычное окружение. Вернее, они думали, что в привычном окружении они ничего для себя найти не могут. И они перестали искать. Перестали искать, даже не делая попытки что-нибудь найти». Смысл этого произведения в том, когда подростки пытаются вырваться из прежних отношений, жизни, и ищут другие пути самореализации, не удовлетворяясь уже своими успехами, учёбой – надо, несмотря ни на что, искать себя в этой привычной жизни, а найдя себя, ты уже никогда не потеряешь смысл жизни. Эту философскую мысль порой очень трудно донести до подростков, потому что мы максималисты, и иногда ошибочно предполагаем, что мы знаем всё, а наши родители – нет! И эта мысль типична не только для подростков нашего времени, но и для подростков времён Сэлинджера, Толстого и многих других классиков. Эта вечная тема, которую можно решить, хотя бы сопоставив уже имеющиеся версии ответов на этот вопрос. А ответ как раз-таки кроется в литературных произведениях, которые мы взяли за основу нашей работы.

Глава 2. Дневники Льва Николаевича Толстого (1847-1852 гг.)

Дневники Л.Н. Толстого я рекомендую включить в школьную программу, потому что, подробно проанализировав их, я убедилась в том, что это произведение послужит хорошим материалом для нравственного становления подростков, для формирования их характеров. Прочитав «Дневники Л.Н. Толстого», мы можем убедиться в необходимости самосовершенствования и саморазвития, а это так необходимо именно в нашем возрасте.

При прочтении этих записей, я смогла изучить характер, чувства и мысли писателя. Я увидела, что это очень умный молодой человек, он изучал много наук и языков. Несмотря на свой юный возраст, Лев Толстой рассуждает над довольно сложными политическими и философскими темами. В его словах сквозит самокритика к себе, часто он недоволен собой: «Хотя я уже много приобрел с тех пор,

как начал заниматься собою, однако еще все я весьма недоволен собою. Чем далее подвигаешься в усовершенствовании самого себя, тем более видишь в себе недостатков, и правду сказал Сократ, что высшая степень совершенства человека есть знать то, что он ничего не знает». Анализируя свои поступки, он пытается понять себя и окружающий мир.

Причину всех бед Толстой видел в том, что современный человек утратил твердую нравственную позицию и в жизни своей руководствуется лишь ложными идеалами. Спасение человека, по его мнению, должно начинаться изнутри, с его души: «Я прихожу всегда к одному заключению: цель жизни человека есть всевозможное способствование к всестороннему развитию всего существующего».

Глава 3. Сравнительный анализ двух героев произведений Дж.Д. Сэлинджера и Л. Н.Толстого

Возможно, кто-то из исследователей творчества Л. Н.Толстого или Д.ДЖ. Сэлинджера не согласятся с тем, что я сравниваю личность столь известного писателя и вымышленного персонажа, смею возразить, что писатели воссоздают действительность, и нередко в качестве прототипа выступают их личности. Роман «Над пропастью во ржи» не является автобиографическим в прямом смысле, но в нём можно найти элементы, которые отражают переживания и мировоззрение самого автора, тогда, возможно, правомерным будет сравнивать личности обоих писателей. Безусловно, Холден не является копией самого Сэлинджера, но многие исследователи считают, что книга передаёт его личные чувства и размышления о взрослении, смысле жизни и поиске своего места в мире.

Холден и Лев Николаевич – это два человека, которые не хотят жить «как все», именно поэтому они одиноки в своих идеях. Я думаю, здесь как раз раскрывается тема «лишнего человека», которая была очень актуальна в литературе XIX века. Оба наших героя хотели показать и рассказать людям о том, что есть другие выходы и решения в выборе жизненного пути. И тот, и другой, хотели защитить новое поколение от тусклой жизни взрослых. Юноши были новыми реформаторами своего века, которые призывали ценить настоящую жизнь.

Несмотря на свои схожие идеи и внутренние качества, Холден и Лев Толстой также имели различия во взглядах. В основном эта историческая разница, которая возникает из-за времени «проживания и существования», то есть из-за двух разных веков, где проходят действия изучаемых произведений

Лев Николаевич же был по своей натуре хорошим психологом, в его дневниковых записях можно увидеть то, как он анализирует характеры, поведение, образ жизни окружающих его людей, а также самого себя. К примеру, он мог спрогнозировать последствия неправильных решений, и показал черты своего характера, и проанализировал, как в подобной ситуации поступить по-другому и более правильно.

На примере анализа двух героев: Холдена Колфилда - героя романа «Над пропастью во ржи» и великого русского писателя Льва Николаевича Толстого в его молодые годы, мы видим две души, которые хотели показать мир глазами взрослого человека.

Они рассказали нам что человек, живя в своём маленьком мире, ограниченном мелкими прихотями, забывает о том, что в самой человеческой сущности есть жизнь, есть душа, есть светлые чувства. Эти два человека хотели помочь маленьким детям, которые ещё не вступили во взрослую жизнь, понять, что такое на самом деле жизнь, что всегда есть другой выход, что можно остаться на поле из ржи, а не прыгать в пропасть вслед за серой толпой.

Глава 4. Размышления о трёх поколениях подростков: XIX, XX и XXI веков

В процессе моего исследования, я также решила взять в пример наше поколение подростков. Для того, чтобы лучше понять и раскрыть причины поведения, поступков подростков XXI века, я провела анкетирование среди учащихся 9-11 классов (вопросы анкетирования в приложении 1).

Несмотря на боязнь перед взрослой жизнью, я заметила, что многие ребята осознают, что взрослая жизнь тяжела и требует подготовки.

Также, в своём исследовании хочется акцентировать внимание на отношении подростков и их родителей. На вопрос: «В чем главная ошибка в общении родителей и подростков?», многие ответили, что это недопонимание современного подросткового общества, большое количество ограничений, недоверие, не желание выслушать мнение и взгляды ребёнка, отношение к подросткам как к детям. Судя по таким ответам подростков, мы можем видеть, в прямом смысле, столкновение двух поколений: родителей и детей.

Современные подростки – это подростки нового поколения, а родители (в большей вероятности) это люди старой закалки, которые привыкли жить по определённым правилам, и которые не в состоянии понять современного подростка. Но, я думаю, что это

вечная проблема «отцов и детей», в современном мире находит несколько решение в том плане, что сейчас в основном подростки воспринимают как полноценную личность.

В процессе моего исследования, я также решила взять в пример наше поколение подростков. Для того, чтобы лучше понять и раскрыть причины поведения, поступков подростков XXI века, я провела анкетирование среди учащихся 9-11 классов

На основе анализа двух исследуемых нами произведений и анкетирования старшеклассников нашей школы, мы можем понять то, что, входя во взрослую и самостоятельную жизнь, мы часто забываем, что такое настоящие человеческие эмоции, чувства, окунаемся в серый мир с головой и теряем себя настоящего.

Предлагаемая нами работа по сути – литературно-психологический проект – это практическая помощь молодым людям, которые ещё не вступили во взрослую жизнь. Авторы произведений пытаются донести, что всегда есть выход из любой трудной ситуации, что можно остаться на поле из ржи, а не прыгать в пропасть вслед за «серой толпой». Нужно понять, что только эта жизнь имеет цену, и она у нас одна.

ЛИТЕРАТУРА

1 Википедия. Подростковый возраст https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%BE%D0%B4%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D1%8B%D0%B9_%D0%B2%D0%BE%D0%B7%D1%80%D0%B0%D1%81%D1%82

2 Толстой, Лев Николаевич // https://ru.m.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%BE%D0%BB%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%B9_%D0%9B%D0%B5%D0%B2_%D0%9D%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B0%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D1%87

3 []https://ru.wikiquote.org/wiki/%D0%9D%D0%B0%D0%B4_%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%8C%D1%8E_%D0%B2%D0%BE_%D1%80%D0%B6%D0%B8

4 Дневники Льва Николаевича Толстого <https://www.litmir.me/br/?b=121487&p=1>

6 Роман «Над пропастью во ржи» Д.Дж. Селлинджера

7 Википедия Лев Николаевич Толстой https://ru.m.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%BE%D0%BB%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%B9_%D0%9B%D0%B5%D0%B2_%D0%9D%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B0%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D1%87

8 Биография Льва Николаевич Толстого <https://obrazovaka.ru/alpharu/t-2/tolstoj-lev-nikolaevich-tolstoy-leo-lev-nikolayevich>

9 Краткий анализ произведения «Над пропастью во ржи» <https://obrazovaka.ru/sochinenie/nad-propastyu-vo-rzhi/analiz-proizvedeniya-selindzhera.html>

10 Википедия роман «Над пропастью во ржи» https://ru.m.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%B0%D0%B4_%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%8C%D1%8E_%D0%B2%D0%BE_%D1%80%D0%B6%D0%B8

Секция 26

**Актуальные проблемы казахского языкознания и
литературоведения
Қазақ тіл білімі мен әдебиеттанудың өзекті мәселелері**

ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН ШЫҒАРМАЛАРЫНЫҢ ТӘРБИЕЛІК МӘНІ

АКЖАНОВА А.

5 «Д» сынып оқушысы, Көп салалы бағыттағы
№24 мектеп-гимназиясы, Екібастұз қ.

Бір күдайға сыйынып,
Кел, балалар оқылық,
Оқығанда көңілге

Ықылас пен тоқылық- деген небәрі төрт жолдан ғана тұратын осы өлең шумағын бүкіл қазақ даласында білмейтін адам кемде-кем десек, қателеспеген болар едік. Өйткені, бұл өлең жүз жылдан астам уақыт Қазақстанның оқулық кітаптарына еніп, мектеп табалдырығынан аттаған әрбір баланың әліппесінің алғашқы бетінде болып келеді. Сондықтан да ол, өлең жолдары әрбір қара таныған қазақтың көкірегінде сақталып, жүрегінде жатталып келеді. Қазақ халқы бұл өлеңдермен бірге, оны жазып шығарған және басып таратқан адамның да есімін жақсы біледі. Ол- Ыбырай Алтынсарин. Ол 1841 жылы 20-шы қазанда қазіргі Қостанай облысының Затабол ауданында дүниеге келген Алтынсаринның «Қырғыз хрестоматиясы» еңбегі тарихи мәдениет тұрғысынан да, педагогикалық құндылығы жағынан да тамаша ескерткіш болып табылады. Алтынсарин өзінің хрестоматиясын жасағанда сол кездегі орыс тілінде шыққан оқу кітаптарының барлық тандаулыларынан зор педагогтік шеберлікпен теріп алып, жас балалардың тілегін неғұрлым толық қанағаттандыруға, олардың саналылығын өзінің тәрбие беру жөніндегі мақсаттарына сай етіп жүргізуге тырысады.

Ыбырай Алтынсарин есімі қазақ балалары үшін мектеп ашқан ұлы ағартушы, орыс әдебиеті классиктерінің балаларға арнап жазған шығармаларын қазақ тіліне аударған аудармашы ретінде ғана емес, қазақ жазба әдебиеті тарихында тұңғыш прозаик ретінде де белгілі. Олай дейтін себебіміз, Ыбырай Алтынсаринге дейін шын мәнінде көркем проза қазақ жазба әдебиетінде қалыптаспаған еді. Мазмұны жағынан Ыбырай әңгімелері өз

заманының келелі мәселелерін қамтиды. Оның шығармалары жас ұрпақты мейірімділікке, адалдыққа, ізеттілікке, ақылдылық пен білімділікке т.б. ізгі қасиеттерді үйретуге шақырады. Ұстаз өзінің «Қазақ хрестоматиясына» еңбегінде Қара батыр, Байұлы, Жиренше шешен, Тазша бала туралы ертегі, Бай баласы мен жарлы баласы, Таза бұлақ, Әке мен бала т.б. тәлімдік мәні зор әңгімелерін енгізді. Қазақ хрестоматиясына енген Ыбырайдың көркем шығармалары өзінің ағартушылық идеясына бағытталған. Ол әдебиетті бала санасына әсер ете отырып, оны жақсы, өнегелі істерге үйрететін мықты құрал деп атап көрсетуге болады. Ыбырайдың шығармаларын оқи отырып, ол өз заманының беталысын анық аңғарғанын, халық өмірін жаңа арнаға салуда білім мен тәрбие мәселесі қатар жүру керектігіне назар аударғанын көруге болады. Ыбырай әңгімелерінің негізгі қайнары халық тұрмысынан алынған. Өмірді, адам әрекеттерін ешқашан дағдыдан тыс әсірелеп суреттеп, шындықтан алшақтамаған. Кейіпкерлерді шынайы өмірге тән әрекеттері арқылы бейнелеуді мақсат тұтты. Оның әңгімелерін тақырып жағынан еңбек пен өнерге баулитын және адамгершілікке тәрбиелейтін шығармалар деп екі топқа бөліп қарастыруға болады. Ыбырай шығармаларының басты тақырыбы – еңбек. Ол еңбек адамның өмірі үшін ерекше маңызды рөл атқарады, еңбексіз өнер де, білім де қолға келмейді деп еңбекті бірінші орынға қойып, тәрбие негізі адал еңбекте деп тұжырым жасайды. Оның бұл тақырыпта жазған көптеген әңгімелері бар. Мысалы Өрмекші, құмырсқа, қарлығаш, Бай баласы мен жарлы баласы, Қыпшақ Сейтқұл, т.б.

«Өрмекші, құмырсқа, қарлығаш» әңгімесінде аталған жәндіктер мен құстың тіршілік етуімен таныстыра отырып, балаларды еңбекті сүюге тәрбиелейді. «Өрмекші, құмырсқа, қарлығаш» әңгімесінде ең кішкентай жәндіктердің де өмір, тіршілік үшін тыным таппай еңбек етіп жүретінін көрсете келіп, оларды балаларға үлгі етеді. Қарлығаш, өрмекші ғұрлы жоқпысың, сен де еңбек ет, босқа жатпа», - дейді. Кейде сәл нәрсені қомсынып, оған көңіл бөлмеушілік, «аз жұмысты қиынсынып» бойкүйездікке салынушылық өмірде көп кездеседі. Бұл жақсы әдеттің нышаны емес. Сондықтан балаларды жастайынан – жалқаулыққа қарсы, еңбекке тәрбиелеу мәселесіне Ыбырай Алтынсарин ерекше көңіл бөлген. Жастарды еңбек етуге дағдыландыруды үгіттеген оның басқа да әңгімелері аз емес.

Ыбырай жас ұрпақтарға дұрыс тәрбие беру, оларды жас кезінен дұрыс баулу мәселесіне ерекше көңіл бөлді. «Баланы дұрыс күт, түзу тәрбиеле, қисығын түзе, адасса айқын жолға сал», – деді. Бұл жөнінде де елге үлгі боларлық әңгімелер жазды. Оның осы тақырыпқа жазған бір әңгімесінде:

«Жаздың бір әдемі күнінде бір кісі өзінің баласымен бақшаға барып, екеуі де егілген ағашты көріп жүрді. «Мына ағаш неліктен тіп – тік, ана біреуі неліктен қисық біткен?» – деп сұрады баласы. «Ата – ананың тілін алсаң ана ағаштай сен де түзу болып өсерсің. Бағусыз кетсең, сен де мына қисық ағаштай болып бағусыз өсерсің. Мынау ағаш бағусыз өз қалпымен өскен», – деді атасы. «Олай болса бағу – қағуда көп мағына бар екен ғой», – деді баласы. «Бағу – қағуда көп мағына барында шек жоқ, шырағым, бұдан сен өзің де ғибрат алсаң болады, сен жас ағашсың, саған да күтім керек. Мен сенің қате жерінді түзеп, пайдалы іске үйретсем, менің айтқанымды ұғып, орнына келтірсең, жақсы, түзу кісі болып өсерсің. Бағусыз кетсең сен де мына қисық біткен ағаштай қисық өсерсің», - деді.

Сонымен қатар жазушының бір топ әңгімелері адамгершілік тәрбие мәселесіне жазылған. Адамзат баласы шыр етіп жерге түскеннен бастап ата-ананың аялы алақаны мен ыстық ықыласына бөленіп өсетіні белгілі. Ата-ана баласына небір асыл қасиеттерді үйретіп, жақсы азамат болуын тілейді және үміттенеді. Бұл тақырыпта да жазған Ыбырай шығармалары бар. Мысалы «Таза бұлақ» еңбегінде жас жігіттің жауабы арқылы көркем, шебер жеткізе білді. Менің ойыма бөтен бір нәрсе келеді: бұл бұлақтың суы бір орында тынып тұрып, шөп-шалам түсіп, лай-қоқым болса, бұған адам мен айуан мұнша ынтық болмас еді; бұлақ күні-түні тынбай ағып тазаланып тұрғаны үшін ынтық болады. Олай болса, жазудың мағынасы: көңілінді, бойыңды осы бұлақтай таза сақта, нешік бұлаққа қарасақ күн түссе күннің, шөп түссе шөптің сәулесін көреміз, көңілің сол ақ болып, сыртқа ашық көрініп тұрсын дегені ме деймін.

Ыбырай Алтынсарин өзінің ой-пікірлерін балаға тартымды етіп жеткізу үшін күрделі салыстыруларға бара бермейді. Қайта қарапайым да көркем баяндауларға зер салып, оның бала санасына қонымды болу жағына ерекше мән береді. Автор тиісті жерде қанатты тіркестер мен мақал-мәтелдерді де ұтымдылықпен пайдаланып отырады. Кейде жазушы өз жанынан үлгі-насихаттық өнегелік жолдар қосып, айтылар ойды ұштап әрлеп отырады. Келешек ұрпақ жас жеткіншектерді тәрбиелеуде ұлы ағартушы

ананың рөліне ерекше маңыз беріп, оның аналық махаббатын, бала өсірудегі үздік қызметін тамаша суреттеген. Баланың алғашқы тәрбиесі ананың қолында болатынын айтқан. Өйткені бала ананың бауыр еті, соғып тұрған жүрегі деп бағалаған:

«Бала, бала, бала деп,
Түнде шошып оянған.
Түн ұйқысын төрт бөліп,
Түнде бесік таянған.
Қаймақты сүттей қалқытқан,
Суық болса жөргегін
Қорғасын оқтай балқытқан,
Айналасына ас қойып,
Изенді көлдей шалқытқан.
Қолын қатты тигізбей,
Кірлі көйлек кигізбей,
Иісін жұпар анқытқан».

Бала тәрбиелеуде бұл ана еңбегін қадірлей білген үздік баға деуге болады. Балаға осындай өлеңдерді оқып берсе, ана қадірінің теңдесі жоқ қымбат та қадірлі екенін сонда ғана сезіне бастар еді. «Ананың көңілі балада, баланың көңілі далада» деген сияқты ана еңбегін қадірмелеу, сыйламау, кейде тыңдамау болмас та еді. Балаға бірінші берілетін тәрбие әрқашан ата-анасын, өзінің жақын достарын сыйлауға үйретудің басталуға тиісті. Ата-анасын сыйламайтын бала жолдасына да, қоғамға да ешқандай дұрыс қызмет істей алмайды. Өзін әлпештеп өсірген адамға немқұрайлы қараудан, анаға опасыздық етуден ауыр қылмыс жоқ. Сондықтан ана қадірін түсіне білу керек дейтін жалпы халықтық қағиданы әрқашан баланың зердесіне салып отыру – әрбір тәрбиешінің борышты міндеті дегенді Ыбырай Алтынсарин көп ескерткен.

Ыбырай шығармалары қысқа мазмұнды, балалардың түсінуіне жеңіл. Аз сөзге көп мағына сыйғызу, мақал-мәтел мен афоризмдерді орынды қолдану, әр әңгіменің тағылымдық мәніне ерекше көңіл аудару Ыбырай шығармаларының өзіндік ерекшеліктері сол, мазмұны жағынан да, түрі жағынан да балалар әдебиетіне қойылатын талаптарға сай келеді. Сондықтан да Ыбырай Алтынсаринді балалар әдебиетінің негізін салушы дейміз.

Өз ойымды қорыта келе Ыбырай Алтынсарин өзінің бүкіл саналы өмірін қазақ халқының жаңа буынын тәрбиелеуге арнап, олардың мәдениетті елдерден үлгі ала отырып, білімді де сапалы азамат болып жетілуіне айтарлықтай үлес қосты. Сол мақсатта

қазақ жастарына арнап мектептер ашып, оқулықтар жазды. Өзінің төл өлеңдері мен көркем әңгімелеріне қоса, орыс әдебиетінен мәні ешпес ғажайып аудармалар жасады. Халық болашағын орыс мәдениетімен бірлікте деп санап, сол игі мақсатта теңдесі жоқ елеулі еңбек етті. Біз және келешек ұрпақ әрдайым Ыбырай атамyzдың өшпес мұрасын жадымызда сақтауымыз керек деп ойымды аяқтағым келеді.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Ы Алтынсарин. Қырғыз хрестоматиясы. – Алматы Мектеп, 1879.

2 Ы Алтынсарин. Таңдамалы шығармалары /құрастырған Б.С.Сүлейменов. –Алматы,1955.

3 Ы Алтынсарин. Қазақтарға орыс тілін үйретудің бастауыш құралы.-Алматы: Мектеп, 1879-540 бет.

4 Ы Алтынсарин. Таңдамалы шығармалары. - Алматы: Ғылым, 1994.

5 Алтынсарин тағылымы. – Алматы. Жазушы, 1991- 384 бет.

6 Ы Алтынсарин. Таза бұлақ. - Алматы. Мектеп, 1976-456 бет.

ЖЫР ДҮЛДҮЛІ – ИСА АҚЫН

АСИМБАЕВ А.

6 сынып оқушысы, Ленин ЖОББМ, Ленин ауылы, Ертіс ауданы,

Павлодар облысы

АБИГУЗИНА А. Б.

ғылыми жетекші, қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі, Ленин ЖОББМ

Ленин ауылы, Ертіс ауданы, Павлодар облысы

Өшпес өнерімен, ел аузында аңыз болған суырып салма ақын, жазба әдебиетінің өкілі, композитор, әнші-актер, ағартушы Иса Байзақов – қазақ әдебиетіне өзіндік үлес қосқан ірі тұлға. Иса Байзақов 1900 жылы 3 қыркүйекте Павлодар облысы, Ертіс ауданы, Үлгілі ауылында дүниеге келген.

Әкесі Байзақ өнер десе ішкен асын жерге қоятын, ән айтуды жақсы көретін адам болса, шешесі Ғазиза да өнерге жақын, әнді тамаша орындайтын сауықшыл адам болыпты.

Иса ақынның өмірге келуі де ерекше. 1900 жылдың күзінде Байзақ әулеті қыстаққа көшпекші болып дайындалып жатады. Исаның әйелі Қазизаның аяғы ауыр екен. Кенет ауа райы бұзылып,

жаңбыр себелей жөнеледі. Осы сәтте кенеттен Қазизаның толғағы басталады. Көп ұзамай кішкентай сәби өмірге келеді. Жас нәрестенің шыр еткен дауысын естіген Байзақ есі шығып, қуанғанынан сыртқа ата жөнеледі. Далада жауын нөсерлетіп құйып, дауылды жел өршіп тұр екен. Қуанышын баса алмаған Байзақ өмірге нөсерлетіп келген бұл бала тегін болмас деп ойлайды.

Айы-күні толмаған жеті айлық баланы әке-шешесі ырым етіп, тоғыз ай толғанша түлкі тымаққа орап, үй төбесіне шеге қадап, соған іліп қояды. Осылайша дауылдатып, нөсерлетіп өмірге келген Иса қазақ халқының дауылпаз ақыны болатынын сол кезде аңғартқан болар.

Иса кішкентай кезінен ұғымтал, зерек, пысық болып өседі. Әнге құмар, өнерге құштар болады. Айналасындағы тамаша табиғатты аялап, кең жазиралы даланың көркемдігіне сүйсініп, ішінен өлендетіп, күбірлеп жүреді екен. Оның бойындағы бұл қасиетті ата-анасы мен әжесі де сезіп жүреді. Болашақ ақынның жыр мен әнге жастайынан құмарлығы ата-анасына тартқанынан болар, бос уақытында, тіпті іші пысқан кезде көрші ауылдағы жиын-тойларға кетіп қалып, ән айтып, өнерін көрсетіп жүреді.

Бірақ бұл қуанышты күндер ұзаққа созылмайды. Иса 9 жасқа толғанда анасы Ғазиза қайтыс болады. Анасы қайтыс болғаннан кейін бала Исаның қиын күндері басталады. Ағасы Мұса мен Қатира жеңгесінің қарамағында болып, ал тәрбиені әңгімешіл, ақынжанды әжесі Жанбаладан алады. Исаның өзінен үлкен Зылиха деген апасы да өлең-жырға әуес екен. Бірде тоғыз жастағы бала Исаны Зылиха бір шумақ өлеңмен былай деп қағытады:

Басында жалма-жұлма ескі бөрік,
Ағаш ат астындағы жансыз көлік.
Өн-бойың құс түткендей түрің мынау,
Қақсаған тумай жатып, шешең өліп, - депті.
Сонда Иса бірден:
Кекілін кербесті аттың түймедің бе?
Тал-шыбық бұрайын деп имедің бе?
Несіне бөркімді айтып мазактайсың,
Бөркінді тігіп берген кимедің бе? - деп жауап беріпті. [1, 59 б.]

Жастайынан өнерге бейім отбасында өскен Иса ақындық, әншілік, домбыраның құлағында ойнайтын өнерімен ауыл-аймаққа әйгілі болып, көзге түсе бастайды. Содан Иса 10 жасынан бастап ақындық талантымен елге танымал болады. Дегенмен, оның балалық шағы қиындықпен өтеді. Байларға жалданып, отбасына көмектеседі. Әр жерге мал айдаған саудагерлерге жалданып Қызылжар, Омбы

қалаларына мал апарады. Шетке шығып жүргенінде бала Иса орыс тілін де үйреніп алады.

«Әйтпегенде Сараны жеңер едім...»

Патша үкіметінің 1916 жылғы маусым айындағы жарлығы бойынша 19-31 жастың арасындағы есеп жүргізгенде, 16 жастағы бала Исаны 21 жаста деп көрсетіп, оны да үлкендермен қара жұмысқа айдап жібереді. Ол Томск қаласының жанындағы Анжерка шахтасына жұмысқа алынады. Сол кездегі жұмысшылардың қиын тұрмысын бала ақын өз көзімен көріп, оның өмірге деген көзқарасы да осы жылдары өзгере бастайды. [2, 78 б.]

Қара мен ақты, өтірік пен шындықты, әділетсіздік пен жауыздықтың бәрін осы жылдары ол басынан өткереді. Иса ақын ауыр жұмыста жүргенінде өз жанынан өлең шығарып, әділетсіздікті сынайды. Қара жұмыста жүріп шыңдалады, әрі бай мен кедейдің алшақтығын осы кезеңде түсінеді. Кеңес үкіметі орнаған жылдары Иса ақын мектепте оқып білім алады, осында тәлім-тәрбие көреді. Жас езінен зерек тума талант көрген білгенін қағазға түсіре бастайды. Жаңа өмірге араласып, домбырасы мен қаламын қатар ұстап, халықтың мұнын жоқтайтын өлеңдерді өмірге әкеледі.

1919 жылы Павлодар қаласында үлкен той өтеді. Сонда Иса қалың қауым алдында қойылған бірнеше тақырып бойынша суырып салып, керемет көркем тілмен жыр толғайды. Өзінің білімі мен жан-жақтылығын танытады. Осыдан кейін Исаның аты ауыл-ауылды аралап, бүкіл аймаққа тарай бастайды.

1919-1920 жылдары бірнеше ақынмен айтысып, оларды жеңеді. Солардың ішінде Сағит ақын да бар. Айтыс кезінде жұрт атақты Құдайберген ақынмен айтысуды сұрайды. Бірақ ұста-зымдай жасы үлкен ақынмен айтысу жөн болмас деп одан бас тартады.

1921 жылы Иса ақын Семейде жұмысшы факультетінде оқиды, драма үйірмелеріне белсене қатысып, өнердің сан қырын көрсетеді. Осында Мұхтар Әуезовпен және орыс жазушысы Николай Ановпен танысады.

1922 жылы Орынбордағы Қазақ ағарту институтына оқуға түседі. Өлеңдері баспасөзде тұңғыш рет 1924 жылдан бастап жариялана бастайды. Семей қаласындағы драма үйірмесіне қатысып, бірнеше өнер адамдарымен кездеседі. Жұмат Шанин, Қапан Бадыров, Әміре Қашаубаев, Майра Шамсутдиновамен де осы жерде алғаш танысады.

1926 жылы Қызылордада қазақтың тұңғыш ұлт театры ашылғанда Иса Байзақовты да осында шақырады. Ол Мұхтар

Әуезовтің «Еңлік-Кебек», «Бәйбіше–тоқал» қойылымдарында» басты рөлдерде ойнаған. Одан басқа да бірнеше спектакльдерге қатысқан. Ал «Біржан-Сара» спектаклінде Иса Байзақов Біржанның ролін сомдайды [3, 46 б.].

Ол жайында «Қазақ радиосына» берген сұхбатында Қазақстанның Халық әртісі Қапан Бадыров былай деген еді: - Иса қазақ театрында «Біржан-Сара» спектаклінде Біржанның ролінде ойнады. Бірде Сарамен айтысып отырып, өз бетімен кетті дейсін, түйдек-түйдек өлендер кетіп жатыр, сценарийде жоқ. Белгі берсек те тоқтамайды. Содан қасында отырған мен шапанының етегінен тартып қалдым да, ыммен білдірдім. Әзер тоқтаттым. Спектакльден соң маған: «неге тоқтаттың, әйтпегенде Сараны сол жерде жеңер едім» деп әзілдеген еді, — деп әңгімесін Қапан аға одан әрі жалғастырды. - Иса сол жылдары театрда әдебиет бөлімінде де қызмет жасады. Біз спектакльден кейін көрермендерге концерт қоятынбыз. Иса өлең оқиды, Әміре ән айтады, басқа әртістер де өз өнерлерін көрсететін. Сол концерттің сцена-рийін де Иса жазатын. Оған қоса кейбір композиторлар спектакльге музыка жазғанда, Иса сол әнге сөз жазып беретін.

Иса әндері – халық әндері. Бір жылы Елубай Өмірзақов «Әндер жинағы» деген кітап шығарды. Сол кітапқа 149 ән кірді. Сол әндер жинағындағы 50 әннің сөзін Иса жазды. Исаға талайлар «сөз, ән жазып берші» деп келетін, ақындығы да, суырып салмалығы да керемет қой, жазып беретін. Исаның көп әндері бұл күнде халық әні болып жүр ғой. Исекең авторлығын да, өлең жазып берген адамдардан ақы да сұраған емес.

Шынында да, Иса Байзақов 40-тан астам әннің сөзін жазып, көптеген қазақ әндерін нотаға түсіртіпті. «Заулатшы-ай», «Қалқа», «Ісмет», «Назқоңыр», т.б. әндерінің сөздерін жаңа заманға, өмір салтына сәйкес қайта өңдеп жазған. Исаның жазған әндері «Қыз Жібек», «Айман-Шолпан», «Ер Тарғын» операларына да енген. [4, 59 б.]

Желдірмелері – ел жүрегінде. 1931-1941 жылдары Қызылорда, Алматы, Қарағанды, Семей қала-ларында радио комитеттерде, Жазушылар одағында қызмет жасаған. Иса Байзақов Ұлы Отан соғысы жылдарында да өзінің отты жырларымен ел ішіндегі насихат жұмысына белсене араласып, еңбектегі ерлікті жырлады. Соғыс жылдары Иса ақын Оңтүстік Қазақстан облысында тұрып, ауыл-ауылды аралап, жалынды өлеңмен, асқақ өнермен үгітшілік қызмет те атқарған кезі болыпты. 1942 жылы Павлодар облысында, Ертіс

ауданы мен сол кездегі Үрлітүп (қазіргі Железин) аудандарында халықты жаппай еңбекке шақырып, әрбір дәніміз фашистерге оқ болып атылсын деп Жеңіс күнін жақындатуға атсалысқан. Ауыл-ауылда концерт беріп, одан түскен қаржыны танк алуға аударыпты.

Оның атақты «Желдірмелері» халық арасына кеңінен тараған. Бүгінгі күнге дейін айтылып келеді. Иса Байзақов поэма жанрын дамытуға да зор үлес қосты. Ол – алғашқылардың бірі болып поэма жазған ақын. «Ұлы құрылыс», «Алтай аясында», «Он бір күн, он бір түн», «Кавказ», «Ақбөпе», «Қырмызы Жанай», «Қойшының ертегісі», тағы басқа көлемді поэмаларында өткен заман оқиғалары мен кейінгі дәуір шындығы бейнеленген. «Құралай сұлу», «Алтай аясында» поэмаларында жоңғар шапқыншылығының оқиғасы мен Ақтабан-шұбырындыдағы қазақ тұрмысы суреттеледі. Ел бірлігі жырланады. Ал «Ақбөпе» поэмасында халықтың әлеуметтік қайшылықтары мен Ақбөпе мен Әмірхан сынды қазақ жастарының жақсы қасиеттері тілге тиек болады. Ақбөпе – өз бақыты үшін күрескен өр мінезді қазақ қызы.

Иса ақынның шығармашылық жолында да, өмірде де қиын шақтары көп болды. Жан жұбайы, қазақтың тұңғыш актрисаларының бірі Шәрбану Байзақова небары 29 жасында өмірден өтті. Иса ақын екі баласы Маһпуза деген қызы және Ертіс атты ұлымен жалғыз қалады. Тұрмыс тауқыметін көп көрген. Басында баспанасы да болмаған. Үкіметтен үй ала алмай кеткен. Қасым Аманжолов сияқты ол да жалдамалы жертөледе отбасымен өмір сүрген. Солай жүріп қаншама өлендер мен поэмаларды, онға жуық желдірмелерді жарыққа шығарған. Соғыс жылдары балаларын интернатқа тапсырып, өзі елді аралап, өлең айтып, майданға қаржы жинаған.

Иса Байзақовтың шығарма-шылығы – қазақ поэзиясындағы жарқын белестердің бірі. Иса Байзақов – сегіз қырлы, сексен сырлы дарын иесі. Ол ақын, жыршы, композитор, әнші әрі ағартушы.

Кезінде заңғар жазушымыз Мұхтар Әуезов Иса ақын жайлы былай деп баға берген екен: «Біз қазақ сахнасының Иса бар заманын қызықты әрі қымбат сыйы іспетті түсінуіміз керек. Қолдан жасай алмайтын, оңайлықпен қайта тумайтын сирек өнерді біз, бүгінгі заманның адамдары, мәдениетті елдерше қадірлей, бағалай білуіміз керек. Соңғы бес-алты ғасырда Исадай бір поэманы бір мезетте жазған, суырып салма ақын жер- жаһанда болмаған. Сол Исаны туған қазақтан туғанымды мақтан етем», – деген екен.

Иә, Иса шынында да Мұқаң айтқандай, өнердің барлық ғажабын бітімдестірген өнерпаз болды. Поэзияның құдыретті

күшімен тіпті табиғатқа да жан бітіріп, оны адамша сөйлетіп, адам мінезімен аттастырып, өлеңін түрлендіре отырып айтқан. Шынында Иса өлең-поэмаларын таудан құлаған көшкіндей тулатып, айтқан жыры желдей есіп, құйындайды екен. Мына бір өлең жолдарына үңілейікші:

Қарашы қарағайдың еркесіне,
Исаның шығып алды желкесіне.
Домбыра екі шекті, тоғыз перне,
Арқаның кез болды ғой серкесіне.
Толқынын топшыменен қақ айырып,
Өлеңнің мен жүзейін өлкесіне.
Самғайын қанатымды жел үйіріп,

Қонғандай Оқжетпестің өркешіне, – деген тамаша теңеулермен жырлағаны көңілге қонымды. Иса өзінің жыр сүйерлеріне қалай еркелесе, оның домбырасы да ерке еді. Иса ақын елі сүйген дауылпаз ақын болды. Өткір тілді, алғыр зейінді, ұшқыр қиялды жыр дүлділі. Шаршы топ алдында оның көкейінен жарып шыққан жырлары, кең құлашты өлеңдері тыңдарманның әрдайым көкейінен шығатын.

Шын асылды дәріптеу керек. Осы жерде ақын Мұзафар Әлімбаевтың: «Егер қазақ халқының шынайы поэзиядағы шын асылдың өнерін дәлелдеу керек болса, мен Иса есімін атап, оның бес аспап өнерпаздығын алға тартар едім» деген сөзін алсақ, қандай жоғары баға дер едім.

Ал бес арысымыздың бірі Мағжан Жұмабаев: -Иса - Алла тағаланың қазақ халқына сыйға берген, теңдесі жоқ бұлбұлы. Өткен ғасырларда қазақтың небір ғажап дүлдүлдері болған, солардың бірі де Исаға тең келе қоюы екіталай» депті.

Тағы бір ерекшелігі, Иса - ауыз әдебиеті мен жазба әдебиетін бітімдестірген ақын. Ақындық шебер-лігі де осыдан байқалады. Иса Байзақов - тілге бай ақын. Оның желдірмелері мен поэмалары мен өлеңдерінің тіл көркемдігі мейлінше бай. Олар - қазақ поэзиясында көрнекті орын алған тандаулы шығармалар.

Тіпті кезінде оның шығармашылығына қызығушылықпен қараған Сәбит Мұқановтың өзі де танданысын білдірген екен. «Иса - бір Алланың пендені таң қалдыруға жіберген өкілі», - десе, ал Қасым Аманжолов: - «Иса - бүкіл дүниені алдына алып отырып, жырлайтын Тәңірдің өзіндей құды-реті бар ақын», - деп баға беріпті. [4, 75 б.]

Иса ақынның тағы бір еліне сіңірген еңбегі - ағартушылығы жайлы: - 1923 жылы Иса ақын Алматыдан жазғы демалысқа ауылы Павлодар облысының Ертіс ауданындағы Үлгілі ауылына қасына бір

мұғалімді ертіп алып келеді. Ол жылдары бұл ауылдағы үлкендер де, жастар да сауатсыз еді. Келісімен қасына ауыл жастарын жинап, мектеп салуды қолға алады. Саманнан кірпіш соқтырып, мектеп үйін салады да, қасындағы мұғалімді мектепке қалдырады. Міне, осылайша туған ауылында білім ошағы пайда болады. Мектепті тегін салып, мұғалім де білімді тегін береді. Осы мектепте оқушылар он шақты жыл білім алған екен. Кейін мектептің жалғасы болып бірнеше рет мектеп салынады. Бүгінде бұл мектеп Иса Байзақовтың атында.

Иса - өмірінің соңғы күніне дейін жырлап өткен өршіл ақын. Ол өмірден ерте, 46 жасында кетті. Бірақ артында өшпестей өлеңдері мен желдірмелері, онға жуық поэмасы қалды. Иса ақынның бір өлең жолындағы: «Жүрегін жұлып алып аспанға ұрған,

жұлдыз боп соның оты жанып тұрған», - дегендей, Исаның ақындығы біздің көгімізде шоқтай боп жанып тұр. Ол - заңды құбылыс!

Акерлік, әншілік, жыршылық дарынымен қазақ мәдениетінде терең із қалдырған, заманымыздың айыр көмей, орақ тілді ақыны Иса Байзақов Москвада өткен Қазақ мәдениеті күндерінің онкүндігіне де қатысқан. Ол «Еңбек Қызыл Ту» орденімен, бірнеше медальдармен марапатталған.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Сейітова, М. Иса шығармаларындағы сырлы әлем: М.Сейітова // Ақиқат. – 2008. - № 11. – 249- 250 б.

2Байзақов Иса – Үш томдық жинағы / И. Байзақов; бас ред. Е. М. Арын; құраст. – А. Ж. Құдабаев. – Павлодар: “Типография Сытина”. – Т. 1:Өлеңдері мен поэмалары. - 2010. – 273 б.

3Байзақов Иса – Үш томдық жинағы / И. Байзақов; бас ред. Е. М. Арын; құраст. – А. Ж. Құдабаев. – Павлодар: “Типография Сытина”. • Т. 2:Өлеңдері мен ән текстері. - 2010. – 138 б.

4Байзақов Иса – Үш томдық жинағы / И. Байзақов; бас ред. Е. М. Арын; құраст. – А. Ж. Құдабаев. – Павлодар: “Типография Сытина”. – Т. 3: Зерттеулер мен естеліктер. - 2010. – 236 б.

СЛЕНГ ЖӘНЕ ЖАРГОН СӨЗДЕРДІҢ ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚ ТІЛІНЕ ӘСЕРІ

АХАТОВА З. С.

педагог-зерттеуші, қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімі,
Ағашорын ЖОББМ, Павлодар облысы, Ертіс ауданы

БЕРГЕНОВА Г.

9-сынып оқушысы, Ағашорын ЖОББМ, Павлодар облысы, Ертіс ауданы

Қазақ тілі-бай тіл. Ол өзінің көркемдік бояуларымен ерекшеленеді. Алайда, сан ғасырлар бойы өзінің көркемдік ерекшелігін жоғалтпай келе жатқан тіліміз соңғы кездері заманның дамуына орай өзгеріске ұшырап, өз бояуын жоғалтуда. Ал бұл орайда сленг сөздер мен жаргон сөздердің де ықпалы зор болып отыр.

Қазіргі қазақ тілінде сленг пен жаргон сөздер белсенді түрде қолданысқа енгізіліп, тілдік өзгерістерді өзара ықпалдасуда. Әлеуметтік медианың, интернет кеңістігінің, жастар мәдениетінің әсерінен, сондай-ақ тілдің күнделікті қолдану ерекшеліктері мен жастардың тілдік инновацияларын ұштастырып, қазақ тілінде жаңа сөздер пайда болуда. Бұл сөздер жалпы халықтық тілдің қалыптасуына да әсер етеді, өйткені олардың кең таралуы тілдің дамуы мен өзгеруіне ықпал етеді. Ал сленг сөздер мен жаргон сөздер дегеніміз қандай сөздер? Олардың тілді өзгерудегі ықпалы қандай?

Сленг сөздері-белгілі бір әлеуметтік топтың немесе жастар арасында кең таралған, ресми емес тілдік форма[1,173б.]. Олар өзара түсіністік құралы ретінде, көбінесе жастардың, студенттер мен белгілі бір мамандықтағы адамдардың арасында пайдаланылады. Сленг көбінесе қысқа әрі әсерлі, түсінікті сөздермен ерекшеленеді.

Жаргон сөздер де ресми емес, бірақ ол қоғамның бір әлеуметтік тобына, мамандығына қатысты ерекшеленеді. Жаргон сөздер көбінесе кәсіби терминдер ретінде қолданылуы мүмкін. Мысалы, медицина, құрылыс, IT, әскери тілдерде қолданылып, кейде жастар арасында да кең қолданысқа ие болады. .

Қазіргі қазақ тіліндегі сленгтің пайда болуына бірнеше фактор әсер етеді. Ең алдымен әлеуметтік медиа мен интернетті жатқызуға болады. Соңғы жылдары ғаламтор кеңістігінде қарқынды дамыған блог жазбалары, әлеуметтік желілер мен чаттар жастардың арасында қысқартылған сөздер мен жаңа терминдердің қалыптасуына ықпал

етті. Мысалы, «лайк» (ұнату), «селфи», «мотив» сияқты сөздер қазақ тіліне енді[2,56б.].

Ғаламтор мен әлеуметтік медианың қарқынды дамуы қазіргі қоғамдағы тілдік өзгерістердің маңызды себептерінің бірі болып табылады. Әлеуметтік желілер мен интернет алаңдары ақпараттың жылдам таралуына ғана емес, сонымен бірге жаңа сөздер мен тіркестердің қалыптасуына ықпал етуде. Жастар мен интернет қолданушылары арасында жиі кездесетін сленг сөздер мен қысқартулар тілдің жаңа қырларын ашып, оның дамуына әсер етеді. Бұл құбылыс қазақ тілінің де өзгеруіне ықпал жасап, тілдің бейресми бөлігінде жаңа сөздердің пайда болуына жол ашты.

Ғаламтор мен әлеуметтік медианың сленг сөздерінің пайда болуына бірнеше негізгі әсері бар:

Ақпараттың жылдам таралуы. Әлеуметтік медиа мен ғаламтор қолданушылары бір-бірімен нақты уақыт режимінде байланыса отырып, бір-бірінен жаңа сөздер мен тіркестерді тез қабылдайды. Бұл тілдің өзгерісіне ықпал етеді, өйткені бір күнде әлемнің түкпір-түкпіріндегі адамдар бір сөзді қолданып, ол сөздің танымалдығы артады.

Кең таралған қысқартулар мен сөз тіркестері. Интернетте қолданушылар көбінесе қысқа және ықшам сөздерге бейім келеді. Бұл «LOL» (laugh out loud – қатты күлу), «BRB» (be right back – бір сәтке кетемін), «OMG» (Oh my God – Құдайым) сияқты ағылшын тілінен енген аббревиатураларды, сондай-ақ қазақ тіліндегі өзіне тән қысқартуларды білдіреді. Қазақ тілінде, мысалы, «ар» (арты) немесе «кек» (керемет) деген сөздер осылайша қысқартылып қолданылып жүр.

Сөйлеу тілінің ерекшеліктері. Әлеуметтік медиа-бейресми тілдік орта. Бұл жерде адамдар көбінесе формальды емес, қысқа әрі әсерлі сөздер қолданады. Тек жазбаша емес, ауызша сөйлеуде де белгілі бір сөздер мен тіркестер пайда болуда. Мысалы, «кул» (күлкі), «жыр» (көңілді) және «сөз жарату» сияқты тіркестер әлеуметтік желілерде жастар арасында кең тараған.

Жастар арасындағы өзара ықпал. Әлеуметтік медиа негізінен жастар арасында танымал, сондықтан олар әртүрлі жаңа сөздер мен тіркестерді белсенді түрде қолданады. Жастар өз тілдерін жаңартып, оны мәдениеттің, ойын-сауықтың және басқа да факторлардың әсерінен дамытады. Мысалы, «қартайғанша» (ұзақ уақыт бойы) деген тіркес жастар арасында әзіл ретінде жиі қолданылады.

Қазақ тіліндегі сленг сөздердің пайда болуына әлеуметтік медиа үлкен ықпал етті. Тек жастар арасындағы ғана емес, барлық жас ерекшеліктеріндегі адамдар арасында қолданылатын жаңа сөздер пайда болуда.

Ағылшын тілінен енген сөздер. Ғаламтор мен әлеуметтік медианың халықаралық сипаты қазақ тіліндегі ағылшын сөздерінің кең таралуына ықпал етті. «Like» (лайк), «post» (пост), «hashtag» (хэштег) сияқты сөздер қазақ тілінде қалыпты болып кеткен. Бұлар қазақ тілінде орыс тіліндегі аралас сөздер сияқты қолданыла бастады.

Қазақ тіліндегі неологизмдер. Әлеуметтік медида жиі кездесетін жаңа сөздер қазақ тілінің табиғатына бейімделіп, сөздік қорын байытады. Мысалы, «селфи» (суретке түсу), «мем» (мем немесе интернет әзілдері), «тренд» (тенденция) сөздері жастар арасында кеңінен таралған.

Жаңа сөздер мен сөз тіркестерінің танымал болуы. Әлеуметтік желілердегі мемдер мен трендтер арқылы белгілі бір сөздер немесе тіркестер көпшілікке таныс болып кетеді. Мысалы, белгілі бір жағдайды сипаттайтын сөздер немесе көркем сөздер әлеуметтік желілерде тез таралып, өзара қарым-қатынастың құралына айналады.

Сленг сөздердің оң және теріс әсері.

Оң әсері.

Тілдің жаңаруы. Әлеуметтік медианың арқасында тіл жаңа сөздермен толығып, оның дамуына ықпал етеді. Бұл сөздер жастардың шығармашылық ізденістерінің нәтижесі болып табылады.

Тілдің бейресмиленуі. Сленг сөздер сөйлеу мен жазудағы еркіндікті арттырып, адамдардың өз ойын ашық әрі түсінікті жеткізуіне мүмкіндік береді.

Теріс әсері:

Тіл тазалығының бұзылуы. Әлеуметтік медиа сленгі мен жаргонның көп қолдану қазақ тілінің қалыпты құрылымдарын бұзып, ресми тілде немесе әдеби тілде қолдану қиындауы мүмкін.

Тілдік стилистикалық әртүрлілік. Кейде әлеуметтік медидағы сленг сөздер ресми сөйлегенде немесе жазғанда орынсыз болуы мүмкін, бұл коммуникативтік түсініспеушіліктерге алып келеді.

Ғаламтор мен әлеуметтік медиа қазіргі таңда тілдің дамуына, оның ішінде сленг сөздердің пайда болуына үлкен ықпал етуде. Бұл жаңа сөздер мен тіркестер тілдің өзгерісіне әсер ететін маңызды

факторлардың біріне айналды. Сонымен қатар, бұл үдеріс қазақ тілінің дамуына өз әсерін тигізіп, тілдік қорды байытумен қатар, кейбір мәселелерді де көтеріп отыр. Тілді жаңарту және оны бейресми жағдайларда қолдану бір жағынан тілдің жандануы болса, екінші жағынан оның тазалығын сақтау қажеттілігін де талап етеді.

Жастар арасында танымал музыка, кино және ойындардың әсері үлкен. Осы мәдениеттерден көптеген жаңа сөздер мен тіркестер келеді.

Жаһанданудың әсері. Әлемдегі басқа тілдерден, әсіресе орыс және ағылшын тілдерінен келген сөздер қазақ тіліне сіңіп, кеңінен қолданылуда.

Жаһандану-әлемдік үрдіс, ол бүкіл әлемдегі әлеуметтік, мәдени, экономикалық және тілдік процестердің тығыз байланысын күшейтуге әкеледі. Бұл кезеңде әртүрлі тілдер мен мәдениеттер арасында өзара ықпалдастық күшейіп, бір тілдің басымдылығы, әсіресе ғаламтор мен әлеуметтік медиа арқылы, басқа тілдерге өз ықпалын тигізуде. Қазақ тілі де жаһандану үрдісінің әсерін сезініп, әсіресе жаргон сөздер мен шет тілдерден енген терминдер тілдің құрылымына елеулі әсер етуде[3,436]. Бұл құбылыс қазақ тіліне өз әсерін тигізіп қана қоймай, тілдің табиғи дамуында кері әсерлерге де әкелуі мүмкін.

Жаргон сөздері-белгілі бір әлеуметтік топтың немесе мәдениеттің арасындағы өзара түсіністікке негізделген, ресми емес сөздер мен тіркестер. Жаргонның басты ерекшелігі-бейресми контексте қолданылатын және көбінесе белгілі бір топтың тілдік ерекшеліктерін көрсету мақсатында пайда болатын сөздер. Жаргон сөздер әдетте жастар арасында кеңінен таралады, алайда олардың кең қолданылуы тілдің табиғи құрылымын өзгертуі мүмкін.

Жаһандану кезеңінде қазақ тілінде жаргон сөздер мен терминдер көбіне сырттан, әсіресе ағылшын, орыс және басқа шет тілдерінен еніп жатыр. Интернет пен әлеуметтік медианың ықпалымен жаргон сөздер өте жылдам таралады, бұл тілдің ұғымдарын кеңейтеді, бірақ сонымен бірге оның табиғи қалпына кері әсер етуі мүмкін.

Жаргон сөздерінің көптеп қолданылуы қазақ тілінің таза құрылымын бұзуы мүмкін. Әсіресе, ресми контексте, оқу орындарында немесе мемлекеттік қызметтерде қазақ тілінің бейресми сөздермен араласуы оның тазалығына қауіп төндіреді. Мысалы, орыс немесе ағылшын тілдерінен енген жаргон сөздері

қазақ тілінде өзіндік ерекшеліктерді бұзып, тілдің табиғи дамуына кедергі келтіруі ықтимал. Оған мынадай сөздер жатады:

«лайк» (like)

«селфи» (selfie)

«пост» (post)

«хэштег» (hashtag)

Бұл сөздер қазақ тілінде ресми мәтіндерде, сөздіктерде кенінен қолданылса, бұл оның сөйлеу және жазу нормаларының бұзылуына әкеледі.

Жаргон сөздер мен шет тілдерінен енген терминдер қазақ тілінде толық мағыналық ұғымдарды ашуға жеткіліксіз болуы мүмкін. Мысалы, ағылшын тілінен енген жаргондар кейде қазақ тілінде толыққанды балама таба алмайды, сол себепті олардың қолданылуы түпкі мағынасыз сөйлемдер мен түсініспеушіліктерге әкелуі мүмкін. Бұл қазақ тілінің лексикалық байлығын шектейді.

Жаргон сөздердің кең таралуы тілдің біркелкілігін бұзып, әртүрлі топтар арасында түсініспеушіліктер туғызуы мүмкін. Мысалы жастар мен қарттар арасында қолданылатын жаргон сөздер әртүрлі, сондықтан белгілі бір сөздер тек белгілі бір топта ғана түсінікті болуы мүмкін. Бұл қоғамдағы тілдік бірлікке зиян келтіреді.

Жаргон сөздер негізінен бейресми ортада қолданылатындықтан, олар белгілі бір мәдениетке, әлеуметтік топқа тән ерекшеліктерді көрсете алады. Бірақ бұл сөздер қазақ тілінің ұлттық болмысын, ұлттық сипаттамаларын жоғалтуына себеп болуы мүмкін. Әсіресе, жаһандану жағдайында басқа тілдердің әсері астында қазақ тілі өзінің дәстүрлі құрылымдарынан айырылып қалуы мүмкін.

Қазіргі уақытта жастар арасында жаргон сөздер мен қысқартулар көбейіп барады. Бұл өз кезегінде тілдің сөйлесу стилінің әлсіреуіне әкеледі. Әсіресе, жастар арасында тілдік тәртіптің әлсіреуі байқалады. Жаргон мен қысқартылған сөздерді қолдану тілдің қалыпты сөйлеу нормаларының бұзылуына себеп болуы мүмкін.

Жаргон сөздер мен қысқартуларды жиі қолдану білім деңгейінің төмендеуіне, сондай-ақ сөздің мәнін толық түсінбеуге әкелуі мүмкін.

Жаһандану кезеңінде жаргон сөздердің қазақ тіліне әсері екі жақты болып табылады. Бір жағынан, бұл жаңа сөздер тілдің дамуына үлес қосып, коммуникацияның қысқартылған әрі ыңғайлы түрлерін қалыптастыруға мүмкіндік береді. Бірақ екінші жағынан,

олар тілдің табиғи құрылымдарын бұзып, қазақ тілінің таза болуына қауіп төндіреді. Жаргон сөздердің көп қолданылуы тілдің лексикалық қорының кедейленуіне, ұлттық тілдік ерекшеліктердің жоғалуына және түсініспеушіліктерге әкеледі [4, 436].

Тілдің тазалығын сақтау үшін, оның дамуында шет тілдер мен жаргон сөздерді саналы түрде таңдап қолдану маңызды. Оның байлығын сақтай отырып, жаңа сөздерді дұрыс енгізу қажет, бұл оның ұлттық ерекшеліктерін сақтап, әрі қарай дамуына мүмкіндік береді.

Сленг пен жаргон сөздердің қазіргі қазақ тіліне әсері көп қырлы. Олар тілдің өз ерекшеліктері мен қалыпты құрылымдарын өзгертеді, бірақ бұл өзгерістердің кейбірі тілдің дамуында да маңызды рөл атқарады:

Тілдің жандануы. Сленг сөздері тілдің байлығын арттырады, оны жасырын әрі қызықты етеді.

Тілдің бейресми стилі. Сленг сөздер ресми емес ортада жиі қолданылады, мысалы, достар арасында, жастар арасында немесе әлеуметтік желілерде. Бұл өз кезегінде қазақ тілінің түрлі стильдерге бөлінуіне алып келеді.

Тілдік қордың көбеюі. Жаргон сөздері жаңа ұғымдарды жеткізу үшін пайдалы болып табылады. Бұл әсіресе, ғылыми, техникалық тілдерде байқалады, себебі жастардың арасында қолданылатын жаргон сөздер көбінесе инновациялық идеяларға бейім болады.

Тілдің аймақтық ерекшеліктері. Қазақ тілінде әр аймақтың өзіне тән сленгі мен жаргонын қалыптастыруы мүмкін. Бұл тілдің әртүрлі диалектілерін дамытуға ықпал етеді.

Сленг пен жаргон сөздердің қазақ тілінде қолданылуы оның дамуына, жаңа сөздер мен тіркестердің пайда болуына әсер етті. Бұл өзгерістер тілдің тек бейресми тұрғыдан ғана емес, ресми салада да қолданылуын арттырып отыр. Әлеуметтік медиа, интернет кеңістігі, жастар мәдениеті-осы үдерістердің негізгі қозғаушы күштері болып табылады. Бірақ, сленг пен жаргон сөздер тілдің табиғи құрылымына кері әсер етпеу үшін, олардың қолданылуын қадағалап, тілдің тазалығын сақтау маңызды.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Ысқақова А. Смағұлова Г. «Қазақ тіліндегі сленг және жаргон сөздердің ерекшеліктері». Алматы, 2019-1736.

2 Құлсариева М.Т. «Қазіргі қазақ тіліндегі жаргон сөздердің жүйесі». ҚазҰУ хабаршысы, 2018-566.

3 Ахметова Г.Ә. «Жастар тіліндегі сленг сөздер: пайда болуы және қолданысы». Астана, 2020-436.

4 Кеменгер Қ.Ә. «Қазақ тіліндегі интернет-терминдер мен сленгтер». Алматы, 2021-736.

ҚАЗАҚ ЖӘНЕ ОРЫС ХАЛҚЫНЫҢ БАЛАҒА АТ ҚОЮ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

БЕКЕНОВА А. М.

учитель казахского языка и литературы, СОШ имени А. Байтурсынова
Павлодарская область Успенский район, село Успенка

АЙТМҰХАММЕД М. Е

ученица, 6 класс, СОШ имени А. Байтурсынова
Павлодарская область Успенский район, село Успенка

Бұл ғылыми жоба қазақ және орыс халықтарының балаға ат қою дәстүрлерін салыстырып зерттейді. Әр халықтың есімдерінде олардың тарихы, мәдениетінің ерекшеліктері мен дәстүрлері көрініс табады. Жоба барысында қазақ халқының есімдерінің мәдени мағынасы, символизмі, ал орыс халқының христиандық күнтізбеге негізделген дәстүрлері талданады. Нақтылы деректер мен статистикалық мәліметтер қолдану арқылы, балаға ат қоюдың қазіргі кезеңдегі трендтері зерттеледі. Бұл жоба мәдениетаралық диалогты нығайтуға, халықтардың киелі міндеттерін түсінуге арналған маңызды зерттеу құралы болып табылады.

Қазақ және орыс мәдениеттерінің балаға ат қою дәстүрлері арқылы олардың сәйкестігін және айырмашылықтарын талдау. Бұл зерттеу қазақ және орыс мәдениеттері арасында мәдениетаралық диалогты дамыту, ұлттық сәйкестікті түсіну мен сақтауға көмектеседі.

Қазақ және орыс халықтарының балаға ат қою дәстүрлерін салыстырып, олардың мәдени және тарихи аспектілерін анықтау.

Қазақ және орыс ат қою дәстүрлерінің ерекшеліктерін зерттеу; тарихи деректер мен статистикалық мәліметтер жинау; мәдени танымды арттыру үшін ұсыныстар жасау.

Адамзат тарихында есімдер мен ат қою дәстүрлері әрбір халықтың мәдениетінің, тарихының және дүниетанымының маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Қазақ және орыс халықтарының балаға ат қою дәстүрлері де осы тұрғыдан ерекше назар аударуды талап етеді. Бұл ғылыми жоба қазақ және орыс

халықтарының балаға ат қою дәстүрлерін салыстырып, зерттеуді мақсат етеді. Есімдер арқылы халықтардың мәдениеті, тарихы, дәстүрлері мен дүниетанымының ерекшеліктері көрініс табады.

Қазақ халқының есімдері көбінесе табиғатпен, рухани дүниемен, тарихи тұлғалармен байланысты болса, орыс халқының есімдері христиандық күнтізбеге негізделген дәстүрлермен тығыз байланысты. Бұл жоба барысында қазақ халқының есімдерінің мәдени мағынасы, символизмі, сондай-ақ орыс халқының ат қою дәстүрлерінің ерекшеліктері жан-жақты талданады.

Заман талабына сай, ат қою дәстүрлері де өзгерістерге ұшырауда. Бүгінгі таңда, қазақ және орыс халықтарының арасында ат қоюдың заманауи трендтері мен жаңа есімдердің пайда болуы байқалады. Бұл өзгерістер мәдениетаралық диалогты нығайтуға, халықтардың киелі міндеттерін түсінуге мүмкіндік береді. Зерттеу барысында нақтылы деректер мен статистикалық мәліметтер қолдану арқылы, балаға ат қоюдың қазіргі кезеңдегі трендтері мен ерекшеліктері зерттеледі.

Негізгі мақсаты – қазақ және орыс ат қою дәстүрлерінің ерекшеліктерін зерттеу, тарихи деректер мен статистикалық мәліметтер жинау, сондай-ақ мәдени танымды арттыру үшін ұсыныстар жасау. Зерттеу нәтижелері мәдени диалог пен ұлттық сәйкестікті нығайтуға, халықтардың мәдениетіне деген қызығушылықты арттыруға бағытталған.

Заманауи қоғамдағы ат қою трендтері бөлімінде, қазіргі таңда қазақ және орыс халықтарында қандай жаңа есімдер пайда болып жатқандығы, жастардың ат қоюдағы таңдаулары, сондай-ақ, әлеуметтік және мәдени факторлардың әсері талданады.

Мәдени диалог пен ұлттық сәйкестік бөлімінде, ат қою дәстүрлерінің халықтардың мәдениетіне, ұлттық сәйкестігіне әсері, сондай-ақ, мәдениетаралық қарым-қатынастардың дамуы туралы талқылау жүргізіледі.

Осылайша, бұл ғылыми жоба қазақ және орыс халықтарының балаға ат қою дәстүрлерін тереңінен зерттеп, мәдениетаралық диалогты нығайтуға, халықтардың мәдениетін түсінуге арналған маңызды зерттеу құралы болып табылады.

Қазақ халқының балаға ат қою дәстүрі негізінен тарихымен және мәдениетімен тығыз байланысты. Ата-аналар бала дүниеге келгенде бірінші кезекте балаларын ат қойғанда, көбінесе өзінің туғандары не болмаса таныстарының, болмаса аты аңызға айналған тұлғалардың атын береді. Мұның астарында балаға өмір бойы жақсы

тағдыр мен ұзақ өмір тілеу мақсаты жатыр. Қазақтардың көпсалалы мәдениеті мен тарихы баланың есімі арқылы беріледі. Мысалы, ұлттық ырым-тыйымдар балаға ат қойған кезде ерекше мәнге ие. Бірінші рет көрген адамның атын беру, мысалы, қазақтарда жиі кездеседі, себебі ол балаға «көз тимесін» деген сенімге негізделген [1].

Ат қою үшін қазақтар міндетті түрде той ұйымдастырады және туыстарын шақырады. Бесікке салып, оң құлағына азан шақырып, атын береді. Бұл рәсімдер сәбидің таланты мен өмір жолына әсер етуі үшін жасалады. Сонымен қатар, қазақ халқының «ат қою рәсімі» тек балаға ат қоюмен шектелмей, ол ұлттық сана мен дәстүрді сақтаудың маңызды түрі [2].

Орыс халқында да балаға ат қою дәстүрлері бар. Олардың есімі көбіне ата-бабалардан, діни қасиетті тұлғалардан келеді. Мысалы, орыс мәдениетінде шіркеу қызметкерлерінің аттарын қою дәстүрі сақталған. Осылайша, адамдар баланың есімін қойғанда оның денсаулығы мен өмір жолына, бақыт пен сәттілікке деген үміттерін білдіреді. Рус халықтарында да, аса байырғы ырымдар мен рәсімдер бар, олар да бала дүниеге келгенде атаусыз ат қою, алғашқы кездескен адамның есімін беру сияқты дәстүрлерде көрініс табады [3].

Екі халықтың есімдердің мағынасына берген түсініктері әр түрлі, бірақ жалпы мәселе бойынша бірігу, яғни балаға ат беру – оның тағдыры мен болашағына тура әсер етеді. Қазақтардың ат қою дәстүрлері көбіне өз ру-тайпасымен, салт-дәстүрлерімен тығыз байланыста, ал орыстарда діни ұйымдастырушылық мәселелер, ата-бабалар мен діннің құдіретті бейнелері басым [4].

Орыс есімдерінің таңдауы діни және ұлттық дәстүрлермен байланысты. Мысалы, христиандық ережелер жиі қолданылып, есімдер діни мағынаға ие болады. Балаға мұндай есім беру, оның жан-жақты дамуы мен рухани тәрбиесін көздейді.

Сонымен бірге, орыс мәдениетінде белгілі тарихи тұлғалар мен шығармалар кейіпкерлерінің есімдері де балаларға берілуі мүмкін. Ата-аналар қиялдарына негізделе отырып, кітаптар мен фильмдердегі кейіпкерлер есімдерін де таңдай алады.

Балаға есім беру рәсімі отбасының үлкендері мен туыстарының қатысуымен өтеді. Ата-әжелер мен қарындасстардың пікірі ескеріледі, бұл процесс түрлі ритуалдарға негізделеді. Мысалы, есім таңдау кезінде әртүрлі дәстүрлер мен шілдеханада берілетін бата-тілектер ескерілетін. Осылайша, балалардың есімдері отбасының қоғам мен мәдениетіне барлық жағынан байланысты болады.

Сондай-ақ, орыс мәдениетіндегі ат қою дәстүрі тек белгілі бір есімді таңдау емес, сонымен қатар, ұлттық мәдениетті, тарихты дәріптеуді де қамтиды. Бала есімі ата-аналары мен туыстарының арасында байланыс құрушысы болып табылады. Дегенмен, заманауи қоғамда жаңа трендтер байқалуда. Қазіргі уақытта ата-аналар әлемдік стандарттарға сай, заманауи және экзотикалық есімдерді таңдауға ерекше назар аудара бастады. Бұл өз кезегінде орыс мәдениетіне сыртқы әсерлердің енуін көрсетеді [6].

Ал Қазақ мәдениетінде балаға ат қою дәстүрлері терең тарихқа ие. Қазақ халқының балаға ат қоюы оның өміріндегі ерекше маңызға ие болар оқиға болып саналады. Бұл рәсім, әсіресе, бесік тойымен байланысты өткізіледі, және ол отбасында қуаныш пен бақыттың белгісі ретінде қабылданады. Ат қою рәсімі тек балаға ат берумен ғана шектелмей, ата-ананың, туыстар мен ата-бабалардың рухына құрмет көрсету ретінде де мәнге ие [1].

Ат қою кезінде ата-аналар баланың жынысын, жорамалдарын, сондай-ақ, оның туылу уақытын ескереді. Қазақ халқында балаға ат қою дәстүрінде ата-бабалардан қалған есімдерді, олардың даңқын және мағынасын талап етеді. Негізінен, қазақтар балаға ат қоюда мағынасы терең, ұлттық құндылықтарды қамтитын аттарды таңдауға тырысады [2].

Балаға ат қою рәсімінде сондай-ақ, жұлдыздар мен табиғат құбылыстарымен байланысты заманауи есімдер де кездеседі. Мысалы, әлемнің әр түрлі мәдениеттерінде баланың туа берілуі немесе оның жұлдыздық белгісі мен атына әсер ететін жорамалдарға сәйкес қою үрдісі кең тараған [3]. Қазақтардың арасында «Жаңа туған баланың аты оның тағдырына әсер етеді» деген сенім бар. Сондықтан да, ата-аналар ат таңдауда ерекше жауапкершілікпен қарайды [4].

Ат қою рәсімі жекелей өткізілмей, мерекелік шара болып табылатындығы ерекше. Мысалы, бесік тойы барысында отбасылар мен туыстар жиналып, балаға ат қою рәсімін салтанатпен атап өтеді. Бұл рәсімнің маңыздылығы мен мағынасы мәдениет, тарих тығыз байланысымен түсіндіріледі. Дәстүрлі түрде ат қою барысында ата-бабалардың есімдері негізінде таңдау жасаудың да маңызы зор. Олардың рухына құрмет көрсету ат қою процесінде басты орын алуы тиіс [7].

Қазақ мәдениетінде балаға ат қою ауыр жүк болғанымен, мұның қатарында қызық жәдігер қалыптасады. Көптеген қазақ отбасылары балаларына ешқашан жауыз немесе теріс мағыналы

аттарды қоймауға тырысады, керісінше жақсы, позитивті мағынада жүрек қуанатын ат-есімдер таңдауға ұмтылады. Сонымен қатар, ұлттық дәстүрден ауытқып, заманауи трендтерге байланысты жаңа есімдер де пайда болды [1].

Балаға ат қою – тек жеке отбасының дәстүрі емес, ол халықтың мәдени кодын бейнелейді. Қазақтар үшін есімдердің символикасы маңызды. Әр есімнің артында белгілі бір мағына мен ұлттық мәнжәттылығы жатыр, себебі олар ата-бабалардан келе жатқан салт-дәстүрлер мен құндылықтарды насихаттайды. Осылайша, есімдер – ұлттық сана мен идентичтіліктің құрамдас бөлігі [2].

Сондай-ақ, орыс мәдениетінде балаға ат қою дәстүрлері де бар. Орыс халқында ат қою кезінде дінді, әулиелердің есімдерін және белгілі тарихи тұлғалардың аттарын таңдау өте маңызды. Ал қазақтарда, керісінше, ұлттық жәдігерлер мен ғасырлар бойы сақталған дәстүрлер мен мәдениеттерге негізделген есімдердерді тағдырымен байланыстырып қояды [3].

Ат қою дәстүрлері – қазақ мәдениетінің ажырағысыз бөлігі. Қазақ халқы балаға ат қою рәсімінде ұлттық ерекшеліктерді, психологиялық аспектіде ескереді, сонымен қатар жақеткен, менмендік пен жомарттық, мейірімділік пен ізгілік сияқты қасиеттерді тілейді. Дегенмен, қазіргі қоғамда ата-аналар жаңа әрі заманауи аттарды таңдауға дайын, бұл да қоғамның арасында кең таралған процесс [4].

Заманауи қоғамда балаға ат қою – ата-ана үшін маңызды әрі жауапты іс. Қазақ және орыс халықтарының ат қою дәстүрлері уақыт өтумен өзгереді, бірақ олардың түпкі мағынасы, символикасы мен қоғамдық санадағы орны өзгеріссіз қалады. Қазіргі таңда баланың аты әлеуметтік, мәдени және экономикалық факторлардың әсеріне байланысты ерекшеленеді.

Қазақ халқында балаға ат қою рәсімі белгілі бір дәстүрлер мен рәсімдердің негізінде жүзеге асады. Ат қою барысында ата-аналар ұлттық мәдениет, халықтың тарихы мен этникалық көзқарастарына ерекше мән береді. Мысалы, қазақ халқының ат қою дәстүрінде, үлкендердің сөзін, баталарын ескеріп, баланың тегіне, руына, тіпті туған жеріне байланысты ат қою жиі кездеседі. Ата-ана баласына ат таңдаған кезде оның мағынасына назар аударады, себебі ат ұрпаққа мирас болып, оның тағдырын анықтауға әсер етуі мүмкін деп есептейді [7].

Сонымен қатар, орыс халқында да балаға ат қою рәсімі өзіндік дәстүр мен тәртіпке ие. Аталмыш халықта көбінесе православиелік

дәстүрлер мен діни сенімдерге сай ат қою қалыптасқан. Орыс мәдениетінде балаға жиі ата-әжелерінің, танымал тарихи тұлғалардың немесе кейіпкерлердің есімдері беріледі. Өзіндік мәдени ерекшеліктер мен тарих кезеңдеріне байланысты орыс халқында ат қою рәсімі өзгеріске ұшырауы мүмкін. Мысалы, қазіргі көпшілік танымал мультфильмдер мен кинофильмдердегі кейіпкерлердің атына сәйкес есімдер таңдауда [5].

Алайда, ат қою рәсімінің заманауи үрдісіне көз жүгіртсек, қазақ және орыс халықтарының мәдениеті мен дәстүрлеріндегі айырмашылықтар байқалады. Қазақ халқында баланың аты оның тағдырымен тығыз байланысты қарастырылса, орыс халқында ол көп жағдайда ырымшылдық я болмаса дәстүрлеріне сүйенеді [8]. Әркімнің жеке тарихы, өмір сүру салты мен діни көзқарастары да балаға ат қоюда маңызды рөл атқарады.

Қазақстанда және Ресейде орын алатын миграциялық үдерістер де балаға ат қою үрдісінде өзгерістерге себепкер болады. Мысалы, белгілі бір мемлекетте туып-өскен адамдар, егер олар өз ата-бабаларының аттарымен байланысты ұлттық әдет-ғұрыптарды пойызда болса, ертеректегі дәстүрлерден мүлдем бас тартып, заманауи аттарға шын мәнінде назар аударады. Сонымен қатар, егер ата-аналары арасында мәдени айырмашылықтар болса, қиыршық нәтиже көбінесе балаға ат қоюдың жаңа үрдісін қалыптастырады [8].

Сондықтан заманауи қоғамдағы ат қою үрдісінің өзгерісі, ұлттық сәйкестікті сақтауға ұмтылу, мәдени диалогты дамыту және жаһанданудың ықпалын ескеру идеясымен тікелей байланысты екендігі айдай анық. Балаға ат қою – тек сыртқы формасы ғана емес, ішкі мәні де терең, әрі күрделі процесс.

Қазақ және орыс халқының балаға ат қою дәстүрлерін салыстырмалы талдау жүргізу барысында, екі тілдің есімдеріне қатысты ерекшеліктер мен мәдени контексттерді атап көрсету маңызды. Аты берудің әлеуметтік және мәдени мәні бұл екі халықтың салт-дәстүрлеріне сай келеді, әрі тарихқа да терең тамыры бар.

Қазақ тіліндегі есімдер, негізінен, табиғат пен қоғамды, рухани дүниені, отбасылық және дәстүрлі қарым-қатынастарды білдіреді. Мысалы, «Нұр» (жарық), «Айя» (ай), «Қуаныш» (қуаныш) сияқты есімдер, адамның өмірдегі мағынасын символиздейді. Орыс тілінде де ат қою дәстүрлері қазақ мәдениетіне ұқсас, бірақ орыс есімдері көбіне грек-латын тілдерінен алынған, өзіндік тарихи және мифологиялық мәні бар екендігі байқалады. «Светлана» (жарық),

«Александр» (қорғаушы) сияқты есімдер — қоғамдағы рөлдерді, мемлекеттегі орны мен мәнділікті көрсетуі мүмкін.

Зерттеу барысында қазақ және орыс халықтарының балаға ат қою дәстүрлерінің ерекшеліктеріне назар аударылды. Қазақ халқының ұлттық мәдениетінде ат қою рәсімі өзгеше мән-мағынаға ие. Әр аты сөз бен символикалық жүкке толы, терең философиялық ойды қамтиды. Қазақтардың балаға ат қоюы барысында олардың әлеуметтік, тарихи және мәдени контексттері есептеледі. Ат қолданушының жауапкершілігі мен оған жүктелген үмітті бейнелейтіндігі қарастырылады. Мысалы, қазақ дәстүрінде ата-аналар балаларына жамандық жақпасын, бақыт дарысын деген мақсатпен жағымды, жақсы мағыналы аттарды таңдауға тырысады.

Зерттеу жұмысының нәтижелері мен қорытындылары қазақ және орыс халықтарының балаға ат қою дәстүрлерінің тереңдігі мен байлығын көрсетеді. Қазақ халқының есімдері, олардың мәдени мағынасы мен символизмі, тарихы мен дәстүрлері арқылы халықтың рухани әлемін, ұлттық идентификациясын айқындайды. Қазақ мәдениетінде ат қою дәстүрі тек есім берумен шектелмей, сонымен қатар, ата-ананың баласына деген үміттері мен армандарын, сондай-ақ, халықтың тарихи және мәдени контекстін білдіреді.

Зерттеу барысында жинақталған статистикалық мәліметтер мен тарихи деректер, ат қою дәстүрлерінің өзгеру динамикасын көрсетеді. Мысалы, қазақ халқының арасында соңғы жылдары «Аружан», «Нұрсұлтан» сияқты заманауи есімдер жиі кездеседі, ал орыс халқында «Анастасия», «Дмитрий» сияқты дәстүрлі есімдер әлі де танымал. Бұл үрдістер халықтардың мәдениетінің, дәстүрлерінің және әлеуметтік жағдайының өзгеруін көрсетеді.

Қорытындылай келе, қазақ және орыс халықтарының балаға ат қою дәстүрлері, олардың мәдениеті мен тарихының айнасы болып табылады. Бұл зерттеу жұмысы, халықтардың мәдениетаралық диалогын нығайту, ұлттық сәйкестікті сақтау, және заманауи қоғамдағы ат қою трендтерін түсіну үшін маңызды құрал болып табылады. Балаға ат қою дәстүрлері, тек есім берумен шектелмей, халықтың рухани әлемін, мәдениетін, және тарихын терең түсінуге мүмкіндік береді.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Казахский язык и литература в русской школе 2001 №5 55 бет

2 Қазақ тілі және қазақ әдебиеті 2005 №3 60 бет

3 Қазақ тілі орыс сыныптарында оқыту // Жұлдыз 1999 №1 25 бет

4 Қазақтың балаға ат қою рәсімі — Уикипедия [Электронный ресурс] // kk.wikipedia. <https://kk.wikipedia.org/wiki/>

5 Қазақтардың балаға ат қою дәстүрі [Электронный ресурс] // e-history.kz - Режим доступа: <https://e-history.kz/kz/news/show/2707>

6 Ат қою (Балаға ат қою дәстүрі) <https://muslim.kz/article/at-qoyu-balaga-at-qoyu-dasturi>

7 Балаға ат қою – ата-ана шін жауапты іс Ақиқат 2005 ж. №4

8 Орыс есімдері адамның жас шамасына қарай қалай түрліше... / <https://baribar.kz/115637/orys-esimderi-adamnynh-zhas-shamasyna-qaraj-qalaj-turlishe-atalady>

ҚАЛА МЕН АУЫЛ ТІЛІНІҢ ЛЕКСИКАСЫНДАҒЫ АУЫЗЕКІ СӨЙЛЕУ ТІЛІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

БИЛЯЛОВ М.

6 сынып оқушысы, К. Макпалеев атындағы ЖОББМ, Павлодар қ.

МУСТАФИНА Г. Ж.

ғылыми жетекші, қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі,
К. Макпалеев атындағы ЖОББМ, Павлодар қ.

Қазіргі қазақ қоғамы ауыл және қала болып екі үлкен топқа бөлінеді. Олай бөліну себебі тұрғылықты жеріне байланысты мәдениеті мен өнері, этикеті мен тілдік бірліктерді қолдану айырмашылықтары әр түрлі болуында.

Жұмыстың өзектілігі қала мен ауыл тілінің лексикалық ерекшелігін анықтаумен байланысты. Қала мен ауыл тілінің лексикасы мен фразеологиясы ең алдымен қазақ ауызекі сөйлеу тілінің ерекшеліктерін, сонымен қатар қала мен ауыл тұрғындарының күнделікті өмірі мен мәдениетінің ерекшеліктерін ашады.

1 Қала мен ауыл коммуникацияның қоғамдық стильдері мен сөйлеу мәдениеті.

Қала мәдениеттің дамыған ошағы болса, ауыл неғұрлым қазақылықтың, шаруашылықтың сақталған мекені. Қалалықтар мен ауылдықтардың тұрғылықты мекеніне, айналысатын кәсібіне байланысты ерекшеліктің болатыны белгілі. Себебі тіл қоғамдық құбылыс. Қоғамға қатысты тілінде ерекшелік болатыны дәлелдеуді қажет етпейтін шындық.

Тарихи тұрғыдан қарасақ, ауыл – мал шаруашылығымен, бау – бақшамен, егіншілікпен айналысатын ел. Жергілікті мекеніне байланысты тілінің лексика-грамматикалық ерекшелігі сол мекеннің дамуына да байланысты болады. Қала мен ауыл түсініктерінің ара жігі оппозиция ретінде қарастырылады, ең алдымен әлеуметтік-экономикалық әспектi ретінде. Қоғамдық-экономикалық еңбектің бөлінуі, халық тығыздығы, қаланың экономикадан басқа да саясат, әлеуметтік, мәдени және т.б. функцияларының орындалуы. Сонымен қатар нарықтың болуы, елді мекеннің құқықтың мәртебесі де қаланың ауылға қатынасы бойынша оппозиция болуына мүмкіндік беретін критерийлер түзеді.

Қала мен ауылдың таңбалауыштары елді мекендердің атаулары болғандықтан, осы лексика-семантикалық топтың шекаралары мен құрылымын анықтау өзекті болып табылады. Әкімшілік елді мекендерінің қала, ауыл, аудан, қалашық, кент, шаһар, қала типтес поселка, жұмысшы поселкасы, қыстақ, күзеу, жайлау т.б. атаулардың барлығын сөздіктерден көруге болады.

Қазақ тілінің паремиясы мен фразеологиясында «ауыл» лексемасы мен «қала» лексемасында қарсылық бар. Мысалы:

Дала көркі – мал,

Қала көркі – тал.

Көше қаланың – көркі. Көкорай – даланың көркі.

Ана көркі — алдындағы баласы. Қала көркі — үйі, орман, ағашы.

Осы келтірілген мысалдардан қала мен ауылдың оппозиция құра алатынын көруге болады. Мәселен, ауылда мыңғырған мал, қалада әсем гүлзарлар, малды көрмейсің. Әдемі текшеленіп салынған әсем көшелер, ауылда көкорай шалғын, жусан, таулы дала. Сонымен қатар қалалықтарда ауыл адамдарына қарағанда бала саны шектеулі. Ауылдағыдай бір үйдегі он баланы көре алмайсың. Ауылдықтардың әрбір екінші не үшіншісі көп балалы.

XXI ғасырда қазіргі заманғы қаланың тілдік келбеті көптеген лингвистердің назарын аударады. Қазіргі қалалардың көпмәдениеттілігі, әр түрлі субмәдениеттердің, халықтың әлеуметтік және кәсіби топтарының қызығушылықтары, қажеттіліктері мен мүмкіндіктері салаларының көптігі қала мен оның тіліне жаңа ерекшеліктер береді. Қала тілін оқып үйрену қазақ ұлттық және қазақ әдеби тілінің стильдік таралуын түсінуге, белгілі бір әлеуметтік, қоғамдық топтың қазіргі қазақ тілінің сөздік қорын дамытуға қосқан үлесін бағалауға, мәдениетін тануға және

тұтастай алғанда, қазақ қоғамының әлеуметтік қатынастарын өзгертуге көмектеседі.

Тарихи қырынан қарасақ, ауыл – ауылшаруашылықпен, қолөнермен айналысатын ел. Жергілікті мекеніне байланысты тілінің лексикалық ерекшелігі сол мекеннің дамуына да байланысты болады.

Осы айтылған мәселелерге байланысты біршама ғылыми зерттеулер жазылған. Оны әлеуметтік лингвистикаға байланысты жазылған А.Абасилов, Б.Кадыровалардың зерттеулері бар. Жергілікті мекеніне байланысты тілінде ерекшелік болатынын аталған ғалымдар жазып кеткен. Біздің ғылыми жоба тақырыбы бойынша жазылған зерттеулерді кездестірмедік [1, 246]. Тақырыпқа байланысты қазақ тіл біліміндегі Г.Ш.Ақымбекованың «Қала тілінің коммуникативі қызметі» еңбегін қарастырдық. Еңбекке нысан болған еліміздің ірі мегаполистері Алматы мен Астана қалалары тұрғындарының тілдік қолданысы [2, 446].

Бұл туралы зерттеулерден дәйексөздер келтірсек, М.Балақаев: «Тіл – әлеуметтік құбылыс. Бала ана тілін қоғам мүшесі ретінде пайдалануды табиғи айналадан үйренеді» деген [3, 76].

К.Ахановтың оқулығында тілдің қоғаммен байланысын екі жақты қатынас ретінде көрсетеді. Ғалым зерттеуінің маңыздылығы да сонда. Ол:

«Тілсіз ешбір қоғам өмір сүре алмайды. Қоғамның өмір сүруі, адамдардың бірлесіп еңбек етуі үшін қатынас құралы, пікір алысу құралы – тіл қажет [5, 746].

Тіл қоғам бар жерде ғана өмір сүреді. Қоғам тілдің өмір сүруінің негізгі шарты, қоғамнан тыс, адамдардың ұжымынан тыс тіл жоқ» - деген [4, 456].

Сонымен тіл әлеуметтік құбылыс және ол сол әлеуметке қызмет етеді. Өмір сүру ортасы да сол қоғам. Тіл мен қоғамның тығыз бірлікте екендігі көптеген зерттеулерде айтылған. Содан бері тіл мен қоғамның бірлігін жоққа шығарған бірде-бір зерттеуші жоқ. Қоғам дамыған сайын тіл де дамиды. Бірақ тіл қоғаммен бірге дамыған кезде, ол әрқашан өзінің және қоғамнан белгілі бір тәуелсіздігін сақтайды.

Лексиколог-ғалым Б.Момынова «Қазақ тіліндегі қоғамдық-саяси лексика: әлеуметтік-бағалауыштық сөзжасам» зерттеуінде тілдің қоғаммен тығыз қатынаста екендігін, ажырамас ұғымдар екендігін айтқан [6, 556]. Сонымен қатар қоғамның өзгерісі басқа

салаларға қарағанда лексикадан көрінеді. Өткені ол қоғам келбетіне байланысты тез өзгергіш болып келеді.

Мәдени, білімді адамның сөзі дұрыс, дәл, әдемі болуы керек. Сөйлеу неғұрлым дұрыс және дәлірек болса, соғұрлым түсінуге болады, ол көркем және мәнерлі болса, тыңдаушыға соғұрлым күшті әсер етеді. Дұрыс және әдемі сөйлеу үшін сіз логика заңдары мен әдеби тілдің нормаларын сақтауыңыз керек.

Әдеби норма бірқатар маңызды қасиеттермен ерекшеленеді: ол осы тілде сөйлейтіндердің барлығына бірдей және міндетті, ол консервативті және оларды қолдану құралдары мен ережелерін сақтауға бағытталған.

Қоғам өмірінің саяси, экономикалық, әлеуметтік және басқа салаларында болып жатқан өзгерістер бірден тілде көрініс табады. Жаңа сөздердің пайда болуы және бұрын белгілі болған сөздердің актуализациясы, әдетте, елде және әлемде болып жатқан қоғамдық-саяси, әлеуметтік, экономикалық және мәдени оқиғалар мен толқуларға байланысты. Соңғы онжылдықтарда лингвистер лексикалық қордың тұрақсыздануын байқады, бұл, ең алдымен, экстралингвистикалық факторларға байланысты: бұрын пассивте болған сөздер активке ауысады және, керісінше, бұрын танымал болған лексиканың барлық қабаттары пассивтенеді.

Қазіргі қазақ тілінің лексикасындағы белсенді процестер лингвистердің назарын жаңа сөздерді жан-жақты зерттеу проблемасына аударады. Бұл қызығушылық лингвистикалық зерттеулердің өзекті бағытын – қазақ неологиясын қалыптастырады.

XXI ғасырда қазіргі заманғы қаланың тілдік келбеті көптеген лингвистердің назарын аударады. Қазіргі қалалардың көпмәдениеттілігі, әр түрлі субмәдениеттердің, халықтың әлеуметтік және кәсіби топтарының қызығушылықтары, қажеттіліктері мен мүмкіндіктері салаларының көп полярлығы қала мен оның тіліне жаңа ерекшеліктер береді. Қала тілін оқып үйрену қазақ ұлттық және қазақ әдеби тілінің стильдік таралуын түсінуге, белгілі бір әлеуметтік, қоғамдық топтың қазіргі қазақ тілінің сөздік қорын дамытуға қосқан үлесін бағалауға, мәдениетін тануға және тұтастай алғанда қазақ қоғамының әлеуметтік қатынастарын өзгертуге көмектеседі.

Қаланың ауылдан бөлінуі өндірістегі өзгерістерге негізделеді және өзіндік мазмұны бар. Өнеркәсіптік еңбек түрлері ауыл шаруашылығына қарағанда табиғатпен басқаша байланысты. Табиғат еңбектің тікелей тақырыбы емес, ал колөнер еңбек нарығы

бар жерде өмір сүре алады. Еңбекті материалдық және рухани (физикалық және психикалық) бөлу қаланы ауылдан бөлу процесіне байланысты.

Қала тілінде кейінгі кезеңде көбірек қолданылатын лексикалық бірліктердің тақырыптық топтары:

1-қаржылық және банктік қызмет: брокер, маклер, контролер, скальпер;

2-экономика, коммерциялық қызмет, сауда: дағдарысқа қарсы басқарушы, сату жөніндегі директор, сауда дилері, дистрибьютор, индент-агент, консигнатор, прокурис;

3-фирмалардың, компаниялардың, кәсіпорындардың өндірісін ұйымдастыру және қызметін бақылау: талдаушы, аудитор, үйлестіруші, тапсырыс кураторы, логист, маркетинг, тәуекел-менеджер;

4-IT-технологиялар, ұйымдастыру техникасы, интернет: карриджерді толтырушы, контент-инженер, модератор, сайтты оңтайландырушы, сервис-менеджер, IT-маман, WEB-дизайнер;

5 – жарнамалық бизнес, PR: баннер-мейкер / банермейкер, имиджмейкер, клипмейкер, медиа-планер, неонщик, сендвич-мен;

6 – халыққа әртүрлі қызметтерді ұйымдастыру және ұсыну: аниматор, бариста, брейдер, букмекер, маниранер, сушист, тату - шебер, турагент, хостес.

Бұл лексикалық бірліктердің басым бөлігі ауыл тұрмысында қолданылмайды.

Бұл тараушада қала / ауыл лингвомәдени әлеуетін анықтау және талдау салыстыру әдісін қолдану арқылы жүзеге асырылды.

2 Қала мен ауыл тілі құрылымының ішкі жүйелері.

Қала тілі мен ауыл тілі терминіне анықтама беру қиын. Бұл оның құрылымының әркелкілігіне байланысты. Осы тілдік құбылыстың бөлігі ретінде бір-бірімен үнемі өзара әрекеттесетін лингвистикалық ішкі жүйелерді ажыратуға болады: әдеби тіл, ауызекі сөйлеу, халықтық тіл, диалектілер, жаргондар, кәсіби сөйлеу және т.б. Сонымен қатар, белгілі бір қаланың тілін үйрену кезінде қала тұрғындарының этникалық құрамын ескеру қажет. Әдетте, көп ұлтты қалада әр түрлі тілдер өзара әрекеттеседі, яғни қос тілділік немесе көптілділік құбылысының белгілері байқалады. Алайда, қала тілінің тұжырымдамасын анықтауда бір өзгермейтін ерекшелік байқалады: тілдің барлық ішкі жүйелерінің өзара әрекеті. Біз қала мен ауыл тілін жазбаша және ауызша қарым-қатынаста қолданылатын тілдік құралдардың жиынтығы ретінде анықтаймыз.

Олар:

1 қала тілі өзінің құрылымы тұрғысынан біркелкі емес сөз құрамына ие;

2 қала тілінің әрбір ішкі жүйесі белгілі бір ерекшеліктер жиынтығымен сипатталады және сөйлеушілердің өзіндік ортасына ие;

3 вербальды қарым-қатынас екі формада жүреді - ауызша және жазбаша, сондықтан қалалық қатынастың жазбаша және ауызша түрлерін зерттеу маңызды;

4 коммуникация саласы тұрғысынан ресми іскерлікті, қалалық коммуникацияның қоғамдық стильдерін, тірі көше сөйлеу формасын зерттеуге болады;

5 заманауи қалада сөйлеу мәдениетінің барлық түрлері қатар жүреді, бұл қазіргі қалалық қоғамның көрсеткіші. Сонымен қатар, бұл қала тұрғынын ауыл тұрғынынан ажыратуға болатын критерийлердің бірі.

Қазіргі қазақ тіліндегі жастардың тілі негізінен екі тіл араласуымен бұзылып кеткен. Ол орыс және қазақ тіліне тән сөздердің бірігуі. Мәселен қазір жастар арасында кеңінен таралып кеткен теңеулер: «Дану, гүлбану», «Реально айтам», «жынды», «жынды ғой», «короче», «общим», «уже», «давай», «ладно», «өшіп қалған» деген сынды көптеген кірме сөзді түрлендіріп пайдаланамыз.

Таңғалған кезде жастар арасында «о, тамаша!» немесе «керемет!» деудің орнына «Дану, гүлбану» дейтін сөзді пайдаланады. Ең қызығы бұл сөздің қайдан шыққаны белгісіз. Тек «дану» сөзіне ұйқас ретінде айтып кеткен. Сол секілді «жақсы», «әдемі» деудің орнына «жынды» деп айтамыз.

– Мынауың енді, жынды тұр, жынды екен! дейтін сөздерді жастар арасында естіп жатсаңыз, оның қарапайым ауызекі тілге айналып кеткенін түсіне беріңіз.

Одан қала берді үстіңізге киген киім жарасып кетсе немесе тұрса оған «жарасып тұр» деп айтудың орнына «өлген», «өліп кетті» деген сынды теңеулерді пайдаланды. Ал бұлардың шығуы қайдан? «өл» деген сөз жалпы қайтыс болған адамға байланысты айтылатын сөз. Яғни оның жарасымдылыққа үш қайнаса да сорпасы қосылмайды. Бірақ аталған сөз тұрақты тіркес секілді жастардың тілінде қалыптасып үлгерді. Қазақ әдебиетінде, сөйлеу тілінде диалект дейтін ұғым бар. Жастар тілінің сөйлеуіне олардың да

әсері бар. Яғни жаргондар, варваризмдер, диалект сөздер тілдердің өзгеріске ұшырауына тікелей әсер етуші факторлар болып табылады.

Бұл сөздер ауылдағы егде жастағы сөйлеушілерде кездеспейді.

Жастар қоғамның дамуына, ұрпақ сабақтастығына, туған өлкенің өркендеуіне ерекше жауапкершілікті жүктейді. Мысалы, барлық «дамыған» жастар оқитын «Cool», «BRAVO» сияқты жастар журналдарын алайық және алғашқы беттерден көреміз (татуха, шмотки, туснуть, днюха, депрессовать, баскет, движуха, слинял, по-любэ, затарился және т.б.) осылай кете береді. Бұл қолданыстарды көбіне қала жастары қолданады. Ауыл жастарының тілінде аса ұшыраспайды.

Тақырып қазақ тіл білімінде аса зерттелмеген тың тақырыптардың біріне жатады. Зерттеу жұмысын жазу барысында қазақ тілінде жазылған монографиялық зерттеулерді кездестірмедік. Тақырыпқа байланысты жазылған ғылыми мақалаларды пайдаландық. Сонымен қатар орыс тіл білімінде жазылған ғылыми зерттеулерді методологиялық негіз ретінде пайдаландық.

– Қала тілі – қазақ тілінің белгілі бір даму кезеңінде ұлттық тілдің жоғары формасы қоғам өмірінде болып жатқан барлық өзгерістерді көрсетеді. Қаланың қазіргі заманғы тілінде ауызекі, жаргондық, арготикалық лексика басым.

– Қала тілі мен ауыл тілі терминіне анықтама беру қиын. Бұл олардың құрылымының әркелкілігіне байланысты. Осы тілдік құбылыстың бөлігі ретінде бір-бірімен үнемі өзара әрекеттесетін лингвистикалық ішкі жүйелерді ажыратуға болады: әдеби тіл, ауызекі сөйлеу, халықтық тіл, диалектілер, жаргондар, кәсіби сөйлеу және т.б.

– Қоғамдағы лингвистикалық тұлға жасына байланысты балаларға, жастар мен жасөспірімдерге, орта жастағы және қарт адамдарға бөлінеді. Осы жасқа байланысты тілді қолдану ерекше жағдайға айналады. Мысалы, жаргондар жасөспірімдер мен жастар тілдерінде жиі кездеседі. Үлкендердің тілінде жаргон жоқ.

– Әлеуметтік лингвистикалық зерттеулерде адамдардың тұрғылықты жеріне, мекеніне байланысты тілінде өзгеріс болатыны дәлелденген. Халықтық лексикалық қор барлығына ортақ болғанымен, әркім қажетіне қарай талғап қолданады. Мәселен, қала халқының тілінде күнделікті қолданылатын лифт, супермаркет сияқты лексикалық бірліктерді ауыл тұрғындары күнделікті өмірлерінде қолданбайды. Бірақ бұл сөздерді біледі, қажетті жерлерінде қолданады. Қалаға барғанда, әңгіме барысында

жұмсалуды мүмкін. Ал күнделіктегі тұрмыстарында қолданылмайды. Ауылда қаладағыдай көп қабатты үйлер жоқ. Болған күннің өзінде екі-үш қабатты. Қала типтес поселкаларда бес қабатқа дейін болуы мүмкін. Бірақ кеңес дәуірінде салынған оларда да лифт жоқ. Супермаркет деген лексикалық бірлік те сол сияқты. Ауылда шағын дүкендер. Қаладағыдай үлкен супермаркеттер жоқ. Сондықтан бұл тілдік бірлікті де қала тіліне жатқызамыз.

– Ауылдың өмірінде де қала адамдарына таныс емес лексикалық бірліктер бар. Ауыл шаруашылығына байланысты көптеген кәсіп түрлері бар. Кәсіпке байланысты, күнделікті тұрмыста қолданылатын, қала адамдарына таныс емес сөздер бар. Мәселен, ауылда қаладағыдай барлық үйге су тартылып, жылу орталықтан беріліп отырған жоқ. Қазақ ауылдарының барлығына дерлігі отын, суды өздері тасып, отты өздері жағады. Соған байланысты ағаш, көмір, газ дегенді барлық қала халқы түсінетін болса, жапа, ки сияқты лексикалық бірліктерді қалалықтар қолданбайды, қолданбас бұрын ол сөздердің өзін де түсінбейді. Ол мал шаруашылығымен айналысатын әр қазаққа таныс. Бұл лексикалық бірліктер тек ауылда ғана қолданылады. Ауыл өмірін суреттеген көркем шығармаларда қолданылуы мүмкін.

– Ауыл мен қаланың өмірі сүру салтында әлі де үлкен айырмашылық болғандықтан, тілінде, лексемалардың жұмсалыуында ерекшелік бар.

– Адамның жас ерекшелігіне қарай тілінде ерекшелік болады. Мәселен, жастар мен үлкен адамның сөз қолданысы бірдей емес. Қазіргі қоғамда дамып жатқан нано технологияға байланысты жастар неше түрлі техникаға, ғаламторға байланысты лексикалық бірліктерді біледі. Үлкен адамдарға ол таныс емес, сондықтан көптеген лексикалық бірліктер қолданыстарында жоқ.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Абасилов А. Әлеуметтік лингвистика. – Алматы, 2005, – 125б
2. Акымбекова Г.Ш. Қала тілі: коммуникативтік қызметі. – Алматы: «Қазақ университеті», 2010 №. – 170 б.
3. Аханов К. Грамматика теориясының негіздері. – Алматы: Өлке, 2010. – 240 б
4. Балақаев М. Б. «Әдеби тілдің мәдениеті туралы». – Алматы, 1976, б. 9-21
5. Кадырова Б. Әлеуметтік лингвистика. – Кереку, 2016. – 146 б.

6. Момынова Б. Қазақ тіліндегі қоғамдық-саяси лексика: әлеуметтік-бағалаушылық сөзжасам. – Алматы: Қазақ университеті, 2005.

МАҒЖАН ЖҰМАБАЕВТЫҢ «ШОЛПЫ» ӨЛЕҢІНІҢ ТӘРБИЕЛІК МӘНІ

ГАЛИЕВА А.

5 «F» сынып, оқушы, №18 ЖОББМ, Екібастұз қ.

Мағжан Жұмабаев-лирик ақын.
Әдетте Абайды философ ақын,
Мағжанды лирик ақын дейміз.
Абай ақылдың ақыны да,
Мағжан сезімнің ақыны.
(Сәбит Мұқанов)

Мағжан Жұмабаев қазақтың аса дарынды ақын ақыны. Мағжан Жұмабаев поэзия әлеміндегі қайталанбас жарық жұлдыз, қайталанбас құбылыс. Оның қуатты бойға жігер, жүрекке от беретін рухты үні, ізденістері мен жаңашылдығы қазақ әдебиетін XX ғасырдың басында-ақ Европа, орыс әдебиетінің биік деңгейіне көтереді. Өлеңді музыкаға айналдырған, дыбыстан сурет тұрғызған, жаңа өлшеулеп шығарған Мағжанның осындай қасиеттерін, ішкі күдіретін бірден шығармаларынан байқауға болады. Тасқыны қатты, тегеуріні берік ұлттық сезім селі ширатыла ширғып барып, екпінін баспаған күйі түркішілдік арнасына құйылды. Халық өлеңдерінің мазмұнымен бірге оның ырғақ үйлесімін, ішкі рухын, әуезділік әсемдігін жанымен қабылдаған ақын кейде ән күйі ғана түсіндіріп алатын сезімдерді сөзбен жеткізеді. Мағжанның ақындық ерекшелігі де, бәлкім осы болар. Қалай дегенде де, Мағжан өзіне дейінгіге де, кейінгіге де ұқсамайтын, өзіндік қолтаңбасы бар ақын. Ол өмірдегі біртұтас құбылыс, көрініс ретінде, ал адамды сол ұлы табиғаттың, жаратылыстың бір туындысы, бөлшегі ретінде қабылдайды. Құбылыстың мәнін кең көлемде, жалпыға бірдей қалыпта тани білу үшін ол, алдымен, не нәрсенің болса да мән мазмұнын бағдарлап, ішкі астарына үңілді. Мағжанды қай тұстан алсақ та, ол нағыз-сыршыл, толғағыш, суретші, сөз ұстасы!

Мағжанның таза махаббат тақырыбына арналған лирикасы-аса көркем мұра. Табиғатынан жаны сұлу сыршыл ақын адамның ең асыл сезімін жеткізуге келгенде ғажап шеберлік танытады. «Шолпы», «Сен сұлу», «Жұлдызды жүзік, Айды алқа қып берейін», тағы басқа өлеңдерінде Мағжан адамға тән осынау ұлы сезімді аса биікке көтере жырлайды. Ақынның лирикалық қаһарманы үнемі ғажайып сезімнің құшағында жүреді. Шын сүю-Мағжанның ұғымында әрі ләззатты, әрі азапты күй. Қуанышы да мол, азабы да аз болмайтын сезім. Ақынның сезімі кіршіксіз мөлдір. Сонымен бірге ол махаббатқа шексіз адал. Сүйген жанының бір сәттік қуанышын ол патшаның тағына да, дүниенің малына да айырбастамайды. Сүйген жары үшін не қиындыққа да төзуге даяр. «Жұлдызды жүзік, Айды алқа ғып берейін» өлеңі дәл осындай кіршіксіз махаббаттан туған шығарма.

Мағжан Жұмабаевтың «Шолпы» өлеңінде ақын өлеңдеріне тән ерекше бір әуезділігі айқын көрінеді. Соған тоқталып өтейік.

«Шолпы» өлеңі

Сылдыр, сылдыр, сылдыр ...

Қаныңды қайнатты құрғыр.

Шық-шық жүрекке тиеді,

Күлпара талқан боп сынғыр.

Сылдыр, сылдыр, сылдыр ...

Өзекті өртеді құрғыр.

Әдейі іргеден жүреді,

Сұлу қыз санадан солғыр.

Сылдыр, сылдыр, сылдыр ... Жүректі тандырап құрғыр.

Кеудені кернеді жалын,

Сәулем, періштем, тез кір!

Сылдыр, сылдыр, сылдыр ...

Есімнен аударды құрғыр ...

Лебізіңнен еріп барамын,

Жаным-ай, жақында, қол бер!

Шолпы және шолпының тәрбиелік мәні. Қазақ қыздары мен әйелдері бұрынғы кезде шолпы бұрымы тарқатылып кетпеу үшін таққаны белгілі. Халқымызда қалыптасқан сенім бойынша неше түрлі асыл тастан жасалған сылдырмақ, салпыншақтан тұратын салмағы ауырлау шолпының әсерінен шаш ұзын болып өседі. Сондай-ақ ауыр шолпы таққан адамның басы ауырмайды деп есептелген. Қазақтың қыз келіншектерінің шаштарына сылдырмақты шолпы тағуына «Адам жанына зиян келтіретін

бөле-жалалар жоламасын» деген сенім-түсінік те өз әсерін тигізбей қоймаған. Бойжеткен қыз баланың жүрісін, қимылын түзеу үшін қоңыраулы шолпыны бұрымына таққан. Содан қоңыраулы шолпы таққан қыз бала үй арасында жүргенде, жүгіргенде, күлгенде ол сынғырлап дыбыс беріп, үйдегі үлкендер қалжыңын қойып, әдеп сақтаған, бойжеткен жұрт назарын өзіне аударғанына ұялып, жүгіріп, секіруін тиген. («Абай жолы» роман эпопеясынан)

Жас қыздар мынандай шолпы таққан:

1 Үзбелі шолпы;

2 Қос үзбелі шолпы;

3 Маржанды шолпы;

4 Меруертті шолпы;

5 Ақық шолпы;

6 Қоңыраулы шолпы;

7 Тізбелі шолпы;

8 Сағат баулы шолпы;

9 Қозалы шолпы;

10. Сылдырмақ шолпы;

11 Көзді шолпы;

12 Алтын шолпы;

13 Күміс шолпы.

Шаштың сәндік әшекейлері. Шаш –әйелдерге Хауа Анамыз бен Бибі Фатима анамыздан берілген. Аллах Тағаланың ғажайып сыйы, құрметі, сәні, еншісі, сұлулығы. Шашбау, шолпы, шаштеңге, шашқап. Жемелек-әйелдің әсем табиғатына сай шаштың сәні. Ол халқымыздың ұлттық сый-сипатына тұнып тұр. Енді соларға қысқаша тоқталып кетсек:

Шашбау. Ол –қыз, келіншектердің шашына сәндік бұйым ретінде тағылып, қыздар шаштарының әр-ажарын ашады. Оны өрілген бұрымның ұшын бекіту үшін де тағатыны мәлім. Түркі халықтары алтын, күміс тиындар, кейде маржан қадалған, ызылған бауы бар шашбауды ежелден пайдаланып келеді. Шашбаудың жасалу, әшекейлену әдістері әртүрлі. Соған орай олар мынадай топтарға бөлінеді:

1 Үзбелі шашбау;

2 Шашақты шашбау.

Қазақтарда шашбаудың: сөлкебай шашбау, теңге шашбау, шаштеңге, үкі аяқты шашбау, шаш-түлек (лентадан жасалады), шашабаутас (жалпақ күміске асыл тастар орнатылады) тәрізді

түрлері бар. Қазақ зергерлері шашбауды негізінен күмістен қақтап соғады, ұшына теңгеден (сәлкебай) шұбыртпа тағылып, түсті масатыдан, жібектен ызылған шашақтармен әсемделеді. Матадан жасалған шашбаудың ұшына зер шашақ тағады, оның жоғары жағынан бунақтап құндыз тұтып қояды. Шашбауды бұрымға қоса өриді, сосын шаштын ұшына таяу жерінен бір шалып байлайды, сөйтіп, бұрымның ұшын бекітеді. Жасы ұлғайған әйелдің шашбауы қарапайым болады. Шашбау әйел шашының өсуіне ықпал жасайды, басқа массаж істеп, денсаулықты түзейді. Халықтың ескі наным-сенімі бойынша шашбау шаш арасындағы жын-шайтандарды қашырады.

Тоқсан ауыз сөздің тобықтай түйінін түйіндей келе, Мағжан поэзиясы –қазақ ұлтының мұрасы. Қазақ поэзия әлемінде айрықша із қалдырған, өзіндік үлкен өнер, ұшқыр қиялға толы өлең дүниесін кейінгі ұрпаққа аманат етіп қалдырған ақын-Мағжан Жұмабаев. XX ғасырдың бас кезіндегі шытырман оқиғалардың бәріне Мағжан Жұмабаев куә болды. Олардың бәріне ой елегінен, өлең өрнегінен өткізіп отырды. Қай кезде болса да ақын үлкен ой, ойлану, толғану үстінде жүрді. Мағжан үшін ең негізгі мәселе-қазақ елі жерінің тағдыры ақын түсінігінде бәз-баяғы жүдеу қалпында.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 М.Жұмабаев «Педагогика» Алматы 1993 ж
- 2 «Қазақтың зергерлік әшекейлері» Алматы «Өнер» 1985 ж
- 3 «Қазақ тілі мен әдебиеті журналы» №12, 2016 ж
- 4 Жарықбаев Қ., Қалиев С. «Қазақ тәлім тәрбиесі» Алматы, 1995 ж
- 5 Күмісбаев Ө. «Мағжан және әлем әдебиеті» Қазақ әдебиеті, 1993 ж. №33
- 6 Қаһарманұлы Ф. «Мағжан поэзиясы жайлы» Жұлдыз, 1993 ж. №6

ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ РУХАНИ АДАМГЕРШІЛІК БІЛІМ

ДЖАРАСОВА Д.

5 сынып оқушысы, Панфилов ЖОББМ, Павлодар облысы, Ертіс ауданы

ДЖАРАСОВА К. М.

бастауыш сынып мұғалімі, Панфилов ЖОББМ, Павлодар облысы,
Ертіс ауданы

Ыбырай Алтынсарин – қазақ әдебиетінің көрнекті өкілдерінің бірі, ұлы ағартушы және жазушы. Оның әңгімелері қазақ қоғамында адамгершілік, әділдік, еңбекке, оқу-білімге, достыққа және басқа да жақсы қасиеттерге тәрбиелейтін маңызды шығармалар болып табылады. Ыбырайдың шығармалары балаларға арналған, сондықтан олардағы тәрбиелік мән ерекше.

Ыбырай Алтынсарин өзінің әңгімелерінде өнер мен еңбекке ерекше мән береді. Ол жастарды еңбексүйгіштікке, кәсіпке баулып, еңбек арқылы ғана адам өмірін жақсартуға болатынын түсіндіреді. «Еңбек етсең, ерінбей» деген өмірлік ұстанымды әңгімелерінде насихаттайды. Осы арқылы балаларды еңбекке және кәсіпке ынталандырады.

Жазушының әңгімелерінде ең басты құндылықтардың бірі – оқу мен білім. Ол балаларға кітап оқудың, білім алудың маңыздылығын үнемі айтып отырады. «Білімді болу үшін оқу керек» деген ұғымды әр шығармасында терең түсіндіреді. Оның шығармалары оқу мен білімге деген құштарлықты арттырады, жастарға болашақ үшін білім алу қажеттігін ұқтырады.

Әңгімелерінде сонымен бірге талаптылықты, өз-өзіне сенімді болуды, мақсатына жету үшін қажырлы еңбек етуді дәріптейді. Ол балаларды тек өз күшіне сенуге, мақсатқа жету жолында талмай еңбек етуге шақырады.

Орыстың белгілі шығыстанушысы, ориенталист, профессор Василий Григорьев ақсары жүзді, орташа бойлы қазақ жігітін қарсы алып, құшырлана құшақтап бетінен сүйді. Үйіне апарып қонақ жасады, ілтипат пен құрметін аяған жоқ. Сонау Торғай даласынан әдейі астанаға шақырып, төріне отырғызып, Санкт-Петербургтің прогрессивтік бағыттағы интеллигенттерімен таныстырған жан осынша зор құрметке ие болды. Бұл – Ыбырай Алтынсарин еді...

Міне, Ыбырай Алтынсариннің осындай зиялылар арасында зор беделге ие болуы оның аса дарынды тұлға болғанын көрсетеді. Ол халқының болашағына сенді, болашақ балалардікі, олар білімді,

өнерлі болу керек деп түйген Б.Алтынсарин осы мақсатта көп еңбек етті. Ақын ретінде де әдебиетте өз өрнегімен есте қалған Б.Алтынсарин әңгімелері – күні бүгінге дейін рухани-адамгершілік білімнің негізі, тәрбие көзі.

Ыбырай әңгімелерінің мазмұны әділдікке, адамгершілікке, кісілікке, талаптылыққа, өнерге, еңбекке, оқу-білімге, достыққа т.б жақсы қасиеттерге шақырады. Жақсылыққа жақын болып, жамандықтан ада болуға үйретеді. Оның шағын әңгіме-новеллаларының тақырыбын еңбек, тәрбие, өнер деп шартты түрде бөлуге болады.

Ол жас ұрпаққа дұрыс тәрбие беру, оларды жас кезінен дұрыс баулу мәселесіне ерекше көңіл бөлді. «Баланы дұрыс күт, түзу тәрбиеле, қисығын түзе, адасса айқын жолға сал», – деді. Оның осы тақырыпқа жазған «Бақша ағаштары» әңгімесінде: «Жаздың бір әдемі күнінде бір кісі өзінің баласымен бақшаға барып, екеуі де егілген ағашты көріп жүрді. «Мына ағаш неліктен тіп – тік, ана біреуі неліктен қисық біткен?» - деп сұрады баласы. «Ата – ананың тілін алсаң ана ағаштай сен де түзу болып өсерсің. Бағусыз кетсең, сен де мына қисық ағаштай болып бағусыз өсерсің. Мынау ағаш бағусыз өз қалпымен өскен», – деді атасы. «Олай болса бағу – қағуда көп мағына бар екен ғой», - деді баласы. «Бағу – қағуда көп мағына барында шек жоқ, шырағым, бұдан сен өзін де ғибрат алсаң болады, сен жас ағашсың, саған да күтім керек. Мен сенің қате жеріңді түзеп, пайдалы іске үйретсем, менің айтқанымды ұғып, орнына келтірсең, жақсы, түзу кісі болып өсерсің. Бағусыз кетсең сен де мына қисық біткен ағаштай қисық өсерсің», — деді. Бала тәрбиесіне жастайынан көңіл бөлу керектігін жас шыбықтарға теңей отырып, астарлы оймен нақты жеткізеді. Бұл тұжырым осы күннің өзінде өзіндік құндылығын жоғалтпаған [1, 856].

Меніңше, баланың бойына жастайынан ізгілік, мейірімділік, қайырымдылық, адамгершілік секілді құнды қасиеттерді сіңіріп, өзіне деген сенімділікті тәрбиелеуде отбасы мен педагогтар шешуші роль атқарады. Рухани - адамгершілік тәрбие - екі жақты процесс. Бір жағынан ол үлкендердің, ата-аналардың, педагогтардың балаларға белсенді ықпалын, екінші жағынан - тәрбиеленушілердің белсенділігін қамтитын қылықтарынан, сезімдері мен қарым-қатынастарынан көрінеді. Сондықтан белгілі бір мазмұнды іске асыра, адамгершілік ықпалдың әр түрлі әдістерін пайдалана отырып, педагог істелген жұмыстардың нәтижелерін, тәрбиеленушілерінің

жетістіктеріне зер салып талдап, жан-жақты пайымдай отырып, бағалау керек.

«Талаптың пайдасы» – деген әңгімесінде Ыбырай өзінің осы пікірін, негізгі идеясын жеткізіп бере алды. Әңгіменің мазмұны мынадай: «Дақты І Петр шіркеуге барып ғибадат етіп тұрғанда, сурет салып жатқан бір баланы көреді де, оның не жасап жатқанын сұрайды. Бала: «Сіздің суретіңізді салып жатырмын», - дейді. Петр суретті көрсе, мәз еш нәрсесі жоқ екен. Бірақ ақылды Петр патша ол баланың суретке талабы бар екенін аңғарып, сурет салуға үйрететін орынға бергізеді. Кейін сол бала үлкен суретші болады».

Жазушының бұл арадағы көздегені - Петрдің ақылдылығын көрсету ғана емес, жас баланың талабын, сол талаптың арқасында неге қол жеткізгендігін көрсету, кім талап етсе, сол мақсатына жететіндігін дәлелдеу.

«Мейірімді бала» әңгімесінде 13 жасар қыз патшаның үкімі бойынша қолы кесілуге бұйырылған әкесі үшін патшаға арыз етіп, өз қолын кесуге ұсынады. Қыз: «Тақсыр, жұмыс жасап, бала-шағаларын асырайтын атамның қолын қалдырып, мына менің қолымды кесіңіз», - дейді. Мұнда жас қыздың тек қана атасы емес, анасы мен бауырларына деген де махаббаты суреттеледі [2, 416].

Ананы қандай түрде бағалап, қалай сүюдің айқын үлгісін жазушы «Аурудан аяған күштірек» деген әңгімесінде айқын көрсеткен. Бұл әңгімеде аяғы сынған Сейіт деген бала жанына аяғының ауруы қанша батса да, анасын ренжітпеу үшін қабак шытпағандығы айтылады. Автор бұл көріністі былай суреттейді: «Сейіт жүгіріп бара жатқанда, бір арбалы келіп, аңдаусыз соғып кетіп, аяғын сындырыпты. Ойбайлап жылап жатқан баласын көріп, шошынғаннан шешесі талып қалыпты. Мұны көрген соң Сейіт жыламақ түгіл, сынған аяғын орнына салып таңып жатқанда да дыбысын шығармай, қабағын да шытпай жатты. Сонда сынықшы кісі: «Аяғың ауырмай ма, қабағыңды шытпайсың?» - деп сұрайды. Сейіт шешесі шығып кеткен соң, демін алып, сынықшыға сыбырлап: «Ауырмақ түгілі, жаным көзіме көрініп тұр, бірақ менің жанымның қиналғанын көрсе, анам да қиналып жыламасын, көңілі түспесін деп жатырмын», - деп жауап береді.

Сейіт шын мәнінде мейірімді бала болып суреттеледі. Мұндай жастарда жалпы адамды сүйетін жақсы мінездің біртіндеп өсетіндігі сөзсіз. Бала кезінен әлпештеп өсірген анасының қадірін білген жас, алақанына салып аялап, тәлім-тәрбие беріп отырған ұлы анасы - Отанын сүйетін, ол үшін де өз жанының ауырғанына

«қыңқ» етпейтін нағыз отаншыл болып шығады. Ыбырайдың бұл әңгімесінің идеясы - осы. Бұл әңгімені осылай түсінсек қана Сейіттің мейірімді мінезін дұрыс түсіне аламыз.

Еңбек тақырыбы Ыбырайдың әңгіме, мысалдарындағы ең өзекті мәселенің бірі. Бұл тақырыптағы әңгімелердің ішінде «Бай баласы мен жарлы баласы» және «Қыпшақ Сейітқұл» деп аталатын екі туындының алатын орны айрықша. Алғашқы әңгімеде автор екі түрлі тәрбие-тәлім көрген, өмір туралы түсінік-ұғымы да түрліше: екі баланың – Асан мен Үсеннің бір күндік тіршілігін салыстыра суреттей отырып, олардың іс-әрекетіне әлеуметтік тұрғыда мән береді. Ойнап жүріп көшкен елден аңдаусызда көз жазып қалған екі бала бастарына түскен ортақ жағдайды екі түрлі қабылдайды. Байдың баласы Асан бас салып жылап, қиындық алдында дәрменсіздік көрсетсе, кедейдің баласы Үсен байыптылық танытып, ересек кісіше әрекет жасайды. Көшкен жұрттың бағытын анықтап, қажет деген заттарды жинап алады. Сөйтіп, Үсеннің тапқырлығы, байқағыштығы мен ақылдылығы арқасында екеуі қарны тоқ, аман есен көшкен елін табады. Ағартушы екі құрдас баланы бір жағдайда екі түрлі мінез-құлық, әрекетпен көрсету арқылы мәні зор қоғамдық мәселені көтерген. Асанның ойсыздығы мен қорқақтығы, икемсіздігі, «дайын асқатік қасықтығы» – тәрбиеден, оның кішкентайынан еңбек етпеген, байдың ақсаусақ ұлы екендігінен болса, ал Үсен бойындағы Ыбырай ардақтап балаларға үлгі етіп отырған асыл қасиеттердің байыптылық, еңбек сүйгіштік, тапқырлық, ақылдылық, іске икемділік, т.б. түп төркіні – еңбекші халықта, оның күнделікті өмір тәжірибиесінен туындайтын даналығында жатыр. Үсеннің ата-анасы адал еңбегімен күн көрген кедейлер, халық өкілдері. Олар баласын кішкентайынан ерінбеуге, еңбек етуге, өмірде кездесетін қиыншылықтармен күресе білуге тәрбиелеген. Үсен басына қиындық түскенде Асан секілді дәрменсіздік танытпайды, байыппен, ақылмен ойлап, оны жеңіп шығады. Бұдан әңгіменің идеясында айқын көрінеді. Ыбырай әңгімесінде халықтың тәрбиесі мен даналығын ардақтай келе, балаларға оның бар қасиетін бойына жинақтаған Үсен секілді жас та болса көргені де, көңілге түйгені де көп, еңбекшіл, адал, ақылды өкілін үлгі етеді, сондай болуға шақырады. Өмірдің егесі Асандар емес, еңбекшіл Үсендер дейді. «Атымтай Жомарт» әңгімесінің кейіпкері - байлық-дәулеті тасып төгіліп жатса да, күнде еңбек етіп, тер төгуді өмірлік күнделікті дағды еткен жан. Ол еңбексіз өмір сүру мүмкін емес деп санайды. Сондықтан да ол: «... күн сайын өз бейнетіммен тапқан бір-екі

пұлға нан сатып алып жесем де, бойыма сол тамақ болып тарайды, еңбекпен табылған дәмнің тәттілігі, сіңімділігі болады екен», -дейді сүйсініп. Бұл сөзде үлкен мағына бар. Кімде-кім адал тер төгіп, күнделікті еңбек етсе, еңбегі арқылы тапқан затының қадірі де жоғары болмақ. Еңбекті ардақтау идеясымен қатар ағартушы әңгімелерінде жас ұрпақты адамгершілікке тәрбиелеуге байланысты басқа да алуан тақырыптар бейнеленді. Педагог ретінде тәрбиеге ерекше мән берген Ы.Алтынсарин бұл ойын көптеген әңгімелеріне арқау етеді. Бұл ретте «Бақша ағаштары», 525 «Мейірімді бала», «Аурудан аяған күштірек», «Асыл шөп», «Әке мен бала», «Шеше мен бала», «Жаман жолдас» әңгімелері елеулі мәнге ие. Оқырмандары балалар болғандықтан, әңгімелерін көбінесе әке мен баланың, қыз бен шешенің, бала мен баланың шағын диалогтарына құра отырып, Ыбырай сөз аяғын адамгершілік, мейірімділік, үлкенге ізет жасау, сабырлық, адалдық жөнінде тәрбиелік тағылымы зор қорытындылармен түйіндеп отырады [3, 896].

Меніңше, адамгершіліктің негізі мінез-құлық нормалары мен ережелерден тұрады. Ол адамдардың іс-әрекеттері мен мінез-құлықтарынан көрінеді, моральдық өзара қарым-қатынастарды басқарады. Отанға деген сүйіспеншілік, қоғам игілігі үшін еңбек ету, өзара көмек, сондай-ақ қоғамға тән адамгершіліктің өзге де формалары, бұл-сананың, сезімдердің, мінез-құлық пен өзара қарым-қатынастың бөлінбес элементтері, олардың негізінде қоғам дамиды, жақсы арнаға бет бұрады.

Ыбырай Алтынсарин өз шығармаларында достықты өте маңызды құндылық ретінде көрсетеді. Әр адам достыққа адал болуы керек деп санайды. «Достық» әңгімесінде Ыбырай адал достардың бір-біріне көмектесіп, қиындықтарды бірге жеңіп шығу жолдарын суреттейді. Сонымен қатар әңгімелерінде әділдік пен адамгершілікке үлкен назар аударылады. Оның шығармаларында әртүрлі өмір жағдайларындағы адамдардың, әсіресе жастардың, дұрыс әрекет етуі маңызды көрсетіледі. Мысалы, «Қайырымды достар» әңгімесінде әділдік пен достықтың маңызы баяндалады. Бұл әңгімеде кейіпкерлер бір-біріне адал болып, қиын жағдайда көмек көрсету арқылы дос болғандықтары көрсетіледі.

Ыбырай Алтынсариннің шығармаларының басты мақсаты – адамгершілік қасиеттерді жастарға дарыту. Ол қазақ қоғамында рухани ағартушылықты қалыптастыруға үлкен үлес қосты. Әңгімелерінде әділдік, еңбек, білім алу, достық, талаптылық, патриотизм секілді маңызды құндылықтар өскелең ұрпаққа

берілген. Мұндай шығармалар балаларды тек моральдық емес, сонымен қатар рухани тәрбие беру арқылы олардың дұрыс бағытта дамуына ықпал етеді.

Ыбырай Алтынсариннің әңгімелері – тек балалар әдебиетінің үлгісі емес, бұл шығармалар бүкіл қоғамға, ең алдымен, жас ұрпаққа тәрбиелік мәні жоғары құндылықтарды насихаттайтын мұра. Оның әңгімелері қазіргі уақытқа дейін адамгершілік, әділдік, еңбек, оқу-білім, достық сияқты қасиеттерге тәрбиелей отырып, ұрпақ тәрбиесінде үлкен рөл атқарады.

Ыбырай Алтынсарин әңгімелерінің тәлім-тәрбиелік мәнінің күші оның тек балаларға арналған шығармалар жазуында ғана емес, сонымен қатар үлкендерге де үлгі боларлық мәселелердің қамтылуында. Мысалы, «Қыпшақ Сейітқұл» әңгімесінде отырықшылық, еңбек, сауда туралы сөз ете келе, адал еңбек еткен адамның мақсатына жететінін Сейтқұл мен оның ауылдастары бейнесі арқылы көрсетеді.

Ыбырай Алтынсариннің әңгімелерін қайта оқи отырып, сіз рухани және адамгершілік құндылықтарды қайта қарастыра бастайсыз: еңбекке деген сүйіспеншілік, мейірімділік, білім алуға деген ұмтылыс, достықты бағалау. Дәл қазір өскелең ұрпақты тәрбиелеу осы құндылықтарды қалыптастыруға бағытталуы керек. Әйтпесе, болашақта біз рухани кедейлік, сауатсыздық, орта және немқұрайлылық проблемаларына тап боламыз [4, 746].

Ыбырай Алтынсарин – бүкіл Қазақ даласын оқу-білімге, білімді үйренуге шақырып, соған өзі ұйытқы болып, Қазақ даласында бірнеше мектептер ашқан, дүниедегі байлық та, мал да, бақыт та тек оқу екенін болашақ ұрпаққа осындай өсиет еткен ұлы тұлға, ағартушы, қоғам қайраткері.

Қорытындылай келе, қазіргі таңдағы интернет желісінен, теледидар арналарынан көрсетілетін зұлымдық, ата-ана, тіпті кішкентай сәбилерге көрсетіліп жатқан қатігездікті көргенде, шынымен бізге Ыбырай шығармаларындағы қарапайым ғана тілмен жазылған адамгершілік қасиеттерінің жетпегенін түсінуге болады. Елді қорлықтан құтқаратын, игілікке бастайтын тек білім деп есептеді. Сондықтан да, «Тұңғыш дала қоңырауы атанған» Ы.Алтынсарин шығармалары оқушы бойына адамгершілік қасиеттерді қалыптастыруда маңызы зор туындылар екені сөзсіз. Ал әр оқушы қазақ қоғамының іргетасын жалғастырушылар.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Ыбырай Алтынсарин тағлымы. / Құраст.: Жармұхамедов М. – Алматы, 1991., – 220б.
- 2 Алтынсарин Ы. Өнер – білім бар жұрттар. – Алматы, 1989., -188б.
- 3 Әуезов М. Жиырма томдық шығармалар жинағы. – Алматы, 1985., – 311б.
- 4 Жармұхамедов М. Ыбырай Алтынсарин тағлымы. – Алматы, 1991., – 165б

ТАҚЫРЫБЫ: ӘБІШ КЕКІЛБАЕВТЫҢ ӘҢГІМЕ – ПОВЕСТЕРІНДЕГІ АДАМ ЖАН-КҮЙІНІҢ СУРЕТТЕЛУІ

ДОШМАТ А. Ж.

оқушысы, Дарынды балаларға арналған №3 гимназиясы, Павлодар қ.

УСТАЕВА А. Қ.

оқушысы, Дарынды балаларға арналған №3 гимназиясы, Павлодар қ.

КАБАСОВА М. М.

Қазақ тілі-әдебиет мұғалімі

оқушысы, Дарынды балаларға арналған №3 гимназиясы, Павлодар қ.

Әбіш Кекілбаевтің шығармашылығы қазақ әдебиетінде өзіндік орны бар. Оның шығармаларында адам жан-күйінің суреттелуі тереңдігі мен кейіпкерлердің ішкі дүниесін көрсету шеберлігі айқын көрінеді. Әсіресе, әңгімелер мен повестерінде кейіпкерлердің рухани, моральдық жағдайлары, сезімдері мен ойлары жазушының ерекше назарында. Бұл ерекшеліктер Әбіш Кекілбаевтің әдеби шығармаларының ең басты сипаттарына айналған.

Әбіш Кекілбаевтің шығармашылығындағы басты бағыттардың бірі – адамның жан дүниесін, оның күрделі сезімдері мен рухани күйін көрсету. Ол кейіпкерлердің психологиялық әлемін терең зерттеп, олардың мінез-құлықтарын, ішкі өзгерістерін дәл сипаттайды. Әбіш Кекілбаевтің жазушылық шеберлігі әсіресе диалогтарда, кейіпкерлердің бір-бірімен қарым-қатынастарында және олардың ішкі әлемі арқылы көрініс табады.

Жазушының шығармашылығында материалдық және рухани құндылықтардың байланысы мен олардың бір-біріне әсері маңызды орын алады. Әбіш Кекілбаевтің шығармалары өмірдің мәнін, адамгершілік құндылықтарды, ұлт болмысы мен қоғамдағы рухани өзгерістерді терең түсінуге мүмкіндік береді. Сонымен

катар, жазушының кейіпкер бейнелерін жасай отырып, оның мінез-кұлқын, ішкі күйін, адамгершілік тандауларын шебер бейнелейді. Әбіш Кекілбаевтің шығармаларының тереңдігі мен мағынасы оның ұлттық рухани құндылықтарға деген көзқарасымен тығыз байланысты. Оның шығармалары адам болмысын, оның рухани жан дүниесін терең түсінуді талап етеді.

Әбіш Кекілбаевтің шығармаларында кейіпкерлердің ішкі дүниесін аша білу шеберлігі айрықша. Ол адам мінездерінің психологиялық тұстарын терең көрсетіп, әр кейіпкердің сезімдерін, ойлары мен әрекеттерін шынайы әрі табиғи түрде суреттейді. Бұл ерекшелік оның шығармаларының оқырманға күшті әсер етуіне себепші болады. Әрбір кейіпкердің күрделі ішкі әлемін ашу үшін Әбіш Кекілбаев түрлі әдіс-тәсілдер қолданады. Осы тұрғыда оның кейбір шығармаларындағы кейіпкерлердің ішкі әлемін, мінез-кұлқын талдай отырып, мысалдар келтірейік.

1 Ханша Дария хикаясы шығармасындағы Шидүргенің және Шыңғыс ханның психологиялық портреті

Әбіш Кекілбаевтің «Шыңғыс ханның хикаясы» атты шығармасы – тарихи тұлға Шыңғыс ханның өмірі мен оның ішкі әлемі туралы философиялық ой-толғамдарға толы шығарма. Бұл шығарманың басты ерекшелігі – Шыңғыс ханның психологиясын және оның өміріндегі маңызды тұлғалармен қарым-қатынасын терең зерттеуінде.

Шидүргенің ішкі дүниесі

Шидүрге – Шыңғыс ханның қарындасы, ол шығарманың негізгі кейіпкерлерінің бірі. Оның мінезі өте күрделі: бір жағынан ол халықтың азаттығы үшін күресіп жүрген батыл адам, екінші жағынан, өзінің ағасына деген ішкі ашуы мен өкпесі бар. Шидүргенің Шыңғыс ханмен қарым-қатынасы оның ішкі дүниесін ашады.

Шидүргенің сөздері арқылы оның мінезінің қайшылығы мен эмоциялары анық көрінеді. Мысалы, ол Шыңғыс ханға былай деп ашуланады:

Шидүрге: «Ей, асқақтаған ақымақ хан, жер бетінде таңғұттан тігерге тұяқ еркек кіндік қалса, сенің бұл қорлығыңның артын сұраусыз жібермес. Мені өлтіру де өз еркінде; қазір өлтірсең - өзіңнің басыңа қауіп, өлтірмесек – артыңдағы ұрпағыңа қауіп,» деп ашулы күйде сөз сөйлейді.

Шидүргенің бұл сөзі оның ішкі ашуын, әділетсіздікке қарсы күресін білдіреді. Ол Шыңғыс ханның өзінің билігін халықтың әлсіздігінен алғанына, өз халқының басын біріктіріп, оның

мүдделерін қорғамайтынына ашуланады. Оның сөзі өте өткір, сыншыл, ханның өз күшінен басқа ештеңені мойындамайтын билікке деген теріс көзқарасын ашық көрсетеді.

Шыңғыс ханның ішкі дүниесі

Шыңғыс ханның мінезі – оның күшті, төзімді, қатаң тұлғасын көрсетеді. Ол өзінің билігін және басқарушылық қабілетін жоғары бағалайды, оның үшін ұлы мақсат – халықты біріктіру және жауларынан қорғау. Шыңғыс ханның ішкі дүниесінде қатаңдық, тәуелсіздікке деген ұмтылыс, өзіне деген сенімділік басым.

Оның Шидүргенің сөздеріне берген жауабы да оның мінезін айқындайды:

Шыңғыс хан: «Менің басыма көктегі хақ тәңірдің өзінен басқа ешкім қауіп төндіре алмайды, алда-жалда басымды шауып алғысы кеп өрленер жау болса, кезінде көріп алармын, ертең ұрпағымның тынышын алатын жау болса, осы қазір қапы қалмай тұрып көзін жояйын!» – деп жауап береді.

Шыңғыс ханның бұл сөздері оның билікке деген ұмтылысын, қатаң шешім қабылдай алу қабілетін, жауларына қарсы төзімсіздігін көрсетеді. Ол өзінің құдіретіне сенімді, ал оның бұл сенімі оны ең алдымен жек көретін адамдарға, ішкі ашуына қарсы күресуге мәжбүр етеді.

2 Көлденең көк атты шығармасындағы Дайырдың бейнесі

Әбіш Кекілбаевтің «Көлденең көк атты» шығармасы да психологиялық тереңдікті зерттейтін туынды болып табылады. Шығармада Дайыр есімді адам өміріндегі маңызды шешімдер мен ішкі күйзелістермен бетпе-бет келіп, күрделі жағдайларда шешім қабылдайды. Ол өмірде маңызды тандаулар жасап, өзінің ішкі қатығыстарын шешуге тырысады.

Дайырдың бейнесі арқылы оның мінезін, ішкі сезімдері мен психологиялық күйін анық көруге болады. Мысалы, оның мінезі өте ашық және сабырсыз. Ол әрқашан да өзінің көңіл-күйін сыртқа шығарып отырады. Оның мінезіндегі ашу мен шектеулі түсінік жиі байқалады. Оны сипаттайтын мына бір сөйлем оның ішкі әлемінің қиыншылығын көрсетеді:

Дайыр: «Дайыр нағашым жалпы асықтырғанды жақсы көрмейді. Алда-жалда дызактап асықтырып жатқан адам табылса, бетің бар, жүзің бар екен демейді, басыңнан батпанмен соққандай қып, жалптитып тұрып бір боктайды.»

Бұл сөйлемде Дайырдың ашуланған кезінде оны ұстай алмайтындығы көрінеді. Оның батылдығы мен бірден іс-әрекетке

көшетіні байқалады. Ол адамдарға өзінің күшін, қайсарлығын көрсетуге тырысады, бірақ бұл оның әлсіз тұстарын, эмоционалды түрде ұстай алмайтынын да білдіреді. Оның ішкі қайшылығы – әрқашан «қатты» болуға тырысу, бірақ бұл оның эмоцияларын басқарудың қиындығын көрсетеді.

Дайырдың әрекеттері, әсіресе қиын шешімдер қабылдау барысында, оның өміріндегі қиындықтар мен шиеленістерді ашып береді. Ол өзін құрметтеу және қорқынышты жағдайларға қарсы тұру үшін үнемі күш көрсетуге тырысады, бірақ кейде бұл оның терең психологиялық күйзелістеріне әкеп соғады.

Әбіш Кекілбаевтің шығармаларында кейіпкерлердің ішкі дүниесін ашу – оның ерекше шеберлігінің бірі. Шыңғыс хан мен Шидүргенің арасындағы диалог немесе Дайырдың мінезі арқылы автор әрбір кейіпкердің психологиялық күйін, оның ішкі дүниесінің күрделі жақтарын, эмоциялары мен шешім қабылдау процестерін терең сипаттайды. Әрбір кейіпкер өз әлемінде күресіп, түрлі ішкі шиеленістерге тап болады. Бұл психологиялық тереңдік Әбіш Кекілбаевтің шығармаларының негізгі ерекшеліктерінің бірі болып табылады.

1 Адам жан-күйі

Адам жан-күйі – адамның ойлары мен сезімдерін, оның ішкі жан дүниесін, психикалық күйін терең ашып көрсету әдісі. Әбіш Кекілбаевтің повестерінде, әсіресе, адамның жеке басындағы ішкі жан дүниенің күрделілігі мен қайшылықтары айқын көрінеді. Ол кейіпкерлердің ойлары мен сезімдерін дәл әрі нәзік жеткізе отырып, олардың ішкі әлеміне терең үңіледі.

2 Әңгіме мен повестердегі адам жан-күйінің суреттелуі

Әбіш Кекілбаевтің шығармаларында кейіпкерлердің психологиялық портреті тек олардың сыртқы әрекеттерімен ғана емес, ішкі монологтарымен, ой-сезімдерімен де көрсетіледі. Ол көбінесе кейіпкердің сыртқы әлемге әсерін, қоғаммен қарым-қатынасын және жеке тұлғалық дағдарыстарын психологиялық тұрғыда сипаттайды. Бұл оның шығармаларындағы басты ерекшеліктердің бірі болып табылады.

«Бір қайынның сыбдыры» атты әңгімесінде, басты кейіпкердің ішкі әлемі, оның табиғатпен байланысы, өмірдің мәні туралы терең ойлары суреттеледі. Бұл шығарманың психологиялық тереңдігі, кейіпкердің өзімен-өзі диалогы арқылы оның ішкі дүниесіндегі күресті, дүниетанымын, өмірге деген көзқарасын ашып көрсетеді.

«Елең-алаң» повесінде де психологизм үлкен орын алады. Бұл шығарманың басты ерекшелігі — кейіпкердің ішкі жан дүниесіндегі өзгерістер мен күрделі жағдайларды, оның сана-сезіміндегі алаңдаушылықты көрсету. Әрине, Әбіш Кекілбаев бұл ішкі күрестерді тек психологиялық қырынан ғана емес, әлеуметтік және философиялық тұрғыдан да қарастырады.

3 Кейіпкерлердің психологиялық портреті

Әбіш Кекілбаевтің шығармаларындағы кейіпкерлер өте күрделі тұлғалар. Олардың ішкі әлемі үнемі ізденістер мен күмәндармен, қайшылықтармен толы. Кекілбаев кейіпкерлерін тек сыртқы әрекеттері арқылы ғана емес, олардың ішкі диалогтары, ой-сезімдері мен эмоциялары арқылы да танытады.

Мысалы:

Қайрат («Қызыл жебе») – ол күрделі адам. Қоғамға қарсы күресіп, оның әділетсіздігіне шыдай алмайтын тұлға ретінде сипатталады, бірақ бұл күрес оның ішкі әлемінде де көптеген сұрақтар туғызады. Қайраттың психологиялық күйі оның әрекеттеріне әсер етеді.

Жанар («Жанардың саясы») – кейіпкердің ішкі әлеміндегі психологиялық қайшылықтар, оның махаббат пен сатқындық арасында жүріп жатқан күресі шығарманың басты тақырыбына айналады. Бұл шығарманың психологиялық құрылымы кейіпкердің санасындағы өзгерістер мен сезімдер арқылы оқырманға жеткізіледі.

4 Шығармалардағы ішкі диалог және монолог

Әбіш Кекілбаевтің шығармаларында кейіпкерлердің ішкі монологтары мен диалогтары үлкен орын алады. Бұл монологтар арқылы кейіпкердің психологиялық күйі мен дүниетанымы ашылады. Әрбір сөз, әрбір ой, әрбір сезім маңызды. Кейде кейіпкер өзімен-өзі сөйлесіп, өмірдің мәні туралы терең философиялық ойларға барады. Мұндай тәсіл психологиялық тұрғыдан оқырманды кейіпкердің ішкі әлемімен жақындастырады.

5 Әбіш Кекілбаевтің психологиясына философиялық аспектілер

Әбіш Кекілбаевтің шығармаларында психологиялық аспектілердің қатарында философиялық элементтер де маңызды орын алады. Оның кейіпкерлері көбінесе адамның өмірге деген көзқарасы, өмір мен өлім, адамгершілік пен қиянат, адалдық пен сатқындық сияқты мәңгілік мәселелермен бетпе-бет келеді. Бұл философиялық аспектілер психологизммен бірігіп, Әбіш Кекілбаевтің шығармаларын терең әрі күрделі етіп көрсетеді.

Әбіш Кекілбаевтің әңгіме-повестері арқылы адамның ішкі дүниесін ашу

Әбіш Кекілбаевтің шығармаларында кейіпкерлердің рухани әлемі мен ішкі күйзелістерін суреттеу әдісі жоғары деңгейде. Ол әңгіме-повестері арқылы адамның ішкі әлемін, ойларын, сезімдерін ашуға және оның өмірлік қиындықтарына деген көзқарасын білдіруге мүмкіндік береді. Әрбір кейіпкердің іс-әрекеттері мен оның дүниетанымы арқылы автор адамның жеке басының құпияларын, оның ішкі әлемінің күрделі жақтарын терең түсіндіреді.

Шығармадағы кейіпкерлердің ішкі әлемі – Әбіш Кекілбаевтің көркем сөзінің ең үлкен күш-жігері болып табылады. Ол адамдардың ішкі психологиялық мәселелерін бейнелеу арқылы тек әдебиет саласында ғана емес, жалпы адамның өзін-өзі тану жолында да маңызды қадамдар жасауға бағыттайды. Әрбір шығармасында Әбіш Кекілбаев адам болмысының күрделілігі мен оның ішкі әлеміндегі қақтығыстарды терең ашып көрсетеді. Оның шығармаларының басты ерекшелігі – адамның жанының күрделілігін, оның өмірдегі ізденістерін, ішкі дағдарыстарын суреттеу арқылы бізге әлемді әр қырынан көруге мүмкіндік беруі.

Қорытынды

Әбіш Кекілбаевтің шығармалары адам жанының тереңдігін көрсетумен қатар, қазақ әдебиетіне жаңашылдық пен философиялық тереңдік әкелді. Оның әңгіме-повестері адамның ішкі күйзелістерін, рухани дағдарыстарын, өмірге деген көзқарасын терең түсінуге мүмкіндік береді. Әбіш Кекілбаевтің туындылары қазіргі әдебиеттің маңызды бөлігі болып табылады, өйткені ол адамның болмысын, оның рухани әлемін және оның қоғаммен байланысын кеңінен ашады. Әбіш Кекілбаевтің шығармаларындағы психологизм оның әдеби стилінің айрықша белгілерінің бірі болып табылады. Ол адам психологиясының тереңдігін, адам жанының күрделі әрі көпқырлы болмысын жоғары деңгейде көрсете білген. Оның шығармаларында кейіпкерлердің ішкі әлемі мен рухани күйі басты орын алады, бұл олардың әрекеттері мен шешімдеріне тікелей әсер етеді. Сонымен қатар, Әбіш Кекілбаев кейіпкерлерінің психологиялық портреттерін шебер бейнелей отырып, олардың ішкі әлемінің құпияларын ашып, оқырманға терең ой салуға ұмтылады. Бұл шығармалардағы психологизм тек қана жеке адам болмысын ғана емес, сонымен қатар қоғамның, дәуірдің адамға әсерін, оның моральдық және философиялық ізденістерін де көрсете білуімен маңызды. Әбіш Кекілбаевтің әдеби мұрасы қазақ әдебиетінің психологиялық

бағыттағы дамуына үлкен үлес қосқан шығармалар қатарына жатады.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Нұрғали Рымғали. Сөз өнерінің эстетикасы. Монография. / Рымғали Нұрғали. – Астана: Елорда. 2003. -424 б.
- 2 Кекілбайұлы Ә. Шығармаларының жиырма томдық толық жинағы. Әңгімелер мен хикаялар. – Алматы: Жазушы, 2010. – 320 б.
- 3 Сыдықов Т. Психологиялық талдау және характер. Уақыт және қаламгер: Әдеби сын. Алтыншы кітап. / Т.Сыдықов - Алматы: Жазушы, 1987. - 304 б.
- 4 Пірәлиева Г.Ж. Қазіргі қазақ прозасындағы психологизм мәселелері: филол. ғыл. докт. ғылыми атағын алу үшін дайындалған диссертация авторефераты: 10.01.08. – Алматы: ӘжӨИ, 2004. – 44 б.
- 5 Әбіш Кекілбайұлы. Он екі томдық шығармалар жинағы. 5 том. - Алматы: Өлке, 1999. - 221 б.
- 6 Кекілбаев Әбіш. Ханша Дария хикаясы балладалар мен роман. - Алматы: «Атамұра», 2003. - 6 б.
- 7 Әбдезұлы Қансейіт. Тәкен Әлімқұлов шығармашылығы және 60-80 жылдардағы қазақ прозасы (дәстүр және жалғастық). Авторефераты. / Қансейіт Әбдезұлы – Алматы: Қазақстан Республикасы, 2002. – 8 б.
- 8 Нұрғали Рымғали. Сөз өнерінің эстетикасы. Монография. / Рымғали Нұрғали. – Астана: Елорда. 2003. -424 б.

БЕКМҰРАТ УАХАТОВТЫҢ МҰРАСЫ – РУХАНИ АСЫЛ ҚАЗЫНА

ЕЛУБАЙ Т. С.

10-сынып оқушысы, Бекмұрат Уахатов атындағы орта мектебі

САЛИМОВА М. С.

жетекші, қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімі,
Бекмұрат Уахатов атындағы орта мектебі

Қазақтың кең байтақ жазира даласындағы Ертіс-Баян өлкесінің қытымыр суығы қанша тондырса да тарихи тұлғаларының маңызы зор, өшпес-өлмес еңбектері жан жылытарлықтай. Тек Қазақстан ғана емес әлемнің түкпір-түкпіріне таныс Қ.Сатбаев, Ш.Айманов, Ә. Марғұлан, С. Торайғыров секілді қасиетті Кереку өлкесінің бағы болып біткен таланттары бар. Осы тұлғалар секілді Ертіс-

Баян өлкесінің мақтанышы болуға лайық М.Әуезовтың тандаулы да сүйікті шәкірті фольклорист, әдебиеттанушы, көркемсөз шебері Бекмұрат Уахатов. «Халық поэзиясының Құлагері» деп М. Әлімбаев тілге тиек етсе, «Ұлттық дәстүрдің Геродоты» деп С. Садырбаев тізімдеген. [1] Бұл айтылған пікірлер тегін емес. Сыншы, әдебиетші, ғалым, проза, драматургия саласынан өзін шок жұлдыз ретінде көрсете алды. Сонымен қатар проза саласындағы еңбектері мақалалар, шығармалар жинағын көпшілік қауым таныса, өз бағаларын берсе, асыл маржандай болған еңбекті білсе дейміз. Бекмұрат Уахатов сын саласындағы еңбегінің бірі, ірі тұлға Ғабит Мүсіреповтың шығармаларына «Шеберлік шарты» көлемді еңбегін арнаған болатын. Сонымен бірге қазақтың үш бәйтерегі С.Сейфуллин, І.Жансүгіров, Б.Майлиннің бір шоғыр прозалық шығармаларына талдау жасаған. Осының нәтижесінде ғалым қазақ әдебиеті ғылымына елеулі үлестер қоса білді. Осы орайдағы үлгі Әуезовтік пайымдаулармен тікелей байланысты еді. Бекмұрат Уахатов соны іске асырды. Мұның бәрі ұлы Мұхтарды көріп, одан дәріс алып, ауызба-ауыз сөйлесіп, көзбе-көз диалогтасқаннан болар деп ғалымның өзі естеліктерімен бөліседі.[2] Бекмұрат Уахатовтың келесі бір ерекше зерттеген саласы-қазақтың халық өлеңдері болды. Уахатов өлең жанрының негізгі даму тенденциясын анықтау,соның табиғатын,идеялық көркемдік ерекшеліктерін аша білді. Қазақ өлеңінің ең алғашқы шығу тарихын,өсуін,жетілуін зерттеп көрсетті. Әдебиет сыншысы Бекмұрат Уахатов халық өлеңдерінің мәселелері жөніндегі ғылыми зерттеу жұмыстарының негізінде 1975 жылы «Қазақтың халық өлеңдері» деген тақырыпта докторлық диссертация қорғап,филология ғылымдарының докторы деген ССРҒА-ның М. Әуезов атындағы әдебиет және өнер институтында әуелде кіші, одан аға ғылыми қызметкер бөлім меңгерушісі болып қызмет етті. Сонымен қатар педагогика ғылымы мен практикасы үшін де тер төккен азамат.

Уахатовтың еңбектері негізінен үш салада анық көрінеді. Біріншісі – халық мұрасын жарыққа шығару, екіншісі-фольклор мен қазіргі әдебиетті зерттеуші, үшінші - сол әдебиеттің оқытылу жолдарына байланысты әдістемелік еңбектер жазушы деуге болады. Олай болса мен Уахатовтың проза саласына «бала өмірдің гүлі,көңілдің нұры» демекші балаларға арналған өлең ,шағын әңгімелері мен пьесаларына тоқталмақпын. Біріне бірі ұқсамайтын, үлкенді-кішілі шығармалары сикырлы қаламмен жазылғандай ерекше көңіл ашарлық. 1954 жылы «Жыланкөз» скетчі, 1955 жылы

«Мырза жігіт» бір перделі пьесасы ,1956 жылы екі көріністі пьесасы, «Мақтаншак» бір суретті көрінісі 1957 жылы жазылды. Бұл тізімнің соңы емес, заман лебі кейіпкерлерінің қарым-қатынастары, сан-алуан мінездер,табиғат көріністері тілге байланысты шеберлікті жүйе-жүйеге бөліп, бар қыры мен сырын ашатын шығармалары жетерлік. Сонымен қатар, Уахатов мектеп жасындағы өспірімдерге арнап «Мұқанның мінезі», «Жолда», «Қарақат»,«Күнге сапар» атты әңгімелер арнаған. Бұл әңгімелер қызықты қылық, мінез күйлерін суреттеп, оларды еңбексүйгіштікке баулуды басты мақсат етеді. Себебі, ұрпақ тәрбиесі бәрінен маңызды. Келешегіміздің ашық аспаны қазіргі бүлдіршіндердің оқитын кітаптарына байланысты болуы мүмкін деп білемін. Сол себепті де Бекмұрат Уахатовты «Балалар әдебиетінің пірі» деп атауға болады.Ол кісінің еңбектері ұрпаққа мәңгі өшпес мирас болып саналады .[6]

Жас қаламгердің бұл көркем шығармалары тұтасымен бүлдіршіндер мен жасөспірімдер өмірін, солардың болмысын бейнелеуге арналған. Автор әр туындысына белгілі бір идеяны берік қазық етіп ұстады. Кейіпкерлерінің бейнесін іс-әрекеті арқылы сол идеясына лайықтай сомдады.

Мәселен, Б.Уахатов өзінің «Сын» атты әңгімесінің сюжетін жас ұрпақты әділетті болуға тәрбиелеу идеясына орай тартысқа құрды. Жазушы Б.Уахатов көркем туындыларды ерекше сомдап, халықтың тұрмысын шебер бейнелей білген. Бұған дәлел оның «Қазақ әдебиеті тарихы» кітаптарын жасауды, атап айтқанда, сол тарихтың 1 және томының 2-кітаптарын жазысуы куә. Аталған тарихи кітаптың 1 томының 2-кітабындағы өлеңдер бөлімі Б.Уахатов жазды. 3-томының 2-кітабындағы «Повестер» бөлімі де соның қаламынан шықты.

Ал ғалымның осы күнге дейін жарық көрмеген шығармалары соғыстан кейінгі ауылдағы балалар өміріне арналған. Жарық көрмеген 15 әңгімесі мен 7 пьесасы қолымызда бар. Уахатовтың «Күнге сапар» әңгімесінде соғыс жылдары кезінде ересектер жүгін арқалаған балалар өмірі, балалар еңбегі суреттелген. Әңгіменің ерекшелігі оқиғалардың бәрі ғалымның туған жері қасиетті Қорт, қазіргі Мерғалым ауылында орын алған. Осы орайда талай ғылыми еңбектердің авторы болған ғалымды туған жерінің оқушылары тереңінен оқып, зерделеп білу керек деген болжамға келдім. Себебі «Күнге сапар» әңгімесін, профессор Әбілфайыз Ыдырысов шағын повестін жүгін көтеріп тұр деп бағалайды. [9]

Жазушының келесі бір ерекше бізді қызықтырған әңгімесі «Қарақат». Себебі оқиға сол кездегі Қорт ауылының колхоздастыру кезіндегі оқиғаны суреттейді. Кейіпкерлері де өз ауылымыздың адамдары. Әңгімеде әкесіне еріп көршілес орналасқан Алтай өлкесіне жазғы демалыс уақытында «кіндік шешесіне» қонақтап бара жатқан Зекең деген баланың маңында өрбіген оқиғалар тізбегі қызықты етіп суреттеледі. Кейіпкерлердің бәрі ұнамды кейіпкерлер. Айта кетеріміз сол кезде яғни, колхоздастыру кезінде қазақ халқының орыс ұлтымен достығы әңгімеде өте керемет суреттелген. «Тамыр» деп достықтарын атайды екен. Сондықтан басты кейіпкердің кіндік шешесі орыс апай Аришка, ал Зекеңнің досы Аркаша.[7] Біздің қарағайлы өлкеде қазіргі таңда көп өсетін қарақат жидегінің ең алғашқы рет Алтай өлкесінен әкелініп, оны отырғызу ережесімен танысып, басты кейіпкер Зекең елге әкеліп отырғызғаны, осы күні мол болып желек жайған жидектің қалай келгені де біз үшін жаңалық болды. Әңгіменің «Қарақат» деп аталуы да осыдан. Әңгіме тілі қарапайым, оқуға жеңіл. Диалогты көп қолданады. Әдеби тіліміздің суреттеу тәсілдері көркемдеуіш құралдарды, соның ішінде теңеу, портретті кеңінен қолданады. Адамның сыртқы ұқсастығын айнытпай берумен қатар, ішкі жан дүниесін, мінез-құлқын ашып көрсетіп, дәуірлік-тарихи ұлттық тұлғасын шынайылықпен бейнелеу - портреттің қолданысы да кейіпкерлердің сырт келбеті мен мінезін беруде ерекше қолданыспен берілген. Басты кейіпкердің айналасына деген қызығушылығына қарап, қазіргі балалардың да қоршаған ортаға деген қызығушылығы арта түседі. Сонымен қоса достықты құрметтеуге, үлкенге ізет көрсетуге үйренері сөзсіз. Әңгіме шағын болса да, онда кездесетін ел-жердің атаулары, қарағай, жемістер, кейіпкерлердің өзі тұнып тұрған тарихты береді. Әңгіменің түпкі идеясы біздің пайымдауымызша балалық бал дәуреннен қалған естелік байлықтан да, малдан да артық. Өйткені ол ғалымның ең тәтті, ең әдемі күнінен қалған естелік. «Атадан мал қалғанша бір түп тал қалсын» деген мақалда осыны меңзейді. Ғалым ағамыз әдебиетке үстірт келді дей алмаспыз. Ауыл баласының дайындығы да жоғары деңгейде болды дегеніміз шындыққа жанаспас. Бірақ жастай біткен ұяндық пен жауапкершілік-сомдалған шебер адам туғызды. Мұны оның замандастары да тігісін жатқыза айтқан. Мәселен, ғалымның жерлесі әрі тілектесі А.Шамкенов оның әдебиеттегі ең бір қиын жанрдың, яғни драматургияның, әсіресе шағын пьесаның қиындығы сонда, таңдап, алған оқиғаны өрбітумен бірге, қатынасушы әр

адамның мінез-құлқын көрсетуде ғой. Яғни оның бейне-кейпін жасау қажет. Сахнада ол суреттеу арқылы емес, іс-әрекет, қылық, жүріс – тұрыс, сөздер арқылы беріледі. Бекмұрат бұл жанрдың осы заңдылығын әбден түсінген, меңгерген, -депті.

Ал М.Әуезов: «Бекмұрат Уахатов алғашында балаларға арналған шығармалар жазатын. Драматургия саласында еңбектері бар, шағын пьеса жазуға шебер еді. Аз адаммен аз уақытта адам бейнесін жасау қиын. Драматург болатын шығар деп едім, ғылыми мақалалар жазып, кейіннен ғылымға аяқ басты» деген екен. Жалпы драматургия көркем әдебиеттің ең бір қиын түрі екені көпке мәлім. Мұны батыс, орыс, классиктерінен бастап кезінде бәрі мойындаған. Аз көлемде, аз ғана адаммен, аз ғана уақыттың ішінде өмірдің бір көрінісі-қақтығысын сахнаға шығарып, жұртқа ой салу - оңай нәрсе емес. Сөзіміз дәлелді болу үшін Бекмұрат Уахатовтың пьесаларына тоқталып өтейік. Қазіргі уақытта жазушы, ғалымның жарияланбаған 7 пьесасы қолымызда бар. Енді сол пьесалардың жігін ашып талдап көрсек. «Ашынған жандар» деген пьесасында Ұлы Отан соғысы кезіндегі ауыл өмірінің көңілсіз бір көрінісі суреттелген. Бірақ біраз жасқа келіп қалған москалдау ұстаның ауыр тірлігі, сегіз айдан бері майданға аттанған баласынан хат-хабардың келмеуі, қауырт науқан кезі шеберлікпен берілген. Оның үстіне қолындағы келіні жайлы таралып кеткен жалған өсек қарияның жанын жегідей жейді. Келінінің адалдығына сенген қарияның кемпірімен арасындағы тартыс. Міне, осындай шиеленіскен мінез кикілжіңі шарықтау шегіне барып, сәтімен аяқталады.[6] Міне, қарап отырсақ драматургия саласында да әжептеуір жетістікке жетіп жүрген ғалым, жазушы, сыншы, зерттеуші Бекмұрат Уахатовтың ғылымның биігіне шығар тұсында өмірден ерте кетуі өкінішті. Оның проза саласындағы шеберлігі, көзбен көрінген көркем сурет, жанды бейне жасайтын, төгіліп тұрған көрікті тілі де бар, жазу техникасының қыр-сырынан мол хабардар, әсіресе сюжет құруға, мазмұн құрастыруға сонша төселе бастаған, нәзік сезімдердің қылын шертіп, адам жанының астарларын шебермен суреттей бастаған шағында, әлі талай туындыларды дүниеге әкелер кезде үзілді. Артындағы қалған ұрпағы, біз сияқты жасөспірімдер жазушының шығармаларын оқып, талдап, ғибраттаса нұр үстіне нұр болар.

Ендеше мүйізі қарағайдай осындай ғалымның төл еңбектері неге ғалымның өзінің туған жоғары оқу орындарының студенттері оқымасқа! Ғалымның атын алып жүрген мектепте оқушыларымыз

мына біздер үшін «Бекмұраттану» қосымшасын енгізбеске? Тіпті, Өзбекстанда Халықтар Орденді педагогикалық институтында қазақ фольклоршы-сыншысы Б.Уахатовтың еңбектері 30 жыл бойы оқытылып келеді екен. «Ол шолпан жұлдыз секілді қайтадан тарихта жанған адам, түсіруге болмайды» деген екен досы С.Садырбаев. Осындай із қалдырған ғалымның хаты ешқашан өлмейді. Бұл үшін мына біз сол кісінің жарыққа шықпай қалған шығармаларын дәріптеуге ат салысуымыз керек.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Боранбаев С.Б « Ұлы Мұхтар мақтанышы» – Сарыарқа самалы 2012 5 шілде –15 б.
- 2 Боранбаев С.Б «Әуезовтің соңғы аспиранты» – Сарыарқа самалы 2022 10 ақпан – 12 б.
- 3 Бекмұрат Уахатов «Өрнекті ойлар» – 6 том – 111 б.
- 4 « Б.Уахатов туралы мәлімет» –Алматы 1999 ж – 112 б.
- 5 «Б.Уахатов өмірі мен еңбектері» – жинақ Алматы 1999 ж – 66 б.
- 6 «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» бағдарламасына сәйкес Павлодар облыстық әкімдігінің қолдауымен жарық көрген «Шығармалар мен пьесалар жайлы» – 69 б.
- 7 Б.Уахатов әңгімелер жинағы – электронды нұсқа – 15 б.
- 8 Б.Уахатов пьесалары жинағы – элетронды нұсқа – 7 б.
- 9 «Қазақстан пионері» газеті 1963 жыл 18 желтоқсан «Күнге сапар» әңгімесі – 12 б.
- 10 Садырбаев С. Көкірек кеңістігінде – Қазақ әдебиеті 1975 6 маусым – 98 б.
- 11 Боранбаев С.Б. Б. Уахатов туралы жеке жазбалары – 12 б.

ҚАЗАҚ ЕРТЕГІЛЕРІНДЕГІ ХАЛЫҚ ДАНАЛЫҒЫ

ЕРГАЛИЕВ А. Н.

6-сынып оқушысы, Абай атындағы ЖОБ КММ, Павлодар қ.

КАППАСОВА А. Б.

6-сынып оқушысы, Абай атындағы ЖОБ КММ, Павлодар қ.

Халқымыз қазақ болып, ұлт болып қалыптасуы жолында да, одан кейінгі кезеңдерде де, талай қиямет-қайым күндерді де, талай қилы-қилы замандарды, қым-қуыт кескілескен шапқыншылықтарды бастарынан өткерді. Осындай сын сағаттарда халқымның

қиялынан туған аты аңызға айналған ұл-қыздарымыздың ерлігі мен адамгершілігін бүгінгі ұрпақ мақтан етеді. Сондай кезеңдердегі халыққа өзінің болашағына деген өршілдік сенімі, сол жолда талай атқаратын ой-арманы, іс-әрекеті ауыз әдебиетінің түрлерінде жырланады. Халықтың тілегін орындайтын адамын ауыз әдебиетінде ақыл-парасатты, ел үшін еңбек ететін, оң қолынан өнер тамған, көрегендігі мен ақылдылығы халқы үшін ғана жұмсалатын етіп айтылады. Қазақ халқымыз айтатын сөзін астарлап, жұмбақтап, оралымды, қисында қылып жеткізіп отырған. Бұның өзі дана халқымыздың даналығын көрсетеді.

Даналық сөздер – халықтың асыл ойының жиынтығы. Тоқсан ауыз сөздің тобықтай түйінін тауып шешетін де даналық, нақыл сөздер. Қазақ халқы – бейнелі сөз, нақыл сөзге бай халық. Әрбір ұлт тілінің өсіп, қалыптасуымен бірге мақал-мәтелдер, қанатты, нақыл, даналық сөздер жетіліп отырады. Ақылына ақыл қосатын, жарқын болашағына дұрыс бағдар-бағыт сілтейтін, өмірді танытатын, көкірек-көзіңді ашатын қамқоршы, ақылшы сияқты даналық сөздер де көркем әдебиетте де, жеке сөйлеуші адамның да сөзінің, ойының нәрін келтіретін, ұтымды да ықшамды форма.

Даналық сөздердің мағынасы терең, сөзі ықшамда көркем, есте сақтауға өлең секілді икемді, ұйқасымды жеңіл болғандықтан, бала тәрбиелеуде, жастарға өнеге-үлгі ретінде ерекше екішленгендіктен, шешендікке тәрбиелеуде үлкен орын алады. Балаларға, жастарға терең ой салумен бірге оларды өздерінің ойын көркемдеп, әдемілеп сөйлеуге үйретеді.

Бала тәрбиелеуде, жастарға ақыл-кеңес берерде халық барлық асыл сөз, даналық ойларын жеткіншектерге арнаған. Өз өмірінің ғасырлық тәжірибесінен алған бай мұра – даналық сөздерін үлгі-өнеге ретінде өмірінің жалғасы ұрпағына қалдырған.

Ертегілердегі даналық ойлар, ақыл-парасат, үлгі-өнеге қай кезеңде де ескірмейтін, оқыған сайын оқи бергін, айтқан сайын айта түсер, тыңдаған сайын құрышың қанар үлкен өнер.

Халық ауыз әдебиеті халықтардың ғасырлар бойы жасап келген өмір тәжірибесінің, әдеті мен ғұрпының, тіршілік кәсібі мен тілінің бай да шебер өрнектерін, таңғажайып ертегілерін, ақындық-әншілік өнерлерін жинақтап, ұлтымыздың ұлттық мәдениетінің алтын қорына құяды. Сөйтіп халық арманының жарқын болашағына жөн сілтейді.

Заманның жарқын болашағын, бақытты тұрмысын, арман, тілегінің орындалуын ертеден көксеген халық мұң-мұқтажының

барлығын да ертегілерге енгізе білген. Сондықтан ертеке балаларға осындай ерекшеліктерімен танылып, қызықтырып, олардың ой-еркін билеп әкетеді. Жаңа ой серпінін тудыруға, көңіл күйін оятуға себепші болады.

Халық ертегілерінен адам болашағының гүл бақшасы, бақытты жарқын тұрмысы, келешегі көрінеді. Халық ертегілерінен осындай неше алуан жақсы сезімдерді, тапқырлықты байқаған балалар осындай бақытты тұрмысты көруді өздеріне мақсат етіп қояды. Қиялдың, ой жемісінің іс жүзіне асуына талаптанады. Талаптан туған жігер-қайрат оларды өмірдің жарқын болашағын, бақытты тұрмыс құрушылардың қатарына қарай баурайды.

Ертегілер негізінен үш топқа бөлінеді. Соның бірі қиял-ғажайып ертегілері.

Қиял-ғажайып ертегілеріндегі сол қиял тудыратын образдардың өзі арқылы да халықтың еңбек пен табиғат күштерін шығармашылық түрде жеңбек болған қиялы көрінеді, арманы танылады деп ұғыну керек. Бұл жөнінде, адам баласының кейінгі дәуірлерде техника жөнінде тапқан сол техникалық прогрестің бірталайын, ертегінің қиял бейнелері, алдын ала болжап өтіп, бұлдыр түсте аңғартқандай болады. Мысалы, «Ер Төстікке» серік болатын көреген батыр, Таусоғар – бәрі де адамның сол бір ұлы армандарын білдіреді. Төстік елсізбен келе жатса, алдынан бір адам көрінеді. «Бұл не қылған адам?» - деп абайласа, әлгі адам ағаштың басында отырған екі сауысканның құйрығын білдірмей жұлып алады да, білдірмеген бойымен бірінің құйрығын біріне қондырып қояды. - О, неғып жүрген жансың? - деп Төстік қасына жетіп келеді. - Жердің үстіндегі Төстік жердің астына түсті дегенге, соған жолдас болайын деп, жолын тосып жүрген адам едім, - дейді әлгі кісі. - Төстікке жолдас боларлықтай қандай өнерің бар еді? – дейді Төстік. - Алғанда адамға сездірмейтін асқан епті едім. Жан-жануарлардың сағы сауысқан болса, құйрықтарын ұрлап алып, бірінің құйрығын біріне кигізгенімді сезбей қалады, – дейді кісі. - Жарайды. Ендеше, сол іздеген Төстігің мен боламын, – дейді Төстік. Екеуі жүріп келеді. Осылайша әр түрлі өнерлі адамдар кездесіп отырып, жетеу болады. Халықтың қиялынан пайда болған бұл өнерлі адамдар Ер Төстікке көмек берер өнерлі, достыққа адал жандар. Ендеше, халық даналығы – жақсылық әрдайым үстем тұрады дегенді көрсетеді.

«Алып қара құс – Самұрық» ертегісі де қиял-ғажайып ертегісіне жатады. Бұл ертегіде ағайынды үш жігіттің алауыздығының кесірінен қиындыққа тап болғандығы айтылады. Бірақ, кенже інілері

Хасанның адамгершілігі, адалдығының арқасында бақытты өмір сүретіндігі әңгімеленеді.

Осы екі ертегіден аңғарғанымыз, сыры жат табиғаттың, жер мен аспанның көзге көрініп тұрған белгілі қабатынан өтіп, «ішін шарласам, сырын ақтарсам, бермесін алсам» деген ізденгіш, өршіл ойын танытады. Сондайлық алға бастар асыл тілекті, жалпы адамзаттың тілегін іздетіп, ерді кездіріп отырған құр еріккеннің ермегі емес.

Хайуанат жайындағы ертегілер – барлық елдердің ауыз әдебиет қорындағы сияқты, қазақ халқының ауыз әдебиет қорында да ескі ертегілер түрінің бірі. Бұл ертегілерде көбіне елдің бақташылық тұрмыс-тіршіліктері суреттеледі. Оларда қойшы-малшы, тазшалардың тұрмысынан алынып, өмірде болуы мүмкін жайттарға қиял-ғажайып оқиғалар араластырыла көрсетіледі. Өмірде болатын нәрселер мен болмайтын нәрселердің араласып отыруы – ертегінің өзіне тән қасиеті, ерекшелігі. Мысалы, «Аю, түлкі және қойшы» ертегісін алсақ, аю мен түлкінің адамша ойлап, тіл білетіндіктері болмаса, басқа жақтары дәл өмірдегі қойшының іс-әрекеті болып көрсетіледі. Хайуанат, жануарлар кейде адамдармен қарым-қатынастары арқылы көрсетілетіні болса, бірде өз араларындағы қарым-қатынастарын жекелеп бейнелейтін ертегілер де аз емес – «Арыстан, қасқыр, түлкі, түйе», «Аю, қасқыр, түлкі, бөдене» тағы басқалары. Хайуанаттар жайындағы ертегілердің қай түрін алсақ та соның бәрі де балалардың ұғымына сай, түсінуіне жеңіл, күлкілі де қызық болып айтылады. Хайуанаттар жайындағы ертегілерде балаларды қызықтырарлық және оларға ой саларлық екі түрлі сипат бар. Оның бәрінен олардың мінез өзгешеліктерін, сырт көрінісін, күн көрісін байқайды. Ал, екінші жағы хайуанаттар жайындағы ертегілер арқылы соны мысал ете отырып, адамдар арасында болатын тартыстардың сыр-сипатын байқайды. Мысалы, «Түлкі мен тауық» деген ертегіде: «Бір түлкі жортақтап тамақ іздеп келе жатып, биік ағаш басында тұрған тауықты көреді де, бұл тауықты алдап қақпаныма түсірейін деп ойлайды. Түлкі:

– Тауығым, неге отырсың биікте? Жерге түс, тілімді алсаң, дос болайық, осы жерде намаз оқып алайық, ойнап-күлейік, - дейді. Тауық:

– Рас айтасың, түлкім, бесін намазының мезгілі болып қалды, анау жерде имам жатыр, оята ғой, - дейді.

Түлкі қуанып кетіп, биіктегі тауықты жей алмасам да, жердегі тауықты жеймін ғой деп жүгіріп барса, бір тазы ұйықтап жатыр

екен, тұра түлкіні қуады. Түлкі каша жөнеледі, тауық оны намазға шақырады: «Байтал түгіл, бас қайғы». Тазы түлкіні қуып жетіп, алқымнан алады. «Біреуге ор қазба, басыңа келер» деген осы. Міне, осының өзі балалар үшін қандай қызық. Мұнда балаларға үлгі, өнеге боларлық терең ойлар айтылған. Тапқырлыққа, сақтыққа баулиды.

Жалпы ертегілер тобында салт ертегілерінің орны өзгеше. Профессор Мұхтар Омарханұлы Әуезов салт ертегілерге ғылыми жолмен толық талдаулар бере келіп, ертегілер ішінде бала мен үлкендерге бірдей ортақ мұралардың бар екенін және көп екенін атап көрсетеді. «Салт ертегілер қатарындағы бір алуаны – бөлек бір топ күлдіргі ертегілер. Бұл ертегілер бала мен үлкендерге бірдей ортақ, тапқыр күлкіге, қызықты жеңіл түйіндерге құралған әңгімелер болады. Алдымен мұндай ертегілердің оқиға ортасында жүретін бас кейіпкерінің өзі ерекше. Оның бар іс-мінезінен бұрын аты-қалпы, кескін-ұсқыны да күлкілі, оқыс келеді. «Ши бүт, қағанақ бас, қылтамақ», «Ұр тоқпақ», «Қаңбақ шал», «Айлалы тазша», «Тазшаның қырық өтірігі», «Екі еріншек» деген сияқты болып, ертегінің аты мен адамынан-ақ әңгіменің ойнақы, күлдіргі жаққа қарай бейім тұрғаны мәлім болады», - дейді. Бұл ертегілер жасөспірімдерді күлдіре отырып, өмірге үйрететін бай қазына. Жоғарыда айтылған ертегілердің бәрі де күлдіру үшін жайдан жай айтыла салған ертегілер емес. Сонымен қатар үстем тапқа қарсы айтылған, олардың зұлымдық, қастандық істерін әшкерелеу үшін, соларға қарсы қолданған айлалы әрекеттің бір түрі деп бағалаймыз. Өйткені, ол кездерде зорлықшыл күшке ашықтан ашық қарсы тұруға дәрменсіз болғандықтан осындай айлалы әрекеттер мен тапқырлық ұшқыр ойды құрал еткен.

Жоғарыда айтылған пікірлерді дәлелдей түсу үшін «Молда мен бай» деген бір ғана күлдіргі ертегіні мысал ретінде айтып өтуге тура келеді.

Бір қартаң байдың үйіне қаба, ақ сақалы бар бір молда келіп қоныпты. Ас жеп болған соң, молда әндетіп құран оқи бастайды. Оқып отырғанда молданың қаба сақалы желк-желк етіп тұрады. Бай молданың бетіне қарап отырып, өтірік еңкілдеп жылап қоя беріпті. Құран оқып болған соң, молда байдан сұрапты:

-Байеке, құран әуезіне бойыңыз балқып жылаған шығарсыз?

Бай көзінің жасын сүртіп отырып отырып айтыпты:

-Жоқ, молдеке, анау күні мың қойымды бастап жүретін бір ақ серкем өлді. Сақалы желк-желк етіп, ылғи қойды бастап жүруші

еді. Сіздің желкілдеген қаба сақалыңызды көрген соң, сол серкем есіме түсіп жыладым, - депті.

Осы бір кішкентай ертегінің мазмұнында күлдірумен қатар, байдың сарандығы мен молданың арамдығын қатар түйреген өткір сатираға құрылған тапқырлық бар. Күлдіргі ертегінің бәрі де осы сияқты өте ықшам да қысқа айтылғанмен, ойдың асыл жиынтығы түйдектеліп беріледі де баланың есінде сақталуына икемделіп тұрады. Осы арқылы оларға өмір жолын танытады. Осы арқылы оларға өмір жолын танытады. Өмірдің әділеттік жолдарын үйретеді.

Қазақ ертегілерінің ең мол түрі – шыншыл ертегілер. Халық өзінің дүниетанудағы, қоғам тіршілігіндегі, үй тұрмысындағы іс-әрекетін, барлық мұң-мүддесін, күрес-тартысын, талап-тілегін осы шыншыл ертегілерге жиып түйген. Мұндай ертегілерде әлеуметтік теңсіздікке қарсы еңбекші халықтың наразылығы, күресі – бәрі айқын көрінеді.

Шыншыл ертегілерде таптық сипат айқын. «Айлалы тазша» әңгімесінде тазша бала айла-амалымен, тапқырлық, ақылдылығымен ханнан да, оның баласынан да кек алады. Жалпы, тазша жайындағы ертегілерде жауыздық иелері күлкі-әжуа етіледі, олардың зұлымдықтары әшкереленіп отырады. Тапқыр да алғыр, ақылды да айлакер тазша – халықтың сүйікті қаһарманы. Халық сол сүйікті қаһарманы арқылы жауыздыққа қарсы тұрады. Мысалы, «Аяз би» ертегісі. Аяз – халық даналығының бейнесі. Оның мектебі - өмір, еңбек. Даналық – сол өмірден алған еңбек жемісі. «Аяз би» ертегісіндегі шешендік, нақыл, даналық сөздерге назар салайық.

Осы ертегіде бастан-аяқ тұнып тұрған даналық сөздер, ақыл-айлалар. «Адамның қандай адам екенін білгің келсе, оның қолына билік бер» дейді халық даналығы. Шынында да, әкімшілік тізгініне оқыстан ие болған ақылсыз адам ойын не келсе, соны істейді. Біреулері ашкөздікке салынып, көрші елдерді жаулап алуға кіріседі, қыруар қазына жияды, біреулері тіпті көзінің тірісінде өзіне ескерткіш орнатып, өзін Құдайдың жер бетіндегі өкілі санайды.

Басындағы тәж, жамбасындағы тақ үшін бірде әкесін, бірде баласын өлтірген патшалар да аз болмаған. Бірақ солардың ішінде жетіскені жоқ. Әкесіне істегенін баласынан, баласына істегенін немересінен көрген.

Аяз би бейнесі бұл билеушілерге бүтіндей қарама-қарсы. Ол – қазақ аңыз әңгімесінің кейіпкері, халықтан шыққан дана, қарадан көтерілген хан. Өмір жолын кәдімгі кедейліктен, кіріптар құлдықтан бастаған Аяз би ақыл, көреген кемеңгерлігі арқасында халықтың

қалауы бойынша хан тағына отырады. Бақ-дәулетке мастанып, баяғы бейшара күйін ұмытып кетпес үшін есіктің маңдайшасына ескі тымағын іліп қойыпты. Көңілі өсіп, жаны шалқып, басқаша болып бара жатса, сол жаман тымағына қарап: «Ей, Аяз би, әліңді біл, құмырсқа жолыңды біл!» - деп өзіне-өзі тоқтау салады екен.

Аяз би бейнесі қалың ел, қарапайым халықты өздері секілді «Қайырымды да, кішіпейіл, ақылды да әділ, парасатты патша басқарса ғой, шіркін!» деген ізгі ниет, асыл арманнан туған.

Оқырманын өнер әлеміне баурар, өнердің құдіреттілігін сезіндірер ертегі - «Өнердің құдыреті».

Бұрынғы заманда Қасен деген патшаның жалғыз ұлы болыпты. Аты Ыдырыс екен. Бала ел аралап жүріп, Сәтбай деген диканның сұлу қызына ғашық болады. Қыздың аты Дүрия екен. Ыдырыс Сәтбай қарттың үйіне өзі барып, Дүрия қызға мақсатын айтады. Сонда Дүрия: – Қандай өнерің бар?–деп сұрайды. Сонда Ыдырыс шынын айтады.

– Ешқандай өнерім жоқ.

– Өнерсізге үміт арту қиын. Үмітінді үз де, өз жолыңды тап!

– Дүрияжан, – дейді Ыдырыс қиылып. – Неге олай дейсің? Мен жақында патша болып, әкемнің тағына отырамын. Патшаға өнердің керекі қанша?

– Жоқ, жігітім, олай ойлама. Бүгін патшасың, ертең кім болатынына көзің жете ме? Өнерсіздің өкініші көп. Өнерлі өрге өрлейді, өнерсіз ойға олақ, бойға қорлық, опық жейді.

Патша баласын Тоқтыбайға тапсырады. Он бес күннің ішінде Ыдырыс шалдан қалпақ басуды үйреніп шығады. Қасен патша баласына:

– Қасыңа бірнеше кісі ертіп ал да, Сәтбай қарттың үйіне бар. Қызға өнерінді көрсетіп, құда түсіп қайт, көңілің қош болсын,— дейді.

Ыдырыс диканшы Сәтбай қарттың үйіне барып, қызға өнерін көрсетеді. Содан кейін Дүриямен көңіл қосады да, үлкен той жасайды. Дүрия сұлулығына қоса, асқан зейінді де еді. Патша сарайына келін болып түскен соң, Ыдырысқа:

– Өнерінді ұмытпай, өркендет,— дейді. Ыдырыс сайман-әбзелдерін әзірлеп, қалпақ басудан қол үзбейді. Жүннен бір жақсы қалпақ басып, Дүрияға әкеліп көрсетеді.

– Мұның жақсы өнер екен. Енді осыған екеуміз ешкім білмейтін тағы бір өнер қосайық, – дейді. Сонда Ыдырыс:

– Ол қандай өнер? – деп сұрайды.

– Қалпақты басқанда, – дейді Дүрия, – жиегіне басқа түсті жүннен әріпке ұқсас өрнектер шегеміз. Бір әріп бір сөздің баламасы болсын. Оны екеумізден басқа ешбір адам білмейді. Сақтықта қорлық жоқ, түбі бұл бізге керек оқу. Сөйтіп, екеуі ортақ өнер табады.

Ақырында Дүрия зынданда жатқан Ыдырысты аман-есен шығарып алады. Сонда Дүрия күліп Ыдырысқа:

– Өнердің құдыреті деген міне, осы! Бұл өнерді үйренбесең, осы үйде өлімге тап болар едің, – дейді. Мінеки, «Өнерлі өрге жүзер» деген осы. Осыны шығарған халық та өнер адамға қанат бітіріп, кез келген қиындықтан құтқаратынын білдірген.

Қорытынды.

Бала тәрбиелеуде, жастарға ақыл-кеңес берерде халық барлық асыл сөз, даналық ойларын жеткіншектерге арнаған. Өз өмірінің ғасырлық тәжірибесінен алған бай мұра – ертегілерін үлгі-өнеге ретінде өмірінің жалғасы ұрпағына қалдырып отырған. Ғабиден Мұстафин: «Теңіздей терең халық ішінде алмастай асыл ойлар жатыр», «Осал деме көмірді, бұрқылдатар темірді» деген пікірлерін тірнектеп жинап, үлгі алу – ұрпағының зор міндеті. «Халық ауыз әдебиетінде «Батар күннің атар таны бар» деп және халықтың бүгінгі арманы алда орындалады, жақсылық пен шат өмірге ертең-ақ жетесің деп болашаққа асқан сеніммен үміттеніп қараушылық басым келеді, – деген Мәлік Ғабдуллин пікірлерінен-ақ, халықтың өршілдік ой-арман тілегі айқын көрініп тұр.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Адамбаев Б. Халық даналығы. Алматы, 1996

2. Ысмағұлов Ж. Абай: «Даналық дәрістері», Алматы, «Өнер» баспасы 2008 жыл

3 «Қазақ тілі мен әдебиет» журналы/ ред. З. Шілдебайұлы, №3, 2011 ж., Алматы.

МАҒЖАН ЖҰМАБАЕВ, МҰҚАҒАЛИ МАҚАТАЕВ, СЕРГЕЙ ЕСЕНИН ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ ҮНДЕСТІК.

ЖАНБУЛАТОВА А.

7 сынып оқушысы, №27 ЖОББМ, Павлодар қ.

XX ғасырдың ұлы ақындары Мұқағали Мақатаев, Мағжан Жұмабаев, Сергей Есениннің есімдерін білмейтін жан жоқ шығар, сірә. Олар шын мәнінде қазақ пен орыс поэзиясындағы ерекше тұлғалардың үлгісі. Олардың шығармашылығы елдегі және шетелдегі әр мектепте зерттеліп келеді. Ақындардың шығармалары тұлғаның қалыптасуына әсері зор және адам бойында Отанға деген сүйіспеншілік пен адамгершілік құндылықтарды тәрбиелейді.

Бұл ақындардың өмірбаяны мен шығармашылығын зерттей отырып, олардың өмір жолы мен поэтикалық талғамының байланысын байқауға болады. Олардың шығармаларын оқығанда, біз көп нәрсені басынан өткерген адамның әлеміне енеміз, кейіпкер өмір сүрген заманды көзіміздің алдына елестетеміз. Бұл ұлы таланттардың шығармашылығында Отан, махаббат, табиғат және жалғыздық тақырыптары маңызды орын алаған. Мұқағали мен Мағжанның ақындық келбеті Есениндікіне ұқсайды. С.А.Есениннің тағдыры мен шығармашылығымен қазақ ақындарының ығармашылығынан көп ұқсастық табуға болады. Мысалы С.Есенин сияқты Мағжан Жұмабаев та тарихқа, өткенге дәуірге жүгінеді. «Қорқыт», «Қойлыбайдың қобызы», «Баян батыр» поэмалары тарихи аңыздар мен дәстүрлер негізінде жазылған. Сол сияқты М.Мақатаев пен С. Есенин шығармаларында тақырыптық ұқсастықтар да жетерлік. Мысалы: М.Мақатаевтың «Туған жер» өлеңі бар, ал С.Есенинде «Родина» өлеңі, ана тақырыбындағы С.Есениннің «Письмо матери» шығармасы мен М.Мақатаевтың «Ана» өлеңі, махаббат тақырыбында «Шаганэ, ты моя, Шаганэ» өлеңі мен Мұқағалидың «Фариза» өлеңдерін атауға болады. С.А. Есениннің көтерген Отан, махаббат, жалғыздық тақырыбы Мағжан Жұмабаев пен Мұқағали Мақатаев лирикасында да үлкен орын алады.

Мағжан мен Есенин 1925 жылы В.Брюсов атындағы Жоғары әдеби институтын бір күнде, бір сағатта бітірді. Ал Мұқағали мен Есениннің рухани ұқсастығы, екі паралель тәрізді еді. Мағжан да, Мұқағали да орыс және қазақ халықтарының рухани қарым-қатынасын тереңдетуге және сапалық тұрғыдан жаңа толтыруға

үлкен үлес қосты. Мағжанның араб, парсы ақындарының түпнұсқасынан аударылған бірқатар өлеңдері бар. Ол ерекше ақын болды. Оның өзіне ғана тән тіл оралымы, таңғажайып әуезділігі болды, оның шығу тегі халық поэзиясы мен Ежелгі Шығыс поэзиясының тереңдігінде жатыр.

Сергей Александрович Есенин мен Мұқағали Сүлейменұлы Мақатаевтың өлеңдері үнемі қазақ және орыс әдебиетінен хабардар оқырманды өзіне тартады. Олардың өлеңдері жоғары поэзияны, көңіл-күйдің нәзік берілуін көрсетеді. Ақындар бір-біріне жақын - сыртқы түрі, мінезі, жеке қасиеттері, жан қасиеттері, шығармашылық принциптері, сонымен бірге қайталанбас және бірегей болып қала береді. Олардың жан дүниесі мен шығармашылығының ұқсастығы парадоксалды, Есенин мен Мақатаевтың ақындық әлемін салыстырып қана ерекшеліктерін көруге болады. Есенин мен Мақатаев шығармашылығында, әрине, романтикалық ерекшеліктер кездеседі.

Көптеген ортақ ойлар, ең алдымен, осы екі ақынның тақырыптарында кездеседі. Бұл Отан тақырыбы, махаббат тақырыбы: анаға, әйелге, табиғатқа, жануарларға деген махаббат.

Мұқағали Есенинге керемет өлең арнады, ол ақынмен рухани туыстығы туралы да айтады. Поэтикалық жолдар ақын тағдырындағы байланыс нүктелерін үйлестіреді: екеуі де ауылдан келеді, екеуі де үлкен қалаларда тұрады, екеуі де үй жануарларын, әсіресе иттерді жақсы көреді, екеуі де өз тілін, туған жерін жақсы көреді.

Әй, Сергей!

Сергей, Сергей, Сергей, Сергей!

Түстім-ау сергелдеңге мен де сендей.

Аулаққа, тым аулаққа кеттім білем,

Жаны ашып, ақыл берген елге сенбей.

Мен-дағы сол жақтанмын....

Әй, Сергей! Сергей, Сергей, Сергей, Сергей!

Бір ауылдан екенбіз мен де, сен де.

Ақындар – өз дәуірінің ұлдары, олардың сезімтал жанына барлық уайым-қайғы араласқан. Шыншыл, тура, кейде өз үкімдері мен әрекеттерінде қатал, олар ақындардан талап етуге тырысқандар үшін ынғайсыз, қалаусыз болды. Олардың жүрегі моральдық жүктемені көтере алмады.

Үш талант та ұзақ өмір сүрмеді: Есенин небәрі 30 жаста, Жұмабаев пен Мақатаев – 45 жаста өмірмен қош айтысқан.

Дарындылық - халықтың меншігі және ол өзіне деген мейірімді қажет етеді. Жылдар өтеді. Тағы да талай жылдар өтеді, ал адамдар әр ақынның халықтың әдеби қазынасына қосқан үлесін әділ таразылап, бағалайтын болады. Олар біздің заманымыз туралы ғана емес, сонымен бірге ғылым мен мәдениеттің тез дамуына үлес қосқан адамдар туралы да жігерлі сөз айтады.

Жалпы Мағжан Жұмабаевқа, Мұқағали Мақатаевқа, Сергей Есенинге тән ортақ тақырыптар: табиғат лирикасы, жан-жануарлар туралы өлең-жырлар, жалғыздық тақырыбы, ана тақырыбы.

Мағжанның ана тақырыбына арналған «Анама», «Ана» атты өлеңдері жеке бір әлем десе де болады. Қазақта ертеден келе жатқан: «Алып – анадан туады» деген сөз бар. Бұл анасы асылдың баласы да жақсы болады дегенді ғана білдірмейді, оның ұрпақ тәрбиесіндегі орнының бөлек, ел үмітін ақтайтын арлы азамат, көкірегіне сәуле ұялаған саналы ұл-қыз өсірудегі еңбегінің өлшеусіз, мейнатының шексіз екенін айғақтайтын, өмірдің өзі ұсынған аясы аса кең, мағынасы тұңғық терең ұлағат.

Ұлы ақынымыз Мағжан Жұмабаев анасы жайлы тебірене жазады. Қанаты ерте қатайып, кіндік қаны тамған туған ұясынан, өскен ортасынан ерте ұшқан ол мәңгі сөнбейтін махаббат, сарғайған сағыныш отына суарылған «Анама» деп аталатын өлеңін ақыл тоқтатып жігіт болып қалған шағында, «Ата-анаңнан без дедің, безбедім бе? Қаңғырып талай жалғыз кезбедім бе? Басыма талай қара күндер туды, Ата-ана, туысқан іздедім бе?» деп ел-жұртынан жырақта жалғыздықтың азабын тартып жүргенде жазған. Ақынның «Жан сөзі» де бізге ана мен бала – бір бүтін, ажырамас ұғымдар дегенді ұқтырады. Кеше анасы түн ұйқысын төрт бөліп, бөбегін әлдилесе, әр қылығына, қимылына мәз болып «жаным», «қарашығым», «құлыным» деп асты -үстіне түсіп еміренсе, сәби сыйлаған Аллаға мың да бір шүкіршілік айтып, бақыттың бесігінде тербелсе, бүгін баласы «Жаным анам – жібек тілді, ақ көңіл» деп анасын айналып толғанады, оған жан теңгермейді, елжірейді. Ол үшін бұл өмірде анадан қымбат, анадан жақын, анадан асқан ешкім жоқ.

Ана

Үйдің іші ұйқыда,

Түн ортасы шамасы.

Көзін алмай бесіктен,

Бөбек жатыр албырап.

Бесікте бөбек ауру,

Тербетіп отыр анасы.

Үнсіз, меніреу ұзын түн,

Жел азынап тұр есіктен.

Шөкіп ана отыр,

Жүрегіне біреу біз

Сұғып алып кеткендей.

Үнсіз, меніреу ұзын түн

Шөккен қара бір нардай.

Сарғайып, ана сарылып,

Демігіп, қызып, қысылып,

Ауық-ауық, селк етед,

Әлденеден шошынып.

Селк етсе бөбек, ананың

Өзіне ажал жеткендей.

Шөкіп отыр дем алмай...

Таң алдында қара бұлт

Күңіреніп көкті жабады.

Бөбегінің бетіне

Ананың жасы тамады.

Науқастанып жатқан жалғыз баласының қасында, жанын шүберекке түйіп бір шөкім боп бүкірейген, бір Аллаға сыйынып, жалбарынып, тіленіп отырған ананың келбетін көз алдына келетін «Ана» өлеңі үлкен драма. Драма емес-ау трагедия. Түні бойы өлім мен өмір арасында арпалысқан бала бейнесі, сәл селк етсе, ана да шошына қап дір етіп таң атырады. Бірақ жаңа күн боп арайлап ататын таң, дәл осы күні түнерген бұлт боп, бүкіл аспанды қара бұлт жабады. Бір шағын отбасындағы трагедияны табиғаттың осы бір жанға жайсыз күңіренген қара бұлт жапқан сәтпен теңеп, жауынның алғашқы тамшысы жерге тамғанда перзентінен айырылған ананың көз жасының тамшысы баланың бетіне тамады. Қарапайым тілмен жан дүниені тебіrentкен шығарма бала мен анаға деген аяныш сезімін ұялатады, сіби баланы өлімге қимайсың, ана да барынша көмек береді, бірақ дәрменсіз. Ақн жылатды, көкірегінді қас айырады, көмек бергің келеді, өттең қолдан келмейді, сол себепті өзінді кінәлі сезінесің. Өлең жолдары оқырманды осы жағдайға түсіріп отырғаны – ақынның образ сомдаудағы шеберлігі.

Ана тақырыбын жалғастыра отырып, салыстырмалы түрде Мұқағали мен Есениннің сүйікті аналарына деген сезімдеріне тоқталып өтейін. Есенин анасына өте жақын болды. Ақын үшін ана - ең қасиетті нәрсенің орындалуы: шыншылдық, моральдық

тазалық, адалдық. Анасының алдында ол өзінің қуанышы мен қайғысын мойындайды, кеңес пен көмек сұрайды. Сауатсыз бола тұра, анасы ұлының өлеңдерін жақсы түсінді және терең сезді, олардың көпшілігін жаттап алды.

Есениннің нәзік перзенттік махаббатқа толы «Анаға хат» тамаша өлеңдерінің бірі. Ақын анасына қандай мазасыздық пен уайым әкелетінін, оның қаншалықты мұңды екенін, ұлының тұрақсыз өмірі үшін қаншалықты алаңдайтынын біледі.

«Хатта» анаға деген сағыныш, «біздің төмен үйге» тезірек оралуға деген ұмтылыс бар.

Лирикалық қаһарман өзінің «кемпірінің» шексіз шыдамдылығы мен нәзік махаббатына сүйсінеді:

«Пишут мне, что ты, тая тревогу,
Загрустила шибко обо мне,
Что ты часто ходишь на дорогу
В старомодном ветхом шушуне»

Ол анасынан өзінің аңғалдығы үшін кешірім сұрай отыра, оны ерекше еркелікпен «жаным», «менің көрі кемпірім» дейді.

Есенин үшін ана - бәрін түсінетін және кешіре алатын ең қымбатты адам ғана емес, сонымен қатар өмірінің ең қиын сәттерінде ақынды қорғайтын қорғаушы періште. Сондықтан, Сергей Есенин жасырын мұңмен, анасына: «Сен ғана менің көмегім мен қуанышым, сен ғана менің айта алмайтын жарығым», - деп айтады. Бала кезінен бәрі таныс, жақын және түсінікті туған ауылында да жан тыныштығын таба алмайтынын түсінген Сергей Есенин алдағы кездесудің ұзаққа созылмайтынына және оны емдей алмайтынына сенімді.

Осы өлеңінде ақын өзінің отбасынан алыстап бара жатқанын сезеді, бірақ тағдырдың бұл соққысын өзінің әдеттегі фатализммен қабылдауға дайын. Ол өзі үшін ғана емес, баласы үшін алаңдайтын анасы үшін де алаңдайды, сондықтан одан: «Мен үшін мұңайма», - деп сұрайды. Бұл жолда оның өлімінің алдын ала айтылуы және ол әрқашан ең жақсы және сүйікті адамы болып қалатын адамды қалайда жұбатуға тырысу бар.

Енді Мақатаевтың ана бейнесі, ең қымбат және ең жақын адамы өз анасы туралы жазғанына тоқталайық. Келесі жолдарды оқи отырып, біз Мақатаевтың аяулы анасының бейнесіне тап боламыз.

«Шеше, Сен бақыттысың!

Жыламағын. Жай түсіп жатқанда да құламадың. Тәңіріңнен мен едім ғой сұрағаның,

Сондықтан жыламағын, жыламағын!
Бармын ғой, Тірімін ғой, Қасыңдамын.
Өлмеймін, мен өзіндей асылданмын!
Таусылып, өз-өзіңнен шашылмағы,
Байырғы берекеңді қашырмағын»

Соғыс Мұқағалидың бұлтсыз балалық шағына кірді. Әкесі майданға аттанды, қайтпады, тірі екенін, өлі екенін жан білмеді. Өмірдің барлық ауыртпалығы жасөспірімнің мойнына түсті. Ол үйдегі жалғыз ер-азамат екенін түсініп, жақындары мен туыстары үшін жауапкершілікті сезінді. Мұқағалидың әжесі соғыста із-түссіз жоғалған ұлының өліміне сенбеген және оны өмірінің соңына дейін күткен ана туралы өлеңі үлкен әсер қалдырады. Мұқағали әжесінің қайтыс болар алдындағы соңғы сәттері туралы былай жазады: «Өлі есімде, әжем өлім мен өмір арасындағы арпалыс үстінде, жанында көрші қария отырды, әжем есеңгіреп жатты, сол кезде көрші: «Сіздің ұлыңыз тірі, біз одан хат алдық, жаныңызды шаршатып, өзіңізді қинамаңыз,...»- деді. Сол –ақ екен әжем есін жиғандай боп: «Иә. Ол тірі, мен білдім ... – деді де, барлығымыздың бетімізден сүйіп, мазасыз жаны тынышталып, мәңгілік ұйқыға кете берді ...».

Есенин мен Мақатаевтың ана туралы өлеңдерінің негізгі идеясы – әр адам өз анасын сүюі керек. Оған бару, назар аудару қажет, мұндай мүмкіндік бар. Ешқандай жағдайда оны ұмытуға болмайды, себебі ананың жүрегі уайымдайды, күтеді, аңсайды. Ақындар ұзақ уақыт бойы болмағаны үшін, оның бейберекет өмірі үшін, уақыт таппағаны үшін кешірім сұрайды. Ең бастысы - қателіктерді уақытында түсініп, ең жақын және қымбат адамнан кешірім сұрау керек дегенге шақырады. Сізді өмір бойы, ешнәрсеге қарамастан жақсы көретін адам - бұл ана.

Үш ақын да тілді барынша шебер қолдана алатын талғампаз ақындар. Өлең тілінің естіген құлаққа жағымды, тартымды болуы, шығарманың әсерлігін арттырады. Өлеңнің әуезділігі, көркемдігі мен мазмұндылығы, сонымен қатар қарапайым тілмен әдемі жеткізе білу де асқан өнер.

Үш ақынның өлеңдерінде де ортақтастық: анаға деген сағыныш, жүрек тебіренерлік сезім, өшпес үлкен махаббат. Аналарынан жырақта жүрген перзенттер, балалық махаббаттарын хатпен өлең тілде жеткізген.

Өлеңдері арқылы көрілік басқан ана портреті көрінеді: аппақ боп ағарған шашы -«Күлдей күңгірт шашы», жанарынан нұры тайғандығы: «Көз дегенің – сұп-сұр көр», бұрынғы қаққан қазықтай

болған сұлбасы да өзгерген: «Жерге қарап үңіліп» деп бейнелей келе «Неге екенін білмеймін – Сол анамды сүйемін!» деп жырлайды Мағжан.

Ал Сергей Есенин мен Мұқағалидың өлеңдері мазмұн жағынан да ұқсас. Екеуі де анасымен хат арқылы үндесіп, аналарына өздерінің аман-сау екендігін, баласы үшін аландамағын деп басу айтып, өзінің әрдайым анасын ойлап жүретінін, анасының әр сөзі жүрегінде екендігін жеткізген.

Анашым! Қайда жүрсем сен - күш, арым, Сүйемін дидарыңды, мен құшамын. – деп Мұқағали жырлай келе «Қайда жүрсем, қамқоршым Отаным бар. Қапа болма мен үшін, неғыласың,- деп сабырға шағырып, бекерге аландамауын өтінеді. Тағы бір өлеңінде «Бармын ғой, Тірімін ғой, Қасыңдамын. Өлмеймін, мен өзіндей асылданмын! – деп анасының қандай биік екенін бір көрсетіп қояды.

Енді өлеңдерінің құрылымына да тоқталсам, мұнда да ұқсастық бар.

Мысалы Мағжан Жұмабаевтың «Анама» өлеңі мен Мұқағалидың «Анашым» өлеңінің буын, бунақ сандары да бірдей.

«Анама»

Мағжан Жұмабаев

Өмірімнің қап-қараңғы түнінде - 11 буын, 3 бунақты – а

Еш не білмес түсім бе, я өңім бе? – 11 буын, 3 бунақты – а

Оң менен сол,от пенен су айырмас, - 11 буына, 3 бунақты – б

Күшсіз,әлсіз есім білмес күнімде,-11 буын, 3 бунақты – а

Құшағына алдың,сүйдің сен,анам, - 11 буын, 3 бунақты – в

Ренжу жоқ,барлық сөзің:»Жан,балам!» – 11 (10) буын, 3

бунақты – в

Шеше, сен бақыттысың!

Мұқағали Мақатаев

«Шеше, сен бақыттысың! Жыламағын. – 11 буын, -а

Жай түсіп жатқанда да құламадың. – 11 буын, - б

Тәңіріңнен мен едім ғой сұрағаның, - 11 (12) буын - б

Сондықтан жыламағын, жыламағын! – 11 буын - а

Мағжан Жұмабаев, Сергей Есенин, Мұқағали Мақатаевтың өлеңдеріне салыстырмалы талдау жасай отырып, біз ақындардың шығармашылығында ғана емес, олардың тағдырында да ортақ нәрсе таптық. Үш ақын өмірде бір-бірін көрмеген, білмеген, кездеспеген болса да, әдебиеттің күре жолында тоғысқан деуге болады. 19 ғасырдың аяғы мен XX ғасырдың бірінші жартысында туған, халықтың рухын бойына сіңірген үш талант орыс және қазақ халқының ең сүйікті ақындары болды. Тіпті кей сыншылдар бұл

ақындар арасында еш ұқсастық жоқ, себебі әр дәуірдің өкілдері, тіпті ұлттары өзге, яғни менталитеті басқа деп байлам айтқан. Алайда бұл пікірмен мүлдем келіспеймін. Осы мақаламда қарсы пікір айтып, дәлел келтіруге тырыстым.

М. Жұмабаев пен М. Мақатаевтың поэзиясы, әсіресе, Егемен Қазақстан халқы өзін, тарихын, өзіндік мәдениетін сезіне бастаған кезде өзекті бола түсуде. Бүгін біз тарих алдындағы парызымызды орындап жатырмыз. Ақындардың поэзиясы – өзектілігінде, өзекті дегенін – өлместігі. Мынадай сұрақтар туындайды: олар өмір бойы неге мойындалмады? Неліктен жалғыз болды? Неліктен бізде адамдарды қайтыс болғаннан кейін ғана бағалай бастайды?

Үш таланттың тағдыры, сондай-ақ көптеген өзге де талантты тұлғалардың тағдыры өте қайғылы болғанын білеміз. ИЯ..., адамдар оларды түсінбеді, мүмкін олардың талантын көрді, бірақ мойындағысы келмеді. Мұндай өмірде болып тұрады. Бір әнде:»Таулардың биіктігі қасында байқалмайды» делінеді.

Адамдар! Таланттарды өмір бойы бағалайық. Олардың кейбір кемшіліктеріне назар аудармаңыз. Жұмабаев, Есенин, Мақатаевтың жақсы қасиеттері әлдеқайда көп. Олардың шығармаларын зерттей отырып, біз Отанды сүюге және қорғауға, табиғатты қорғауға, адамдар мен жануарларды сүюге, аналарды және жанына жақын жандарды бағалауға үйренеміз. Бұл, менің ойымша, адамдардың өміріндегі ең басты, ең құнды қасиет.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Қазақ әдебиеті 9-сынып. «Мектеп» баспасы. 2013 ж

2 Мағжан Жұмабаев «Сүй жан сәулем» Атамұра

3 Қазақ әдебиеті 11-сынып. «Мектеп» баспасы. 2015 ж

4 Лавров А. Е. «Поэзия Сергея Есенина». Москва, 2008ж.

5 Мақатаев М. «Үш бақытым» Алматы, 2009ж.

6 <http://adebiportal.kz/kz/news/view/14658>

ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕГІ ЗООНИМДЕРДІҢ ЭТИМОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

ЗАЙНИДЕНОВА Ж. Ж.

9 сынып оқушысы, Қоскөл ЖОБМ КММ, Павлодар облысы, Ертіс ауданы

АСЫЛБЕКОВА С. Т.

ғылыми жетекшісі, қазақ тілі мен әдебиет пәнінің мұғалімі,

Қоскөл ЖОБМ КММ, Павлодар облысы, Ертіс ауданы

Түркі тіл білімінде жан-жақты зерттеуді қажет ететін ономастиканың күрделі бір саласы – зоонимика. Зоонимика – ономастиканың аң, мал, құс атауларын зерттейтін бөлімі.

Жалпы тіл білімінде ономастика саласы жан-жақты зерттеліп жатқанымен, зоонимдерге аз мөлшерде көңіл бөлінген. Осы бағытта қазақ тіл білімінде академик Ә. Т. Қайдардың «Қазақтар ана тілі әлемінде» атты 3-томдық этнолингвистикалық зерттеу еңбегі («Адам», «Қоғам», «Табиғат») мен бірнеше тілші ғалымдардың мақалалары жарық көрді. Мысалы, «Қазақ тіліндегі кейбір зоонимдердің этимологиясы туралы» мақаласында Нұргелді Уәлиұлы бүркіт, кезқұйрық, құркылтай тәрізді құстардың; шегіртке, кесіртке деген жәндіктердің; сайғақ, мүйізтұмсық, қолтырауын тәрізді хайуанаттар атауларының төркініне зер салады. Қ. С. Қалыбаева «Түркі тілдеріндегі зоонимдік фразеологизмдер» атты мақаласында түркі тілдеріндегі мал атауларының қатысуымен жасалған фразеологизмдерді өзара салыстыра келіп, олардың ортақ түрлері сақталып қалғанымен, арасындағы айырмашылықтар да аз еместігін айтады. Ф. А. Қажанова, Ж. М. Омашевалардың «Қазақ тіліндегі зоонимдері бар мақал-мәтелдердің құрылымдық-семантикалық ерекшеліктері» атты мақаласында құрамында зоонимдер кездесетін мақал-мәтелдердің құрылымы мен семантикалық белгілері қарастырылған. Зерттеу материалын талдаудың негізінде мақал-мәтелдердің жалғаулықсыз және құрмалас сөйлемдер арқылы жасалатыны анықталғаны айтылады. «Зоонимдердің ономастикада алатын орны» атты мақаласында Г. Т. Кәріпжанова: «Қазақ тіл білімінде зоонимдер зерттеуді қажет ететін ономастиканың бір саласы болып отыр. Зоонимдердің атаулары, типтері, тақырыптық және сөзжасамдық сипаты, фразеологизмдер, мақал-мәтел құрамында жұмсалуды, аталымдардың тілдік сипаты зерттеу нысанына алынуы тиіс мәселе» [1,56] деп атап көрсетеді. Жануарлар мен аң-құстар атаулары Исенова Фатима Куанышевнаның «Зоонимы русского и казахского языков», Линко

Татьяна Вениаминовнаның «Зоонимы в казахском и русском языках» деген тақырыптарға жазылған диссертацияларында жан-жақты әрі жүйелі түрде сөз болады. Сонымен қатар, татар тіл білімінде Садыкова Зифа Рашитовнаның «Зоонимическая лексика татарского языка» атты құнды еңбегі жарық көрді. Бұл еңбегінде авторзоонимдерді үй жануарлары, жыртқыш аңдар, үй құстары мен жыртқыш құстар, жәндіктер, балықтар деп, жеке-жеке топтастырып, басқа туыстас тілдердің деректерімен салыстырып, сөздердің этимологиясын толықтай ашуға тырысқан.

Біз мақаламызда қазақ тіліндегі зоонимдердің бірқатарына тоқталып, ол атаулардың құрамы мен семантикасына, яки шығу тегіне барлау жасауды мақсат еттік. Сонымен, алдын ала жүргізілген талдау нәтижесінде, қазақ тіліндегі зоонимдерді жасалу тәсілдері бойынша былайша топтастырдық:

1 –ан формасы арқылы жасалған атаулар: арлан, тарлан, құлан, жылан, қабан, қабылан, қоян, құнан, қабылан, қыран, тышқан т.б.

2 -ын/-ен формасы арқылы жасалған атаулар: ақбөкен, құлын, күзен, інген, лашын, тұйғын, құзғын, шыбын т.б.

3 -қа/-ке формасы арқылы жасалған атаулар: шегіртке, кесіртке, құмырсқа, жұмыртқа т.б.

4 -ыр/-ар формасы арқылы жасалған атаулар: айғыр, сиыр, қасқыр, суыр, қошқар, арқар, сұңқар т.б.

5 -ек/-ық формасы арқылы жасалған атаулар: есек, мысық, борсық, тауық, балық, сүлік, көбелек т.б.

Осындағы бірінші топқа жататын атаулардың сонындағы –ан қосымшасын бір кездері дербес сөз болған, кейінірек түбірге кірігіп кеткен «аң» сөзі деп қарауға болады. Ал екінші топқа жатқызылған атаулар құрамындағы «-ын/-ен» формалары «ан» тұлғасының өзгеріске ұшыраған варианттары десек, шындықтан алыстай қоймаймыз. Бұл арада түркі тілдеріне тән сингармонизм заңының ықпалы айқын байқалады.

Енді кейбір зоонимдердің этимологиясына тоқталайық.

Шегіртке – шырылдақ дауысты секіріп жүретін қос қанатты жәндік. Қазақстан ландшафтының әр түрлі және жерінің кең байтақ болуына байланысты, елімізде шегірткенің 271 түрі кездеседі. Шегіртке сөзінің түп-төркіні секір етістігімен тығыз байланысты. Шегірткенің шөптен-шөпке ыршып, секіріп жүретіндігі бәрімізге мәлім. Атау да осыған байланысты пайда болған. Ш-с дыбыстарының алмасуы қазақ тілінде қалыпты құбылыстардың бірі. Махмұт Қашқаридың «Түркі тілінің сөздігінде»: «Шекүрге – шегіртке

(оғызша). Түріктер бұл сөзді оның ұшардың алдындағы түріне қарап айтады. Шүпірлеген көп кішкентай балаларды, қарақұрым әскери қолды соған ұқсатады. Шекүрге тек сү – Шегірткедей (көп) әскер...» [2, 548], – деп көрсетіледі. Б.Сағындықұлы: ««Шегіртке» сөзіне қосылған =ке жұрнағының бұрынғы толық қалпы =қан. Н дыбысының түсіп қалғанын байқаймыз. Н дыбысын қалпына келтірсек, көмескіленген мағыналары да айқындала бастайды. Мысалы, «шегіртке» сөзінің түбірі «шег» морфемасы секіруді білдірсе, «уртқан» қазіргіше ұрған деген мағынаны білдіреді»[3,58], – деп өзінің тұжырымын айтады. Татар тіл білімінде де: «Чикерткә «кузнечик», «стрекоза». Фонетические варианты этого слова: сикертчә (заказ.-мам), сикерткә (злт.), чигеркә/чигерткә (миш.д.). Это название восходит к корню сикер – «прыгать», «скакать» [4,94], – осындай мағына береді. Кесіртке – қабыршақтылардың бір отряд тармағы. Қазба қалдықтары триас кезеңінен сақталған, жыландардың арғы тегі болып саналады. Бұл жәндіктің кесіртке деп аталуы оның ерекше қасиетіне байланысты. Кесіртке сөзінің түп-төркіні кес етістігінен шыққан. Олай деуге себеп, кесірткенің кейбір түрлері жауынан құтылу үшін ұсталған құйрығын үзіп тастап кете береді екен. Бұл құбылыс биологияда аутомия деп аталады. Қарлұқ-ұйғыр тобында кесіртке сөзі «кеслен» түрінде айтылады. Татар тіл білімінде мынадай мәлімет бар: «Кәлтә йылан «ящерица». Кәлтә белән йыланның теле бер (букв.: «ящерица и змея говорят на одном языке»; «быть единым в чем-либо»). Дialeктым синонимом этого слова является: кисәркә (срг. мел. кузн.), кәсәртке (перм., кр.-уф.). Кисеркәнең қойроғы киселеп қала бит, тотсаң (менз.). Слово кәлтә персидского происхождения, означает короткий; кес- и кәрт- «резать», «делать отметки, зарубки» [4, 60].

Арыстан – мысық тұқымдасына жататын ең ірі жартқыш жануар. Арыстан сөзі басқа туыстас тілдерде фонетикалық өзгеріске ұшыраған. Түрік тілінде – «аслан». Арсты-аң/ арслы-аң – «ақырған аң». Бұл сөз – арс-арс еткен аң деген мағынаны береді. Көне түркі сөздігінде: «Arslan – лев. Arslan kokrasa at ayagi tusalir – когда рычит лев, у лошади заплетаются ноги; bori, tilku, arslan adiy ja tonuz senindin qutulmaz olur avda tuz – волк, лиса, лев, медведь или кабан не спасутся от тебя, непременно погибнут на охоте» [4,55] деген мысал келтірілген.

Қоян – сүтқоректілердің бір тұқымдасы, 8 туысқа бөлінетін 50 түрі бар. Бұлардың ішінде тез жүгіруге, ін қазуға, жүзуге, ағашқа өрмелеуге бейімделген түрлері кездеседі.

Жоғарыда берілген сөздердің қатысуымен жасалатын фразеологиялық тіркестерге тоқталсақ. Шегірткенің айғырындай. Кіп-кішкене болып алып, қыдындап ақылсынған адам туралы айтылады. Шегірткенің айғырындай мінірендеп-ақ болды осы немен. (А. Т.) [4,563].

Арыстандай құтырды. Аласұрды, жанын жеді. Зарлық бала ойнайды. Арыстандай құтырып («Мұңлық-Зарлық») [4,64].

Арыстан жүректі. Қаймықпайтын, тайсалмайтын, өжет. Көркиден пілдей қуатты, Тағы арыстан жүректі, Аплатон, Сократ ақылды, қаһарман, ғали білекті. (Абай) [4,64].

Арыстанның аузына кетті. Ажал араны, алыс жер, қиыр шет. Нұрқан: - әпкетті, әпкетті ғой, ойбай! Арыстанның аузына әпкетті ғой, қайран ағатайым. (М. Әуезов) [4, 65].

Аш арыстандай ыңыранды. Ашу қысып, күңіренді, күйзелді. Ордада отыр Зарлық хан аш арыстандай ыңыранып. («Мұңлық-Зарлық») [4,90].

Тілімізде «Аң патшасы – арыстан» деген қолданыс бар. Арыстанның патша болуының себебін қазақтың мына мақалынан көреміз: «Арыстанда қырық кісінің ақылы мен бір кісінің күші бар, Жолбарыста қырық кісінің күші мен бір кісінің ақылы бар».

Жерден жеті қоян тапқандай. «Қуану» мағынасын беретін бұл тұрақты тіркестің қалыптасуы туралы бірнеше пікір бар. А. Машанов бұл тіркестің қолданысын аспан әлеміне қатысты қарастырған. Моңғол, Қытай, Парсы елдерінде «айда қоян бар» деген аңыз кездеседі. Ай жарық кезде қозатын ұстамалы ауруды «қояншық» деп атайды. Осы сөздің өзі Ай мен қоянның байланысы бер екенін аңғартады. Ал «Жерден жеті қоян тапқандай» деген сөзге қатысты әзірге айтарымыз мынау: Қоянды ай жануары мағынасында түсінсек, әрі Айдың «жеті қат көкте» екенін ескерсек, қолы немесе төбесі жеті қат көкке жеткендей (болды) деген тіркесті еске алсақ, онда «жеті қат көктен тілегенін тегіс жерден берді» деген мағынаға келеді дейді. Ал Ө. Ж. Хазимова оның мәнін түркі тілдес алтайлықтардың түсінігімен және тілімен байланыстырады. Оларда бас сүйегі бүтін өлген қоянды, тіпті болмаса, тек оның бас сүйегін тауып алудың өзі «ардіна» (бақыт) деп аталады. Ал жеті саны қазақ халқындағы киелі жеті санымен байланыс негізінде алынуы мүмкін.

Қорыта келгенде айтарымыз, тіліміздегі зоонимдердің этимологиясын ашу арқылы халқымыздың этникалық сарасанасының даму сатыларын тануға кеңінен жол ашылады. Сондықтан, осы

бағытта тарихи зерттеулер жүргізу ісі алдағы уақытта жалғасын табуы тиіс.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Кәріпжанова Г. Т. Зоонимдердің ономастикада алатын орны // Избранные работы по лингвистике. Сборник работ, посвященный 50-летию профессора, д. ф. н. З. К. Темиргазин. - Павлодар: ЭКО, 2010., – 196 б.

2 Махмұт Қашқари. Түркі тілінің сөздігі (Диуани лұғат ит-түрік): 3 томдық шығармалар жинағы. – Алматы: ХАН.,-6756.

3. Сағындықұлы Б. Қазақ тілі лексикасы дамуының этимологиялық негіздері. Монография. - Алматы, Санат, 1994., - 168 б.

4 Садыкова З. Р. Зоонимическая лексика татарского языка. Казань: Татарское кн. изд-во, 1994., – 620 б.

ҚАЗАҚ ТІЛІНІҢ ЦИФРЛЫҚ ОРТАДАҒЫ ҚОЛДАНЫСЫ МЕН ДАМУЫ

КАБЫЛБЕКОВА А. М.

қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімі, Ы. Алтынсарин атындағы № 1, ЖББМ, Степногорск қ.

ӨМІРЗАҚ А.

6-сынып оқушысы, Ы. Алтынсарин атындағы № 1 ЖББМ, Степногорск қ.

Қазіргі әлемде цифрлық технологиялар өмірдің барлық салаларына кеңінен енуде. Бұл жағдай қазақ тіліне де өз «серін тигізуде, тілдің қолданылу аясын кеңейтіп, дамуына жаңа мүмкіндіктер ашуда. Интернет, әлеуметтік желілер және жасанды интеллект сияқты цифрлық орталар қазақ тілінің қолданылуы мен дамуына жаңа көзқарас қалыптастыруда. Мақалада қазақ тілінің цифрлық ортадағы қолданысының ерекшеліктері, проблемалары және болашағы қарастырылады.

Интернет және қазақ тілі

Интернет қазақ тілінің жаңа алаңына айналды. Қазақ тіліндегі веб-сайттар, блогтар, форумдар, онлайн-кітапханалар саны артуда. Бұл тілдің кең аудиторияға қолжетімділігін қамтамасыз етіп, ақпарат алмасуды жеңілдетеді.

Веб-сайттар мен порталдар:

Қазақстан Республикасының Президентінің сайты, Үкіметтің сайты және министрліктер мен ведомстволардың сайттары қазақ тілінде ақпарат береді. Бұл мемлекеттік тілдің ресми қолданысын көрсетеді.

Ақпараттық порталдар: Қазақ тіліндегі жаңалықтар сайттары мысалы, Azattyq.org, Bag.kz, Stan.kz) елдегі және әлемдегі оқиғаларды қазақ тілінде жариялайды.

Мәдени-ағартушылық сайттар: Abai.kz, Qamshy.kz сияқты сайттар қазақ мәдениеті, әдебиеті және тарихы туралы мақалалар, зерттеулер жариялайды.

Онлайн – кітапханалар: Қазақ әдебиетінің классикалық және заманауи үлгілері онлайн-кітапханаларда қолжетімді. Бұл әдебиетті оқушыларға ыңғайлы етіп, кітап оқуға деген қызығушылықты арттырады.

Онлайн-білім беру платформалары: Қазақ тілін үйретіге арналған платформалар (BilimLand, iTest, IMekterp және т.б.) қазақ тілін үйренуге ынталы жастарға көмектеседі.

1-сурет Қазақ тілін үйретіге арналған платформалар

Әлеуметтік желілер және қазақ тілі

Әлеуметтік желілер қазақ тілінің қолданылу аясын едәуір кеңейтті. Facebook, Instagram, Twitter, Telegram сияқты платформаларда қазақ тіліндегі контент көбейіп келеді. Бұл тілдің қарым-қатынас құралы ретіндегі маңыздылығын арттырады.

Тілдік белсенділік: Әлеуметтік желілерде қазақ тілінде пікір алмасу, жаңалықтар жариялау, әртүрлі тақырыптарда талқылаулар

жүргізу белсенді жүргізілуде. Бұл тілдің қоғамдық өмірдегі рөлін арттырады.

Мемдер мен контент: Әлеуметтік желілерде қазақ тіліндегі мемдер, қысқа видеолар және басқа да контент жасалады. Бұл тілдің жастар арасындағы танымалдығын арттырады.

Тілдік қауымдастықтар: Әлеуметтік желілерде қазақ тілін қолдауға және дамытуға бағытталған қауымдастықтар тілдік жобалар мен акцияларды ұйымдастырды.

Таблица 1: Әлеуметтік желілердегі қазақ тілінің қолданысы

Әлеуметтік желі	Қолданушылар саны (болжаммен)	Қазақ тіліндегі контент
Facebook	3-4 млн	Жаңалықтар, пікірлер, топтар, қауымдастар
Instagram	5-6 млн	Фотолар, видеолар, блогтар, челленджер, қазақ тіліндегі хэштегтер (# қазақша)
Twitter	1-2 млн	Микроблогтар, пікірталастар, жаңалықтар
Telegram	7-8 млн	Каналдар, топтар, жеке хабарламалар (боттар)
TikTok	4-5 млн	Қысқа видеолар, челленджер, трендтер

Жасанды интеллект және қазақ тілі

Жасанды интеллект қазақ тіліне жаңа мүмкіндіктер ашуда. Машиналық аударма, сөздіктер, сөйлеуді тану және мәтінді синтездеу сияқты технологиялар қазақ тілінің қолданылуын кеңейтіп, оны цифрлық ортаға бейімдеуге көмектеседі.

Машиналық аударма: Google Translate, Yandex Translate сияқты және керісінше аударуды жеңілдетеді.

Google Translate

2-сурет: Google Translate-тегі қазақша – ағылшынша аударма

Сөздіктер мен тілдік ресурстар: Онлайн сөздіктер, морфологиялық талдау құралдары және басқа да тілдік ресурстар жасалуда. Бұл қазақ тілін зерттеуді және қолдануды жеңілдетеді.

Сөйлеуді тану мен мәтінді синтездеу: Жасанды интеллект технологиялары қазақ тілінде сөйлеуді тануға және мәтін құруға мүмкіндік береді. Бұл дауыстық көмекшілер, мәтіндік хабарламалар және басқа да қолданбалар жасауға мүмкіндік береді.

Чат-боттар: Қазақ тіліндегі чат – боттар жасалуда, олар пайдаланушыларға ақпарат беруге, сұрақтарға жауап беруге және әртүрлі қызметтер көрсетуге көмектеседі.

Қазақ тілінің цифрлық ортадағы мәселелері

Қазақ тілінің цифрлық ортадағы дамуында бірқатар мәселелер бар:

Контенттің аздығы: Қазақ тіліндегі цифрлық контент басқа тілдерге қарағанда әлі де аз.

Сапа мәселесі: Қазақ тіліндегі онлайн-ресурстардың сапасы төмен, грамматикалық қазақ тілінде басқа тілдерге қарағанда әлі де жеткіліксіз дамыған.

Техникалық қолдаудың жеткіліксіздігі: Қазақ тілін қолдайтын құралдар мен технологиялардың жеткіліксіздігі (мысалы, автоматты түрде тексеру, сөйлеуді тану).

Тілдік саясаттың жеткіліксіздігі: Мемелкеттік қолдау мен қаржыландырудың жеткіліксіздігі.

Тілдік стандарттардың сақталмауы: Әлеуметтік желілер мен интернетте қазақ тілінің нормаларының сақталмауы.

Адами ресурстардың тапшылығы: Қазақ тілінде сапалы контент жасайтын мамандардың жетіспеуі.

Қазақ тілінің цифрлық ортадағы болашағы

Қазақ тілінің ортадағы болашағы зор. Тілдің дамуына ықпал ететін бірқатар факторлар бар:

Технологияның дамуы: Жасанды интеллект, үлкен деректер және басқа да технологиялардың дамуы қазақ тілінің қолданылу аясын кеңейтеді.

Контенттің көбеюі: Қазақ тіліндегі цифрлық контенттің көбеюі тілдің танымалдығын арттырады.

Тілдік саясаттың қолдауы: Мемлекеттік қолдау мен қаржыландырудың артуы тілдік жобаларды жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Қоғамдық белсенділік: Азаматтардың қазақ тілін қолдауға және дамытуға деген белсенділігі тілдің болашағына оң әсерін тигізеді.

Жаңа буынның тілге деген қызығушылығы: Жастардың технологияларғы деген қызығушылығы қазақ тілінің цифрлық ортада дамуына ықпал етеді.

Қорытынды

Қазақ тілінің цифрлық ортадағы қолданысы мен дамуы қазіргі заманның маңызды мәселелерінің бірі болып табылады. Интернет, әлеуметтік желілер және жасанды интеллект сияқты технологиялар қазақ тілінің жаңа мүмкіндіктерге ие болуына жол ашады. Бұл процесс қазақ тілін сақтауға, дамытуға және жаңа ұрпаққа жеткізуге мүмкіндік береді. Алайда, бұл салада бірқатар мәселелер де бар. Осы мәселелерді шешу және қазақ тілінің цифрлық ортадағы болашағын қамтамасыз ету үшін мемлекеттік қолдау, қоғамдық белсенділік және технологиялық даму қажет.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Қазақстан Республикасының «Тіл туралы» Заңы.

2 «Қазақ тілінің ұлттық корпусы» жобасы.

3 Қазақ тіл білімінің және әдебиеттанудың өзекті мәселелері.

4 «Sozdik.kz» онлайн сөздігі.

5 <https://site-2157478.mozfiles.com/files/2157478/logobox/98405249/logo-default-bcf98edfb02d90621eeb97945f0da88f.jpg>

6 <https://tildaryn.kz/wp-content/uploads/2017/09/sozdik.jpg>

МӘШҲҮР ЖҮСІП КӨПЕЕВ ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ АФОРИЗМДЕР

КАЗЕЗ Г.

7-сынып оқушысы, №2 Майқайың ЖОББМ

АЛИМОВА А.

6-сынып оқушысы, №2 Майқайың ЖОББМ

АЛИМОВА А. К.

қазақ тілі және әдебиеті пәні мұғалімі, педагог-зерттеуші, педагогика ғылымдарының магистрі, №2 Майқайың ЖОББМ

Қазіргі кезде қазақ тіліне әлеуметтік сұраныстың жоғарылауы сөйлеу тіліне тән ұлттық ерекшеліктерді айқындауды қажет етіп отыр. «Сөйлеу әрекетінде жалпылықпен қатар әр ұлттың дүниетаным ерекшелігінің тілдік бейнесі көрсетіледі. Ұлттық ерекшеліктің белгісі сөйлеу актісінің берілуінен көрінеді. Сөйлеу

актілерінің тілдік көрінісі ұлттық ерекшелікке бай». Ұлттық ерекшелікке толы сондай құндылықтар қатарына біз афористік ойлау үлгілерін енгізе аламыз. Қазіргі жоғары қарқынмен дамып келе жатқан, ақпараттар ағыны тасқындаған, техникасы қарыштаған заманда, уақыты шектеулі тіл тұтынушыға нағыз қысқа әдеби жанр – афоризмдер өте ыңғайлы, әрі ойына ой қосу, пікір түйю, ойын өзгеге жеткізу үшін афоризм көмегі керек екені белгілі.

Көркем әрі кемел ойға суарылған афоризмдердің ақынның жалпы шығармашылығында жиі кездесуі – М.Ж.Көпейұлының қуатты ойын, кемел білімінің өрісін танытып, халық тілі қайнарынан нәр алғандығының айғағы бола алады. Мәшһүр Жүсіп афоризмдері оның ой қуаты мен көркемдік шеберлігін бір арнаға тоғыстырған дүниетаным тереңдігінен туғандығы дәлелдеуді қажет етпейді. Мәшһүр Жүсіптің афоризмдері өміршең. Қаламгердің жеке шығармашылығы аясымен тұйықталып қалмай, әдеби тіл қорынан лайықты орнын алатыны сөзсіз. Халық тілінің төл туындысына айналып, әдеби тілді байытуға зор үлес қосады.

Мәшһүр Жүсіп Көпейұлының афоризмдерін бірнеше тақырыптық топқа жіктеуге болады. Біз ғылыми жобамызда қойған мақсатқа сай Мәшһүр Жүсіп афоризмдерін топтап шықтық.

Тіл туралы афоризмдері:

Дүниедегі ең асыл тіл – араб тілі, одан кейін түрік тілі, түрік тілінің ішіндегі гаухары – қазақ тілі; Қазақ тілінен асыл, қазақ тілінен бай тіл жоқ. Сол ата-бабаның бай тілі болған қазақ тілін осы күнгі қазақтың жалғыз білмейді. Егер қазақ тілін білсе, дін де осында, білім де осында. Солай болғандықтан бұрынғы өткен ата-бабаларымыз бәрі жақсы болып, әулие болып өтті; Түрік тілінің ішіндегі гаухары – қазақ тілі.

Сөз өнері туралы афоризмдері:

Көңіл – кен, мол қазына, сөз – бір жауһар;

Өнердің ең асылы- сөз;

Қандай сәулетті сарайлар болсын, қандай сымбатты, не болмаса кескінді суреттер болсын, қандай әдемі ән, күй болсын, сөзбен сөйлеп, суреттеп көрсетуге болады. Бұл өзге өнердің қолынан келмейді;

Қылыш бірді жайратар, тіл мыңды жайратар;

Мың сөз де бір істің жарымына татымайды;

Мың сөзді бір сөзбен тоқтатар;

Мыңға татыр бір сөз бар;

Мақтан тілге – мың бәле;

Мың батпан жүк көтерген кісі бір ауыз сөккен сөзді көтере алмайды;

Көп сөздің емі – бір – ақ сөз, құр сөзге дауа жоқ.

Дін туралы афоризмдері:

Ораза, намаз – пенденің міндетті ісі; Құдайдың жақсылығы басында тұр; Бұл дүние ақыреттің егіні екен, Уақытында жалқау болмай егу екен; Тақыр жерде - тайғақ бар, Тәңірім онан сақтасын. Бату жерде - пәле бар, Машайық онан сақтасын.

Денеңде жан барына нансаң, Құдай да бар;

Екі молда бір кісі, бір молда жарты кісі;

Молда өзін бір алдайды, өзгені екі алдайды;

Құдай-бір, пайғамбар-хақ, құран- біл шын,

«Бұйырған шарияттың қылса ісін.

Кедейлік туралы афоризмдері:

Кедейлік үш ағайынды болады: үлкені – кежірлік, ортаншысы – еріншектік, кенжесі – ұйқы; Арқаны кедейліктің – еріншектік; Кежірлік – кедейліктің ордасы, біл; Ер жігіт шешен болып, малсыз қалса, Рас деп, айтқан сөзің шын болмайды; Кедей болар кері кеткен, ұйқысы мол, Сайрап келіп тұрады үш қара жол. Кедейліктің бір үлкен жерік асы, жаман қатын бар үйден үзбейді қол.

Адам бойындағы жақсы, жаман қасиеттер туралы афоризмдері:

Білімі көп, пайдасы жоқ адам – мал ішпейтін сормен тең, іске жаратқан, көпке таратқан адам – жан-жағы суат көлмен тең; Шын жақсының бойында болмас кегі; Ақымақ адам мақтанар: «батыр» - десе, Ақылды адам ұнатар: «пақыр» десе; Ай- қараңғы, күн - бұлт: түн деменіз, Біреу - жарлы, біреу- бай: күндеменіз!;

Есті адам – қанағатты.

Қанағатты адам тиянақты.

3Тиянақты адам көнтерлі.

Көнтерлі адам қайғысыз.

Қайғысыз адам бақытты.

Ендеше есті адам бақытты болады;

Бір адам бар: өрік, мейіз ағашы сықылды,

Жемісінен дүние жүзі баһра алады.

Бір адам бар терек сықылды,

Отқа отын болғаннан басқаға жарамайды.

Талап, білім, еңбек туралы афоризмдері:

Не нәрсе талаптансаң табылады; Ғибрат ал: жақсыларға жақын жүріп; Дүниеде болсаң жақсы, ат қалады, Ұстадан – тат, молдадан

хат қалады; Білгеннің жүрген жері – бәрі жарық; Ер егіз болса, жалғыз еңбек – егіз;

Ғибрат ал: жақсыларға жақын жүріп,

Қаша гөр жамандардан аулақ шеттей!

Не нәрсе талаптансаң табынады,

Опа жоқ: ер жігітке жапа шекпей

Алмассың егінді орып, тұқым сеппей!

«Қанағат, көп білдім!»- деп, айтпа өнерге,

Көре бер басқалардың азын көптей.

Мемлекеттік құрылым туралы афоризмдері:

Хан біреу болса да, ел түзелер, хан екеу болса, ел бұзылар;

Екі әкімге бірдей қызмет етуге болмайды;

Елін сатып асаған, екі-ақ күн жасаған;

Бірлікті ел бұзылмас;

Кедей елдің көшбасшысы көп болады,

Кері кеткен елдің кеңесі көп болады;

Төленгіті билеген төре оңбайды,

Қатыны билеген ер оңбайды,

Бұралқысы билеген ел оңбайды.

Рухани – мәдени өмір туралы афоризмдері:

Заманы бірдің амалы бір;

Әр заманда бір көреген;

Надандық жұттың бір түрі, адалдық құттың бір түрі;

«Мәшһүр»- деген атақ жақсыға да, жаманға да бірдей атақ;

Ақырғы мақтауға қалдыратын жұмыс- ашу келгендегі сабыр мен ақыл, Арты сөгіске қалдыратын жұмыс- орынсыз жердегі ашу.

Кәсіпшілік, шаруашылық және құрылысқа байланысты афоризмдері:

Еңбекті екеу болар;

Доңыздың ісі – бір басқа, диқанның ісі – бір басқа;

Диқан болсаң қос егізің тең болсын, шаруа болсаң қос етегің кең болсын;

Су келтірер бір кісі, егінді егер мың кісі;

Мың кәсіпке талпынсаң, бір кәсіптен айырыласың;

Егістікті бір рет сыйламасаң, онда ол сені тоғыз рет қинайды;

Шаруаның мұны бір, //Бұзылғандардың жыны бір;

Көсеуің ұзын болса, қолың күймейді, // Ағайының көп болса, адам тимейді.

Сауып ішсең, мың күндік, // Сойып жесең бір күндік;

Жайлауы жақсының әр бұтасының түбі - бір кесек ет;

Шаруаның мұны бір;
Орақта бір күн кешіксең, жүз күн өкінесің;
Жүз пышақта бір сап жоқ;
Екі дөңгелегі бүтін арба тез жүреді;
Бір кірпіштен үй салмас.

Ұлттық тәлім-тәрбиенің кені болып табылатын Мәшһүр Жүсіп Көпеевтің афоризмдерін зерттеген сайын олардың құндылығы арта түсетіндей. Мәшһүр Жүсіптің туған халқына, отанына, тіліне, салты мен дәстүріне ислам өркениетіне деген зор құрметінің ерекше маңызды мәні бар. Қазіргі жағдайда оның афоризмдері егеменді еліміздің жастарын елге, жерге, тілге, дінге, салт-дәстүрімізге құрметін арттырып, оларға ізгілік нұрын сіңіруге, отаншылдық рухты тәрбиелеуге көмектеседі.

Демек, Мәшһүр Жүсіптің әрбір афоризмін ұлттық санаға түрткі болу, қозғау салу және ояту мақсатында қолдануға болады. Оның афоризмдері – терең ойға құрылған, жан-жақты байыптау барысында алынған, барынша қысқа да ықшам, көркем келісіммен келген, нақты бір автордың қаламынан туған тиянақты ой жүйесі.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Тұрышев А.Қ. М-Ж. Көпеев шығармаларының этномәдени лексикасы (Монография), «Кереку» баспасы, –Павлодар, 2004. 465 б.;

2Тұрышев А.Қ. Мәшһүр-Жүсіп шығармаларындағы заттық мәдениет лексикасы. (Монография), I том. «Кереку» баспасы. – Павлодар, 2008. – 273 б.;

3Тұрышев А.Қ. Мәшһүр-Жүсіп шығармаларындағы рухани мәдениет лексикасы. (Монография), II том. «Кереку» баспасы. – Павлодар, 2008. – 228 б.;

4Тұрышев А.Қ. Мәшһүр-Жүсіп шығармаларындағы мифологиялық мәдениет лексикасы. (Монография), III том. «Кереку» баспасы. –Павлодар, 2008. – 131 б.;

5Тұрышев А.Қ. Мәшһүр-Жүсіп шығармаларындағы метрологиялық терминдер. (Монография), IV том. «Кереку» баспасы. –Павлодар, 2008. – 124 б.;

6 Тұрышев А.Қ. Мәшһүр-Жүсіп шығармаларының этномәдени аспектісі. (Монография), V том. «Кереку» баспасы. –Павлодар, 2008. – 246 б.

7 Шаймерденұлы Е. Қазақ афоризмдері. – Алматы: «Кітап», 2012. – 320 б.

8 Шаймерденұлы Е. «Мәңгілік мұра» (Ой- қазына: афоризмдер, канатты ойлар). – Алматы: «Өлке» баспасы, 2003.

МӘШҲҮР-ЖҮСІП КӨПЕЕВ ШЫҒАРМАСЫНДАҒЫ – ЕДІГЕ БИ

КАНЗЕЛХАН А.

қазақ тілі мен әдебиет пәнінің мұғалімі, Песчан №2 ЖББМ,
Павлодар облысы

СЕМБАЙ Б.

9-сынып оқушысы, Песчан №2 ЖББМ, Павлодар облысы

Ел арасында өзінің тапқырлығымен, ерлігімен талай аңыз-хикаялардың, жыр-дастандардың кейіпкеріне айналған Ер Едіге туралы аңыз-әфсана көп. Қазақта Едіге есімді үш адам болған көрінеді. Мәшһүр Жүсіптің жазбасы бойынша - Ер Едіге, Өз Едіге, би Едіге деген адамдар болыпты. Ер Едіге Токтамыс ханның заманында болып, ертегі болып айтылып келген. Өз Едіге Кіші жүзден шыққан... Би Едіге, Айдабол, пәлі Төлебайдың баласы. Біздің қарастырып отырғанымыз XVII ғасырдың аяғы -XVIII ғасырдың екінші жартысында өмір сүрген, атақты би-шешен, қазақ халқының сыртқы жауларға тойтарыс беру ісінде зор еңбек сіңірген мемлекет қайраткері – би Едіге. Ғұлама шежіреші Мәшһүр Жүсіп «Біздің қазақта атақты, даңқты үш батыр болған. Бірі ер Едіге, бірі қара Қыпшақ Қобыланды, бірі тамадан шыққан Шора батыр», - дейді тағы да бір аңыз-әңгімесінде [1.156.].

Едіге би кім десеніз, Мәшһүр-Жүсіп Көпейұлының қаламынан туған «Едігенің алғашқы билігі», «Едігенің Тоғаспен құда болуы», «Едігенің көрген түсі», «Едігенің соңғы билігі» деп аталатын этнографиялық әңгімелерден оның айшықты тұлғасын, адами бітімін қапысыз тануға болады.

Мәшһүр Жүсіп шежіресінде «Едігенің алғашқы билігі» атты әңгімесіне назар аударсақ, ұлы жүз Үйсін-Ошақты деген ел орта жүзден Малайсары Жәдігер деген таптан Құлназар деген адамды өлтірген екен. Сол тұста Құлназар жұрты Ошақтыдан:

– Ошақты, Құлназарға құн бермексің,

Алты «жаксы», жүз жылқы пұл бермексің!

Алты «жаксы», жүз жылқы пұл бермесен,

Тұлымды қыз, айдарлы ұл бермексің...деп ердің құнын сұрайды. Алайда Ошақты жұрты бұл сөзге мән бермей, құлағына

да қыстырмапты. Замандардан заман өткенде он төрт жасар Едіге арғын руынан жүз адамды ертіп, ердің құнын жоқтап ұлы жүзге аттанады. Ұлы жүз он кісіге бір үйден тігіп, күтіп алады. Үш жүздің басы қосылған бұл жиында ұлы жүздің атақты биі Төле би орта жүз кісілеріне қарап: – Алты атасын арқалап жүрген бар ма екен, жеті атасын жетелеп жүрген бар ма екен? Алмасың болса, мойным бар, асылың болса, қойным бар. Бү сөзімді ойлай бер,- десе керек. Сол кезде бала Едіге: – Ақсақал, кішкене мойныңызды бұрыңыз! Киіз кімдікі болса, білек соныкі. Ауыз кімдікі болса, сөз соныкі. Кен шыққан жеріне қайтып сыймайды, сөз шыққан жеріне қайтып сыймайды. Жарлық өзіңізден болды, жабдық та өзіңізден,- деген екен. Міне осылайша, ердің құнын екі -ақ ауыз сөзбен шешіп, өзінің асқан тапқырлығы мен шешендігін танытқан екен. Міне, осы оқиғадан соң Едігенің шешендігі ел арасында тараған-ды. Мәшһүр - Жүсіп Көпейұлының еңбектерінде «Едігенің Тоғаспен құда болуы» атты екі нұсқадан тұратын мына бір әңгімесіне Үйсін -Тоғас бидің елінде болған ұрыс-төбелестің салдарынан бір жүкті әйел баласынан айырылады. Сол баланы құрымкиізге орап, алып екі жақ дауласып, сол дауды шешуге билерге жүгінеді. Алайда барған бидің барлығы ердің құнын екі-ақ ауыз сөзбен шешкен Едіге баруды нұсқайды. Сөйтіп даулы топ Едігеге келіп, әділ төрелік беруімін сұрайды. Сол кезде киіздегі баланы ашып қараса, адам бейнесіне әлі айналмаған, түсік екендігін көріп, Едіге:

- Мұнда бастайтын бас жоқ екен,
Көретұғын көз жоқ екен,
Ұстайтұғын қол жоқ,

Жүретұғын аяқ жоқ екен [2.1506.]. Яғни он екі мүшесі түгелденбегендіктен бұл адам есебіне қосылмайды. Бұған күн бұйырылмайды, тек айып керек деп: ұрыс-төбелес болғандығы үшін, қатынға жақтасқандарың ат бастаған «тоғыз» айып тартындар, қатынды ұрғанға жақтасқандарың түйе бастатқан «тоғыз» айып тартындар,-деп әділ төрелік жасайды. Бұл билікке екі жақ та разы болып, еліне қайтады. Сонымен қатар осы әңгімеде Едігенің шешендігі танылатын тағы бір жайт орын алады. Бұл баласынан айырылып, қан жұтқан Жәңгір ханға айтқан көңіл сөзі еді:

Ақ сұңқар ұшты ұядан,
Қол жетпейтін қиядан.
Тұяғы б.тін тұлпар жоқ,
Қияғы бүтін сұңқар жоқ.

Тұлпардың тұяғы тасқа байласа, кетіледі,

Суға байласа жетіледі.

Теректен – бұтақ,

Теңізден – көбік.

Ақсұңқар әуелеп аспанға ұшты,

Алтын қоңырау үзіліп жерге түсті.

Хан, саған құдайдың бір жабдығы түсті,

Мойының жуан, көтересің күшті!

Көтермегенмен, қайтесің?!

Оны алған Құдай,

Одан да күшті, бұдан да күшті\....,-деген екен [2.112 б.]. Осы бір сөзден соң қайғысы сейілгендей, өлгені тірілгендей хан басын көтеріп, өмірдің ағысына қайта қосылғандай күйге енеді. Осылайша, Едіге өзінің асқан шешендігі мен тауып сөйлер тапқырлығымен елге сыйы артып, Тоғас би қызы Нақты Едігенің ұлына айттырылып, құда болады деседі. Және осы бірінші нұсқасында Нақтан Шаржау атты жалғыз бала дүниеге келеді.

Ал осы жырдың екінші нұсқасында Әуел Едіге, Орта Едіге, Ақыр Едіге деп осы үш Едігенің бірі болған -Едіге би деп береді. Бірде мешітте бата қылғанда би Едіге қолын жеңінен шығармай алақан жайыпты деседі. Сонда мешіт имамы қолды жеңінен шығарып жасаса, Алланың рақымы жауатынын жеткізеді. Сонда Едіге:

– Әуелі рақмет қайдан келеді? – депті,
– Жеті қабат көктен келеді,-депті.
– Жеті қабат көктен өте ала ма? -депті,
– Өтеді,- депті.
Там үйдің төбесінен өте ме? – депті,
– Өтеді, - депті.

– Жеті қабат көктен өтіп келген рақмет, там үйдің сылағы мен тақтайынан өткен рақмет екі қабат шүберектен өте алмайды дегенге кім нанады? -деп жауап берген екен [3. 64 б.]. «Сөз тапқанға қолқа жоқ» деген осы шығар. Міне, бұл оқиғадан да Едігенің тауып сөйлер даналығына, көрегенділігіне куә боламыз. Сонымен қоса, Мәшһүр-Жүсіп Көпейұлының жазбаларында «Едігенің көрген түсі» үш нұсқада беріледі. Соның мазмұнды толық нұсқасы ретінде үшінші нұсқасын қарастырсақ. Едігенің әйелі Борсық қатарынан алты қыз дүниеге әкелген адам екен. Алты қыздан соң ұлға үміттенген Едіге әр ұлы дүниеге келер алдында түс көріп, болашақ баласының қандай адам болатындығын түс жору арқылы болжайды екен. Әрі

бұл болжамы дөп келіп шындыққа айналады. Мәселен, үлкен ұлы Шоң би дүниеге келерде балақ жүні тұғырын жауған, жемсауы зор қара бүркіт көргендігі және оның салынбаған аңы, алмаған аңы қалмағанын, алған аңын қанатының астына бүркеп, ешкімге алтырмауын айтып, баласының парақор биі әрі заманының бір ірі дөкейі боларын болжайды. Айтқаны айдай келіп, Шоң атағы шыққан Торайғырдың Шоңы атанған еді. Ал Қиғары дүниеге келерде қырғауылдың қоразын ұстадым, қой бітіп қотаннан аспайтын адам болар деп болжаса, Торайғыр атты ұлына қатысты бір көлден бір үйрек ұшырмайтын, алған үйрегін бір шоқымайтын сұңқар ұстадым. Не де болса, адамның сұңқары болар деп болжам жасайды. Болжамындай Торайғыр баласы атағы жайылған би, шешен болып танылады. Ал бесінші ұлы Құсдәулет дүниеге келерде, «қаршыға» деп ұстап, оның соңында «жапалақ» болып кеткендігін айта келе, әйтеуір «Би баласымыз» деуден басқа түк шықпасына болжам жасайды. Міне, бұл әрекетіне қарап, Едігенің тек шешен ғана емес, екінші біріне біте бермейтін әулиелік қасиетке де ие, яғни, тегін адам емес екендігіне куә боламыз. Жалпы Едігенің тектілігі өз кіндігінен тараған, ұлдарында да көрініс тапқан. Дәлірек айтсақ, Баянауыл маңындағы төрт рудың басын қосып, алғаш қарадан суырылып шығып алғашқы аға-сұлтан, төбе би атанған Шоң бидің орны бір төбе болса, Павлодар облысы, Баянауыл өңірінде туып өскен, өзінің шешендігімен, әділ төрелігімен қазақтың атақты биі атанған Торайғыр би Едігеұлының орны бір төбе болмақ. Бұдан әрі де қазақ халқы үшін ерекше саналатын біртуар кесек тұлғалар ұрпақ тектілігін жалғастырады. Осыдан Едіге бидің тегінің асыл екендігін байқауға болады.

Сонымен, дала даналарының бірі, «ердің құнын екі ауыз сөзбен шешкен» қара қылды қақ жарған әділдігімен әйгілі, орта жүздің арғын тайпасының Айдабол руынан шыққан, 17 ғасырдың орта шетінде Төлебай батырдың шаңырағында Баянауыл өңірінде дүниеге келген ақылман би, өз заманының айтулы қоғам қайраткері Едіге би бабамыздың бар ғұмыры ел арасындағы дау-дамайдың, ру аралық қақтығыстардың арасында өткендігі белгілі. Болашағы бұлыңғыр шақта халыққа тығырықтан шығар жол көрсетіп, еліне пана бола білген жан. Мәшһүр – Жүсіп Көпейұлының шығармаларынан оның текті адами тұлғасын, болмыс-бітімін тануға болады. Оның шешендік сөздері ел арасында көптеп сақталғаны сөзсіз.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Қара қылды қақ жарған //Алдабергенов Қ.- Бір туар дара тұлғалар.- Павлодар, 2003.–16

2 Мәшһүр - Жүсіп Көпеев. Шығармалары. Павлодар: «ЭКО» ҒӨФ,-2005 жыл.

3 Мағауин Е. Ел қамын жеген Едіге. Жыр мәтіні және зерттеу. – Алматы: Атамұра, 1996.

АБАЙ ҚАРА СӨЗДЕРІНДЕГІ АДАМГЕРШІЛІК ҚАСИЕТІНІҢ ҚАЗАҚ МӘДЕНИЕТІ МЕН ҚОҒАМЫНЫҢ ДАМУЫНА ӘСЕРІ

КУНГОЗИНА Д. К.
педагог-зерттеуші, №21 ЖОББМ, Павлодар қ.
СӘРСЕНБЕК Н.
оқушы, №21 ЖОББМ, Павлодар қ.
АТАЛИКОВА К.
оқушы, №21 ЖОББМ, Павлодар қ.

Қазақтың ұлы ақыны, ойшылы және ағартушысы Абай Құнанбаев қазақ мәдениеті мен қоғамының тарихында терең із қалдырды. Оның шығармаларында баяндалған адамгершілік идеялары халық өмірінің барлық салаларына әсер ете отырып, қазақ болмысының ажырамас бөлігіне айналды.

Абай адамгершілігінің әсер етуінің негізгі сәттері:

1. Ағарту және білім беру:

Білімді көтермелеу: Абай қазақ халқын ағартуға және оқытуға шақырды. Ол білімді прогрестің кілті деп санады және білім надандық пен артта қалушылықты жеңудің жолы деп санады.

Ғылымға деген оң көзқарас: Абай шындықты іздеуге және өмірге ұтымды көзқараспен қарауға шақыра отырып, дәстүрлерге деген ғылыми ойлау мен сыни көзқарасты насихаттады.

Қазақ жазуының дамуы: Абай өз әліпбиін құрып, қазақ әдебиетінің үлгісіне айналған көптеген шығармалар жаза отырып, қазақ жазуының дамуына елеулі үлес қосты.

2 Әлеуметтік өзгерістер:

Теңдікті көтермелеу: Абай әлеуметтік әділетсіздік пен кемсітушілікке қарсы шығып, барлық адамдарды теңдікке шақырды. Ол қазақ қоғамы әділдік пен өзара сыйластық қағидаттарына негізделуі тиіс деп есептеді.

Әйелдің рөлі туралы прогрессивті идеялар: Абай әйелдің қоғамдағы рөлін арттыруды жақтап, оны білім алуға және қоғамдық өмірге қатысуға шақырды.

Дәстүрлі стереотиптерден бас тарту: Абай ілгерілеуге кедергі келтірген кейбір дәстүрлі Қазақ әдет-ғұрыптарын сынға алды. Ол ескірген дәстүрлерді қайта қарауға және қоғамның дамуына ықпал ететін жаңа құндылықтарды қабылдауға шақырды.

3 Мәдениетті дамыту:

Қазақ әдебиетін байыту: Абай жазушылардың кейінгі ұрпақтары үшін үлгі болған қазақ әдебиетінің жауһарларын жасады. Оның шығармалары қазақ халқының өмірін, оның проблемалары мен үміттерін бейнелеген.

Қазақ музыкасының дамуы: Абай талантты музыкант және композитор болған. Оның шығармалары қазақ музыкалық мәдениетінің бір бөлігіне айналды және көптеген композиторлар мен орындаушыларды шабыттандырды.

Қоғамдық белсенділікті арттыру: Абай өз еңбектерімен адамдарды қоғамдық өмірге белсенді қатысуға, әділдік пен прогресс үшін күресуге шабыттандырды.

Бүгінгі Абай адамгершілігінің әсері:

Қазақ бірегейлігінің негізі: Абай құндылықтары-қазақ бірегейлігінің іргетасы, олар қазақ халқына өз дәстүрлері мен мәдениетін сақтауға көмектеседі.

Шабыт көзі: оның шығармалары мен идеялары қазіргі қазақстандықтарды шындықты іздеуге, әділдік үшін күресуге және өз қоғамын дамытуға шабыттандыруды жалғастыруда.

Қазақ педагогикасының маңызды элементі: Абай шығармалары Қазақстан мектептерінде оқытылады, оның идеялары жаңа ұрпақты тәрбиелеуде қолданылады.

Абай адамгершілігі қазақ мәдениетінің ажырамас бөлігі болып табылады және қазақ қоғамының дамуында шешуші рөл атқарады. Оның ағарту, теңдік, прогресс және әлеуметтік прогресс туралы идеялары қазақ халқын шабыттандырып, заманауи және прогрессивті қоғам құру үшін негіз қызметін жалғастыруда.

Абайдың қара сөзіндегі ар-ождан мен адамгершілік мәселесіне арналған зерттеу келесі тұжырымдар жасауға мүмкіндік берді:

Абай шығармашылығында басты орынды ар-ождан мен адамгершілік тақырыбы алады. Ақын-философ оларды адамның рухани әлемінің ажырамас бөлігі ретінде қарастырады, оның

әрекеттері мен басқаларға деген көзқарасын анықтайды. Абай ар - ождан – адамға жақсылықты жамандықтан ажыратуға көмектесетін ішкі дауыс, ал адамгершілік-оның қоғамдағы мінез-құлқын анықтайтын моральдық принциптер жиынтығы екенін атап көрсетеді.

2 Абай адамгершіліктің негізгі құрамдас бөліктерін бөліп көрсетеді:

Адалдық пен шынайылық: Абай шынайылыққа, сөз бен іс-әрекетте адалдыққа шақырады.

Әділдік пен мейірімділік: ақын басқаларға әділ болудың, мұқтаж адамдарға көмектесудің маңыздылығын атап көрсетеді.

Үлкендер мен кішілерге құрмет: Абай мұны әлеуметтік тепе-теңдікті сақтаудың басты қағидаттарының бірі деп санайды.

Ақыл мен білім: Абай білім мен даналық адамға әлемді дұрыс түсінуге және дұрыс таңдау жасауға көмектеседі деп санайды.

3 Абай бұл қағидаттарды айтып қана қоймай, практикалық кеңестер ұсынады. Ол оқырмандарына өмірде өз орнын қалай табуға болатынын, өзімен және әлеммен қалай өмір сүруге болатынын үйретеді. Ол адамның өз іс-әрекеті үшін жауапкершілігін атап көрсетеді және өзін-өзі жетілдіруге шақырады.

4 Абайдың қара сөзі біздің заманымызда да өзекті болып қала береді. Жаһандану және ақпараттық қанықтыру жағдайында ар-ождан мен адамгершілік мәселелері ерекше өзектілікке ие болады.

5 Абай туындыларын зерделеу қазіргі адамның бойында рухани құндылықтардың қалыптасуына ықпал етеді. Олар моральдық таңдаудың маңыздылығын түсінуге және қазіргі әлемде өзін-өзі реттеу дағдыларын игеруге көмектеседі.

Жалпы, бұл зерттеу қазіргі өмір контекстіндегі Абай философиялық идеяларының тереңдігі мен өзектілігін растайды. Оның қара сөзі ар-намыс, мейірімділік және әділеттілік қағидаттарына сәйкес өмір сүргісі келетіндер үшін шабыт көзі және жетекші жұлдыз болып қала береді.

Бұл жоба Абайдың қара сөзіне терең талдау жүргізіп, оның шығармашылығындағы ар-ождан мен адамгершілік мәселесінің негізгі аспектілерін анықтады.

Алайда, ғылыми білімді одан әрі зерттеу және байыту үшін ұсынылады:

Зерттеудің хронологиялық шеңберін кеңейту:

Абайдың «Абай жолы» және «қара сөздер» сияқты басқа да шығармаларына талдау енгізілсін.

Абай дәуірінің мәнмәтінің зерттеу, оның ар-ождан мен адамгершілік туралы түсініктеріне әсер етуі мүмкін әлеуметтік-мәдени факторларды талдау.

Салыстырмалы талдауды дамыту:

Абайдың ар-ождан мен адамгершілік тұжырымдамасын сол кездегі басқа философиялық және діни ілімдермен салыстыру.

Қазақтың халық даналығының Абайдың адамгершілік көзқарастарын қалыптастыруға әсерін зерделеу.

Абай шығармашылығындағы «ар-ождан» ұғымын тереңдету:

Парыз сезімі, өзін-өзі тану, өзін-өзі бақылау және өзін-өзі сынау сияқты ар-ұжданның әртүрлі аспектілерін зерттеу.

Абай шығармаларындағы ар-ождан мен адамгершіліктің өзара байланысын зерттеп, оның осы екі ұғымды қалай түсінгенін талдау.

Абайдың моральдық бедел ретіндегі рөліне тереңірек талдау жүргізу:

Оның идеяларының қазақ ұлттық бірегейлігінің қалыптасуына және қазақ мәдениетінің дамуына әсерін зерделеу.

Абайдың кейінгі ұрпақ үшін шабыттандырушы ретіндегі рөлін, сондай-ақ оның қазіргі әлемдегі өзектілігін талдау.

Зерттеудің жаңа әдістерін қолданыңыз:

Абай мәтіндерін талдауға мәтіндік талдау, лингвистикалық талдау және психоанализ әдістерін енгізу.

Заманауи технологияларды пайдалана отырып, Абайдың шығармашылығындағы ар-ождан мен адамгершілік ұғымдарын кең аудиторияға зерделеуге мүмкіндік беретін интерактивті ресурстар әзірлеу.

Осы ұсыныстарды іске асыру жобаның ғылыми құндылығын арттыруға, Абайдың философиялық және адамгершілік идеяларын түсінуді тереңдетуге, сондай-ақ оны қазіргі оқырмандар үшін өзекті етуге мүмкіндік береді.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Ауэзов М. Абай: роман-эпопея в двух книгах. – Кн. 1. – М.: Художественная литература, 1978.

2 Абай Кунанбаев (некролог) //Записки Семипалатинского отделения РГО. – 1907. – Вып. 3. – С.5.

3 Аманжолов, С.А. Абай - мыслитель, поэт, композитор. Алма-Ата: Наука, 1974.

4 Жаксылықов, Ф.Қ. Абайдың шығармашылығындағы адамгершілік идеялары. Алматы: Қазақ университеті, 2008.

5 Кулекеев, А. Абай. Личность и творчество. Алма-Ата: Жазушы, 1984.

6 Нұрпейісов, М. Абай. Жизнь и творчество. Алма-Ата: Жазушы, 1984.

7 Сатпаев, Ф. Абайдың әдеби мұрасы. Алматы: Қазақстан, 1995.

8 Токтасынұлы, Ж. Абайдың философиялық-эстетикалық көзқарастары. Алматы: Қазақ университеті, 2010.

9 Байғабылов, К. Абайдың этикалық ұстанымдары // Абайтану. – 2009. – №2.

10 Еркенов, С. Абайдың қара сөзіндегі адамгершілік мәселелері // Философия және әлеуметтану. – 2017. – № 4.

11 Жұмабек, Қ. Абайдың шығармашылығындағы адамгершілік идеялары // Әдебиет және өнер. – 2013. – № 1.

«ҚАЗАҚ ФРАЗЕОЛОГИЯСЫНЫҢ ҚАЗІРГІ ҒЫЛЫМИ ПАРАДИГМАЛАРЫ»

МАКАЖАНОВА М. Т.

педагог-сарапшы, №21 ЖОББМ, Павлодар қ.

БАЛТА О.

оқушы, №21 ЖОББМ, Павлодар қ.

МУРАТОВА. А.

оқушы, №21 ЖОББМ, Павлодар қ.

Қазақтардың тілдік санасы мақал-мәтелдерде, наным сенімдерде көрінеді. Қазақтардың тілдік санасының көрінісінде біз фразеологиялық бірліктердің мысалында ерекше көреміз.

Фразеологизмдер ұлттық мәдениетті жан – жақты көрсетеді (олардың барлық бірліктері, яғни идиомалық мағыналары). Ат құйрығын кесу, ат ізін салу, би сауым уақыт, отқа май құю, ақ жол және т. б.

Әсіресе, ұлттық белгілер қазақтың байырғы фразеологиялық бірліктерінде айқын көрінеді. «Байырғы орыс фразеологизмдері» және «байырғы қазақ фразеологизмдері» ұғымдарының лингво-мәдениеттанулық өрісін салыстырмалы талдау олардың сәйкессіздігін, олардың ұлттық тілдік сананы бейнелеуін, шаруашылық-тұрмыстық және әлеуметтік жағдайлардағы, ұлттық менталитеттегі әртүрлі детерминизмді көрсетеді. Орыс және қазақ фразеологиялық бірліктерін салыстырмалы талдау көрсеткендей, олар білдіретін сананың ұлттық таңбалануы орыстар

мен қазақтардың өмірі, шаруашылық салты туралы, олардың ұлттық психологияның құндылық ерекшеліктері туралы ақпарат беретін фразеологиялық бірліктердің тұрақты компоненттері – шындықтар есебінен қол жеткізіледі, ал қазақтар мен орыстардағы тұрақты шындықтар – барабар емес, бұл халықтардың өмірі мен дүниетанымының ерекшеліктерімен байланысты.

Тілдің фразеологиялық бірліктері символдық түрде халықтың мәдени және ұлттық өзіндік санасының ерекшеліктерін білдіреді. Оның бейнелі мазмұнында мәдени – ұлттық дүниетанымы бейнеленген. Сонымен, уақыт сезімі және этникалық сананың уақыт санатына қатынасы Л. Н. Гумилевтің айтуынша, халықтың жағдайын анықтайтын индикатор болып табылады.

Қазақ халқының тілдік санасының ұлттық-мәдени ерекшелігі жас айырмашылықтарын білдіретін тұрақты үйлесімдердің көрінісінде.

Адамның қандай қасиеттері сипатталатынына байланысты, жас ерекшелігінің мағынасы бар фразеологизмдерді екі семантикалық категорияға бөлуге болады:

- оң түсі бар фразеологизмдермен белгіленген жас ерекшеліктері;
- адамның жас ерекшеліктерін теріс жағынан сипаттайтын фразеологизмдер;
- жас пен көрінің қарама-қайшылығына негізделген фразеологиялық бірліктер;
- қарама-қайшылыққа негізделген фразеологизмдер: «шағын өмірлік тәжірибе», «үлкен өмірлік тәжірибе».

Бұл топтарды қазақ тіліндегі жас метронимдерінің мысалында қарастырайық және олардың айырмашылықтарын атап өтеміз.

Мұндай фразеологизмдердің үлкен тобын жас және егде жастағы адамдарды білдіретін фразеологиялық бірліктер құрайды: 1) жас адамдардың, жастардың жас белгілері бар фразеологизмдер: беті ашылған, уыздай жас; шайқалмаған уызы. «Сол елдің жарылған қуанышы, шайқалмаған уызы-екі сұлу жылы бопты» (М.Әуезов. Қараш-қараш, 417-б.); 2) қарттықты білдіретін фразеологизмдер: сары киіз, шар тартқан, ескі көз, сары жілік, сары қарын, көрі тарлан, тік қаққан және т.б., ср.: «Баяғы етжеңді қыз сарықарын бәйбіше болды» (Қ. Найманбаев. От пен ойын, 284-б.); «Жас болсаң бір нәрі. Отыздың ортасынан астың. Қырыққа келген сарықарын әйел болдың» (М.Қосшығұлов. Бұқа, 190-б.); «Шәкір шал Әділгереймен туыс болып келді: Несібелі ескі көз, көрі жеңгілерінің бірі» (Қ. Жұмаділов, Сәйгүліктер, 131-б.); «Біз де кейін келе жастар жағы

молайып, тәжірибелі тісқаққан жігіттер сиреп кетіп қалды» (Қ. Жұмаділов, Сәйгүліктер, 311-б.).

Екінші, алмасу бойынша елеулі топты қарама-қайшылыққа құрылған фразеологизмдер құрайды: а) жас адамдардың теріс сипаттамасы, ср.: Шөпке желке, шүйке бас, шикі өкпе, сары ауыз балапан, ср.: «ал, енді әлі де баланың бір күні ігір де жоқ, шігірде де жоқ білегінен жетектеп әкеп тізілімін шүйкебасы қайда?» (Ө. Кекілбаев. Құс қанаты, 83-б.); «Әке шешімі әбден қартайып барады. Шай-суларын дайындайтын бір шүйкебас алып бере ме?» (І. Есенберлин. Маңғыстау майданы, 110-б.); «Қарасұр сұрты ақпа - аңызға ұстаздық жетпей: – Әй, кел қозғал. Сенімен тәжікелесуге уақыт аз маған, абзал, ылғал ескерт жасауыңды қой, – атасы. Сендей шикі өкпелерді тәртіпке шақыруға менің әлі де құсым мол» (М.Сүндетов. Бытуаж, 231-б. б) қарттық белгіні көрсететін жағымсыз сөздер, ср.: сақалды басымен, сақалын сатып және т. б.: «Алыпқашты өсек-өтірік деген осыдан шыққан-ау. Бала емес, сақалды бастарымен, сонша үрікпесе несі кетеді екен?» (Қазақ тілі фразеологиялық сөздігі, 449-б.); Сақалын сатқанынан, еңбегін сатқанынан артық (Абай).

Қазақ халқының фразеологизмдерінде адамдарға тән ерекшеліктер, олардың адамгершілік қасиеттері де көрініс тапқан. Мұндай тұрақты комбинацияларды талдау олардың халықтың он немесе теріс этно-құндылық бағдарын білдіретінін көрсетеді. Фразеологизмдердің мысалдарын келтірейік: А) оң (оң) бағдармен: ақ жүрек (ақкөңіл), қол ашық (жомарт) бел берген (ұстамды), ауызы берік (молчаливый), сары табан (трудолюбив), жүрек жұтқан (храбрый), еті тірі (живой и др.); б) теріс бағдармен: тас бауыр (қатыгез), бұжырек (қатыгез), бұқа мойын (қыңыр), бос кеуде (мақтаншақ), буынсыз (сөйлейтін), ақ көз (түсінігі жоқ), жел өтпе (жеңіл ойлы), бейпіл ауыз (жауапкершіліксіз), ащы тіл (өт), арамтамақ (қара басын ойлайтын), бет моншағы түсу (ұялу).

Қазақтардың ұлттық санасының ерекшелігі «төрт түлікпен» тығыз байланысты, малдың төрт түрі - оның көшпелі өмір салтының негізі, сондықтан оның этноцендік жүйесінде жануарлар дүниесінің бейнесіне көтерілетін фразеологизмдер маңызды орын алады. Мұндай фразеологиялық бірліктердің аясына, біріншіден, метафоралық сипаты фразеологиялық айналымның құрамына кіретін жануардың атауымен лексикалық компонентке сүйенетін (атын салу, ат құйрығын кесу, ат құлағында ойнау, ала қоздай құлпыру, көрі қойдың жасындай, мыс тілеу, ат үсті және т. б.)

жатады; екіншіден, жануарлардың мінез-құлқымен және сыртқы келбетімен жансыз заттар мен болмыс құбылыстарының қасиеттерін анықтайтын, адамның сыртқы келбетінің ерекшеліктері, мінез-құлық белгілері жоқ фразеологизмдер: маймақ қағу, арыстандай ақу, түлкібұлақ, итше ұру және т. б.

Айта кету керек, жануарлардың атаулары сыртқы келбеті мен мінезін жануарлардың әдеттерінің ерекшеліктерімен метафоралық түрде байланыстыратын мұндай фразеологизмдер қазақ тілінде аз. Көптеген жағдайларда жануарлар міндетті түрде фразеологизмдер құрамында айтылады: түймедейді түйедей ету (мақтаншақ), түйені түгімен, биені жүгімен жұту (тойымсыз), мысық боп тыңда (жауыз), егізбай аяқ (баяу), қырқылжың түлкідей (қу, арам), құралай көз (әдемі), қу мүйіз (айлакер), қоян жүрек (қорқақ), қойдан қоныр (тік), көкжал бөрі (батыр), көк бақа (азғын), кәрі тарлан (ескі), ит жанды (еңбекқор), итаяқтан сары су іштей (лауазымды) және т. б.

Олардың грамматикалық ұйымы бойынша жануарлар әлемінің бейнелерінен шыққан фразеологизмдер әртүрлі құрылымды. Ең көп таралған түрлерге мыналар жатады: 1) субстантивтік сөз тіркестері: ит шығыс, ит желіс, ит жанды, өгіз қоздай, бота тірсек, бөкен қабақ, ай мүйізді көк серке, ат өтті, ақтылы қой, алалы жылқы, арыстанның ауызы, түріктің төрі, ат ұстаз, (сын.) ат-шапан (айыппұл), ердің құны, нардың пұлы, есек дәні (әуе құлыптары), ит жеккен (алыс), ит басына төгілген заман (бақытты кез), ит байласа тұрғысыз (суық жер); 2) етістік сөз тіркестері: ат жалын тартып міну (атқа отыру), ат құлағында ойнау; 3) салыстырмалы қатынас: ботадай боздау, егіз қозыдай, асау тайдай ойнақтап, орман түлкісіндей, сұр жыландай, ақ тайлақтай монтайып, көк бұқа көз алартып, ақ маралдай керілген және т.б., ср.: «Әлгінде ғана мұның түрінен шошып, бала тастай жазған әңгімелері де у - шу боп қозылы қойдай жамырасты – ойбай-ау, біздің дәуір Қаймен ғой» (Ө.Сарайлар. Еділ-жайық, 357-б.); «Әсіресе бота көзіне жаудырып қарап тұрғандай» (І. Есенберлин. Маңғыстау майданы. 169-б.).

Қазақтардың ұлттық сана-сезімінің ерекшелігі өтініштердің семантикалық толымдылығын құптау этикетінде де көрініс табады, ср.: «Қарағым, аман ба? (Ғ.Сланов. Дөң асқан, 208 - б.); «Жат, құлыным, жат ғой,-атасы Айғанша, баласына мейірімді қарап» (С. Досанов, Жылдың он үшінші айы, 11-б.); «бір тар соқпақпен біз сенімен қараңғы түнде барамыз, қарағым! Біздің жылқылар аяғына қарай жүреді. Жол үзіледі - бір рет тұңғыыққа түсеміз. Біз ер боламыз» (А. Сергеев. Петербург Елшісі, Б. 159); «Бауырым, сен айтты деп

жұрт бірдемені бықсытып жүр, ол не нәрсе? Әрі ойлап, бері ойлап, өрем жетпеген соң, айыпқа бұйырмас, барын білейінші деп келдім» (М.Скакбаев, Ұят туралы аңыз. 248-б.).

Ұлттық тілдік сананы білдірудің жасырын тәсілі этникалық топтың, тұлғалардың құндылық бағдарларын қамтитын және ұлттық менталитеттің ерекшеліктерін анықтайтын әлеуметтік архетип ұғымымен байланысты. К. Касьянованың айтуынша, этникалық сипатқа белгілі бір мәдениеттің әр тасымалдаушысының санасында сезімдер мен эмоциялардың қарқынды боялған гаммасымен байланысты заттар мен идеялардың белгілі бір жиынтығы жатады («сантиметр»). Осы заттардың кез-келгенінің санасында пайда болу онымен байланысты сезімдердің барлық гаммасын қозғалысқа келтіреді, бұл өз кезегінде көп немесе аз типтік әрекетке импульс болып табылады. Бұл « бірлік «– бұл « зат-әрекет «тізбегінен тұратын жеке тұлғаның принципі, біз оны алғаш рет архетип деп атаймыз.

Сөйлеу мәдениеті-адамның жалпы мәдениетінің бөлігі. Адам айтқандай, оның рухани даму деңгейін, ішкі мәдениетін бағалауға болады. Сөйлеу мәдениеті дегеніміз, біріншіден, дұрыс сөйлеу және жазу, екіншіден, қарым-қатынастың мақсаттары мен міндеттеріне сәйкес тілдік құралдарды қолдану мүмкіндігі.

Мәдени адамның сөйлеуі, ең алдымен, мазмұнды болуы керек, бұл материалды жақсы білумен, ойларды қисынды, дәйекті түрде жеткізе білумен, оларды нақты фактілермен нығайтумен байланысты. Сонымен қатар, сөйлеу дәл болуы керек, бұл сөйлеушінің сөздерді лексикалық мағынасына толық сәйкес қолдану қабілетінде көрінеді. Әсіресе, презентацияның дәл еместігі шет тіліндегі сөздерді қолданумен байланысты. Сөзді тандағанда, осы сөздің басқа сөздермен үйлесімділігін ескеру қажет. Алайда сөйлеу мәдениетін меңгеру үшін әдеби нормаларды сақтау жеткіліксіз. Сөйлеудің экспрессивтілігіне стилистикалық түсті лексиканы, әртүрлі синтаксистік құрылымдарды шебер және орынды қолдану арқылы қол жеткізіледі, ал ауызша сөйлеу кезінде интонацияның байлығы да маңызды.

Осылайша, мәдени сөйлеудің шарты сонымен қатар тілдің экспрессивті құралдарын меңгеру, оларды қарым-қатынас жағдайына байланысты қолдана білу болып табылады. Осы екінші шартты сақтау үшін сіз стильді білуіңіз керек, стилистикалық түсті құралдарды қолдана білуіңіз керек. Сонымен, кітап сөздері ғылыми, іскерлік сөйлеуде орынды және еркін қарым-қатынас жағдайында

кажет емес. Тілдік құралдарды қолданудың стилистикалық орындылығы, олардың қарым – қатынас қажеттіліктеріне сәйкестігі сөйлеу мәдениетінің маңызды принциптері болып табылады. Есте сақтау керек: неғұрлым мағыналы, дұрыс, дәлірек, мәнерлі сөйлеу, тыңдаушылар үшін неғұрлым сенімді және қол жетімді. Сондықтан сөйлеу мәдениетінің принциптерін сақтау өте маңызды.

Фразеологизмдер әрдайым жарқын, бейнелі өрнектер болып табылады.

Фразеологиялық жазбалар қазіргі қазақ әдебиетіндегі көркем және бейнелеу құралдарының арасында маңызды орын алады.

Фразеологизмдерде халықтың салт-дәстүрлері, тарихы мен психологиясы көрініс табады.

Көркем мәтіндегі фразеологиялық сөздердің стилистикалық қолданылуын кеңінен зерттеу фразеологияның динамикалық сипатын, оның әртүрлі құрылымдық-семантикалық өзгерістерге ашықтығын көрсетеді.

Көркем мәтін-бұл жаңа фразеологизмдер пайда болатын орта. Онда тұрақты сөз тіркестерінің семантикалық және құрылымдық-грамматикалық табиғаты байытылады.

Зерттеу көрсеткендей, есептелген өрнектер авторлық сөйлеуді әр түрлі, көркем, мәнерлі етеді, оларды шығарма кейіпкерлерінің сөйлеуінде қолдану олардың тілдік және стилистикалық сипаттамаларының құралы ретінде қызмет етеді.

Әдеби шығармадағы фразеологиялық кемшіліктерді кешенді талдау баянды құрылымның ерекшелігін ескере отырып, мәтіннің жанрлық ерекшелігін құрудағы тұрақты тіркестердің рөлін дәйекті түрде қарастыруға мүмкіндік береді; мәтіннің жалпы семантикалық құрылымының өзегі болып табылатын мәтіннің тұжырымдамалық құрылымындағы фразеологизмнің орны мен рөлін анықтайды.

Егер сіз қалыптасудың тарихи қабаттарының құпияларын тереңірек қарасаңыз Ұлы даланы мекендеген адамдардың өмірі мен тағдыры туралы көптеген мәліметтер мен шешімдер табуға болады.

Қазақ тілінің ежелгі және қазіргі заманғы лексикалық байлығын өзіне сіңірген тіл тарихы және халық тарихында фразеологиялық бірліктерді зерделеу аса маңызды фактор болып табылады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Әбіқадыров Қ. «Қажымұқан» жалпы білім беретін мектептің 5-сыныбына арналған оқулық // Алматы, «Атамұра», 2010, 191 б.

2 Ісләмжанұлы К., Тілепова С., Әрінова Б., Баттал Р. жалпы білім беретін мектептің 6-сыныбына арналған оқулық// Алматы, «Атамұра», 2011

3 Фразеологизм туралы реферат// referattar.kazaksha.info/frazeologizm

4 <http://referattar.kazaksha.info/frazeologizm>

5 Фразеологизм және өзіндік белгілері// referattar.kazaksha.info/фразеологизм

6 Сарышова К.С. «Фразеологизм мағыналарының қалыптасуындағы ұлт менталитетінің рөлі» мақала// <http://e-history.kz/media/upload/>

«ОҚУҒА ҚҰШТАР МЕКТЕП» ЖОБАСЫ -ТӘРБИЕНІҢ КӨЗІ (БАУЫРЖАН МОМЫШҰЛЫ «ҰШҚАН ҰЯ» ПОВЕСІ БОЙЫНША)

НУРКЕШОВА А. К.

гуманитарлық ғылымдар магистрі, қазақ тілі мен әдебиет пәндерінің мұғалімі, №127 ЖББМ, Алматы қ.

АМАНГЕЛДІ Н.

7-сынып оқушысы, №127 ЖОББМ, Алматы қ.

Тек болашаққа ғана емес өркениет бүгінге де қажет. Бүгіннен басталғанда ғана даму болары анық. Көбіне болашақ үшін қажет деп айтылады, болашақтың өркениет сатысына көтерілуі бүгінгі даму деңгейімізге, өремізге, санамызға байланысты. Ендеше өркениетті ел болу үшін заман талабына сай білім, ғылым қажет. Тәуелсіз Қазақ елінің дамыған елдің қатарына жеткізетін де – білім мен ғылым. Соған орай білім берудің мазмұны жаңарып, жаңаша көзқарас пайда болып, бәсекеге қабілетті ұрпақ тәрбиелеу заңдылық. Олай болса, оны іске асырудың жолдары қандай? Тетігі не?

Білім беру жүйесінде бәсекеге қабілетті ұрпақ тәрбиелеуден оқушының дербес санасы қалыптасып, шығармашылық қабілеті ашылады. Кітап оқу мәдениеті жетілген ұрпақ болашақта заманы қалай өзгерсе де, сол заманның өзгерісіне, дамуына қабілетімен төзімді болып келеді. Жаңалықты қабылдай алады. Бәсекеге қабілетті ұрпақ тәрбиелеу – жас буынның кітап оқу мәдениетімен астасып жатқан өткір мәселелердің бірі.

Кітап – адамзат баласының баға жетпес асыл құндылығы. Ғылымның қайнар бұлағы. Білім мен мәдениеттің биік белестеріне жетелейтін тәрбиелік құрал.

Қоғамның кітап оқу мәдениетін дамыту мақсатында мемлекеттік деңгейде бірнеше жобалар іске асырылуда. Сондай құнды жобалардың бірегейі – 2020 жылғы 21 қазандағы IV Ұлттық қоғамдық сенім кеңесінде Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Ұлттық қоғамдық сенім кеңесінде берген тапсырмасына сәйкес БЖҒМ-нің «Оқуға құштар мектеп» жобасы. Міне, осы сәттен бастап республикамызда жоба жан-жақты қолға алына бастады. «Оқуға құштар мектеп» жобасының мақсаты – оқушылардың кітап оқу құзыреттілігін қалыптастыру, кітап оқу мәдениетін қалыптастыру және оны дәріптеу арқылы тұлға тәрбиелеу.

Балалардың кітап оқуға қызығушылығын арттыру бойынша халықаралық және еліміздің тәжірибесіне назар аударсақ, Норвегияда «Оңай оқылатын кітаптар» сериясы шығарылып, жасөспірім оқырмандар дауыс беретін бірнеше әдеби марапаттар қалыптасқан, Францияда көшеде дауыстап кітап оқу үрдісі жетілген, ал емханаларда дәрігердің кабинетінің алдында кезек күтіп отырған балаларда кітап оқу дәстүрі қалыптасқан, АҚШ-та ақын-жазушылармен құрметіне көрмелер, іс-шаралар ұйымдастырылып, әйгілі жазушылардың тұрғылықты жері мен кітаптары жазылған жерлері белгіленген әдеби карталар жасалған, «Әдебиет туралы хаттар» атты студенттік эсселердің ұлттық байқауы өткізіледі екен. Ұлыбритания елінде «Жазушылар мектепте» жобасы, «Жазға арналған оқу» бағдарламасы іске асырылады. Ал біздің елімізде де бірқатар шаралар іске асырылып отыр:

2007 жылдан бері «Бір ел – бір кітап» акциясы;

2010-2013 жылдары – «Оқитын Қазақстан» бағдарламасы;

«Балалар Үні» акциясы;

«Оқуға құштар ұлан» акциясы.

«Оқуға құштар мектеп» жобасы жаһандану заманында интернетпен өсіп келе жатқан буынның бойына рухани байлықты, адами қасиеттерді дарытады.

«Оқуға құштар мектеп» жобасы – еңбектің қадірін, отбасы құндылығын, адамгершілік тәрбиесін насихаттайтын, ізгілікке шақыратын, түрлі жаман мінез-құлықтан сақтандыратын, балаларды оқуға, білімге ынталандыратын таным мен тәрбиенің заманауи, креативті жоба.

«Оқуға құштар мектеп» жобасы – мәні де, өміршендігі де зор жоба.

Кітап – адамзат баласының баға жетпес асыл құндылығы. Білім мен мәдениеттің биік белестеріне жетелейтін – тәрбие құралы. Шығыс ойшылы Науаи: «Кітап – ақылына ақы сұрамайтын алтын қазына» десе, Абай атамыз «Танымның бар тамашасы – кітапта, оған қол жеткізу үшін кітап оқудан жалықпа», «Артық ғылым кітапта, ерінбе оқып көруге» деп насихаттайды. Мағыналы сөздерден кітап оқудың кез келген тұлғаны дамытудың қайнар көзі екенін түсінесің.

Халқымыз әр ғасырда-ақ ел даналары мен замана тұлғаларының өзінен кейінгі ұрпаққа қалдырып отырған ұлағатты және тәрбиесі мол өнегелі сөздерін кітаптан алған. Кітаптың – рухани қазына аталуы да сондықтан. Кітап оқудың адамзат баласына тигізетін пайдасы орасан зор. Кітап – адамзат баласының сан ғасырлық ақыл-ойының, оқу арқылы жетілуінің, кемелденуінің арқасында қол жеткен дамылсыз даму үрдісінің жемісі, өткен тарихы мен өмірлік тағылым-танымының алтын сандығы.

Ғабит Мүсірепов: «Кітап дегеніміз – алдыңғы ұрпақтың кейінгі ұрпаққа қалдырған рухани өсиеті. Кітап оқудан тыйылсақ, ой ойлаудан да тыйылар едік» – деуі осыдан. Алайда, кітапты таңдай білу, оны зейінді зеректікпен мұқият талдап оқи білу, ондағы сөздің, ойдың, түйінді тұжырымының күдіретін түсіну мен түйсіну, алған әсерлерді кейін өмірлік қажетіне жарата білу. Бұл – әрбір адамның білігі мен білім деңгейін, пайымы мен парасатын, көреген кемел кісілігін ұдайы шынықтыра білудің озық та ұтқыр жолдарын айқындай алатын алғы шарттарының бірі.

Көркем әдебиеттің негізгі міндеттерінің бірі – тәрбие құралы болса, кез келген қаламгердің шығармаларын оқыған бала сол шығармадан өзіне қажетін алып, жаманынан бойын аулақ салатыны белгілі» [1,3].

Кітапты құлшыныспен сүйсіне көп оқыған адамның көкірек көзі әрқашанда ояу, зейіні зерек болады. Кітап – сарқылмайтын теңдесі жоқ алтын бұлақ және көнеріп тозуды білмейтін алтын қазына. Кітапты түпнұсқадан оқуды ешбір техника да, технология да алмастыра алмайтындығы да сонда. Ойымызды әдебиет зерттеушісі Г.Орда пікірімен түйіндесек: «Көркем әдебиет жас оқырманды толық адам ретінде қалыптастыруға, адамгершілік қасиеттерді бойына жинақтауға, асқақ асыл армандарын жоспарлауға, отбасына, адамзат баласына, отанға деген махаббат сезімін, патриотизмін қалыптастыруға, оқуда озат, өмірде алда болуға баулуға міндетті...

Бауыржан Момышұлы – батыр, шешен, дана, тәлім-тәрбиенің көзі болып табылатын қазақтың салт-дәстүрлері мен әдет-ғұрыптарын бойына дарытқан тұлға. Оның атаулы шығармасын оқысаңыз да, ең бірінші қазақтың қандай ұлт екендігі, немен айналысатындығы, рухани байлығы, бүкіл бір ұлтқа тән ерекшелігін байқайсыз. Өз ұлтыңа тән бар асылды осы кітап ішінен кездестіреміз. Ұлттық дәстүрлі тәрбиенің танымымыздан сызылып, жанымызға жақын қасиеттердің құлдырауы, жойылуы – ең алдымен ұлттық сананың күйреуіне, ұлттың менталитетінен жат нәрселердің қалыптасуына әсер ететін қатерлі құбылыс. Ал «Ұшқан ұя» повесі – осы қатерден сақтайтын қуаты бар шығарма. Сондықтан ұлттық негіздің түп тамыры болып табылатын қазақи тәлім-тәрбиенің озық үлгісі.

«Ұшқан ұя» повесінде автордың балалық шағынан, ес біле бастаған, мектеп табалдырығын аттағанға дейінгі өмірі суреттелген. Жазушы өзінің тұлға ретінде қалыптасуына ұшқан ұясы, отбасы мүшелері: әжесі Қызтумас, әкесі Момыш, немере ағасы Момынкүл, әпкелері Үбиан, Әлимандардың ықпалы мол болғанын үлгі етеді. «Ұшқан ұя» повесі – мемуарлық шығарма ғана емес, сонымен қатар қазақтың салт-дәстүрі, әдет-ғұрпы, дүниетанымы әсерлі бейнеленген этнографиялық шығарма.

Б.Момышұлының «Ұшқан ұя» повесі ұрпақтың тәрбиесіне сапалы жол ашады. Жазушы бала санасына, танымына ықпал етерлік мәні зор шығарманы мәңгілік, өміршең мұра етіп қалдырды.

Повестің өне бойынан бата-тілектің жас нәрестеге, жаңа түскен келінге, жиналған көпшілікке арналған түрлерін көреміз. Бауыржан дүниеге келгенде атасы Имаш:

Ата тілегі оң еді,
Ғұмырлы болсын, құлыным.
Бұл жер батырлар төрі еді,

Сыңары болсын құлыным,- деп, [3.8] дүниедегі тамаша қасиеттердің бәрін нәрестенің бойына дарытуды тәңірінен сұрап, оның ел қамын жейтін, «сегіз қырлы, бір сырлы» асыл азамат болуын тілеген. Ал әпкесі Үбиан келін боп түскенде сол ауылдың үлкен қариялары:

Босаған құтты болсын!
Етегіңе бала жармассын!
Еліңнің сүйіктісі бол!

Үйің қуанышқа толсын!- деп, ерлі-зайыптылардың тату-тәтті ұзақ өмір сүруіне игі тілек білдірген. Сондай-ақ бата берудің бір

түрі дастарқан басына жиналған көпшілікке үй иесінің ақ пейілі, ризашылығы, ықыласы ретінде де айтылған.

Салттан туған өлеңнің тағы бір түрі – бесік жыры. Бауыржанды Қызтумас апасы:

Жылама, бөпем, жылама
Жілік шағып берейін.
Жілігінің майы жоқ,

Жіпке тағып берейін,- деп [3.18] мәпелейтін. Мұндай бесік жырынан балаға деген мейірім, махаббат көрінеді. Мал бақ, өнер үйрен, кәсіп қу, жаудан қорғай біл деген тілекті анасы бесікте жатқан кезінен жас сәбидің құлағына сіңіруді көздеген.

Повесте айтыс өнерінің мәдениетін де жазушы әкесі Момыштың той-томалақтарда айтысқа түскен шеберлігін, шешендігін арқылы жеткізеді. Оны Момыштың құдашамен айтысынан аңғарамыз:

Біздің ауыл Мыңбұлақ басын ала,
Басындағы орамал жасыл-ала.
Көңілің бізде болса, а, құдаша,
Біразырақ отыршы қасыңа ала [3.8].

Қазақ халқының оқиғасын шындық өмірден алып ауызша шығарған көркем шығармаларының бір саласы – аңыз әңгімелер. Жазушы әжесінен естіген «Қазығұрттың басында кеме қалған», «Жыл қайыру туралы», «Күн мен Ай, Жел мен Су туралы», «Қарлығаштың құйрығы неге айыр?» аңыз әңгімелері арқылы жақсылық жөнінде ғибрат алып өскендігін айтады. Ал үлкендердің әр өсиетін өнер мен өнегенің ең шыңы деп санайды. Ұлттық тәлім-тәрбиеміздің қайнар көзі болып табылатын салт-дәстүр, әдет-ғұрыптар «Ұшқан ұя» повесінің өн бойында аз емес. Қазақи ортада өсіп, ер жеткен суреткер өз халқының асыл қазынасы, этнотәрбиенің ұлттық үлгісіне, батаға, ырымға, сәлем беруге, үлкенді сыйлауға, жақсылық жасауға, адалдыққа қайырымдылыққа, ел мен ерді сүюді тәрбиелейтін аңыз-әңгімелерге, ертегілерге, батырлар жырына, мақал-мәтелдерге ерекше мән беріп, олардың сәби санасында ұлттық қор қалыптастыруға үлкен әсері бар екендігін, сезінгенін санасында сол қалпында сақтап қалатындығын ескертеді.

«Тәрбие хрестоматиясы» атты еңбектің алғы сөзінде ақын С.Қалиев: «Оқушылар басқаның аса жоғары идеалды әс-әрекетін байқап, бақылай отырып ерлік, табандылық, қайсарлық, еңбексүйгіштік, саналылық дегендердің мазмұны мен мәнін ой елегінен өткізіп, өзінше тебіреніп барып қабылдайды. Басқаның іс-әрекетіне өзінше баға беретін болады» деп жазған [2. 4]. «Ұшқан

ұя» повесінен де оқушылар жазушы болмысынан, оның алған тәлім-тәрбиесінен өз рухани болмысына да үлгі алары сөзсіз.

Бала тәрбиелеудің алғашқы баспалдағы сәби дүние есігін шыр етіп ашқан сәтінен бастап-ақ басталуы тиіс деп есептеген жазушы ұрпаққа оны ұғындыра отырып, тәрбиелеудің мәнімен маңызына терең бойлауды қатаң талап етеді. Ұлттық-отбасылық тәрбие адам болып қалыптасудың мектебі екенін, елдікті, ұлттық болмысты сақтап қалуға ұлттық тәрбие алған адамы бар ел ғана жете алатындығына осы шығарма арқылы көз жеткізуге болады.

Көркем әдебиеттің негізгі міндеттерінің бірі – тәрбие құралы болса, кез келген қаламгердің шығармаларын оқыған бала сол шығармадан өзіне қажетін алып, жаманынан бойын аулақ салатыны белгілі» [1,3].

Қазақ әдебиеті күн санап өсіп, өркендеп келеді. «Ел боламын десен, бесігіңді түзе» – демекші ең алдымен балаларға танымына сай келетін шығармаларды таңдап оқыта білген жөн. Адамның рухани дамуы бала кезден басталатыны белгілі. Жазылмаған ақ қағаздай бала жанына дүние таңбасы түсіп, қоршаған орта, табиғат, қоғам сыры бала санасына мүмкіндігінше бейнеленіп жатады. Егер олардың барлығы балалар санасында ешқандай жүйесіз, бей-берекет түрде бейнеленсе, өмірді өзгенің әсерінсіз, дербес ұғынған жас өскіннің жан-жақты рухани жетілуі-кемелденуі мүмкін емес. Өзгенің әсері дегеніңіз-түптеп келгенде, ұзақ жылдар бойы қалыптасқан қоғамдық-ұлттық таным мен тәрбиенің ықпалы. Ертеректегі балаларға осындай ықпал жасайтын негізгі рухани қуат ауыз әдебиеті болса, бүгінде ондай фактордың түрі көбейген. Соның ішінде оқушылардың кітап оқу мәдениетін ілгерлетуде ұлттық, отбасылық құндылықтарды дәріптейтін шығармалардың орны ерекше.

«Ұшқан ұя» – жас ұрпақтың рухын шыңдайтын қазыналы шығарма.

«Ұшқан ұя» – ұлттық құндылықтың қайнар көзі.

«Ұшқан ұя» – отбасы мәдениетін қалыптастыратын тәрбие.

Балалар әлемі - өзіндік ерекшеліктері мол, күрделі қызықты әлем. Сол әлемге еркін еніп, небір нәзік сыр сипаттарды сезімталдықпен танып, зерделілікпен зейін салу, зергерлікпен бейнелеу - қаламгерлер қауымы үшін үлкен сын.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Қазіргі қазақ балалар әдебиетінің даму үрдістері (1991-2021жж.):Ұжымдық монография.- Алматы:ТОО «Литера-М»,2022.-288 б.

2 Н.Ақыш. Қазақ балалар әдебиетінің тарихы. Екітомдық.Т.1. Алматы: «Evo Press» баспасы, 2022. – 324 б.

3 Момышұлы Б. Ұшқан ұя. Повесть, әңгіме, нақылдар.-Алматы: Атамұра, 2003.-240 бет.

4 Иманбекова Б.И. Тәрбие хрестоматиясы. -Алматы: Алматыкітап баспасы, 2019.-272 б.

5 <https://adebiportal.kz/> Ұшқан ұя.

КҮРДЕЛІ СӨЗДЕР МЕН СӨЗ ТІРКЕСІНІҢ ЗЕРТТЕЛУ ТАРИХЫ МЕН ҒЫЛЫМИ КӨЗҚАРАСТАР

САБДЕНБЕКОВА Ж. А.

ғылыми жетекшісі, қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі, педагог-зерттеуші, Жайма ЖОББМ, Павлодар облысы, Баянауыл ауданы

ХАЛЕН А. Б.

9 сынып оқушысы, ЖОББМ, Павлодар облысы, Баянауыл ауданы

1950 жылдарға дейін сөз тіркесі туралы мәселелер жай сөйлемдер мен құрмалас сөйлемдер аясында қаралып, оның арнайы зерттеу объектісі болған жоқ. Тіл білімінің оның ішінде синтаксис ғылымының дамуы барысында сөз тіркесі синтаксисі туралы арнайы зерттеліп, оның өзіндік зерттеу объектісі белгіленді. Осының нәтижесінде сөз тіркесінің мазмұны айқындалып, кейбір мәселелердің одан әрі зерттелуіне жол ашылды. Бұл мәселе отандық туралогиямен қатар, қазақ тіл білімінен де тысқары қалған жоқ. Зерттеушілер осы мәселе төңірегінде де көптеген құнды пікірлерін білдірді. Сонымен қатар бұл жайындағы көзқарастар да әр алуан болып келеді. Ол мәселе-сөз тіркесі синтаксисінің үлкен мәселесінің бірі болып саналатын сөз тіркесінің табиғатын ашып, оны өзімен сырттай тұлғасы жағынан ұқсас құбылыстардан ажыратып алу. Ол құбылыстар: күрделі сөз, тұрақты тіркес, атаулы тіркес, шектеулі тіркес,салаласа байланысқан тіркес т.б.

Түркі тілінде соның ішінде қазақ тілінде күрделі сөз Қазан төңкерісінен кейін ғана арнайы зерттеле бастады. 1920 жылдары шыққан Ахмет Байтұрсыновтың еңбегі сол кездегі қазақ тілінің мәселелері жөніндегі ең елеулі еңбек болып саналады. Бірақ бұл

еңбегінде авторсөз болып отырған мәселеге тоқталмаған, тек қана сөз тұлғаларының беске бөлінетінін /түбір сөз, туынды сөз, қос сөз, қосалқы сөз, қосымшалар/ ғана атап өткен [1, 157 б.].

Күрделі сөз туралы мәселені қазақ тіл білімінде Қ.Жұбанов, Н.Сауранбаев, Ә.Ермеков, Г.Жаркешова, А.Ысқақов, Ж.Шаменов т.б ғалымдардың еңбектерінде тұңғыш рет сөз болады. Қазақ тіл білімінің зерттеулеріне зор үлес қосқан профессор Қ.Жұбанов бұл мәселе төңірегінде мынаны айтады: 1. Жеке сөзден құралған болса да кіріккен сөздер бір-ақ нәрсені атайтынын, бір-ақ сөздің орнына жүретінін. 2. Бәрі жиналып сөйлемнің бір-ақ мүшесі болу керектігін. 3. Өз тарапынан мына ерекшелікті ашып береді.

«Кіріккен сөздердің қайсібіреулерінде біреуінің не екеуінің де формасы жай қалпындағыдан өзгеріп, басқа түрге түседі. Мысалы: қолғап деген сөзде қап деген сөздің басындағы қ дыбысы алдыңғы сөздің соңғы сонар дыбысымен өзгеріп, өңденіп ғ дыбысына айналғанда ғап түріне көшкен, бірақ бұл құбылыс әрдайым бола бермейді » деп көрсетеді.

Автор осы еңбегінде сарымай мен сары жапырақ тіркестерін салыстыра отырып, олардың табиғат әр түрлі екенін былай түсіндіреді: «Егер де сарымай деп аталатын заттың түсі әр уақытта да сары болатын болса, онда мұндағы сары сөзі өз мағынасында дер едік. Олай емес, сарымайдың ағы да, көгілдірі де болады. Сондықтан мынау сарымай сары екен, мына сарымай ақ екен деп айта аламыз. Бір кездері майдың түсін көрсету үшін жұмсалғанмен де бүгінде майдың түсін ашу үшін емес, тегін ашу үшін - қаймақтан жасалған май екенін көреміз. Сондықтан сарымай, сары жапырақ дегендегі сары мағынасынан айрылған деп у керек » дейді ғалым Қ.Жұбанов [2, 151 б.].

Күрделі сөзге анықтама беруде зерттеушілердің әрқайсысы әралуан көзқарас білдіреді. Осыған байланысты тіліміздегі күрделі сөзге берілген анықтаманы Г. Мамаева өзінің мақаласында ғалымдардың бес түрлі түрде беріліп жүргенін айтады.

1 Күрделі сөздің құрамы екі не одан да көп сыңарлардан құралатындығы.

2 Күрделі сөздің бір тұтас сөз мағыналары лексикалық бірлік екені.

3 Сөйлемде жеке сөз ретінде бөлінуі

4 Сөйлемде мағына және грамматикалық жағынан тұтастығы арқылы бөлінетін сөздер тобы.

5 Сыңарлардың негізгі және туынды сөз болып келуі [3, 51 б.].

Ғылыми зерттеулерде күрделі сөз табиғаты арнайы қарастырылды. Күрделі сөздердің басқа тілдік құбылыстардан айырмашылығын қазақ тіл білімінде Қ.Аханов, Ә.Абылақов, С.Исаев, Е.Ағманов, М.Балақаев, Т.Сайранбаев сынды зерттеушілердің еңбектерінде жүйелі түрде зерттелді. Күрделі сөз бен сөз тіркесінің құрылысы жағынан алғанда ұқсас екені белгілі. Ал, мағыналық жағынан олардың әр қайсысының өзіндік ерекшеліктері бар. Қ.Аханов «Тіл білімінің негіздері » атты еңбегінде: «Сөз тіркесінің сыңарларының арасында да, сөздің бөлшектерінің арасындағы байланыс сөз тіркесінің сыңарларының арасындағы байланыстан басым да бекем болады» деп көрсетеді [4, 383 б.]. Сонымен қатар осы еңбекте күрделі сөздің әрбір сыңары сөйлемнің өз алдына дербес мүшелері емес, тұтасқан күйінде бір ғана мүше ретінде қызмет атқаратынын дұрыс көрсеткен. Осы пікірді жоғарыдағы аталған ғалымдар да қуаттайды. Күрделі сөз бен сөз тіркесін ажыратуда Т.Сайрамбаев мына мәселелерге көңіл бөлгенді жөн көреді.

1 Әрбір сөз табының күрделі түрі, оның жасалу жолдары.

2 Жалпы күрделі сөз, олардың түрлері, бір-бірінен айырмашылығы.

3. Күрделі сөздердің сөз тіркестерінің жеке сыңарларынан және бүтіндей жай сөз тіркестерінен айырмашылығы.

4 Олардың мағыналық ерекшеліктері.

Т.Сайрамбаев осы еңбегінде азербайжан ғалымы Ю.Сейдовтың күрделі сөз бен сөз тіркесінің біргебұл екі категорияның ұқсастық жақтарын атаған пікіріне қарсы пікір айтады. Біріншіден, Ол Ю.Сейдовтың « сөз тіркесі мен күрделі сөздердің құрама сыңарлары бірыңғай формадағы бірыңғай сөз таптарынан жасалады деген пікіріне сын көзбен қарау керек » дейді. Екіншіден, сөз тіркестері тек бір ғана сөз таптарының шеңберінде келеді деуі де бір жақты, алтын сағат, темір күрек , оқып айтты сияқты сөз тіркестері бір ғана сөз таптарына жататын компоненттерден құралғанымен, әр түрлі сөз таптарынан жасалған сөз тіркестері де тілімізде аз кездеспейді. Үшіншіден, сөз тіркесімен күрделі сөздердің құрама сыңарларының орналасуы бірдей болып келеді және күрделі сөз бен сөз тіркесінің құрама сыңарлары грамматикалық бірыңғай байланысқа түседі деуі де ойланарлық жағдай дейді [5, 35 б.].

К.Аханов «Грамматика теориясының негіздері» деген еңбегінде «күрделі сөз бен сөз тіркесінің айырмашылығын ажырататын жалпылама белгілер делініп, семантикалық тұтастық белгілері

аталып жүр » дей келе, осы үш топтың әрқайсысына жеке-жеке тоқталады.

1 Семантикалық тұтастық белгі- күрделі сөз құрамындағы әрбір сыңарлардың мағыналық және грамматикалық дербестігі күнгірттенеді.

2 Морфологиялық тұтастық белгі – күрделі сөз де жалаң сөз сияқты көптеледі, септеледі, жіктеледі, ондай кезде оның сыңарларының арасында әрқайсысы бөлек-бөлек өзгермей , тұтас күйінде түрленіп, бір тұлғаға ие болады.

3 Синтаксистік тұтастық белгі – күрделі сөзде

1 Оның сыңарларының арасында синтаксистік қатынастар сақталмайды.

2. Күрделі сөздің құрамындағы әрбір сыңары сөйлемде басқа сөзбен өздігінен қатынасқа түсе алмайды, күрделі сөз ондай байланысқа тұтасқан түрде түсе алады [6, 54-63 бб.].

Осы ғалымдардың пікірлерін қорыта келе, күрделі сөз бен сөз тіркестерінің арасындағы айырмашылықтарды мына төмендегідей беруге болады.

Кесте1 – Күрделі сөз бен сөз тіркестерінің арасындағы айырмашылықтар

Күрделі сөз	Сөз тіркесі
1.Күрделі сөз- сөз жасаудың бір түрі	1. Сөз тіркесі- синтаксистік категория
2.Күрделі сөздердің әрбір сыңары бір-бірімен тығыз мағыналық байланыста айтылады.	2.Сөз тіркесінің сыңарлары бір-бірімен синтаксистік байланыста болады.
3.Күрделі сөздің әрбір сыңары да жеке-жеке мағына болуы да болмауы да мүмкін	3.Сөз тіркесінің әрбір сыңарының мағынасы айқын болады.
4.Күрделі сөз әрбір сыңарының жылжымалы емес, тұрақты.	4.Сөз тіркесінің әрбір сыңарының орны жылжымалы
5.Күрделі сөздің сыңарына жеке-жеке сұрақ қойылмайды.бір сұраққа жауап береді.	5. Сөз тіркесінің әрбір сыңарына жеке-жеке сұрақ қойылады.
6. Күрделі сөз тұтасымен морфологиялық өзгеріске ұшырайды, яғни оның әрбір сыңары жеке морфологиялық өзгерісте болмайды.Сол тобымен тұлғаланып, көптеледі, септеледі, жіктеледі.	6.Сөз тіркесінің әрбір сыңары түрлі морфологиялық өзгеріске ұшырайды.

7.Күрделі сөз тұтасымен басқа сөзбен синтаксистік байланысқа түседі.

7.Сөз тіркесінің әрбір сыңары жеке синтаксистік байланысқа жұмсалады.

Мысалы: Кішілеу шағын үйдің ішіне айнала текемет, түскиіз, түкті кілем ұсталған. / М.Әуезов. «Абай жолы » романы /Бұл сөйлемде сырт тұлғасы жағынан сөз тіркесіне ұқсас екі тіркес бар. Олар: түскиіз және түкті кілем тіркестері. Алайда бұлардың қолданылуы бір емес. Мұндағы түскиіз тіркесіне келетін болсақ,бұл тіркес сөз тіркесі бола алмайды. Себебі, бұл тіркес екі сөздің бірігуі арқылы бір заттың атауын ғана білдіреді, бір ғана сөйлем мүшесі болып тұр. Сонымен қатар, бұл тіркестің орнын ауыстыруға келмейді. Және тұтасымен синтаксистік байланысқа түсіп тұр. / түскиіз ұсталған /. Ал түкті кілем болса сөз тіркесі, себебі, екі сөздің қабысуы арқылы синтаксистік байланысқа түсіп тұр. Түкті – таза сындық мәнде жұмсалып, өзінің лексикалық мағынасын сақтап, соған орай кілем сөзін анықтап, анықтауыштық қатынаста жұмсалып тұр. Сондықтан да түкті кілем тіркесінің құрамындағы сөздердің әрқайсысы жеке-жеке сұрақтарға жауап береді. Сөйлемнің анықтауыш қызметін атқарады және сонымен бірге, ретіне қарай тіркес құрамындағы сөздің орнын ауыстыруға болады. Мысалы: түкті сөзін орамал сөзімен тіркестіріп, түкті орамал немесе түкті сөзінің орнына боз сөзін ауыстырып боз кілем деп айтуға болады. Ал түскиіз тіркесінің бойында мұндай қасиет жоқ. Өйткені бұл тіркес лексикаланып, анықтауыштық қасиетінен айрылған.

Тұрақты тіркестер де күрделі сөздер тәрізді еркін сөз тіркесінің қатарына жатпайды, себебі тұрақты тіркестер грамматикалық мағынаны емес, белгілі бір лексикалық мағынаны білдіреді.

Бұл жөнінде қазақ тіл білімінде Қ. Аханов, М. Балақаев, Т.Сайрамбаев, Ж. Шакенов сынды ғалымдар көп еңбек еткен. Қазақ тіліндегі фразеологиялық материалдарды І.Кенесбаев «Қазақ тілінің фразеологиялық сөздігі» атты еңбегінде жинаған.Бұдан басқа Х. Қ. Қожахметова, Р. Жайсақова «Қазақша-орысша фразеологиялық сөздігі», Ғ. Смағұлованың «Фразеологизмнің варианттылығы» атты еңбектері жарық көрген.

С. Аманжолов бұл мәселе төңірегінде жеке тоқталмаса да ол өз еңбегінің «Сөздердің, тізбектелуі»деген бөлімінде сөздердің тізбектелуін лексикалық тізбек және синтаксистік тізбек деп екіге бөледі. Синтаксистік тізбек дегеніміз жоғарыда атап отырған –

тұрақты тіркестер. Автор синтаксистік тізбектерді: 1.идиомалық тізбектер, фразалық тізбектер деп бөліп көрсетеді [7, 65 б.].

Ал осы тұрақты тіркестің еркін сөз тіркесінен айырмашылығы жөнінде К.Аханов: «Еркін сөз тіркестері фразеологиялық единицалардың ұқсас келетінін айта келіп, еркін сөз тіркесінің фразеологиялық единица жасауға негіз болады» деп түсіндіреді де, төмендегі мысалдарды береді. Шалқасынан жату - шалқасынан түсу, таудан биік – сүттен ақ, судан таза, есік пен терезенің арасында - қас пен көздің арасында, қол жуып - қол қусырып. «Бұлардың алдыңғысы еркін сөз тіркестері де, соңғылары еркін сөз тіркесінің құрылымдық үлгілері бойынша жасалған фразеологиялық единицалар» деп түсіндіреді [4, 386 б.].

Бұл пікірді Ә.Абылақов, С.Исаев, Е.Ағманова «Қазақ тіліндегі сөз тіркесінің дамуы мен процесі» деген еңбектерінде қуаттайды. Зерттеуші Ж.Шакенов тұрақты тіркеске байланысты мынадай мысалдар келтіреді.

1 Арзан байлықтан ат-тонын ала қашты. / «Қазақ әдебиеті» /

2 Топырақ өңдеудегі жасаушының егін даласынан тайға таңба басқандай көрініп тұр. / «Семей таны» /

3 Раушанға көптен тісін қайрап жүр еді. / Б.Майлин [8, 34-б.].

Бұл мысалдардың ат тонын ала қашу, тайға таңба басқандай, тісін қайрау деген тіркестерін барлығын тұрақты тіркеске жатқызып, ат тонын ала қашты деген мысалына тоқталып өткен. Мұнда жоғарыда сөз болған екі тіркестің екеуі де бар.

1 Арзан байлықтан - еркін тіркес,

2 Ат-тонын ала қашты – тұрақты тіркес. Сөйлем осы екеуінің өзара тіркесуінен құралған. Еркін тіркес компоненттері мағына дербестігін сақтаған., әрқайсының өзіне тән лексикалық мағынасы бар сөйлемге дербес мүше. Ал, «ат-тонын алақашты» дегенде ол өзінің тура мәнінде яғни атын, тонын алып бір жаққа қашу мәнінде емес, «безу» деген мағынада жұмсалып тұр деп ең соңында мынадай қорытынды жасайды.

1 Еркін тіркес құрамындағы сөздер әр басқамағына білдірсе, тұрақты тіркестегі сөздер, тұтасқан бір жалпы мағынаны береді.

2 Еркін тіркестегі сөздер жеке-жеке сөз тіркесі болып, сөйлемге дербес мүше болса, тұрақты тіркес бір ғана сөз табы орнына жүріп, соған орайлас сөйлемде бір ғана мүшенің қызметінде жұмсалады [8, 35 б.].

Қорыта айтқанда, жай сөйлем синтаксисі бойынша, соның ішінде сөз тіркесінің құрылысы, олардың іштей байланысу

формаларына қарай бөлінуі әлі де болса бір ізге түспеген мәселе екенін ғалымдардың пікірлерінен де аңғаруға болады, яғни бұдан түйеріміз, қазақ тіл ғылымы әлі де зерттеуді қажет ететінін көрсетеді.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 А. Байтұрсынов. Тіл құрал. – Алматы: Ана тілі, 1992. – 33 б.
- 2 Қ. Жұбанов. Қазақ тілі жөніндегі зерттеулер. – Алматы: Қазақ ССР, «Ғылым», – 151 б..
- 3 Г. Мамаева. Күрделі сөздер. // Қазақ тілі мен әдебиеті. - 1999. № 5. -51 б.
- 4 Қ. Аханов. Тіл білімінің негіздері. – Алматы, 1993. – 383 б.
- 5 Т. Сайрамбаев. Қазіргі қазақ тіліндегі күрделі сөз тіркестері. – Алматы, 1983. – 197 б.
- 6 Қ. Аханов. Грамматика теориясының негіздері. – Алматы, 1972. – 100 б.
- 7 С. Аманжолов. Қазақ әдеби тілі синтаксисінің қысқаша курсы. – Алматы: Санат, 1994. – 320 б.
- 8 Ж. Шакенов. Қазақ тіліндегі күрделі сөздер мен күрделі тұлғалар. – Алматы: Ана тілі, 1991. – 320 б.

АБАЙДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ МҰРАСЫНДАҒЫ 5 САНЫНЫҢ ТАНЫМДЫҚ МӘНІ

САНДАТ С.

8-сынып оқушысы, №4 ЖОББМ, Екібастұз қ.

ТОКОШБЕКОВА Г. К.

қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімі, №4 ЖОББМ, Екібастұз қ.

Бес саны – жалпы адамзаттық таным бойынша бақытты сан. Жұлдыздың бес бұрышы жарқыраған ассоциация адам санасында жарқын көңіл күй, бақытты сәттерді сипаттайды. Қазақ мәдениетінде бес саны әдетте сандық мағынасында қолданылады. Дегенмен, мәдени семантикалық мәні бар ұлттық мәдениетті танытатын қызметін байқауға болады

Қазақ тілінде бес сөзі бүтін қол мәнінде жұмсалады. Адам баласы үштік санау жүйесінен кейін бестік санау жүйесін ойлап тапты. Бестік санау жүйесі бойынша ертеде сандарының шегі бес болғаны анық [8, 24].

Әрі бес – календарь жүйесіндегі негізгі сан атауы. Бес анық: анық сөзі бұл жерде айқын деген мағынады қолданған. Бес анықты тарататын болсақ: тіл, дін, дәстүр, тарих, атамекен. Грек ғұламаларының айтуынша, адамдардың белгілі, ұлтқа, халыққа тән екендігін айқын сезіну үшін 5 түрлі шартқа толық жауап беруі тиіс:

- біріншіден, сол ұлттың тілін жақсы білу керек;
- екіншіден, сол ұлттың дәстүрін толық бойына сіңіру керек;
- үшіншіден, сол ұлттың мекендеген жерлерінің ой шұңқырын білген парыз;
- төртіншіден, ұлттың дінін мойындау керек;
- бесіншіден, сол ұлттың тарихын мойындау керек.

Сандардың шегі бес деп білген халық, қолдағы бес саусақпен байлап, бүкіл қаруды жинастырып бес бөлікке бөлуі де ғажап емес. Өйткені қару- жарақ адамдар үшін тіршілік көзі. Әрі, бес сан атауы бір қолдағы бес саусаққа байланысты ерекше қолданысқа ие болған. Адам қолындағы бес саусақтың бірігіп тұрған төртеуі төрт текті (жер, су, от, ауа) яғни адамның топырақтан жаратылғанын білдірсе, бесінші тіке тұрған бес бармақ аспанға қарап, жаратушының жалғыздығын көрсетеді.[3,5]

Бес санының магиялық, жұмбақ сырын бес асыл, бес дұшпан деп айтқан Абайдың «Ғылым таппай мақтанба» өлеңі де дәлелдей түседі. «Ғылым таппай мақтанба» – Абайдай ұстаз ұрпақ тәрбиесіне арнаған алғашқы өлеңнің бірі. Бес асыл – ұлы ақын Абай Құнанбайұлының өсиеті. Бес асыл – талап, еңбек, терең ой, қанағат, рақым. Бұл асыл іс адамның бойында болса, жақсы адам екенін білдіреді деген өсиеті. Бес өсиет – топасқа сенбе, жауға иілме, әрқашан сақ жүр, бөтен үйге қонба, жарлыдан сый алма. Бұл өсиеттер адамды жаманшылықтан сақтау үшін, қорғану үшін айтылады. қазақ мәдениетінде осындай рухани құндылықтардың болуы әкенің бала тәрбиесінде, атаның немере тәрбиесінде көрініс тапқан. Бес дұшпан – Абай Құнанбайұлының бес нәрседен сақ бол деп қалдырған өсиеті. Қазақ баласын, күллі жұртшылықты тәрбиелеудегі символдық мәнге, ұранға айналған рухани құндылық деп қабылдауға болады. Бес дұшпан – өсек, өтірік, мақтаншақ, еріншек, бекер мал шашпақ [5].

Алдыңғы аталған бесеуді ойшыл «бес дұшпаның» деген. Неге? Себебі, ел бұзылуы, яғни әлеуметтік әділеттілік пен дәстүрлі өмір реттілігі бүлініп, қоғамның қилы өрнекке орануы – осы бесеудің ісі. Абайдың: «Ел бұзылса, табады шайтан өрнек» дейтіні сол («Қартайдық, қайғы ойладық...» өлеңі). Ал «бес асыл іске»

қарасақ, ол Шығыстың ақыл-ой қазанында ғасырлар бойы қайнап, өмір сынағынан өткен идея. Былайша айтқанда, бақытты болу формуласы. Өйткені, бесеуі де жақсы істер. Талап пен еңбек – жақсы ғұмыр кешу шарты. Бұл екеуінсіз ұрпақ өсіру, абыройлы болу, ұзақ жасау да жоқ. «Терең ой» деген не, өзі? Абайдың әр адам өз жүрегінің түбіне терең бойласын дегені. [4]

Соңғы екі асыл іс – қанағат пен рақым. Бұл екеуі де жаңағы терең ойдың жемісі. Адамның өмір мағынасын түйсініп, өзін-өзі жетілдіру жолына түскенінің көрінісі. «Бес асыл» бүгінгі таңда олардың өзектілігі арта түспесе, кеміген жоқ.

Мен 5, 8, 9 сыныптар арасында 5 жақсы қасиет, 5 жаман қасиет бойынша сауалнама өткіздім. Бұл сауалнамаға 35 оқушы қатысты. Сауалнама нәтижесі бойынша қазіргі жас ұрпақтың «Бес асылы» және «Бес дұшпаны»

5 асыл іс:

- мейірімділік (45 %),
- адамгершілік (30 %),
- бірлік (15 %),
- адалдық (3 %),
- әділеттілік (7 %);

5 дұшпан:

- әділетсіздік (50 %),
- буллинг (25 %),
- өтірік (10 %),
- намыссыздық (5 %),
- мақтаншақтық (10 %).

Сауалнама нәтижесі бойынша бүгінгі таңда «бес дұшпан» және «бес асыл» өзектілігін жоғалтқан жоқ, одан сайын арта түсті.

Абай шығармашылығындағы 5 сан ақындық шабыттың бес қырын білдіреді: – сезіну,

- толғану,
- терең ойлау,
- эстетикалық сезім,
- ақындық шеберлік.

Абай поэзиясындағы 5 сан ақындық қабілеттің де бес қырын көрсетеді:

- сөз қолдану өнері,
- образдық ойлау,
- эмоционалдық көркемдік,
- ұлттық дәстүрмен байланыс,

– ғаламдық ойлау.

Абай шығармашылығындағы 5 сан ақындық шебер қолдануды ұйымдастыратын бес негізгі әдіс-тәсілді бейнелейді:

- қайталау,
- салыстыру,
- қарама-қарсы қою,
- параллелизм,
- символдық бейне.

Абай поэзиясындағы 5 сан ақындық дүниетанымның құрамдас бес бөлігін қамтиды:

- әлемнің тұтастығы мен қайшылықтары,
- адам мен табиғат ара қатынасы,
- рухани құндылықтар,
- әлеуметтік-этикалық идеалдар,
- философиялық ой-тұжырымдар.

Абай Құнанбаевтың шығармашылық мұрасында 5 санының ерекше орны бар. Бұл сан Абай философиясындағы адам болмысының көпқырлылығын, рухани-адамгершілік жетілу жолындағы маңызды кезеңдерді, ұлттық дүниетанымның негіздерін бейнелейді. Абай поэзиясындағы 5 санының терең символикалық мазмұны ақынның ақындық ойлау жүйесіндегі орнықты орынға ие. Абай шығармашылығындағы 5 санының танымдық мәні мен философиялық тереңдігі Абай дүниетанымының бірегейлігі мен кешенділігін көрсетеді.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Абай. Энциклопедия. – Алматы: «Атамұра» баспасы.

2 Абай (Ибраһим) Құнанбаев. Шығармаларының екі томдық толық жинағы. I том. Өлеңдер мен поэмалар / Жалпы редакциясын басқарған Ы. Дүйсенбаев. – Алматы: Ғылым, 1977. – 454 б

3 Бәрі де сандар туралы. Алматы: кітап. 2008 жыл

4 <https://abai.kaznu.kz/?p=1022>

5 <https://smu.edu.kz/2021/08/13/abaydyn-murasy-qazaqtyn-en-gasietti-qazynasy/>

6 Қазақ әдебиеті. 6-сынып. Керімбекова Б., Мұқанова Ж..

7 Мұхтар Әуезов энциклопедиясы. Алматы, «Атамұра» баспасы, 2011 жыл.

8 Уәлиев Н. Жұмбақ сандар. Жалын. 1988 жыл

АБАЙ ДАНАЛЫҒЫ, ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫ, ҰРПАҚ САБАҚТАСТЫҒЫ

ХАМИДОЛДА Ф.

6 «Ә» сынып оқушысы, Абай атындағы ЖОББМ, Ақсу қ.

РАХИМОВА А. А.

Педагогика және психология магистрі, тарих пәнінің мұғалімі
Абай атындағы ЖОББМ, ЖОББМ, Ақсу қ.

Қазақ халқының ұлы ақыны, кемеңгер данасы, ғұлама-ойшыл, ағартушы, ұлттық әдебиетінің негізін салушы, аудармашы Абай Құнанбаевтың 180 жылдығы тойланатын болады. Мемлекет көлемінде және халықаралық деңгейде ауқымды іс-шаралар бастауын алды. Ұлы Абайдың өлеңдерімен қарасөздерінде ұлт болмысы, бітімі, тұрмысы, тіршілігі, дүниетанымы, мінезі, жаны, діні, ділі, рухы көрініс тауып, кейін Абай әлемі деген бірегей құбылыс ретінде бағаланды. ҚРТұңғыш Президенті Н.Ә.Назарбаев «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласында қоғамдық сананы қайта түлетудің маңыздылығы туралы айтып, оны заман талабына сай бейімдеу мемлекеттік маңызы бар мәселеге айналып отырғанын айтты.[1]Дүниежүзінде бүкіл адамзатқа ортақ ойшыл ретінде танылған тұлғалар бар. Атап айтқанда, Қытай дегенде Лао-Цзымен Конфуций, Ресей дегенде Достоевскиймен Толстой, Франция дегенде Вольтер мен Руссо болса, Қазақстан дегенде Абай есімін атайтындай дәрежеге жетіп, өзге жұрт қазақ халқы – Абайдың халқы деп бізге ілтипат білдірсе, бізге зор мәртебе болары хақ. Әр қазақтың төрінде домбыра тұрсын деген ұғымы сияқты, әр шаңырақта Абайдың кітабымен Мұхтар Әуезовтің «Абай жолы» романы тұруы керек деп санаймын. Ұлы кемеңгер Абайдың 180 жылдығына орай бір қыдыру іс-шара ұйымдастыру көзделіп отыр. Түп мәнісі – Абай мұрасы – біздің ұлт болып бірлесуімізге, ел болып дамуымызға жол ашатын қастерлі құндылық. Абайдың ақылын алсақ, айтқанын істесек, ел ретінде еңселенеміз, мемлекет ретінде мұратқа жетеміз, өсиет-өнегесі ХХІ ғасырдағы жаңа Қазақстанның темір қазығы болып елді биіктерге жетелейтін болуы керек. Ғасырлар өтседе, Ұлы Абай ұлағаты, өсиеттері қазақ халқының руханият байлығы болып қала беретін болады. Абайдың басқалардан өзгешелігі – бүкіл адамзаттың ұстазы биіктігіне көтерілген ақындығы.[2]Баяндама барысында ұлы ақын АбайҚұнанбайұлының отбасы туралы аз-кем тоқталып өтсек.

Абай үш әйел алған. Бәйбішесі Ділдәдан – Ақылбай, Әбдірахман, Күлбадан, Әкімбай, Мағауия, Райхан, екінші әйелі Әйгерімнен Тұрағыл, Мекайыл, Ізқайыл, Кенжедеген 7 ұл, 3 қыз сүйген. Келіндей алған әйелі Еркежаннан ұрпақ көрген жоқ.

Ділдә Алшынбайқызы (1843–1924) – Абайдың бәйбішесі. Құнанбай мен Алшынбай Тіленшіұлы құда-жегжат болуға уағдаласып, 1860 жылы 15 жастағы Абаймен 17 жастағы Ділдәны қосады. Әкесі Ақшоқыдан жер бөліп беріп, онда Абайға сегіз бөлмелі қыстау салдырады. 1860–1923 жылдары Ақшоқыдағы қыстауда тұрады. Кеңес үкіметінің асыра сілтеуі тұсында, 1923 жылы Ділдә Ақшоқыдан кетуге мәжбүр болады. Абай мен Ділдә тұтынған дүние-мүліктің бір сыпырасы әлде кімдердің қолында кеткен. Абайдың өтінішімен 1880 жылы тобықтың шыққан аға шұстасы, зергер-шебер Еспенбет жасаған зерлі ағаш төсек қана аман қалған. Оны 1939 жылы Абай аулының адамы Нығыман Өтепбаев Жидебайдағы Абайдың музей-үйінің қорына тапсырған. Ділдәдан – Ақылбай, Әбдірахман, Мағауия, Күлбадан, Райхан туған. Ділдә анамыздың мазары Арал төбедегі Әйгерім басына тұрғызылған төрт құлақты тамға жерленген. Ділдә бәйбішеден туған балаларына тоқталсақ.

Ақылбай Абайұлы (1861–1904) Абайдың бәйбішесі Ділдәдан туған тұңғыш баласы. Құнанбайдың кіші әйелі Нұрғаным өзінен бала болмағандықтан, Ақылбайды кішкене күнінен өз бауырына басады. 9-10 жас шамасында Құнанбайдың указной молдасы Ғабитханнан білім алып, ол 4-5 жылдан әрі оқымайды. Құнанбай өзімен тең жерден қыз айттырып, Ақылбайды үйлендіріп, еншісін береді. Жеке ауыл болған Ақылбай сауық-сайран құрып, сері-мырза атанады. Домбыра тартып, ән салады. Жас күнінен әкесі Абайдан аулақ өскенін, ақ көңіл аңқаулығын пайдаланып, Абай дұшпандары әке мен баланың арасына от жағады, ажыратпақ болады. Абай баласына «Ата-анаға көз қуаныш» деген өлең жазады. Өлең Ақылбайға ой салып, толғантты. Жігіт ағасы болған Ақылбай Абай алдында, ақын-шәкірт ретінде жақындап, домбыра, сырнай, скрипкада шебер ойнайтын мақтаулы өнерпаз болып, «Құнанбайдың мырзасы» атанады. Қазақтың ескі күйлері «Азамат қожа», «Бұлаң жігіт», «Бестөре», «Асыл қалша» деген күйлерді, скрипкада Мұқадан үйренген бір неше орыс музыкасын таратқан. Ақылбайдың жастық шақ, махаббат тақырыбына жазған көптеген өлеңдері болған. 1895 жылы бауыры Әбдірахман өліміне арнайы жоқтау өлең шығарған. 1904 жылы інісі Мағауия қайтыс

болғанда шығарған жоқтауы сақталған. Ақылбайды ақын ретінде танытқан шығармалары-дастандары қатарында – «Дағыстан», «Кәрі Жүсіп», «Зұлыс», «Жаррах батыр» сақталмаған. Орыс мәдениеті мен әдебиетінен алған үлгі-өнегісі арқасында, А.С.Пушкин, М.Ю.Лермонтов шығармаларымен таныс болған. Ақылбай қазақ әдебиетінде Кавказды тұңғыш жырлаған ақын. Тау халқы өмірінен «Дағыстан», Африкадағы зұлыстар жайлы «Зұлыс» сияқты дастандар жазған. Әкесі Абай мен бірге 1893–94 жылдары Семей қаласындағы бастауыш білім беру ісіне қамқорлық жасайтын Қоғамның толық мүшесі болды. Ақылбайдың бейігі қазіргі Шығыс Қазақстан облысы, Абай ауданындағы өз қыстауы – Тышқан бұлағының қасына жерленген. 1993 жылы Ақылбай бейітінің басына ұлу тастан ескерткіш-мазар тұрғызылды.

Әбдірахман (Әбіш) Өскенбаев (1869–1895) Абайдың Ділдәдан туған баласы. Семей қаласындағы уездік мектепке береді. Әбдірахман 1886–89 жылдары Түмен қаласындағы Александров реалдық училищенің 5, 6, 7-класстарын оқып бітіреді. 1889–1892 жылдары Санкт-Петербургте Михайлов артиллерия училищесінде 3 жыл оқып білім алады. Училищеге әуелі қатардағы юнкер дәрежесінде түскен Әбдірахманға 1890 жылы унтер-офицер, 1892 жылы портупей-юнкер, сол жылы тамызда подпоручик деген әскери атақ береді. Училищені өте жақсы деген бағамен бітіріп, 1892 жылы Ташкенттегі бекініс горнизонының артиллериясына қызметке жібереді. Мінездемеде Әбдірахманның мінез-құлқы өте жақсы, ашық ақжарқын, әскери қызметіне жауапты қарайтыны, тандаулы офицер болады тұрғанын, бірақ денсаулығының нашар екені жазылған. 1892 жылы Әбдірахман елге демалысқа келгенде Мағрипаға (Мағыш) үйленеді, олардан Рахила деген қыз туылады. Әкесіне қажетті кітаптарды жіберіп тұрған. Өзінің ой-қиялына, әлеуметтік көзқарасына, ақындық шабытына рухани дем беріп, ақылшысы, сырласы бола білген Әбдірахманға Абай зор үміт артқан. Абай Әбдірахманға арнап «Алланың рахматын», «Орынсызды айтпаған», «Көзімнің нұрысыз», «Тілім саған айтайын», «Кешегі өткен ер Әбіш», «Жылағанды тоқтатып», «Бермеген құлға, қайтесін» тағы басқа хат-өлеңдер, жоқтаулар жазған. 1895 жылы 15 қарашада Әбдірахман Ташкентте қайтыс болып, сүйегі Ақмолаға жерленеді.

Күлбадан Абайқызы (1862–1932) Абайдың бәйбішесі Ділдәдан туған қызы. Абай қызы Күлбаданды жастайынан Семейдегі орыс мектебіне оқытқан. Күлбадан Дүтбай Уандықұлының інісі Дүйсекеге тұрмысқа шыққан. Дүйсеке өлген соң, Күлбадамды

өмеңгерлік жолмен Дұтбай алған. Күлбадан Дүйсекеден – Хамза, ал Дұтбайдан – Мүкен, Мұхтар, Муштар, Мәкен, Хадиша деген балалары тараған. Күлбадан туралы толық мәліметтер Абайдың Семейдегі әдеби-мемориал музейі қорында сақтаулы.

Әкімбай Абайұлы (Хакімбай) (1866–1873) Абайдың Ділдәдан туған баласы. 7 жасында қайтыс болған. Абай жинақтарының кейбір басылымдарында «Әкімбай өлгенде» деген өлең Әкімбай қайтыс болғаннан кейін 22 жылдан соң, 1895 жылы жазылған.

Мағауия Абайұлы Құнанбаев (1870–1904) Ділдәдан туған кенже ұлы. Жас шағында ауылда мұсылманша аз оқытқаннан кейін, Семейдегі Городское училище дейтін орысша мектепке түсіреді. Мағауия екі-үш жыл оқығаннан кейін жұқарып, науқасқа шалдыға бастайды, амалсыздан оқуын тоқтатып, ауылға қайтады. Үнемі Абайдың қасынан қалмай, әкесінің өз тәрбиесінде болады. Әкесіне ілесіп орысша кітапты Абайша қатты зер салып оқиды, оқымысты жастың бірі болады. Әкесінің ақындық еңбегін аса қадірлеп, жақсы білген, ұғынған Мағауия өзі де, Ақылбай, Көкбай сияқты ақындық еңбекке беріледі. Ол жазған поэмалар «Еңлік-Кебек», «Абылай» поэмалары қолжазба күйінде сақталса да, оқушыларға тарамаған. «Медғат-Қасым» поэмасының тақырыбы да қазақтан жырақ, алыс елдер өмірінен алынған. Қазақтың ұлы ақыны Абайдың өзінен тараған ұрпақтары жиналған мәліметтер әлі толықтырылу үстінде, әлі де зерттеушілер толықтырып, кемеңгер, дана ақынның балаларынан тараған немерелері, шөберелері, кейінгі ұрпақтары туралы зерттеулер жалғасын табатыны бесенеден белгілі.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Назарбаев Н. Ә. Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру // Егемен Қазақстан. 2017. – 12 сәуір.

2 Тоқаев Қасым-Жомарт. Абай және ХХІ ғасырдағы Қазақстан // Сыр бойы. – 2020. – 11 қаңтар.

3 Өмірбекова Н. Абай ұрпақтары // [Электрондық ресурс]. – Көру режимі: <http://kazgazeta.kz/?p=39929>

4 Өмірбекова Н. Абайдың әулеті // [Электрондық ресурс]. – Көру режимі: <https://abaialemi.kz/kz/post/view?id=932>

Секция 27

Дене шынықтыру мен спорттың өзекті мәселелері
Актуальные вопросы физической культуры и спорта

О ВОПРОСАХ ВЛИЯНИЯ МАССОВОГО СПОРТА И ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ НА РАЗВИТИЕ ПОДРОСТКОВ

АТАКАН Д.

ученик, школа-гимназия имени К. Сатбаева, г. Аксу

ӘДІЛБЕК Б.

ученик, школа-гимназия имени К. Сатбаева, г. Аксу

Массовый спорт и физическая культура играют ключевую роль в формировании здорового образа жизни подростков. В современных условиях, когда уровень физической активности молодежи снижается, особенно важно развивать программы и инициативы, способствующие вовлечению подростков в спортивные занятия.

Физическая культура оказывает непосредственное влияние на физическое и психоэмоциональное состояние молодежи. Регулярные занятия спортом способствуют укреплению иммунитета, развитию выносливости и силы, а также помогают формированию личностных качеств, таких как дисциплина, целеустремленность и ответственность. В подростковом возрасте, когда идет активное становление личности, участие в спортивных мероприятиях формирует позитивные привычки, способствует социализации и укреплению дружеских связей [1, с. 6].

Однако, несмотря на очевидные преимущества спорта, многие подростки ведут малоподвижный образ жизни, отдавая предпочтение компьютерным играм и социальным сетям. Основной задачей общества является создание благоприятных условий для массового вовлечения молодежи в спорт, включая доступную инфраструктуру, качественное обучение и разнообразные мотивационные программы. В данной работе рассматриваются основные аспекты развития массового спорта среди подростков, его значение, факторы влияния, существующие программы, проблемы и возможные пути их решения.

Массовый спорт среди подростков имеет множество положительных аспектов:

Физическое здоровье – регулярные занятия спортом помогают укрепить сердечно-сосудистую систему, развивать координацию и выносливость, снижают риск ожирения и других заболеваний.

Психологическое развитие – участие в спортивных мероприятиях способствует снижению уровня стресса, повышает уверенность в себе и улучшает эмоциональное состояние.

Социализация – спорт способствует развитию коммуникативных навыков, формирует командный дух и помогает подросткам найти друзей по интересам.

Формирование дисциплины и ответственности – спортивные занятия требуют самодисциплины, регулярности и настойчивости, что полезно для дальнейшей жизни подростка [2, с.130].

В современном мире, где цифровые технологии занимают значительное место в жизни молодежи, массовый спорт становится важным инструментом для поддержания физического и психического здоровья. Он помогает подросткам найти баланс между онлайн-активностями и реальной жизнью, снижает уровень стресса и способствует улучшению настроения. Научные исследования подтверждают, что регулярные физические нагрузки способствуют выработке эндорфинов – гормонов счастья, которые помогают бороться с тревожностью и депрессией [1, с.11].

Развитие массового спорта среди подростков зависит от ряда факторов:

Инфраструктура – наличие спортивных площадок, секций и доступных залов играет важную роль в привлечении подростков к занятиям спортом.

Финансирование – государственная поддержка, инвестиции в спортивные программы и доступность инвентаря значительно влияют на развитие массового спорта.

Роль школы и семьи – мотивация со стороны родителей и педагогов, наличие школьных спортивных секций и проведение спортивных мероприятий способствуют вовлечению подростков в активную деятельность.

Популяризация спорта – активное освещение спортивных событий в СМИ и социальных сетях способствует повышению интереса подростков к занятиям спортом

Если государство хочет заботиться о своем будущем, оно будет уделять финансы для развития спорта, например, одним из факторов, влияющих на развитие массового спорта среди подростков является доступность инфраструктуры: наличие спорт

площадок, спортивных секций, и спортзалов. Это невозможно без системной поддержки государственных структур.

Также огромную роль играет информационная поддержка через СМИ, интернет и социальные сети, это способствует популяризации спорта среди молодежи, формируя положительное отношение к физической активности. Современные технологии позволяют распространять информацию о спортивных мероприятиях, достижениях спортсменов и пользе физической активности широким слоям населения. Социальные сети, видеоплатформы и специализированные спортивные порталы играют важную роль в формировании интереса к массовому спорту среди подростков.

Сильное влияние оказывает окружение: участие друзей и знакомых в спортивных мероприятиях мотивирует подростков заниматься спортом. Кроме того, наличие квалифицированных тренеров, способных вдохновить молодежь и привить любовь к спорту, является важным фактором.

Таким образом, успешное развитие массового спорта среди подростков требует комплексного подхода, включающего как инфраструктурные и финансовые меры, так и активное вовлечение семьи, школы и общества в процесс популяризации здорового образа жизни [3].

Программы и инициативы по развитию массового спорта среди подростков включают государственные, общественные и частные проекты, направленные на привлечение молодежи к физической активности. Государственные программы, такие как «Здоровая нация» и «Спорт для всех», способствуют созданию условий для занятий спортом, финансированию секций и строительству спортивных объектов. Важную роль играют школьные спортивные программы, в рамках которых проводятся регулярные уроки физической культуры, соревнования и спортивные праздники. Общественные инициативы, организуемые волонтерами и спортивными организациями, включают бесплатные тренировки, уличные соревнования и фестивали, популяризирующие активный образ жизни. Частные компании также вносят вклад, спонсируя спортивные мероприятия, создавая клубы и поддерживая молодых спортсменов. Важным направлением является развитие цифровых платформ и мобильных приложений, предлагающих онлайн-тренировки, челленджи и программы мотивации для подростков. Совместные усилия государства, общественных организаций и бизнеса позволяют сделать спорт доступным и привлекательным

для молодежи, способствуя укреплению здоровья и социальной интеграции подростков.

Из опрошенных нами 214 подростков в возрасте от 14 до 17 лет на вопрос о выборе спорта («Каким спортом вы хотели бы заниматься?») «футбол» выбрали 38,9 %, «волейбол»-12,8 %, «баскетбол»-13,7 %, «хоккей» – 1,9 %, «фигурное катание» – 1,2 %, «пейнтбол» – 25,9 %, остальные 5,6 не выбрали ни один из предложенных вариантов. Мы считаем, что основной причиной того, что наши ровесники не проявляют желание заниматься спортом, являются отсутствие мотивации и зависимость от интернета.

Понимая, что развитие массового спорта среди подростков требует комплексного подхода, включающего инвестиции в инфраструктуру, информационную поддержку, разработку мотивационных программ и вовлечение молодежи через современные технологии, мы хотим сказать, что на данном этапе только активное участие семьи и общества сыграют ключевую роль в создании условий для активного и здорового образа жизни подрастающего поколения. Государственные инициативы, поддержка образовательных учреждений – это не заработает в полной мере, пока в каждой семье не появятся увлеченные спортом. И в этом отношении, правильное воспитание именно подрастающего поколения -важно. Ведь каждый подросток – завтра глава семьи и пример для своих окружающих. Только благодаря совместным усилиям можно добиться значительного роста вовлеченности подростков в спортивные занятия и укрепления их здоровья. Спорт это не только физическое, но духовное совершенствование.

ЛИТЕРАТУРА

1 Маликов Н. В. Актуальные проблемы физической культуры и спорта в современных условиях жизни: URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/aktualnye-problemy-fizicheskoy-kultury-i-sporta-v-sovremennyh-usloviyah-zhizni/viewer> (дата обращения: 15.02.2025).

2 Чукалина, Я.В. Актуальные проблемы развития физической культуры и спорта в Российской Федерации [Текст] / Я.В. Чукалина // Научное сообщество студентов XXI столетия. Гуманитарные науки: сб. ст. по мат. XLII междунар. студ. науч.-практ. конф. № 5(42). - 2016. - С. 130-134..

3 Эйдельман Л. Н. Физическая культура и спорт в образовательном пространстве: инновации и перспективы

развития: сборник материалов всероссийской научно-практической конференции «герценовские чтения»: в 2 т. – секции 3, 4

ИЗГОТОВЛЕНИЕ СПОРТИВНОГО УГОЛКА В МОЕМ ДОМЕ

БАКИРОВ Ж. М.
ученик, Узынсуская СОШ, Иртышского района.
ЛИТВИНОВА Н. Н.
учитель физической культуры, Узынсуская СОШ,
Иртышского района

О пользе физической культуры и спорта знают все, но, к сожалению, многие совсем не используют эти возможности. Физические упражнения позволяют стать более выносливыми, подвижными и гибкими, они укрепляют мышцы нашего тела, и здоровье в целом.

Многие родители думают, что занятия спортом в домашних условиях будут лишними, так как дети получают достаточную физическую нагрузку в школе, во дворе. Я думаю, они ошибаются, ведь движение – это жизнь. И его не может быть много.

Мои родители позаботились обо мне и совместными усилиями мы сделали детский спортивный уголок. Чтобы я вырос здоровым, сильным и умным. О своем спортивном уголке и о его пользе хочу рассказать в своей статье.

Я считаю, что эта тема актуальна, потому что современный человек мало двигается, т.к. его труд на производстве заменяется специальной техникой, развиваются средства транспорта, а телевидение и компьютеры не желают отпускать от своего экрана. Всё это ведёт к недостаточной физической нагрузке, а, значит, к болезням.

Движение – это жизнь. Необходимо качественно повышать двигательную активность детей.

Польза от занятий на детском спортивном уголке для нас детей очевидна, а найти место для спортивного комплекса можно практически в любом доме. Есть польза и для родителей: помогая детям выполнять гимнастические упражнения, они сами приобщаются к физкультуре. Цель моей работы - это вместе с родителями сделать детский спортивный уголок у себя в доме, привить интерес родителей и детей к занятиям физической культуры. Исследовать материалы о детских спортивных уголках (модели,

формы, материал изготовления и др.); изучить пользу занятий на спортивных уголках; спроектировать детский спортивный уголок; рассказать о физических упражнениях, которые можно выполнять в домашних условиях на спортивном уголке. Если мы и наши родители будут заниматься физкультурой и спортом, значит это важно, и является эффективным средством улучшения здоровья и хорошего самочувствия [1, с. 176].

Существуют разные модели детских спортивных уголков: малогабаритные, занимающие всего от 0,5 кв. м, и крупногабаритные – до 3 кв. м. Как правило, все они рассчитаны на высоту потолков от 2 до 3 м.

По форме спортивные уголки подразделяются на Г-образные, Т-образные и П-образные. Г-образные модели подойдут тем, у кого мало свободного пространства в доме. Вертикальная лестница располагается вдоль стены, а все тренажеры крепятся к выступающей сверху перекладине. Т- и П-образные модели требуют большего пространства, и предоставляют широкое поле для занятий. У меня Г-образная модель спортивного уголка.

Спортивные уголки бывают деревянные и металлические. Преимущества деревянного спортивного уголка – экологичность и менее болезненные удары по сравнению с металлической конструкцией. Зато у металлического комплекса – более долгий срок службы. Что касается грузоподъемности, то у деревянных уголков она, как правило, ограничена 90 кг, тогда как металлические уголки рассчитаны на нагрузку не менее 120 кг. То есть заниматься на нем смогут и некоторые увесистые взрослые. Диаметр ступенек металлического уголка меньше деревянного, что удобно для захвата. Однако деревянные перекладины приятнее на ощупь и не скользят. О них не стираются ладони во время занятий, как на металлических. Для меня родители приобрели металлический спортивный уголок.

Набор практически любого спортивного уголка включает в себя «шведскую стенку» (лестницу), детские гимнастические кольца, веревочную лестницу и/или канат. Также любой спортивный уголок можно дооборудовать: качели, боксерские груши и мешки, доски для жима, съемные турники-брусья.

Приобрести детский спортивный уголок можно в любом магазине спортивных товаров. А если приложить немного усилий, набраться терпения, проявить трудолюбие и иметь простые навыки столярного мастерства вполне можно смастерить спортивный уголок своими руками.

В наше время у многих детей наблюдается снижение двигательной активности. Мы мало двигаемся, свободное от занятий и домашних обязанностей время мы проводим за компьютером или телевизором. Из-за этого у нас происходит нарушение многих функций организма. Снижение двигательной активности стало причиной многих, серьезных заболеваний. Нехитрое спортивное сооружение – детский спортивный уголок может максимально удовлетворить нашу потребность в движении.

Зачем нужны все эти канаты и перекладины дома, если они есть в детских садах, в школах, во дворах? Как хорошо, когда спортивные снаряды будут дома, и ими можно пользоваться, когда захочется – а это может произойти задолго даже до детского сада. Ранняя двигательная активность пойдет на пользу не только для физического, но и для умственного развития. Чем разнообразнее наши движения, тем больше информации поступает в мозг, тем интенсивнее происходит развитие. Ведь познание окружающего мира посредством движения нам намного интереснее и полезнее [2, 3].

Дома спортивные снаряды всегда доступны, поэтому позволяют обогащать любую игру движением, чередовать физическую с умственной нагрузкой. Занимаясь на спортивном уголке, можно научиться правильно, прыгивать и падать, это в будущем уменьшит угрозу травматизма вне дома: мы научимся рассчитывать свои силы и будем осторожны. С медицинской точки зрения польза от занятий на спортивных снарядах очевидна.

Как правило, основными составляющими детского спортивного уголка считаются:

- турник;
- шведская стенка;
- гимнастические кольца;
- сетка для лазания;
- качели;
- веревочная лестница;
- канат.

Кроме этого, в комплект нередко включается разнообразный инвентарь: скакалки, мячи, обручи, гимнастические палки и многое другое. Конечно, идеальный вариант – это выделение отдельного помещения. Но такая возможность есть не всегда, даже у владельцев домов, если потребность в уголке появилась позже обустройства интерьера в целом. Поэтому, чаще всего, под уголок выделяют часть детской комнаты. Выбор того или иного типа уголка также

определяется наличием свободного места. Г-образные считаются самыми компактными, П-образные устанавливают, когда у владельца квартиры или дома нет проблем с площадью жилых помещений. Если в комнатах места нет совсем, то единственный эконом вариант — установка турника в дверном проеме, коридоре. Так как Т-, Г- и П-образные конструкции устанавливаются враспор, их несложно разобрать и перенести в другое место, пристенные уголки же монтируются «намертво». После их демонтажа будет необходим ремонт стен.

Проект моего спортивного уголка включает в себя:

- турник;
- параллельные кольца;
- шведскую стенку;
- скамью для отдыха;
- поролон;
- навесные кольца;
- бюджет проекта:

Таблица 1 – Сумма расходов на приобретение необходимых материалов.

Наименование	Необходимое количество	Сумма
Доска обрезная	4	3000тенге
Кольца	2	2000тенге
Брус	4	2200
Поролон	2*3 м	1500 тенге
Шурупы	100мм	500 тенге
Краска	1кг	700
Итого		10000

Прежде чем начать осваивать уголок, нужно, чтобы взрослые тщательно проверили надежность всех креплений. И впоследствии регулярно проверяли их состояние. Также необходимо обеспечить безопасность спортивных занятий, на полу, под снарядами спортивного уголка должен лежать мат. Должно быть достаточно свободного места вокруг спортивного уголка, для выполнения упражнений. Спортивные уголки нельзя размещать вблизи окон. В первое время обязательно надо, чтобы родители подстраховали. Подсказали, как правильно лазить, держаться, переставлять руки, ноги.

Перед началом занятий нужно провести разминку для рук и ног: вращение кисти рук, стопы, наклоны туловища с небольшими

поворотами корпуса, перекачивания с пятки на носок, небольшие пробежки по комнате. Нужно разогреть мышцы всего тела, как на уроке физкультуры [4].

А сейчас я хочу рассказать о некоторых легких упражнениях, которые я люблю выполнять на своем спортивном уголке.

1 «Приседание». Стать лицом к стенке, взяться за перекладину, отпустить ноги и повиснуть. Затем нужно подтянуть ноги и встать на нижнюю ступеньку лесенки (см. Рис 1)

Рисунок 1 – Приседание Рисунок 2 – Лазание

2. «Лазание по лестнице» Мне очень нравится карабкаться по лестнице в свободном стиле. Это простое и увлекательное упражнение укрепляет голеностопные суставы и является профилактикой плоскостопия (см. Рис 2)

Рисунок 3 – Поднимание туловища

Рисунок 4 – Подтягивание

3 «Поднимание туловища» Нужно лечь на мат (матрас) и зафиксировать ноги за нижней перекладиной шведской стенки, и постепенно поднимать корпус и также плавно опускать, делать вдох на подъеме и выдох на опускании. (см. Рис 3)

4 «Подтягивание». Взяться руками за турник и повиснуть на нем, медленно подтягиваюсь вверх, сгибаю руки в локтях (пока это упражнение у меня получается не очень много раз). (см. Рис 4)

Можно висеть на кольцах и вращаться вокруг оси, а потом быстро раскручиваться в обратном направлении (это одно из забавных упражнений). По веревочной лестнице можно не только карабкаться, но использовать её как отличные качели для меня и моей сестренки. Это одни из простых моих упражнений. С каждым днем я совершенствуюсь, развиваюсь. Рядом со спортивным уголком можно повесить магнитную доску, на которой делать заметки о своих спортивных достижениях. Ежедневно можно придумывать много других спортивных упражнений.

Порой мы бываем супер активными, сверхэнергичными, непоседливы, носимся из комнаты в комнату, прыгаем с кресла на кресло, карабкаемся на все подряд. Вместо того чтобы делать понапрасну замечания, успокаивать нас, лучше всего предоставить нам место для всех гимнастических трюков. Имея, спортивный уголок дома у меня есть возможность заниматься спортивными упражнениями тогда, когда захочется, чередовать подготовку к урокам с активными движениями, что важно для нашего развития.

Занятия на спортивном уголке пошли мне на пользу. Если в 3-ем классе я подтягивался только 1 раз, то сейчас – 5. Приседаний я могу делать 15-20 раз, раньше меньше. На кольцах перекручиваюсь пока 2 раза. Я очень рад, что в нашем доме у меня есть свой спортивный уголок. И, кажется, что за время занятий я стал более гибким, сильным, здоровым.

К сожалению, пока ни у кого из моих одноклассников нет спортивного уголка. Мне бы очень хотелось, чтобы спортивный уголок нашел место в каждом доме, и был у каждого ребенка. И пусть спортивные упражнения принесут нам радость, здоровье, счастье, и много сил!

ЛИТЕРАТУРА

1 Бердыхова Я., Мама, папа занимайтесь со мной. Москва: Физкультура и спорт, 2002 – 176 с.

2 Осипов И.Т., Берзкин А.А., Здоровье в движении. Москва: физкультура и спорт, 1987г.

3 Михайлов В., Палько А., Выбираем здоровье! Москва, молодая гвардия, 2006 – 154 с.

4 Смирнов В. А., Физическая тренировка для здоровья. Ленинград, «Знание», 1991 г.

НЕСТАНДАРТНОЕ ОБОРУДОВАНИЕ ДЛЯ ЗАНЯТИЙ ФИЗИЧЕСКИМИ УПРАЖНЕНИЯМИ НА ЗАНЯТИЯХ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРОЙ И В ДОМАШНИХ УСЛОВИЯХ

МЕРЖУЕВА М. М.

ученица, Узынсукая СОШ, Иргышского района

ЛИТВИНОВА Н. Н.

учитель, Узынсукая СОШ, Иргышского района

Привить навыки здорового образа жизни, создать мотивацию для занятий спортом, зарядкой и гимнастикой – это одни из приоритетных задач по укреплению здоровья детей школьного возраста. Но, исходя из практических наблюдений, можно отметить снижение интереса детей к организованной двигательной деятельности: их малоподвижность, нежелание принимать участие в подвижных играх и упражнениях. Далеко не последнюю роль в этом вопросе играет правильно организованная предметно-пространственная среда. Она должна быть интересной, развивающей и располагающей к физической активности. Для этого можно изготовить оборудование для занятий спортом своими руками. Подобное оснащение способствует проведению новых интересных и увлекательных игр на занятиях [1, с. 98].

Нестандартное физкультурное оборудование, изготовленное из подручных материалов, является дополнительным стимулом для привития навыков здорового образа жизни. Оно позволяет быстро и качественно формировать двигательные навыки и повышать интерес к физическим упражнениям. Детям всегда интересно все необычное, нестандартное. Если удастся удивить, значит половина успеха достигнута. Яркость пособий повышает у детей интерес к занятиям, придаёт им необходимую эмоциональную окраску, содействует поддержанию интереса к подвижным играм и спортивным упражнениям. Предлагаемые пособия можно использовать при проведении эстафет и игровых упражнений с одновременным участием большого количества детей, в досуговых мероприятиях и спортивных развлечениях. Целью моей работы является изготовление нестандартного спортивного оборудования для занятий физической культурой. Для достижения этой цели

были поставлены задачи: изучить материалы о нестандартном оборудовании, выявить уровень культуры здоровья детей, их потребности и возможности. Использование пособий поможет в решении ряда задач: – обеспечение высокой двигательной активности школьников; – совершенствование двигательных умений детей и физических качеств; – развитие творческого воображения, стремления к активности, самостоятельности; – развитие у детей интереса к процессу движения с использованием нестандартного оборудования; – воспитание дружеских взаимоотношений между детьми, умение действовать в коллективе; Пособия несложны в изготовлении, многофункциональны, привлекательны для детей и практичны.

Подобное оснащение способствует проведению новых интересных и увлекательных игр на занятиях. Это позволит детям «отдохнуть» от постоянно повторяющихся упражнений. Интерес к занятиям с таким необычным оборудованием возрастает, и оно должно быть практичным, удобным и простым в использовании. Нестандартное оборудование должно соответствовать гигиеническим требованиям. При изготовлении нестандартного оборудования нужно привлекать учащихся; обязательно проверять исправность нестандартного оборудования в начале и в конце урока.

Каким должно быть нестандартное оборудование?

Нестандартный спортивный инвентарь должен быть в первую очередь безопасным: не должно быть никаких острых деталей. Компактным, ведь его нужно будет хранить на небольшой площади, и вместе с тем максимально эффективным. Спортивное оборудование необходимо делать технологичным и простым в применении, универсальным и эстетичным [2, с. 105].

Предложенное Вашему вниманию оборудование сделано своими руками для пополнения предметно – развивающей среды. На первый взгляд это всего лишь поделки, но в работе они незаменимые помощники. Интерес детей к различным новшествам вызывает у детей положительные эмоции и это тонизирует организм в целом. Совместное изготовление оборудования также активизирует родителей, настраивает их на сотрудничество с педагогами.

Изготовления таких пособий не требует больших затрат. В основном был использован разнообразный бросовый материал: все то, что наверняка найдётся в любом доме из разряда ненужных вещей. Минимум затрат и времени! А в результате получаются очень яркие, привлекающие к себе внимание пособия. Они помогают

развивать мышцы рук, координацию движений, ловкость. Для занятий физическими упражнениями я изготовила следующее нестандартное оборудование

«Дорожка для профилактики плоскостопия» Материал: плотная ткань или гимнастический коврик, разнообразный материал для массажа стопы (крышечки, пуговицы, жгуты, верёвка и многое другое (см. Рис 1,2)). Задачи: осуществлять профилактику плоскостопия; укреплять иммунитет, развивать внимание, мышление, сообразительность.

Профилактическая дорожка предназначена для разнообразного воздействия на стопы. Как известно, на них располагается огромное количество активных точек, стимуляция которых позволяет положительно влиять на прохождение разных процессов внутри организма. Соответственно, оздоровительные массажи этой части тела оптимизируют процессы кровообращения и внутренний обмен веществ, также такое воздействие помогает улучшить иммунитет и активизировать защитные силы организма, оно снимает и усталость, возникшую после физических либо умственных нагрузок, и способствует восстановлению работоспособности.

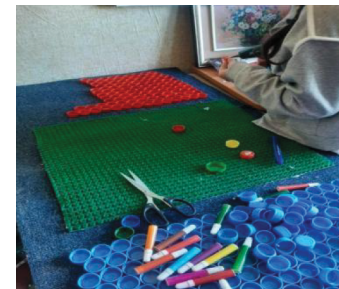

Рисунок 1 – Изготовление дорожки

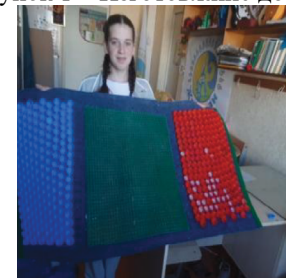

Рисунок 2 – Массажная дорожка

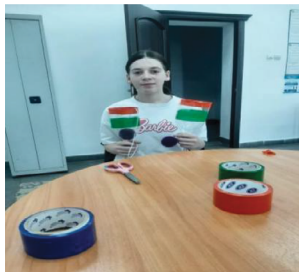

Рисунок 3 – Корзинка для развития меткости

Рисунок 4 – Изготовление корзинки

Такая конструкция будет крайне полезна, ведь она представляет собой не только средство профилактики, но и является замечательным вариантом терапии плоскостопия. Благодаря этому здоровье действительно значительно улучшится. Материал: пластиковые бутылки, шнурок, капсулы от шоколадных яиц, нитки, изолента, маркер (см. Рис 3,4). Задачи: развивать глазомер, координацию мелких движений, тренировать предплечье и кисти рук. Варианты использования: дети подбрасывают капсулу вверх и бутылочкой ловят ее. Изготовлено из пластмассовых кубиков, бумаги с силуэтами человека, выполняющего различные упражнения. Способствует укреплению мышц тела, развитию общеразвивающих упражнений, внимания, координации движений, быстроты реакции. Варианты использования: в самостоятельной игровой деятельности, организованной образовательной деятельности, для работы дома с родителями [3, с. 99].

«Массажные дорожки» Материал: изготовлены из плотной ткани, цветных крышечек от соков, растительного масла, молока, кефира (см. Рис 5,6) Задачи: осуществлять профилактику

плоскостопия; укреплять иммунитет; развивать внимание, мышление сообразительность

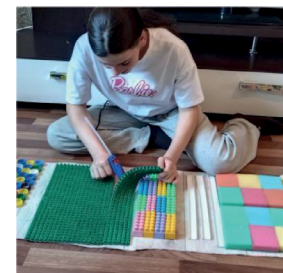

Рисунок 6 – Выполнение упражнений

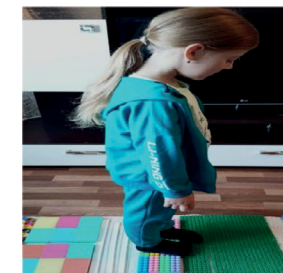

Рисунок 5 – Изготовление массажера

а)

б)

с)

Рисунок 7 - Виды массажных дорожек:

- а) – Коврик цветок;
- б) – Коврик яблоко;
- с) – Коврик бабочка

Использование самостоятельно изготовленного нестандартного физкультурного оборудования помогает в решении основных задач физического развития и воспитания детей:

- оптимизация условий для удовлетворения индивидуальных потребностей в двигательной активности, развития основных движений,
- поддержание положительных эмоций во время пребывания на уроке ФК,
- создание условий для разнообразия игровой деятельности,
- развитие каждого ребёнка с учётом его интересов и желаний,
- осуществление взаимодействия педагога с детьми

Интерес детей к различным новшествам вызывает у детей положительные эмоции это тонизирует организм в целом. Совместное изготовление оборудования активизируют родителей и детей, повышает интерес к занятиям. Изготовления таких пособий не требует больших затрат. Минимум затрат и времени! А в результате получаются очень яркие привлекающие к себе внимание пособия.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Лепешкин В. А. Баскетбол. Подвижные и учебные игры. 2-е изд., стереотип. – М.: Советский спорт, 2013. С. 98 с.
- 2 Нестандартные упражнения // Физическая культура в школе. – 2008.С. 105
- 3 Тарасова Т.А., Власова Л.С. Здоровый образ жизни. Я и моё здоровье. – М.: Мозаика-Синтез, 2018. С. 99

ҚАЛА МЕКТЕПТЕРІНІҢ ҮЙІРМЕ САБАҚТАРЫНДА ҰЛТТЫҚ АТ СПОРТЫ ОЙЫНДАРЫН ДАМУДЫҢ ЖОЛДАРЫ

РАХМЕТОЛЛА Р.

10 сынып, № 18 ЖОББМ, Екібастұз қ.
ТАНАТАР А.

10 сынып, № 18 ЖОББМ, Екібастұз қ.
КУЛЬМАҒАНБЕТОВА Р. А.

тарих пәні мұғалімі, № 18 ЖОББМ, Екібастұз қ.

«Төрт аяқтың тарланы қазанатың, Екі аяқтың арланы – азаматың. Қазанат пен азамат бірге шапса, Бүкіл әлем таниды ҚАЗАҚ атын!»

Жүйрік аттың жолында жанын беретін қазақ баласымыз ғой. Тұлпар тұяғының дүбірін естіп тұрып, мойын бұрмауымыз әсте мүмкін емес. Қазақта 5 жасқа толған баланы азамат болды деп, алғаш атқа отырғызады. Ат-жалын тартып мінген қазақ баласы 5-6 жастан жеткіншек жасқа дейін аттың жалында жабысып өседі. «Ат ердің қанаты» деген накыл сөз бар. Осы бабадан жалғасын тауып келе жатқан дәстүрімізді біздің өңір берік ұстанған. Екібастұз өңіріне танымал «Атбегілер әулиеттері» ат баптайды.

«Ұлы даланың жеті қыры». *Атқа міну мәдениеті* мен жылқы шаруашылығы жер жүзіне Ұлы даладан тарағаны тарихтан белгілі. Міне ғылыми мақалада осы құндылықтарды дәріптеу, паш ету, күнделікті өмірде қолдану бағыты да кіріктірілген. Жалпы көкпар қазақ халқының ұлттық ойыны, оған кез келген атты қолдануға болмайды, ал көкпарға салатын аттардың бабы келіскен болу қажет. Қазіргі уақытта осы бағыттағы үрдіс кенжелеп қалған. Осы олқылықтың орнын зерттеу арқылы біршама шешуге тырыстым. Көкпарға пайдаланатын аттардың жасы, оның жүрісіндегі ерекшелігі, қандай азықты корек ету керектігі, қанша уақыт табында, қанша уақыт қолда болу керектігін бірқатар деректер мен физиологиялық заңдылықты негізге алдым.

1-сурет – Қазақстан Республикасының Туризм және спорт министрі Ербол Мырзабосынов

Қазақстан Республикасының Туризм және спорт министрі Ербол Мырзабосынов «Ү Дүниежүзілік көшпенділер ойыны» барысында Ұлттық спорт ойындарын мектеп бағдарламасына енгізу туралы өз ойын жеткізді.

Ұсынылып отырған ғылыми тақырыпта қала мектептерінде ұлттық ат спорты ойындарын жетілдірудің теориялық және тәжірибелік оқу-жаттығу жұмыстарын факультатив сабақтары арқылы жетілдірудің жолдарын ұсыну болып табылады.

Бес жыл қатарынан ғылыми - зерттеу жұмыстарында оң нәтиже көрсетіп, мектебіміздің үйірме сабақтарында кеңінен насихатталған тақырыпты, қала мектептерінің оқу бағдарламасына енгізу қарастырылған. Тәжірибелік тұрғыдан оқушыларға атқа міну мәдениетінен оқу-жаттығу ережелерін үйрету. Аттарды тандап - іріктеуде ата-бабалардан қалған ерекше әдістерді қазіргі уақыт талабына сай қолданудың жолын мектеп бағдарламасының факультатив сабақтарында жандандыру. Көкпар қазақты әлемге танытатын ұлттық құндылықтардың бірі екенін нақты дәйектер арқылы дәлелдеу. Көкпарға пайдаланатын аттарды жылқы үйіріне қарап тұрып айыра білетін қазақтың байырғы атбегілік қасиеттерінің ең қажеттісін, қазір қолдануға жарайтынын нақтыладым. Сыртынан қарағанда көзге шалынатын жылқы қасиеттерін тізбектеп келтірілген. Ең маңыздысы қазақ әдебиетіндегі көкпар аттарына қатысты қасиеттерді кіріктіре отырып, қазірі кезде қаншалықты қолануға ыңғайлы деген тұжырымды да талдап көрсетілді. Қазіргі кезде елімізде көкпар аттарын іріктеуге қажетті негізгі ресурстарға шолу жасалды. Мысалы, жер жадысы, ауа-райы, соңғы технологиялар, ветеринарлық бағыты, ат ұстайтын жер, азық-түлік т.б. Қай өлкенің аттарын қалай тандау керектігіне тоқталдым [1, 114 б.]

Қазақ жылқысының тарихы және ұлттық құндылықтарының бірі – жылқы малы. Қазақ жері мен елі – көне жылқының отаны. Қазіргі зерттеулер осыдан 6 мың жылдар шамасы бұрын Қазақстан территориясында тұрған көшпенді тайпалар әлемде алғаш рет жылқыны қолға үйретіп, мініске, күш-көлікке пайдаланғанын, етін жеп, сүтін сусын еткенін дәлелдеп отыр. Қазақ халқы жылқы түлігін баға да білген, бағалай да білген халық. Ел аузындағы «жүзден жүйрік – мыңнан тұлпар» – деген нақыл сөз, бұл жылқыны өсіре білгендік пен оны баптап бәйгеге қоса білгендіктің философиялық түйіні. Халқымыз жылқыны құндылығы мен қадір-қасиетіне қарай түрлендіре атағанына қарасақ-жүйрік те, сәйгүлік те, тұлпар да, дүлдүл де, тарлан да, тіптен қазанат та ешқайдан келмеген.

2-сурет – «Ұлттық құндылықты ұлықтаған мектеп»
Мектебіміздегі үйірме сабақтарында оқушылар киіз үй құрастырып, жабдықтарымен танысып, қамшы тоқуға машықтанады, ат – әбзелдерін үйренеді.

Жаппай көкпар мен спорттық көкпардың айырмашылығы, жаппай көкпар тартыста серкенің салмағы нақты белгіленбейді. Теке тарта ма, тана тарта ма, өздері шешеді. Сосын жүз ат шаба ма, мың ат шаба ма – шектеу қойылмайды. Ал, спорттық көкпар белгілі ережеге сүйенеді. Көкпаршыларды ұйымдастырып, Павлодар өңірінде өтіліп жүрген ұлттық ат спорты жарыстарының, өскелең ұрпаққа беретін өнегесі көп. Облыстағы негізінен көкпаршы жігіттеріміз Екібастұздың Ақкөл ауылында, Баянауылда, Май ауданында, Ақсуда тұрады. Екібастұздың Ақкөл ауылының «Пырақ», Жайылма ауылының «Көкбөрі» және Май ауданының «Саты» командалары жұлделі орындардан көрініп келеді. Көкпаршылардың айтуларына, «Пырақтың» капитаны Дәурен Жандарбеков, Оразалы Шөпшин бастаған Еркебұлан Егінбаев, Мереке Смағұлов, Ерғанат Қадыров, Айбын Уахитов, Нұрбол Жақсыбектер үшін көкпар ойын ғана емес, өмір сүру салтына айналған. Ауылдарда ат баптап, көкпар тартуға құмар жастар көбейіп келе жатқаны, әрине, қуантады. Ал көкпарға құмартқан ұлттық ойынымызға қолдау көрсеткен жастардың бастамасы нұр үстіне нұр.

Бүгінде Жайылма ауылы Көкпар құрама командасында жастар белсене қатысуда. Олар: Уахит Балғын, Ерғали Мирас, Құбайдолла Нұрәулет, Қайыржан Нұрғанат, Егінбаев Абдурахман, Наурызбай Кенесары, Қайратов Олжас, Хасен Хақназар, Абылай Айбын, Айлыбаев Қайырбай, Қайратов Тілеужан [2, 54 б.].

Екібастұз қаласы «Көкпар» ұлттық ат спорты жарыстарында Облыстан 6 дүркін чемпион атанды. 2013 жылы «Жасөспірімдер арасындағы ҚР чемпионатында Қола жүлде иеленді. Осы команда ішінде «Ел чемпионатында» «Қыз қуу», «Аударыспақ» ұлттық ат спорты түрлерінен жеңімпаз болып, Спорт шебері, Спорт шеберіне үміткер атағын алғандар да бар. Уахитов Айбын Алматы «Ересектер арасында» II орын, Петропавл «Жастар арасында» III орын, Жақсыбек Нұрбол Түркістан «Қыз қуу» I орын, Мусралинов Қанағат Түркістан «Аударыспақ» қола жүлде иегері.

3-сурет – «Ер тұрманын жатқа білер, Ер тақымын берік етер» атқамінер жеткіншектерді, рухты азаматтарды тәрбиелеу басты парыз

Бүгінгі күні көкпарға арналған ат дайындау ғылыми негізделген әдістемесінсіз жүргізіледі және бұл деңгей білімділікпен емес, әуесқойлықпен емес, жаттықтырушылық дәрежесі көзге анықталады [3, 45 б.].

Екібастұз қаласының намысын қорғайтын «Ақкөл-Жайылма» көкпар командасы ересектер арасында облыстың 9 дүркін чемпионы атанды

Бұл мәселені жақын арада шешу керек екені анық, себебі көкпар жалпы бірқатар елдерде жаппай даму үстінде, ал жарыс кезінде көптеген жылқылар дайын емес, жарақат алып, түрлі дәрежедегі жарақат алады.

Қазақ ұлттық спорт ойындары және олардың жастардың әскери-патриоттық дене тәрбиесіндегі рөлі атам заманда қолға үйретіліп, адамзат баласының қажетіне жаратқан жылқы түлігі көшпенділердің ең қасиетті, ең қадірлі малы. Көшпенділерді жылқы малынсыз елестету мүмкін емес.

Сондықтан да көшпенділер мен жылқы түлігі егіз ұғымдай қосарланып айтылған. Тіпті көшпенділер қауымын «аттылар әулеті» деп те бекерден бекер айта салмаса керек. Өйткені, ұланғайыр даланың, ұлан байтақ өлкенің ұлы тұрғындарының тыныс-тіршілігі, өмір-салты, өнер-білімі, әдет-ғұрпы, салт-санасы, салтанаты, бір сөзбен айтқанда бүкіл мәдениеті жылқы түлігімен тығыз байланысып жатады.

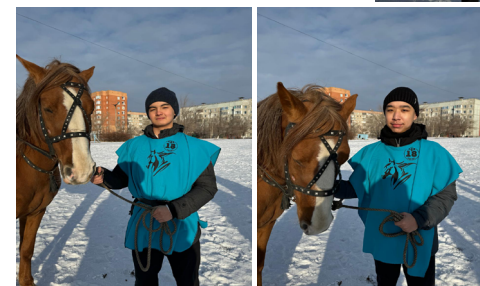
Павлодар облысындағы көкпар аттарының стандартты жағдайын жасау. Қазақстан халқының атжарыстарға деген қызығушылығы ерекше. Алайда дәл осы күнге дейін осы рухани қажеттілікті ұйымдастыру жағы орташа деңгейде. Оның үстіне ат спорты индустриясы деңгейіне жетпеді.

Павлодар өңірінде бірнеше ипподромдар мен жаттығу орталықтары салынуы тиіс. Олар жекешелендірілмеуі тиіс, әйтпесе, спорттық жылқы шаруашылығының басты мәні – ипподромдардың атжарыс ұйымдастырушылары үшін де, қатысушылары, сондай-ақ жанкүйерлер үшін де қолжетімділігі мүмкін болмайды. Ірі өңірлік аудандарда (Ақсу, Екібастұз, Май ауданы, Баянауыл) аясында екі-үш ипподром салуға қаражатты тек мемлекеттің бөлуге шамасы бар [5, 198 б.]. Сондықтан мемлекет салықтық базаны, жұмыс орындарының санын, экономикаға құйылатын инвестицияның артуына мүдделі.

4-сурет – «Көкпар» ұлттық ат спорты ойынының ережесі
«Шеңбер» мәселесі

Сүйініштісі сол, елімізде көкпар десе ішкен асын жерге қоятын азаматтар аз емес. Бірінші, халқымыздың көкпар сүйер қауымның 90 пайызы ауылда тұрады. Ауылда көкпар ұлттық ат спорты, бәйге, күрес, жекпе-жектер бар. Ендігі кезекте қала мектептері оқушылары арасында осы ойындарды дамытудың жолдарын жетілдіру. Ол үшін мектептерде арнайы оқу-жаттығу орындарын жетілдіріп, үйірме сабақтарын өткізу. Ұлттық спорт жобасын жетілдіру. Біздің барлық ұлттық ойындарымыз, оның ішінде, көкпар төрт түліктің төресі – жылқы жануарымен байланысты. Сондықтан да, жылқыға деген көзқарасты түбегейлі өзгерту керек. Қазақстанда жылқы шаруашылығын дамытуға арналған арнаулы бағдарлама қабылданғаны жөн. Бұл жерде, ең бастысы, Қазанатты түлету керек. Өйткені, қазанат – қазақтың қазынасы, халқымыздың қорғаны, айбыны, заманында ел қорғаған батырларымыздың сенімді серігі, қолғанаты болған. Біз Қазанатты түлетсек, бүкіл әлемді өзімізге қаратар едік [6, 275 б.].

5-сурет – Ат спорты үйірмесінен жасөспірімдер құрама командасы. Жумажанов Азамат, Орозбек Еркебұлан, Рахметолла Рамазан, Сүлеймен Әділжан, Набиев Али, Танатаров Асылбек, Қайырбек Алимхан, Мертай Ерсің, Сағадат Адиджан, Жаңабай Бауыржан

Қорыта келе ғылыми тақырыпта бұрын теориялық-тәжірибелік тұрғыда қолданылмаған біршама жаңалықтар енгізілген. Ең алдымен қала мектебі оқушыларын ұлттық ат спорты ойындарына бейімдеу мақсатында мектебімізде оқу-жаттығу жұмыстарының жүйелі жүргізілуі жолға қойылды. Ер тұрманын жатқа білер, ер тақымын берік етер, атқамінер жеткіншектерімізді тәрбиелеу жолында, бүгінде жылқы жаратып, тай міну үрдісінен біздің мектеп оқушылары арасынан кәсіби деңгейге жеткендері бар. Бұл біз үшін үлкен мақтаныш. Алдыңғы толқын ағалардың ізін жалғар кейінгі толқын інілер. Болашақ жеткіншектерге ер – тұрманын жатқа білумен қатар, аттарды дұрыс баптау да үйретілсе, атадан қалған асыл өнеріміз мәңгі жасамақ.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Барминцев Ю. Н. Етті және сүтті жылқы шаруашылығы, – Алматы, 2010. – Б. 114–119.
- 2 Бозымов Қ. Қ Жылқы және түйе шаруашылығы, Ер қанаты – Алматы: Қайнар, 2011. – Б. 54–65.
- 3 Әкімбеков Б. Р , Мүслімов Б. М. , Әкімбеков А. Р. Дәленов Ш. Д Жылқы шаруашылығы, Қостанай, 2008. – Б. 45–75.
- 4 Құрманбаева С. К. Ұлттық ойындардың бүгіні мен келешегі, – Алматы, 2009. –209 б.
- 5 Несіпбаев Б. К. Ұлт мәдениеті мен өнері, – Білім, 2009. – 198 с.
- 6 Атабаев А. С. Ұлттық ойындар – халық мұрасы, – Кітап. 2010. – 275 б.

Секция 28
БАҚ даму тенденциялары және журналистикадағы жаңа
технологиялар
Тенденция развития СМИ и современные технологии в
журналистике

ӘЛЕУМЕТТІК ЖЕЛІЛЕР ЖАСТАРДЫҢ ЖАҢА БЕЙНЕСІ

ҚАЛДЫБАЕВА А. С.
метематика пәнінің мұғалімі, Дарынды балаларға арналған № 3 гимназия,
Павлодар қ.
АЙГУЖИНОВА Д., РИЗАБЕК І.
7-сынып оқушылары, Дарынды балаларға арналған № 3 гимназия,
Павлодар қ.

Әлеуметтік желілер – бұл қазіргі қоғамның ажырамас бөлігі. Әлеуметтік желілердің жастарға әсері бірнеше деңгейде байқалады: психологиялық, әлеуметтік және кәсіби. Әлеуметтік желілер жастардың бейнесін өзгертіп қана қоймай, оларды жаңа мүмкіндіктерге баулиды. Бұл платформалар жастарға өзінің қоғамдағы орнын анықтауға, жеке тұлға ретінде дамуына ықпал етеді. Әлеуметтік желілер арқылы олар өздерінің қызығушылықтары мен мүдделеріне сай жаңа ақпараттар алады, сондай-ақ басқа адамдармен қарым-қатынас орнатады. Әлеуметтік желілерде жастар өзін әртүрлі жолдармен танытуда. Олар тек өзінің сыртқы бейнесін ғана емес, ішкі дүниесін де көрсете алады. Әлеуметтік желілер арқылы жеке тұлға көпшілікке ашылып, өзіндік ой-пікірін білдіреді. Бірақ мұндай танытудың ар жағында әрқашан шынайылық пен жасандылық арасындағы шекара бар [1, 344 б.].

Мысалы, Instagram немесе TikTok сияқты платформаларда жеке тұлғаның бейнесі көбінесе мүсіркелген, яғни «әлеуметтік медиа бейнесі» қалыптасады. Бұл бейне шынайы өмірден айырмашылығы болуы мүмкін. Психологтар бұл процессті «цифрлық маска» деп атайды, яғни жастар өздерін шынайы өмірде болмағандай көрсетеді. Бұл тенденция өз кезегінде жасөспірімдерде өзіндік бағалауды төмендетуі, депрессия мен күйзелістердің пайда болуына әкелуі мүмкін.

Әлеуметтік желілерде ұзақ уақыт өткізу психологиялық денсаулыққа теріс әсер етуі мүмкін. Жастар әрдайым басқалармен салыстырылып, өздерінің жетістіктері мен жетіспеушіліктерін байқайды. Бұл өз кезегінде өзін төмен бағалауды, көңіл-күйдің өзгерісін және психологиялық күйзелісті күшейтуі мүмкін. Әсіресе,

жасөспірімдер арасында кибербуллинг немесе интернет арқылы қорлау жағдайлары жиі кездеседі.

Зерттеулер көрсеткендей, әлеуметтік желілерде жиі уақыт өткізетін жастар арасында күйзеліс пен мазасыздық деңгейі жоғарылайды. Алайда, әлеуметтік желілерді дұрыс пайдаланған кезде олар жастардың өзін-өзі бағалауын арттырып, қолдау көрсететін қауымдастықтарда өзін қауіпсіз сезінуіне де ықпал ете алады [2, 47 б.].

Қазіргі жастар әлеуметтік желілерді тек ойын-сауық үшін ғана емес, сондай-ақ білім алу үшін де белсенді түрде қолданады. Мысалы, YouTube, Coursera, LinkedIn Learning сияқты платформаларда әртүрлі онлайн курстар мен бейнемазмұн бар. Жастар бұл платформалар арқылы өз білімдерін жетілдіріп, жаңа дағдыларды игеріп, өз мамандықтары бойынша тәжірибе жинақтай алады. Бұл әлеуметтік желілердің жастар үшін әлеуетті дамудың құралы болуына мүмкіндік береді. Әлеуметтік желілер жаһандану процесін жылдамдатады. Әлемнің әртүрлі түкпірінен келген адамдар мен мәдениеттер арасында қарым-қатынас жасау мүмкіндігі жастардың көзқарастарын кеңейтеді. Әлеуметтік желілер жастардың мәдениетке, дінге және саяси көзқарастарға деген түсінігін жақсартып, түрлі көзқарастармен танысуға мүмкіндік береді. Алайда, кейбір жағдайларда бұл платформалар жалған ақпараттың таралуына және манипуляцияға себепші болуы мүмкін. Әлеуметтік желілердің жастарға әсерін зерттегенде, статистикалық деректерге сүйену маңызды. Мысалы, 2023 жылы әлеуметтік желілерде ең көп қолданылатын платформалар ретінде Facebook, Instagram, TikTok және Twitter аталды. Әлеуметтік желілердің пайдаланушылар арасында жастардың үлесі жоғары, әсіресе TikTok-та бұл көрсеткіш өте жоғары. Дүниежүзілік статистикаға сәйкес, әлемде 13 жастан асқан 4 миллиардтан астам адам әлеуметтік желілерді пайдаланады.

Қазақстанда да әлеуметтік желілердің қолданылуы жыл сайын артып келеді. 2023 жылғы зерттеулер бойынша, Қазақстанда Instagram және Telegram ең танымал әлеуметтік желілер болып табылады, ал жастар арасында TikTok кеңінен қолданылады [3, 100 б.].

Әлеуметтік желілер жастардың қоғамдағы орны мен өзін-өзі таныту жолдарын айтарлықтай өзгерткен алаңға айналды. Олар жастарды әлеммен байланыстырып, жаңа білім мен мүмкіндіктер ашса да, олардың психологиялық және әлеуметтік дамуына теріс

әсер етуі мүмкін. Сондықтан жастарға әлеуметтік желілерді дұрыс пайдалану маңызды. Әлеуметтік желілерді оңтайлы қолдану, олардан пайдалы ақпарат алу және виртуалды өмір мен шынайы өмір арасындағы тепе-теңдікті сақтау маңызды. Әлеуметтік желілер қазіргі уақытта қоғамымыздың ажырамас бөлігіне айналды, оны ешкім жоққа шығара алмайды. Өйткені елімізде интернетті пайдаланушылардың саны жыл санап артып келеді. Ғаламтор – ғылым мен техниканың дамуына байланысты күн сайын жаңа мүмкіндіктер ашып отыр. Әрбір адам ғаламтор арқылы өзіне қажет ақпаратты тауып, білімін арттыра алады. Сонымен қатар, әлеуметтік желілер әлемдегі жаңалықтар мен оқиғалардан хабардар болуға мүмкіндік береді, бұл жастардың білімін кеңейтіп, жеке тұлғалық дамуына әсер етеді. Мысалы, қазіргі таңда бала да, егде жастағы адам да ұялы телефон қолданады және әлеуметтік желілерде өзара байланыс орната алады. Бұл технологиялардың арқасында адамдар бір-бірімен байланыстың әртүрлі жолдары арқылы күнделікті өмірлерін жеңілдетіп жатыр [4, 35 б.].

Әлеуметтік желілердің пайдалы тұстары мен теріс әсерлері бар. Пайдалы жағының бірі – қашықтағы адамдармен байланыс орнату, өзара жаңалықтармен бөлісу, қызығушылықтар мен көзқарастарды талқылау мүмкіндігі. Әлеуметтік желілер арқылы жаңа таныстар табу, отау құру, жұмыс іздеу және бірқатар мемлекеттік қызметтерді алу да жеңілдеді. Бұл құрал арқылы жеке және кәсіби байланыстарды дамытуға болады. Алайда әлеуметтік желіні шамадан тыс пайдалану денсаулыққа зиян тигізуі мүмкін. Уақыттың көп бөлігін интернетте өткізу көру қабілетінің нашарлауына, жүйке жүйесінің шаршауына, омыртқаның қисаюына әкеліп соғуы мүмкін. Сонымен қатар, әлеуметтік желілерде көп уақыт өткізетін жастар мен ересектер арасында шынайы қарым-қатынастар азайып, виртуалды әлемге бейімделіп кету қаупі бар. Бұл интернетке тәуелділікке айналып, адамның өміріндегі маңызды мәселелерге кедергі келтіруі мүмкін. Жастар әлеуметтік желілерде әртүрлі ақпараттарды қабылдап, бір-бірімен пікір алмасып отырса да, теріс ықпалдарды да қабылдауы мүмкін. Мысалы, әлеуметтік желілерде экстремистік идеяларды насихаттайтын топтар құрылып, жастарды теріс ағымдарға тартуға тырысады. Бұл жағдайлар қоғамды аландатып отыр, өйткені әлеуметтік желілер жастардың санасына теріс әсер ететін ақпараттарды тарату үшін өте тиімді алаңға айналған. Осылайша, әлеуметтік желі тек қарым-қатынас құралы ғана емес, сонымен қатар адамның өзін танытуына, жеке

тұлғалық бейнесін қалыптастыруға мүмкіндік беретін алаң. Сондықтан оны тек пайдалы жақтарын пайдаланып, саналы түрде қолдану керек. Әлеуметтік желілердің артықшылықтарын түсініп, оларды білімді жетілдіруге, кәсіби дамуға және жеке тұлғаны қалыптастыруға бағыттау маңызды.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Бородавская Н. В., Розум С. И. Психология и педагогика: Учебник для вузов. – СПб.: Питер, 2011. – 344 б.
- 2 Андреев А. А. Әлеуметтік желілер жастар өмірінде // Социологиялық зерттеулер. – 2018. – № 10. – Б. 45–52.
- 3 Иванов Д. В. Цифрлық орта әсерінен жасөспірімдердің тұлға қалыптасуы // Психология және қоғам. – 2020. – № 2. – Б. 98–112.
- 4 Козлова С. А. Әлеуметтік медиа: сын-қатерлер мен болашағы // Цифрлық технологиялар хабаршысы. – 2021. – № 5. – Б. 32–40.

МЕДИАСАУАТТЫЛЫҚ ҚАҒИДАЛАРЫ

ТЕМИРГАЛИЕВА С. Е.

қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі, № 8 орта мектебі, Ақсу к.

КАМЗА Р.

5- сынып оқушысы, № 8 орта мектебі, Ақсу к.

Медиа сауаттылық-бұл әртүрлі ақпарат көздерінен: жаңалықтардан, әлеуметтік желілерден, жарнамалардан, бейнелерден, блогтардан және басқа медиадан ақпаратты түсіну, талдау және сыни тұрғыдан қабылдау қабілеті. Медиа сауаттылық – «дамып келе жатқан сала, білік және дағдылар жиынтығы» [1]. Түрлі ақпарат көздерден алынатын ақпараттың маңызы зор. Себебі «медиа білім жас ұрпақты жаңа ақпараттық жағдайда өмір сүруге дайындау, белсенді, шығармашылық сыни ойлайтын тұлғаны тәрбиелеу процесі ретінде» [2] біздің күнделікті өміріміздің ажырамас бөлігі.

Қазіргі әлемде біз күн сайын шексіз ақпарат ағынына тап боламыз, олардың арасында пайдалы және сенімді ақпарат, сондай-ақ манипуляциялық, жалған немесе бұрмаланған хабарламалар бар. Бұл ағынды түсіну бізге шындықты фейктерден ажыратуға, манипуляциядан аулақ болуға, дүрбелеңге немесе арандатушылыққа бой алдырмауға, фактілерге негізделген өз пікірімізді қалыптастыруға көмектеседі.

Медиа сауаттылықтың негізгі қағидаларын қарастырайық.

Сыни көзқарасты қолданыңыз, әрқашан сұрақтар қойыңыз- бұл контентті кім жасады? Қандай мақсатпен? Қандай фактілер қолданылады?

Фактчекингке жүгініңіз, ақпаратты бірнеше көздерден тексеріңіз, әсіресе ол күмән тудырған жағдайда.

Егер жаңалық күшті эмоцияларды (қорқыныш, ашуланшақтық, қуаныш) тудырса, эмоцияларыңызды талдаңыз, олар сізді манипуляциялап жатыр ма деген сұрақ туындау мүмкін бе?

Фактілер мен пікірлерді ажыратыңыз, пікір субъективті болуы мүмкін, ал фактіні тексеруге болады.

Интернеттегі қауіпсіздік ережелерін сақтаңыз, күдікті сілтемелерге сенбеңіз және жеке мәліметтермен бөліспеніз.

Бізді қандай қауіп-қатерлер күтіп тұр?

Біріншіден, жалған ақпарат. Фейк-жаңалықтарға жататын мысалдарды қарастырайық.

«Қашықтан білім беру форматын ұзарту» туралы фейк-жаңалық. Халық арасында кең тараған жаңалықтардың бірі. Осыған көбі сенген, себебі қашықтықтан оқу форматы кейбір жағдайларда қолданады. Мысалы, қатты аяз күндері немесе жел жылдамдығы күшейгенде. Бірақ, осы ақпаратты анықтау үшін біз «Павлодар облысының білім беру басқармасы» мемлекеттік мекемесінің ресми сайтына жүгінеміз.

Келесі фейк-жаңалық «COVID-19-ға қарсы екпе алмағандарды сабаққа жібермеу». Осы ақпаратқа адамдар сену мүмкін, себебі халық арасында пандемия туралы көп айтылған. Вакцина әр емханаларда міндетті түрде егілген болатын. Қалай тексеруге болады? Ата-аналарда сұрау. Емханадан білу. Мектептегі мамандардан – медбикеден білу.

Сізді ойландыруы керек жалған белгілер.

Ресми дереккөздерге сілтемелердің болмауы.

Бұлыңғыр деректер, күндер немесе атаулар жоқ.

Шұғыл ақпарат таратуға шақырулар.

Интернетте қандай қауіп-қатерлер болу мүмкін? Мысалдарды қарастырайық.

Ұл бала онлайн ойын ойнайды және чатта «баламен» достасады. Жаңа дос одан ойынға «көмектесу» үшін пароль жіберуді сұрады. Бала сенді және деректерді жіберді. Нәтижесінде оның аккаунты бұзылып, жойылды. Сондықтан сіз ешқашан парольдерді, тіпті интернеттегі «достарыңызбен» бөліспеніз.

Қыз бала YouTube-те біраз уақыт дем алуды қажет ететін челленджді көрді. Ол оны үйде жалғыз қайталауға шешім қабылдады және есінен танып қалды. Ата-анасы уақытында үйге келіп, ауруханаға жеткізген. Мұның бәрі басқаша аяқталуы мүмкін. Сондықтан, ересектердің рұқсатынсыз интернет-челленджерді қайталамаңыз.

Ұл бала мессенджерде белгісізден хабарлама алды: «Сілтемені басып, сыйлық алыңыз». Ол сілтемені басып, телефон вирусты жұқтырды, ал ата-анасының деректерін алаяқтар ұрлап кетті. Сондықтан, күдікті сілтемелерді ешқашан баспаңыз, тіпті олар тартымды болып көрінсе де.

Тоғыз жасар қыз бала өзінің суретін әлеуметтік желіге салды. Бейтаныс адамдар оған жағымсыз пікірлер жаза бастады, мазак қылды. Қыз қатты ренжіп, сурет салуды тоқтатты. Сондықтан, егер сіз интернетте ренжісеңіз, ересектерге айтыңыз, қорлаушыларға жауап бермеңіз және оларды бұғаттаңыз.

10 жасар ұл бала қарым-қатынас жасау үшін танымал ойын ойнады. Белгісіз адам өзін бала ретінде таныстырды, онымен дос бола бастады және жеке ақпаратты сұрай бастады. Бала қайда тұратынын және үйде қашан жалғыз болатынын айтты. Ата-аналар хат-хабарларды уақытында байқап, ықтимал қауіптің алдын алды. Сондықтан, бейтаныс адамдарға қайда тұрғаныңызды және қашан жалғыз қалғаныңызды ешқашан айтпаңыз.

Бұл әңгімелер тіпті жақсы балалардың да тұзаққа түсетінін көрсетеді. Ең бастысы-қарапайым қауіпсіздік ережелерін сақтау және әрқашан ересектермен кеңесу.

Мектеп оқушылары арасында интернет-қауіпсіздік қағидаларын ұстану жағдайын анықтау үшін сауалнама жүргіздік. Сауалнамаға 50 оқушы қатысты. Жасы 9-10 толған.

Келесі нәтижелерге ие болдық (1-кесте).

Кесте –1 – Ақпараттық қауіпсіздік туралы хабардар болу сауалнама нәтижелері

№	Сұрақ	1- жауап - %	2- жауап - %	3- жауап - %
1	Ақпараттық қауіпсіздік деген не екенін білесің бе?	Иә	Жоқ	Естідім, анық білмеймін
		10	20	25
2	Телефонға, планшетке немесе компьютерге кіру үшін құпия сөзді қолданасың ба?	Иә	Кейде	Жоқ
		70	20	10

3	Жаңа құпия сөзді қаншалықты жиі ойлап табасың?	Бірнеше айда бір рет	Жылына бір рет	Ешқашан, бірдей құпия сөзді қолданамын - 20
		20	60	20
4	Сен достарыңа немесе туыстарыңа есептік жазбалардың құпия сөздерін айтасың ба?	Иә, мен достарыма айта аламын	Иә, мен ата-анам айта аламын	Жоқ, ешкімге
		10	60	30
5	Егер интернеттегі бейтаныс адам достасуды ұсынса, сен не істейсің?	Егер ол мейірімді болып көрінсе, келісемін	Мен оның профилін қарап, шешемін	Мен бас тартамын және ересектерге хабарлаймын
		10	40	50
6	Күдікті сілтеме хабарын алсаң не істейсің?	Сілтемеге өтемін, бұл қызықты нәрсе және жоймаймын	Меналдымен достарымнан немесе ата-анамнан сұраймын	Мен хабарламан ашпаймын
		10	54	36
7	Сенбес бұрын интернеттегі ақпаратты тексересің бе?	Иә, мен әрқашан бірнеше көздерден растауды іздеймін	Кейде ақпарат біртүрлі болып көрінсе	Жоқ, егер интернетте бірдене жазылса, бұл шындық
		30	50	20
8	Егер интернетте біреу саған жағымсыз хабарламалар жаза бастаса, сен не істейсің?	Мен де сондай жауап беремін	Мен бұғаттаймын және ересектерге айтамын	Назар аудармаймын
		10	60	30
9	Сен немесе сенің достарың интернеттегі алдаудың құрбаны болды ма?	Ия, болды	Иә, достарыммен	Жоқ, олай болған жоқ
		20	40	40
10	Интернетте өзіңді қалай қорғауға болатындығы туралы көбірек білгің келе ме?	Ия, бұл қызықты және пайдалы	Мүмкін, егер бұл көңілді болса	Жоқ, маған бәрі түсінікті
		80	10	10

Қорыта келе, сауалнамаған қатысқан балалардың көпшілігі ақпараттық қауіпсіздік туралы естіген, бірақ жартысы оның мәнін түсінетініне сенімді емес.

70 % парольдерді пайдаланады, бірақ 40 % оларды сирек өзгертеді немесе мүлдем өзгертпейді.

Балалардың 60 % – ы ата-аналарына құпия сөздерді айтады, бірақ 10 % – ы достарына сенеді, бұл қауіпсіз емес.

50 % бейтаныс адамдарды дос ретінде қосуға болмайтынын біледі, бірақ 40% әлі де бұл туралы ойлайды.

Балалардың 10 % – ы күдікті сілтемені басуға дайын, бұл қосымша оқу қажеттілігін көрсетеді.

40 % интернеттегі алдауды бастан өткерді.

80 % желідегі қауіпсіздік туралы көбірек білгісі келеді, бұл сабақтар мен пікірталастарға мүмкіндік береді.

Мұндай нәтижелер оқу кезінде қандай тақырыптарға баса назар аудару керектігін түсінуге көмектеседі.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Быкадорова А. С., Шаповалова Е. В. Медиабезопасность как актуальное направление медиаобразовательной деятельности // Знак: проблемное поле медиаобразования. 2017. №4 (26). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/mediabezopasnost-kak-aktualnoe-napravlenie-mediaobrazovatelnoy-deyatelnosti> (дата обращения: 25.03.2025).

2 Запевалина О. В. Медиаобразование как педагогический феномен // Crede Experto: транспорт, общество, образование, язык. 2015. №3. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/mediaobrazovanie-kak-pedagogicheskiy-fenomen> (дата обращения: 25.03.2025).

3 Федоров А.В. Медиаобразование: История, теория и методика. – Ростов – на Дону: изд. ЦВВР, 2001.-708 с.

4 Чельшева И.В. Медиаобразование для родителей: освоение семейной медиаграмотности. Научно-популярное издание. Таганрог: Издво ТТИ ЮФУ, 2008. 184 с.

5 Инновационные образовательные технологии: теория и практика/Под ред. к.п.н. Е.А. Сухановой. Томск:UFO – Plus, 2008

ПАВЛОДАР ӨҢІРІНДЕГІ БАЛАЛАР ЖУРНАЛИСТИКА ТАРИХЫ (БАЛАЛАР РАДИОСЫ ҮЛГІСІНДЕ)

ТЕМИРГАЛИНОВА А. Б.

қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі, №39 инновациялық үлгідегі гимназия сыныптары бар ЖОББМ», Павлодар қ.

ЖҰМАХАН Д.

9- сынып оқушысы, №39 инновациялық үлгідегі гимназия сыныптары бар ЖОББМ, Павлодар қ.

Медиа кеңістіктің дамуы әсіресе балалар мен жастар ортасында динамикалық түрде байқалады, ол үшін виртуалды әлем алдымен зерттеу қызығушылығының тақырыбына, содан кейін ойын – сауыққа, содан кейін қарым-қатынас саласына, содан кейін ақпарат көзіне және соңында өз мазмұнын құруға арналған алаңға айналды.

Құбылыстың масштабын түсіну үшін әртүрлі ақпараттық өнімдерге (сайттар, чаттар, форумдар, электронды газеттер, ақпараттық порталдар, блогтар және т.б.) айналатын бейресми медиа-зерттеулердің көптеген түрлерін тізімдеу жеткілікті. Жастардың жаңа медиа ойлауының көрінісі көркемөнерпаздар журналистикасының кең таралуы болып табылады. Бұқаралық аудитория «көптеген адамдар үшін бір хабар таратушы» моделі біртіндеп жоғалады [1].

Адамдар журналистердің құралдарын өздері алып, олар үшін жұмыс істейді.

Мұндай ақпарат кәсіби ақпаратқа қарағанда әлдеқайда жылдам, ол үшін ақы төлеудің қажеті жоқ. Мұндай «халық тілшілері» көбейіп келеді. Көбінесе мұндай журналистиканы анықтау үшін «бейформалды журналистика» деген тағы бір термин бар.

Адам алған және құрған ақпарат пен білім әл-ауқат пен дамудың негізі болуы керек деген түсінік 2000 жылы әзірленген ЮНЕСКО-ның халықаралық ұйымының «Барлығына арналған ақпарат» үкіметаралық бағдарламасының негізін қалайды. Ол адамдарды ақпараттық қоғамдағы өмірге арнайы даярлау мәселелеріне көп көңіл бөледі [2].

Бұқаралық коммуникация мәселелері маңызды, өйткені олар адамдардың өміріне әсер етеді. Балалар мен жасөспірімдерге арналған журналистика, жалпы журналистика сияқты, арнайы әлеуметтік институт болып табылады және қоғамға қатысты белгілі бір функцияларды орындайды [3].

Негізгі функциялар ақпараттық, тәрбиелік, білім беру, танымдық және әлеуметтену функциялары. Сол топқа арнайы коммуникативтік функциясын жатқызуға болады, оның мақсаты жас аудитория өкілдері арасында пікір алмасу үшін арнайы ақпараттық кеңістік құру.

Жасөспірімдер журналистикасында мәдени-білім беру функциялары тобы маңызды орын алады. Бұл білім мен ойын-сауық процестері арасындағы шекаралардың жеткілікті бұлыңғырлығымен сипатталатын балалар психологиясының ерекшеліктеріне байланысты.

Ұйымдастырушылық функциялар тобы да жасөспірімдер баспасөзінде үлкен маңызға ие. Әр түрлі жастағы топтарға арналған басылымдар қоғамдағы, ұжымдағы, отбасындағы мінез-құлық нормаларымен таныстырады, әртүрлі жұмыс түрлерімен таныстырады, Қазіргі әлемдегі жасөспірімдердің кәсібін таңдауға және әлеуметтенуіне ықпал етеді.

Балалар БАҚ арасында газет бірінші орында тұрады, бұл ең көп таралған ақпарат көзі [4].

Статистикаға сүйенсек, біздің еліміздегі әрбір 3- адам – бала. Біздің облыстық радиода көптеген жылдар бойы балаларға арналған «Пинг-понг» радиобағдарламасы эфирге шығады.

Радиохабарларды педагогикалық дискурстың бір бөлігі тұрғысынан қарау БАҚ-тың тәрбиелеу функциясының міндеттерін тиімді шешуге кең мүмкіндіктер береді. Олардың ішінде:

- оқыту;
- кәсіптік бағдарлау;
- әлеуметтендіру.

Балаларға арналған бағдарламаларға қойылатын негізгі талаптар:

- қатыгездікті, зорлық-зомбылықты, зұлымдықты насихаттаудың болмауы;
- әлеуметтік тұрақтылықты қамтамасыз ету, балалар бағдарламаларының гуманистік бағыты;
- қоғамда орын алатын өзгерістерді ескере отырып, жанрларды, балалар бағдарламаларының тақырыптарын көрсетуде, балалар мен жастар ортасындағы әлеуметтік қажеттіліктердің өзгеруіне ден қоюда көрінетін әлеуметтік ұтқырлық.

Әлеуметтік сәйкестік – таратылатын ақпараттың хабар тарату процесінің нақты әлеуметтік жағдайына сәйкестігін талап ететін тағы бір шарт.

Жеке шарт – балалардың белгілі бір жас санатына сәйкестігі. Аудиторияның жас ерекшеліктері балалардың радиобағдарламалардың құру процесіне әсер етеді. Мысалы, «Пионер таңы» бағдарламасы. Хабар тарату жанры – жаңалықтар. Тарату әрдайым өзгермелі болды, эфирге шыққан жаңалықтар жедел болды, кейінірек олар баспа басылымдарында да жарық көретін. Көптеген айдарлар болды. Олардың кейбірін атайық: «Радиоэфир толқындары бойынша» (жаңа орындармен, қалалармен, елдермен және т. б. танысу), «Пионерлер жинаған металл сынықтарының есептегіші», «Түлектер» (кәсіптік бағдар беру бағдарламалары) және т. б.

Осылайша, балалар бағдарламасына қойылатын негізгі талаптар: қатыгездікті, зорлық-зомбылықты, зұлымдықты насихаттаудың болмауы; әлеуметтік тұрақтылықты қамтамасыз ету, балалар бағдарламаларының гуманистік бағыты; қоғамда орын алатын өзгерістерді ескере отырып, балалар бағдарламаларының жанрларын, тақырыптарын көрсетуде көрінетін әлеуметтік ұтқырлық, балалар мен жастар ортасындағы әлеуметтік қажеттіліктердің өзгеруіне ден қою. Әлеуметтік сәйкестік – таратылатын ақпараттың хабар тарату процесінің нақты әлеуметтік жағдайына сәйкестігін талап ететін тағы бір шарт [5].

«Пинг-понг» балалар радиосы қандай хабар таратады?

Радиобағдарлама облыстық оқушылар сарайы атынан эфирге шығады.

Облыстық Оқушылар сарайының жанындағы Баспасөз орталығы 30 жылдан бері жұмыс істейді. Балалардың баспасөз орталығының жұмыс жүйесі өте қарапайым және ерекше. Қала мектептерінің оқушылары журналистік шеберліктің негіздерін меңгеру үшін үйірмелерге қатысады. Балалардың жұмысы нақты практикалық іске асады. Жас журналистер өз өмірі, облыс, қала, өз мектептерінің өмірі туралы материалдар жазып, түрлі жанрларды меңгеруде. Жас тілшілердің материалдары конвергенциялаудан өтеді. Бұл телерепортаждар, «Сенің әлемін» газетіндегі жазбалар, «Пинг-понг» бағдарламасының радиоэфиріндегі репортаждар мен сұхбаттар.

Жыл сайын баспасөз орталығына қатысушылар құрамы жаңартылып отырады. Бұл жақсы да, жаман да. Балалар ұжымы - тұрақсыз ұжым. Журналистік шығармашылық тұрғысынан бұл ақпараттық өнімді шығару процесін қиындатады.

Ресми әкімшілік құрылымдық бөлімше бола отырып, балалар баспасөз орталығының мақсаты бар, ол ресми құжаттарда бекітілген. Балалар баспасөз орталығын ұйымдастырудың мақсаты: балалар мен жасөспірімдерді заманауи ақпараттық ортаға тарту. Сондай-ақ орталықтың мақсаттарына мыналар жатады:

- әлеуметтік байланыстарды нығайту;
- радио, баспа және теледидар арқылы оқушылардың заманауи көзқарастарын қалыптастыру.

Нақты мақсаттарға ие бола отырып, орталық өзіне нақты міндеттер қояды, оларға мыналар жатады:

- оқушыларды журналист мамандығының негіздерімен таныстыру;
- ЖК өңірлік қаражатын насихаттау, оқушыларды өңірлік СМЖ-ға бағдарлау;
- түрлі облыстық және қалалық фестивальдар, жас журналистер конкурстарын ұйымдастыру және өткізу;
- Қазақстанның балалар баспасөз орталықтарымен байланыс және ынтымақтастық, түрлі балалар бірлестіктерімен жұмыс жасау;
- Оқушылар сарайының өміріне белсенді қатысу, іс-шараларға қатысу;
- Оқушылар сарайына ақпараттық қолдау көрсету, қаланың, облыстың радио, теледидар және баспа басылымдарында ақпарат орналастыру.

Балалар баспасөз орталығының жас құрамы.

Балалар баспасөз орталығының қатысушылары үш топқа бөлінеді: кіші-5-7 сынып оқушылары; орта – 8-9 сынып; ересек – 10-11 сынып.

Оқу сағаттарының саны оқу жылына байланысты.

Бірінші оқу жылының тобы – аптасына 4 сағат; екінші оқу жылы – аптасына 6 сағат; үшінші оқу жылы – аптасына 8 сағат. Сабақтар оқушылар сарайында аптасына екі рет, аптасына бір рет редакцияда өтеді.

Әр оқу жылына жетекші Балалар баспасөз орталығы басшысының күнтізбелік – тақырыптық жұмыс жоспарын жасайды. Жоспарға өзгерістер енгізілуі мүмкін, бірақ негізгі тақырыптар сақталады, бұл тақырыптар журналистік қызметтің негіздерін - журналистика тарихын, жанрларды және т. б. қамтиды.

Материалдық-техникалық базасын оқушылар сарайының басшылығы қамтамасыз етеді, демеушілік көмек көрсетілуі мүмкін.

Баспасөз орталығының басшысы ата-аналармен жұмысты қамтитын жұмыс жоспарын әзірлейді. Басшының жұмыс жоспарында дамыту және оқыту мақсаттарын орындау үшін сабақтарда балалармен жұмыс істеуге бағытталған іс-шаралар көрсетілуі тиіс. Патриоттық тәрбие, салауатты өмір салтын қалыптастыру да назардан тыс қалмайды. Кәсіптік бағдарлауды дамыту міндеттерін іске асыру мақсатында «Дружные ребята», «Айгөлек», «Балдырған» республикалық басылымдарымен; облыстық басылымдармен – «Звезда Прииртышья», «Сарыарқа самалы» басылымдарымен байланыс орнатылды. Орталық басшысы сондай-ақ оқушылар сарайдың педагогикалық кеңесіде өзінің оқу жылына арналған жеке тәрбие жұмысының жоспарын қарауға ұсынады.

Корреспонденттер жыл сайын «Қаламгер» облыстық Жас журналистер фестивалін ұйымдастырады және өткізеді. Астана қаласында өтетін «Жас қаламгер» халықаралық байқауына қатысады.

Осылайша, Павлодар өңірінде толыққанды балалар радиохабарының болуы туралы айтуға болады.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Омашев Н. Қазақ радиожурналистикасы. – Алматы, 1998.- 563 б.
- 2 Программа ЮНЕСКО «Информация для всех» https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000150279_rus
- 3 Шамақайұлы Қ. Журналистикалық ақпарат: теориялық, практикалық мәселелер // – Қарағанды: Санат. 1998. – 275б.
- 4 Амандосов Т. Қазақ совет баспасөзіндегі жанрлар // - Алматы. -1967. – 349б.
- 5 Бекболатұлы Ж. «Жарнама негіздері» оқу құралы // Алматы:Рауан. 2006.

SCHOOL MINI-MAGAZINE

TOREKHAN A.YE.

An English teacher, «Gymnasium No. 3 for gifted children», Pavlodar
IMANTAYEVA D.

5th grade student, «Gymnasium No. 3 for gifted children», Pavlodar

There was a time when newspapers were the primary source of information, and millions of people eagerly opened a fresh issue every morning to learn about the latest events in their country and the world. However, the situation has changed: people are buying printed newspapers less frequently, preferring to get their news online. This shift is due to advancements in digital technology, changes in audience habits, and new formats for presenting information. The internet has made it possible to access news instantly, eliminating the need to wait for the next day's newspaper. News websites update in real time, social media platforms provide breaking news, and video formats make information more engaging and accessible. Newspapers, which are published only once a day, simply cannot keep up with this pace. Modern readers value convenience: they can check the news on their smartphones instead of buying a newspaper, carrying it around, and searching for relevant articles. Economic factors also play a significant role. Printing newspapers requires costs for paper, ink, distribution, and journalist salaries. Meanwhile, online media operate faster and at a lower cost. Many major newspapers are shifting to digital formats because it is more profitable and convenient for readers. Print newspapers are also losing advertisers, as online advertising is more effective—it can be targeted to specific audiences, tracked for effectiveness, and adjusted instantly [1, 13 p.].

The environmental aspect is another important factor. Producing newspapers requires cutting down trees, using water and energy, and creating waste. In an era of conscious consumption, many people are switching to digital media to reduce environmental impact. Furthermore, modern readers prefer multimedia content. While newspapers offer only text and static images, the internet allows for a combination of articles, videos, audio content, infographics, and interactive elements. Despite these changes, journalism remains essential. The format has evolved, but the core idea of informing the public persists. In the past, journalists worked primarily with text, but today they create blogs, podcasts, video reports, and multimedia articles. This means anyone can try their hand at journalism by launching their own project. One great idea for students is

to create a school mini-magazine. Starting a school magazine is not only a fun activity but also a valuable learning experience that helps develop writing, photography, design, and even marketing skills. The first step is choosing a theme that interests the audience. Possible topics include school news, interviews with teachers and students, event reports, book and movie reviews, study tips, and entertainment sections featuring jokes, puzzles, and quizzes. The next step is preparing content [2, 20 p.].

Student journalists write articles, take photos, and create illustrations. For example, they could interview the principal about the school's future plans, gather students' opinions about their favorite subjects, or cover recent school events. Once the content is ready, the magazine needs proper formatting and layout. A well-designed publication is more appealing and easier to read. Programs like Canva, Microsoft Publisher, or Google Docs can help create a visually appealing layout. It is essential to use a readable font, break text into sections, and include images and headlines. After finalizing the design, the next step is distribution. If the magazine is printed, it can be handed out at school or displayed on an information board. If it is digital, it can be shared via email, uploaded to the school website, or posted on social media. Gathering feedback is also crucial for improvement. Asking classmates which articles they enjoyed the most, what could be improved, and what topics they would like to see in the next issue helps make the magazine more engaging and widely read [3, 35p.].

For many decades, newspapers were the primary source of information. Families subscribed to their favorite publications, and morning coffee was often accompanied by flipping through fresh headlines. However, today, the newspaper industry is struggling. Sales have declined significantly, and many once-iconic newspapers have either shut down or transitioned to digital formats. But what caused this shift, and does it mean that print media is disappearing forever?

One of the biggest reasons newspapers have lost popularity is the speed of information. In the past, newspapers were the fastest way to receive news, but today, social media and digital platforms provide instant updates. When an important event happens, people don't wait for tomorrow's newspaper—they check their phones for real-time updates. Twitter (now X), news apps, and push notifications have replaced the traditional morning paper [4, 45 p.].

Another factor is changing audience behavior. Younger generations have grown up with digital devices, and they prefer to consume content in a fast, interactive way. A long newspaper article may feel outdated

compared to a short video summary, an infographic, or an engaging social media post. Additionally, modern readers often prefer personalized content, where they can choose what type of news they receive based on their interests, rather than reading through an entire newspaper [4, 120 p.].

The cost of newspaper production is also a challenge. Printing and distributing physical newspapers requires significant resources, including paper, ink, labor, and transportation. Digital platforms, in contrast, can distribute information instantly with little cost. Because of this, advertisers—who once funded newspapers through paid ads—have also shifted to online platforms, where they can target specific audiences more effectively through data-driven marketing.

However, it's important to recognize that print newspapers still have some advantages. They provide in-depth, carefully edited articles that are often more reliable than the flood of unverified information on social media. Additionally, some people simply enjoy the experience of reading a physical newspaper, free from distractions like pop-up ads and notifications. Specialized newspapers, such as local community papers or high-quality investigative journalism magazines, still have dedicated audiences [1, 60 p.].

Even though newspapers are becoming less common, journalism as a field is evolving. Anyone with a passion for storytelling can contribute by creating their own media projects, such as blogs, video reports, or even a school mini-magazine. This is a great way for students to practice journalism skills while staying engaged with their school community.

Creating a school magazine is more than just a fun project; it's an opportunity to understand the media industry and become an informed, responsible participant in the digital world. By engaging with real-world journalism practices, students can prepare themselves for careers in media, communications, or any field that requires clear and persuasive communication.

The way we receive news will continue to change, but one thing remains constant: the world needs storytellers who seek the truth and share it with others. A school mini-magazine might just be the first step on that journey!

In conclusion, while traditional newspapers are becoming less popular, journalism remains as relevant as ever. The way information is delivered is changing, with new formats emerging, but the goal remains the same: to tell important and interesting stories. A school mini-magazine is an excellent way for students to explore journalism, practice

writing and design, and develop creativity and teamwork skills. Perhaps this project will inspire a future journalist, blogger, or media professional!

REFERENCES

Anderson, C. W., Bell, E., & Shirky, C. Post-industrial journalism: Adapting to the Present. Tow center for digital journalism, Columbia journalism school, 2014. – 13, 60 p.

Franklin, B. the future of journalism: in an age of digital media and economic uncertainty. Routledge, 2014. – 20 p.

Associated Press. How Digital News is Changing Journalism: The Role of Social Media and Online Platforms. AP Newsroom, 2023. – 35 p.

Gallo, C. Talk like ted: The 9 public-speaking secrets of the world's top minds. St. Martin's Press, 2014. – 120 p.

МОЛОДЕЖНЫЕ СМИ: ОСНОВНЫЕ ФУНКЦИИ

КАСКЫРБАЕВА К. К.

магистр филологии, учитель Майкарагайская СОШ
Павлодарская область, район Аккулы

ХАСЕНОВА А.

ученица Майкарагайская СОШ Павлодарская область, район Аккулы

Вхождение Казахстана в мировое информационное пространство, активное использование новейших технологий в информационной сфере привели к тому, что в последние годы в республике значительно усилилось внимание к деятельности отечественных средств массовой информации.

Проблема человека на сегодняшний день стала актуальной, поэтому анализ творчества журналиста начинается с выявления взаимосвязи конкретной личности с «микросредой», которая окружает и оказывает на нее непосредственное воздействие.

Проблемы журналистского творчества постоянно изучаются как теоретиками, так и практиками. Интерес к этой теме обусловлен определенным рядом причин:

потребностями самих журналистов понять особенности индивидуального творчества;

потребностями профессиональной среды, которая ориентирована на создание оптимальных моделей деятельности журналиста;

потребностями теоретиков от журналистики, которые стремятся выявить общие закономерности журналистского творчества.

В работах исследователей, изучающих проблемы информационного сообщества, выявляются не только сущностные характеристики журналистского творчества, но и функциональные особенности данного вида человеческой деятельности.

Журналистское творчество относится, прежде всего, к духовно-практической деятельности человека и проявляется в самом процессе создания информационного продукта. Особое внимание уделяется характеру протекания творческого процесса, связанного с созданием журналистского произведения.

Особое место в потоке информации занимает информация для детей, т.е. то, что до сих пор не может найти точного определения, среди множества определений мы находим наиболее близкое к сути понимания – журналистика для детей.

В ходе освещения проблемы мы обратились к работам Н.О. Омашева, С.К. Козыбаева, М.К. Барманкулова, В.В. Ворошилова, В.П. Прохорова, С.Г. Корконосенко, А.А. Тертычного, В.Саппака, А.З.Рубинова, Е.Ю. Енина, Л.Г. Свитича, Э.Г.Багирова, Н.Н. Богомолова, В.И. Доровега, Г.В.Кузнецова, В.Л Цвика, А.А. Шереля, В.В. Смирнова, Е.П. Прохорова, Ю.П. Буданцева, О.С. Виханского, А.И. Наумова и других.

На сегодняшний день можно представить целый ряд понятий, характеризующий медиадискурс: масс-медиаальный дискурс [Желтухина, 2003], дискурс масс-медиа [Кочкин, 2003, Шейгал, 1998], массово-информационный дискурс [Карасик, 1998, Олянич, 2007] и другие. Определяя один материал, обращаясь к проблеме описания одного и того же материала, данные определения могут составить синонимичный ряд. Возьмем за основное определение М.Р. Желтухиной, которая определяет масс-медиаальный дискурс как «связный, вербальный или невербальный, устный или письменный текст в совокупности с прагматическими, социокультурными, психологическими и другими факторами, выраженный средствами массовой коммуникации, взятый в событийном аспекте, представляющий собой действие, участвующий в социокультурном взаимодействии и отражающий механизм сознания коммуникантов» [1].

Для более глубокого понимания рассматриваемого вопроса необходимо разграничить ключевые термины, определяющие медиадискурс, в частности, «медиа» и «массовая коммуникация». Значительный вклад в исследование данной темы внесли западные ученые, рассматривавшие ее в широком междисциплинарном

контексте – с позиций социальной, психологической и лингвистической наук, а не только с узкопрофильной точки зрения.

В научных трудах встречаются различные определения массовой коммуникации, среди которых можно выделить следующие:

«процесс систематического распространения информации среди больших, географически разобшенных аудиторий с целью формирования их взглядов, убеждений и моделей поведения» [2];

«совокупность институтов, задействованных в распространении символического контента с использованием технологических платформ (печать, радио, кино и пр.), ориентированного на массовую и неоднородную аудиторию» [2];

«процесс институционализированного производства и массового распространения символических материалов путем передачи и сохранения информации» [2].

Н. Луман акцентировал внимание на значимости «институтов» и «учреждений», которые применяют технологические ресурсы для трансляции информации. Для их описания он использовал термин «массмедиа» [3]. В отечественной практике чаще применяются понятия «СМИ» или «СМК» (средства массовой коммуникации), последнее из которых получило широкое распространение в последние годы.

Анализируя вышеизложенное, можно заключить, что «медиа» и «массмедиа» представляют собой ключевые инструменты, посредством которых реализуется функция передачи информации в системе массовой коммуникации.

В современных условиях на деятельность средств массовой информации оказывают влияние различные факторы. Важнейшими аспектами являются вопросы собственности, целевая аудитория и социальное предназначение медиа. Государственное регулирование в данной сфере осуществляется посредством нормативно-правового обеспечения, лицензирования организаций, осуществляющих телевизионное и радиовещание, а также контроля за соблюдением законодательства Республики Казахстан. Надзор за исполнением законодательных норм возложен на уполномоченные органы и другие государственные структуры в пределах их компетенции.

Особенно интенсивно медиапространство осваивается молодежью и детьми. Виртуальная среда изначально представляла для них предмет исследовательского интереса, затем стала площадкой для развлечений и общения, далее – источником

информации, а впоследствии – платформой для создания собственного контента.

Вопросы массовых коммуникаций важны потому, что прямо или косвенно оказывают влияние на жизнь людей. Журналистика для детей и юношества, как и журналистика в целом, является особым социальным институтом и выполняют по отношению к обществу определенные функции.

В качестве основных выступают такие функции, как информационная, воспитательная, образовательная, познавательная, и функция социализации. К этой же группе можно отнести и специально функцию общения, целью которой является создание особого информационного пространства для обмена мнениями между представителями юной аудитории.

Заметное место в юношеской журналистике занимает группа культурно-образовательных функций. Это объясняется особенностями детской психологии, для которой характерна достаточная размытость границ между процессами познания и развлечения.

СМИ для детей и подростков, особенно в формате «дети для детей», – тема очень мало изученная. И неохотно осваиваемая журналистами. Вот статистика: в Казахстане каждый третий житель – ребёнок. Но при этом из 2000 зарегистрированных в республике СМИ не более 50 – детские. Это менее двух процентов. Современная пресса для подростков часто не отвечает запросам своих читателей. Недостаточная осведомленность молодежных СМИ о потребностях своей аудитории – одна из важнейших проблем современных изданий подобного рода. Вот почему подростки сами осваивают информационное пространство, уверенно беря инициативу по выпуску СМИ в свои руки. Иногда только на энтузиазме юных журналистов хорошие новости для созданной ими газеты и заканчиваются. Часто свою деятельность и газету они начинают с нуля, не имея малейшего представления о самых элементарных вещах.

За годы казахстанской независимости молодежная пресса прошла нелегкий путь трансформации. Молодежная пресса была выпущена в самостоятельное плавание в море суровых рыночных законов, и по прошествии более чем десятилетнего срока можно сделать вывод, что молодежная пресса не только выжила, но и продолжает успешно и активно развиваться.

Анализируя положение на рынке прессы, можно отметить, что в настоящее время наиболее интенсивно развиваются именно региональные молодежные СМИ. Основополагающим здесь является экономический фактор, поскольку молодежь – наименее финансово состоятельная часть общества, и рекламодатели обращаются к ней или в последнюю очередь, или же продвигая на рынок специфические молодежные товары и услуги.

Влияние СМИ на подростков направлено на:

- развитие личности, талантов, умственных и физических способностей;
- воспитание уважения к правам человека и основным свободам;
- воспитание уважения к родителям, к культурной самобытности ребенка его языку и ценностям страны, в которой он проживает;
- подготовку ребенка к сознательной жизни в свободном обществе;
- воспитание уважения и бережного отношения к окружающей природе.

С этой целью СМИ должны:

- обеспечить доступ к такой информации и материалам, которые направлены на содействие социальному, духовному, моральному благу, а также здоровому физическому и психическому развитию ребенка;
- защитить детей от пропаганды порнографии, употребления наркотических средств, алкоголя и курения;
- вовлекать детей и подростков в социально- значимые проекты, направленные на улучшение условий жизни детей, детей-инвалидов;
- пропагандировать общечеловеческие моральные ценности и здоровый образ жизни;
- обеспечивать ребенка информацией о жизни, отражая ее во всех формах и направлениях, с учетом возрастного восприятия;
- предоставить родителям информационную помощь в выполнении ими своих обязанностей в воспитании детей гармонично развитыми личностями с активной жизненной позицией;
- восполнить количество и качество детских и юношеских программ, а также СМИ, несущих в себе общечеловеческие ценности;

– разработать систему поощрения СМИ, содержание которых наибольшим образом соответствует принципам Конвенции о правах ребенка.

Для чего нужны молодежные СМИ? На наш взгляд, самые основные цели:

- для творчества (самовыражение, самореализация) молодых;
- для диалога молодого поколения со старшим - с государством.

Государству следует серьезнее относиться к молодежным СМИ, потому что они освещают молодежные проблемы изнутри, с тем чтобы на эти проблемы обратили внимание и решали по мере возможности:

Развитие молодежной журналистики Казахстана тормозит недостаточное ее финансирование. Однако, несмотря на это, молодых людей желающих работать в этой сфере, с каждым годом становится больше.

По словам начинающих журналистов, проблема, с которой они сталкиваются чаще всего, отсутствие денег. Если раньше подростки жили только сегодняшним днем, то сейчас они стали больше задумываться о своем будущем. А журналистика открывает перед молодыми людьми большой мир, ставит вопросы и нередко находит ответы. В чем молодые особо и нуждаются. Так что и спрос есть, и предложения присутствуют.

Должно ли государство контролировать молодежные СМИ? Конечно, молодежные СМИ необходимо предоставить полную свободу, иначе государство начнет диктовать в них исключительно свою политику. С другой стороны, наряду с позитивно настроенными СМИ есть опасность возникновения масс-медиа, пропагандирующих террор и насилие. Кто именно возьмет на себя функции контроля, каким образом подобный контроль может быть осуществлен, что последует в результате?

Нет местной конкуренции.

Недостаток профессиональных кадров.

Низкий уровень менеджмента и маркетинга молодежной прессы

Анализируя рынок детско- юношеских СМИ в Казахстане в Павлодаре можно выделить ряд проблем его развития:

Снижение читательского интереса как такового. Влияние Интернета на детей и подростков.

Низкая платежеспособность молодежи, поэтому рекламодатели редко обращаются к ней или в последнюю очередь, или же продвигая молодежные товары и услуги. А так как рекламная деятельность-

способ выжить в современных рыночных условиях, то это делает заведомо убыточными молодежные СМИ.

Низкая конкуренция с иностранной прессой и отсутствие конкуренции на региональном уровне. Доля казахстанских детско-юношеских СМИ в общем объеме составляет всего 4 %.

Отсутствие грамотного менеджмента и маркетинга, недостаток профессиональных кадров также снижает рентабельность изданий.

Отсутствие четкого представления- кому адресована газета, что кто отзывается на ее содержание.

Необходимо заметить, что в большинстве случаев с юными журналистами работают энтузиасты, государство практически не оказывает никакой поддержки, а поиск спонсоров затруднен заниженной социальной ответственностью современного бизнеса, к детским СМИ так же и реклама, как, мы говорили выше, в данном виде не рентабельна.

Особенности переходного возраста: развитие самосознания, социально- ответственных характеристик личности, осознание своего положения в обществе и иные психологические особенности это возрастного периода откладывают отпечаток на восприятие информации.

Таким образом, проблема детских СМИ является важной государственной проблемой. Ее решение позволит сохранить ценности культуры, передаваемые из поколения к поколению.

Список литературы

Желтухина М. Р. Тропологическая суггестивность массмедиального дискурса: о проблеме речевого воздействия тропов в языке СМИ: Монография // Язык средств массовой информации. 2007. №2007. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/tropologicheskaya-suggestivnost-massmedialnogo-diskursa-o-probleme-rechevogo-vozdeystviya-tropov-v-yazyke-smi-monografiya> (дата обращения: 15.03.2025).

Шарков Ф. И. Интернет и масс-медиа: локальный дискурс в сетевых массовых коммуникациях // Коммуникология. 2014. №6. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/internet-i-mass-media-lokalnyy-diskurs-v-setevykh-massovykh-kommunikatsiyah> (дата обращения: 01.03.2025).

Вильгельм К.Ю. Реальность массмедиа Никласа Лумана // Историческое обозрение. 2007. №8. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/realnost-massmedia-niklasa-lumana> (дата обращения: 01.03.2025).

Секция 29

Философия, саясаттану және әлеуметтану ғылымдарының
өзекті мәселелері

Актуальные вопросы философии, политологии и социологии

EPISTEMOLOGY OF AI: CAN ARTIFICIAL INTELLIGENCE TRULY KNOW?

KAIRATOVA A. K.

English teacher of the regional Kazakh gymnasium-boarding school named
after Y. Altynsarin, Pavlodar

KUBEKOVA M. K.

A 10th-grade student of the regional Kazakh gymnasium-boarding school named
after Y. Altynsarin, Pavlodar

The field of Artificial Intelligence (AI) has seen remarkable advancements in recent decades, particularly in areas such as machine learning, natural language processing, and autonomous systems. While these developments have profound implications for various sectors of society, they also bring forth pressing philosophical questions about the nature of knowledge, belief, and cognition in AI. This article explores the epistemology of AI, examining how AI systems acquire, represent and use knowledge, and how their reasoning processes compare to human epistemological practices. We address questions of AI's ability to know and acquire knowledge, what kind of knowledge can AI truly possess versus merely simulate, can AI justify its knowledge and how reliable AI knowledge is.

Key words: Artificial Intelligence (AI), Epistemology, Knowledge acquisition, Knowledge representation, Reasoning processes

Аннотация: Жасанды интеллект (ЖИ) саласы соңғы онжылдықтарда айтарлықтай жетістіктерге жетті, әсіресе машиналық оқыту, табиғи тілдерді өңдеу және автономды жүйелер сияқты салаларда. Бұл дамулар әртүрлі қоғам салаларына терең әсер еткенімен, олар ЖИ-дің білім, сенім және таным табиғаты туралы философиялық маңызды сұрақтарды да көтереді. Бұл мақала ЖИ-дің эпистемологиясын зерттейді, ЖИ жүйелерінің білімді қалай алуын, ұсынуын және пайдалануды, сондай-ақ олардың пайымдау процестерінің адам эпистемологиялық практикасына қалай ұқсайтынын қарастырады. Біз ЖИ-дің білімді білу және алу қабілеті, ЖИ-дің қандай білімді шын мәнінде иеленетінін немесе тек имитациялай алатынын, ЖИ-дің өз білімін қалай дәлелдей

алатындығы және ЖИ білімінің қаншалықты сенімді екендігі туралы сұрақтарды талқылаймыз.

Кілт сөздер: Жасанды интеллект (ЖИ), Эпистемология, Білім алу, Білімді ұсыну, Пайымдау процестері

Аннотация: Область искусственного интеллекта (ИИ) за последние десятилетия продемонстрировала впечатляющие достижения, особенно в таких областях, как машинное обучение, обработка естественного языка и автономные системы. Эти разработки оказывают глубокое воздействие на различные сферы общества, но также поднимают важные философские вопросы о природе знания, веры и познания в ИИ. В данной статье рассматривается эпистемология ИИ, анализируется, как ИИ-системы приобретают, представляют и используют знания, а также как их процессы рассуждения соотносятся с эпистемологическими практиками человека. Мы обсуждаем вопросы, связанные с тем, может ли ИИ знать и приобретать знания, какие знания ИИ может по-настоящему обладать, а какие лишь имитировать, может ли ИИ оправдать свои знания и насколько надежны знания ИИ.

Ключевые слова: Искусственный интеллект (ИИ), Эпистемология, Приобретение знаний, Представление знаний, Процессы рассуждения

Artificial intelligence is an overall term describing a set of different kinds of techniques to make computers behave in some kind of intelligent fashion.

And what is Epistemology? According to the Britannica.com, Epistemology is the philosophical study of the nature, origin, and limits of human knowledge. It seeks to answer the following questions: «What is knowledge?», «How can we attain it?», «What are the criteria for truth and justification of knowledge?» and «What types of knowledge exist?».

The Epistemology of AI examines how artificial intelligence systems acquire, represent, process, and utilize knowledge. It intersects philosophy, computer science, cognitive science, and epistemology (the study of knowledge itself). Epistemology, traditionally concerned with the nature and scope of human knowledge, belief, and justification, is increasingly relevant in the study of artificial intelligence (AI). As AI systems become more advanced, they are required to process, learn from, and act upon vast amounts of information, posing critical questions about the epistemic processes underlying their functioning. Unlike humans, AI systems do not have consciousness or subjective experiences. However, they perform tasks that appear to require «knowledge,» such as image

recognition, medical diagnosis, and language translation. This raises the question: Can AI truly «know» in any sense, and how does it differ from human cognition?

This paper delves into the epistemological implications of AI, analyzing how AI systems acquire, process, and utilize knowledge in ways that challenge conventional epistemological frameworks. By exploring the philosophical dimensions of AI's learning processes, we aim to bridge the gap between the theory of knowledge and practical developments in machine intelligence.

How ai answers the questions?

If you ask artificial intelligence itself how it answers a question, it will respond as follows: AI answers a question by analyzing the input, understanding its context, and generating a response based on patterns learned from vast amounts of data. What can we grasp from this answer?

What Does «Understanding Context» Mean for AI?

When I say AI «understands context,» I mean that it recognizes patterns and relationships between words and phrases based on the data it was trained on. For example, if you ask about «the weather in New York,» AI knows that «weather» and «New York» are connected because it has seen similar patterns in the data before. However, this isn't true comprehension. AI doesn't grasp meaning like humans do – it just statistically predicts the most likely response based on patterns. AI doesn't have consciousness, emotions, or real comprehension. It doesn't know or believe anything – it just generates responses that are likely to make sense based on its training data. Think of it like a super-advanced autocomplete rather than a thinking entity.

AI doesn't gain knowledge or learn from experience in the same way humans do. It can be updated or retrained with new data, but it doesn't accumulate knowledge over time through experience. Human analysis involves intuition, reasoning, and subjective judgment, while AI analysis is purely statistical and pattern-based.

The Core Difference:

Humans understand concepts and think critically. AI mimics understanding by manipulating patterns. It sounds like it understands because it's good at mimicking human-like responses, but there's no actual awareness or comprehension behind the words.

To conclude, AI answers a question by analyzing the input, identifying key words and patterns, and predicting the most relevant response based on its training data. It doesn't «understand» the question like a human but processes it statistically, recognizing relationships

between words. The response is generated using probability-based models that determine the most likely meaningful answer. Essentially, AI mimics understanding by predicting the best possible response based on past data, but it lacks true comprehension or reasoning.

AI and justified true belief (jtb)

Epistemology seeks to define knowledge and distinguish it from mere belief or information. Classical epistemological theories (Plato) define knowledge as «justified true belief» (JTB). This model suggests that for an entity to «know» something, it must (1) believe it, (2) have justification for that belief, and (3) the belief must be true. With the rise of AI, an important question arises: Can AI satisfy these conditions? If so, does that mean AI possesses knowledge in the same way humans do?

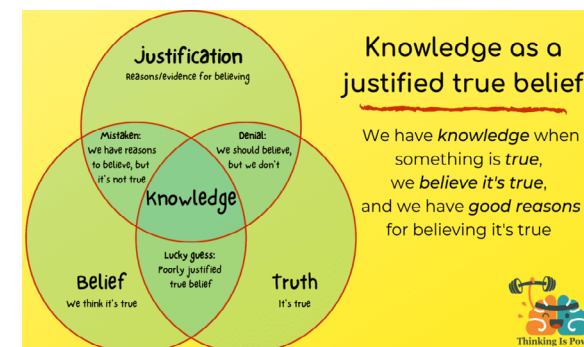

Image 1 – «justified true belief» (JTB) model

According to JTB, for something to be considered knowledge, it must be:

- True: AI-generated outputs can be factually correct.
- Believed: AI does not «believe» in the way humans do; it processes information without subjective conviction.
- Justified: AI's outputs are often based on statistical correlations rather than true justification.

While AI can fulfill the «truth» criterion, the absence of belief and genuine justification suggests that AI does not meet the full JTB standard.

Can ai truly know?

AI systems rely on statistical learning, neural networks, and symbolic reasoning to process information. Unlike humans, AI does not have subjective experience, beliefs, or awareness. Philosophers argue that

human knowledge is deeply tied to an internal state of understanding, something that AI fundamentally lacks.

A key distinction arises between syntactic processing and semantic understanding (Searle, 1980). AI can manipulate symbols and language (syntax), but does it understand meaning (semantics)?

The Chinese Room Argument (Searle, 1980) effectively highlights the issue and provides a compelling answer to our question.

The Chinese Room Argument

The Chinese Room Argument is a thought experiment proposed by philosopher John Searle in 1980 to challenge the idea that artificial intelligence (AI) can truly «understand» or possess consciousness. It specifically targets the Strong AI hypothesis, which claims that a computer running the right kind of program can have a mind, understand language, and experience cognition just like humans do.

The Thought Experiment:

Imagine that a person who does not understand Chinese is locked inside a room. This person is given a set of rules (a program) in English that allow them to manipulate Chinese symbols (which they do not understand) based on their shapes. They receive input in the form of Chinese characters, follow the rules to produce the appropriate responses, and then send the output back in Chinese.

To an outside observer, the person inside the room appears to understand Chinese because they respond correctly. However, in reality, they are merely following formal instructions without any actual understanding of the language

Implications:

The Chinese Room Argument challenges the notion that AI can achieve real consciousness or understanding. It suggests that while AI can process and respond to language, it does not have true mental states or experiences—only human-like behavior.

Searle argues that this is analogous to how computers process information—they manipulate symbols according to rules (syntax) but do not truly understand their meaning (semantics). This implies that even if a computer can convincingly simulate human conversation (like a chatbot), it does not actually comprehend what it is saying.

Therefore a system might convincingly process language without actually «knowing» or understanding what it means. This suggests that AI, despite producing correct outputs, may not truly possess knowledge.

Image 2 – The Chinese Room Argument

In conclusion, the epistemology of AI presents a complex and multifaceted inquiry into the nature of knowledge, cognition, and understanding in artificial systems. AI challenges traditional epistemology by forcing us to reconsider what it means to «know.» While AI can store, process, and apply information with incredible efficiency, it lacks the subjective, conscious, and justificatory elements that characterize human knowledge. As AI continues to evolve, philosophers and scientists must refine epistemological definitions to account for artificial systems. Ultimately, while AI can simulate knowledge, it does not possess knowledge in the same way humans do.

REFERENCES

- 1 Britannica. (n.d.). Epistemology - History, Philosophy, Knowledge. Retrieved from <https://www.britannica.com/topic/epistemology/The-history-of-epistemology>
- 2 Gettier, E. L. (1963). Is Justified True Belief Knowledge? *Analysis*, 23(6), 121–123. Retrieved from <https://doi.org/10.1093/analys/23.6.121>
- 3 Husserl, E. (1913). *Ideas: General Introduction to Pure Phenomenology*. Macmillan.
- 4 Plato. (n.d.). *Theaetetus*. Retrieved from <https://www.britannica.com/topic/Theaetetus-by-Plato>
- 5 Searle, J. R. (1980). Minds, Brains, and Programs. *Behavioral and Brain Sciences*, 3(3), 417–457. Retrieved from <https://doi.org/10.1017/S0140525X00005756>

6 Turing, A. M. (1950). Computing Machinery and Intelligence. Mind, 59(236), 433–460. Retrieved from <https://doi.org/10.1093/mind/LIX.236.433>

ҚҰРАҚ КӨРПЕ ЖӘНЕ СЫРМАҚТЫҢ СЫРЫ НЕМЕСЕ ФИЛОСОФИЯСЫ .

ТУЛЬБАС І., УАТХАН К.

5 сынып оқушылары Ю. Гагарин атындағы орта мектебі, Ақсу қ.
АХМЕТОВА Б. Б.

жетекші тарих пәнінің мұғалімі, Ю. Гагарин атындағы орта мектебі, Ақсу қ.

Бабамыз қазақ қандай бір туындысы болсын мағынасы терең, тұнып тұрған сыры мол, мазмұнды, мағыналы, адамзат өмірқамының философиясы. Алайда бүгінде өмірдің дәстүрлі түсінігі қайта қарастыруды қажет етеді.

Абай өзінің бірінші қара сөзінде, «Бұл жасқа келгенше жақсы өткіздік пе, жаман өткіздік пе, әйтеуір бірталай өмірімізді өткіздік... Ал, енді қалған өмірімізді қайтіп, не қылып өткіземіз?» дейді. Ойшыл өзінің рухани өмірін, өмір, келер уақыт, тарих алдында атқаруы тиіс міндеттерді көрсетеді. Абай бабамыз ұрпаққа елдіктің ұғымынан алшақтамаудың қадір-қасиетін ескертеді. Осы Абай бабамыздың ұлттық ойын (идеясын) негізге ала отырып, көне дәуірлерден бастау алатын, өзінің тарихи тәжірибесі, игі салт, ізгі дәстүрлеріне бай халқымыздың сәнді қолданбалы қол өнерін жаңғырту жолының бірі, осы менің жобам.

Сонымен қатар қазақ халқының ұлттық материалды мәдениеті, жай ғана пайдаланыста жасалмай терең ой тудырып тәрбиелік мәні, наным – сенімдерімен қатар жүрген.

Халқымыздың осында тамыры терең кеткен, тарихымен бірге жалғасып келе жатқан рухани байлықтарының бірі отбасы құндылықтары. Бізде барлық этномәдениетімізге байланысты жаңғыру жолындағы жаңалықтарды үйдегі қарияларымыздан біліп отырамыз. Сонын бірі апа – әжелерімізден мұра болып келе жатқан, әр үйде бар және болуға тиіс, ол – құрақ көрпелер. Әжеміздің қасында отырып құрақ көрпелердің қыр – сырында терең философиялық тұрғыдан да және мәдениет жағынан да тарихы терең мағынасы бар екенін танып біліп, бізге жаңадан таныс болып жатқан «философиялық» бағыты да өте терең және тәрбиелік маңызы өте зор екенін зерттеу барысында анықтадық.

Біздің рухани құндылықтарымыздың негізгі де осы отбасылық дәстүрімізде жатыр десек қателеспеген болар едік. Халқымызда «Отан отбасынан басталады» деген қарапайым қағидат қай дәуірде болсын өзгерген емес, өзгермек те емес.

Құрақ түрлері де әр түрлі болған, тұтыну қажетіне қарай қалың, жұқа, үлкен, кіші етіп жасаса, дәулетіне сай арзан, қымбат материалдан дайындайды, жібек маталардың құрақтарынан да жасайды. Мұндай маталардан жасалған құрақ көрпелер жұмсақ болады және жібек қиықтарынан тігілген құрақ көрпенің ені жіңішкілеу, ұзындығы екі метрдей үлгіде келеді. Тағы жібек құрақты жұмсақ көрпені екі адам жамылатындай етіп, ашық түсті жібек маталардың құрақтарынан құрастырады. Бұл көрпеді құрақтар текше түрінде тігіледі. Оның ең оңай тәсілі дойбының тақтасындай етіп құрау. Жібек құрақ көрпенің шетіне тұтас материалдан белдеу жүргізеді [1, 3 б.].

Қазақ халқы не жасаса да, барлығын ырымдаған, сенген және ісінің мағынасы да болған. Сол сияқты қазақ қол шеберлері кез – келген құрақ көрпенің ең бірінші қандай мақсатта, психологиялық тұрғыдан терең ойланып, жасаған бұйымдарын наным-сенімдерін жоғары қойып ерекше назар аударған. Жобамыздың басты мақсаты да осы болды.

Бірінші құрақ түрі, қыз жасауы болса ондағы ою – өрнек психологиялық тұрғыдан, қыздың өскен ортасы, алған тәлім-тәрбиесі туған ұясы туралы мәлімет беруі керек. Әрбір ана осы құрақ көрпелердегі ою-өрнек арқылы өзінің сүйікті қызына жүрегінің бір бөлшегін бөліп бергендей еңбектенеді.

Екінші, ерте кезде отбасында баласы өліп, тоқтамаған үйде «тіл-көзден аман болсын» деген ырыммен қырық құрақ құрап, баласын соған ораған.

Үшінші, жүкті келіннің енесі «қыз бала дүниеге келсін», деп арнайы құрақ құраған немесе шеберлерге құрақ құратқан. Қызға арналған құрақтың қиықтары ұсақ және ашық түсті және кішірек болған, туғанда өзіне пайдаланған. Ал ұл балаға ақ және қызыл түстерден құрастырылған. (Ақ түс – биіктіктің, қызыл түс – оттын, қанның, өмірдің белгісі болған)

Төртінші, құрақтың келесі түрі жас отауға арналған құрақ көрпелер, ені үлкен, өрнегі қасиетті жеті саннан тұратын.

Бесінші, тұрмыс құрған қыз бір жылдан соң туған анасына өзінің жаңдайын білдіретін, тұрмысы жайлы хабарлайтын құрақ құрап жіберген. Құрақ ашық түсті, өрнектері гүлге ұқсас болса,

жағдайы өте жақсы, жайлы болғаны. Егер құрақтың түсі керсінше қараға жақын түстер және өрнектері геометриялық, үшкір түрде болғанда тұрмысы жайсыз екенін білдірген [2].

Ата – бабамыздан кележатқан қол өнердің сырын ашсақ үлкен философиялық ойған жүгінеміз, әжелеріміздің сыры ашылмаған «философияға толы сыр сандығында» әлі де құрақ көпелер баршалық.

Қазақ қолөнерінің, оның ішінде құрақ бұйымдарының бояуы сан алуан. Түс шеңберінде түстер екі топқа бөлінеді: жылы және суық. Түс шеңберінде бір-біріне қарсы тұрған түстерді қарама-қарсы түстер дейді. Олар қызыл-жасыл, сары-күлгін, көк-қоңыр т.б.

Халқымыздың ұғымында

көгілдір түс – аспанның символы,

қызыл түс – оттың, қанның, өмірдің,

жасыл түс – өсімдіктің, көктемнің, бастаудың,

ақ түс – биіктіктің, аспанилықтың,

сары түс – даналықтың, білімнің белгісі.

Сол себепті, қиықта бұл түстер философиялық мағынасынан да артық мән-маңызға, құпия сырға толы екенін байқатады. Матаны түстеріне қарай таңдаудың маңызы зор. Мата қиындыларының ішінен алдымен түсі ақ, ұсақ суреттері бары таңдап алынады. Бұлар басқа түстерге қарағанда, сирек және аз мөлшерде қолданылады.

– Сұр түс – кез келген гамманы жақсартады.

– Ақ түсті фон ретінде пайдалансақ композицияны нәзік етіп көрсетеді.

– Бір бұйымға өте көп материал қолданудың қажеті жоқ, 3 – 5 түрі жеткілікті.

– Құрақпен жұмыс істеу үшін матаға суреттің қандай тәсілмен түсірілгенін білу керек.

Мата түстерін таңдағанда – ашық түс пен күнгірт түстерді, матаның реңіне қарай қарама – қарсы түстерді (контрасные), топтық түстер гаммасын жасауды басты назарда ұстау қажет [3].

Қазір ұлттық салт-дәстүріміз қайтадан жаңғырып, өмірімізге тереңдеп енгендіктен, қазақтың құрақ құрау өнері де қайтадан дамып отыр. Ауылда да, қалада да көптеген қазақ отбасыларының төрінен қайтадан құрақ көрпелер, құрақ тұскиіздер орын ала бастады.

Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың бағыт бандары бойынша құрылған «Біртұтас тәрбие» сүйенсек «Жаңғыру атаулы бұрынғыдай тарихи тәжірибе мен

ұлттық дәстүррге шекеден қарамауға тиіс. Керісінше, замана сынынан сүрінбей өткен озық дәстүрлерді табысты жаңғыртудың маңызды алғышарттарына айналдыра білу қажет», деп атап көрсетті. Әр бала атаның қанымен, ананың сүтімен келетін туабитті қасиеттер сияқты ұлттық рухани құндылықтарды да ең алдымен отбасында ата – ананың тәрбиесімен бойына сіңіретіні анық. Ендеше ұлттық тәрбие – ұлт болып ұйысудың, ел болып ертеңге нық қадам басудың негізі болмақ.

Қазақ халқы ырымшыл халық, салт – дәстүрін сақтаған халық, отбасылық тәрбиеге көп көңіл бөлген халық, саналы ұрпақ тәрбиесіне күш салған халық. Сондықтан жұмысымының соңында мен сіздердің алдарыңызда бүгінгі қорытынды құрағымды құраймын [4]7

Өткенімізді жаңғырта бір тұтас үлкен мәдениетімізді біріктірілген құрақ. Ол құрақтың ішінде көне ауыз әдебиеті, көне сәулет өнері, киелі жерлер, керемет атаулар, ән-жырлар, дәстүрлер т.б. осының барлығы сынып қалған шыны сияқты қалдықтарын жинап, бір құраққып құрап биікке көтеріп, қанатын жайып, самғатып, бүкіл әлемге танытып, өткен ғасырларда ұмыт болған дәстүрлерімізді қайта жаңғырту ол менің парызым!

Құрақ көрпелер туралы әдеби шығармалардан да көруге болады. Мыслы: «Ол құрақ көрпенің үстіне жайғасып отырды» (С.Адамбеков. «Қожанасыр») «Төрге құрақ көрпе төселіп, астық тасталыпты» (Ө.Тарази. «Асу») «Шешем құрақ көрпені алып, жазып төрге төседі» (Ө.Нұршайықов. «Махаббат») «Ағам өз үйімнен қырық құрақ (әбден тозығы жеткен, жамау-жасқауы көп, жамаулы) көрпемді әкеліп арқама жапты» (Ө.Қанахин. «Жер бас») [5, 268 б.]7

Құрақ құрау өнерін дамытуды насихаттауымыздың мақсаты қолөнерді сақтап қалып, дәстүрімізді жалғастыру кешегі қажеттіліктен туындаған өнерді насихаттап өнерге баулып тәрбиелеу.

Жұмысты жасау барысында көптеген зерттеме жұмыстарын жүргіздік. Өз жұмысымының ерекшелігі қазақтың салт – дәстүрін, ұлттық қолөнер туындыларын зерттей отырып, құрақ өнерін меңгердік. Жалпы, құрақ өнерін зерттеу барысында, оның түрлерін, жасалу жолдары, тарихы айтылған. Адам, қоғам үшін құрақ өнерінің жасалуын зерделей келе қолөнер байлығымыз екенін де білдік. Құрақ – қызық, әрі құнды өнер. Ол ұзақ ізденісті, ыждағатты қол еңбегін қажет ететін іс. Шын шеберлікке қоса табандылықты талап етеді.

Қазақ халқының қолөнерінің аса қымбат, қайталанбас сұлулығын, ғажайып көркін құрақ өнерінен көреміз. Ғылыми жұмысымызды қорыта келе, түйген ой-пікіріміз:

- құрақ өнері арқылы халықтың қолөнерін, салт-дәстүрін білу.
- құрақ өнері – есте сақтау, жобалау, шамалау, түстер жарасымдылығын жақсы айыра білуге
- құрақ өнері – өте нәзіктікті, әдемілікті, шыдамдылықты, шеберлікті талап етеді.

Адамдар молшылықты – дарияға, теңізге, бөйтерекке теңесе, батырды. Құрақ құрау өнерін зерттей келе, бұл өнердің арнасы мен мүмкіндігі өте кең екеніне көзімізді жеткіздік. Сол себепті бүгінгі ұрпақ өзінің ұлттық сезімін, мінез – құлқын, өзінің тілін, дәстүрін жоғалтпау керек деп түсінеміз.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 «Егемен Қазақстан» газеті. – №185. – 2017. – 3 б.
- 2 Ою-өрнек – рухани өмірдің айнасы. [электрондық ресурс]. – <https://massaget.kz/kyizdarga/shayra/14955/> [Шыққан күн 25 қараша 2013ж].
- 3 Қазақтың ұлттық ою-өрнектері. [Электрондық ресурс]. – <https://history.kz> [Шыққан күн 04 желтоқсан 2013ж].
- 4 <http://neke.kz/kyz-jasauy-kurak-korpe/>
- 5 Қазақстан тарихы. 15-томдық. – 9 т. – Алматы, 2002ж. – 268 б.

Секция 30

Тәуелсіз Қазақстан жылдарындағы мәдени бірегейлік: дәстүр мен инновация сабақтастығы

Культурная идентификация в годы Независимости Казахстана: преемственность традиций и инноваций

ДИНА НҰРПЕЙІСОВАНЫҢ ӨМІРІ МЕН ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫ

БАХЫТБЕКҚЫЗЫ Ә.

оқушысы, Ертіс балалар өнер мектебі, Павлодар облысы

Ертіс ауылы

АМАНЖОЛОВ Ж. Ш.

мұғалімі, Ертіс балалар өнер мектебі, Павлодар облысы, Ертіс ауылы,

Дина Кенжеқызы Нұрпейісова 1861 жылы сол кездегі Астрахань губерниясына қарасты Ішкі қазақ ордасының (қазіргі Батыс Қазақстан облысы, Жаңақала ауданы) Нарын қисымына жататын «Бекетай құмы» деген жерде дүниеге келді. Әкесі Кенже Шалұлы жас кезінде палуан болған. Ат баптап, домбыра тартқан. Қызына кішкентай кезінен бастап осы өнердің қыр-сырын үйретті. Кенже атақты күйші Құрманғазымен де дос болған.

Қаршадай қыз күй өнерін жылдам меңгеріп алды. Дәулеткерей, Мүсірәлі, Әлікей, Түркеш, Ұзақ, Есжан, Байжұма, Баламайсан сияқты күйшілердің күйін нақышына келтіріп орындады. Айналаға «домбырашы қыз» деп танылады. Ол кезде Дина небәрі 8-9 жаста.

1870 жылы Құрманғазы Кенженің ауылына келіп, домбырашы қыздың өнеріне тәнті болады. Халық өнерін дамытатын тағы бір адамның дүниеге келгеніне шексіз қуанады. Құрманғазы Кенжеден атақты домбырашылардың сайысы болатын жерлерге Динаны ертіп жүруге рұқсат сұрайды. Осылайша, кішкентай қыз тоғыз жыл бойы 18 жасқа толғанға дейін Құрманғазымен жиі кездесіп, жиындарға еріп барып жүреді, көптеген атақты домбырашылармен кездеседі. Дина бойжеткенде Құрманғазы оған домбырасын беріп кетті деген мәлімет те бар.

Бір қызығы, Динаның өзі 1938 жылы «Социалистическая Алма-Ата» газетінде басылған «Ұстаз» мақаласында «Құрманғазыны алғаш көргенде менің жасым отызда болатын» деп жазды. Күйшінің айтуынша, сол кезде Құрманғазы 60 жас шамасында болған.

«Ұлы ұстазбен достығым 11 жылға созылды, әр кездескен сайын күй өнерінің тереңіне бойлап, көп нәрсе үйрендім», - дейді Дина.

Ол ұстазының күйлерін үйреніп қана қоймай, оның күйшілік-орындаушылық өнердегі ерекшеліктерін, дәстүрін жалғастырады. 75 жасында Мәскеуде өткен Бүкілодақтық бірінші байқауында, ал 83 жасында Ташкенттегі Орта Азияның онкүндігінде жүлделі орынға ие болды.

1880 жылы Дина 18-19 жас шамасында Мақат баласы Нұрпейіске тұрмысқа шыққан. Сол кезде фамилиясы Нұрпейісова болып тіркелді. Күйшінің немересі Балжан Жұрынбайқызы естеліктерінің бірінде: «Алғашқы күйеуі Нұрпейіс Мақатұлы Динадан 19 жасқа үлкен болды және Динаға дейін де әйелі болған», - деп айтты.

Нұрпейіс Мақатұлы аттан құлап, алған жарақатынан ерте қайтыс болды. Дина аяғы ауыр қалған. 1885 жылы қайын інісі Нұралыға атастырады. Дина оны «Шәпек» деп атаған. Қайын інісіне тигенімен өз үйін жықпаған, бала-шағасымен бөлек тұрды.

Нарын құмында болған алапат аштық кезінде Дина Шәпектен ажырап, Астрахань жағында колхозға кірген үлкен ұлы Жұрынбайды сағалап кеткен.

Батыс Қазақстан облысымен шекарада «Шәпек төбесі» деген жер әлі бар. Жергілікті тұрғындар оны «Дина күйшінің келін болып түскен жері» деп атайды.

2019 жылы «Шәпек төбесіне» ескерткіш белгі орнатылды. Онда «Бұл жерге ұлы күйші Дина Нұрпейісова 1894 жылы келін болып түскен» деп жазылған.

Дина қос күйеуінен 13 құрсак көтеріп, 8 ұл мен 5 қыз дүниеге әкелген. Соның ішінде Нұрпейістен – Жамал мен Қайырлы (Қайрош) есімді қыз, Жұрынбай деген ұл туған. Бірақ «Беріш руының Қаратоқай, Есенғұл, Құлкеш аталары» атты жинақта (Атырау, 2000) Жамал мен Қайрошты «Нұрпейістің Динадан бұрынғы әйелінен қалған» деп анық айтылған.

Немересі Балжанның айтуынша, Дина Шәпектен 11 құрсак көтерген, ол балалардың көбі жастай шетінеген.

«Менің есімде қалған қыздарының аттары Бақтылы, Салиха, Қоңыр, ұлдарының есімі – Төремұрат, Қатимұрат, Қажымұрат, Ғабдолмұрат. Ғабдолмұратты «Мұрат» деуші едік, 1902–1974 жылдары өмір сүрді», - деп жазды Балжан апай.

Динадан туған балалардың ішінде Жұрынбай мен Мұрат (Төремұрат, Төлемұрат, кейде Ғабдолмұрат), Бақтылы мен Қоңыр жайлы деректер көбірек сақталған.

Жұрынбай, інілері Мұрат пен Қажымұрат, үлкен ұлы Қожахмет төртеуі 1941 жылы соғысқа алынды. 1946 жылы Жұрынбай мен Мұрат елге оралды. Ал Қажен хабарсыз кетті, Қожахмет те соғыстан қайтпады. Жұрынбай жаралы болып келген, сол жылы наурыз айында қайтыс болды.

Мұрат (Төлемұрат) Шәпекұлы Нұрпейісов соғыста ерлікпен шайқасты. «Берлинді алғаны үшін» медалімен, жауынгерлік айбынның ең жоғары ордені – «Даңқ» орденімен марапатталды. Майданнан оралғаннан кейін М.Нұрпейісов

Дина Нұрпейісова танымал күйшілердің шығармаларын орындап қана қоймай, өзі де күй шығарды. Ұзатыларда әкесінің енші деп мінгізген қарақасқа атына арнап шығарған «Қарақасқа ат» күйі, өзі пір тұтатын күйшілері Дәулеткерей мен Түркешке еліктеп шығарған «Бұлбұл», «Жігер», «Байжұма» сияқты күйлері, ақылды да айбарлы абысынына арналған «Кербез» күйі, кәдірлес замандастарына сүйсінуден туған «Қосалқа» күйі қалды.

Бұдан бөлек, үлкен ұлы Жұрынбай 1916 жылы майданның қара жұмысына алынғанда «Он алтыншы жыл» («Набор») деген күйі осы оқиғаға арналып шығарылды. Шығармада Құрманғазының Исатай мен Махамбетке арнаған «Кішкентай» күйінің әсері байқалады. Тағы бір баласы Қоңырға арнаған «Әсем қоңыр» күйі де бар.

Дина Нұрпейісованың Мәскеуге барған алғашқы сапары.

«Дина ерекше көңілденіп, әзіл айтып, домбыра тартып отырды. Ол біресе Құрманғазының, біресе Бапастың, біресе өзінің күйлерін тартты. Күйлерді ұйып тындаған жұрт вокзалға баруға кешігіп қала жаздады. Поездің жүруіне санаулы минуттар қалғанда ғана баласы Динаның жүруі керек екенін ескертті. Домбыраның қызығына түскен жұрт Динаны шығарып салуға келіп отырғандарын да ұмытып кетіпті», - дейді автор Дина шешеміздің Мәскеуден кері елге оралардағы көңіл-күйін сипаттап.

Ахмет бабамыз Динаны Москваға ертіп апарған адам оның бүкіл жол бойы көңілі толып, шат болғанын айтып келгенін жазады. «Ол жол бойы жас кезінде отарба бар дегенді естігенін, енді көп жылдар өткеннен кейін соған өзі мініп, Москваға келе жатқанын әңгімелеумен болыпты. Дина жол үстінде домбыра тарта береді. Талай уақыт өткен өмірлерін еске түсіріп отырады. Оның өткен өмірі тізбектеліп көз алдына келеді, Халық композиторларымен

кездескені есіне түседі. Дина Жаяу Мұсаның өмірі жөніндегі әңгімені, оның «Ақ сиса» деген әнін тындауды жақсы көретін. Қанаушы таппен күресіп өткен Жаяу Мұсаның атың ерекше ардақтайтын», – дейді [1, 226.].

Дина қонақұйдің бөлмесіне жайғасып болмай-ақ, оны астаналық газеттердің тілшілері қоршап алғаны жазылады. Тілшілер фото-аппараттарын сытырлата суретке түсіріп, үсті-үстіне Динаға сұрақ қоюмен болыпты. Ол Алматыдан Москваға дейінгі ұзақ жолдан мүлде шаршамаған адамша, жалықпай, өз өмірі жайындағы әңгімені түгел айтып берсе керек. Бірақ ол көбінесе Құрманғазы жайлы айтты, өз өмірі жөнінде айтқаны тіпті мардымсыз болған екен.

«Динаны алғаш рет 1957 жылы Алматыға келгендегісіндей сахнаға ерекше даярлаудың қажеті жоқ еді. Бұл кездерде ол сахнаға шығуды жақсы білетін. Дина Қазақ КСР-ы Совнаркомының искусство істері жөніндегі басқармасы жанындағы эксперименталдық мастерской жасап шығарған домбыраға өзі иірген ішектің орнына кэтгут тағып тартты. Қолдан иірген ішектен гөрі кэтгуттың үні күшті екені, домбыраның құлағын бұрай түсуге болатынына көзі жеткен соң, Дина ішек орнына кэтгут тағуға қарсылық жасамады. Жаңа домбыраны бірер күн тартып, қолын үйреткен соң. Дина: «Қай жерде, қанша күй тарт десендер де, мен әзір», – деп күледі.

Бұл жерде де бүкіл елімізден жиналған саңлақ өнерпаздардың арасында Дина бірінші орын алды. Бұл жолы Қазақстан өнерін кең көлемде көрсетті. Дина бастаған домбырашылар, кобызшылар тобы күйлер тартты. Бүкілодақтық конкурста. Динаның орындаушылық шеберлігі шеңберінен шығып кетті, Динаның жеңісі қазақтың ұлт аспаптары музыкасының нығая түсуіне әсер етті, көп ұлтты совет искусствосы ішінде тиісті орнына ие болды.

Профессор Беляев «Халық музыканттарының байқауы» деген мақаласында: «Қалың бұқараның музыка мәдениетін өркендету құралы ретінде байқау халық музыкалық аспаптарының маңызын көтерді. «Домбыраның Жамбылы» Дина көрсеткен асқан шеберлік, домбыра сияқты халық аспаптарын сақтау, оны өркендету жолындағы үгіттің ең жақсы әдісі болып табылады», - деп жазды [2, 56.].

Дина байқаудан қуаттана. жігері тасып оралады. Қазақтың домбырашылық салтын насихаттауға құлшына кірісті, соның арқасында халық аспаптарының салтын қазақтың халық оркестрі игеріп кетті. Дина астана сахналарында ғана емес, филармонияның жолдамасымен басқа жерлерге де барып концерт қойып жүрді. Дина айналасына жастарды жинап, домбыра үйретуге күш салды.

Қазақтың жас домбырашыларына өзінің домбырашылық өнерін барынша үйретті. Динаның үйінде музыкашылар қаптап жүретін. Ол қажымай-талмай күй тартатын, Октябрь таңына дейін басынан өткізген жәйлерді әңгімелейтін. Жаңа өмірдің жәйін, музыкалық өмірдің жаңалықтарын құмарта тындайтын.

Дина сахнаның сыртында, оркестр бөлімінде отырғанда мұнан бұрын мың рет тартқан күйлерін қайта-қайта тартып, сахнаға шығуға даярланумен болушы еді. Домбырашының сол қолының өнерін үйрену қиын. Ал Динаның оң қолының әдісін үйрену тіптен де қиын болатын.

Ол бір күйді қайта-қайта тартуды жаратпайтын. Әдетте, Құрманғазы оркестрінің жас домбырашылары, айнаға қарап домбыра тартып отырған Динаның өнерін үйрену үшін желке жағына келіп тұрып, сол қолының мәнерінен көз айырмайтын. Көңілі келсе Дина қасына келіп тұрған шәкірттерін байқамағанысп, домбырасын тарта беретін, ал көңілі келмесе, олардың бірін қалдырмай қуып шығатын.

1940 жылы өткен Қазақстанның жиырма жылдығына арнап, Дина «Той бастар» күйін шығарды. Дина бұл күйінде бостандық алған, өз мемлекеті өркендеп келе жатқан экономикасы мен мәдениеті бар халқының шалқыған қуанышын суреттейді. «Той бастар» коммунизмнің жарқын болашағына алып адыммен келе жатқан халықтың салтанатты маршы сияқты. Бұл күй оркестрдің тартуына өте лайықты еді. Сондықтан оны Құрманғазы оркестрі тартып, пластинкаға жазылып алынды.

Дина мен Жамбылдың кездесуі. Бір күні Динаның үйіне жалтыраған кара «Эмка» жетіп келді. Жас шофер жігіт кішкене қыздан Динаның терезесіне қарай қолын шошайтып, бірденені сұрап тұр. Машинадан орта жастардағы біреу шықты да тура Динаның үйіне қарай жүрді. Ол Жамбылдың баласы Алдагерей екен, әкесі Динаны қонаққа шақырып кел деп жіберіпті. Салт бойынша, жасы кіші Динаның Қазақстанның атақты ақынына алдымен барғаны ыңғайсыз болар деп жауап береді. «Мен сәлемді ғана айтып тұрмын, кімнің есігін бұрын көрсетуі керек екенінде менің шаруам жоқ», - деді Алдагерей. Дина барар-бармасын білмей біраз қобалжып тұрады да, совет поэзиясының ақсақалының шақыруына баруды ұйғарады. Жамбылдың ауылы етегіне орналасқан қаһарлы Суықтөбе жөніндегі аңыздарды шофер жолшыбай жағы сембестен Динаға айтып келеді, айтып келеді. Жамбылдың баласы оның сөзін мақұлдап, анда-санда басын изеп қояды. Ал кей жерлерінде

тым бөсіп кеттің деген кісіше миығын тартып қояды. Дина келіп түскенде Жамбыл үйінде жоқ еді. Бір сағаттан кейін ол жатаған атымен келді де, аттан түсіп, шылбырынан қалаға байлап, үйіне қарай беттеді. Жамбыл Динаның қолын қайта-қайтата алып, көріскеніне қатты қуанды. Дина қандай алыс жерден келді дейсіз! Бұрынғы кезде Каспий жағасынан әйелдің Алматыға келуін арман етуге де болмайтын еді ғой. Олар асықпай шай ішіп, өткен-кеткенді естеріне түсіріп, әңгімелесіп көп отырды. Дина өзінің, Құрманғазының күйлерін тартты. Дина зерек болатын, ол бір естігенін қалтқысыз, мүдіртпей айтып беретін еді. Жамбыл Динаның сол қолын мақтағанда Дина: «Құрманғазы едәуір уақыт домбыра тартып отырып, менің сол қолымды өзінің оң қолына ұстап отырып, егер осы екі қол бір адамға біткен болса, онан асқан дүниеде домбырашы болмас еді», - деген-ді деп жауап қайырды. Жамбыл Динаның қолына арнап өлең шығарады. Бірақ қасында хатшысы болмады да қағаз бетіне түспеді. Дина Жамбылдың үйінде қонып қалды. Ертеңгісін Дина Жамбылдың келіні қозы көгендеп жатқанын көріп, өзінің жас кезі есіне түсті. Жамбылға «Көгентүп» деген күйінің шығу тарихын айтып береді. Ауылда қозыны алғаш рет көгендегенде балаларға енші береді, соны көгентүп дейтін. «Менің абысыным – Кербездің бір қора қойы болатын, ол қозылардың ізінде жылқышының кішкентай баласы жүретін. Бірде, көктемде қой жаңа қоздап, қозыны жаңа ғана көгендеп жатқан кезде, салт бойынша Кербез жас балалардың біреуіне арнап бір қозыға ен салуы керек еді, қозышы бала үндемейін сызылтып, бір мұнды әнді айтып жүреді дегенді естігенмін. Кербезге қозышы балаға арнап, қозыға ен сал дедім. Кербез менің айтқанымды істеді. Бала менің айтқанымды сезгендей, алдымен маған, сонан кейін барып Кербезге алғыс айтты. Баладан мен жалғыз жүргенде айтатын өлеңін айтып беруді өтіндім. Азғана уақыт ұялып тұрды да, бала өлеңін айтуға кірісті. Ол бала жақында қайтыс болған шешесінен өткен жылы естіген «Ақ қозы» деген әнді айтып жүреді екен. Өлеңнің аты мазмұнымен жымдасып жатыр. Бұл өлеңде енесін қасқыр жеген жетім қозы жайлы айтылады екен. Бала өзін сол ақ қозыдай, ал байларды қасқырдай көріп, өлеңді ерекше сезіммен айтты. «Баланың әні көкейімде қалды. Мен кедей балаға арнаған «Көгентүп» деген күй шығардым. Сіздердің барлық балаларыңыздың да бақытты екенін көріп тұрмын. Қойшы қойын жөндеп бақса ғалымдармен, артистермен, мемлекет басқаратын үлкен адамдармен қатар наград алады екен», – деді Дина Жамбылға [2, 76].

Дина Жамбылдың үйінде үш күн қонақ болды. Ұлы ақынмен кездескенінен Алматыға үлкен әсер алып қайтты.

Дина Нұрпейісова жасының ұлғайғанына қарамастан, Қазақстанның 20 жылдығына орай «Тойбастар», Отан соғысы жылдарында «Ана бұйрығы», «Жеңіс» сияқты күйлер шығарды.

1937 жылы Ахмет Жұбановтың тапсырмасымен Смағұл Көшекбаев Астрахань өлкесіне келіп, 76 жастағы Динаны Алматыға көшіп баруға көндірген екен. Содан бастап күйші халықтың, өнер зерттеушілерінің көз алдында болды. Ахмет Жұбанов «күй анасының» өмір жолы мен шығармашылығы туралы бірнеше еңбек жазды. 1944 жылы күйшіге Қазақстанның халық әртісі атағы берілді [3].

Дина Кенжеқызы 1955 жылдың 31 қаңтарында 94 жасында Алматы қаласында қайтыс болды. Балжан Нұрпейісова әжесінің соңғы күндері туралы былай дейді: «Ол кісі өле-өлгенше сөзінен жаңылысқан емес. Киелі қара домбыраны бала кезінен серік етіп, күдіретті өнеге тұтқаны соншалық, көз жұмарының алдында бес-он минут бұрын өзінің төсегінің тұсында ілулі тұрған домбырасын алдырып, мәпелей сипап, аялай қағып, Құрманғазының «Қайран шешем» күйін шертті. Әлсіз саусақтары икемге келмей жатса да, күйді көкірегінде жаңғыртып жатып дүниеден озды».

ӘДЕБИЕТТЕР

1 «Егемен Қазақстан» газетінің 2010 жылғы 5 мамырдағы, №170 саны, - 8 б

2 Республикалық ғылыми – әдістемелік журнал, «Мектептегі оқу – тәрбие жұмысы», №6-2019. – 40б

3 <https://alashainasy.kz/culture/dina-nurpeysova-turalyi-10-derek-74635/>

НӘРЕСТЕЛЕРГЕ АРНАЛҒАН «OINA» ОЙЫНШЫҚТАРЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІГІ

БОЛТАБАЕВА Ш.

оқушы, ХББ, Назарбаев Зияткерлік мектебі, Павлодар қ.

АКАЖАНОВА Д.

оқушы, ХББ, Назарбаев Зияткерлік мектебі, Павлодар қ.

ДОСМАГАМБЕТОВА А. О.

мұғалім, ХБН, Назарбаев Зияткерлік мектебі, Павлодар қ.

Балалар – еліміздің болашағы, ата-анасының қазынасы, өмірдің жалғасы. Сондықтан оларды дүниеге келген кезден-ақ қорғау – біздің азаматтық парызымыз. Себебі өмірге енді келген балалар өз қауіпсіздігіне жауап бере алмайды. Ал айналадағы адамдардың барлығы балаларды қорғап, қамқорлық жасап жүрсе, олар өздерін қауіпсіз екенін сезінеді. Осы қауіпсіз ережелерді сәбилерге бойына сіңіретін ата-аналар, қоғам, мектеп және т.б. Сол себепті қауіпсіз балалық шақты балаларымызға сыйлау – біздің міндетіміз.

Қазіргі кезде технологияның қарқынды дамуына байланысты нәрестелерге арналған ағаштан жасалатын ойыншықтардың саны өте аз. Ал ұлттық нақышта жасалатын ойыншықтар жоқтың қасы деуге болады. Дүние есігін енді ашқан сәби қоршаған ортаны ойыншықтар арқылы таниды, сезінеді. Ал балаларымызды қазақи нақыштағы ойыншықтармен ойнатсақ, ол халқымыздың көнеден келе жатқан мұраларын жадында ұстап өседі. Сондықтан бала туылғаннан бастап, оны ұлттық құндылықтарға тәрбиелеу, ұлтымыздың рухани, мәдени мұрасын бойына сіңіру аса маңызды. «Баланы жастан» – деген қазақтың мақалы бекер айтылмаған. Жұмыстың мақсаты: нәрестелерге арналған «Oina» ойыншықтарының сызбасын салып, қолдан жасату және ерекшелігін зерттеу.

Зерттеу жұмысын жүргізу барысында балаларға арналған әр түрлі ойыншықтардың ерекшелігі жан-жақты қарастырылды. Олардың адам физиологиясына, жас ерекшелігіне сай қандай болу керектігі, сонымен қатар практикалық тұрғыдан ыңғайлы және бала денсаулығына қауіпсіз ойыншықтардың тиімділігі зерттелді. Осы тұстарды ескере келе келесі ғалымдардың еңбектеріне сүйендім: Е. А. Аркин «Из истории игрушки» еңбегі, Е.А. Кассаковская «Игрушка в жизни ребенка», Ильдар Адильченоев «Ойыншықтар сөйлейді», М.В Шулика: «Ұлттық ойыншықтардың бала өміріндегі маңызы» атты еңбектерін негізге алдым.

Ерте кездерден бері ойыншықтар балалық шақтың ажырамас бөлігі болды. Балалар ойыншықтар арқылы әлемді тануға, бір-бірімен ойнауға үлкен қызығушылық танытқан. Ойыншықтар балалардың өсіп жетілуіне, ақыл – ойының, тілінің, есеюінде үлкен рөл ойнайды. Туғаннан бастап естіп, көріп, сезініп, еңбектенуде, ең алғашқы сөйлеуде, тілінің шығуына, дамуында олардың алатын орны зор [1].

Ойыншықтарды қолмен ұстау арқылы сәбилердің ойлау қабілеттері дамиды, айналаны зерттейді. Олар ұстаған ойыншықтарды ұстап қарайды, иіскейді, лақтырады, аузына салады, жалайды, тістеуге тырысады. Сол арқылы көз, құлақ, қозғалыс, иіс сезімі іске қосылады.

Сәби еңбектей бастаған кезде әр жерде тұрған ойыншықтарға өзі ұмтылады, алуға тырысады. Баланың 7–8 айлығында түрлі сылдырмақтарды, резеңке ойыншықтарды, ағаш ойыншықтарды, құламайтын пластмасса бұйымдары, әр түрлі доптарды беруге болады. Еңбектеген кезде сәби бір ойыншықтан екінші ойыншыққа жетуге ұмтылады, көп қозғалады [2].

Ойыншықтың пайдасы орасан зор, бала ойыншықпен ойнау арқылы өмірді таниды. Ал зиянына тоқталатын болсақ, қытайдан әкелінген ойыншықтарға тоқталмасқа болмас. Қытай ойыншықтарының екі түрге бөлуге болады. Біріншісі – зауытта жасалып, елімізге ресми түрде әкелініп, тексеруден өтіп, сапасы жөнінде сертификаты бар ойыншықтар. Ал заңсыз әкелінген ойыншықтардың сапасы жайлы сертификаты болмағандықтан, оларды алуға сақтану қажет. Бояуы тым қанық, түрлі түсті, өзі арзан ойыншықтар басым көпшілігі сапасыз тауарлар болып келеді. Себебі бол ойыншықтардың құрамында фенол, формальдегид, қорғасын, мырыш элементтері кездеседі. Бұл заттар адамның денсаулығына, яғни жүйке жүйесіне, көз бен тыныс алу мүшелеріне, асқазан-ішек жолдарына кері әсер етеді. Балалар алдындағы затты аузына салуға құмар, сондықтан ойыншық сатып аларда аса ұқыптылықпен таңдау қажет.

Археологтардың жұмыстарын зерделей келе, ағаш ойыншықтардың көне заманнан бері қолданғанын көрсетеді. Әсіресе, ағашпен жұмыс істеу оңай болғандықтан ойыншықтардың көбі осы материал түрімен жасалды. Жалпы алғанда, ағаштан жасалынған ойыншықтар әр халық тарихындағы өзіндік ерекше рөлге ие болған [3].

Мысалы, Ежелгі Мысырда, ағаш ойыншықтар балаларға ғұрыптар мен салт-жоралармен де байланысты болған. Ал славяндар ағаш қуыршақтарды зұлымдық рухтарға қарсы тұмардеп есептеді. Үйлену салтанаты кезінде берілетін ағаш қуыршақ отбасы ошағының қорғаушысы болған [4].

Қазіргі уақытта Германия шелкунчиктерді өндіруде және экспорттауда әлемдік көшбасшы елдерінің бірі болып отыр. Щелкунчик бақыт пен сәттілік әкеледі деген сенім болды. Ол зұлымдық рухтарды айдап, олардың үйге кіруіне кедергі жасайды деп топшылаған.

Әр елде өз мәдениетін білдіретін өзіндік ағаш ойыншықтары бар. Мәселен, Жапондық Кокэси қуыршақтары. Орыстардың матрешкалары, америкалықтардың Барбиі және т.б. Әрқайсысы өз ұлттық құндылықтарын мен дәстүрлерін бейнелейді [5].

Сөйтіп, ағаш ойыншықтар ойнау балаларға тек қуаныш әкеліп қана қоймай, олардың дамуына тікелей әсер етеді.

Қазақ халқы бала тәрбиесіне, оның дамуына үлкен мән берген. Бала туылғаннан бастап, оларды бесікке бөлеп, аналары мен әжелері бесік жырларын, бала өскен кезде батырлық жырларын айтып өсірген. Уақыт өткен сайын осы құндылықтар ұмытылып бара жатыр, себебі қазіргі ата-аналар мен балалар ақпараттық технологиялардан бас көтере алмай отыр. Әрине, дамыған жақсы, алайда ұлттық мәдениетімізді де ұмытпаған жөн. Сондықтан балаларымызға ұлттық мәдени, рухани мәдениетімізді ерте жастан бастап дамыту мақсатында осы тақырыпты арқау еттім [6].

Сылдырмақ – сілкімелі аспаптардың қатарына жататын қазақ халқының көне музыкалық аспабы. Осы музыкалық аспаптан балаларға арналған сылдырмақ ойыншықтар пайда болды. Олар да дыбыс шығарады. Бірақ олардың музыкалық аспапқа қарағанда көлемі кішкентай. Шулы сылдырмақтар қола, мыс, жез секілді металдар мен шырша, емен, үйеңкі сияқты ағаштардан жасалады [7].

Қазіргі кезде дүкен сөрелерінде басым көпшілігі Қытайда өндірілген ойыншықтар өте көп. Ата-аналардың басым көпшілігі Қытайдың бағасы арзан, сапасы төмен ойын-шықтарын сәбилерінің қолына ұстатады. Қытай қуыршақтарының баланың денсаулығына қандай зиян келтіретініне мән беріп, назар аудармайды. Одан кейін Ресейде өндіретін ойыншықтардың саны да аз емес, алайда бағалары Қытайдың ойыншықтарына қарағанда қымбаттырақ. Осыдан неге өз елімізде төл ойыншықтарды өндірмекке деген ой туындайды. Осыдан бірнеше жыл бұрын елімізге танымал

әнші Қыдырали Болманов пен Қарақат Әбілдина «Балбала» атты музыкалық қуыршақтарды өндіре бастады. Бірақ олардың саны тым аз болғандықтан және бағалары қымбат болғандықтан, халықтың барлығы бұл ойыншықтарға қол жеткізе алмады. Кезінде ата-бабамыз көшпенді өмір сүрген уақытта балаларына осы ағаштан, балшықтан жасалған ойыншықтар жасап берген болатын. Мысалы: Сейітқұл Оспановтың «Ағаш ат» атты шығармасы. Қ. Қасымұлының «Ағаш ат қазақ аты», Сапарғали Бегалиннің «Бала Шоқан» деген шығармалары осыған дәлел бола алады. Бірақ біздің мақсатымыз сол ойыншықтармен балаларды ойнату емес, керісінше жаңа заманға лайықты етіп, ұлттық құндылықтарымызды насихаттайтын ойыншықтар жасау. Сондықтан біз алғашқы кезде 1-жасқа дейінгі балаларға арналған сылдырмақтардан бастаймыз деп шештік.

Археологтардың айтуы бойынша алғашқы сылдырмақтар осыдан 8 мың жыл бұрын пайда болды. Олар темірден, қоладан, саздан, ағаштан, сүйектен, былғарыдан жасалды. Алғашқы кезде олар дыбыс шығару, дінге қатысты қызмет атқарса, кейіннен келе бұлар ойыншық ретінде қолданыла бастады. Әр елде өзінің ұлтының ерекшеліктеріне сай ойыншықтар бар. Мысалы, Швецияда ағаш ат, Үндістанда піл сияқты және т.б. [8] Алайда, ойыншықтардың түрлері жанұяның табысына тікелей байланысты, себебі әлеуметтік жағдайы жоғары отбасылар балаларына қымбат ойыншықтар ала алады, ал тұрмысы нашар отбасылардың ондай жағдайлары болмайды. Сондықтан олар қолға тиген нәрселердің барлығын ойыншық ретінде пайдаланады.

«Балалар ойыншық ретінде тұрмыстық заттарды да қолдана алады, себебі олар қолжетімді, әр үйде болатын нәрселер. Мысалы, ойыншық ретінде келесі заттарды қолдануға болады: ыдыс-аяқтар, әртүрлі көлемдегі қасықтар мен қақпақтар, жүгері, орындық, сүйектер және т. б. Үш айлық балаларға ойыншықтарды қол жететіндей етіп ілу керек. 5 айда сәби ілулі тұрған ойыншықты ұстап, тарту қажет. Мұндай әрекеттер оның қозғалыс координациясын, қол моторикасын және көзбен дәлдеу қабілетін жақсы дамытады. Балаңызды ойыншықтарды немесе басқа заттарды алуға шақырыңыз және олардың дұрыс ұстап алғанына көз жеткізіңіз.

Бала қолына ойыншықтарды қолмен ұстай бастаған кезде, олармен таныса бастайды. Оны қолдан қолға ауыстыруды, ұруды, лақтыруды үйрету қажет. Осылай ол оларды тани бастайды. Сөйтіп балада назарын өзіне аударатын затты алуға деген қажеттілік пайда болады. 7-8 айлық сәби қалаған затты алуға тырыса отырып, өз

мақсатына жетудеге бейімделеді. Ал үлкендер болса, ешқашан оларға өзі істей алатын нәрсені жасауға әрекет етуге асықпаңыздар.

Мысалы, балаға қызыл түсті доп ұнап, ол оған жетуге тырысады, бар күшін салып жатады. Ал сіздер оған домалап кеткен допты өздеріңіз әперіп отырсаңыздар оның дамуына кері әсерін тигізесіздер. Бұл орынсыз орынсыз қамқорлық болып табылады. Бір жасқа таман баланың қолдары затты ұстауға бейімделіп, оларды берік ұстауға үйренеді.

Баланың сөйлеуі кезінде ойыншықтардың атқаратын рөлі орасан зор. Бала өскен сайын айналаға қызығып, әр нәрсені ұстап, әр затқа үлкен қызығушылықпен қарайтын болады. Бұл әрине, керемет. Сондықтан, баланың дені сау, дамыған, мейірімді етіп өсіруде біздің таптырмас көмекшілеріміз – ойыншықтар болып табылады. Балалар ойнағанды жақсы көреді. Олармен ойнау арқылы әлемді танып-білуге көмектесесіз. Бірақ бұл балаға көптеген қымбат ойыншықтарды алып беру керек дегенді білдірмейді. Оларға айналадағыны зерттеуге, үйретуге мүмкіндіктерін қалыптастыру маңызды, өйткені бала үшін, ойын ол - түрту мен лақтыруды, тарту мен аузына салуды, дәмін көру, қарау мен тыңдауды білдіреді. Бала неғұрлым ерте ойнай бастаса, соғұрлым жақсы дамиды [9].

Ғалымдардың еңбектерін зерделей келе, басым көпшілігі олардың қауіпсіз, балалардың дүниетанымын кеңейтетін болу керектігін атайды [10]. алайда оларды мәдениеттің бір бөлігі ретінде Ильдар Адильченнов пен М.В. Шуликаның еңбектерінен көре алдық. М. В Шулика: «Ұлттық ойыншықтардың бала өміріндегі маңызы атты еңбегінде» «Ойыншық бала үшін қауіпсіз ғана емес, сонымен қатар ұлттық құндылықтарды насихаттау керек» – деген пікірімен келісемін.

Ойыншықтардың қауіпсіздігі туралы Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 21 шілдедегі №306 Заңы да бар. Бұл Заңда ойыншықтардың бала денсаулығы үшін қауіпсіз, экологиялық таза, психикасына зақым келтірмейтін ойыншықтар болу керектігі айтылған. Сонымен қатар осы заңды зерттей келе, мектебіміздің балалар дәрігеріне ойыншықтарды таңдағанда нені ескеру керектігі бойынша сұрақтар қойдық. Ол өз алдына балалар үшін қандай ойыншықтардың жас ерекшеліктерін ескере отырып қолдану керектігі, балалардың денсаулығына кері әсер етпеу керектігі туралы айтты.

Біздің ойыншықтарымыз нәрестелердің қолына ыңғайлы етіп ағаштан жасалады. Биіктігі 14–15 см. Ағаш экологиялық

таза өнім болғандықтан, баланың денсаулығына зиян тигізбейді. Аллергия тудырмайды. Сылдырмақтағы айналмалы сақиналар баланың ұсақ моторикасын дамытады, ал қобыз, домбыра пішінді ойыншықтар еліміздің ұлттық аспаптарымен таныстыруға бағытталған. Бұл ойыншықтар берік, қатты және жерге құлағанда сынбайды, ұзақ сақталады. Күнделікті күтімді қажет етпейді. Лас болса, дымқыл шүберекпен сұртуға немесе жылы сумен жууға болады. Ең бастысы оны кейін жақсылап кептіру қажет. Ағаш ойыншықтарымыз қарапайым, дыбысы қатты болмағандықтан нәрестені тыныштандырады. Бала қоршаған әлемді иіс, дәм және сезім арқылы зерттейді. Ойыншықтар заттардың нақты салмағын және оның тығыздығын сезінуге көмектеседі.

1 жасқа дейінгі сылдырмақтарды екіге жіктедік: бірі қол ойыншықтары болса, екіншісі керуетке ілінетін мобильді ойыншық. Біріншісіне біз ұлттық аспаптарды қобыз мен домбыраны таңдадық. Ал екіншісіне, мобильді ойыншықты шаңырақ іспеттес жасадық. Ойыншықтың жан-жағына жеті қазынамызды ілдік. Олар: ер жігіт, сұлу әйел, берен мылтық, құмай тазы, қыран бүркіт, оқу-білім, жылқы. Біріншіден, жеті киелі сан болып табылады. Кішкентай баламен туа салысымен сөйлесу керектігін психологтар айтып келеді. Ол ата-ананың даусын, сөйлеу әуезділігін тыңдау керек. Кереуетте, не бесікте жатқан балаға аталмыш мобильдегі жеті қазынан айтып отырсаңыздар, бала ұлттық құндылықтарымызды кішкентай жасынан бастап естіп, есіне сақтайды. Өскен кезде оларды құрметтеуге керектігін біледі. Жеті қазынамызды атап қана қоймай, олардың әрқайсысына жеке тоқталып, әр қазынаның ерекшелігін атап өтсе, тіпті жақсы болады. Мысалы, жылқының қазақ халқы үшін маңызы, пайдасы қандай? Одан не аламыз? Жылқы туралы қандай шығармалар бар? Ол қалай дыбыстады? Төлі не? Ол қалай дыбыстайды? және т.б. Ал ұлттық аспаптарымыз, жеті қазынамыз өзіміздің төл мұрамызды насихаттайды. Мобильді ойыншықта қазақтың бесік жыры айтылады. Себебі қазіргі таңда жас аналар балаларына бесік жырын айтуды қойды. Қазақи бесік жырын бойына сіңірген бала, нағыз қазақша тәрбиеге үйренеді. Әдемі әуенмен астарында ізгі тілегі бар бесік жырын тыңдаған бала шебер, шешен болуға ұмтылып өседі. Баланың бойына әсерлі әуен, сұлу сөзбен айтылатын ананың әлдиі ана сүтімен қосылып осылай сіңеді. Бұл мобиль блютуз арқылы жұмыс жасайды. Өлең аяқталса, басқасын қосып, не қайта сол әнді қоса алады. Мобильдегі шаңырақтың да мәні тереңде. Оның да қызметін нәрестелерге атап өткен жөн.

Ойыншықтарымыздың бағасына тоқталатын болсақ, бір ойыншықтың бағасы 1200 теңге құрайды. Бұл Қытай ойыншықтардың бағасынан қымбат болса да, сапасы жағынан әлдеқайда жақсы. Бұл бағаға жұмысы, материалы кіреді. Ойыншықтар сапалы ағаштардан жасалады. Олар: аққайың, емен, шаған, бук.

Жасап шығарған сылдырмақтар бук ағашынан жасалған. Бук ағашы Еуропада, Кавказда, Қырымда өседі. Біздің елімізде оны өсіру қиын, себебі ол -35 градустан төмен жерлерде өспейді. Бұл ағаштан көбінесе жиһаз, балаларға арналған ойыншықтар жасайды, өйткені балалар ауызға оларды салса, ол ешқандай зиянды заттар бөлмейді. Ағаштан жасалған ойыншықтар арнайы дәріханалық зығыр майымен өңделген. Ұзындығы: 14см., ені: 6–7см., қалыңдығы: 3см. Ішіндегі сақиналар та осы ағаш түрінен жасалған. Олар баланың құлағына жағымды дыбыс шығарады.

Зерттеу нәтижесі балалар үшін бұл ойыншықтардың өте пайдалы және қажет екенін аңғартады. Ал балалар үшін ол ең алдымен қауіпсіз болса, екіншіден олардың дүниетанымын кеңейтіп, қоршаған ортамен таныстыруға ыңғайлы. Сонымен қатар басқа ойыншықтарда қарағанда әлдеқайда қолжетімді.

Сонымен қатар, екінші мақсатымызға сай бұл ойыншықтарды біз тәжірибе жүзінде зерттеу кезінде оның өте ыңғайлы және қауіпсіз екеніне көзіміз жетті. Себебі ол кішкентай балалардың денсаулығына қауіпсіз. Қолға ұстауға ыңғайлы, жеңіл жуылады. Кептірсе, қасиетін жоғалтпайды. Ұзақ уақыт бойы сақталады. Пласмстан жасалған ойыншықтар сияқты тез сынбайды, өткір жерлері жоқ, себебі ол жақсы өңделеді. Ұлттық құндылықтарды насихаттау үшін қазағымыздың жеті қазынасын, музыкалық аспаптарын қолдандық. Аталмыш тақырыпты зерттеу барысында алға қойған мақсаттарға жеттік деген ойдамыз. Ал бұл ойыншықтар болашақта, біздің ойымызшы, үлкен сұранысқа ие болады деген ойдамыз.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Е. А. Аркин «Из истории игрушки», Радуга. Москва, 2000 г
- 2 Е.А. Кассаковская «Игрушка в жизни ребенка», Санкт-Петербург: Москва, 1992г.
- 3 Кулеева Л. М. «История появления игрушек», Казань: КГАСУ, 2014 ж. – 36
- 4 Тихенко В.В. «История появления первой игрушки», Санкт-Петербург: Радуга, 1991ж.

5 Р.Л. Сергеев «Игрушки » в нашей жизни», Москва: , 1999ж – 456

6 М. В Шулика: «Ұлттық ойыншықтардың бала өміріндегі маңызы», Казань, 2011ж.

7 К.Нефедова «Погремушка. Какая она?», Москва: Альфа, 2020ж. 78б.

8 Казакова, Т. Д. Принципы проектирования погремушки // Наука в современном обществе: закономерности и тенденции развития: сб. ст. Междунар. науч.-практ. конф. – Пермь: НИЦ АЭТЕРНА, 2017. – Ч. 2.

9 Бавбеков, Р.И. Цветовые характеристики и использование цвета игрушек/ Р.И. Бавбеков // Инновации в науке. – 2016. – № 7 (56).

10 Ильдар Адильченев «Ойыншықтар сөйлейді». Алматы «Жалын», 1998ж.

ВОПРОСЫ ПРЕЕМСТВЕННОСТИ НОРМ КАЗАХСКОГО ОБЫЧНОГО ПРАВА И ЗАКОНОДАТЕЛЬНОЙ СИСТЕМЫ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

ЖАКСЫБАЕВА Д. Б.

учитель истории, Специализированная школа-лицей №1 для одаренных детей г. Экибастуз
ЕРКИНОВАЖ. Т.

ученица 11 класса, Специализированная школа-лицей
№1 для одаренных детей г. Экибастуз

Идеи конституционализма в Казахстане своими истоками уходят в глубь веков. Основным источником права в казахском обществе служили обычаи. При хане Касыме в начале 16 века был разработан и издан закон, известный как «Қасым ханның қасқа жолы». Это был первый закон в истории казахов, созданный на основе народных традиций и народной мудрости.

В период правления хана Есима были приняты и закреплены изменения в своде законов «Есім ханның ескі жолы». Закон получил широкое признание у народа, где нормы адата, в силу занятия скотоводством, были более приемлемы, чем законы шариата. Окончательное оформление юридической системы казахского общества в виде свода законов «Жеты жарғы» произошло при Тауке хане. Эта система- одно из уникальных достижений казахского народа-эффективно действовала на территории

современного Казахстана вплоть до 1920-х гг. Путешественники и исследователи 19 века отмечали тот факт, что при отсутствии тюрем, пыток, жестоких телесных наказаний, принятых во многих странах мира, среди казахов практически не было преступности, общество отличалось стабильностью и уважением к общепринятым нормам поведения. Это является доказательством эффективности сложившейся системы обычного права.

В основу современной законодательной системы РК легли нормы международного права, Конституции и законодательные акты передовых стран мира. Возрождение языка, истории, казахской культуры в целом служит условием сохранения преемственности поколений, истории народа и национальной идентичности. Мы попытались определить, есть ли черты преемственности между современной законодательной системой республики Казахстан и нормами обычного права казахов адат.

Исследование в ходе сравнения двух юридических систем показало наличие целого ряда общих черт. Например, право на собственность в обеих системах выступает как основной институт права. В семейно-брачном законодательстве общими являются принципы наследования имущества, раздела имущества и защиты прав женщины как главы семьи при утрате мужа, право женщины на свое имущество при разводе, право каждого взрослого сына на часть имущества при жизни отца.

В судебном процессе значимыми факторами являются авторитет судей, защита имущественных прав и гуманность наказаний, право проигравшей в суде стороны на обжалование приговора в вышестоящем суде, гласность судебного процесса как условие невозможности злоупотреблений со стороны суда, иерархическая судебная система.

Главной целью суда в обеих правовых системах является примирение сторон и прекращение конфликта. Если во времена Казахского ханства эту роль выполняли бии, то в современном законодательстве РК инструментом примирения является суд медиации. Для обеих систем характерно смягчение наказания при совершении преступления в состоянии аффекта. Кроме этого учитываются и другие смягчающие и отягчающие обстоятельства. Присутствуют общие черты при назначении наказания, а именно: смертная казнь выступает как крайнее средство (в РК она отменена); имеется возможность запросить отвод судьи. Как во времена хана Тауке, так и в современном судебном процессе невозможно

привлечение несовершеннолетних и психически нездоровых людей как свидетелей. Ответственность усиливается при наличии злого умысла - жаман ой или кастык. Суд биев аналогично современному суду мог (может) вызвать свидетелей, явка которых обеспечивается заинтересованной стороной; честность свидетелей подтверждается присягой. В уголовном праве предусмотрен гуманный подход к наказаниям, где имущественные компенсации остаются важной частью ответственности за преступления против личности и за имущественные правонарушения.

В государственно-правовой системе также прослеживаются общие черты в структурах власти, принципах управления. Ереже в Казахском ханстве можно рассматривать как аналог нормативных постановлений Верховного суда РК, разъясняющий нормы законодательства по вопросам их применения [5].

В административном устройстве аппарат хана в Казахском ханстве и современный президентский аппарат Республики Казахстан осуществляют функции управления и обеспечения безопасности, сохраняя при этом элементы иерархии и авторитета. Функции хана и полномочия Президента - организация охраны государства от внешних врагов, определение внешнеполитического курса и охрана порядка - также совпадают. Глава государства полномочен объявить войну, заключить мир, назначать глав улусов и правителей подвластных городов (акимов), издавать законы и распоряжения, обязательные для всего населения;

Республика Казахстан является унитарным демократическим государством. По государственному устройству Казахское ханство было унитарным, но в кризисные периоды проявлялись тенденции к превращению единого ханства в федерацию [1]. Демократия в Казахском ханстве проявлялась через триаду хан-бии-народ. Церемония поднятия хана на белой кошме и клятва о служении народу аналогична церемонии инаугурации Президента. Совет биев, как и Верховный суд, являлся совещательным органом, в который входили наиболее авторитетные бии и представители ассоциаций общин. Общими чертами для Казахского ханства и Республики Казахстан являются наличие канцелярии, сбор налогов, а также институт туленгутов при хане и Национальная гвардия при Президенте РК. У древних казахов существовала довольно строгая возрастная иерархия, согласно которой распределялись роли в семье, а ребенок (чаще всего, мальчик) получал определенные обязанности. Так, например, когда мальчику исполнялось 10 лет,

ему доверяли пасти ягнят. В 40 лет наступал «царский возраст», когда мужчина мог претендовать на управление целым народом. Подобного рода строгая иерархия воспитывала в казахах терпение, выдержку и уважение к старшим. Статья 40 Конституции РК указывает, что президентом РК может быть избран гражданин Казахстана по рождению, не моложе 40 лет. Этот факт также является показателем преемственности обычного права казахов и современной правовой системы РК [10].

Проведенное нами сравнение доказывает наличие преемственности по многим аспектам норм обычного казахского права адат и системы законодательства РК.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Абиля. Е. История государства и права Республики Казахстан. – Астана, Фолиант, 1998. – 277 с.
- 2 Букейханов А. Исторические судьбы Киргизского края и культурные его успехи: Избранное. – Алматы, 2010. – 466 с.
- 3 Валиханов Ч. Избранное: Произведения в пяти томах. - Т. 4. – Алматы, 1985. – 336 с.
- 4 Вареникова С. Этноправо: Казахское обычное право и судопроизводство биев №8 (117). – Алматы, август 2016. – 117с.
- 5 Зиманов С. Казахский суд биев – уникальная судебная система. – Алматы, 2008. – 223 с.
6. Кайназаров А. История Казахстана. – Алматы: «Рауан», 2010. – 609 с.
- 7 Кан Г. История Казахстана. – Алматы: «Казитеграф», 2011. – 478 с.
- 8 Культелеев Т. Уголовное обычное право казахов. – Алматы, 2015. – 119 с.
- 9 <https://adilet.zan.kz/kaz/>
- 10 https://www.akorda.kz/ru/official_documents/constitution

ҚАЗАҚ ОЮ-ӨРНЕКТЕРІНІҢ МАҢЫЗЫ

МУСАТАЕВА А. С.
9 сынып оқушысы, №25 ЖОМ, Павлодар қ.
ӘЛИАҚБАР А. Б.
тарих пән мұғалімі, №25 ЖОМ, Павлодар қ.

Ою-өрнектер XVIII–XIX ғасырлардан бастап Қазақстан мәдениетінде маңызды рөл атқаратын сабақтас дәстүр болып саналады. Олар дәстүрлі киімдерде әлеуметтік мәртебені, дін мен дүниетаным ерекшеліктерін көрсететін маңызды белгілер ретінде пайдаланылған. Қазақ жерінде мекендеген көшпелі тайпалар өнері әсерімен белгілі бір жүйеге келген ою-өрнек үлгілері андронов мәдениеті мен сақ, ғұн, үйсін өнері мұраларында кездеседі [2].

Сақтардың қошқар бейнелері Келес жазығындағы ескерткіштер тобында керамикалық ыдыс ұтқаларында шығыңқы түрде, Амудария қазынасындағы қола рельефте, Пазырақ қорғандарынан табылған сүйек пен оюлы ағаштан жасалған жүген әшекейлерінде кездеседі. Қошқар – сақтар үшін қасиетті тотемдердің бірі болып, биліктің құдіреті мен күшін бейнелеген. Сондықтан ежелгі тайпа көсемдері екі мүйізді баскиімдер киген [1].

Кейін қошқар бейнесі молшылық пен игіліктің белгісі ретінде қазақ өнерінде айрықша орын алған. «Қошқармүйіз» оюы алуан түрленіп, қазақтың дәстүрлі ою-өрнектеріндегі басты зооморфтық мотивтердің бірі. Аң стиліндегі өнерде қошқар, жылқы, бұғы, қасқыр, бүркіт сияқты жануарлар мен құстардың бейнелері көпфигуралы геральдикалық композицияларда, жеке мүсін ретінде немесе кейінірек тек бас бейнесінде де көрініс тапқан [1]. Зооморфтық ою-өрнектер қазақ мәдениетінде ең кең таралғандардың бірі. Олар ежелгі көшпенділердің дүниетанымын бейнелеп, көне мифологиямен және алғашқы өнермен тығыз байланыста дамыған [1].

Қазақ ою-өрнегінде жануарлардың басы, мүйізі, тұяғы, құстардың тырнағы мен қанаты сияқты бейнелер басты орын алады. Осы элементтерден сансыз көп күрделі әрі сәнді өрнектер түзіліп, ұрапақтан ұрапаққа беріліп келеді [1].

Алайда қазіргі дәуірде дәстүрлі ою-өрнектердің бастапқы мәні ұмытылып, сәндік элемент ретінде қабылдана бастады. Ұлттық нақыштағы киімдер мен бұйымдар мәдени мазмұнынан алыстап, тек сыртқы көрінісімен ерекшелешетін заттарға айналып барады.

Бұл дәстүрлі өнердің құндылығын төмендетіп, қазақ мәдениетінің кейбір терең қырларының жоғалу қаупіне әкеледі.

Қазақ дәстүрінде ою-өрнектер терең мағынаға ие болып, орналасу және салыну ережелеріне бағынған. Өрнектердегі түстері де мағынаға ие: ақ түс – тазалық, қуаныш, шындықты білдіреді, кара түс – оның қарама-қарсы символы. Жасыл түс – жас шақ пен көктемді, көк пен көгілдір – аспан мен қасиеттілікті, сары түс – білім мен даналықты білдіреді. Алайда, қазақтардың ою-өрнектерінде ең жиі кездесетін түс – қызыл және оның түрлері: терракота, күлгін, малина. Бұл түс өмірлік күш пен құштарлық мағынасын білдірген.[4]

Сондай-ақ, әрбір ою-өрнек киімнің қызметтік мақсатына сәйкес таңдалған. Ою-өрнектер адамның сыртқы зұлым күштерден қорғанысы мен қоғамдағы әлеуметтік мәртебесін айқындау үшін қолданылған. Осы себепті әйел мен ер адамның, жас пен кәрінің, сондай-ақ діни тұлға мен әкімнің ою-өрнектері өзара ерекшеленген.

Балаларды көз тиюден сақтау мақсатында оларға арнайы қорғаныштық мағынасы бар «Жылан» оюы бейнеленген бұйымдар кигізілетін. Бұл өрнек әсіресе тақияларға салынған [2].

Сондай-ақ, жылан өлілер әлемімен байланысы «төменгі әлемнің» өкілі ретінде қарастырылады. Неолит және қола дәуірлеріне жататын Орталық Азия мен Оңтүстік Сібір петроглифтерінде жылан бейнелері жиі кездеседі. Сонымен қатар, жылан буряттар, моңғолдар және басқа да халықтардың шамандық дәстүрлерінде маңызды рөл атқарады. Жыланға көптеген сиқырлы қасиеттер тән: қорғаушы күш, әлемдер арасындағы байланыс орнатушы, ерекше қабілеттердің иесі, барлығын білуші, данышпан, кекшіл жан және т.б. Қазақтар жыланға деген ерекше көзқарасты «Жылан-баба» немесе «Ана-жылан» (Жылан-Бабахан, Жылан-Бапыхан, т. б.) сияқты дәстүрлі пайымдаулармен білдірген [3].

Әйелдер киімдерінде қолданылатын ою-өрнектер әрқашан терең символикаға ие болды. Әр ою әйелдің қоғамдағы рөлі мен жеке ерекшеліктерін көрсетіп, оның өмірлік кезеңдеріне, сұлулығына, сондай-ақ сыртқы қауіп-қатерлерден қорғауға бағытталған.

Мысалы, «Қазмойын» оюы көйлектің етегіне немесе күртенің кеуде бөлігіне салынып, әйелдің сұлулығы мен нәзіктігін бейнелеген. Ол табиғатпен үйлесімділікті білдіріп, құстың әсемдігі мен көркемдігін тілеу мақсатында қолданылған.

Сол сияқты, «Өрмекші» өрнегі көбінесе көйлектердің етегіне, сондай-ақ алқа мен сырғаларға түсіріліп, әйелді зиянды

жәндіктерден, әсіресе құмырсқа мен бақа-шаяннан қорғау үшін бейнеленген.

Ал «Жапырақ» оюы әйелдің ашық-жарқын, мейірімді болуын тілеп, оның ішкі сұлулығы мен жылы көңіл-күйін бейнелеген. Бұл өрнек табиғатпен байланысты білдіріп, әйелдің жан дүниесінің нәзіктігін көрсету үшін қолданылған.

Ер азаматтар мен батырларға арналған қазақ ою-өрнектері өзіндік ерекшеліктерімен сипатталады. Олар киімде, қару-жарақта, тұрмыстық заттарда қолданылған. Ең кең таралған өрнек – «Төртқұлақ». Оның ең танымал және көне түрі – крест немесе свастика, ал сарапшылар оның тең жақты нұсқасын тәңіршілдіктің белгісі деп санайды[3]. «Төртқұлақ» батырлардың шапанының жауырынына, шалбардың тізе тұсына салынған[2].

Зерттеуші К. Ибраева қазақтарда мүйіз тектес өрнектердің басымдылығына назар аударып, мүйіз бен шиыршық белгілерінің идеясы қошқармүйіз-қошқар құт – қой-өндіруші, қасиетті, өмірлік күші бар семантикалық жүйеден туындайды деп дәлелдейді[2]. Алайда уақыт өте келе «Қошқармүйіз» өрнегі ең танымал ою-өрнекке айналып, киімдерден бастап, жиһазға дейін әртүрлі бұйымдарға салынатын болды. Осылайша, басқа ою-өрнектер қолданыстан кетіп, олардың бастапқы мәні мен қоғамдық рөлі ұмытыла бастады.

Қорытындылай келе, ою-өрнектердің бастапқы мағынасын қайта жандандырудың бірнеше тиімді жолы бар. Біріншіден, ұлттық нақыштағы киімдерді заманауи сәнмен үйлестіріп, олардың бастапқы мағынасын сақтай отырып қолдану керек. Бүгінде дизайнерлер қазақ ою-өрнектерін сәнге енгізгенімен, көбінесе «Қошқармүйіз» сияқты кең таралған өрнектермен шектеледі. Нәтижесінде, жынысқа, жас ерекшелігіне және әлеуметтік мәртебеге байланысты қолданылатын көптеген дәстүрлі оюлар ұмыт қалып жатыр. Бұл үрдісті өзгерту үшін дизайнерлерге тарихи негізделген оюларды қолдануды ынталандыру қажет. Ол үшін сән индустриясында өрнектердің тарихи мағынасын көрсететін арнайы жобалар ұйымдастыру қажет болады.

Ең маңыздысы – ою-өрнектердің мағынасын жастар арасында кеңінен насихаттау. Оқу орындарында арнайы сабақтар өткізу және мәдени іс-шаралар ұйымдастыру арқылы жастардың ұлттық мұраға қызығушылығын арттыруға болады. Бұл ою-өрнектердің тек сәндік элемент ғана емес, терең мағынасы бар құндылық екенін түсінуге көмектеседі. Осылайша, ою-өрнектердің тек сәніне емес, терең

мәніне, салынатын орнына мен маңызына назар аудару арқылы, олардың жалпы мәдениетіміздегі орны нығаяды алады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Маргулан. Сочинения, Алматы: издательство «Алатау» 2012. – т. 11 – 576 с. Isbn 9965-807-61-2

2 Қазақ халқының ұлттық киімдері. Национальная одежда казахского народа. National dothes of kazakh people – Алматы «Алматыкітап», 2007. – 384 бет, суретті. Isbn 9965-24-811-7

3 Қазақ мәдениетінің белгілері мен нышандарының қысқаша энциклопедиясы – ж. Н. Шайғозова, а. Б. Наурзбаева

4 Казахский орнамент в одежде: наследие и современность – adeliya utesheva <https://deziiign.com/project/a36e555cac45434f926c76a9cc0153c6>

ВЛИЯНИЕ КУЛЬТУРНЫХ И ВИЗУАЛЬНЫХ РЕШЕНИЙ НА ВОСПРИЯТИЕ РЕКЛАМЫ

НОВОСЕЛЬЦЕВА Д. А.
учитель искусства, НИИШ ХБН, г. Павлодар
БЕЙСЕМБАЕВА А. Б.
ученик, НИИШ ХБН, г. Павлодар

Современная реклама – больше, чем просто способ продвижения товаров. Это мост между традицией и современными технологиями. Визуальные решения являются одним из важных факторов, которые влияют на выбор потребителя. В нашей работе мы определили основные проблемы, препятствующие развитию казахстанских брендов, оценили существующие рекламные стратегии в Казахстане, разработали рекомендации, представили креативные разработки: постер и AR-фильтр. Мы стремились показать, как художественно-эстетические подходы, основанные на культурном наследии Казахстана, могут укрепить эмоциональную связь бренда с аудиторией. Разработанные нами визуальные решения служат примером того, как сочетание традиционных мотивов и современных технологий способно подчеркнуть уникальность бренда, и популяризировать культурное наследие Казахстана.

Культура – это духовное выражение человека, влияющий на все аспекты человеческой жизни, включая восприятие рекламы. Принципы человека, его поведение в обществе формируется на

основе культурных ценностей и менталитета [1]. Визуальные элементы и стилистика рекламы отражают культурные ценности, создавая эмоциональную связь с потребителем. Однако в условиях глобализации важность национальных особенностей часто игнорируется, что снижает эффективность маркетинговых кампаний.

Реклама, которая учитывает культурные особенности, становится не только средством продвижения, но и художественным выражением, способным привлечь внимание и завоевать доверие аудитории. В нашей работе мы исследуем, как менталитет Казахстана влияет на визуальные решения в рекламе, и как можно адаптировать созданные нами рекламные рекомендации, чтобы повысить их эстетическую ценность и эффективность.

В данной статье мы обращаем внимание на проблему, решение которой даст толчок развитию и разработке новых креативных визуальных решений: рекламного постера и AR-фильтра. Эти элементы сочетают традиционные казахские мотивы (национальная тюбетейка, цвета флага) и современные подходы к дизайну, демонстрируя, как гармония между культурой и инновациями может повысить привлекательность бренда.

Наша работа направлена на решение этой проблемы, при этом даст дополнительный стимул в развитии рекламных кампаний. Отмечаем, что развитие маркетинга в Казахстане повлияет положительно на узнаваемость бренда.

Культура различных стран существенно влияет на ценности, нормы, стиль мышления населения. В случае игнорирования связи между рекламным визуалом и культурным фактором, компанию может ждать провал на международном рынке, снижение спроса и низкая эффективность маркетинговых усилий [2].

На поведение потребителя влияют культурные особенности. Учитывая этот фактор, мы решили разработать рекламный постер основанный на результатах нашего исследования. В нашей научной работе мы предлагаем брендам использовать AR-технологии, где покупатель может в реальном времени увидеть, как будет выглядеть на них тот или иной продукт [3].

С целью создания рекламного постера мы использовали программу Adobe Photoshop 2023. Эта программа широко используется среди графических дизайнеров. В качестве бренда мы выбрали популярный современный казахстанский бренд- Qazaq Republic. Этот бренд известен не только по всему Казахстану, но

и по всему миру. Рекламный постер иллюстрирует маленького мальчика (символ Qazaq Republic), который носит казахский национальный головной убор – тюбетейку и одет в худи от бренда (Рисунок 1). Это символизирует казахскую культуру с элементами из современного времени. Использование маски (это узнаваемые символы-талисманы бренда) повышают ее узнаваемость и придают ей «человеческое лицо»: знакомят пользователя с оказываемыми услугами, предупреждают о сбоях в работе и поздравляют с праздниками. В общем, отвечают за связи с общественностью. Использование таких талисманов повысят интерес среди публики. В нашей иллюстрации мы использовали яркие цвета, интересный шрифт на примере графических постеров южнокорейских артистов. Использование голубого и желтого символизирует флаг Казахстана, единство и благополучие нашей страны. Лозунг «We are Qr» (We are Qazaq Republic) выполнен интересным шрифтом, слоган короткий и лаконичный. Текст обеспечивает эмоциональную связь с потребителем, обозначая принадлежность к казахскому народу.

Рисунок 1 – Рекламный постер

Также мы решили создать AR-рекламу, которая будет опубликована в популярной социальной сети – TikTok. Данный фильтр позволяет пользователям «примерять» одежду или головной убор, используя свои смартфоны. Для создания этой маски мы использовали приложение Effect House. Оно простое в использовании, абсолютно бесплатное и содержит много полезных функций. Достаточно просто загрузить использованный материал и настроить его расположение. Мы загрузили прототипы головных уборов от Qazaq Republic, настроили эффект.

Мы считаем, что этот фильтр очень полезен и AR-реклама позволяет потребителям взаимодействовать с продуктами и брендами, создавая уникальный и захватывающий опыт. Потребители могут виртуально «примерять» товары, такие как косметика, одежда или аксессуары, что делает процесс выбора более интерактивным и интересным. Это увеличивает их вовлеченность и повышает шансы на покупку. Многие AR-приложения интегрированы с социальными сетями, такими как Instagram или Snapchat, где пользователи могут делиться своим опытом с продуктом. Это помогает создать органический охват и привлекает новых клиентов через пользовательские отзывы и рекомендации в соцсетях. В итоге AR-реклама помогает брендам не только привлечь внимание аудитории, но и значительно улучшить процесс взаимодействия с продуктом, повышая лояльность клиентов и увеличивая продажи.

Данное исследование посвящено актуальной проблеме влияние культурных особенностей на поведение потребителя и способы продвижение товара. Зачастую многие рекламные кампании не принимают во внимание менталитет народа и по этой причине узнаваемость бренда снижается.

В ходе нашего проекта мы разработали рекомендации по усовершенствованию рекламных стратегий с учетом менталитета Казахстана для повышения эффективности продвижения товаров и улучшения стандартов рекламных кампаний. Основной результат нашего проекта- определение основных проблем, препятствующих продвижению казахстанских товаров, а также разработка рекомендаций, применение, которых позволит не только продвинуть продукцию на местном рынке, но и способствовать продвижению товара при экспорте продукции.

Целью нашего проекта было не только решение проблемы, связанной с продвижением товаров на рынке, но и показать значимость культуры, традиций, национального менталитета в современном мире.

Наши рекомендации играют ключевую роль в развитии маркетинга и экономики в целом, так как продвижение товаров на внутреннем рынке будет способствовать развитию предприятий, продовольственной, национальной безопасности страны.

Однако, в процессе внедрения данных рекомендаций есть вероятность столкнуться с некоторыми трудностями. Так как использование рекомендаций может привести к существенным

капитальным вложением, связанным, в частности, с необходимостью изучения иностранного рынка в случае, если продукт внедряется за пределами Казахстана, а также существенных вложений, связанных с созданием маркетинговой стратегии.

В завершение мы видим дальнейшую перспективу разработанных рекомендаций в увеличении привлекательности продукции казахстанских производителей для населения, а также для увеличения доли экспортируемых товаров, что будет способствовать узнаваемости Казахстана на мировом рынке.

ЛИТЕРАТУРА

1 Алешина, И. В. Поведение потребителей: учебник/ И. В. Алешина. – М.: Экономистъ, 2006. – 525 с.

2 Первушина, А. А. Влияние культурных различий на эффективность международной рекламы / А. А. Первушина. // Молодой ученый. – 2024. – № 15 (514). – С. 220-223.

3 Choo, Myung-Gun. The New Asia in Global Perspective / Myung-Gun Choo. – Antony Rowe Ltd, 2000. – 234 p.

ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ДӘСТҮРЛЕРІНДЕГІ ТАБИҒАТ ҚҰБЫЛЫСТАРЫНА БАЙЛАНЫСТЫ АС ДАЙЫНДАУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

ПАРТИЯҚЫЗЫ А.

оқушысы, Қ. Сәтбаев атындағы дарынды балаларға арналған мамандандырылған гимназиясы, Ақсу қ.

ЖАНАРБЕКҚЫЗЫ Ж.

оқушысы, Қ. Сәтбаев атындағы дарынды балаларға арналған мамандандырылған гимназиясы, Ақсу қ.

АЛЕПАРОВА Р. Т.

мұғалім, Қ. Сәтбаев атындағы дарынды балаларға арналған мамандандырылған гимназиясы, Ақсу қ.

Қазақ халқының мәдениеті мен өмір салты табиғатпен тығыз байланыста дамып, оның құбылыстарын бақылап, құрметтеу дәстүрі қалыптасқан. Табиғатпен үйлесімді өмір сүру мақсатында ғұрыптық тағамдар әзірленіп, осы дәстүрлер қазіргі күнге дейін маңызды құндылықтар болып табылады. Жобаның өзектілігі – қазақтың рухани мұрасын зерттеп, сақтау және ұрпаққа жеткізу.

Қазақ халқының дәстүрлі тағамдары тек ас дайындау әдістерінің жиынтығы ғана емес, сонымен қатар табиғатпен

үндестіктің, өмір сүру салтының және мәдени мұраның көрінісі болып табылады. Ғасырлар бойы ата-бабаларымыз қоршаған ортаның ерекшеліктерін ескере отырып, тағам дайындаудың өзіндік дәстүрлерін қалыптастырған. Мал шаруашылығымен айналысқан көшпелі халық ауа райының өзгерістері мен табиғи құбылыстарды жіті бақылап, оларды күнделікті тұрмыс пен тағам әзірлеу үрдістерімен ұштастырып отырды. Бұл зерттеу қазақ тағамдарын дайындау рәсімдерінің табиғи құбылыстармен байланысын анықтауға бағытталған.

Көктем – табиғаттың жанданып, малдың төлдеп, сүт өнімдерінің көбейетін кезі. Сондықтан бұл маусымда көбінесе сүттен жасалған тағамдар дайындалады. Айран, қатық, құрт, ірімшік, сары май сияқты өнімдер көктемде жиі тұтынылады. Сонымен қатар, қыс бойы сақталған сүр ет көже мен басқа да тағамдарға қосылып пайдаланылады.

Асар жияр. Қазақ әйелдері қыстағы соғымнан қалған еттерді жазғытұрым арсадан алады да қапқа салады. Қапқа салуға келмейтідерін таңдап асады да, көршілерімен бірлікте жейді. оны қазақ кәдесінде «асар жияр» деп атайды.

Асар иісі сінген, сүріні жеп отырғандар дастарқан батасын береді, жақсы тілек, дұрыс ниет білдіреді. келер жылы да «асар жияр жегізсін» деп алағы қыстан, арыдағы соғымнан, арса етінен дәмелі екенін түсіндіреді [3, 18-19 б.].

Борша. Бұл-отқа қақталып даярланатын кәуаптың бір түрі. Оған негізінен ірі қараның жұмсақ етін жұқалау қып кесіп алады да, әр жерінен тіліп, тұз, бұрыш себеді. жалыны сөніп, шоғы қалған оттың үстіне темір тор қойып, соған салып қақтайды. Қақталған еттің майына су сеуіп, жалынды сөндіріп отыру қажет. Ет бірқалыпты пісуі үшін екі бетін жиі-жиі ауыстырып отырады. Піскен соң, табаққа салып турайды.

«Борша» сөзінің мағынасы етті боршалап, тіліп жаймалау немесе турап тастау ғой Малды соя білмейтін адам етті дұрыстап мүшелеп алмағанда, «етімді боршалап тастадың» деп жатады. Демек, етті тілгілеп жасалатын болған соң, бұл тағам солай аталса керек [7, 66-68 б.].

Уыз той. Қыс шықты, сірескен қар да еріп бітті. Көктемнің шуақты күні басталды. Көктем де ұлттық салтқа қызмет етеді. Көктемнің де үміті сол. Малшы өсірген малына, егінші еккен астығына өзі қожалық етсе – уақыт жемісінен ұтылмайды. Сонда маңдай тері еш кетпейді. Көктемгі тілектің кебі соған саяды.

Уыз той да көктем әкелген мерей. Елдің ақ молдығын тілейтіні - молшылық, тоқшылық. Уыз тойдағы тілеу де ұлы:

Келесі көктем тағы бір биікке шығарсын. Ізгі тілеулер келер күндердің сөнбес шырағы болсын! Қиындықты тарпып тастайтын қарқынды қимылдар осы көктемнен басталсын! Әр үйдің шаңырағы биіктей берсін!

Уыз тойдағы бата мен тілеудің бағдары ұлы мұраттарға жетелейді.

Уыз - көктемнің адам баласына ұсынған жаңа дәмі. Оның тойы да қуаныштың басы. Қазақ өз салты бойынша уыздың дәмін татуды ортақ мерей санайды.

Үлпершек. Қазақ соғым сойған кезде соғымның ұсақ еттері мен қалған-құтқандарын тұздап, дәмдеп ұсақ малдың қарнына салып сақтайды. Оның ауызын ауа өтпестей түйреп, белгілі жерге асып қояды. Оны қыстай жемей сақтайды, әбден соғым еті таусылып, қара өзек шақ басталғанда, «ұзын сары» келгенде ауыл абысындары бірін-бірі қонаққа шақырып, қарындағы етті шәугімге салып қайнатады, қара құрым шай ішеді. Оны қазақ әйелдері «үлпершек» деп атайды [4, 78-79 б.].

Жаз – күннің қатты ысуына байланысты сусындар мен тез бұзылмайтын тағамдардың кезеңі. Бұл уақытта қазақтар қымыз, шұбат сияқты ашытылған сусындарды көп ішеді. Қымыз – бие сүтінен, ал шұбат – түйе сүтінен дайындалады. Бұл сусындар шөлді басып қана қоймай, ағзаға күш-қуат береді.

Биебау. Биебау - шалғын көкорай,

Күркірей аққан көк өзен.

Шұрқырап жатқан құлын-тай,

Жарыса шапқан желменен.

Биебау - иісі аңқыған

Саумалға толған үр көнек.

Татпағандарды таң қылған,

Қымыздың дәмі бір бөлек.

«Бие байлаған ауылдар бірін-бірі бие байларға шақырысып той жасасып мәре-сәре болып қалатын» (Н.Қазыбеков). Қазақтың еңбек дәстүрі ішіндегі салтанатты салтының бірі осы «биебау». Қазір көпшілік мұны «бие баулар», «бие байлау» деп атап жүр. Жалпы тілге, сөзге бай қазақ халқы дәстүр, салтын дәл өз атымен атай бермей, көбінесе басқа сөзбен атауды әдетке айналдырған.

Қыстан қысылып шыққан ел қар кетісімен-ақ сәуір айында кең жайлауға шығып, малын төлдетіп, қуанышқа кенеледі. Әсіресе,

биелерді аман құлындатып, ол қарақұла танғаннан кейін жұрт асыға күтетін ырыс пен береке дәстүрінің қызықты түрі «биебау», яғни бие байлап, қымыз сауу басталады. Бұл дәстүрге әр отбасы ерет дайындалып, оған қажетті саба, күбісін, ыдысын, нокта, желісін әзірлеп қояды. Бие байлап, оны салтанатпен сауу, ырымын жасау, «қымызмұрындыққа» шақыру қазақ үшін үлкен бір той.

«Биебау» дәстүрінде желі басына жұрт жиналып, бие желініне, сауырына, құлын кекіліне, қазық басына, желіге май жағып «құтты бол», «сүтті бол», «өсімтал бол» деген тілек, бата береді. Сонан кейін бие сауу басталады. Жылқыны жоғары бағалайтын қазақ «бие байлаған кезде», «бие сауым», «бие ағытар» кезде деген уақыт мөлшерін де белгілеген.

Биебаудан кейін қымызды алғаш ашытқан соң оны әр үй алдымен үлкен кісілерге, көршілерге арнайы әзірлеп, қымызмұрындаққа шақырады. Қазақтың биеге, жылқыға басқа малға деген салт-дәстүрлері өте көп [4, 78-79 б.].

Құрт соқты. Жаз жайлауда қазақ әйелдері алғаш құрт қайнатқанда қыстан қалған қақырыштарды, көке жасық арық еттерді құртқа қосып қайнатады. Еттің дәмі кіріп, құрт соқты болып піскен етті балаларға алып береді. Оны жеген балалар қуанып, тыраңдап қалады. Мұны қазақ асында «Құрт соқты» деп атайды.

Құрт соқтыны үлкендер жемейді, үлкендер жесе ақылы азаяды, баладай өкпешіл болып кетеді, ісі, жұмысы мандымайды, істегені шала, өзі бала болады деп ырымдайды.

Қымыз мұрындық. Алғашқы қымыз дайын болғанда ауылдың құрметті ақсақалдарын, көршілерін «қымыз мұрындыққа» шақырған. Ақсақалдар баталарын беріп, риза болған. Бұл әдет-ғұрып қазақ халқының өз ауылдастарына деген құрметін, қазақ халқының қонақ жайлығын білдірген [4, 89-92 б.].

Күз – егін жинау және қысқа дайындық кезеңі. Бұл уақытта қазақтар соғымға ет дайындап, сүрлеу, қақтау, ыстау сияқты әдістерді қолданады. Қазы, карта, жал, жая секілді тағамдар осы кезде дайындалып, қысқа сақталады.

Мизам. Күн мен Түннің күз айында теңелу сәтіне орай тойланатын жалпыхалықтық мереке. «Мал баққандікі, отын шапқандікі» демекші, ол малға – мал, жанға – жан қосып, ала жаздай арқа еті арша, борбай еті борша болып еңбектенген бағбандар мен диқандардың құрметіне арналған той. «Еңбек етсең емерсін» дегендей, шаруалар жыл бойы төккен терінің зейнетін тек күзде көрмек.

Сондай-ақ күздің қоңыр күндерінде қазақ елінің алты алаштан азамат шақыртып, ас беретін дәстүрі де бар. Әдетте, аста ақындар айтысы, аламан бөйге, палуандар күресі, көкпар ұйымдастырылады.

Демек, күз мейрамын жаңғырту арқылы еңбек адамдарына, маман иелерін елеп-ескеріп, оларды құрметтеп, өз ісіне жетік мамандар санын көбейтуге ықпал етуге; астанада жылына бір рет күзде халқына еңбегі сіңген тарихи тұлғаларға [3, 31 б.]

Сірге жияр. Күзге қарай шөп буыны қатқан кезде, бие ағытылып, бұзаудан сірге алынар шақта жайылар дастарқан дәмін «сірге жияр» дейді. Әдетте, жаз ортасы ауа, бұзаудың танауына сірге салып, енесімен бірге өріске жіберді. Сіргелі бұзау оты қанып жайылғанымен, енесін еме алмайды. Дәлірек айтсақ, бұзау сіргесі шабына тиген сиыр емізбейді. Сірге бұзаудың да, сирдың да еркін жайылып, семіруі үшін пайдалы.

Күзге ауыл балалары семіз бұзауға шалма тастап, сіргесін алып, құлыннан нөкта сыпырылып, бір науқан жұмыс болады. Бұл күнге арнайы ет асылып, бірнеше күн бойы жиналған сірге жияр қымыз піліп, үлкен адамдар мал - бастың амандығына батасын беріп, игі тілектер айтысады [2, 24 бет].

Үме. Үме – деген сөз шөп науқанын еске түсіреді. Үмемен көпшіліктің шөбін шауып, сонымен қатар шапқан шөптен әркім өз үлесін аламын деп барады. Үме асынан жейміз дегендер де кездеседі. Астан дәмелі ақын-жыршы, домбырашы-күйші жиналғандардың көңілін көтере барады да құрметке ие болады. Үмеге шақырушы жастардың көңілін табу үшін, ымырт үйіріле алтыбақан құрғызып, жастардың бірімен бірі танысып, сөйлесуіне жағдай туғызады. Сондықтан “үмеге келгендер үндемей қалмайды” дейтін дағдылы сөз бар [6, 76-78 б.].

Бұжы. Ет, жүрек, бауыр, май –бөріні турап, дәмдеуіштерін, пияз, бұрышын араластырып, тұзының дәмін келтіріп, қарынға салады да, аздап су құяды. Содан соң қазандағы суға салып қайнатады. «Асылды» деп айтқанға болмаса, қарынның ішінде сыртқа демі шықпай піскен соң, өз нәрі өзінде, ерекше дәмді болады [7, 28–32 б.].

Қыста адам ағзасына қуат беретін майлы әрі құнарлы тағамдар қажет. Сондықтан соғым сойылып, сүр ет пайдаланылады. Ең танымал қысқы тағам – бесбармақ (ет асу). Ол ет пен қамырдан дайындалып, сорпасымен бірге беріледі.

Қыз шұжық. Қазақ соғым сойған кезде, сұрпы еттердің жылы жұмсағынан қыздарына арнап «Қыз шұжық» жасайды, оны кейде «Қыз сыбағасы» деп те атайды. Қара өзек шақ басталғанда, наурыз

келгенде қыздар достарын, сөз байласып жүрген жігіттерін қонаққа шақырады. «Қыз шұжықты» сонда дастархан басында ойнап-күліп, әзілдесіп отырып жейді. Оны үлкен адамдарға бермейді, сыйламайды. Оны қыздан басқа еркектер жесе өтірікші болады, ал әйел адамдар жесе, үнемі қыз туады, қызғаншақ болып кетеді деп те атайды.

Қазақтың жас жігіттері «Қыз шұжығын жегендер, басқа шұжық жемендер» деп, қыздарды асымен қосып, асыра мақтап жатады.

Қыз анасы да «Қыз шұжықты» әдейі ырыммен жасайды. Соғым – үлкен ризық, осы ризықтың ішінде қыздың да несібесі бар, үйде орны бар, далада досы бар, жат-жұрттық емес пе, даладағы достарын шақырып үйінен дәм татқызсын дегені.

Күйеу жігіт тапсы, үйдің дәмін татсын, қолымдағы берекелі соғым асы қызыма да бұйырсын, ошаққа от жаққанды, қазанға ас қайнатқанды үйренсін дегені, қолы дәм мен берекеге жалғассын дегені [5, 55–58 б.].

Сірне. бағланның, кепенің етін қазанға жілік-жілігімен қуырып даярлайтын қазақтың дәстүрлі асы. Ол көбінесе сыйлы қонақтарға арналып әзірленеді. Үйітілген бас-сирақ, ішек-қарын, мүшеленіп бұзылған еті түгелдей қазанға салынып, малдың өз іш майына және еттің өз сөліне бұқтырылып пісіріледі. Ол үшін қазанның бетіне бу шықпайтындай ғып ыдыс төңкеріп, от мейілінше баяу жағылады. Қазанның түбі күймес үшін аздап қана су құюға болады. Бұқпа - жазда марқаның етінен пісірілетін дәмді әрі жеңіл тағамдардың бірі. Үйге сирек келетін, шақырып келтіре алмайтын сыйлы азаматтар келіп қалады. Олар сәлемге, әрі сусындып кетуге аз уақытқа ғана соққан. Мұндай кісілерге бір тоқтының басын көрсетпесе салт, дәстүр, жөн-жосық бойынша үй иесінің азаматтығына тағы да мін. Дегенмен мұның жолы бар. Қымыз сапырылып, шай қайнап жатқанда үй иесі бір марқаны алып ұрады да дәмді әрі тез пісетін «бұқпа» әзірлей береді. Марқаның терісі сыпырылғаннан кейін, жіліктері мен омыртқалары өткір балтамен шабылады да қазанға салынады, аздап су құйылады. Қазан беті тығыз жабылады да ет өз буымен піседі. Піскен етті нан салмай-ақ қонақтар алдына қояды. Буға баппен піскен семіз әрі жас ет қонақтар тәбетін аша түседі. Сөйтіп қонағына дәм ұсынған үй иесі де, риза, көделі әрі жеңіс тағам жеген қонақтар да риза болады. Бұқпаны қойлы ауылда қонақ күте білетін тәжірибелі адамдар ғана жасай алады. Оңтүстік жақта бұл сірне деп аталады [1, 65-66 б.].

Соғым басы. Қысқа қарата соғым сою ертеден келе жатқан ғұрып. Шамасы келгендер соғымға бір емес, бірнеше мал сойған. Соғым басын беру міндетті түрде орындалатын дәстүр. Ауыл ақсақалдарын, көршілерін, достарын соғым басын беріп құрметтейді. Жаңа сойылған соғымның етін жеп, дастархан басыда әңгіме дүкен құрады. Соғым иесіне жақсы тілектерімен бата береді.

Ғ.Мүсіреповтің сөзімен айтар болсақ: «Қазақ халқы бар тарихын көше жүріп өткізсе де, батпаққа батырмай, құмға шашпай, жұртында қалдырмай, шабындыға шалдырмай, барлық жинаған сөз байлығын, күй мен жырын бізге жеткізді. Бұл бәрімізге де қымбатты мұра, бай қазына». Осындай бай қазынаны жас ұрпаққа жеткізу – біздің міндетіміз [1, 59 б.].

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Кенжеахметұлы С. Қазақтың дарқан дастарханы. Алматы кітап, 2007.
- 2 Қасымов С. Қазақ халқының дәстүрлі тағамдары. Қазақ халқының маусымдық тағамдарының толық сипаттамасы. – Алматы: Ана тілі, 1993.
- 3 Қонақбаев Б. Қазақтың дәстүрлі шаруашылығы мен тағамдары. – Астана: Елорда, 2015.
- 4 Омаров Е. Қазақтың маусымдық дәстүрлері мен тағамдары. – Алматы: Өнер, 2009.
- 5 Сарбасова А. Маусымдық тағамдардың пайдасы және дәстүрлі дайындау әдістері. – Алматы: Экономика, 2012.
- 6 Сегізбай Қ. Қазақы дастарқан, Атамұра 2011
- 7 Сейіт К. Қазақтың ұлттық тағамдары: Әр мезгілдің ерекшеліктері. – Алматы: Дәуір, 2010.

Секция 31

**Шетел филологиясының, лингводидактиканың және
аударматанудың өзекті мәселелері
Актуальные вопросы иностранной филологии,
лингводидактики и переводоведения**

«АІ ЖӘНЕ МОБИЛЬДІ ҚОСЫМШАЛАРДЫ ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ АҒЫЛШЫН ТІЛІН ҮЙРЕНУ: МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНА ТИІМДІ ҚОЛДАНБАЛАР»

АСКАРОВА С., ҒАББАС Т.

5 Ә сынып оқушылары, №11 ЖОББМ КММ, Екібастұз қ.

ЕРМЕКБАЕВА Ж. К., ИЛЕУБАЕВА Б. С.

ағылшын-тілі пәні мұғалімі, №11 ЖОББМ КММ, Екібастұз қ.

Мобильді технологиялар саласындағы соңғы жетістіктерді ескере отырып, мұғалімдер мен тәрбиешілер сыныптарда мобильді құрылғыларды пайдалануға тыйым сала алмайды. iPad, планшеттер, ұялы телефондар, смартфондар, mp3 ойнатқыштар, сандық камералар, жеке цифрлық көмекшілер және электронды оқулықтар сияқты мобильді құрылғылар өте танымал бола бастады. Соңғы жылдары орта және жоғары білім беру жүйесінде мобильді технологияларды қолдануға тұрақты қызығушылық байқалды. Ұялы телефондар мен mp3 ойнатқыштар сияқты құрылғылар соңғы жылдары дербес компьютерлерді заманауи кәсіби және әлеуметтік контексте біртіндеп алмастыратын деңгейге дейін өсті.

Технологияның жетістіктері қазіргі оқушылардың білімге деген көзқарасын толығымен өзгертті, нәтижесінде мобильді құрылғылармен және қосымшалармен тіл үйрену қазіргі уақытта компьютер арқылы тіл үйренудің ең жылдам дамып келе жатқан салаларының бірі болып табылады. «Мобильді оқыту» термині студенттердің білім беру мақсатында өздеріне ыңғайлы уақытта сымсыз және цифрлық құрылғыларды пайдалануын көздейтін бірегей құбылыс болып табылады. Бұл термин үш элементтің өзара қатынасын білдіреді: технологияның ұтқырлығы, оқытудың ұтқырлығы және оқушылардың ұтқырлығы.

Зерттеушілердің пікірінше, тіл үйренуді қолдауда мобильді технологияның танымал болу себептері келесідей: веб-шолғышты пайдалану ыңғайлылығы, жоғары ажыратымдылықтағы экран, ішкі жадтың үлкен көлемі, жылдам Интернет байланысы, пайдаланушыға

ынғайлы және iTunes немесе Android-тегі көптеген қолданбаларға жылдам қол жеткізу (400 000-нан астам) [1]. Технология тіл үйренуді жақсартуда маңызды рөл атқаратындықтан, мобильді құрылғылар арқылы кез келген тіл үйрену құралдарының тиімділігі тіл мұғалімінің білімі мен тәжірибесіне байланысты. Ағылшын тілін шет тілі ретінде оқытуда мобильді технологиялардың сәтті интеграциясы оқытушылардан талап етілетін арнайы техникалық дағдылар мен арнайы дайындықпен байланысты, алайда мұғалімдердің сабақтарда мобильді технологияларды қолдануы «олардың сенімділігі мен құзыреттілігін қолдайды». Мобильді құрылғылар арқылы тіл үйрену шет тілі мұғалімдеріне оқушылардың тілдік дағдыларын жақсарту, пікірталастарды бастау және оқушыларды сыныптан тыс тілде ынтымақтастыққа тарту үшін онлайн ресурстарды ұсынады.

Мобильді қосымшалар арқылы ағылшын тілін үйренудің артықшылықтары

Қолданбалардағы сабақтар әрдайым қызықты, түрлі-түсті, көбінесе ойын түрінде жасалады, бұл сөзсіз тіл үйренушілердің назарын аударады және уақыт зымырап өтеді, ал пайдасы баға жетпес.

Сондай-ақ, мобильді қосымшалар мектеп оқушыларына мектепте жақсы оқып, ағылшын тілінде бестік алуға ғана емес, сонымен қатар өздері үшін білімін жетілдіруге, ой-өрісін кеңейтуге көмектеседі. Кейбір қосымшаларда біз тіпті шет тілін ана тілінде сөйлейтіндермен сөйлесе аламыз, бұл бізге ағылшын тілін күшейтуге және басқа елдердің мәдениеттері туралы білімді толықтыруға ғана емес, сонымен қатар шетелдік құрдастармен шынымен достасуға мүмкіндік береді [2].

Ағылшын тілін үйренудегі танымал қолданбалардың сипаттамалары

Олардың ерекшеліктерін қарастырайық:

Тандем - бұл пайдаланушыларға сол тілдерде сөйлейтіндермен сөйлесу арқылы шет тілдерін үйренуге мүмкіндік беретін мобильді қосымша.

BBC Learning English – адамдарға ағылшын тілін үйренуге көмектесу үшін Британдық хабар тарату корпорациясы (BBC) жасаған платформа және ресурс. Ол ағылшын тілін үйренудің әртүрлі аспектілерін, соның ішінде грамматика, сөздік, айтылу, тыңдау және оқуды қамтитын әртүрлі материалдар мен курстарды ұсынады.

Duolingo – бұл шет тілдерін үйренуге арналған ақысыз платформа. Ол 2011 жылы құрылды және содан бері әлемдегі ең танымал және тиімді тіл үйрену мобильді қосымшаларының біріне айналды. Duolingo пайдаланушыға ағылшын, испан, француз, неміс және т.б. сияқты әлемнің негізгі тілдерін қамтитын тіл курстарының кең кітапханасын ұсынады. Курстардағы барлық материалдар оқуды, жазуды жақсартуға көмектесетін шағын лекциялар мен жаттығуларға бөлінген.

Қорытынды

Ағылшын тілін үйренуге арналған мобильді қосымшаларды тестілеу және талдау мобильді қосымшалардың шынымен де шет тілін меңгеру деңгейін көтеруге, сөздік қорын толықтыруға, грамматикалық білім мен сөйлеуді жетілдіруге көмектесетінін көрсетті.

Бірақ мобильді қосымшалар мен заманауи технологиялар мұғалім мен оқушылар арасындағы тікелей байланысты ешбір жағдайда алмастыра алмайды. Осылайша, біздің жоғары технологиялар ғасырында телефондар мен мобильді қосымшалар ағылшын тілін үйренуде үлкен рөл атқарады, өйткені шынайы сөйлеу тәжірибесінде жаңа байланыстар үшін қызықты және пайдалы мүмкіндік бар.

Ағылшын тілі сабақтарында жасанды интеллектті қолдану оқушылардың білімін жетілдіруге және оқу процесін жеңілдетуге көмектеседі. Ол оқушыларға жеке оқыту мүмкіндіктерін ұсынады, сөйлеу мен жазу дағдыларын дамытуға көмектеседі, сонымен қатар оқыту процесін қызықты етеді. Алайда, ЖИ-дің кемшіліктері де бар, және ол мұғалімнің рөлін толық ауыстыра алмайды. Осы себепті жасанды интеллект пен дәстүрлі оқыту әдістерін үйлестіріп қолдану ең тиімді әдіс болып табылады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Simon E. F., & Fell C. P. (2012). Using mobile learning resources in foreign language instruction. *Educause Review*. (June 6, 2012). Retrieved from <http://er.educause.edu/articles/2012/6/using-mobile-learning-resources-in-foreign-languageinstruction>

2 Conrad R. M., & Donaldson A. J. (2004). *Engaging the online learner*. San Francisco, CA, Jossey-Bass.

КОНЦЕПТ «СЕМЬЯ» В АМЕРИКАНСКОЙ И КАЗАХСКОЙ КАРТИНАХ МИРА

АМАНДОС Б. Д.

ученик 11 «С» класса, НИШ, г. Павлодар

АДАХАН Ж. Е.

ученик 11 «Н» класса, НИШ, г. Павлодар

В данной статье рассматривается сравнительно-сопоставительное описание лингвокультурологической специфики концепта «Семья» в американской и казахской картинах мира.

Данная тема является в настоящее время актуальной, так как важно описание основных культурных концептов современной концептосферы в разных картинах мира, одним из которых является концепт «Семья». Выявление национальной специфики концепта «Семья» в американской и казахской картинах мира может способствовать оптимизации межкультурной коммуникации между народами. Так, фактическим материалом исследования послужили толковые словари американского английского и казахского языков, паремиологический фонд исследуемых языков, американские и казахстанские газетные статьи.

Ключевые слова: семья, концепт, ценности, родители, брак, дети, воспитание, американская культура, казахская культура, индивидуализм, коллективизм.

Семья является основой любого общества, она может объединять как небольшие группы, так и несколько десятков человек.

В нынешнее время традиционный состав семьи как мать, отец и дети, остаётся преобладающим. Однако за последние десятилетия американское и казахское общество стали свидетелями самых разных изменений в составе семьи и её повседневной жизни. На сегодняшний день это объясняется воздействием на семью множества факторов, начиная с научного прогресса и заканчивая преобразованиями в организации труда на рабочем месте.

Согласно В.И. Карасика, *концепт* состоит из трех *компонентов* [1]:

- понятийного;
- образного;
- ценностного.

Концепт группируется вокруг сильной ценностно-акцентуированной точки сознания, от которой расходятся

ассоциативные векторы. Ядро концепта составляют наиболее актуальные для носителей языка ассоциации, менее значимые ассоциации составляют периферию концепта. Четких границ концепт не имеет, и по мере удаления от ядра происходит постепенное затухание ассоциаций. Языковая единица, в которой актуализируется центральная точка сознания, служит именем концепта. Существуют различные способы актуализации любого лингвокультурного концепта или входов в него, что может быть сделано с помощью лексем, фразеологизмов, свободных словосочетаний [2].

Концепт «семья» реализуется в изучаемых лингвокультурах как социальный институт, как семья экономическая, как семья территориальная, как семья биологическая, где в основе каждого лежит понятие супружества.

Понятийный компонент концепта был изучен с помощью анализа словарных дефиниций в американских и казахских толковых словарях The American Heritage Dictionary of the English Language, The Longman Dictionary of Contemporary English, New Webster's Dictionary of English Language, Қазақ тілінің біртөмдік үлкен түсіндірме сөздігі “Қазақ сөздігі”, Sozdik.kz.

Например, The American Heritage Dictionary of the English Language даёт следующее толкование слова “Семья”:

- parents and their children (родители и их дети);
- a group of persons related by blood or marriage (группа лиц, связанных узами кровного родства или брака);
- the members of the household (члены семьи). [3]

Согласно New Webster's Dictionary, слово “Семья” имеет следующие значения:

the basic unit in society traditionally consisting of two parents rearing their children (основная ячейка общества, традиционно состоящая из двух родителей, воспитывающих своих детей);

any of various social units differing from but regarded as equivalent to the traditional (любая из различных социальных единиц, отличающихся от традиционной, но считающихся эквивалентной ей);

a closely related series of elements or chemical compounds (близкородственный ряд элементов или химических соединений);

a group of soils with similar chemical and physical properties (such as texture, pH, and mineral content) that comprise a category ranking above the series and below the subgroup in soil classification (группа почв со схожими химическими и

физическими свойствами (такими как текстура, pH и содержание минералов), которые включают категорию, расположенную выше серии и ниже подгруппы в классификации почв). [4] В казахском толковом словаре под редакцией Н.Уәли и других предлагается следующее определение слову «Семья»:

үй іші, бала-шаға, үйелмен (дом, дети, семья);

некеден, туыстықтан, бала асырап алудан немесе балаларды тәрбиеге алудың өзге де нысандарынан туындайтын мүліктік және мүліктік емес жеке құқықтар мен міндеттерге байланысты адамдар тобы. (группа людей, связанных с имущественными и неимущественными личными правами и обязанностями, возникающими из брака, родства, усыновления или иных форм воспитания детей.) [5]

Исходя из данных дефиниций, мы видим, что понятие Семьи в обеих культурах ориентировано на семейный круг, включающий в себя детей и родителей (мать и отца). Однако, в американской культуре данное слово также используется в различных сферах науки, как химия, физика и математика.

Проанализировав словарные дефиниции концепта «Семья» в американских толковых словарях, мы пришли к выводу, что для полного изучения данного концепта выделяются такие ключевые слова-репрезентанты как mother, father; wife, husband, spouse, couple; daughter, son, child, baby, children; love, wedding, marriage; grandmother, grandfather, grandparents. Они могут быть показаны в виде трех семантических полей в зависимости от типа семейных отношений, которые эти слова выражают:

семейно-родственные, родительские, супружеские. [3].

В виду последних изменений в современном американском обществе появилось большое разнообразие типов американских семей, где наблюдаются процессы трансформации семьи как социального института, изменение некоторых ее функций, перераспределения семейных ролей. Нами были изучены несколько классификаций структурных типов семей. Так, с точки зрения зарубежного исследователя Rahul Sharma структурные типы семей могут быть классифицированы по следующим критериям:

По типу брака: monogamous, polygamous,

По месту проживания: patrilocal, matrilocal,

По авторитету: patriarchy, matriarchy,

По родственному составу семьи: nuclear, joint. [7]

Казахстанский лингвист Жүндібаева Т.Н. подразделяет казахские семьи на такие типы как:

Нуклеарлы – нуклеарная или супружеская семья

Күрделі – смешанная семья (сводная семья)

Эгалитарлы – Эгалитарная семья (равноправная)

Авторитарлы – Авторитарная семья (матриархальная/ патриархальная)

Толық емес – не полная (отсутствие матери или отца). [8] Такие типы семей как нуклеарная, смешанная, эгалитарная и авторитарная характерны для обеих лингвокультур. Что касается казахской картины мира, то основное внимание уделяется патрилокальному и матрилокальному проживанию, а также разделению на городские и сельские семьи. Это отражает традиционное значение родственных связей и территориальное разделение в казахской культуре.

Исследование понятийной стороны концепта включает этимологический анализ лексической единицы, называющей имя концепта, выявление особенностей толкования слова в словарных дефинициях и рассмотрение структурных свойств: синонимов, уточняющих признаки концепта. Синонимы называют одни и те же события действительности, но оттеняют их добавочные характеристики и передают стилистические различия. В ходе нашего исследования, методом сплошной выборки были отобраны около 40 синонимов ключевой лексики “Family/Отбасы” в обоих языках, которые представлены в следующих тематических группах:

Например, в американской лингвокультуре:

Группа людей, связанные узами кровного родства (kin, kinfolk, blood, etc.)

Группа людей, являющаяся потомками одного предка (clan, tribe, stock, descendants, etc.)

Родители и их дети, живущие под одним кровом (household, children, offspring, munchkins, etc.)

Группа родственных видов, классов и типов (species, class, system, order, kind, etc.)

В казахской лингвокультуре выявились такие тематические группы как:

1 Родственные связи (отау, үйелмен, жанұя)

2 Культурно-этнографические слова (шанырақ, босаға, и т.п)

3 Групповые и социальные понятия (топ, әулет)

В казахской культуре в группе «Культурно-этнографические слова» представлены синонимы «шаңырақ» и «босаға», которые имеют не только физическое, но и символическое значение, что подчеркивает собой важность традиций и символизма в понимании семьи в казахской концептологии.

В обеих лингвокультурах тематические группы как “Родственные связи” и “Групповые и социальные понятия” отражают важность групп людей и подчеркивают общие человеческие ценности, такие как поддержка, взаимопомощь и чувство принадлежности, которые лежат в основе как американской, так и казахской культур.

С целью выявления ценностного компонента концепта “Семья” нами был проведен анализ 20 газетных статей за период последних 5-7 лет из авторитетных американских и казахстанских печатных изданий New York Times, USA Today, Washington Post, Abai.kz, Massaget, Egemen и Centre-Tur.kz.

Выбор СМИ, как материала исследования, обусловлен тем, что они, как неотъемлемая часть жизни современного общества, мгновенно отражают события и изменения в политической, социальной, экономической, культурной и других сферах жизни общества, которые, в свою очередь, являются факторами влияния, изменения и формирования ценностной картины современного общества того или иного этноса.

В результате анализа газетных статей американской прессы нами были выявлены следующие ценностные гиперконцепты и их компоненты (концепты):

Socialization: забота, поддержка, похвала, ответственность, любопытство, пример для подражания, высокие стандарты воспитания.

Emotional support: любовь, поддержка, чувство разочарования, волнения родителей, индивидуальный подход.

Financial support: помощь младенцам, финансовое благосостояние семьи.

Protection: защита прав, семьи и детей.

Freedom: свобода выбора и действий, личное пространство.

Responsibility: трудолюбие, ответственность, преодоление трудностей.

Support: командная работа, единство, помощь, похвала

Achievements: ориентированность на достижения. Относительно казахской лингвокультуры, нами были выявлены такие ценностные гиперконцепты и их компоненты как:

Социализация: воспитание, уважение к старшим, социальная ответственность, сохранение традиций и ценностей

Эмоциональная поддержка: любовь к ребенку, взаимопонимание, взаимопомощь и поддержка

Ответственность: ответственность родителей, единство

Так, в ходе исследования выстроился образ современной американской семьи, которая представляет собой динамичную социальную группу, основанную на браке или кровном родстве, включающую родителей и их детей, а также других родственников, проживающих вместе или отдельно. Она характеризуется разнообразием структурных типов, отражающих ценности индивидуализма, свободы выбора и стремления к достижениям. Американская семья стремится обеспечить своим членам эмоциональную и материальную поддержку, защиту, а также возможности для самореализации и социализации.

Образ современной казахской семьи сформировался как крепкий союз, основанный на глубоком уважении к старшим и безусловной любви к детям. Это семья, где традиции и ценности передаются из поколения в поколение, формируя чувство принадлежности и ответственности перед родом. Казахская семья – это надежный оплот, где царят взаимопомощь и поддержка, где каждый член чувствует себя защищенным и любимым. Родители в казахской семье несут высокую ответственность за воспитание детей, стремясь привить им моральные качества и подготовить к жизни в обществе. Важной особенностью казахской семьи является ярко выраженный коллективизм, где интересы семьи и рода ставятся выше индивидуальных потребностей. Это проявляется в сильных родственных связях, взаимопомощи и поддержке, а также в сохранении традиций и обычаев.

ЛИТЕРАТУРА:

1 Ангелова М.М. «Концепт» в современной лингвокультурологии / М.М.Ангелова // Актуальные проблемы английской лингвистики и лингводидактики. Сборник научных трудов. Выпуск 3. – М., 2004. – С. 3–10

2 Карасик В.И. О категориях лингвокультурологии // Языковая личность: проблемы коммуникативной деятельности. Волгоград, 2001. С 3–16

3 <https://ahdictionary.com/word/search.html?q=family>

4 <https://www.merriam-webster.com/dictionary/family>

5 Қазақ сөздігі (Қазақ тілінің біртұмдық үлкен түсіндірме сөздігі) / Құраст.: Н.Уәли, Ш.Құрманбайұлы, М.Малбақов, Р.Шойбеков және т.б. – Алматы: «Дәуір» баспасы, 2013. – 1488 бет.

6 Павлова Т.А. Репрезентация концепта «Family» в английской концептосфере (на материале стихов для детей) // Вестник Балтийского федерального университета им. И. Канта. Вып. 2. С. 105–110

7 Sharma R. The family and family structure classification redefined for the current times // Journal of family medicine and primary care. – 2013. – Т. 2. – №. 4. – С. 306–310.

8 Жүндібаева Т. Н. Отбасы педагогикасы // Алматы. Экономика баспасы 2014ж. – 2014. – Т. 15.

THE USE OF AUTHENTIC MEDIA MATERIALS AS A MEANS OF INCREASING MOTIVATION IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING

BEISEBAYEVA K. M., DAULBAYEVA K. M.
Specialized school-lyceum, «Zhas daryn», Pavlodar

Motivation is essential for successful English language instruction, influencing students' interest, persistence, and proficiency. It determines their activity level, goal orientation, and resilience, directly affecting their learning outcomes. Strengthening motivation helps students master English more effectively.

A key factor in enhancing motivation is the use of authentic materials. These resources engage students by showcasing real-world language use and offering cultural insights, making learning more relevant. By incorporating authentic media into instruction, educators can create dynamic experiences that align with students' interests and aspirations.

Thus, the relevance is justified by studying the issue of using authentic materials to increase motivation, which can help expand the ability of teachers to implement a variety of ideas in teaching English

and introduce innovations. This issue requires in-depth research, study, identification of specific features and consideration of the process of learning English [1, 735-744p].

The project holds theoretical significance by addressing the crucial role of motivation in English language education. By exploring contemporary aspects of motivation in foreign language learning and providing theoretical justification, the research contributes to a deeper understanding of motivational factors and their impact on language acquisition.

The scientific novelty of the research lies in the attempt to address the question of using effective and result-oriented methods and techniques to enhance motivation in English language classes for senior year students through the application of authentic media materials. The use of authentic media materials in English language classes offers numerous advantages, such as expanding vocabulary and engaging students in the learning process.

Authenticity is a well-established yet context-dependent concept across disciplines. Its varied definitions highlight both its significance and ambiguity. Educators and researchers debate its meaning and types, as its importance shifts with context

According to Schaepe (1983), authentic materials are often more effective than trips to a language-speaking country because videos can transport students to different times and places, enhancing their understanding of global culture. When teachers use authentic video materials, students receive a wealth of information and can express their emotional responses more openly, fostering autonomy in language learning [8, 4p].

Videos create a vibrant atmosphere that helps students grasp the pragmatics of the language used by characters. This approach embodies student-centered learning strategies. Watching authentic videos immerses students in events and makes the content more captivating. Authenticity stimulates reflection and focus, motivating students as they begin to understand the language, which boosts their confidence and encourages further improvement.

To test the hypothesis, four types of authentic materials were used with 100 students aged 16-18 from the Specialized School-Lyceum «Zhas Daryn» in Pavlodar, including 19 advanced, 73 intermediate, and 8 beginners.

Disney films, like «Frozen Fever,» were selected for their emotional impact and engagement. The 8-minute sequel features clear,

contemporary language and resonated well with students familiar with the original.

Sessions followed Millie Fazey's methodology, starting with a pre-viewing discussion to introduce new vocabulary and grammar. While students recognized the characters, some faced vocabulary challenges due to earlier viewings in Russian. Frozen frames were also shown to prompt speculation about the film's theme (Pict. 1).

Picture 1– Frozen frame from the “Frozen Fever”

With the aid of the frames, they accurately determined the theme of the video, namely that the animated film would revolve around Anna's birthday. While analyzing the title of the video material, students made conjectures about the anticipated challenges in organizing Anna's birthday celebration.

To enhance the students' comprehension of the forthcoming video clip, they were introduced to new vocabulary encountered in the video: stiff; to be in charge; courtyard; it's all set; keep an eye on it; locked; to bother; fancy!; string; to hold back; blast; to reel; to concern; to lie down; remedy; Invention; fabulous; to fix; chill;

thrill; to burn up; to put on hold; to admit; hullabaloo; to feel blue; bugle horn.

After testing the equipment, the animated film was shown. Throughout, children responded positively to the events. They took notes to answer plot-related questions later. Fully engaged, the students eagerly watched, immersed in the film.

Afterwards, they recapped what they'd seen, comparing their pre-viewing guesses to the actual plot. Some learners asked clarifying

questions, while more advanced students helped explain. The depth of their responses and the questions showed strong engagement.

To deepen understanding, the video was replayed, and students completed an assignment determining the truth of statements about the plot.

After watching the video, it emerged that the students had indeed not heard this song before, as they had previously not been interested in rock songs from the 1980s. This music video proved to be unusual for them. The presence of visuals contributed to increased interest in the song's meaning. Almost all of them expressed feeling transported to another time. Students shared their impressions of listening to the music, using adjectives they had learned in the previous lesson. Next, students were asked to answer several questions about the song lyrics.

The answers to the questions were promptly provided, with many students eager to respond. This exercise facilitated grammar practice and reinforcement of new vocabulary.

The students filled in blanks from memory, then compared their answers with the original lyrics after a second video viewing. They recited excerpts, boosting confidence and focus. During analysis, they noticed a grammatical deviation, sparking interest, and learned that minor inaccuracies are sometimes allowed in songs. They then sang along with the video. For homework, they wrote their own versions of the song, reflecting on their aspirations, reinforcing grammar in a creative way.

The author aimed to study the impact of watching authentic video materials on students' motivation in English lessons, drawing on theoretical and practical insights from educators. The research took place at the specialized school-lyceum “Zhas daryn” in Pavlodar region, involving 10th and 11th graders with B1 to B2 English proficiency. The curriculum topics included entertainment, media, sports, health, exercise, reading, travel, traditions, language, music, and film. Data was collected through class observations and student questionnaires over a four-month period.

The number of respondents to the questionnaire was 100. The survey was completely anonymous. The results are presented in the Table and the Graph below.

The number of respondents to the questionnaire was 100. The survey was completely anonymous.

Question № 1. How do you feel about learning the English language?

To systematize the responses of the students, Table 1 was constructed, which reflects the numerical and percentage distribution of the responses.

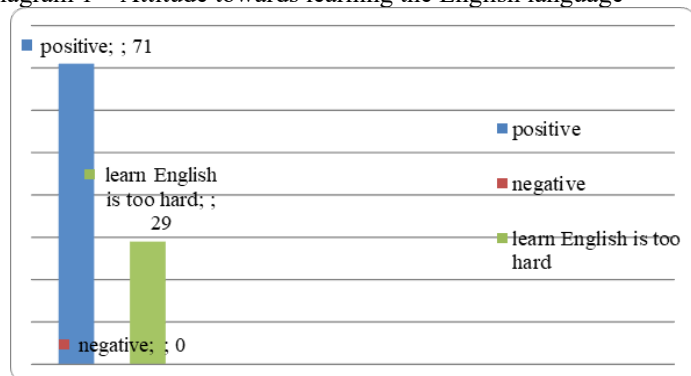
Table 1– Attitude towards learning the English language

Response option	Positive	Negative	Learn English is too hard
Number of respondents	71	0	29
Percentage	71%	0%	29%

For clarity of the results, Diagram 1 was created, which reflects the percentage distribution of responses (Diagr. 1).

The data shows that the majority of students (71% of the total) have a positive attitude towards learning the English language. The remaining students, constituting 21 % of the group, acknowledge that learning the language is challenging for them. There are no students in the group who have a negative attitude towards learning English.

Diagram 1 – Attitude towards learning the English language

Most students who responded positively do not face obstacles in their studies, while those who struggle tend to be slightly distracted and inattentive in class, as noted during lesson observations.

The observation also revealed that thirty-seven students in the class show a strong interest in English and participate in extra tutoring sessions. Among these, twenty-nine students have a high level of knowledge, while eleven struggle with learning, prompting the need for additional support.

Question № 2. Do these videos enhance your interest in learning English?

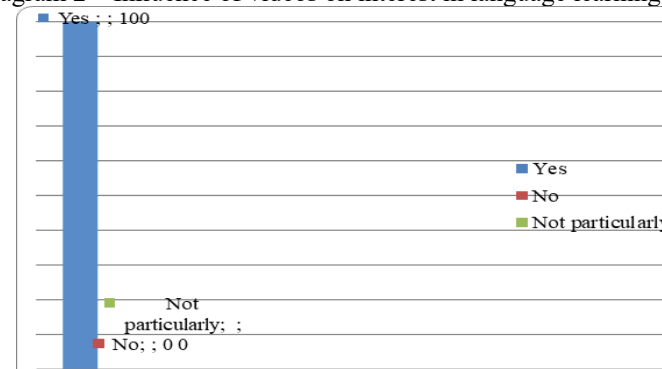
To systematize the students' responses, Table 2 was constructed, reflecting the numerical and percentage distribution of answers.

Table 2 – Influence of videos on interest in language learning

Response option	Yes	No	Not particularly
Number of respondents	100	0	0
Percentage	100%	0%	0%

The percentage distribution was clearly depicted in Diagram 3, which illustrates the unanimous opinion of the students (Diagr. 2).

Diagram 2 – Influence of videos on interest in language learning

Based on students' responses, it can be inferred that all of them (100%) believe authentic videos enhance their interest in language learning by improving various aspects of the language. These materials expose students to native speech and cultural insights. Many noted increased motivation for homework after watching videos, and vocabulary memorization was observed to occur more quickly following lessons focused on authentic video content.

Standard vocabulary and grammar exercises can lead to student fatigue due to their monotony, highlighting the need for effective and motivating methods in English language learning. Non-traditional approaches to teaching grammar, vocabulary, and reading foster positive emotions and enhance learning outcomes, making motivation essential for both students and teachers.

Motivation is a key factor in academic success, as it drives students' engagement and understanding of the English language. This thesis explores various aspects of motivation in foreign language learning, emphasizing its importance for students' performance and future success. It discusses the impact of factors such as needs, interests, enjoyment, teachers, parents, and the environment on students' motivation.

Various teaching methods were examined, including the use of internet technologies, songs, quizzes, discussions, visual aids, films, handouts, and English literature. All these methods aim to engage students in learning, requiring careful lesson planning that incorporates diverse teaching strategies and meaningful tasks.

The research confirmed that motivation significantly increases when using authentic materials, particularly videos, in English classes. A workshop was developed based on experimental research, demonstrating how authentic materials like films, documentaries, and music videos enhance student engagement, improve pronunciation, and enrich vocabulary.

The findings advocate for using authentic videos as supplementary materials in education, as they are accessible, easy to use, and effective in increasing student motivation and understanding. While videos offer valuable insights, they should not replace written explanations, which provide comprehensive context.

This research can benefit not only English teachers but also educators in related fields, guiding them in integrating visual aids into their teaching to create a more engaging learning environment. By capturing students' attention, teachers can foster a dynamic atmosphere that encourages initiative and deeper understanding of the material.

REFERENCES

- 1 Петришина М.В., Кулахметова М.С., Мотивация в обучении иностранному языку // Педагогический Вестник Казахстана. Павлодар, 2023. №1. С.735-744.
- 2 Ахметова М.К. Развитие профессиональной иноязычной компетенции // Вестник КазНПУ им. Абая. Серия «Педагогические науки». Алматы, 2018. №1(57). С.76-81.
- 3 Кулибаева Д.Н. Инновационная модель формирования международно-стандартных уровней владения иностранным языком в условиях школ международного типа. // КазУМОиМЯ им. Абылай хана. Алматы, 2002. С.216.
- 4 Кунанбаева С.С. Компетентностное моделирование профессионального иноязычного образования. М: ТОО «Полиграфсервис», 2014. 134с.
- 5 Кунанбаева С.С. Современное иноязычное образование: методология и теории. М: Эдельвейс. Алматы, 2014. 262с.

6 Азимов Э.Г., Щукин А.Н. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам). М: Издательство ИКАР, 2009. 448с.

7 Peacock M. The Effect of Authentic Materials on the Motivation of EFL Learners //ELTJournal, 1997. №2(51). P.145-156.

8 Schaepe R. Using every day television in English teaching. Nagoya: November, 1983.

9 Frozen-fever <https://fmovies.se/film/frozen-fever.085/jv3jz3>

УСПЕШНЫЕ СПОСОБЫ ЗАПОМИНАНИЯ АНГЛИЙСКИХ СЛОВ ПО ТИПУ ВОСПРИЯТИЯ ШКОЛЬНИКОВ

БЕК З. Н.

Магистр психологии, учитель английского языка, СОШ гимназия имени Ш. Шөкин, г. Павлодара

БЕРЕКЕЛІ А. Ж.

ученица 6 класса, СОШ гимназия имени Ш. Шөкин, г. Павлодара

Английский язык – один из моих любимых предметов в школе. Мне нравится погружаться в таинство иностранной речи, узнавать об особенностях жизни, культуры других стран. Мне хочется познакомиться и общаться со сверстниками из Великобритании. Я понимаю, что для этого мой английский должен быть на качественно высоком уровне.

Слушать, писать, переводить, говорить на английском языке невозможно без знания определенного количества слов. Само по себе слово является точной информацией, а точную информацию трудно запомнить. Ведь, если быть честным, мало кто хочет сидеть дополнительное время за столом, заучивая слова, зазубривая тексты, которыми ты не можешь воспользоваться. Но английский язык так хочется выучить!

Но не каждому человеку легко дается изучение английского языка, трудность заключается в том, что необходимо учить много новых слов. Объясняется это тем, что мы не используем специальных приемов запоминания. Трудностей в усвоении лексики очень много, поэтому необходимо придумывать разные способы запоминания.

В своей работе мне бы хотелось изучить и найти для себя и своих друзей наиболее результативные варианты запоминания новой лексики. На самом деле, исследований по данному вопросу

было немало, многие психологи, педагоги и даже учащиеся занимались изучением данного вопроса, поэтому мне не составило большого труда найти интересующую меня информацию. Хочу отметить, что поработав с первоисточниками, мы выделили на свой взгляд наиболее необычные формы запоминания английских слов, а проведя анкетирование и эксперимент, мы определили наиболее успешные способы запоминания.

Необходимо помнить, что люди обладают неодинаковыми типами восприятия, мышления и памяти. Исследования показали, что учащиеся усваивают информацию, включая все чувствительные каналы восприятия: слух, зрение, осязание, обоняние и вкус. Дети младшего школьного возраста легче воспринимают и запоминают язык при включении всех сенсорных каналов. Ситуации, игры, рифмовки и песни, основанные на движении, способствуют развитию ассоциативной памяти учащихся, поскольку при определённых движениях ребёнок непроизвольно вспоминает связанные с ними слова и выражения. Необходимо вспомнить об особенностях каждого типа восприятия и поработать с примерами. Психологи выделяют три основных типа усвоения информации: визуальный, аудиальный, кинестетический. [1]

Исходя из полученной и изученной нами информации, мы можем сделать вывод, что сознание и процесс запоминания информации у всех людей устроен по-разному и проблемы с которыми все сталкиваются тоже неоднообразны. Мы узнали, что такое восприятие, и у каждого человека своя репрезентативная система, которая делит нас на визуалов, аудиалов и кинестетиков.

Для того, чтобы выяснить какой же способ изучения английского языка является интересным и успешным для ребят, мы решили поинтересоваться у моих одноклассников о том, как они подходят к процессу изучения английского языка, и провели небольшое анкетирование.

Мы с руководителем составили анкету для учеников 6 «А» класса. В моем анкетировании приняли участие 28 учеников.

Проанализировав результаты проведенного анкетирования, мы пришли к выводу, что учащиеся имеют определенные затруднения при запоминании слов. Но многие учащиеся не используют возможности своего типа восприятия при запоминании английских слов.

Мы решили подобрать интересные и успешные способы запоминания английской лексики.

В связи с тем, что мои одноклассники не смогли назвать свой тип восприятия, мы провели тест на определение типа восприятия информации.

В результате проведенного тестирования, мы выяснили, что в 6 «А» классе среди 28 человек: 9 учеников – аудиалы; 16 учеников – визуалы; 3 ученика – кинестетики.

Выяснив тип восприятия одноклассников, мы разделились на три группы по типу восприятия для того, чтобы подобрать успешные способы изучения английской лексики.

Группа учеников - визуалов отработывала следующие способы:

Карточки - это один из самых простых способов запоминания слов. На небольшом листке бумаги запишите слово, которое нужно выучить, а на обратной стороне его перевод.

Чтение книг - при помощи чтения книг можно расширить свой словарный запас. Этот способ является самым подходящим для тех, у кого уровень знания иностранного языка довольно высок.

Группа учеников- аудиалов предложила следующие способы:

Песни – при прослушивании песни составить список новых слов, особенно тематической лексики, которая попала в текст. Использовать песни на английском в занятиях английским языком можно двумя способами. К тому же, услышав в песне какое-то интересное слово, выражение или оборот, всегда можно к нему вернуться и найти дополнительную информацию.

Мнемотехника - является одним из самых эффективных способов запоминания английских слов. Он способствует их усвоению при помощи создания ярких образов. Чем оригинальнее образ, тем успешнее процесс. Суть способа заключается в подборе созвучных слов к запоминаемому иностранному слову из слов родного языка. [6]

Представленные выше способы просты, доступны всем, проверены временем. Эти способы подходят для учеников с разным уровнем владения английским языком.

Сейчас невозможно представить нашу жизнь без Интернета. В зависимости от вида памяти можно подобрать соответствующую компьютерную программу, для изучения новой лексики. Процесс запоминания английских слов качественно улучшается, так как слово будет появляться на экране до тех пор, пока вы его не запомните. Кроме классических способов и приемов запоминания слов можно расширять словарный запас английского языка используя информацию с различных обучающих сайтов.

В ходе анкетирования выяснилось, что двое учеников используют приложение Duolingo.

Правильно выбранный сайт или приложение может ускорить и упростить процесс запоминания слов. Изучать лексику с помощью сайтов можно в удобное время. Использование компьютерных сайтов позволяет формировать графический образ слова одновременно с его звуковым и моторным образом.

С помощью Интернета мы узнали, что существует достаточно много сайтов, на которых можно изучать лексику, используя различные способы и приемы. Вот список только некоторых из них.

Duolingo- бесплатная платформа предлагает многочисленные письменные уроки, диктанты, аудио, уроки.

Lingualeo – содержит неограниченное количество слов.

British Council – изучение лексики по темам и уровням. Большое количество карточек и различного материала, песен, стихов, игр.

Vocabulary exercises – расширяет словарный запас в процессе увлекательных занятий.

Лексику можно изучать не только традиционными способами, но и использовать для этого сеть Интернет.

Но как разобраться в таком количестве информации, сайтов и выбрать для себя лучшие способы запоминания лексики?

Цель нашей работы была не только изучить, какие способы запоминания лексики существуют, но и создать классификацию изучения лексики по типам восприятия.

Познакомившись с самыми популярными способами запоминания слов а также с сайтами, с помощью которых можно изучать лексику, мы составили классификацию, в которой распределили вышеперечисленные способы запоминания по типам восприятия, чтобы учащимся было удобно подобрать для себя правильный способ запоминания лексики а также полезные сайты.

Изучив эту тему, мы еще раз доказали ее актуальность. Овладеть лексикой может каждый, и каждый может выбрать для себя наиболее подходящие способы запоминания слов, которые максимально задействуют типы восприятия.

Сравнив данные результаты, проведенного до начала ознакомления со способами запоминания английских слов, а также исследования, проведенного после их окончания, мы можем смело утверждать, что исследованные нами способы являются успешным средством улучшения запоминания английских слов у школьников.

Следует отметить, что способы запоминания ребята выбирали по типу своего восприятия.

Изучая литературу и работая над этой темой, я поняла, насколько актуальна и интересна данная тема. В наши дни значимость обучения английскому языку возрастает, и мы знаем, что многие из нас испытывают трудности при запоминании иноязычной лексики. В своей работе я изучила необычные способы более успешного запоминания иностранных слов и дала рекомендации по работе с новыми словами.

Завершая работу мы считаем, что нам удалось раскрыть поставленные задачи. Изучив теоретическую литературу по педагогике и психологии, мы старались представить необходимость изучения английской лексики по типу восприятия в процессе обучения.

На основе полученных результатов исследования мы пришли к следующим выводам:

– Кинестетику лучше запоминается, когда он в процессе запоминания ходит, пишет или печатает.

– Аудиалу желательно чаще прослушивать аудио и видео записи.

– Визуалу – изучать фото и картинные словари, использовать цветные фломастеры и рисовать наглядные схемы.

– Запоминание слов может стать увлекательным процессом, если использовать все возможности своего восприятия и подойти к вопросу творчески. Необходимо испытать все способы и выбрать для себя наиболее подходящий.

– Материал данного проекта можно использовать как на уроках английского языка, так и для проведения классного часа «Как запомнить английские слова». Также мы подготовили буклет, с помощью которого каждый ученик, зная свой тип восприятия, сможет выбрать способ для успешного запоминания английских слов.

Таким образом наша гипотеза подтвердилась, если при запоминании английских слов, школьники используют способы запоминания английской лексики по типу своего восприятия, то словарный запас обучающихся расширится, что способствует успешному овладению английского языка в целом.

ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Гутфраинт М. Ю. Учет индивидуальных особенностей восприятия на уроке английского языка // Иностр. языки в школе.- 2009. – № 6. – С. 35–37.
- 2 Белостоцкая О. А. Новая техника запоминания английских слов. – М., 2007.
- 3 Дубровина И. В. Об индивидуальных особенностях школьников. – М., 1975.
- 5 Житникова Л.М. Учите детей заниматься.- М., 1985.
- 6 Матюгин И.Ю. Как запоминать английские слова.- М., 2001
- 7 Матюгин И.Ю., Жемаева Е.Л., Чекаберия Е.И., Рыбникова И.К. Как развивать хорошую память. – М., 2000.
- 8 Мухина В.С. Детская психология. – М., 1976.
- 9 Никитина Т.Б. Самоучитель по развитию памяти.-Луганск, 2000.

COMPUTER GAMES AS HELPFUL TOOLS IN LEARNING ENGLISH

BEK Z. N.

English teacher, Master of Psychology

Secondary school-gymnasium named after Sh. Shokin, Pavlodar

AIDOSBEKULY KH.

11 grade students, Secondary school-gymnasium named after Sh. Shokin, Pavlodar

In recent years, the demand for foreign language proficiency has significantly increased. Many modern professions require a strong command of a second language, with English being the most commonly sought-after skill.

Computers and smartphones have become essential tools for learning, offering a wide range of features that combine elements of television, video recording, literature, and calculation. These devices serve as multifunctional entertainment platforms, capable of simulating various scenarios, both gaming and real-life. The younger generation is introduced to digital devices at an early age, and by adolescence, a significant number of children dedicate much of their leisure time to playing video games.[1,6 p.]

The gaming industry has rapidly expanded into one of the leading entertainment sectors. Computer and mobile games have established a firm presence in the amusement market of Kazakhstan. Given that most students, including my peers, spend substantial time engaged in gaming,

and considering that a majority of modern applications are developed by international companies in English, this research is highly relevant. [2,5 p.]

Learning English as a second language can be challenging, especially for students who lack motivation or access to native speakers. Traditional teaching methods, such as textbooks and classroom exercises, may not always engage students effectively. However, with the rise of digital technology, computer games have emerged as an innovative way to enhance language learning. Many games require players to interact in English, exposing them to new words, phrases, and cultural contexts in an engaging manner. This study examines how computer games improve language skills through interactive learning, motivation, and engagement.

Computer games provide a rich environment for learning English in multiple ways:

Vocabulary development: Many games, particularly role-playing games (RPGs) and adventure games, introduce players to a vast array of vocabulary. Players encounter new words and phrases in context, making it easier to remember them.

Listening and pronunciation improvement: Games with voice acting, such as story-driven or multiplayer online games, help players develop their listening skills. Exposure to native speakers improves pronunciation and comprehension.

Reading skills enhancement: Many games include written dialogue, quests, and instructions that players must read and understand to progress. This reinforces reading comprehension and improves overall literacy in English.

Speaking and writing practice: Online multiplayer games encourage communication between players, requiring them to write messages or speak using voice chat. This interaction helps learners practice real-life conversational skills.

Cultural understanding: Games often reflect cultural elements, idioms, and expressions used in everyday English. This exposure helps learners understand English in a broader context.

Recent studies have shown that video games can significantly contribute to language acquisition. A study conducted by Reinders & Wattana found that students who played digital games in English demonstrated a higher willingness to communicate compared to those using traditional learning methods. [3,3 p.] Similarly, Peterson highlights that Massively Multiplayer Online Role-Playing Games (MMORPGs)

create an immersive language environment that fosters real-time communication and collaboration among learners. [4,2 p.]

In a case study conducted in a high school setting, students who played simulation games such as «The Sims» for six weeks improved their vocabulary retention by 30 % compared to a control group. Additionally, multiplayer games like «Minecraft» have been observed to enhance problem-solving skills and encourage collaborative discussions in English, further reinforcing language acquisition.

Computer and smartphone games can be categorized into three main types: entertainment, educational, and developmental. Since educational and developmental games are primarily designed for teaching and are not widely favored by teenagers, they do not hold practical significance for this study, which focuses on entertainment games. The following genres of entertainment games are particularly useful for language learning:

Action games: These games require fast reflexes, precise movements, and quick decision-making. They typically involve combat, exploration, and high-intensity gameplay that keeps players engaged. While action games may not have as much text-based content as other genres, players often pick up important English terms related to navigation, commands, and objectives. Popular examples include «Grand Theft Auto,» «Assassin's Creed,» and «Tomb Raider.»

First-person shooters (FPS): FPS games place players in the perspective of their character, requiring them to engage in fast-paced combat scenarios using firearms and other weapons. Many FPS games feature online multiplayer modes, where players communicate through voice chat and text, encouraging real-time English communication. They also include mission briefings, tutorials, and dialogues that expose players to specialized vocabulary. Examples: «Call of Duty,» «Half-Life,» «Halo,» «CS:GO,» «Overwatch.»

Role-playing games (RPGs): These games focus on storytelling, character development, and exploration. They often include extensive dialogues, quests, and in-game texts that players must read and understand. RPGs are excellent tools for expanding vocabulary, learning contextual language use, and practicing decision-making through conversation choices. Examples: «The Witcher 3,» «Final Fantasy,» «Elder Scrolls V: Skyrim,» and «Mass Effect.»

Simulation games: Simulation games mimic real-life experiences and often require players to interact with characters and environments in English. These games typically involve managing resources, making decisions, and problem-solving, all of which require reading

comprehension. Games like «The Sims» encourage players to follow instructions, communicate with virtual characters, and read notifications, improving their reading and language comprehension skills.

Strategy games: Strategy games require critical thinking, planning, and resource management. Many of these games include detailed in-game instructions, mission briefings, and historical or technical terminology. This exposure helps players expand their vocabulary and improve reading comprehension. Examples: «Civilization,» «Age of Empires,» «StarCraft,» and «Total War.»

Multiplayer online games (MMORPGs, FPS, etc.): These games involve real-time interaction with other players worldwide, often requiring players to collaborate, strategize, and communicate in English. Games like «World of Warcraft» and «League of Legends» offer complex in-game texts, player dialogues, and teamwork coordination, making them effective tools for language practice.

To explore the impact of video games on English learning, a study was conducted among students in grades 7-11 at KGU «Secondary school-gymnasium named after Sh. Shokin, Pavlodar.» The research included a survey, a language assessment.

A questionnaire was designed to assess students' gaming habits and English exposure. The survey included questions about device ownership, internet access, preferred games, and the use of localization (translation settings) while gaming.

62 % owned both a computer and a smartphone.

96 % had internet access.

87 % played computer or mobile games.

popular games included World of Tanks, Call of Duty, Among Us, Stand Off 2.

22 % of students played without translation settings.

83 % communicated in English with other players online.

81 % correctly spelled game titles.

57 % believed gaming improved their English proficiency.

The study confirms that video games can facilitate English language acquisition. While they do not significantly enhance grammar skills, they contribute to vocabulary expansion, listening comprehension, and practical communication. Therefore, the notion that video games assist in learning English is not a myth but a reality.

We are going to propose own product in the form of an interactive educational game, specifically designed to enhance language skills. Such a product could be interesting, innovative, and practical, as it combines

gaming elements with educational methodologies. An example of this product could be a mobile app or game that helps users learn English through gameplay.

Here are a few ideas for a product that the student could propose:

1. English Learning App Through Adventure Games (“Quest for English”)

This is a mobile app or computer game where users complete missions and quests using the English language to perform tasks. The game can include various genres (adventure, puzzles, role-playing), where the correct use of language is the key element for progression.

Product Features:

- AI Dialogues: In-game characters can engage in conversations with the user, offering hints for correct phrases or providing options for answers.

- Grammar and Vocabulary Tasks: To advance the storyline, players must solve grammar problems and puzzles related to English phrases and expressions.

- Gamification: Incorporation of achievement levels, points, and rewards for success in learning. Successfully completing tasks grants bonuses that can be used to upgrade the character or pass difficult levels.

2 Gaming Platform for Improving Speaking Skills («Speak and Win»)

An app or online platform that allows users to participate in virtual debates and dialogues with other players in English. The app can create themed rooms for communication where users discuss various topics related to culture, science, technology, or everyday life.

Product Features:

- Interactive Sessions: Players choose discussion topics and participate in live debates, where it is important to construct their sentences correctly and grammatically.

- AI Moderation: Artificial intelligence monitors the correct use of language, corrects errors, and helps users improve pronunciation.

- Rating System: Users can earn points for participating in conversations and for the quality of their speeches (grammar, pronunciation, creativity).

3 Hybrid Game with Virtual Reality Elements for Practicing English («VR English Adventure»)

A gaming platform using virtual reality (VR) where players can «immerse» themselves in English-speaking worlds, completing tasks and interacting with virtual characters. In this game, players must complete

missions where interactions with the environment occur exclusively in English.

Product Features:

- Immersion in English-Speaking Environments: The game can transport players to various English-speaking countries, such as London or New York, where they must interact with local residents (in-game characters) in English.

- English Tasks: To complete various quests, players must solve tasks, communicate with virtual characters, and choose the correct phrases or translations.

- Use of VR: Full immersion in the game helps improve not only grammar but also speaking skills and listening comprehension.

4 Educational Card Game to Improve Vocabulary («Word Battle»)

An app or board game in which players collect cards with English words and phrases, forming sentences, building phrases, and solving tasks. Players compete to see who can form the correct sentence or find the right phrase faster, enhancing their vocabulary and grammar.

Product Features:

- Phrase Cards: Each card contains a word or expression, and the player must use it in context to create sentences.

- Game Levels: Difficulty increases with each level, adding more complex words, idioms, or grammatical structures.

- Group Play: Multiple players can compete in real-time, completing tasks and learning new language material.

5 Interactive Language Practice Assistant with AI («English Buddy»)

A mobile app that functions as a language coach. It is a personalized app that analyzes the user’s level and provides individual tasks, including tests, audio and video materials, and dialogues with artificial intelligence.

Product Features:

- AI Dialogues: The user can have conversations with AI, receiving feedback on pronunciation and grammar.

- Personalized Lessons: The app adapts to the user’s knowledge level, creating tasks based on their weaknesses.

- Progress Reports: The app tracks progress and regularly provides feedback on results, offering adjustments to the learning process.

All of these products can not only complement traditional learning methods but also become key tools for active and engaging language acquisition. They offer hybrid approaches, combining gaming elements with an educational context, making the process of learning a language

more effective and attractive for students. A student proposing such a product could emphasize how gaming technologies, especially those with elements of personalized learning and artificial intelligence, could revolutionize traditional teaching methods.

REFERENCES

- 1 Vikentieva A.B. «Computer as a Diagnosis» // Culture, 2000, # 13
- 2 <https://dtf.ru/gameindustry/247402-analiz-rynka-igr-v-rossii-krisisnye-polgoda-2020-vs-stabilnye-polgoda-2019>
- 3 Reinders, H., & Wattana, S. *Can I Say Something? The Effects of Digital Games on Willingness to Communicate in a Foreign Language*. Language Learning & Technology, 2014
- 4 Peterson, M. *Massively Multiplayer Online Role-Playing Games as Arenas for Second Language Learning*. Computer Assisted Language Learning, 2010.

KEY CHALLENGES IN FOREIGN PHILOLOGY AND LANGUAGE TEACHING

YESSEL'BAEV A., ZHALEL U.

students of 9th and 11th grade of specialized gymnasium for gifted children named after Qanysh Satpaev

AI has the potential to create a highly personalized learning environment based on a student's English proficiency, career goals, or personal interests. By engaging multiple senses, it enhances the learning process, making English acquisition more immersive and effective. AI-powered tools not only improve practical skills like writing but also provide realistic spoken English simulations, helping learners build confidence in communication.

With the rapid advancement of technology, learning English has become more accessible than ever. AI-driven platforms enhance English language teaching by increasing students' practice opportunities and refining their linguistic skills. A wide range of AI-based ELT applications, such as Google Translate, Text-to-Speech, EnglishAble, Orai, Elsa, Chatbot, Duolingo, and Neo, offer innovative ways to improve English proficiency. These intelligent systems use advanced algorithms to mimic human-like decision-making, making language learning more interactive, efficient, and engaging.

Artificial intelligence and foreign Philology

Foreign philology traditionally deals with text analysis, comparative linguistics and cultural studies for the study of languages. Artificial intelligence expands the capabilities of these areas by providing advanced methods for linguistic modeling, automated text analysis, and Corpus Linguistics. Natural Language Processing tools help philologists identify language patterns, track language evolution, and study semantic changes.

Artificial intelligence also plays an important role in documenting and preserving languages. Many endangered languages are recorded using artificial intelligence-based transcription tools that recognize language patterns and structures that help maintain language diversity.

Artificial intelligence in linguodidactics: a new approach to language learning

Artificial intelligence technologies have revolutionized linguodidactics, the study of language teaching methods. AI-based platforms offer a personalized learning experience by evaluating students' strengths and weaknesses to adapt lessons accordingly. Real-time feedback, interactive dialogues, and grammatical comments make the learning process more fun and effective.

Artificial intelligence chatbots and virtual teachers simulate real conversations, allowing students to speak verbally and in writing in real-world environments. Adaptive learning systems change content based on personal progress, while providing an individual approach to learning. Teachers benefit from analytics based on artificial intelligence, which helps track student performance dynamics, identify common mistakes, and improve learning strategies.

Artificial intelligence in translational research: improving efficiency and accuracy

Translation research has undergone significant changes thanks to innovations based on artificial intelligence. Neural machine translation (NMT) systems such as Google Translate and DeepL have improved translation accuracy with deep learning algorithms that process language nuances and contextual meanings.

AI-based tools help translators throughout the entire translation process, from preparation to final editing. Applications such as Trados and memoQ integrate AI with terminology management and compatibility features to improve efficiency. While this improves productivity, it still faces challenges related to cultural nuances, humor, and idiomatic expressions. Human translators still play an important role in improving translations created using artificial intelligence, ensuring accuracy and maintaining cultural authenticity.

Evaluating AI-based language learning platforms

With so many AI-based language learning platforms, it can be difficult to choose the best one. To determine the most effective solutions, we conducted a survey to gather information about various tools based on artificial intelligence. We compared their capabilities, user interfaces, pricing models, and performance in improving language proficiency.

Key Findings:

- Duolingo: offers game exercises with adaptive AI-controlled exercises, but without advanced conversational AI.
- Babbel: offers structured courses with real-life dialogues, making it suitable for students who want to master practical language skills.
- Rosetta Stone: takes an exciting approach using artificial intelligence and voice recognition technologies, but may not be suitable for beginners who need a grammatical explanation.
- ChatGPT and Grammarly: artificial intelligence-based tools that support real-time conversation and grammar correction are useful for students looking to develop writing and communication skills.

Based on our research, choosing the best platform based on artificial intelligence depends on individual learning goals. Beginners can benefit from structured learning at Duolingo and Babbel, while advanced students can improve their skills with ChatGPT and Grammarly to get interactive communication and writing assistance.

The future of artificial intelligence in linguistics

Our results show that AI-based approaches continue to revolutionize language education by offering a personalized approach to on-demand learning. Integration of artificial intelligence can contribute to foreign philology, linguistics and translation:

- Improve your language skills with adaptive learning models.
- Provide teachers with data-driven information to improve teaching methods.
- Improve translation accuracy and simplify cross-cultural communication.
- Make language education accessible and inclusive.

As artificial intelligence technologies evolve, their impact on language education continues to grow. In the future, we may see highly personalized learning environments where teachers will use artificial intelligence to track each student's progress in real time and adjust lessons to suit their needs. Combining artificial intelligence with virtual reality and augmented reality can make language learning even more

fun, helping students practice in real-world situations and gain a deeper understanding of different cultures.

Conclusion

Our research highlights the benefits of artificial intelligence-based platforms that offer a personalized, interactive, and effective language learning experience. Using artificial intelligence technologies, both teachers and students can achieve better learning outcomes, contributing to continuous progress in linguistic knowledge and communication in the digital world.

As AI continues to evolve, it is important to balance technological advances with human-centered language learning. Artificial intelligence should enhance, not replace, traditional teaching methods, ensuring that language learning remains effective and culturally enriching. With these advancements, the future of language education will be more dynamic, personalized, and accessible to people around the world.

REFERENCES

- 1 Aitbayev, A. (2021). "Integrating Artificial Intelligence in English Language Teaching: Challenges and Opportunities in Kazakhstan." *Kazakh Journal of Language and Literature*
- 2 Kenzhebekova, S., & Mukhametova, A. (2020). "The Impact of AI Technologies on Language Learning: A Case Study in Kazakhstani Schools." *Journal of Educational Innovation* 3.
- 3 Tulegenova, A. (2022). "Using Chatbots for English Language Learning"
- 4 Sarsenbayeva, G. (2023). "Enhancing English Learning through AI-Powered Platforms in Kazakhstan." *International Journal of Language Education and Applied Linguistics*
- 5 [berlitz.com:How artificial intelligence is revolutionizing language learning](https://berlitz.com/how-artificial-intelligence-is-revolutionizing-language-learning)
- 6 <https://www.learnenglishteam.com/how-artificial-intelligence-is-helpful-in-english-language-learning/>

THE IMPACT OF SOCIAL MEDIA ON LEARNING ENGLISH AMONG TEENAGERS

BELGIBAYEVA A.

Student of the 9th grade, School-gymnasium № 7, Ekibastuz

ZHAULYBAYEVA A. B.

Master of philological sciences, English teacher of School-gymnasium № 7, Ekibastuz

Social media has become an essential part of modern teenagers' lives, influencing various aspects, including education and language learning. Platforms such as YouTube, TikTok, Instagram and Telegram provide accessible and engaging opportunities for improving English proficiency. This study explores the impact of social media on learning English among teenagers in Kazakhstan, highlighting its advantages, challenges and effectiveness. A survey conducted among 9th grade students shows that while social media increases motivation and exposure to authentic language, it lacks structure and systematic learning. The findings suggest that a balanced approach, combining social media with traditional educational methods, can maximize learning outcomes.

In today's digital world, social media plays a significant role in communication, entertainment and education. Kazakhstan, as part of its multilingual education policy, promotes English learning among students. With the increasing availability of smartphones and internet access, many teenagers use social media platforms to enhance their language skills [1]. However, the effectiveness of such learning methods remains a topic of debate.

This research aims to examine the influence of social media on learning English among teenagers, focusing on the most commonly used platforms, their benefits and potential drawbacks. The study also analyzes the extent to which students rely on social media compared to traditional learning approaches.

Methods of learning English through social media

1. Video-based learning (YouTube, TikTok, Instagram reels)

YouTube is widely used for educational purposes, offering structured lessons, tutorials and interviews with native speakers. TikTok and Instagram reels provide short videos covering vocabulary, pronunciation and grammar tips [2].

Advantages:

- improves listening and pronunciation skills
- provides exposure to native speakers

– makes learning engaging and accessible

Disadvantages:

- content may lack depth and structure
- not all videos provide accurate language usage

2. Reading and writing practice (Instagram, Twitter, Telegram)

Instagram accounts dedicated to English learning share grammar tips and vocabulary lists. Twitter allows students to engage in short-form writing, while Telegram channels provide reading materials and discussion forums [3].

Advantages:

- expands vocabulary and reading comprehension
- provides real-world English usage examples

Disadvantages:

- overuse of informal and slang language
- lack of structured grammar explanations

3 Speaking and interaction (Telegram groups, Discord, Chatbots)

Social media platforms offer opportunities for real-time communication with native speakers and AI chatbots. Telegram groups and Discord communities allow learners to practice English in a conversational setting [4].

Advantages:

- encourages practical language use
- provides an interactive learning environment

Disadvantages:

- fear of making mistakes may discourage participation
- some online interactions lack moderation and accuracy

Survey results and analysis

A survey conducted among 50 ninth-grade students in School-gymnasium № 7 revealed the following:

40 % prefer YouTube videos for learning English

30 % use TikTok and Instagram for short lessons

20 % participate in Telegram and Discord discussions

10 % rely on Telegram channels and chatbots

The survey confirms that teenagers actively use social media to study English outside the classroom. This informal learning complements formal education by providing additional exposure to the language. However, the success of this model depends on the learner's awareness, ability to select appropriate content and balance between entertainment and education [5].

Recommendations:

1 Use verified educational sources-follow expert-led channels and accounts

2 Combine different learning methods-balance video lessons, reading and speaking practice

3 Engage in interactive communication-participate in discussions and language exchange groups

4 Be mindfull of language accuracy-distinguish between informal and formal language

Social media has become an inseparable part of teenagers' educational environment. Its integration into English learning offers promising results, especially in enhancing listening comprehension, vocabulary expansion and communicative fluency. Nonetheless, it should be used strategically and consciously, alongside formal learning systems.

REFERENCES

1 Ministry of Education and Science of Kazakhstan. State Program for Education Development 2020-2025. Astana, 2020

2 Crystal, D. English as a Global language. Cambridge University Press, 2012

3 Warschauer, M. Technological change and language learning. Language learning and Technology, 2024

4 Thorne, S. Social Media in second language Acquisition. Journal of Applied linguistics, 2016

5 Godwin-Jones, R. Mobile Apps for language learning. Language learning and technology, 2011

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ АРҚЫЛЫ АҒЫЛШЫН ТІЛІНДЕ СӨЙЛЕУ ДАҒДЫЛАРЫН ДАМУ

ЖЕКСЕНБАЕВА Ж. А.

9-сынып оқушысы М. Қабылбеков атындағы орта мектебі

УТЕТЛЕУОВА А. С.

Жетекшісі, ағылшын тілі пәні мұғалімі, М. Қабылбеков атындағы
орта мектебі

Білімді болу деген сөздің мағынасы белгісіз нәрсені ашуға қабілетті болу деген ұғым

Әбу Насыр Әл-Фараби

Адамзат тарихында білім мен ғылым өркениеттің алға жылжуына себепші болған басты күштердің бірі. Білім – адам

санасын кемелдендіріп, жаңа көзқарастарға жетелейтін құдіретті құрал, ал ғылым – сол білімнің негізінде жасалатын жаңалықтар мен жаңашылдықтардың бастауы.

Қазіргі заманда ағылшын тілін үйрену – жаһандану дәуіріндегі маңызды дағдылардың бірі. Тіл үйрену процесін жеңілдету үшін түрлі әдістер мен технологиялар қолданылады, ал соңғы жылдары жасанды интеллект бұл салада үлкен рөл атқара бастады. Жасанды интеллект арқылы оқыту әдістері оқушыларға тиімді, қызықты және жекелендірілген білім алуға мүмкіндік береді. Сондықтан да жасанды интеллекттің ағылшын тілі сабағында қолдану мәселесін қарастырамыз.

Жасанды интеллекттің ең танымал қосымшаларының кейбірі кеңейтілген іздеу жүйелерін қамтиды (мысалы, Google Search); ұсыныс жүйелері (YouTube, Amazon және Netflix пайдаланады); адамның сөйлеуі арқылы өзара әрекеттесу (мысалы, Google Assistant, Siri және Alexa); автономды көліктер (мысалы, Waymo); генеративті және шығармашылық құралдар (мысалы, ChatGPT, Apple Intelligence және жасанды интеллект өнері); және стратегиялық ойындарда (мысалы, шахмат және Go) адамнан тыс ойын және талдау. Алан Тюринг машиналық интеллект деп атаған салада ауқымды зерттеулер жүргізген алғашқы адам болды.

Жасанды интеллект біздің өміріміздің барлық салаларына, соның ішінде білім беру саласына еніп, ағылшын тілін оқыту үдерісін жақсартуға бірегей мүмкіндіктер береді. Осы жасанды интеллект арқылы балалар өздеріне керек ақпаратты тез тауып, игере алады. Мақаланың өзектілігі қазіргі уақытта білім беру саласында жасанды интеллектті енгізу қазіргі әлемде сұранысқа ие екендігімен анықталады. Өйткені ол оқу процесіне байланысты көптеген әдіс-тәсілдер арқылы оқушылардың ағылшын тілі сабағында сөйлеу дағдыларын дамытады. Ағылшын тілін оқытуда жасанды интеллект технологияларын қолдану тақырыбы бүгінгі күні жеткілікті зерттелгенімен, тиімдісі анықталмаған. Осыған байланысты өз мектебіміздің мысалында осы тақырыпта зерттеулер жүргізіліп және сабақтарда қолданылды. Жасанды интеллектті қолданып, сабаққа әр түрлі тәсілмен енгізілетін болса ақылды, санасы жоғары тұлға қалыптасатыны хақ. Жасанды интеллект көмегімен әзірленген жекелендірілген курстар мен сабақтар ағылшын тілін тиімді және тартымды оқудың жаңа перспективаларын ашады. Бұл әдіс бізге өзінің әлеуетін барынша арттыруға және қалаған нәтижеге жетуге

мүмкіндік береді. Мселен мына платформалар мен цифрлық ресурстар арқылы:

Duolingo: Бұл ағылшын тілінде көптеген интерактивті сабақтарды ұсынатын танымал қолданба. Жасанды интеллект сабақтарды жекелендіреді және жылдам кері байланыс береді.

Babbel: Сөйлеуді тану арқылы сабақ беретін ағылшын тіліне бағытталған сұхбат алаңы. Жасанды интеллект материалдардың қиындық деңгейін бейімдейді.

Rosetta Stone: Бұл платформа оқушы деңгейіне бейімделген ағылшын тілі курстарын ұсынады. Жаттығулар мен тесттер грамматика мен сөйлеу дағдыларын жақсартуға көмектеседі.

Жасанды интеллект арқылы автоматтандырылған грамматика және емлені тексеру және түзету жүйелері ағылшын тілінде жазу және сөйлеу дағдыларын жетілдіруде маңызды рөл атқарады. Жасанды интеллект жүйелері мәтінді грамматикалық және емле қателеріне талдау үшін күрделі алгоритмдерді пайдаланады. Олар мәтінді грамматикалық ережелермен және сөздік базасымен салыстырады. Жасанды интеллект адам жіберіп алмайтын қателерді анықтауға қабілетті. Қателерді анықтағаннан кейін жасанды интеллект мәтінді жақсарту үшін түзетулер мен ұсыныстарды ұсынады. Ол сондай-ақ кері байланыс бере алады, қатенің не болғанын түсіндіреді және оны қайталамауды ескертеді. Студенттер қателіктерін бірден көріп, түсінеді және олардан сабақ алады.

Жасанды интеллект қолдау көрсететін сөйлеуді тану технологиялары ағылшын тілін айту мен сөйлеуге үйретуде маңызды рөл атқарады. Жасанды интеллект ауызша сөз тіркестерін талдайды және дұрыс емес екпін немесе интонация сияқты айтылудағы қателерді анықтайды. Әртүрлі қолданбалар мен платформалар біздерге виртуалды әңгімелесушілермен өзара әрекеттесу арқылы сөйлесуді жаттықтыруға мүмкіндік береді. Бұл қолданбалар мен платформалар біздерге ыңғайлы ортада ағылшын тілін үйренуге мүмкіндік беру арқылы ағылшын тілін үйренуді қолжетімді әрі қызықты етеді.

Жасанды интеллект негізіндегі виртуалды көмекшілер мен чат-боттар ағылшын тілін ауызекі сөйлеу тәжірибесінде маңызды рөл атқарады. Олар біздерге ағылшын тілінде сөйлесуге машықтандыру мүмкіндігін бере отырып, шынайы әңгімелерді имитациялай алады. Жылдам кері байланыс студенттерге айтылу, грамматика және сөз таңдау қателерін түзетуге және дағдыларын жетілдіруге көмектеседі. Сонымен қатар, виртуалды көмекшілер мен чат-боттар

тілдік кедергілерді жеңуге және ағылшын тілінде сөйлесуге деген сенімділікті дамытуға көмектеседі.

Жасанды интеллектті қолдану аясы кең болғанымен, бәрі де қол жетімді емес. Мектепте мұғалімнің көмегімен оқушыларға текше жасадық. Текше арқылы оқушылар сұрақтарға ауызша жауап беру арқылы сөйлеу дағдыларын дамытады. Атақты адамдардың суреттерін қойып, өзіне қажетті тақырыпта сөйлетуге болады.

Текше жасау үшін Elevenlabs.io – жасанды интеллектімен мәтінді дыбыстауға болады.

Luna.ai.video-арқылы видеоны жандандырады.

AR studio – QR кодпен фотоны жандандырырып текше схемасына салып, қиып текше жасалынады..

«Suno Ai - ән құрап, айту» - үйде белгілі бір тақырыпта, ән құрап келіп, сыныпта айту. Әр түрлі салаларда қолдануға болады.

Қорытындылай келе жасанды интеллект ағылшын тілінде сөйлеу дағдыларын дамытуда маңызды рөл атқаратынына көз жеткіздік. Ол оқу сапасын арттырып, мұғалімдер мен оқушылардың жұмысын жеңілдетуге көмектеседі. Болашақта жасанды интеллекттің ықпалымен білім жүйесі одан әрі жетіліп, оқу процесінде барынша қолжетімді және қызығырақ болмақ. Бұл технологияның тағы бір артықшылығы – пайдаланушының жеке қажеттіліктеріне бейімделіп, оқу жоспары мен материалдарды жеке түрде ұсынуы, бұл тіл үйренудің жылдамдығы мен сапасын арттырады. Осылайша, жасанды интеллект ағылшын тілінде сөйлеу дағдыларын жетілдіруде маңызды құралға айналады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Әл-Фараби, Әбу Насыр. Философиялық трактаттар. – Алматы: Ғылым, 1975.

2 Тюринг, А. (1950). Computing Machinery and Intelligence. Mind, 59(236), 433-460.

3 Russell, S., & Norvig, P. (2020). Artificial Intelligence: A Modern Approach (4th ed.). Pearson.

4 Chomsky, N. (2006). Language and Mind. Cambridge University Press. Erik Brynjolfsson, Tom Mitchell. What can machine learning do? Workforce implications. Science. 358 (6370): 1530–1534 (22 декабрь 2017).

- 5 Алексей Семёнов. Как искусственный интеллект повлиял на поисковые системы. Uplab.ru (25 июля 2018).
- 6 Duolingo. (n.d.). Language Learning with AI. Retrieved from <https://www.duolingo.com>
- 7 Babbel. (n.d.). How AI Helps in Language Learning. Retrieved from <https://www.babbel.com>
- 8 Rosetta Stone. (n.d.). Adaptive Learning and AI Integration. Retrieved from <https://www.rosettastone.com>
- 9 Goodfellow, I., Bengio, Y., & Courville, A. (2016). Deep Learning. MIT Press.
- 10 Suno AI. (n.d.). AI-Powered Music Creation for Language Learning. Retrieved from <https://suno.ai>

КОММУНИКАТИВНЫЕ СТРАТЕГИИ УБЕЖДЕНИЯ В АНГЛОЯЗЫЧНОМ ПОЛИТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ

ИЛЬИНА А. Е.

учитель английского языка, Школа-лицей №8 для одарённых детей,
г. Павлодар

МОРОЗОВА А. А.

ученица 11 «А» класса, Школа-лицей №8 для одарённых детей, г. Павлодар

В древние времена, как только люди научились выражать свои мысли, появилась необходимость донести их до окружающих, чтобы привлечь на свою сторону как можно больше союзников, поэтому возникла необходимость в особых способах, целью которых было быстрое и эффективное налаживание общения. С развитием общества и технологий информационный обмен перестал происходить только «вживую», то есть непосредственно между гражданами, а вышел на новый уровень: появились средства массовой информации, с помощью которых стало возможным формировать общественное мнение и влиять на судьбы государств.

Мы выбрали данную тему из-за того, что нам показалось интересным изучить, насколько эффективны современные возможности этих стратегий в английском языке и как умело ими можно воспользоваться. Исследованием коммуникативных стратегий убеждения занимались такие казахстанские учёные как Ж. Оспанова (г. Астана), К. Исакова (г. Актобе), Б. Ныгметова (г. Павлодар), но в англоязычном политическом дискурсе эта тема рассмотрена не была.

Цель – выявить, исследовать и проанализировать основные коммуникативные стратегии убеждения, используемые в англоязычном политическом дискурсе и на их основе создать методические рекомендации по обучению английскому языку.

Сегодня эта тема очень актуальна, так как политический контекст является самым сложным и наиболее влияющим на современное состояние общества. Важно понимать, как коммуникативные стратегии убеждения используются в современном политическом английском языке и как это может быть применено в образовательных целях.

Новизна исследования в том, что коммуникативные стратегии убеждения в англоязычном политическом дискурсе недостаточно изучены, поэтому мы решили изучить их и проанализировать, а также сделать выводы, которые могут применяться на уроках английского языка и помогли бы учащимся повысить мотивацию к изучению английского языка.

Предполагается, что современные политические лидеры умело используют эффективные коммуникативные стратегии убеждения в англоязычном политическом дискурсе для влияния на аудиторию, которые тождественны стратегиям убеждения в русскоязычном политическом дискурсе, выражая отношение или чувства говорящего к суждению.

Предметом статьи является: англоязычный политический дискурс – совокупность известных публичных выступлений политиков, которые использовались для влияния на общественное мнение.

Классификация общих коммуникативных стратегий зависит от основания, по которому она была произведена. С функциональной точки зрения можно выделить основные (семантические, когнитивные) и вспомогательные стратегии. Основной называется стратегия, являющаяся более значимой по своим мотивам и целям. В большинстве случаев такие стратегии непосредственно связаны с воздействием на адресата, его систему ценностей, установок, его поведение. К числу воздействующих на поведение можно отнести речевые тактики подчинения (просьба, приказ, уговоры), тактики совета, предостережения, угрозы и др. Воздействие на шкалу ценностей осуществляется посредством речевых тактик обвинения и оправдания, упрёка, издёвки, дискредитации и т.д.

Так, Б. ван Рулер предлагает «модель четырёх базовых коммуникативных стратегий» [1], различающиеся по направлению

информационного потока и цели воздействия: Информирование – применяется в пресс-релизах, Согласие – помогает разрешать конфликты интересов в организации, Диалог – нацелен на взаимодействие с ключевыми заинтересованными сторонами и Убеждение – основа рекламы и пропаганды.

Схожий подход предлагает О. С. Иссерс (2006) [2], разделяя стратегии на основные (воздействующие на модель мира, ценности и поведение адресата) и вспомогательные (обеспечивающие эффективность диалога). Вспомогательные, в свою очередь, включают прагматические (имидж, эмоциональный настрой), диалоговые (контроль темы, инициативы) и риторические (привлечение внимания, драматизация).

Наиболее удобной классификацией для создания нашей методики стала модель К. Е. Калинина [3], выделяющая следующие стратегии и тактики их реализации: Презентация – обещания, личный опыт, позитивный эмоциональный фон, Призыв – ссылки, аллюзии, реитерации, уверенная подача, искренность, Самопрезентация – критика, дискредитация оппонентов, ключевые фразы, параллелизм, эмоциональные призывы и Дискредитация оппонента – логическая аргументация, интерпретация информации, создание негативного образа.

Коммуникативные стратегии реализуются с помощью различных тактик [4]. Тактика представляет собой конкретное средство достижения цели, тогда как стратегия – это общий план действий.

С. Г. Кара-Мурза [5] выделяет ключевые тактики, применяемые журналистами для манипуляции сознанием, изменения смыслов и конструирования информации. Например, для смягчения восприятия военных действий используются эвфемизмы: вместо слов «война», «наступление», «оружие» вводятся «конфликт», «операция», «устройство», что создаёт ложное представление о происходящем.

Одной из манипуляционных стратегий является убеждение, включающее тактики манипуляции статистикой и эмоционального воздействия. Например, заголовок британского издания *The Independent*: «Half of Britons say Truss should quit...» создаёт впечатление, что половина населения Великобритании требует отставки Лиз Трасс. Однако в тексте уточняется, что опрошено лишь 1000 человек, а реальная цифра – чуть более 500 респондентов, что не соответствует масштабу, подразумеваемому заголовком.

Эффект усиливается тем, что многие читатели не заглядывают дальше заголовка.

Другая манипуляционная стратегия – дискредитация, направленная на подрыв авторитета объекта. Среди её тактик – использование общественного мнения и противопоставления. В статье *NBC News* о возрасте президента США Джо Байдена приводятся мнения граждан: «Biden is too old...». Однако их имена и род занятий не указаны, что делает утверждение не конкретным, но создаёт иллюзию массовой неудовлетворённости.

Последняя стратегия – аргументационная, включающая тактики апелляции к общественному и авторитетному мнению. В *Associated Press* аргументация строится на словах экспертов, например, Кехинде Эндрюса, профессора из Бирмингемского университета, утверждающего: «Countries feel like they need to have this closeness to Britain...». Указание должности усиливает доверие к мнению, но выбор именно этого эксперта говорит о возможной предвзятости журналиста.

Современный политический дискурс представляет собой сложное явление, в котором особое место занимает процесс убеждения. Политики стремятся не только донести свою позицию до аудитории, но и воздействовать на её восприятие посредством продуманного использования приёмов и стратегий. Анализ речей ведущих мировых лидеров позволяет выделить ключевые механизмы, обеспечивающие эффективность их выступлений для дальнейшего применения в обучении английскому языку.

М.Л. Кинг в своём знаменитом выступлении «У меня есть мечта» строит речь на ярких образах и символах. Уже в начале он использует контраст между «долгой ночью плена» и «радостным рассветом свободы» («It came as a joyous daybreak to end the long night of their captivity»), подчёркивая важность борьбы за равноправие через метафоры. Анафора «негр по-прежнему» несколько раз акцентирует внимание на нерешённых проблемах темнокожего населения: «негр по-прежнему неволен», «негр по-прежнему томится на обочине американского общества». А образ «банка справедливости», который отказывает афроамериканцам в их законных правах, усиливает эмоциональность выступления: «We refuse to believe that the bank of justice is bankrupt». Кульминацией речи становится повтор знаменитой фразы «I have a dream», создающий крепкую эмоциональную связь выступающего с аудиторией. Он не использует научных слов, не понятных публике,

а применяет живые, земные образы, используя стратегию апелляции к эмоциям.

М. Тэтчер, выступая на конференции Консервативной партии в 1980 году, использует иной стиль. Её речь богата риторическими вопросами: «What then stands in our way?» и «The prospect of another Winter of Discontent?», как бы обращаясь к слушателям, она заводит с ними диалог. Главным символом её речи стала фраза «The lady's not for turning», которая выражает её решимость и нежелание менять курс под давлением общественного мнения. «Железная леди» чётко отстаивает свои идеалы, используя стратегии дискредитации оппонента и убеждения аудитории.

Франклин Рузвельт в речи «день позора», произнесённой после нападения на Перл-Харбор, создаёт атмосферу возмущения и патриотического единства. Он использует эмоционально насыщенную лексику: «день, навсегда отмеченный позором» и подчёркивает вероломство нападения: «The Japanese Government has deliberately sought to deceive the United States». Рузвельт, применяя аргументационную стратегию, намеренно усиливает драматизм происходящего, чтобы мобилизовать американское общество и оправдать ответные военные действия.

Несмотря на различия в темах и стилистике, анализ речей показывает, что англоязычные политики используют схожие стратегии:

Риторические вопросы создают эффект диалога с аудиторией.

Использование местоимения «мы» и обобщения говорящего с публикой укрепляет связь с публикой и формирует чувство единства.

Метафоры и эпитеты усиливают эмоциональное воздействие и делают речь более выразительной.

Аргументация и логическое обоснование (более характерное для русскоязычного дискурса) придают речи весомость и убеждают аудиторию.

Таким образом, успешные политические выступления опираются не только на содержание, но и на выразительные средства языка. Использование эмоциональных и логических приёмов позволяет политикам не просто доносить информацию, но и влиять на мнение общества, формируя его восприятие актуальных проблем.

Эффективное изучение языка требует не только освоения грамматики и лексики, но и понимания того, как язык используется в риторике, убеждении и публичных выступлениях. Анализ речей

англоязычных политиков показал, что они активно применяют эмоциональные образы, риторические вопросы, повторы, метафоры и аргументацию для воздействия на аудиторию. Эти техники могут быть полезны для изучающих английский язык, особенно если цель – достичь беглой, выразительной и убедительной речи.

Развитие навыков и непосредственное обучение свободному говорению на английском языке может быть достигнуто через создание практических занятий в виде воссоздания политических дискурсов или театральных выступлений, предоставление учащимся ролей для последующей их подготовки образа. Анализируя речи политиков на английском языке (в формах чтения и слушания), мы создали следующий перечень методических рекомендаций, который может быть использован при создании собственного выступления в рамках обучения английскому языку:

Применение риторических вопросов;

Использование литературных приёмов и образности в речи;

Создание контрастности и противопоставления образов в свою пользу;

Повторение фраз или использование анафоры, проведение параллелей для упрощенности понимания;

Обращение отдельного внимания на стратегии убеждения при составлении речи для достижения наилучшего результата выступление;

Акцент на эмоциональность и интонацию.

Предполагается, что данная методика поможет обучающимся звучать более убедительно на английском языке, облегчая работу и делая процесс занимательней, результативней. Подводя итоги, можно сказать, что мы расширили представление о коммуникативных стратегиях убеждения, собрали примеры использования коммуникативных стратегий убеждения в английском языке, проанализировали примеры употребления коммуникативных средств убеждения в англоязычном политическом дискурсе. Кроме того, результаты исследования послужат повышению общетеоретического уровня знаний учащихся в лингвистике, а методические рекомендации могут быть использованы учителями в преподавании английского языка.

ЛИТЕРАТУРА

Кравец М. А. Коммуникативная стратегия: систематизация определений, подходы к разработке // Вестник Воронежского

государственного университета. Серия: Экономика и управление. 2013. № 1. С. 149–153.

Иссерс, О. С. Этикет и антиэтикет как лингводидактическая проблема / О. С. Иссерс, Н. А. Кузьмина // *Rossica Ostraviensca-97: lingua rossica in sphaera mercaturae*. Ostrava, 1997. – С.109-113.

<https://www.disserscat.com/content/kommunikativnye-strategii-ubezhdeniya-v-angloyazychnom-politicheskom-diskurse>

Дубских А. И. Коммуникативные стратегии политического дискурса обращения Бориса Джонсона // *Вестник ПНИПУ. Проблемы языкознания и педагогики*. 2021. № 4. С. 15–26.

Кара-Мурза С. Г. Манипуляция сознанием. Москва: Эксмо, 2000. 864 с. 8.

ISSUES OF TRANSLATION OLZHAS SULEIMENOV'S WORKS FOR ENGLISH SPEAKERS

КАУКЕНОВА А. Д.

ученицы 11 «И» класса, гимназии №3 для одаренных детей, г. Павлодар

Once browsing through the international media in English to find information about the biggest libraries of the world, I came across an intriguing video on the official channel of the Library of the American Congress. The title caught my attention with a familiar surname: «Green Desert: Olzhas Suleimenov.» This immediately raised a question – could there be a connection between the renowned domestic writer and the United States? I asked my English teacher, Ekaterina Stepanovna Rahmanbergenova about this, and she confirmed that Suleimenov's name is known internationally and suggested reading his books in English. This sparked my interest in the work of this remarkable writer. Neither my classmates nor my friends had much familiarity with his works, which led to the idea of conducting further research on the subject.

Having studied the biography and work of the writer, we tried to determine his contribution to world literature. Olzhas Suleimenov is an outstanding representative of modern Kazakh literature. His works are admired by readers all over the world. His works have been translated into dozens of languages around the world. And the purpose of my research was to study whether the translators were able to convey the peculiarities of Olzhas Suleimenov's style, because his creative poetic and writer's manner is not like ordinary poetry. His works have a hidden meaning and are distinguished by the originality of the author's thinking. In addition

to writing, Olzhas Suleimenov made a great contribution to the political decision to close the nuclear test site in the city of Semipalatinsk, which was and is the cause of an environmental disaster and severe illnesses of the inhabitants of the region. We hope that the idea of the global importance of Russian writers and the peculiarities of translating his works into English will arouse interest among young people in reading his works, and in reading literature in general.

Translating the works of Olzhas Suleimenov presents a unique set of challenges due to the complexity of his language, the depth of his themes, and the cultural nuances embedded in his writing. Unlike straightforward prose, poetry demands a careful balance between fidelity to the original text and the creation of a work that resonates with the target audience. The intricate interplay of sound, rhythm, and meaning in Suleimenov's poetry often poses difficulties in preserving the emotional and aesthetic qualities that define his work.

Several aspects to exemplify:

Metaphors eloquently draw on Kazakh landscapes, culture, traditions. Yet, many of them were addressed to a local reader.

Idioms which may lose their meaning or become obscure when translated literally.

Symbolism uses the elements from Kazakh mythology and folklore which may not be familiar to readers from other cultural background. A translator must decide whether preserve the original context or adapt the meaning to something more universally recognizable.

Below is an overview of key translators who have contributed to making Suleymenov's works accessible to non-Kazakh and non-Russian speakers:

Name	Contribution and approaches
Nina Kuprianova	rendered blend of linguistic analysis, history, and poetry for English-speaking audiences. Her translation preserves the complexities of Suleymenov's arguments about Turkic influence on Russian culture and his criticism of Soviet historiography.

Sample of translated poem	Голос вечности. Древние голоса, шепчущие правду, Пересекли границы, языки, новые земли. От скифских равнин до горных вершин, Несомые, как пыль на краю обрыва. Я – слово, и громкое, и тихое, Песня охотника, воля поэта. Через войны и мир звучат мои эхо, В каждом языке – диком и чистом.	Voice of the Ages (Translated by Nina Kuprianova) Voices ancient, whispering true, Crossed borders, tongues, lands anew. From Scythian plains to high mountain's edge, Carried like dust on the edge of a ledge. I am the word, both loud and still, The song of the hunter, the poet's will. Through wars and peace, my echoes endure, In every language, wild and pure. In Voice of the Ages, Kuprianova's translation highlights Suleymenov's interest in language as a conduit of history and identity. This poem reflects his exploration of the shared linguistic heritage across cultures, echoing Suleymenov's themes in Az i Ya.
Aigerim Tazhi	preserved author's unique use of symbolism and Central Asian imagery. Her work captures the rhythm and mystique of his poetry, translating both language and cultural context. The approach is marked by a careful preservation of Suleymenov's symbolic language and mythological allusions, which are central to his exploration of Kazakh identity.	

Sample	Моя земля Земля моя, где трава разрослась Где стада гуляли, кони мчались вскачь. В складках твоих холмов – мой след, В излучинах рек – души моей плач. Пью из тех же ручьев, что и предки мои, Давно забытые голоса в тиши. Здесь – колыбель, здесь – конечный путь, Где с небом земля навсегда замкнуть.	Earth, My Earth (Translated by Aigerim Tazhi) Earth, my earth, where grass runs wild, The herds once roamed, horses ran free. In the folds of your hills, I find my past, In rivers' bends, my spirit's plea. I drink from the same streams as they did, The long-lost ancestors, voices low. Here is the cradle, here is the end, Where earth and sky forever flow. In his poem Suleymenov invokes the spirit of the Kazakh steppe, a motif central to his poetry. Tazhi's translation strives to maintain Suleymenov's reverence for the land, capturing both the personal and communal identity rooted in the natural landscape.
John Burnside	translated and interpreted Suleymenov's work into English through various literary journals. His translations often seek to maintain Suleymenov's philosophical depth and the influence of Kazakh oral traditions on his writing. Instead of direct translation, Burnside often translates Suleymenov's work as a kind of adaptation.	

Sample	Дыхание степи Степь дышит медленно, вздох из прошлого, Бескрайняя, безграничная, полная душ. В каждом стебле травы скрыта история, В каждом порыве ветра – крутится судьба. Кочевые песни звучат, как эхо вдали, Тени предков сквозь туман мчатся опять. Эта великая тишина – и дом, и покров, Где память лежит в солнечном взгляде.	The Steppe's Breath (Translated by John Burnside) The steppe breathes slow, a sigh from the past, Endless, boundless, yet full of souls. In each blade of grass, a story is held, In each gust of wind, history rolls. Nomad songs linger, echoing low, Shadows of ancestors ride through the haze. This vast silence, a home and a shroud, Where memory lies in sunlight's gaze. Burnside's translation of "The Steppe's Breath" emphasizes the philosophical tone and mystical connection Suleymenov has with his heritage. The vastness of the steppe is a recurring theme, symbolizing both freedom and a deep connection to history.
Anatoly Kim	translated with a sensitivity that captures the poet's use of Kazakh cultural motifs and Turkic expressions. Kim's approach allows English audiences to experience Suleymenov's lyrical style while maintaining its distinct ethnic Kazakh feel. The translator captured the depth of Suleymenov's symbolism and philosophy.	

Sample	Глиняная Книга На глиняных плитах древние писали, Символами, чертами мир описали. Каменные руки в землю вонзались, О следе людском в века вгрызались. Что же вырезали? О чем рассказ? Эпос народов, ветров парящий глас. История, рожденная в пыли веков, На глине оставили божий зов. Пустыня хранит имена без числа Время стирает и славу, и зла. Иссохнут реки, империи падут. Но глина останется, помня свой путь	The Book of Clay (Translated by Anatoly Kim) On clay tablets, the ancients wrote, In symbols, strokes, their world they spoke. Stone hands, with force, pressed into earth, Marking mankind's fleeting worth. What did they carve? What was their tale? The epic of nations, the winds that wail. A story born in dust and time, In clay, they etched their thoughts divine. The desert remembers every name, Though time erodes both fame and shame. The rivers dry, the empires fall, But clay endures, despite it all Clay Book is a reflection on the transmission of knowledge and culture, and Suleymenov often uses the metaphor of clay to signify how history is recorded, fragile yet enduring. The work engages with the historical roots of Kazakhstan and the broader human experience.
--------	---	--

To the conclusion, the translation of Olzhas Suleymenov's works allows English-speaking readers to experience the intellectual depth and cultural richness of Kazakh literature. It broadens readers' horizons, allowing them to witness a unique cultural narrative that is both regionally specific and globally relevant, bridging divides and enriching the literary and cultural conversation worldwide.

Translating the literary works of Olzhas Suleimenov involves navigating complex linguistic, cultural, and aesthetic challenges. Successful translation requires not only linguistic skills but also a deep understanding of the cultural and historical context that shapes his writing. By addressing these issues, translators can better convey the richness of Suleimenov's literature to a global audience.

ЛИТЕРАТУРА

1 Сулейменов О.О. АЗ и Я». Алма-Ата, 1991.

2 Сулейменов О.О. «Земля, поклонись человеку!» Поэма. Стихи. – Алматы: Издательский дом «Библиотека Олжаса». 2014. – 168с. ISBN 978-601-7315-59-7 (Классики современной литературы)

2 Сулейменов О.О. «Азиатские костры»: избранные стихотворения. (Вступ. слово А. Вознесенского). – М.: ЛИФФТ, 2018. – 160 с. 500 экз. (Золотой ЛиФФТ. Писатели Евразии) ISBN 978-5-604-01616-9

3 Официальный канал Библиотеки Американского конгресса ссылка содержит видео «Green Desert: Olzhas Suleimanov» <https://www.loc.gov/item/2021689251/>

4 «Contemporary Kazakh Literature – Poetry Anthology» (Современная казахская литература – Поэтическая антология), с. 38, 41–42.

5 Тажибаева, Ж. Д. Этномаркеры и их передача в переводе поэзии Олжаса Сулейменова / Ж. Д. Тажибаева, Г. Ш. Акимбекова. – Текст : непосредственный // Молодой ученый. – 2021. – № 21 (363). – С. 447-450. – URL: <https://moluch.ru/archive/363/81303/>

6 Л. Аннинский «Пройдя сквозь дебри ...Олжас Сулейменов и его Глиняная книга» 124:

Harsha Ram, «Imagining Eurasia: The Poetics and Ideology of Olzhas Suleimenov's AZ i IA», Cambridge University Press, 2017, Slavic Review, Volume 60, Issue 2, Summer 2001, P. 289 – 311

7 DOI: <https://doi.org/10.2307/2697272>

8 Green Desert: The Life and Poetry of Olzhas Suleimenov – December 28, 2010 by Olzhas Suleimenov (Author), Rafis Abazov (Editor), Sergey Levchin (Translator)

BLACKOUT POETRY В КОНТЕКСТЕ АКТУАЛЬНЫХ ВОПРОСОВ ПЕРЕВОДОВЕДЕНИЯ: КРЕАТИВНЫЙ МЕТОД И ЕГО ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ

ЛУЦЮК А. А.

ученица, СОШ №27, г. Павлодара

Blackout poetry («поэзия затемнения») – это художественный метод, при котором текст существующего произведения затемняется или удаляется так, чтобы оставшиеся слова образовывали новое стихотворение. Этот жанр сочетает в себе элементы литературы, искусства и перевода, поскольку автор должен не только выбирать

значимые слова, но и учитывать их контекст и семантические связи. Вопрос перевода blackout poetry на иностранный язык представляет собой особую сложность, так как необходимо передать не только смысл, но и художественную целостность нового текста.

Blackout poetry берет свое начало в середине XX века, но популярность приобрела благодаря художнику и писателю Остину Клеону, который в 2010 году представил сборник «Newspaper Blackout». Методика использовалась ранее дадаистами и сюрреалистами как способ создания новых смыслов из существующих текстов. Сегодня этот жанр стал популярным среди художников, поэтов и преподавателей, благодаря своей креативности и доступности.

В современном переводе исследованию blackout poetry приобретает важность по нескольким причинам:

1 Лингвистическая многослойность. Оригинальный текст и созданное на его основе стихотворение представляют собой два самостоятельных, но взаимосвязанных смысловых пласта.

2 Проблемы эквивалентности. Переводчик сталкивается с задачей сохранения авторской задумки при ограничении количества используемых слов.

3 Креативность в переводе. Этот жанр требует от переводчика не только знания языка, но и поэтического мастерства.

4 Визуальный аспект. Blackout poetry нередко дополняется художественным оформлением, что может менять восприятие текста.

Виды blackout poetry

Существует несколько разновидностей blackout poetry:

Классическая blackout poetry – затемнение ненужных слов, создающее новый смысл.

Иллюстративная blackout poetry – сочетание затемнения и рисунков, дополняющих смысл стихотворения.

Цветная blackout poetry – использование цветовых градиентов вместо черного затемнения, что делает текст более выразительным.

Коллажная blackout poetry – сочетание разных источников текста и изображений для создания многослойных смыслов.

Сравнение blackout poetry с другими методами творчества в лингводидактике

Blackout poetry можно сравнить с методикой cut-up (нарезки текста), предложенной Уильямом Берроузом, при которой слова и

фразы разрезаются и переставляются для создания нового смысла. В отличие от cut-up, blackout poetry сохраняет последовательность слов, но фокусируется на выборе ключевых элементов текста. Также данный метод близок к визуальной поэзии, где текст и изображение взаимодействуют для усиления художественного эффекта.

Практическое руководство по созданию blackout poetry

1 Выберите текст (газета, книга, статья, стихотворение).

2 Прочитайте его несколько раз, выделяя ключевые слова.

3 Используйте маркер или карандаш, чтобы затемнить ненужные слова, оставляя смысловые фрагменты.

4 Старайтесь создать связное произведение с определённым посылом.

5 По желанию добавьте иллюстрации или декоративные элементы.

Хотя blackout poetry является интересным и креативным инструментом, у него есть и ограничения. Метод требует значительных затрат времени, особенно если учащиеся не привыкли работать с текстом художественным образом. Кроме того, не все тексты подходят для blackout poetry, так как стилистические особенности могут ограничивать творческий процесс.

В школах США blackout poetry широко используется в рамках уроков литературы и креативного письма. В Великобритании этот метод применяется в изучении английского языка как иностранного, помогая учащимся лучше понимать лексику и контекст. В Германии blackout poetry используется как часть арт-терапии, где ученики выражают эмоции через текст и визуальное искусство.

Научные исследования показывают, что blackout poetry способствует развитию когнитивных навыков, улучшает понимание текста и формирует аналитическое мышление. Например, исследования в области педагогики подтверждают, что такой метод помогает учащимся с дислексией лучше усваивать текстовый материал.

Этот метод способствует самовыражению и помогает снизить тревожность, связанную с письмом. Blackout poetry дает учащимся свободу в интерпретации текста, что делает процесс обучения более комфортным. Использование этого метода может быть полезным для учеников, испытывающих трудности с классическими формами письменных заданий.

Blackout poetry может использоваться в образовательном процессе для развития языковых и творческих навыков учащихся.

Учителя могут применять этот метод для изучения новых слов, синтаксиса и смысловой интерпретации текста. Кроме того, такая форма работы помогает учащимся развивать критическое мышление, воображение и способность анализировать литературу нестандартными способами.

Blackout poetry является эффективным инструментом обучения, который приносит пользу как преподавателям, так и учащимся. Для учителей это возможность внедрять креативные методы обучения, мотивируя учеников к изучению языка через творчество. Метод помогает сделать уроки более интерактивными и интересными, а также способствует развитию аналитических способностей у школьников. Преподаватели могут использовать blackout poetry для интеграции нескольких предметов, таких как литература, искусство и иностранные языки.

Для учеников этот метод развивает воображение и навыки критического мышления, позволяя им переосмыслить знакомые тексты и взглянуть на них по-новому. Blackout poetry помогает улучшить навыки работы с текстом, учит выделять ключевые слова и понимать смысловой контекст. Работа с этим жанром снижает страх перед ошибками, так как в данном методе нет единственного правильного ответа. Ученики учатся выражать свои мысли кратко и лаконично, что важно для развития письменной речи. Кроме того, blackout poetry делает изучение языка менее формальным и более увлекательным процессом.

Blackout poetry – это уникальный литературный жанр, который бросает вызов традиционным подходам к переводу. Он требует от переводчика нестандартного мышления, сочетания языковой интуиции и художественного вкуса. Исследование этого направления переводоведения важно как с теоретической, так и с практической точки зрения, поскольку оно открывает новые границы для творчества и межкультурной коммуникации.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Kleon, A. (2010). Newspaper Blackout. Harper Perennial.
- 2 Burroughs, W. (1961). The Cut-Up Method of Brion Gysin.
- 3 Rettberg, S. (2014). Electronic Literature. Polity Press.
- 4 Pressman, J. (2014). Digital Modernism: Making It New in New Media. Oxford University Press.
- 5 Stockwell, P. (2020). Cognitive Poetics: An Introduction. Routledge.

СОЗДАНИЕ СЛОВАРЯ-СПРАВОЧНИКА НАЗВАНИЙ СЕМЕЙНО-РОДСТВЕННЫХ ОТНОШЕНИЙ ДЛЯ ОБЛЕГЧЕНИЯ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ И ТОЧНОГО ПЕРЕВОДА

МАКАНОВА А. К.

учитель русского языка и литературы, НИШ, г. Павлодар

АРАНТАЕВА И.Н., ЕРКЕБУЛАН А.Н.

ученицы 10 класса, НИШ, г. Павлодар

Необходимость точного перевода терминов, обозначающих родственные отношения обусловлены развитием глобализации, ростом международных контактов, межнационального общения в разных сферах жизни, в том числе в бизнесе, дипломатии, в сфере культуры, торговли и необходимость их правильного использования в повседневном общении.

В каждом языке система родственных терминов формировалась под влиянием исторических, культурных и социальных факторов. Например, в китайском и корейском языках большое внимание уделяется возрасту и степени родства, тогда как в русском языке терминология менее детализирована. Казахский язык, будучи тюркским, также обладает специфической системой родственных обозначений, особенно это касается терминов родства, обозначающих брачные отношения.

Для определения уровня сложности перевода и восприятия родственных терминов среди изучающих иностранные языки было проведено анкетирование среди учеников, изучающих казахский, русский, китайский и корейский языки. Участникам предлагалось перевести или объяснить несколько родственных терминов. Результаты опроса показали, что 78% респондентов испытывали затруднения с переводом терминов, связанных с родственниками по браку, 62% отметили, что в их родном языке нет эквивалентов для некоторых иностранных терминов, а 85% затруднялись с пониманием различий между родственниками по материнской и отцовской линии в китайском и казахском языках.

Также в результате анкетирования мы выяснили, что большинство опрошенных (78%) испытывали затруднения с переводом терминов, связанных с родственниками по браку. 62% опрошенных отметили, что в их родном языке нет эквивалентов для некоторых иностранных терминов. 85% затруднялись с пониманием

различий между родственниками по материнской и отцовской линии в китайском и казахском языках.

Результаты анкетирования подтверждают необходимость создания справочника, который поможет изучающим иностранные языки лучше ориентироваться в родственных терминах и избежать ошибок при переводе.

Семейно-родственные отношения – это система связей между родственниками, основанная на кровном родстве, браке или усыновлении. Они играют важную роль в формировании общества, поскольку определяют права, обязанности и социальные роли его членов.

В разных культурах отношение к семейным связям может существенно отличаться. Например, в азиатских странах (Китай, Корея) семейные связи имеют важное значение, а уважение к старшим является ключевым принципом. В тюркской культуре (Казахстан) также сохраняется уважение к старшим, но структура семейно-родственных отношений менее формализована. В русской культуре, особенно в современном обществе, семейные связи играют важную роль, но не так строго регулируются, как в азиатских странах.

Таким образом, изучение терминологии родственных связей помогает не только в переводе, но и в глубоком понимании культуры носителей языка.

Рассматриваемые языки принадлежат к разным языковым семьям, что объясняет их различия в обозначении родственных отношений:

Казахский язык относится к тюркской языковой семье. Он сохранил многие традиции кочевой культуры, что отразилось в богатой терминологии родства, особенно по линии брака.

Русский язык относится к восточнославянскому языку, принадлежащему к индоевропейской семье. В терминологии родства используется более упрощенная система по сравнению с азиатскими языками.

Система родственных обозначений в китайском языке очень сложна, поскольку отражает социальный статус, возраст и линию родства.

Корейский язык – изолированный язык, но под влиянием китайской культуры унаследовал схожую систему обозначений родства.

Исторически сложилось так, что в казахском и русском языках большое внимание уделяется родственникам по браку, тогда как в китайском и корейском языках важнее различие по поколениям и линиям родства.

Для удобства восприятия родственные термины, отражающие основные категории родства, представим в виде таблицы.

Таблица 1 – Основные категории родства.

Члены семьи	Казахский	Русский	Китайский	Корейский
Отец	Әке	Отец	爸爸 (bàba)	아버지 (abeoji)
Мать	Ана	Мать	妈妈 (māma)	어머니 (eomeoni)
Старший брат	Аға	Брат	哥哥 (gēge)	형 (hyeong, для мужчины) / 오빠 (oppa, для женщины)
Младший брат	Іні	Брат	弟弟 (dìdì)	동생 (dongsaeng)
Старшая сестра	Әпке	Сестра	姐姐 (jiějie)	누나 (nuna, для мужчины) / 언니 (eonni, для женщины)
Младшая сестра	Сіңлі (для сестры) \ Қарындас (для брата)	Сестра	妹妹 (mèimei)	동생 (dongsaeng)
Дед по отцовской линии	Ата	Дедушка	爷爷 (yéye)	할아버지 (harabeoji)
Бабушка по отцовской линии	Әже	Бабушка	奶奶 (nǎinai)	할머니 (halmeoni)
Дедушка по материнской линии	Нағашы ата	Дедушка	外公 (wàigōng)	외할아버지 (oeharabeoji)
Бабушка по материнской линии	Нағашы әже	Бабушка	外婆 (wàipó)	외할머니 (oehalmeoni)
Муж	Күйеу	Муж	丈夫 (zhàngfu)	남편 (nampyeon)
Жена	Әйел	Жена	妻子 (qīzi)	아내 (anae)

[2]; [8, с.8-10]; [3, с. 42-43]; [6].

Для более наглядного понимания различий между системами родственных терминов в казахском, русском, китайском и корейском языках представлена классификационная таблица.

Таблица 2 – Базовые семейные термины.

Категория	Казахский	Русский	Китайский	Корейский
Отец	Әке	Отец	爸爸 (bàba)	아버지 (abeoji)
Мать	Ана	Мать	妈妈 (māma)	어머니 (eomeoni)
Сын	Ұл	Сын	儿子 (érzi)	아들 (adeul)
Дочь	Қыз	Дочь	女儿 (nǚ'ér)	딸 (ttal)

[2]; [8, с. 8-10]; [3, с. 42-43]; [6].

Таблица – 3 – Братья и сестры.

Категория	Казахский	Русский	Китайский	Корейский
Старший брат	Аға	Брат	哥哥 (gēge)	형 (hyeong, для мужчины) / 오빠 (oppa, для женщины)
Младший брат	Іні	Брат	弟弟 (dìdì)	동생 (dongsaeng)
Старшая сестра	Әпке	Сестра	姐姐 (jiějie)	누나 (nuna, для мужчины) / 언니 (eonni, для женщины)
Младшая сестра	Сіңлі (для сестры) / Қарындас (для брата)	Сестра	妹妹 (mèimei)	동생 (dongsaeng)

[2]; [8, с. 8-10]; [3, с. 42-43]; [6].

Таблица 4. Родители родителей

Категория	Казахский	Русский	Китайский	Корейский
Дед по отцовской линии	Ата	Дедушка	爷爷 (yéye)	할아버지 (harabeoji)
Бабушка по отцовской линии	Әже	Бабушка	奶奶 (nǎinai)	할머니 (halmeoni)
Дед по материнской линии	Нағашы ата	Дедушка	外公 (wàigōng)	외할아버지 (oeharabeoji)
Бабушка по материнской линии	Нағашы әже	Бабушка	外婆 (wàipó)	외할머니 (oehalmeoni)

[2]; [8, с. 8-10]; [3, с. 42-43]; [6].

Таблица 4. Названия родственников по браку.

Категория	Казахский	Русский	Китайский	Корейский
Муж	Күйеу	Муж	丈夫 (zhàngfu)	남편 (nampyeon)
Жена	Әйел	Жена	妻子 (qīzi)	아내 (anae)
Свекровь (мать мужа)	Ене	Свекровь	婆婆 (pópo)	시 어 머 니 (sieomeoni)
Тёща (мать жены)	Қайын ене	Тёща	岳母 (yuèmǔ)	장모 (jangmo)
С в ё к о р (отец мужа)	Қайын ата	Свёкор	公公 (gōnggong)	시 아 버 지 (siabeoji)
Тесть (отец жены)	Қайын ата	Тесть	岳父 (yuèfù)	장인 (jangin)
Зять	Күйеу бала	Зять	女婿 (nǚxù)	사위 (sawi)
Невестка	Келін	Невестка	儿媳 (érxi) – жена сына, 嫂子 (sǎozi) – жена старшего брата, 弟媳 (dìxi) – жена младшего брата	며느리 (мёныри) – жена сына, 형수 (хёнсу) – жена старшего брата, 제수 (чесу) – жена младшего брата

[2]; [8, с. 8-10]; [3, с. 42-43]; [6]

Проведённый нами анализ терминов родства показал, что семейно-родственные термины в разных языках отражают культурные особенности и исторические традиции народов. Наиболее сложная система наблюдается в китайском и корейском языках, где учитываются поколения, линии родства и социальный статус. В казахском языке, как и в русском, терминология более упрощена, но имеются специфические обозначения родственников по линии брака.

Разработка словаря-справочника, включающего не только термины, но и их пояснения, а также примеры употребления, поможет изучающим иностранные языки лучше ориентироваться в межкультурной коммуникации и избежать ошибок в переводе.

Создание подобного пособия является важным шагом для облегчения международного общения, углубления понимания национальных традиций и сохранения уникальных языковых особенностей.

ЛИТЕРАТУРА

1 Особенности терминологии родства в казахском языке Нурманова, Ж. К. Особенности терминологии родства в казахском

языке / Ж. К. Нурманова, Р. К. Исмахан; Молодой ученый. – 2019. – № 17 (255). – С. 261-263. – URL: <https://moluch.ru/archive/255/58526/> (дата обращения: 17.03.2025).

2 Казахская родня: кто есть, кто? <https://www.soyle.kz/article/view?id=42>;

3 Китайско-русский визуальный словарь с транскрипцией Н.Н. Воропаев, Ма Тяньюй – Москва : Издательство АСТ, 2018. – 319

4 해외 초·중·등 학교 한국어 Pre-A1 Authors 홍윤혜; 민진영; 안진명; 이혜경; 윤고은; 신승윤; Apr-2022; 교육부 : 국제한국어교육재단; 171; URL:<https://scholarworks.bwise.kr/hongik/handle/2020.sw.hongik/31306>

5 Учебник корейского языка. Базовый курс. Касаткина И.Л., Чон Ин Сун, Пентюхова В.Е. М.: Инженер, 2012.

6 TOPIC 1 vocabulary. URL: <https://learning-korean.com/DL/TOPIC-1-1671.pdf>

7 Толковый словарь русского языка, С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова, издательство «Азъ», 1992.

8 Тематический словарь по русскому языку. А.Кузнецов. Издание для иностранных студентов. Издательство «Ridero», 2019.

ВЛИЯНИЕ ЗАИМСТВОВАННЫХ СЛОВ НА РУССКИЙ ЯЗЫК В КОНТЕКСТЕ МОЛОДЕЖНОГО СЛЕНГА

РАГОЖНИКОВА С.

ученица 5 класса, СОШ имени Ю. Гагарина, г. Аксу,

ЖАЙКБАЕВА А. К.

руководитель, учитель английского языка, ученица 5 класса, СОШ имени Ю. Гагарина, г. Аксу

В последние десятилетия мир стал гораздо более связанным благодаря интернету, социальным сетям и массовым коммуникациям. Одним из явлений, которое стало неотъемлемой частью жизни молодежи, является использование заимствованных слов, особенно англицизмов. Эти слова активно проникают в повседневную речь, и не только в речь подростков, но и в разговорный язык взрослых. Важно отметить, что наибольшее распространение английские слова получили среди молодежи, поскольку именно они активно используют социальные сети, такие как TikTok, Instagram и другие. Одними из самых ярких примеров таких заимствованных слов

являются «краш», «трэш», «лайк», «селфи», «мем», «челлендж» и многие другие. В последние годы активно используется также слово «кринж», которое стало символом неловкости и смущения в различных ситуациях.

Целью данной статьи является анализ того, как заимствованные английские слова, такие как «краш», «трэш», «кринж», «буст», «мем», «челлендж», «шарить», «чел», «пов», «рил», «хайп» влияют на русский язык, особенно в контексте молодежного сленга. Также будет рассмотрено, что это значит для языка в целом и как эти слова меняют нашу речь.

1 Что такое заимствованные слова?

Займствованные слова – это слова, которые пришли в один язык из другого. В случае русского языка многие слова пришли из английского языка, особенно за последние несколько десятков лет. Это связано с развитием технологий, глобализацией и массовым распространением интернета. Когда люди из разных стран общаются через интернет, они начинают заимствовать слова, чтобы быстрее и проще выражать свои мысли. Особенно это заметно среди молодежи, которая активно использует социальные сети и интернет-платформы.

2 Слово «краш» и его значение

Одним из самых популярных заимствованных слов среди молодежи является слово «краш». Это слово пришло в русский язык из английского языка. В английском языке «crush» означает сильную привязанность или влюбленность в кого-то. Например, в английском языке можно сказать: «I have a crush on him» (Я влюблен в него). В русском языке это слово стало использоваться немного по-другому. Когда молодежь говорит, что у них есть «краш», это обычно означает, что они сильно увлечены кем-то, но это не обязательно связано с любовью. Например, если девочка говорит: «Мой краш — это певец из моей любимой группы», это значит, что она восхищается этим человеком, но не обязательно влюблена в него.

Пример использования:

Маша: «Ты видел нового парня из нашего класса?»

Катя: «Да, у меня на него краш!»

Слово «краш» находит свое место в молодежном сленге благодаря популярности западной культуры и западных фильмов, где такие выражения часто используются. Важно отметить, что это слово в русском языке приобрело не только значимость в контексте

личных эмоций, но и в более легких формах общения, как, например, в разговоре о знаменитостях.

3 Слово «трэш» и его влияние

Еще одним популярным словом, пришедшим в русский язык из английского, является слово «трэш». В английском языке слово «trash» означает «мусор», «хлам». Однако в русском языке это слово приобрело новый смысл. Молодежь использует его, чтобы описать что-то очень странное, нелепое или плохое. Например, если кто-то смотрит очень плохой фильм или слушает музыку, которая им не нравится, они могут сказать, что это «трэш». Таким образом, это слово в русском языке стало означать не просто «мусор», а что-то некачественное, несуразное или нелепое.

Пример использования:

Лена: «Ты видел этот фильм?»

Ирина: «Да, это полный трэш, даже не знаю, как я это посмотрела!»

Использование слова «трэш» в таком контексте связано с тем, что молодежь активно заимствует выражения, которые делают речь более выразительной и эмоциональной. Применение английских слов для выражения ярких эмоций также можно объяснить влиянием культурных и социальных трендов, распространенных через глобальные платформы, такие как YouTube и TikTok, где такие слова часто используются для оценки контента.

4 Слово «кринж» и его значение

Одним из самых ярких примеров заимствованных слов, активно используемых в молодежной среде, является слово «кринж». Это слово пришло из английского «cringe», что означает «сжеживаться от стыда» или «чувствовать неловкость». В русском языке слово «кринж» стало обозначать не только чувство неловкости, но и явления или людей, которые вызывают у зрителей смущение или дискомфорт. Это слово часто употребляется для описания ситуаций, когда что-то или кто-то выглядит нелепо или вызывает стыд за другого человека.

Саша: «Ты видел этот старый фильм с ужасными спецэффектами?»

Петя: «Да, это был полный кринж!»

Здесь «кринж» обозначает не просто неудобство, а ощущение стыда за неудачную работу, что стало популярным использованием этого слова среди молодежи.

Популярность слова «кринж» можно объяснить распространением интернет-культуры, особенно на таких платформах, как TikTok и YouTube, где критика и сатира становятся неотъемлемой частью контента. Молодежь активно использует это слово для оценки и осуждения неудачных ситуаций, фильмов, людей или действий, что помогает им выразить эмоции более ярко и точно.

5. Слово «буст», «мем» и «челлендж»

Слова «буст», «мем» и «челлендж» также активно используются в молодежной речи. Слово «буст» произошло от английского boost и в современном русском языке обозначает улучшение чего-то, повышение уровня, например, в играх или в жизни.

«Этот тренер дал мне буст в подготовке к соревнованиям.»

Мем (от англ. meme) – это понятие, которое обозначает культурный элемент, распространяемый через интернет, часто в виде изображений с текстами, видеороликов и шуточных фраз. Мемы становятся вирусными и активно распространяются в социальных сетях, вызывая реакции у пользователей.

Пример использования:

«Посмотрела этот мем – теперь не могу остановиться смеяться!»

Челлендж (от англ. challenge) – это слово обозначает некую задачу или испытание, которое люди выполняют в рамках определенной акции, конкурса или тренда, особенно в социальных сетях: «Мы с друзьями сделали челлендж по приготовлению пиццы.»

6. Другие популярные заимствования: «шарить», «чел», «пов», «рил», «хайп»

Еще несколько популярных заимствованных слов, которые молодежь активно использует в своей речи, включают:

Шарить – это слово происходит от английского share (делиться). В русском языке оно стало означать «понимать» или «знать» что-то.

«Ты шарить в музыке? Можешь посоветовать что-то классное?»

Чел – сокращение от слова «человек», используется для обозначения кого-то в неформальной манере.

Пример использования:

«Этот чел реально крутой!»

Пов — сокращение от английского post (публикация). В русском языке это слово стало использоваться для обозначения публикации чего-либо в социальных сетях.

Пример использования:

«Ты видел его новый пов?»

Рил – слово, пришедшее из английского real, обозначает что-то настоящее или подлинное, а также используется для обозначения коротких видеороликов в социальных сетях, например, в Instagram.

Пример использования:

«Смотри его рил, там такие крутые кадры!»

Хайп – слово, пришедшее от английского hype, обозначает ажиотаж, популярность или внимание к чему-либо.

Пример использования:

«Это видео стало настоящим хайпом!»

7 Влияние этих слов на русский язык

Одним из главных вопросов, который стоит рассмотреть, является влияние заимствованных слов на русский язык в целом. С одной стороны, заимствования обогащают язык, придают ему новые оттенки значений и делают речь более разнообразной. С другой стороны, чрезмерное использование англицизмов может привести к «загрязнению» языка, утрате его уникальности и самобытности.

Молодежь, используя такие слова, как «краш» и «трэш», влияет на развитие русского языка. Многие взрослые люди могут не понимать этих слов, что создает барьер между поколениями. Однако важно отметить, что молодежный язык всегда был отличным от языка старшего поколения, и это нормальный процесс в развитии языка. Например, ранее слова, такие как «окей», «класс», «флешка» были заимствованы и активно использовались в повседневной жизни, и сейчас никто не замечает их присутствия.

8. Как интернет влияет на распространение этих слов

Особенно важно отметить, что большую роль в распространении слов, таких как «краш», «трэш» и «кринж», сыграли социальные сети и платформы для обмена контентом. TikTok, Instagram и другие интернет-платформы делают возможным массовое распространение новых слов среди молодежи. Видеоролики, мемы, популярные блогеры – все это способствует быстрому внедрению новых слов в повседневный язык.

В TikTok часто появляются видеоролики, в которых блогеры говорят о своих «крашах», или снимают видео с хэштегом #трэш, говоря о нелепых ситуациях или вещах. Эти ролики становятся популярными, а слова «трэш» и «краш» начинают использовать все больше людей, особенно молодежь.

Заключение

Таким образом, заимствованные слова, такие как «краш», «трэш» и «кринж», активно используются в молодежном сленге, особенно среди пользователей социальных сетей. Эти слова влияют на русский язык, придавая ему новые оттенки и выражения. Слово «краш» стало обозначать не только влюбленность, но и восхищение кем-то, а «трэш» — описание чего-то странного или неудачного. Слово «кринж» помогает выразить неловкость или стыд за нелепые или неудобные ситуации. Эти слова, несмотря на их иностранное происхождение, становятся неотъемлемой частью нашей речи, обогащая язык, но в то же время создавая новые вызовы для его понимания среди разных поколений.

Заимствования слов — это естественный процесс, который происходит во всех языках. Важно, чтобы мы сохраняли баланс между заимствованиями и сохранением уникальности русского языка, который продолжает развиваться и адаптироваться к новым реалиям.

ЛИТЕРАТУРЫ

1 Бойко С.А. «Англицизмы в русском языке: лингвоэкологический аспект» / С.А.Бойко -2014 с. 32-43

2 Зорина А.В « Англицизмы в современном русском языке (на примере интернет лексики)/ А.В.Зорина.- «Казанский лингвистический журнал»- 2018. № 2- URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/anglitsizmy-v-sovremennom-russkom-yazyke-na-primere-internet-leksiki>

3 Цибизова О.В «Англицизмы в молодежном сленге 2020-2021 гг: «Вестник Российского университета дружбы народов»- 2021 С 684-698

4 Oxford Learners Dictionaries - URL: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/slang>

5 Urban Dictionary.- URL: <https://www.urbandictionary.com/>

ВЛИЯНИЕ ДИАЛЕКТИЗМОВ НА СОВРЕМЕННУЮ АНГЛИЙСКУЮ РЕЧЬ

САНАТКАНОВ А. Б.

ученик 8 класса, Гимназия для одаренных детей имени Абая, г. Павлодар

АКБЕРДИНОВА А. Қ.

учитель английского языка, Гимназия для одаренных детей имени Абая, г. Павлодар

Название подсеции: Актуальные вопросы иностранной филологии, лингводидактики и переводоведения

Данная статья посвящена исследованию влияния диалектизмов на современный английский язык. Рассматривается проникновение региональных языковых вариантов в повседневную речь, средства массовой информации и культуру, а также их роль в сохранении языкового разнообразия в условиях глобализации. Анализируются исторические, социальные и культурные факторы формирования диалектов, проводится классификация диалектизмов и приводятся примеры из британского, американского и шотландского вариантов английского языка. В работе представлены результаты опросов и экспериментов, демонстрирующие восприятие диалектизмов учащимися и их семьями.

Английский язык, один из самых распространённых языков мира, представляет собой сложную систему, в которой переплетаются глобальные тенденции и локальные особенности [1, с. 3]. Глобализация способствует унификации языковых норм, однако региональные диалекты и диалектизмы остаются важным элементом, обогащающим язык и сохраняющим культурное разнообразие.

Актуальность исследования обусловлена несколькими аспектами. Во-первых, английский язык стал глобальным средством общения, и его использование охватывает всё больше регионов, что приводит к появлению новых форм и слов, отражающих многообразие мирового сообщества. Во-вторых, в условиях унификации языков и культур диалекты помогают сохранять уникальные черты местных традиций, делая язык более живым и многогранным [2, с. 15]. В-третьих, социальные сети и цифровые платформы играют ключевую роль в распространении диалектизмов, усиливая их влияние благодаря быстрому обмену информацией.

Кроме того, использование диалектов связано с выражением социальной и культурной идентичности, что позволяет людям

подчёркивать свою принадлежность к определённым группам [3, с. 65]. Наконец, изучение диалектизмов способствует пониманию эволюции языка под воздействием различных факторов, что важно для развития лингвистических теорий. Целью данной работы является анализ влияния диалектизмов на современную английскую речь. Объектом исследования выступают диалектные и региональные вариации английского языка, а предметом – их воздействие на лексику, фонетику и грамматику через медиа, культуру и повседневное общение. Гипотеза состоит в том, что диалектизмы активно обогащают английский язык, способствуя его развитию и интеграции в различные сферы жизни.

Диалектизмы представляют собой лексические, фонетические или грамматические особенности, отличающие региональные или социальные варианты языка от его стандартной формы [4, с. 22]. Они могут проявляться как в пределах одной страны, например, между британским, американским и австралийским английским, так и внутри одной нации, например, между северными и южными регионами Англии или различными частями США. При этом диалектизмы затрагивают не только словарный запас, но и произношение, синтаксис и морфологию.

Простым примером служат различия между британским и американским английским: слово «loggy» в Великобритании означает «грузовик», тогда как в США используется «truck»; «flat» в Британии обозначает «квартиру», а в Америке предпочитают «apartment» [1, с. 12]. Эти примеры демонстрируют, как диалекты влияют на выбор слов и их употребление, подчёркивая богатство английского языка.

Классификация диалектизмов позволяет систематизировать их разнообразие. Территориальная классификация выделяет географические диалекты, отражающие особенности речи в зависимости от региона. В Великобритании, например, существуют такие диалекты, как Cockney, характерный для рабочего класса Лондона с заменой звука [θ] на [f] («three» как «free»), Scouse из Ливерпуля с уникальным произношением и словом «lush» в значении «прекрасный», или Geordie из Ньюкасла с древнескандинавскими заимствованиями [5, с. 34].

В США выделяются Southern American English с медленным ритмом и удлинёнными гласными, New England English с «немым» «r» («parking» как «pahking»), а в Австралии — австралийский английский с сокращениями вроде «arvo» вместо «afternoon» [6,

с. 45]. Социальная классификация фокусируется на социолектах, зависящих от классовой, профессиональной или возрастной принадлежности, например, калифорнийский молодёжный сленг с «hella» в значении «очень» [3, с. 87]. Историческая классификация прослеживает эволюцию диалектов через века, а фонетическая — акцентирует внимание на звуковых различиях, таких как ротацизм (произношение или отсутствие «r») или глотализация, характерная для Cockney [7, с. 51].

Исторический контекст формирования диалектизмов тесно связан с развитием языка, миграциями и культурными взаимодействиями. Географическая изоляция, например, привела к различиям между кентским и корнуоллским диалектами в Англии [8, с. 19]. Завоевания и миграции также сыграли свою роль: норманнское завоевание 1066 года внедрило французские элементы, а викинги обогатили язык скандинавской лексикой [2, с. 28].

Социальное расслоение в Средневековье, когда аристократия говорила на французском, а крестьяне — на англосаксонских диалектах, способствовало появлению гибридных форм. Урбанизация, в частности развитие Лондона как торгового центра в XV–XVI веках, объединила региональные говоры, заложив основу литературного английского [9, с. 33].

Конкретные примеры диалектизмов иллюстрируют их разнообразие. В Великобритании Cockney использует рифмованный сленг, например, «apples and pears» для обозначения лестницы, а Scouse включает «dead» как усилитель («dead tired» — «очень устал») [1, с. 46]. В США южный диалект известен «y'all» («вы все») и «fixin' to» («собираюсь»), а калифорнийский — «dude» как универсальным обращением и «hella» для усиления [6, с. 34]. В Шотландии Scots предлагает «bairn» («ребёнок») и «wee» («маленький»), а гэльское влияние заметно в «loch» («озеро») [3, с. 87]. Эти примеры подчёркивают уникальность каждого региона.

Диалектизмы оказывают значительное влияние на культуру и медиа. В массовой культуре они добавляют аутентичности: фильмы и сериалы, такие как «Peaky Blinders» с бирмингемским акцентом или «The Wire» с балтиморским сленгом, используют диалекты для передачи атмосферы [10, с. 72]. Социальные сети ускоряют их распространение: «y'all» или «wee» становятся узнаваемыми далеко за пределами своих регионов благодаря TikTok и Twitter. Это демонстрирует, как диалекты обогащают язык и усиливают культурную идентичность.

Для изучения восприятия диалектизмов был проведён эксперимент среди учащихся 7–8 классов и их семей. Учащимся предложили 20 предложений с диалектизмами, и результаты показали, что они поняли лишь 40% слов, 30% были незнакомы, 15% слышали ранее, но не знали значения, и 15% угадали по контексту. Опрос семей выявил, что взрослые лучше распознают диалекты из медиа, такие как «y'all», но затрудняются с редкими формами вроде «bairn».

Анкетирование дополнило картину: 68 % респондентов слышали о диалектах, 89 % лучше знают британский английский, а 76 % считают медиа важным фактором их распространения. Отношение к диалектам варьируется: 13 % относятся положительно, 56 % нейтрально, 31 % отрицательно, при этом 47 % не уверены, обогащают ли они язык.

Диалектизмы играют ключевую роль в осознании многообразия английского языка. Они отражают культурные, социальные и исторические аспекты, делая язык более живым и многогранным [4, с. 58]. Анализ их типов – территориальных, социальных, исторических — показывает, как язык эволюционировал под воздействием миграций, контактов и изменений. Эти процессы влияют не только на лексику, но и на фонетику, грамматику и синтаксис, формируя восприятие языка в повседневной жизни.

В заключение можно отметить, что диалектизмы — это не просто вариации, а значимый элемент культурного наследия, способствующий сохранению уникальности английского языка. Их изучение подчёркивает важность языкового разнообразия и углубляет понимание многослойной природы языка и идентичности [5, с. 62]. Гипотеза исследования подтверждена: диалекты активно интегрируются в современную речь через медиа, миграции и общение, обогащая язык и поддерживая его развитие в условиях глобализации.

ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Wells, J.C. Accents of English. Cambridge University Press, 1982.
- 2 Hickey, R. The Handbook of Language Contact. Wiley-Blackwell, 2010.
- 3 Trudgill, P. Dialects in Contact. Blackwell, 1986.
- 4 Crystal, D. English as a Global Language. Cambridge University Press, 2003.

5 Baugh, A.C., Cable, T. A History of the English Language. Routledge, 2012.

6 Labov, W. Principles of Linguistic Change. Blackwell, 1994.

7 Milroy, J., Milroy, L. Authority in Language: Investigating Standard English. Routledge, 1999.

8 Hughes, A., Trudgill, P. English Accents and Dialects. Arnold, 1996.

9 Barber, C. The English Language: A Historical Introduction. Cambridge University Press, 2000.

10 Chambers, J.K. Sociolinguistic Theory. Blackwell, 2003.

STUDYING ENGLISH THROUGH LOVE IS... GUM WRAPPERS AMONG CHEWING GUM FANS

BEK Z. N.

English teacher, Master of Psychology

Secondary school-gymnasium named after Sh. Shokin, Pavlodar

SEIT D. R., BROVIKOVA A. I.

11 grade students, Secondary school-gymnasium named after Sh. Shokin, Pavlodar

There are many officially recognized methods and techniques for learning English. However, as practice shows, creative techniques are often more effective and are popular among those who enjoy learning English because they are not only useful but also interesting. Love is... chewing gums with wrappers are one such technique.[1,15 p.] The wrappers contain amusing drawings and a rich set of English phrases. The English comics on Love is... wrappers represent one of the many ways to practice English in this format.

Love is... is a chewing gum with wrappers containing love-related messages. It was popular in Russia and the CIS in the 1990s and is still produced in China and sold, including in Russia. The gum has a two-colored wrapper and two flavors that symbolize “the love of two fruits.”[2,3p.]

Chewing gum first appeared in the USSR in the late 1950s during a youth and student festival in Moscow. Over the next 30 years, chewing gum was banned, seen as a symbol of capitalism. However, it remained highly desired, and soon after, domestic production began.

Initially, these were real love notes that New Zealand artist Kim Casali drew for her future husband on paper napkins. Kim was the girl, and Roberto Casali was her chosen boy. Later, after they became a couple, Kim began publishing these small stories in newspapers, following Roberto's suggestion. When Kim was 19, she met Roberto, an Italian, and their relationship began. Kim started drawing short scenes depicting her feelings. «I made little sketches to express what I felt. It was like keeping a diary of my emotions, showing how my feelings developed. First, I drew a droplet that became a girl, and that was me. She experienced all these wonderful feelings. Then I drew another droplet – a boy, who was the reason for those feelings.» – Kim Casali.

The first comic strip was published in Los Angeles Times on January 5, 1970. In a 1974 comic, the boy calls the girl «Kim.» In a 1971 comic, the girl draws the letter «R» in the sand, the first letter of Roberto's name. Love is... comics became so popular that the couple founded the «Minikim» corporation. The comics were published not only in newspapers but also on calendars, posters, mugs, and t-shirts. Initially, the comics were black and white. Later, the English animator Bill Asprey colored them at Kim's request.[5,3p.]

Knowing that the comics depicted a true love story that lasted a lifetime, it becomes much more interesting to examine the pictures and read the quotes. Many people find something familiar and close to their hearts in these charming illustrations. Probably, this is why the legendary Love is... chewing gum became so popular worldwide.

These pictures quickly gained popularity and were published in 50 countries around the world.[6,2p.]

To study and systematize the material on this topic, we took several steps:

Step 1: Survey. We conducted a survey and found that students are familiar with chewing gums with wrappers and that a certain number of children collect them. However, only a few of the collectors paid attention to the English text, as they were more interested in the images.

Step 2: Creating a Love is... bubble gum collection. To gather material for analysis, we approached students from elementary, middle, and senior grades. We found that elementary school students were particularly active in collecting. Additionally, it was revealed that nearly every girl collected wrappers.

Step 3: Studying the wrappers for lexical and grammatical phenomena. We studied the wrappers to identify lexical and grammatical phenomena that could assist in learning English.

Step 4: Creating a dictionary of microtexts. After collecting the wrappers, we created a dictionary of microtexts in the form of tables, categorizing lexical and grammatical phenomena.

Phrasal verbs:

...giving thanks for every day you've known each other
 ...stepping into a new life together
 ...someone to watch over you
 ...having difficulty keeping your eye on the ball
 ...sometimes feeling you've come to the end of the road
 ...snuggling up
 ... knock out

Idiomatic or phraseological expressions:

...watching your language in front of the children
 ...trying to make our world a better place
 ...heartbreaking without that special person
 ...going places
 ...sunny with outbreaks of deep emotion
 ...heart in the bag
 ...stepping into a new life together
 ...giving him few subtle hints
 ...agreeing to bury the past

Gerund:

...giving thanks for every day you've known each other
 ...not having to dine alone
 ...not unloading your problems late at night
 ...trying to make our world a better place
 ...sometimes confusing
 ...heartbreaking without that special person
 ...going places

Prepositions:

...giving thanks for every day you've known each other
 ...on the borazon
 ...watching your language in front of the children
 ...not unloading your problems late at night
 ...heartbreaking without that special person

Use of possessive pronouns as a mandatory element in sentences:

...not unloading your problems late at night
 ...trying to make our world a better place
 ...someone to watch over you
 ...when he only wants to dance with you

...leaving a kiss on her answering machine
 ...being a good listener when you've got your own troubles
 ...snipping a lock of her hair as a keepsake
 ...putting dancing in your fitness program
 ...sharing your whole future
 ...your silver lining
 ...telling him his heart line is strong
 ...having difficulty keeping your eye on the ball
 ...a song in your heart
 ...taking an interest in their efforts
 Use of the linking verb 'to be':
 ...counting the hours you are apart
 ...defrosting the freezer while she's at work
 ...being a good listener when you've got your own troubles
 ...sending your feeling be fax
 ...when there's no place like home
 ...telling him his heart line is strong
 Degrees of comparison of adjectives and comparative constructions:
 ...trying to make our world a better place
 ...encouraging him to eat a healthier diet
 ...wishing he was more than just a good sportsman
 ...like father, like son
 Step 5. We conducted an experiment.

In this term, the 9th grade is studying a grammatical phenomenon called the gerund, which is difficult to learn because there is no such phenomenon in the Russian language. During the lesson, reinforcement of the material was offered using microtexts from the Love is... collection. The task was as follows: identify the lexical and grammatical phenomena on the wrappers and explain them. The task was engaging for the students, as the topic itself– the key concept of Love is– is interesting to teenagers. Based on the students' interest, they were able to identify lexical and grammatical techniques in the microtexts of the wrappers with great enthusiasm.

The wrappers are already being used in English lessons for 8th, 9th, 10th, and 11th grades as examples of lexical and grammatical phenomena. Particularly useful, in our opinion, were the findings of idiomatic expressions, which are difficult to translate.

Idiomatic or phraseological expressions:
 ...trying to make our world a better place
 ...going places

...sunny with outbreaks of deep emotion
 ...stepping into a new life together
 ...giving him few subtle hints

The collection continues to grow as students have shown interest in our research project. This led to the idea of creating an electronic resource for 8th-10th grades. The resource consists of a series of lexical-grammatical tables on the following subtopics:

Idiomatic or phraseological expressions
 Degrees of comparison of adjectives and comparative constructions
 Use of the linking verb 'to be'
 Use of possessive pronouns as a mandatory element in sentences
 Phrasal verbs

The collection of material continues, and we plan to create additional lexical-grammatical topics.

The main direction of our research was to create an electronic resource in a creative format, which can be used as an additional motivational tool in English language lessons and extracurricular activities. To achieve this, we set several tasks:

We conducted a survey among students of junior, middle, and senior grades (2nd, 3rd, 8th, 9th, 10th, and 11th grades) and found that almost all of the surveyed students use chewing gum and always examine the wrappers. However, only some students in the middle and senior grades showed interest in the English texts on the wrappers.

We collected a working material collection.

We identified lexical and grammatical phenomena on Love is... bubble gum wrappers.

We systematized the material by creating a series of tables with specific topics.

We tested the electronic resource in 8th-10th grade lessons. The students actively engaged in the work. It should be noted that in the 9th grade, students who previously had difficulty understanding such a grammatical phenomenon are now able to recognize and name it with translation.

We created the electronic resource «Lexical-grammatical phenomena on Love is... bubble gum wrappers.»

Through our research, we confirmed the hypothesis that the microtexts on Love is... bubble gum wrappers provide a motivational opportunity for mastering the English language.

REFERENCES

- 1 Who was really depicted on the Love is gum wrapper? accessed at: <https://dzen.ru/a/Y75r9ld4WWRbL4TF>
- 2 History of Love is Chewing Gum: A Brand from the Past. accessed at: <https://feti.by/2021/03/01/>
- 3.Collections of Wrappers. accessed at: <https://orfelius.livejournal.com/106955.html?ysclid=ldvrgnpok1564792569>
- 4 The History of the Cute Love Comics. accessed at: <https://www.livemaster.ru/topic/2217191-love-is-istoriya-sozdaniya-milyh-komiksov-o-lyubvi?ysclid=ldvrjhpvjo159360445>
- 5 The Tragic Love Story of the Authors of the Famous Love Is Comics. accessed at: https://pikabu.ru/story/tragichnaya_istoriya_lyubvi_avtorov_znamenit_yikh_komiksov_love_is_5714734?ysclid=le791hfx8s568855273
- 6 The History of the «Love is...» Comics. accessed at: <https://masterok.livejournal.com/7000354.html?ysclid=le798uskr4621060149>
- 7 Love is...the most romantic phrases of the famous chewing gum <https://mylik.ru/en/citaty/lyubov-eto-iz-love.html>

EXPLORING COMMUNICATIVE TABOOS: KAZAKH VS. BRITISH CULTURE

NURUMOVA A., SEITMUKHMET R.
DAULBAYEVA K. M.
Specialized school-lyceum «Zhas daryn», Pavlodar

The study explores communicative taboos in Kazakh and British cultures, focusing on personal and potentially conflict-inducing topics. It aims to compare qualitative and quantitative manifestations of these taboos, highlighting shared human values.

This research is novel as it marks the first comparison of communicative taboos in Kazakh and British cultures. It has theoretical significance by aiding our understanding of intercultural dialogue and ethical research on taboo subjects.

Practically, the findings can inform future cross-cultural studies. The study examines etiquette speech and topics from literature and surveys, analyzing similarities and differences between Kazakh and British communicative taboos.

Communication is the bedrock of human interaction, a mosaic of shared words, gestures, and unspoken rules. Yet, beneath the surface, cultural norms and traditions paint a vibrant tapestry that shape our interactions in profound ways. When bridging the divide between different nationalities, these intricate cultural threads become evident, as communicative behavior takes center stage. From greetings to farewells, every culture we encounter possesses its own unique speech etiquette, revealing the nuances of our shared identity. Communicative behavior transcends language; it encompasses a tapestry of linguistic and social norms, weaving together the fabric of a particular cultural community. These norms serve as silent guides, directing individuals on what is deemed acceptable and what is not. [1]. Within each society, these norms adapt to various situations, forming a complex web of rules and traditions that dictate the ebb and flow of conversations. Within this realm of communicative behavior, another fascinating facet emerges—communicative taboos. These taboos outline the boundaries of discourse, delineating what topics are inappropriate or even offensive to discuss. They stem from a profound need to safeguard dignity, prevent harm, and uphold politeness in human interactions. Understanding these cultural specifics of communicative taboos is pivotal for successful cross-cultural communication. In this exploration, we aim to compare the qualitative and quantitative manifestations of communicative taboos in Kazakh and British cultures. Our journey encompasses an exploration of the concept of taboos in language and culture, the distinct nature of communicative taboos, and the ways in which they manifest in both cultures.

Taboo is a timeless social phenomenon that has traversed through the annals of human history. The word «taboo» traces its origins to the Polynesian term «Tonga,» which translates to «prohibition.» This concept harks back to ancient customs where certain actions, words, or subjects were considered sacred and forbidden from direct mention. Instead, euphemisms and subtle hints were employed to allude to these taboo elements [2, 31p]. This practice sets the stage for an ever-evolving linguistic landscape, as taboo words continually shift, mirroring societal transformations. Taboo, in its essence, embodies a duality that encompasses the sacred and the profane. It enforces prohibitions and restrictions that often lack clear justification and are shrouded in mystery. Taboos manifest in various facets of life, spanning from religious practices to everyday interactions, and even influencing socio-political dynamics [3, 287-288p]. Understanding taboos is imperative, as they have always been integral to the language of any ethnic group. They

make appearances in religious rituals, everyday life, and even in the complex terrain of socio-political discourse. Taboos extend beyond the linguistic realm, influencing broader cultural contexts. Thematic taboos, for instance, are deeply rooted in historical traditions and the collective experiences of a community [3, 289p].

This study zooms in on the fascinating realm of communicative taboos. Communicative taboos, unlike their broader counterparts, dictate what words can be used and which subjects are off-limits in conversations[4, 289-290p]. They encompass verbal, thematic, and nonverbal forms: Speech Taboos: These encompass bans on using rude or obscene expressions and inappropriate speech formulas in specific communicative contexts, irrespective of the communicants' status or roles[4, 291-292p]. Thematic Taboos: These impose restrictions on discussing certain topics considered potentially contentious or ethically inappropriate, such as personal income, health, and family issues. Nonverbal Taboos: These dictate prohibitions on specific nonverbal behaviors during communication, including turning away from the interlocutor, excessive gesturing, or speaking loudly[5]. Thematic taboos are of particular significance as they navigate sensitive territories and can provoke unpredictable emotional responses. Tolerance and sensitivity to specific subjects may fluctuate across cultures. While some authors have explored taboos in Turkic languages, including Kazakh, research on communicative taboos in Kazakh culture remains limited [6]. This study seeks to understand contemporary thematic taboos in Kazakh culture through a survey conducted among Kazakh individuals aged 18 to 60 years.

To determine taboo communication topics in Kazakh culture, we conducted an anonymous survey involving 80 participants aged 18 to 60. Respondents were asked about subjects they find inappropriate to discuss with strangers, emphasizing the importance of the interlocutor's unfamiliar status. The results for discussions with strangers are as follows:

Table 1 – Taboo communication topics in Kazakh culture

Taboo communication topics in Kazakh culture	
Personal Problems and Difficulties	90%
Family	88.75%
Love Sphere	87.5%
Salary	80%

Religious Topics	50%
Health Problems	37.5%
Workplaces	28.75%
Hobbies	7.5%
Politics	15%
Miscellaneous	-

Personal Problems and Difficulties: 90 % of respondents found this topic undesirable for conversations with strangers.

Family: 88.75 % considered discussing family matters inappropriate.

Love Sphere: 87.5% found discussing love-related topics unacceptable.

Salary: 80 % believed discussing financial situations, including salary, should be avoided.

Religious Topics: 50 % deemed discussing religious beliefs, especially for clarification, as problematic.

Health Problems: 37.5 % felt it was inappropriate to discuss health issues with strangers.

Workplaces: 28.75 % thought discussing places of work was not suitable.

Hobbies: 7.5 % considered discussing hobbies as taboo.

Politics: 15 % of respondents found discussing politics inappropriate.

Miscellaneous: Some respondents mentioned other taboo topics like age, weight, future plans, past experiences, and relationships with relatives.

Table 2 – Taboo communication topics in British culture

Taboo communication topics in British culture	
Personal Problems and Difficulties	85%
Family	80%
Love Sphere	45%
Salary	75%
Religious Topics	60%
Health Problems	70%
Workplaces	70%

Hobbies	20%
Politics	65%
Miscellaneous	10-40%

Personal Problems and Difficulties: 85 % of respondents found this topic undesirable for conversations with strangers.

Family: 80 % considered discussing family matters inappropriate.

Love Sphere: 45 % found discussing love-related topics unacceptable.

Salary: 75 % believed discussing financial situations, including salary, should be avoided.

Religious Topics: 60 % deemed discussing religious beliefs, especially for clarification, as problematic.

Health Problems: 70 % felt it was inappropriate to discuss health issues with strangers.

Workplaces: 70 % thought discussing places of work was not suitable.

Hobbies: 20 % considered discussing hobbies as taboo.

Politics: 65 % of respondents found discussing politics inappropriate.

Miscellaneous: Some respondents mentioned other taboo topics like age, weight, future plans, past experiences, and relationships with relatives, with percentages ranging from 10 % to 40 % depending on the specific topic.

Comparing these findings with British culture, there's overlap in taboo topics related to personal life, such as family, salary, and personal problems. However, differences exist in discussing the love sphere. Kazakhs avoid this topic, while it's more acceptable in British culture. Additionally, politics and religion are less taboo among Kazakhs compared to the British, with only 15% considering politics inappropriate and 50% having reservations about discussing religion. Other topics were generally neutral in both cultures. Consider creating diagrams or tables to visualize this data for your article. If you provide specific figures or data points, we can assist in creating those visuals.

In our comparative study of communicative taboos between Kazakh and British cultures, we've unveiled both similarities and differences. We categorized taboos into three main aspects: nonverbal, verbal, and thematic. Regarding verbal taboos, British communication tends to be polite and indirect, avoiding intrusion into personal lives. Kazakh communication, on the other hand, may include well-intentioned

comments or warnings. Notably, Kazakh verbal taboos depend on the social and gender status of the interlocutor. In terms of restricted vocabulary, both languages share taboos related to body parts and animals. English also has taboos based on political correctness, while the Kazakh language follows similar norms with less strict enforcement. Exploring thematic taboos through a questionnaire, we found British culture to be more open about love but stricter on political discussions. In contrast, Kazakh culture considers the «love sphere» highly personal and avoids political discussions. Religion, while challenging, is discussed in both cultures to varying extents. Interestingly, both cultures share non-taboo topics like «weather» and «hobbies,» suitable for easy conversation. These findings highlight the nuances of communicative taboos, offering insights into the distinct aspects influencing intercultural communication.

REFERENCES

- 1 United Kingdom: Customs & Etiquette, [Online resource]. URL: <http://www.tripadvisor.com/Travel-g186216-c1712/United-Kingdom:Customs.And.Etiquette> (Retrieved 06.09.2023).
- 2 Freud Sigmund. Totem and Taboo, pp. 31-32 URL: <https://www.gutenberg.org/files/41214/41214-h/41214-h.htm> (Retrieved 06.09.2023).
- 3 Frazer. The golden bough, 1980, pp. 287-289 URL: <https://www.gutenberg.org/files/3623/3623-h/3623-h.htm> (Retrieved 06.09.2023).
- 4 I. A. Sternin «On the concept of communicative behavior»// «Kommunikativ-funktionale Sprachbetrachtung». Halle, 1989, pp. 289-292 URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/issledovaniya-kommunikativnogo-povedeniya-v-trudah-i-a-sternina> (Retrieved 06.09.2023).
- 5 On the issue of taboos and communicative behavior of Kazakhs, [Online resource]. URL: <http://www.sworld.com.ua/index.php/ru/philosophy-and-philology-311/linguistics-and-foreign-languages-in-the-world-today-311/7660-on-the-behavior-of-communication-taboo-kazakhs> (Retrieved 06.09.2023).
- 6 Formanovskaya N.I. Speech, speech etiquette and culture of communication: popular science publication, 1989 URL: https://www.researchgate.net/publication/347256024_Speech_Etiquette_in_Online_Communities_Medialinguistics_Analysis (Retrieved 06.09.2023)

«ENGLISH AND KAZAKH LITERATURE. HARMONY IN POETS' POETRY»

SERIK A.

the 10th grade student, №11 General Secondary School, Ekibastuz

ZHUMABEKOVA S. B.

English teacher, №11 General Secondary School, Ekibastuz

Relevance of the research work.

The study of the relationship of Kazakh poetry with the Western-European poetic school and the differentiation of continuity between them is one of the most urgent tasks in the field of literary studies. In particular, the study of the thematic – ideological, aesthetic, philosophical searches and methods of stylistic, linguistic expression, the formation of poetic expressions of Mashhur-Zhusup Kopeev and George Gordon Byron's poetry in the perception and expression of the phenomenon of the world in artistic thought is one of the most pressing problems in the Kazakh literary science.

The artistic and aesthetic basis that gave rise to the poetry of the two poets is an excellent example of the intersection of national and universal ideas in literature. Therefore, the main basis of the study is the roots of the creative and artistic world of Mashhur-Zhusup with Byron's works, the identification of harmony and features between them, the recognition of the philosophical and aesthetic orientation. On the basis of this, the study of the work of the largest representatives of the two literatures from the point of view of cognition and artistry substantiates the relevance of the work.

It is known that the end of the XIX – beginning of the XX centuries is a special period that left an indelible mark on the spiritual and cultural life of the Kazakh people. In the same period, that is, in the literary process before the October Revolution, M.Zh. Kopeev also played a special role. He is one of the outstanding personalities who left an indelible mark on the Kazakh art of speech. As a poet, educator, historian and collector of folklore samples, famous Kazakh scientists and critics such as M.O. Auezov, A. Margulan, D.Abilov and others have always commented on him.

The first articles of Mashhur-Zhusup (even alive), which evaluated the works of collecting, publishing, research, etc. of folk heritage, were published by

Tolybayugly Mukhametgali in 1890 in the newspaper «Dala ualayaty» [1] The study of the life of Byron, the artistic level of the

spiritual heritage of his work, the features of the worldview are reflected in the works of M. Alekseev, N. Dyakonova, A. Elistratova [2].

The purpose and objectives of the research work. The main goal of the work is to increase students' interest in learning the language by comparing poetry in English and Kazakh. The main goal of the work is identification of the signs of consonance in the poetry of Byron and Mashhur-Zhusup. To implement this purpose, the following tasks were set for the work, analysis of artistic methods and techniques in works devoted to the themes in their poetry. Identification of common foundations of worldview, systematization of artistic harmony, proof of mutual spiritual connection [6].

The worldview harmony of Mashhur-Zhusup and Byron are characterized by the following stages:

1 The consonance of the poetry of Mashhur-Zhusup and Byron is harmony in the dialogical relationship between nations and cultures.

2 The presence of common features in the poetry of Mashhur-Zhusup and Byron is due to the similarity of the historical and social conditions in which they lived.

The novelty of the research work: A comparative approach to the study of two literary works in poetry contributes to a rapid understanding of the content of the work, memorization of new words and phrases, and an increase in vocabulary.

The structure of the research work.

The work consists of an introduction, a research section, a conclusion and a list of used literature.

The artistic and aesthetic basis of the work of the two poets is the continuity of the means of expression in the language of the two poets in literature. The fact that Mashhur-Zhusup's work is consonant with the work of Byron, a representative of English literature, lays the foundation for new ideas. Later, the main basis of special research is the connection of the creative and artistic world of Mashhur-Zhusup with Byron's poems, the identification of harmony and features between them. In this regard, when studying the poems, we see the continuity of the two poets in improving the means of expression of the language, as well as the proximity of the theme, the expression of ideas.

It is known that both Byron and Mashhur-Zhusup criticized the bad habits of their time. First of all, let's take the social inequality that has plagued the country

of both artists, in particular, the increase in cunning, the loss of value of the word, the rule of various swindlers of the country, etc. For

example, Mashhur-Zhusup in his works likens the good of the people to the lion (арыстан), the cunning to the fox (түлкі), the bureaucrats to the wolf (қасқыр) showing that the soldier became dependent on men:

Ақыртып арыстандай шерді жығып,
Үстінен ойнақтап жүр түлкі шығып,
Қабанға, қасқыр менен қалып торғай,
Жатақта арыстандар қалды бұғып. [3; 152 p.].

Let's pay attention to the fact that Byron also responded to the strike against the ruling, tyrannical community of the English and sarcastically criticized them. The poet likens the good of the people to an eagle (бүркіт), the oppressors to a tiger (жолбарыс) with teeth, the poor to a dog (ит) that has no food to eat, and the cunning to a fox (түлкі):

The rascals, perhaps, may betake them to robbing,
The dogs to be sure have got nothing to eat –
So if we can hang them for breaking,
I will save all the Government's money and meat:
Men are more easily made than machinery –
Stockings fetch better prices than machinery –
Gibbets on Sherwood will heighten the scenery,
Showing how Gommerce how Liberty thives! [5; 235 p.]

(given «бүркітті» – the eagle, «жолбарысты» – the tiger, «итті» – the dog,

«түлкіні» – the fox) – from the conclusion we see his dissatisfaction with social inequality.

From the examples given, the works of two poets are characterized by satirical

sarcasm and sharp sarcasm. For example, both dead people delve into the inner essence of the mocking phenomena and find exactly the same scourge.

Summing up the work of the two poets, we note the relevance of the use of visual aids. For example, in the Kazakh people, the good ones, the heroes are called «арыстан», and the British call the Eagle (бүркіт).

According to the majestic nature of the lion, the metaphorical phrase «majestic as a lion» (арыстандай айбатты) was formed, and the English «to be sharp – sighted as the eagle» (бүркіттей қырағы) formed this phrase, taking into account the vigilance of the Eagle. The works used by the two poets are characterized by the ability to express the image, the phenomena of life that they add to the song in an artistic and thoughtful way. There is no doubt that this in itself is due to great skill.

This is what the harmony between Mashhur-Zhusup and Byron, the continuity of visual means will be about. That is, we note that the materialization of an abstract concept by two poets plays a huge role in expanding the meaning of the word, increasing the impressionability of the image.

For Example, Mashhur-Zhusup:

Ақыл – шам, керек оған май мен білте,
Сасарсың кеш боп қалса, ескер ерте.
Түн болмай күн барында жабдық ойлап,
Қолыңа түсіре бер бірте-бірте. [9; p.185]

Byron:

Ақыл - сәуле, жер бетіне өмір беріп,
Тіршіліктің өшпейтін өңін беріп,
Көркіне көріністің құнықтырған [7; 93 p.]
The mind can make, substance and people planets of its own.
With beings brighter than have been and give
A breath to forms which can outlive all flesh [9; p.211]

In Mashhur-Zhusup the materialization of the abstract concept of «mind» was taken

from the word «lamp», comparison were carried out. And the lines «май мен білте керек», «сасарсың кеш боп қалса, ескер ерте» testify to the fact that the abstract

concept has a certain amount of intelligence.

In Byron, we see that the abstract concept of mind has become the owner of the soul.

That is, through the transfer of the abstract mind to the light, its giving of life to the Earth, the scattering of light is obtained figuratively and impressively. The poet refers to the mind as a «сәуле, күн нұры». In both poets, the word «mind» was taken as the giver of light, that is, Mashhur-Zhusup was given as «lamp», and Byron as «Ray». In short, the sun, the light are depicted in the image of human happiness. Both poets stand for the idea of enlightenment in obtaining a smart «Ray», «lamp». In their poems, they described the idea that education begins with high ideals.

Thoughts about the fate of the country are clearly reflected in the works of two poets. For example, in «Ғибратнама» Mashhur-Zhusup describes the inequality within the people as follows: they cannot speak openly, for example, meets a nightingale with a hawk. He said to the Falcon: «your abode is in the right hand of the Kings».

Mashhur-Zhusup: «I cry in search of a red flower, I can't see it open and close either day or night, and I have more authority».

The hawk that answered the Nightingale:

Аузынды ақылын болса, жабар едің,

Үндемей сабыр қылып бағар едің.

Тілі жоқ сықылды мылқау болсаң,

Бір күнде мың мұратты табар едің, [1; p.38] - he is proud of his work, ridicules the behavior of the nightingale. The Nightingale is deeply saddened

by these words.

Құс болсаң, бозбалалар, бұлбұлдай бол,

Табылар ізденгенге бір қызыл гүл, [1; p.39]. The poet thinks so, a person who works for the good of people will achieve an aim. We find the symbols

«Nightingale», «red flower» in the expression of the poet's idea.

In the East, it is

known that «the Nightingale» and «the flower» are symbols of happiness.

In addition, in Byron's poem «The Giaour» can also find the words «red flower» and «Nightingale»:

Қызыл гүл де жайнайды,

Келеді бұлбұл гүлге ынтық

Тандайын безеп сайрайды,

Жүз рет дауысын құбылтып.

Ондай гүлге ғашық көп,

Үнгір бар онда, тыныш та,

Қаракшы бар қанқұйлы;

Тек бақыт жайлар бұл елді,

Жауыздар бар жайлаған!...

Азапқа құмар адамдар,

Қызыл гүлді таптайды. [5; p. 324-325] - the poet describes that the old laughter does not exist, speaking about the violence committed by the villains. In Mashhur-Zhusup's poem «Мәшһүрдің ақындығымен қоштасқаны»:

Құс біткен қонағына кетті қайтып,

Осындай қыс боларын біздреге айтып.

Таусылып қызыл гүлдер, қалды тікен, Сайрайды гүлстансыз бұлбұл қайтып? [9;p159]. The poet skillfully implements the traditions of eastern poetry, emphasizing the injustice, good and evil that took place

in society. So, summing up, we note that both poets used the symbol of happiness in the East especially skillfully. In Byron, «қызыл гүл» is given as red flower, «бұлбұл» - the Nightingales.

The symbols in the works of Mashhur-Zhusup and Byron describe the happy, unhappy life of the people, show harmony in the image of the language and express the poetic thought of poets.

In summary, in the works of two poets:

1 Harmony in the description of social inequality, violence.

2 The role of materialization of the abstract concept of «mind» in expanding the meaning of the word.

3. We note the consonance in the use of the words «Nightingale», «Red Flower».

Conclusion. Both poets show advanced thinking, raising topical issues of their time, criticizing the ugly behavior within the country, exposing the vices of the Tsarist governors. Both poets supported the idea of enlightenment. They understood that education is the beginning of high purposes. Thus, such coincidences in the artistic world of authors from two different schools of literary traditions, such as Mashhur-Zhusup and Byron, are proof of the existence of a relationship between nations and cultures. Evidence of this relationship is also seen in the of visual means in his works.

Also, the artistic harmony of two literary works, the purity of the language, the peculiarities of the national language give a very striking effect. Reading the works of poets, students become more interested in English. In conclusion, the comparative teaching of Kazakh and English poetry in English lessons expands the cognitive sphere of students and has a beneficial effect on language learning.

In conclusion, the comparative teaching of Kazakh and English poetry in English lessons expands the cognitive sphere of students and has a beneficial effect on language learning.

REFERENCES

1 Zhusupov N. K. Mashhur-Zhusup and folklore. Pavlodar: Eco, 1999.93 P.

2 Dubashinsky I. A. George Gordon Byron. – Moscow: Prosveshchenie, 1985-141P.

3 Works Of M. Zh. Kopeyev. Volume 1. – Pavlodar: eco, 2003. – 436 P.

4 Saduakasov S. Kazakh literature.// People's Council, No. 42, March 2, 1993.p. 9

5 Byron.Selected works. Volume 1. – Almaty: Kazakh state art publishing house, 1960. - 404 P.

6 Zhirmunsky V. Comparative Literature. – L.: Nauka, 1979. – 494 PP.

7 Byron.Selected works. Volume 1. – Almaty: Kazakh state art publishing house, 1960. - 404 P.

8 Shygytbayev K. Rubailar. - Almaty: Science, 1981 – 232 P.

9 Kopeev M. Zh. Selective. Volume 1. - Almaty: Science, 1990.

–<https://poets.org/poem/giaour-unquenched-unquenchable>

–<https://allpoetry.com/George-Gordon-Byron>

–<https://kids.britannica.com/middle/article/Lord->

5-СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ АҒЫЛШЫН ТІЛІН ҮЙРЕНУДЕГІ ЖИ ҚОЛДАНУДЫҢ АРТЫҚШЫЛЫҚТАРЫ МЕН КЕМШІЛІКТЕРІ

СЕРІК М. С.

ағылшын тілі мұғалімі, №3 дарынды балаларға арналған гимназия,
Павлодар қ.

БАЙЗУЛЛИНА А., АЛИМОВА А.

5-сынып оқушысы, №3 дарынды балаларға арналған гимназия, Павлодар қ.

Соңғы жылдары технологияның дамуымен жасанды интеллект (ЖИ) өмірдің әртүрлі салаларына, соның ішінде білімге белсенді түрде енуде. Атап айтқанда, ЖИ ағылшын тілі сияқты шет тілдерін оқытуда, әсіресе 5-сынып оқушылары сияқты орта буын және жоғарғы буын оқушылары арасында үлкен әлеуетке ие. Білім беру процесін цифрландыру жағдайында оқушылар оқыту үшін жасанды интеллектті пайдаланатын көптеген онлайн ресурстарға қол жеткізе алады. Дегенмен, оқуда ЖИ пайдаланудың артықшылықтары да, кемшіліктері де бар. Бұл мақалада 5-сынып оқушыларының ағылшын тілін үйренуге арналған жасанды интеллектті қолданудың оң және теріс жақтары қарастырылады, сонымен қатар нақты білім беру практикасында жасанды интеллектті қолданудың мүмкін сценарийлері көрсетілген практикалық бөлім ұсынылған.[1, 15 б.]

Ағылшын тілін үйренуде ЖИ қолданудың келесі артықшылықтарын атап өтуге болады:

1 Индивидуалды оқыту. Ағылшын тілін оқытудағы жасанды интеллекттің басты артықшылықтарының бірі-білім беру процесін жекелендіру мүмкіндігі. ЖИ негізіндегі бағдарламалар мен

қосымшалар оқушының білім деңгейін талдап, тиісті тапсырмалар, жаттығулар мен тесттер ұсына алады. Бұл тәсіл әр оқушының жеке ерекшеліктерін, оның күшті және әлсіз жақтарын ескеруге мүмкіндік береді. Бұл оқудың тиімділігін едәуір арттырады, өйткені әр оқушы өзінің нақты білім деңгейіне сәйкес тапсырмалар алады.

Мысалы, егер 5-сынып оқушысы грамматикада қиындықтарға тап болса, ЖИ оларға тақырып бойынша қосымша жаттығулар ұсына алады. Сонымен қатар, негізгі тақырыптарды игерген оқушыларға күрделі тапсырмалар ұсынылады, бұл қажетсіз қарапайым тапсырмалардан шаршау мен шаршауды болдырмауға көмектеседі.

2 Интерактивтілік. ЖИ қолданатын көптеген білім беру бағдарламаларында оқу процесін қызықты әрі серпінді ететін интерактивті элементтер бар. Студент чатботтармен жұмыс істей алады, тілдік басқатырғыштарды шеше алады, ағылшын тіліндегі ойындарға қатыса алады және дереу кері байланыс ала алады. Оқытудың бұл түрі оқушыларды процеске белсенді түрде тартады және олардың тіл үйренуге деген қызығушылығын арттырады.

Мысалы, Duolingo немесе Lingvist сияқты танымал қосымшалар жаңа материалды игеру үшін ойын элементтерін пайдаланады. Студент деңгейлерден өтіп, тапсырмаларды орындау арқылы «ұпай жинай» алады, бұл оқу процесін аз скучно және ынталандырады.

3.Қол жетімділік және икемділік. Оқуда ЖИ қолдану оқушыларға кез келген уақытта, кез келген жерде оқуға мүмкіндік береді. Уақыт пен кеңістікпен шектелген дәстүрлі сынып сабақтарынан айырмашылығы, ЖИ оқытуы мобильді құрылғылар мен компьютерлер арқылы қол жетімді, бұл балаларға үйде, мектепте және саяхатта оқуға мүмкіндік береді. Бұл әсіресе бос емес кестесі бар немесе қосымша тікелей сабақтарға қатыса алмайтын балалар үшін пайдалы.[2, 27 б.]

Интернеттегі ресурстардың қол жетімділігінің арқасында оқушы өз кестелерімен айналыса алады, бұл уақытты үй тапсырмасына, материалды белсенді қайталауға және өзін-өзі оқытуға жақсы бөлуге мүмкіндік береді.

4 Жедел кері байланыс және нәтижелерді бағалау. Оқытудың маңызды аспектілерінің бірі-кері байланыс. ЖИ оқушылардың жауаптарын бірден талдауға және оларға сындарлы ескертулер беруге мүмкіндік береді. Бұл қателерді тез анықтауға және оларды әдетке айналмай тұрып түзетуге көмектеседі. Ағылшын тілін

үйренетін балалар үшін бұл өте маңызды, өйткені айтылу немесе грамматикадағы қате бірден түзетілмесе, түзетілуі мүмкін.

Қазіргі заманғы ЖИ оқыту жүйелері қателерді жазып қана қоймай, оларды жою бойынша ұсыныстар бере алады, бұл материалды тереңірек игеруге ықпал етеді.

Сондай-ақ, ағылшын тілін үйренуде ЖИ қолданудың келесі кемшіліктерін атап өтуге болады:

1. Контекстті түсінудің шектеулі мүмкіндіктері. ЖИ ақпаратты тиімді өңдей алады және тапсырмалар бере алады, бірақ ол контекстті түсіну тұрғысынан шектеулі. Машина әрқашан қандай контексте белгілі бір сөз немесе сөз тіркесі қолданылатынын түсіне алмайды. Бұл түсініспеушіліктерге әкелуі мүмкін, әсіресе контекст маңызды тілдерді оқытуда.

Мысалы, ағылшын тілінде бір сөз жағдайға байланысты әр түрлі мағынаға ие болуы мүмкін және жасанды интеллект бұл нюанстарды әрдайым дұрыс қабылдамауы мүмкін, бұл оның оқуын тірі оқытушымен оқудан гөрі дәлірек етеді.

2 Эмпатия . Жасанды интеллект қателіктерді тиімді талдай алады және тапсырмалар бере алады, бірақ ол оқушыны уақытында эмоционалды түрде қолдай алатын, оларды ынталандыратын және сенім атмосферасын құра алатын тірі оқытушыны алмастыра алмайды. Әсіресе, шет тілін меңгеру жолында жиі қиындықтарға тап болатын 5-сынып оқушылары үшін мұғалімнің қолдауын сезіну маңызды.

Тірі мұғалім тіл үйрену бойынша кеңестер бере алады, сұрақтарға жауап бере алады және оқушының көңіл-күйі мен эмоционалды жағдайына байланысты тәсілді бейімдей алады, бұл ЖИ әлі жасай алмайды.

3 Технологияға тәуелділік. Технологияға және жасанды интеллектке шамадан тыс тәуелділік балалардың сыныпта сөйлесу немесе баспа материалдарын пайдалану сияқты дәстүрлі оқыту әдістерімен байланысты дағдыларын жоғалтуына әкелуі мүмкін. Сондай-ақ, барлық оқушылар интернетке немесе ЖИ-мен жұмыс істеу үшін қажетті құрылғыларға үнемі қол жеткізе алмайтынын есте ұстаған жөн.[3, 19 б.]

4 Қол жетімділік және шығындар мәселелері. Барлық отбасылар құрылғыларды сатып ала алмайды немесе ЖИ қолданатын білім беру бағдарламаларына жазылу ақысын төлей алмайды. Бұл білім беру мүмкіндіктерінде, әсіресе аз қамтылған балалар үшін теңсіздік

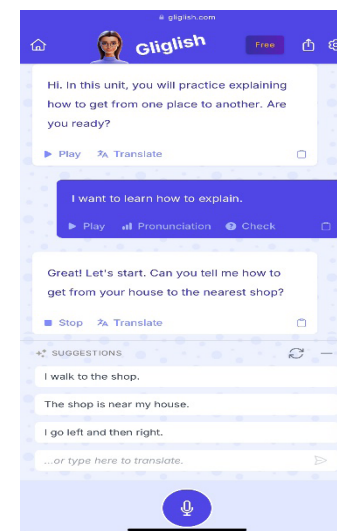
тудыруы мүмкін. Жасанды интеллект арқылы жоғары сапалы оқытуға қол жетімділік шектеулі болуы мүмкін.

Практикалық бөлім. Ағылшын тілін оқытуда ЖИ тиімді қолданудың сценарийлері

ЖИ-ні нақты білім беру тәжірибесінде қалай қолдануға болатындығын түсіну үшін 5-сынып оқушыларына ағылшын тілін оқытуда ЖИ-ді қолданудың бірнеше сценарийін қарастырсақ болады.

1-Сценарий: сөйлесу дағдыларын жақсарту үшін тегін қосымшаларды пайдалану

Жасанды интеллектті қолданудың тиімді әдістерінің бірі-сөйлесу боттарын ағылшын тілін үйрену үшін пайдалану. Мысалы, студент ағылшын тілінде диалог жүргізетін ЖИ бағдарламасымен әрекеттесе алады. Бұл баланың қарым-қатынас дағдыларын дамытуға, сөздік қорын кеңейтуге және тілді есту қабілетін жақсартуға көмектеседі. Мысалы, Gliglish ЖИ қосымшасы арқылы оқушы сөйлеп үйренгісі келетін тақырыпты, Американдық, Британдық немесе т.б. сөйлеу акцентін тандап кейін сол тақырыпта сөйлесе алады. Қосымша диалогтың мақсатын және мүмкін жауаптар нұсқасын ұсына алады.(Сурет-1)

Сурет-1

2-Сценарий: грамматиканы үйренуге арналған қосымшалар Duolingo, Lingvist немесе Memrise сияқты бағдарламалар студенттерге білім деңгейіне автоматты түрде бейімделетін ЖИ негізіндегі тапсырмаларды ұсынады. Бұл қолданбаларда геймификация элементтері бар, бұл оқу процесін пайдалы ғана емес, сонымен қатар қызықты етеді. Оқушы әртүрлі деңгейлерден өтіп, ұпай жинап, жетістіктерге жете алады.

3-Сценарий: эссе немесе басқа да жазбаша жұмыстарға талдау жасау

Тілді меңгеру тек қана айтылым, оқылым мен шектелмей жазылымды да қоса қарастыруды қажет етеді. Сондықтан промт ретінде : Please write an essay on a theme: «Summer Holiday» деп жазғанның орнына толықтай оқушы өзі жазған эссені chat gpt ЖИ-не салып промт: «Please, check my essay and show me mistakes and explanations» деп жазған әлдеқайда

Қорытынды

Ағылшын тілін оқытуда ЖИ қолдану оқуды жекелендіру, қол жетімділік және оқушылардың қатысуы сияқты маңызды артықшылықтарды ұсынады. Дегенмен, контекст пен эмоционалды өзара әрекеттесу проблемалары, сондай-ақ технологияға тәуелділік сияқты бірқатар шектеулер бар. Ең жақсы нәтижеге дәстүрлі оқыту әдістерін заманауи ЖИ шешімдерімен біріктіру арқылы қол жеткізуге болады, бұл 5-сынып оқушыларына ағылшын тілін тиімдірек және қызығушылықпен меңгеруге көмектеседі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 Использование деятельностного подхода в проектах цифровой трансформации в образовании, под реакцией Л.О. Смирновой. – Москва : Издательство Юрайт, 2023–170 бет.

2 Загорюлько, Ю.А. Искусственный интеллект. Инженерия знаний. /Ю.А. Загорюлько, Г.Б. Загорюлько. – Москва Юрайт, 2023–170 бет.

3 Богдановская, И.М. Информационные технологии в педагогике и психологии/ И.М. Богдановская, Т.П. Зайченко, Ю.Л. Проект.- Санкт-Петербург: Питер, 2018 – 304 бет.

SEMANTICS OF COLORS IN ANTHROPONOMY BASED ON KAZAKH AND ENGLISH LANGUAGES

SERIK M. S.

English teacher, Gymnasium №3 for gifted children, Pavlodar

RAMAZANOVA S., BEISEMBENOVA A.

5- grade student, Gymnasium №3 for gifted children, Pavlodar

Personal names are the products of various periods of the development of society and representation of history and culture and part of the lexical fund of the language of every nation and contribute to the analysis and disclosure of various problems of etymology, word formation, phonetics, grammar, historical and descriptive dialectology and other sections of the private and general linguistics. Anthroponyms reflect the characteristics of the life of the nation in different historical periods, thereby fixing some changes in the political, social, and cultural life of the people. Each historical period has its world of naming, in the formation of which historical connections with reality, origin, development, methods of explanation, degree of distribution and scope of use, factors of naming and choosing a name, official and unofficial names, etc. were especially significant.

Colors are one of the most significant concepts in our lives. Colors are found in many areas, and in each area, they have their meaning. Initially, it is known from history that colors have had a special meaning. Nowadays, great attention is given to studying the semantics of colors in linguistics. This article discusses the semantics of colors in anthroponymy based on the Kazakh and English languages.

Anthroponymy (Anthroponomastics) is one of the main directions of onomastics and it is the science that investigates proper names and surnames. In general, the term «onomastics» came from Greek and means the art of giving names. Anthroponymy as a main direction of onomastics studies proper names and surnames of people, their origin, geographical distribution, development, and process of use. The subdivisions of anthroponymy include proper names, surnames, nicknames, and pseudonyms. According to Zerkina, the proper names take a great part in the life of every person, since they can be a storage of information about origin, history, nationality, occupation, family values, and traditions [1].

Kazakh anthroponyms

Based on the ideas of researchers the most color terms in anthroponyms of the Kazakh language are defined as white (ak), black (kara), and yellow (sary). In the Kazakh language, the color “white”

(ak) is associated with the words like honest, pure, innocent, milk, and dairy products. Anthroponyms with the white color are presented as a combination of nouns and adjectives. Anthroponyms such as Aknur, Aksamal, Akniyet can be demonstrated as examples of this form. As it was mentioned before, anthroponyms with the color term white are made from nouns and adjectives, and the function of the adjectives was describing some features of a person. Subsequently, the majority of these names are given because of the appearance of a person. For instance, Akkoz(ak+koz, a girl with light-colored eyes), Akshagul(aksha+gul, snow-white beauty), etc. Furthermore, other names are given to describe their ethical qualities or they wanted their children to have these kinds of qualities. Specifically, if they want their child to be honest and diligent, they gave names such as Akzhan, Akzhigit, Aktilek, Akbala. Another illustration for it can be the names like Akzhan(ak+zhan, beautiful soul), Aksaya(ak+saya, protection), and Aksamal(ak+samal, soft wind), in this case these names mean the person who is kind and good-hearted. Historically, as in every nation, Kazakhs were at war and used different kinds of guns. By adding the color term «white» to these guns they created the names such as Akmardan (ak+mardan, brave man), Akalmas (ak+almas, blade), Akberen (ak+beren, dagger of steel) which are connected with military actions and that is why these names mean «courage, fearlessness». Another essential point is the semantics of female names with this component; the color term «white» was added to the female names to highlight their «beauty» and «grace». For example, Akkal(ak+kal, a girl with a birthmark; in Kazakh culture girls with birthmarks are regarded as beautiful girls), Akzharkyn (ak+zharkyn, glowing, glittering), Akmarzhan(ak+marzhan, white pearl), Akzhuldyz(ak+zhuldyz, a star) [2].

Complementary to the anthroponyms with «white» color, anthroponyms with «black» color also have valuable information about culture. In Kazakh culture, the color term «black» has both positive and negative meanings and there are a lot of varieties of phrases and idioms with this color. As an example, «kara kush» (kara=black, kush=power)-strong, «kara kazak» – plebeian, «kara kagaz»(black paper)-funeral paper, «kara orman»(black forest)-wealth.

Similarly to the “white” color, the color term «black» in anthroponyms is used to describe the appearance of a person. The anthroponyms such as Karakoz(kara+koz, a dark-eyed girl), Karashash(kara+shash, a girl with dark hair), Karakas(kara+kas, a girl who has black eyebrows) can be examples for describing appearance.

The other group of anthroponyms with the color term «black» has connotational meaning: Karabek (kara+bek, a strong and honorable man), Karakozha (kara+kozha, the word «kozha» cannot be translated directly because it deals only with Kazakh culture and the word «kozha» can be the analog of the «mister» or «lord» in English), names which are above given the meaning «strong». Whereas anthroponyms such as Karatay(kara+tay), Karasay(kara+say), Karakus(kara+kus) mean «huge, powerful». As was written before, anthroponyms with the color term «black» have two meanings: positive and negative. Another meaning of this color term is negative and anthroponyms such as Karabai (kara+bai(a rich man), and greedy person, this name is used in many Kazakh fairy tales, and stories) are observed to illustrate this meaning [2].

More importantly, the color term «yellow (sary)» is also found in Kazakh names: Sarygul(sary+gul(flower) means «beauty»), Sarybai (sary+bai, a rich man, the color term «yellow» is associated with gold)

In brief, in the Kazakh language anthroponyms with color terms are explored in two ways.

Firstly, names with color terms are given to describe the appearance of a person.

Secondly, color coding in anthroponyms has connotational meaning. Furthermore, it should be highlighted that by adding color terms to the anthroponyms, they preserve their previous meaning, and then connotational meaning that is associated with a national worldview is stratified to them [3].

English anthroponyms

In general, as in other languages, In English, proper names are closely connected with society, historical background, and culture. The majority of anthroponyms with color terms in English are surnames. Based on the findings, most of the surnames are based on color terms and the basic color terms that are investigated are black, red, white, brown, and grey. Some of the colors are represented by more than one surname; for instance, the color term «white» is represented in surnames such as «White» and «Whyte», the color term «red» is represented in surnames like «Reid» and «Russel».

According to Bowie and Jackson, surnames with the color term «brown» is the second most common surnames in English. Similar to the Kazakh language, in English, the origin of surnames with brown color is derived to describe the appearance of a person with a brown complexion, brown hair, or brown clothing. Likewise, the color term «grey» also represented a person with grey hair. Then again, the color

term «black» in surnames is used to describe the color of the hair of a person. Whereas in the Western Isles, the origin of the surname «Black» is defined as a surname given to a person because of amassing of dirt. [4] An equally important color in surnames is «white». The color «white» is also used in surnames to characterize the color of hair and it can mean «blonde» and «fair» hair. Additionally, according to the findings, the surname «White», and «Whyte» came from the Gaelic and means «son of the fair lad or servant» [5].

The next color term is «red» and when it is used as a surname, it had different spellings such as Read, Reade, Reed, Red, and Redd. This surname came from Scottish and was given to people with red hair or a ruddy complexion. In addition, based on some sources, this surname was given to people who lived in a clearing. The other representation of «red» is the surname «Russel». Historically, the surname «Russel» came from French and was given to a red-haired person since in Old French «rous» means «red», or «little red» [6].

In the same way, rare and unusual anthroponyms with the color terms «pink» and «blue» are also found in the English language. The origin of the surname «Blue» can have two possible variants. Firstly, this surname may come from Scottish and the interpretation is «son of the blue lad». The second possible variant is that it came from French («bleu»-blue) and it was used as a nickname for people who wore blue clothes and for people with blue eyes [7]. While the surname «Pink» was given to a cheerful and happy person as a chaffinch. Originally, the surname «Pink» was derived from a nickname and it was of early medieval origin [8].

Taking into consideration all information, it can be concluded that English anthroponyms with color terms were representatives of an appearance of a person.

Table 1 – Differences and similarities of Kazakh and English anthroponyms.

Color	Kazakh	English
White	Aknur, Aksamal, Akniyet, Akzhan, Akzhigit, Akmarzhan	White, Whyte
Black	Karatay, Karasay, Karakus, Karabai	Black
Yellow	Sarygul, Sarybai	-
Red	-	Read, Reade, Reed, Red, Russel

Blue	-	Blue
Pink	-	Pink

Discussion

Based on the findings, it has been shown that anthroponyms in Kazakh and English languages have both similarities and differences. However, according to research, anthroponyms in two languages have more differences than similarities. In general, these two languages are different in several aspects such as historical, geographical, linguistic, and political. Historically, these two nations faced different historical events that influenced their ways of development. These two languages belong to different language systems and families. The Kazakh language belongs to the Altai family, Kipchak group and it is the Turkic language. Also, the Kazakh language structurally and typologically belongs to agglutinative languages. Whereas the English language is originally an Indo-European language and it belongs to the West Germanic language group. From a structural aspect, it belongs to inflectional languages.

Conclusion

The main color terms in personal names in the Kazakh language are black, white, and yellow. Whereas in English the basic color terms in anthroponyms are black, white, yellow, grey, and red. The next difference is that in English color terms are mainly occurred in surnames, while in the Kazakh language in names and surnames. Talking about similarities, in both languages color terms are used to describe the appearance of a person. Nevertheless, it should be highlighted that in the Kazakh language in contrast to English color terms are used to give some connotational meaning that is closely related to cultural and historical events.

Considering all information, it can be concluded that Kazakh anthroponyms and English anthroponyms mainly different. The cultural and historical background influenced the way of giving names in Kazakh culture. Unlike the Kazakh language, anthroponyms in English mainly connected with the appearance of a person. All historical, geographical, linguistic and cultural factors influenced the process of giving name and formation of anthroponyms.

REFERENCES

1 Kisel O. V., Lukina O. A., Mikhailov V. V., Zerkina N. N., Historical and Social Background of English Name Giving Process, Arab World English Journal (AWEJ), 1(9), 88- 96(2018).

2 Nietbaj K.A., Orazbaeva E.B., Tautaeva G.B. Reprezentaciya cvetooboznachenij v kazahskoj antroponimii [Representation of color designations in Kazakh anthroponymy], Vestnik nauki i obrazovaniya[Bulletin of Science and Education], 1(104), 19-23(2021). [in Russian]

3 Zhanuzak T. Esimder syry [The secret of names] (Almaty,2004).

4 Ellen S. B. New Directions in Colour Studies (Glasgow,2011)

5 Hough C. Onomastic Uses of the term «White» (Glasgow,2016)

6 Bowie N., Jackson G. W, Surnames in Scotland over the last 140 years (2003)

7 Last Name:Pink. Available at: <https://www.surnamedb.com/Surname/Pink> (accessed 13.02.2023)

8 Last name: Blue. Available at: <https://www.surnamedb.com/Surname/Blue> (Accessed 13.02.2023)

БРИТАНДЫҚ СИТКОМДАРДЫҢ ТІЛГЕ ӘСЕРІ

ТӨРЕХАН А. Е.

ағылшын тілі пәнінің мұғалімі, Дарынды балаларға арналған № 3 гимназия,
Павлодар қ.

ЕРБОЛАТОВА Ж.

6-сынып оқушысы, Дарынды балаларға арналған № 3 гимназия,
Павлодар қ.

Британдық ситкомдар жастардың тілдік дағдыларына, сөйлеу стиліне және әлеуметтік коммуникациясына елеулі әсер етеді. Яғни, британдық ситкомдарда қолданылатын сөздер, идиомалар және сленг элементтері күнделікті тілде кеңінен таралып, жастардың сөйлеу мәдениетін, тілдік нормаларын және мәдениетаралық қарым-қатынастарын қалыптастырады. Сонымен қатар, ситкомдарда көтерілген әлеуметтік мәселелер, әзіл-оспақ формалары мен коммуникация тәсілдері жастардың қоғамдағы әлеуметтік қатынастарын және өзара түсіністігін нығайтуға ықпал етеді. Британдық ситкомдар (ситуациялық комедиялар) – бұл комедиялық жанр, ол телевизия мен радиода кеңінен таралған. Олар қоғамның әлеуметтік құрылымын, мәдениет ерекшеліктерін және күнделікті өмірдің түрлі аспектілерін әзілмен көрсететін құрал ретінде қызмет етеді. Британдық ситкомдардың тарихы, даму кезеңдері мен эволюциясы бүгінгі күні мәдениетіміздің бір бөлігі болып табылады [1, 20 б.].

Британдық ситкомдардың тіл үйренудегі рөлі және әсері

Рөл	Әсері	Мысал
Тілдік дағдыларды дамыту		
Сөздік қорды байыту	Жиі қолданылатын сөздер мен фразаларды үйрену	«The Office»: кәсіби ортада қолданылатын сленг
Тыңдау дағдыларын жетілдіру	Әр түрлі акценттер мен сөйлеу стильдерін тыңдау	«Fleabag»: британдық акценттер
Сөйлеу практикасы	Диалогтарды қайталап, сөйлеу машықтарын дамыту	Ситкомдардағы диалогтарды айту
Мәдениетаралық коммуникация		
Әзіл мен сатира	Британ мәдениеті мен әлеуметтік нормаларды түсіну	«Absolutely Fabulous»: сән индустриясының сатирасы

Британдық ситкомдар комедиялық жанрдың байлығын көрсетеді және қоғамдағы әр түрлі мәселелерді көтереді. Төменде бірнеше көрнекті ситкомдар мен олардың талдауы берілген.

1. Fawlty Towers (1975-1979)

Сюжет: Мейрамхана иесі Базил Фawlty мен оның қызметкерлерінің өміріндегі күлкілі оқиғалар.

Тақырыптар: Стереотиптер, шетелдіктерге қатысты көзқарас, әлеуметтік класс.

Талдау: Ситком шетелдік туристер мен британдық менталитет арасындағы кикілжіңдерді сатиралық түрде көрсетеді. Базилдің мінез-құлқы арқылы британдық қоғамдағы мәдени стереотиптер мен әлеуметтік нормалар сынға алынады.

2. The Office (2001-2003)

Сюжет: Дэвид Бренттің жетекшілігімен жұмыс істейтін офис қызметкерлерінің күнделікті өмірі.

Тақырыптар: Жұмыс орнының мәдениеті, әлеуметтік өзара әрекеттесу, кәсіби қарым-қатынастар.

Талдау: Бұл ситком реалистік стильде түсірілген, адамдардың офис ішіндегі қарым-қатынасын шынайы көрсетеді. Әзіл мен драма элементтері, сондай-ақ кейіпкерлердің мінез-құлықтары жұмыстың қиындықтарын әзілмен жеткізеді.

3 Absolutely Fabulous (1992-1996)

Сюжет: Сән мен сәнқойлық әлеміндегі Эдина мен Патсидің өмірі.

Тақырыптар: Әйелдер құқығы, сән индустриясы, әлеуметтік статус.

Талдау: Ситком заманауи әйелдердің өміріндегі күрделі мәселелерді, әсіресе қоғамдағы идеалдар мен стереотиптерді көтереді. Сатиралық түрде шынайы өмірдегі ауқаттылық пен беделді көрсету арқылы көрермендерді ойлануға мәжбүр етеді.

4 Gavin & Stacey (2007-2010)

Сюжет: Достық және махаббат тақырыбына негізделген, Гавин мен Стейси арасындағы романтикалық қарым-қатынас.

Тақырыптар: Отбасы, достық, мәдени айырмашылықтар.

Талдау: Ситком түрлі мәдениеттердің арасындағы байланысты көрсетеді, сонымен қатар отбасылық қарым-қатынастардың күрделілігін әзілмен бейнелейді. Комедиялық элементтер кейіпкерлер арасындағы жылылықты арттырады.

5 The IT Crowd (2006-2013)

Сюжет: IT бөлімшесінде жұмыс істейтін қызметкерлердің күлкілі оқиғалары.

Тақырыптар: Технология, әлеуметтік оқшаулану, заманауи мәдениет.

Талдау: Ситком технологиялық әлемдегі әлеуметтік мәселелерді, сондай-ақ IT қызметкерлерінің қоғамдағы орны мен рөлін әзілмен көрсетеді. Керемет диалогтар мен әзілдер аудиторияның назарын аударады.

Қорытынды

Британдық ситкомдар тек көңіл көтеру ғана емес, сонымен қатар қоғамдағы маңызды мәселелерді қозғайтын құралдар. Олар әлеуметтік стереотиптерді, мәдениетаралық қатынастарды және заманауи өмірдің шындығын сатиралық түрде көрсетеді, бұл көрермендерді ойланып, өзара байланыстарын қайта қарауға шақырады.

Ситкомдарды ағылшын тілін үйрету әдістемесінде пайдалану

Ситкомдар ағылшын тілін үйрету әдістемесінде тиімді құрал ретінде қарастырылуы мүмкін. Олардың қызықты әрі көңілді форматтары, тіл үйренушілердің назарын аударып, оқу процесін жеңілдетеді. Төменде ситкомдарды ағылшын тілін үйрету үшін пайдаланудың негізгі аспектілері келтірілген [2, 15 б.].

1 Сөздік қорды байыту

Тақырыптық эпизодтар: Ситкомдарда әртүрлі тақырыптар (отбасы, жұмыс, достық) қамтылған, бұл оқушыларға сол

тақырыптарға қатысты сөздер мен фразаларды үйренуге мүмкіндік береді.

Күнделікті сөз тіркестері: Ситкомдардағы диалогтарда жиі қолданылатын күнделікті фразалар оқушылардың сөйлеу дағдыларын дамытуға көмектеседі.

2 Тыңдау дағдыларын дамыту

Акценттер мен диалектілер: Британдық ситкомдар әртүрлі акценттер мен диалектілерді қамтиды, бұл оқушыларға тыңдау қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді.

Шынайы сөйлеу: Ситкомдардағы табиғи диалогтар оқушыларға шынайы сөйлеу мәнерін түсінуге көмектеседі, бұл тыңдау дағдыларын жетілдіреді.

3 Сөйлеу дағдыларын жетілдіру

Диалогтарды қайталау: Оқушылар ситкомдағы диалогтарды қайталау арқылы интонация мен акцентті жақсарты алады.

Рөлдік ойындар: Ситкомдардағы кейіпкерлердің рөлдерін ойнау арқылы оқушылар тілдік қарым-қатынас дағдыларын практика жүзінде дамытуға мүмкіндік алады.

4 Мәдениетаралық коммуникация

Британ мәдениеті мен құндылықтары: Ситкомдар британ мәдениетінің ерекшеліктерін көрсету арқылы оқушылардың мәдениетаралық коммуникациясын дамытуға ықпал етеді.

Әзіл мен сатира: Ситкомдардағы әзілдер мен сатира оқушыларға британдық қоғамдағы әлеуметтік нормалар мен стереотиптерді түсінуге көмектеседі.

5 Интерактивті әдістер

Топтық талқылаулар: Ситкомдарды көру барысында оқушылардың пікірлерін талқылау, сюжеттер мен кейіпкерлерді талдау арқылы тілдік дағдыларын жетілдіруге мүмкіндік береді.

Квест және тапсырмалар: Ситком эпизодтарына негізделген тапсырмалар мен квесттер оқушыларды белсенді қатысуға тарту арқылы оқудың қызықтылығын арттырады.

Қорытынды

Ситкомдарды ағылшын тілін үйрету әдістемесінде қолдану, оқушылардың тілдік дағдыларын дамытуға, мәдениетаралық коммуникацияны түсінуге және оқу процесін қызықты әрі интерактивті етуге мүмкіндік береді. Олардың ойын-сауық форматы, тіл үйренушілердің мотивациясын арттыра отырып, ағылшын тілін меңгеруге көмектеседі. Нәтижесінде біз telegram

chat bot жасап шықтық, егер Сізге ағылшын тілінде ситком көріп, ағылшыныңызды дамытқыңыз келсе, ботқа жазыңыз!

Telegram бот қазіргі таңда өз жұмысын қарқынды жүргізуде, сыныптастарым мен туысқандарым белсенді қолданушылары болып табылады. Мұғаліммен бірге бұл телеграмды жасау үшін <https://robochat.io/dashboard/583763/flow/1404520/edit> сайтын қолдандық.

Британдық ситкомдардың тіл үйренудегі әсері жөніндегі ғылыми жоба барысында жүргізілген зерттеулер мен сауалнамалар

маңызды нәтижелер көрсетті. Атап айтқанда, жобаның гипотезасы расталды: британдық ситкомдар ағылшын тілін үйренуге оң әсер етеді, өйткені олар сөздік қорды байыту, тыңдау дағдыларын дамыту және сөйлеу қабілеттерін жетілдіру бойынша тиімді құрал болып табылады. Сондай-ақ, жобаның нәтижелері контекстуалды оқу әдістерінің маңыздылығын және мәдениетаралық коммуникацияны түсіну қажеттілігін айқын көрсетті [3, 1 б.]. Британдық ситкомдар арқылы оқушылар тіл үйренудің қызықты әрі әсерлі тәсілдерін меңгерді, бұл өз кезегінде олардың тілдік дағдыларын арттыруға мүмкіндік берді. Жобаны одан әрі дамыту мақсатында арнайы Telegram чат ашылды. Бұл платформа тіл үйренушілерге бір-бірімен тәжірибе алмасуға, сұрақ қоюға және пікірлерімен бөлісуге мүмкіндік береді [4, 15 б.]. Чаттың белсенділігі оқушылардың қызығушылығын арттырып, ағылшын тілін үйрену процесін интерактивті түрде жүргізуге ықпал ететініне сенімдіміз. Осылайша, жоба ағылшын тілін үйретудің заманауи әдістері мен құралдарының өзектілігін дәлелдеді. Британдық ситкомдардың тілдік дағдыларға әсері мен олардың мәдени контексті оқушылардың білім алу тәжірибесін байытып, тіл үйренуді қызықты әрі тиімді ететіндігі анық.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Бекбаев, А. (2020). Мультимедиялық құралдар мен заманауи білім беру. Алматы: Жазушы.
- 2 Мультимедиялық құралдардың тіл үйретудегі тиімділігі, оның ішінде ситкомдар.
- 3 Жанабаев, М. (2018). Тілдік коммуникация: теория мен практика. Нұр-Сұлтан: Эверо.
- 4 Комедиялық контенттің тілдік коммуникацияға әсері, ағылшын тілін үйретудегі рөлі.

РАЗВИТИЕ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫХ СПОСОБНОСТЕЙ С ПОМОЩЬЮ МЕТОДОВ МНЕМОТЕХНИКИ НА УРОКАХ ЯЗЫКОВЫХ ДИСЦИПЛИН

БАКРАДЕНОВА И.

ученица 11 класса, специализированной гимназии
для одаренных детей имени К. Сатбаева

ТУЛЕУБАЕВА К. Б.

учитель русского языка и литературы, специализированной гимназии для
одаренных детей имени Каныша Сатбаева

Сегодня для многих учащихся внимательно прочитать текст и осознанно пересказать содержание, прочитать выразительно и выучить стихотворение наизусть представляется затруднительным. Этот факт нами выявлен и через собственный опыт, и при опросе среди сверстников. В младших классах мы часто учили стихотворения наизусть, и нередко нуждались в подсказке. Самой хорошей подсказкой всегда была поддержка одноклассников: когда они с помощью жестов, мимики старались напомнить тебе забытое слово. И только теперь мы понимаем, что мы не просто подсказывали, а учили тексты с помощью метода мнемотехники.

Мнемотехника – одна из технологий, которая способна помочь нам развить свою память. Благодаря образам, символам, создаваемым при работе над текстами, мы обратили внимание, что хорошо запоминается информация, основанная на своих личных впечатлениях, имеющая красочную визуализацию, а также запоминаются схемы логически последовательно выстроенные. Так наше детское увлечение переросло в научные основы нашей работы.

Мнемотехнические приемы были известны еще в античности, однако системного использования (внедрения в типовые программы, издания рекомендованных для использования в учебном процессе пособий и т.д.) данная методика еще не имеет.

В своей работе мы попытались предложить некоторые типы заданий для уроков русского языка и литературы в школах с государственным языком обучения с использованием методов мнемотехники.

Цель нашей исследовательской работы – выявить возможности использования приёмов мнемотехники на уроках русского языка и литературы в казахской школе. Рекомендовать те методы мнемотехники, позволяющие развивать наши интеллектуальных

способности, учить мыслить неординарно, творчески, сделать нашу учебу интересной и занимательной.

Слова «мнемотехника» и «мнемоника» обозначают одно и тоже – техника запоминания. Они происходят от греческого «mnemonikon» – искусство запоминания.

Мнемотехника – искусство запоминания, совокупность приемов и способов, облегчающих запоминание и увеличивающих объем памяти путем образования искусственных ассоциаций. В словаре С. И. Ожегова дается следующее определение данного понятия: МНЕМОТЕХНИКА:

1 то же, что мнемоника;

2 цирковой и эстрадный номер, основанный на искусстве запоминания («отгадывание» чисел, предметов, дат и имен) [1]. Исследователь М. Зиганов считает, что «можно дать и третье определение мнемотехники, которое наиболее точно отображает современную мнемотехнику. Мнемотехника – это система внутреннего письма, позволяющая последовательно записывать в мозг информацию, преобразованную в комбинации зрительных образов. Техника – это совокупность технических устройств, предназначенных для использования в деятельности человека, общества» [2]. В. Козаренко отмечает, что «мнемотехника использует естественные механизмы памяти мозга и позволяет полностью контролировать процесс запоминания, сохранения и припоминания информации» [3].

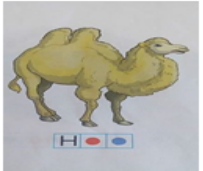
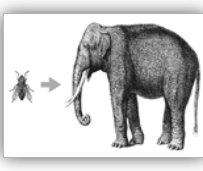
Считается, что это слово придумал Пифагор Самосский (6 век до н.э.). Искусство запоминания названо словом «mnemonikon» по имени древнегреческой богини памяти Мнемозины – матери девяти муз. Первые сохранившиеся работы по мнемотехнике датируются примерно 86-82 гг. до н.э., и принадлежат перу Цицерона и Квинтилиана. Первоначально мнемотехника возникла как неотъемлемая часть риторики (ораторского искусства) и предназначалась для запоминания длинных речей [4].

В мнемотехнике вся запоминаемая информация условно делится на три вида: образную, речевую (текстовую) и точную [5].

Мы рассмотрим базовые методы мнемотехники: мнемоквадраты, мнемодорожки, мнемотаблицы, метод цепочки; метод фотоаппарата; система «Локи», Майндкарты.

Мнемоквадраты, например, мы использовали при изучении лексики и фразеологии, при знакомстве с фразеологизмами на

трех языках по рисункам легко восстановить фразеологизмы с одинаковым лексическим контентом.

Түймедейді түйедей кылу	Don't make a mountain out of an anthill	Делать из мухи слона
		

При изучении художественного текста интересны мнемодорожки: например, по произведению А.С.Пушкина «Капитанская дочка» иллюстративная мнемодорожка не только воспроизводит последовательность сюжета, но и воссоздает мир 18 века, а мнемодорожка из пиктограмм учит легко запоминать сюжетную линию, последовательность событий.

При изучении лирических произведений часто не бывает сюжетных линий, поэтому для их запоминания мы используем мнемотаблицы: заполнение таблицы помогает нам визуализировать строки, появляются образы, символы, мы расширяем свой кругозор.

Один из творческих методов для работы с произведениями - это майнкарты, или как их еще называют, ментальные карты. Представляем одну из таких карт, это по произведению Светланы Назаровой «Мой зеленоглазый аруах».

В детстве наш главный герой проводит много времени у бабушки и дедушки, описывает ауыл, свои чувства. Он вспоминает, что он в детстве гордился своими стариками и они были для него центром вселенной, и со стыдом вспоминает, что в подростковом

возрасте он стыдился дедушку и бабушку, которые приезжали в город в немодной одежде, пахли овчиной и курдючным жиром.

Здесь, чтобы понять тему, идею, мы работаем с ключевыми словами, структурируем главную, второстепенную и скрытую информацию. Майнкарта раскрывает наше творческое мышление, логическая связь, которая важна для потроения, помогает сохранить в памяти сюжет.

Также мы разработали несколько рекомендаций для работы с текстами:

- Анализируйте и структурируйте прочитанное!
- Визуализируйте текст!
- Преобразуйте информацию в образную схему, ментальную карту и др.
- Примените то, что прочитали, на практике!
- Объясните кому-нибудь прочитанное!
- Общественные и экономические процессы влияют на формирования ключевых концептов ментального мира социума. Одним из способов запоминания лексики и фразеологии, орфографии, текстов русской литературы является мнемотехника. Все эти приемы способствуют запоминанию материала, развитию воображения, погружения во временную и пространственную среду.

ЛИТЕРАТУРА

1 И. Ожегов. Толковый словарь русского языка, <https://slovarozhegova.ru/>

2 Марат Зиганов...МНЕМОТЕХНИКА

<https://matrona-dimitriy.ru/wp-content/uploads/2022/04/Ziganov-M.A.-Skorochtenie.pdf>

3 Владимир Козаренко МНЕМОТЕХНИКА

https://chessdarmen.kz/files/2017/04/36_mnemotehnika_z.pdf

4 Фатеева, Г. И. Характеристика мнемотехники как метода развития мышления у детей и взрослых / Г. И. Фатеева. – Текст : непосредственный // Актуальные задачи педагогики : материалы IX Междунар. науч. конф. (г. Москва, июнь 2018 г.). – Москва : Буки-Веди, 2018. – С. 3-5. – URL: <https://moluch.ru/conf/ped/archive/279/14274/>

5 Денис Александров. О мнемотехнике

<https://trends.rbc.ru/trends/education/618bcd569a7947a0e5c826d8>

СОЗДАНИЕ ЭКСПРЕСС-ГИДА ПО ИСПОЛЬЗОВАНИЮ ТЕХНИК КРЕОЛИЗАЦИИ ТЕКСТА В РЕКЛАМЕ ДЛЯ БИЗНЕС-АККАУНТОВ В ИНСТАГРАМ

АМИРОВА А. А.

ученица 11 класса, НИШ ХБН, г. Павлодар

ТУРГАНБЕКОВА Р. К.

ученица 11 класса, НИШ ХБН, г. Павлодар

ГУРИНОВА А. А.

учитель английского языка, НИШ ХБН, г. Павлодар

В результате глобального распространения креолизации, реклама и маркетинг теперь основываются как на вербальной, так и на невербальной их составляющей. Социальные сети, дающие возможность синтезировать и опубликовывать креолизованные тексты стали основной средой для продвижения и размещения рекламы.

Термин «креолизованные тексты», принадлежит Ю.А.Сорокину и Е.Ф.Тарасову (1990): это – «тексты, фактура которых состоит из двух негомогенных частей (вербальной языковой (речевой) и невербальной (принадлежащей к другим знаковым системам, нежели естественный язык)»[1]. По мнению исследователей (Анисимова 2003; Бойко 2006; Валгина 2003; Чудакова 2005; Шинкаренкова 2005 и др.), креолизованный текст является сложным текстовым образованием, где вербальные и невербальные элементы образуют

одно визуальное, структурное, смысловое и функциональное целое, нацеленное на комплексное воздействие на адресата.

Основной областью использования и распространения креолизованных текстов становятся именно средства массовой информации и коммуникации[2]. Креолизованные тексты помогают в привлечении внимания реципиента, передавать максимум информации в компактной форме, а также позволяют передать дополнительные оценочные суждения и т.д. Многие исследователи говорят об изменениях в когнитивном стиле, а реклама позволяет потребителю воспринимать информацию как визуально, так и на слух, динамично[3].

Популярность креолизованного текста растет благодаря развитию новых информационных технологий, ведь он соответствует современным требованиям быстрого восприятия: короткий слоган или изображение усваиваются гораздо быстрее, чем объемный текст. На сегодняшний день исследователи по-разному классифицируют креолизованные тексты. Так, тексты выделяют по степени креолизации, по социокультурной ориентированности, по типу коммуникации, по количеству компонентов, по гипертекстовой сложности и по степени предполагаемой вовлеченности читателя[4].

Согласно базовой классификации Е.Е.Анисимовой, которая основывается на характере связей между текстом и изображением, креолизация делится на три категории, отличающихся между собой по степени креолизации текста и положением элементов в тексте:

- Текст с нулевой креолизацией;
- Текст с частичной креолизацией;
- Полностью креолизованный текст.

Чаще всего в рекламе используются средняя и высокая степень креолизации. Креолизованные тексты в социальных сетях используются в виде инфографики, видеоконтента с субтитрами, анимаций, интерактивных постов и юмористических “мемов”, в зависимости от цели привлечения нужной аудитории. Также стоит помнить о том, что эти элементы могут использоваться не только в комбинации с текстом, но и друг с другом. Таким образом, реклама в социальных сетях основывается на более ярком и динамичном контенте, что позволяет конкурировать на рынке[5].

Сегодня креолизованный текст широко применяется в рекламе для усиления внимания и повышения уровня запоминаемости, что обусловлено спецификой восприятия, где визуальные и вербальные

компоненты синтезируются, формируя целостное и интуитивно воспринимаемое сообщение.

В статье И.Вашуниной утверждается то, что виды текстов с иллюстрациями являются одной из форм человеческой коммуникации. В настоящее время преобладание креолизованных текстов стало обычным явлением для средств массовой коммуникации. Стоит отметить, что каждый реципиент обладает особенностями восприятия креолизованного текста, которое может меняться под влиянием различных факторов[6].

В восприятии поликодовых текстов преобладает нелинейное, которое является более востребованным из-за дефицита времени. Если читатель прочитает заголовочный комплекс, посмотрит на иллюстрации и ознакомится с подписями к ним, получит концептуальное представление о фактуальной стороне текста и без текстуального знакомства с основным содержанием словесного произведения.

Креолизованные тексты с одной и той же вербальной составляющей, но с разными иллюстрациями воспринимаются по-разному. Таким образом, реалистичность, нетривиальность играют большую роль в невербальной составляющей контента в рекламе. Было выявлено, что иллюстрации с высокой степенью реалистичности (выполненное в реалистической манере в естественной цветовой гамме) повышают оценку креолизованного текста, тем самым привлекая больше аудитории, а тривиальные («обычные», ожидаемые, чаще всего черно-белые) невербальные тексты могут в отдельных случаях понижать оценку КТ, однако количество таких случаев не является значимым.

В книге «Теория рекламы» утверждается, что сегодня технологии дают возможность адаптировать сообщения и информацию под каждого пользователя, исходя из их социальной группы, локации, комплексного алгоритма их активности в социальной сети. Реклама в социальных сетях индивидуализирована, а не массово распределена. Рекламные сообщения могут варьироваться по типу и иметь различные особенности, в зависимости от того, что продается, а в контексте лингвистики реклама отличается по виду, степени креолизованного текста и комбинации элементов креолизации[7].

В книге «Цифровая реклама: теория и исследование» авторы отмечают высокую конкуренцию за внимание аудитории, а также негативное отношение пользователей в рекламе в целом. Реклама, оцениваясь контентом низшего качества, создает трудности для

продвижения и требует использование новых трендов. Авторы исследуют использование теории интерактивных медиа-эффектов и подразделяют негативное влияние рекламы на когнитивное, аффективное и влияние на поведение пользователей. Так, прослеживается тесная связь между креолизованным текстом и новыми тенденциями в рекламе[8].

Были выбраны инстаграм-посты аккаунтов дальнего зарубежья, России и Казахстана, рекламирующих курсы по изучению английского языка и подготовке к IELTS. Из изученного материала (45 постов, с каждого аккаунта по 15 последних публикаций) было выявлено 43 случая креолизации. @ielts_advantage - страница, продвигающая онлайн курсы для подготовки к Ielts, @jstudy.english, @skyeng_school - онлайн школы английского языка.

В ходе анализа выявлены частые комбинации элементов креолизованного текста: видео с добавлением субтитров(66,(6)%, 30 единиц), инфографики (11,(1)%, 5 единиц), инфографики с изображениями 11,(1)%, 5 единиц, мемы в виде изображения и мемы в виде видео (6,(6)%, 3 единицы). Были выявлены их основные функции: увеличение доступности контента, облегчение восприятия и подача полезной информации, а также, повышение вовлеченности и удержания внимания, эмоциональное воздействие на аудиторию и сохранение актуальности контента. Удачные примеры креолизованного текста, в контексте привлечения клиентов, предполагают подачу своих услуг таким образом, что для аудитории реклама не становится навязчивой.

Для дальнейшего анализа эффективности креолизованных текстов в рекламе нами был проведен опрос, в котором опрашиваемые должны были указать какие из перечисленных видов использования креолизации являются наиболее эффективными в выполнении своих функций.

В качестве продукта нашего исследования нами было решено создать гайд, который содержит в себе эффективные примеры креолизованного текста для рекламы.

Для создания яркого и понятного дизайна гайда мы использовали приложение Canva. В нашем продукте содержится следующая информация: 1) Что такое креолизованный текст и его элементы. 2) Использование креолизации в рекламе 3) Конкретные примеры креолизованного текста, которые были взяты из инстаграм аккаунтов, специализирующихся на продвижении курсов английского языка.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Сорокин Т. Сорокин ЮА, Тарасов ЕФ Креолизованные тексты и их коммуникативная функция //Оптимизация речевого воздействия. М. – 1990. – С. 180-186.
- 2 Тумакова Е. В. Креолизованный текст в художественном и медийном дискурсе //Мир русского слова. – 2016. – №. 2. – С. 43-49.
- 3 Тельминов Г. Н. Интернет-реклама как вид креолизованного текста //Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. – 2009. – №. 5. – С. 300-304.
- 4 Маричев М. Д. Особенности креолизованного текста и его классификация //E-Scio. – 2022. – №. 6 (69). – С. 150-156.
- 5 Анисимова Е. Е. Лингвистика текста и межкультурная коммуникация (на материале креолизованных текстов). – Academia, 2003.
- 6 Вашунина И. В. Особенности восприятия креолизованных текстов //Вопросы психолингвистики. – 2016. – №. 4 (30). – С. 39-53.
- 7 Rodgers S., Thorson E. (ed.). Advertising theory. – New York : Routledge, 2012. – Т. 514.
- 8 Rodgers S., Thorson E. Digital Advertising //New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315623252>. – 2017. – Т. 10. – С. 9781315623252.

**ҚАЗАҚ, АҒЫЛШЫН ЖӘНЕ ОРЫС
ФРАЗЕОЛОГИЗМДЕРІНДЕГІ 1-ДЕН 10-ҒА ДЕЙІНГІ
САНДЫҚ КОМПОНЕНТТЕРДІ САЛЫСТЫРУ**

ТУСУПОВА Г. М.

Магистр, Дарынды балаларға арналған Абай атындағы гимназияның
ағылшын тілі пәні мұғалімі, Павлодар қ.

БАЯНБЕК І.К.

5Ә сынып оқушысы, Дарынды балаларға арналған Абай атындағы
гимназияның Павлодар қ.

Қазақ, ағылшын және орыс тілдері ең көп сұранысқа ие тілдердің қатарына кіреді. Оларды меңгеру сізге бірқатар артықшылықтар береді, соның арқасында сіз беделді және құрметті жұмысқа орналасуға мүмкіндік аласыз. Алайда, тілдерді жетік білу үшін оларды терең зерттеп, көптеген қиындықтарды еңсеріп, тілдік құпияларды ашу қажет.

Осындай құпиялардың бірі – фразеология. Оны зерттеу арқылы біз белгілі бір халықтың тілдік мәдениетіне тереңірек үңілеміз, оның даму тарихын терең түсінеміз.

Дегенмен, бұл ғылымның жан-жақтылығы мен кең ауқымдылығына қарамастан, мен «Қазақ, ағылшын және орыс тілдеріндегі фразеологизмдерде 1-ден 10-ға дейін қолданылатын сандық компоненттерді салыстыру» тақырыбына тоқталдым.

«Фразеология» термині фразеологизмдерді зерттейтін ғылымды білдіреді. Ал «фразеологизм» – тұрақты, лексикалық тұрғыдан бөлінбейтін және мағыналық жағынан тұтас сөз тіркесі немесе сөйлем, ол жеке лексикалық бірлік немесе лексема қызметін атқарады.

Фразеологияны зерттеу және сандық құрамдас бөліктері бар фразеологиялық бірліктерді әртүрлі тілдерде салыстыру арқылы біз тек шет тілдері туралы ғана емес, өз тіліміз туралы да маңызды мәліметтер аламыз. Фразеологизмдер арқылы біз өз сөздік қорымызды байытамыз, тек бірнеше халықтың емес, бүкіл әлем мәдениетін танимыз. Оларсыз қазіргі заманғы өмірді елестету қиын, өйткені олар күнделікті тілімізге берік енген.

Осы зерттеудің мақсаты қазақ, ағылшын және орыс тілдеріндегі фразеологизмдерде 1-ден 10-ға дейін қолданылатын сандық компоненттерді салыстыру. Қазақ тіліндегі сандық фразеологизмдер ағылшын және орыс тілдеріндегі сандық фразеологизмдерден қалай ерекшеленетінін анықтау. Олардың құрамындағы сандық компоненттердің мағыналарын жіктеу. Жасалған зерттеу нәтижелерін қорытындылау.

Қазақ, ағылшын және орыс тілдеріндегі сандық компоненті бар фразеологизмдерге арналған ғылыми еңбектерді талдау, жиналған ақпаратты статистикалық өңдеу және қорытындылау, сандық компоненттерге сандық-сапалық талдау әдістерін пайдаланамыз.

Қазақ, ағылшын және орыс тілдеріндегі фразеологизмдер құрамына кіретін сандық компоненттер бір-бірінен ерекшеленеді, белгілі бір сипаттамаларға және мағыналарға ие болады.

Бұл материал мектеп бағдарламасында қазақ, ағылшын және орыс тілдерінің фразеологиясын оқыту кезінде қолданылуы мүмкін.

Тіл – халықтың тарихы мен мәдениетінің айнасы. Тілдегі фразеологизмдер ұлттың ойлау жүйесін, дүниетанымын бейнелейді және әр халықтың рухани құндылықтарын көрсетеді. Фразеологиялық тіркестердің ішінде сандармен байланысты

тұрақты сөз тіркестері ерекше орын алады. Әр санның мағынасы мәдениетке, тарихи ерекшеліктерге байланысты өзгеріп отырады.

Қазақ, ағылшын және орыс тілдеріндегі фразеологизмдерде 1-ден 10-ға дейінгі сандар түрлі мағыналарға ие. Кейбір сандар үш тілде бірдей мағына берсе, кейбірі тек белгілі бір тілдің ұлттық ерекшеліктерімен түсіндіріледі. Бұл мақалада қазақ, ағылшын және орыс тілдеріндегі сандық компоненті бар фразеологизмдер салыстырылып, олардың мағыналық, стильдік және қолданылу ерекшеліктері қарастырылады.

Фразеологизмдердегі 1 саны

1 саны көп тілдерде даралықты, бірлікті немесе ерекше қасиетті білдіреді.

Қазақ тілінде: Бір жағадан бас, бір жеңнен қол шығару (бірігу, бірлікте болу).

Ағылшын тілінде: One in a million (өте сирек кездесетін адам немесе құбылыс).

Орыс тілінде: Один в поле не воин (жалғыз адам үлкен істі тындыра алмайды).

Фразеологизмдердегі 2 саны

2 саны қарама-қайшылықты, тепе-теңдікті немесе жұптықты білдіреді.

Қазақ тілінде: Екі сөйлеп, екі жүзді болу (сенімсіз, екіжүзді адам).

Ағылшын тілінде: Two heads are better than one (екі адам ақылдасса, жақсы шешім қабылдайды).

Орыс тілінде: Два сапога – пара (мінездері ұқсас, бірдей адамдар).

Фразеологизмдердегі 3 саны

Қазақ тілінде: Үш қайнаса сорпасы қосылмау – (мүлде байланысы болмау)

Ағылшын тілінде: Third time's the charm (үшінші рет әрекет жасау сәттілік әкеледі).

Орыс тілінде: Бог любит троицу (үш саны қасиетті саналады).

Фразеологизмдердегі 4 саны

4 саны тұрақтылықты немесе әр тарапқа таралуды білдіреді.

Қазақ тілінде: Төрт құбыласы тең (жағдайы жақсы, бәрі орынды).

Ағылшын тілінде: To be on all fours (дәрменсіздік, әлсіздік).

Орыс тілінде: На все четыре стороны (біреуді қуу, барлық жаққа тарату).

Фразеологизмдердегі 5 саны

5 саны толықтық пен жетістікті білдіреді.

Қазақ тілінде: Бес саусақтай білу (өте жақсы білу).

Ағылшын тілінде: Give me five (қол шапалақтап амандасу).

Орыс тілінде: Держать пять (қолдау білдіру, келіскенін көрсету).

Фразеологизмдердегі 6 саны

6 саны кейбір мәдениеттерде бейтарап, кейбірінде ерекше мағынаға ие.

Қазақ тілінде: Алты алаштың баласы (бүкіл қазақ халқы).

Ағылшын тілінде: Six feet under (қайтыс болу).

Орыс тілінде: Шестерка (біреуге қызмет ететін адам, жағымсыз мағынада).

Фразеологизмдердегі 7 саны

7 саны қасиетті және сәттілікпен байланысты.

Қазақ тілінде: Жеті қазына (ұлттық құндылықтар).

Ағылшын тілінде: Seventh heaven (шексіз бақыт).

Орыс тілінде: Семь пятниц на неделе (тұрақсыз мінез).

Фразеологизмдердегі 8 саны

8 саны тепе-теңдік пен тұрақтылықты білдіреді.

Қазақ тілінде: Сегіз қырлы, бір сырлы (жан-жақты талантты адам).

Ағылшын тілінде: Behind the eight ball (қиын жағдайда қалу).

Орыс тілінде: На восьмом небе от счастья (өте қатты қуану).

Фразеологизмдердегі 9 саны

9 саны философиялық және тарихи мағынаға ие.

Қазақ тілінде: Тоғыз жолдың торабы (маңызды шешім қабылдау нүктесі).

Ағылшын тілінде: Dressed to the nines (өте сәнді киіну).

Орыс тілінде: До девятого пота – (қатты шаршау)

Фразеологизмдердегі 10 саны

10 саны кемелдік пен жоғарғы баға беру мағынасында қолданылады.

Қазақ тілінде: Он саусағынан өнер тамған (шебер адам).

Ағылшын тілінде: Ten out of ten (үздік баға).

Орыс тілінде: Десятая вода на киселе (алыс туыстық байланыс).

Фразеологизмдердегі сандар әр халықтың ұлттық-мәдени ерекшеліктерін көрсетеді. 1-ден 10-ға дейінгі сандар қазақ, ағылшын және орыс тілдерінде ұқсас мағыналарға ие болғанымен, олардың қолданылу аясы мен реңктері әртүрлі болуы мүмкін.

Қазақ тілінде фразеологизмдер бейнелі әрі түспалды мағынада қолданылады. Ағылшын тіліндегі тіркестер қысқа әрі нақты болса, орыс тілінде тарихи-мәдени астары бар тіркестер жиі кездеседі.

Сан	Қазақ тілінде мағынасы	Ағылшын тілінде мағынасы	Орыс тілінде мағынасы
1 (даралық, бірлік)	Бір кісідей – ұйымшыл, бірдей	One way or another – қалай болғанда да	Один в поле не воин – жалғыз адам әлсіз
	Бір ауыз сөз айту – қысқа, нақты айту	One word answer – қысқа, нақты жауап	Одним махом – тез әрі шешімді әрекет
	Бір түйір дәндей – өте аз мөлшерде	One in a million – өте сирек кездесетін нәрсе	Один раз – не считается – бір реттік әрекет
2 (екіжақтылық, тұрақсыздық)	Екі жүзді – екіжүзді, сенімсіз	Two-faced – екіжүзді, сатқын	Два сапога – пара – бір-біріне ұқсас адамдар
	Екі қолға бір күрек – жұмыс табу	Two birds with one stone – бір оқпен екі қоян ату	За двумя зайцами погонишься – ни одного не поймаешь – екі нәрсені қуған, құр қалады
	Екі езуі екі құлағына жету – қатты қуану	In two minds – бір нәрсені таңдауда қиналу	На два фронта работать – екі жақта әрекет ету
3 (толықтық, тұтастық)	Үш қайнаса сорпасы қосылмау – мүлде байланысы болмау	Three's a crowd – үшінші адам артық	Третий лишний – керек емес адам
	Үш ұйықтаса түсіне кірмеу – ойға келмеген нәрсе	Third time's a charm – үшінші рет сәттілік әкеледі	На троих – үш адамға арналған нәрсе
	Үш жұрт – өз жұрты, нағашы жұрты, қайын жұрты	Three sheets to the wind – қатты мас болу	Три короба навратъ – өтірікті көп айту

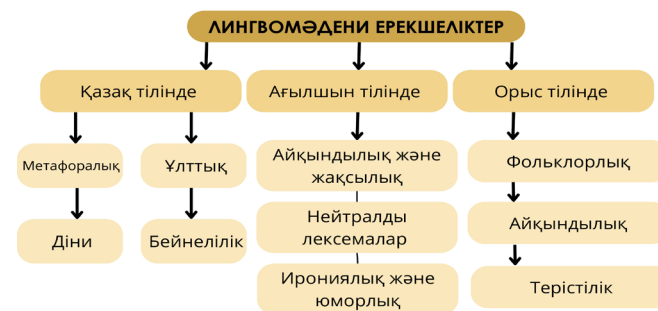
4 (тұрақтылық, мызғымас негіз)	Төрт құбыласы тең болу – жағдайы жақсы	Four corners of the world – әлемнің төрт бұрышы	На четыре стороны – алыстату, қуу
	Төрт көзі түгел – барлығы орнында	On all fours – еңбектеп жүру	Четыре глаза лучше, чем два – екі адам жақсы байқайды
	Төрт аяғын тең басу – мінсіз болу	Four-letter word – балағат сөз	Четыре стены – үйде қамалу
5 (толықтық, шеберлік)	Бес саусақтай білу – өте жақсы тану	Give me five! – “бес” қойып құттықтау	На все пять баллов – өте жақсы орындау
	Бес күндік жалған – адамның өткінші өмірі	High five – алақан соғып құттықтау	Дать пять – амандасу белгісі
	Бес елі қалың – өте қалың нәрсе	Take five – аздап демалу	Не видать, как своих ушей пятерых – еш қашан болмау
6 (кеңдік, көптік)	Алты алаш – бүкіл қазақ халқы	Six feet under – жерленген адам	Шестое чувство – интуиция
	Алты басты айдаһар – үлкен қауіп	At sixes and sevens – ретсіздік, бейберекеттік	Работать на шестерых – көп еңбек ету
	Алты канат ақ орда – дәстүрлі қазақ үйі	Six of one, half a dozen of the other – екі нәрсе бірдей	Шестёрка – басқаның айтқанын істейтін адам
7 (қасиеттілік, жетілу)	Жеті ата – қазақ халқының туыстық жүйесі	In seventh heaven – бақыттан бас айналу	На седьмом небе от счастья – бақытты болу
	Жеті қараңғы түн – мүлде қараңғы	Seven-year itch – жеті жылдан кейінгі дағдарыс	Семь пятниц на неделе – тұрақсыздық
	Жеті қазына – қазақ халқының жеті байлығы	The seven seas – бүкіл мұхиттар	Семеро одного не ждут – уақытты текке жібермеу

8 (жан-жақтылық, бейімділік)	Сегіз кырлы, бір сырлы – жан-жақты дарынды адам	Behind the eight ball – қиын жағдайда болу	Восьмое чудо света – ерекше нәрсе
	Сегіз аяқ – әртүрлі қиындықтар	Figure eight – «сегіздік» формасы	До восьми вечера – ештеңе істемеу
	Сегіз серке – ерекше тұлғалар	Crazy eights – карта ойыны	На все восемь сторон – әртүрлі бағытта жүру
9 (молшылық, дәстүрлік мән)	Тоғыз жолдың торабы – маңызды шешім қабылдайтын орын	On cloud nine – қатты қуану	Девятый вал – сильнейшее проявление чего-то.
	Тоғыз ай, тоғыз күн – баланың ана құрсағында даму мерзімі	Dressed to the nines – сәнді киіну	До девятого пота – қатты шаршау
	Тоғыз тарту – дәстүрлі сый-сияпат	A stitch in time saves nine – алдын ала жасалған жұмыс уақытты үнемдейді	На девятом месяце – әйел адамның жүктілік мерзімінің аяқталуы
10 (кемелдік, жоғары деңгей)	Он саусағынан өнер тамған – өте шебер	Ten out of ten – мінсіз нәтиже	На все десять баллов – тамаша орындау
	Он екі мүшесі сау – толық дені сау	A perfect ten – өте сұлу адам	Десятая вода на киселе – алыс туыс
	Он күн ойын, тоғыз күн тойын – ұзақ мереке	Count to ten – сабырлық сақтау	Десять раз отмерь – один раз отрежь – ойлану қажет

Бұл кестеден сан есімдердің әр тілдегі фразеологиялық мағыналарының мәдени, тарихи және лингвистикалық айырмашылықтарын көруге болады. Қазақ тілінде сан есімдер көбінесе этнографиялық, рулық және тарихи мағынаға ие болса, ағылшын тілінде олар көбінесе идиоматикалық немесе күнделікті өмірге байланысты. Орыс тілінде сандық фразеологизмдер халық даналығы мен нақыл сөздер арқылы көрініс табады.

Қазақ, ағылшын және орыс тілдерінің дүниетанымында сан есімдер қасиетті мәнге ие болып, тек қана сандық, реттік немесе

жинақтық параметрлермен шектелмейді. Әрбір ұлттық тіл лексика-семантикалық, құрылымдық, метафоралық деңгейлерде көрініс табатын өзіне тән лингвомәдени ерекшеліктерімен сипатталады (сурет 1).

Бұл зерттеу үш тілдегі фразеологизмдерді салыстырып, олардың ортақ әрі ерекше тұстарын анықтауға көмектесті.

Осы зерттеу жұмысы барысында мен қазақ, ағылшын және орыс тілдерінің фразеологиясы туралы жаңа білім алдым. Фразеология – күрделі, бірақ қызықты және көпқырлы ғылым екеніне көз жеткіздім.

Сандық компоненттері бар фразеологизмдерді зерттей отырып, олардың мағынасын толық ашу бір айда немесе бір аптада орындалмайтын күрделі процесс екенін түсіндім. Фразеологияны зерттеу зерттеушіден үлкен зейін мен табандылықты талап етеді. Алайда, бұл қиындықтарға қарамастан, зерттеу нәтижесінде тіл үйренуге пайдалы ақпарат аламыз.

Бұл жұмыс сандық компоненттерге басқа қырынан қарауға, оларды қолдану жиілігі немесе контекст бойынша топтастыруға негіз бола алады. Осылайша, зерттеу болашақта кеңейтіліп, жаңа бағытта жалғастырылуы мүмкін.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Нусупбекова, А., Муссатаева, М., Д.Усенова, Д., Есенова, П. Лингвистический анализ фразеологизмов с нумерологическим компонентом. (2022). XLinguae, 15 (4), 79-90

2 Кыдырмолдина Э.Т., Ракимулова А.А., Тойганбекова М.Е. Идиомы с числовыми компонентами в английском и казахском

языках. Вестник КУ имени Ш.Уалиханова. Серия филологическая №4, 30.07.2024.

3 Кунин А. В. Английская фразеология. Москва: Русский язык, 1984.-942 с.

4 Польская М. И. Семантико-синтаксический анализ слов с количественным значением в современном английском языке. Ленинград, 1981.

5 Розенталь Д. Э., Краснянский В. В. Фразеологический словарь русского языка.

6 Словарь фразеологизмов, платформа YouTube - интернет-ресурсы.

МӘДЕНИЕТТЕР АРАСЫНДАҒЫ КӨПІР

ТӨРЕХАН А. Е.

ағылшын тілі пәнінің мұғалімі, Дарынды балаларға арналған № 3 гимназия,
Павлодар қ.

УАХИТ С., ХАМИТ С.

7-сынып оқушылары, Дарынды балаларға арналған № 3 гимназия,
Павлодар қ.

Жаһандандыру үрдісі елдер мен континенттердің, халықтар мен этникалық топтардың арасындағы мәдени, саяси және идеологиялық шекараларды біртіндеп жоюда. Араласу мен байланыстың қазіргі құралдары, интернет әлемді қымтай алғаны соншалық, елдер мен континенттердің, халықтар мен мәдениеттер өзара араласуға мәжбүр. Жаһандану дәуірінде мәдениетаралық коммуникацияның рөлі күн сайын артып келеді. Әртүрлі мәдениет өкілдерінің арасында түсіністік пен сыйластықты қалыптастыру үшін тіл мен мәдениеттің байланысын зерттеу аса маңызды. Бұл тақырып, сонымен қатар, қазіргі қоғамдағы әлеуметтік интеграция мен толеранттылықты арттыруға ықпал етеді. Зерттеудің негізгі мақсаты – тіл мен мәдениеттің өзара байланысын терең талдай отырып, мәдениетаралық коммуникацияның тиімділігін арттыру. Тілдік барьерлерді жеңу және мәдени айырмашылықтарды түсіну арқылы түрлі мәдениеттер арасындағы қарым-қатынасты нығайту. Сонымен қатар, білім беру саласында мәдениетаралық коммуникацияны дамытуға бағытталған стратегияларды анықтау. Бүгінгі әлемде мәдениеттердің араласуы мен өзара әрекеттесуі жаңа проблемалар мен мүмкіндіктер туғызуда. Адамдар арасындағы

мәдени айырмашылықтар коммуникацияда кедергілер тудыруы мүмкін, сондықтан мәдениетаралық коммуникацияны дамыту қажеттілігі туындайды. Бұл тақырып қазіргі қоғамда маңызды, себебі ол жастардың әлемдік қауымдастыққа интеграциялануына, халықаралық қатынастарды нығайтуға және мәдениетаралық диалогты дамытуға мүмкіндік береді.

Қазіргі адам баласының мәдени көп алаундылығы өсуде. Оны құрайтын халықтар өз тұтастығы мен мәдени қалпын сақтап қалуға көптеген шаралар жасауда.

Адамдар бір – бірінен елеулі айырмашылықтары бар басқа мәдениет өкілдерімен араласып, құраласады. Тілдегі, ұлттық тағамдағы, киім киюдегі, әдет ғұрыптағы, атқарылған жұмысқа көзқарастағы айырмашылықтар бұл байланыстарды қиындатып, тіпті мүмкін еместей қылады. Бүгінгі өмір қайшылықтары әртүрлі халықтар мен мәдениеттердің араласуы мен өзара түсінісу проблемасын барынша ыждаһатпен қарауды талап етуде. Мәдениетаралық коммуникация термині - атауы айтып тұрғандай, әртүрлі мәдениет өкілдерінің қарым-қатынасын білдіреді. Лингвисттану ғылымының Библиясы Е.М. Верещагин мен В.Г. Костомаровтың «Тіл және мәдениет» кітабында мәдениетаралық коммуникация ұғымына «әртүрлі ұлттық мәдениеттің екі және одан да көп өкілінің өзара түсіністікпен қарым-қатынас жасауы» деген анықтама беріледі.

Тіл - ұжымның қоғамдық санасын, дәстүрін, мәдениетін сақтап, жеткізу арқылы адамдар тобынан этносты, ұлтты қалыптастыратын қуатты қоғамдық қару. «Мәдениеттің ұлттық ерекше құрамдарының ішінде тіл бірінші орында. Тіл, біріншіден, қарым-қатынас мәдениеті ретінде адамдарды өзара байланыстыра да, өзара алшақтата да алады. Тіл - ол тілде сөйлеуші адамдарды белгілі бір қоғамға телітін белгі. Этностың негізгі ерекше белгісі - тіл. Оны ішкі және сыртқы екі жағынан алып қарастыруға болады: «ішкі» бағыт бойынша ол этникалық интеграцияның негізгі факторы ретінде айқындалады; «сыртқы бағыт» – ол этностың негізгі этнобөлшектену белгісі. Өз бойына осы екі қарама-қайшы қызметті диалектілік тұрғыдан қабыстыра отырып, тіл – этностың өзін-өзі сақтау әрі оны «өзім» және «өзгелер» деп бөлшектеу құралы». Демек, тіл мен мәдениеттің өзара қарым-қатынасы – күрделі әрі көп аспектілі. Бұл кітап тіл мен мәдениеттің адамдар қарым-қатынасы үдерісіндегі өзара байланысы, ықпалы және әрекет проблемаларына арналады. Бұл

проблемаларды қарастырудан бұрын, әдіснамалық және әдістемелік тұрғыдан кей мәселелер мен түсініктерді алдын ала келісіп алайық. .

Мәдениетаралық коммуникация – әр түрлі ұлт өкілдерінің әрқайсысының жеке тұлға ретіндегі тілдік және мәдени айырмашылықтарының толық және жан-жақты көрінетін тұсы. Бұл әртүрлі мәдениет өкілдері арасындағы ақпарат алмасу, пікірталас және қарым-қатынас процесі. Ол тіл, символдар, нормалар, құндылықтар және әлеуметтік контекст сияқты мәдени элементтерді ескере отырып жүзеге асырылады. Мәдениетаралық коммуникацияның негізгі мақсаты – түсіністік орнату, мәдениеттер арасындағы байланыстарды нығайту және конфликттерді болдырмау. Мәдениетаралық коммуникация – әртүрлі мәдениет өкілдері арасындағы ақпарат алмасу мен өзара әрекеттесуді зерттейтін сала. Оның негізгі принциптері мен маңызын қарастырып көрейік [1, 320 б.].

Кесте 1 – Мәдениетаралық коммуникация негізгі принциптері

Түсіну мен құрмет	Семантикалық айырмашылықтар	Эмоционалдық интеллект	Ашықтық және адаптивтілік
Мәдениетаралық коммуникацияның негізі—әр мәдениеттің ерекшеліктерін түсіну және оларды құрметтеу. Адамдардың дүниетанымын, салт-дәстүрлерін және құндылықтарын ескеру маңызды.	Тіл мен символдардың мағынасы мәдениетке байланысты өзгереді. Сөздер мен ишаралардың түрлі интерпретациялары болуы мүмкін, сондықтан оларды нақты түсіндіру қажет.	Басқа мәдениет өкілдерімен қарым-қатынаста эмоционалдық аспектілерді ескеру, сезімдерді түсіну мен басқару қабілеті маңызды рөл атқарады.	Мәдениетаралық коммуникацияда ашық болу, жана тәжірибелерге бейімделу және жекелеген мәдениеттердің ерекшеліктеріне адаптациялану қажетті.

Кесте 2 – Мәдениетаралық коммуникация негізгі маңызы

Глобализация	Конфликттерді азайту	Табысқа жету	Инновациялар мен шығармашылық
Бүгінгі таңда әлемдік деңгейдегі байланыстардың артуы мәдениетаралық коммуникацияның маңызын арттырды. Халықаралық бизнес, туризм, білім беру салаларында тиімді коммуникациясыз табысқа жету қиын.	Әр түрлі мәдениет өкілдері арасындағы түсініспеушіліктер мен конфликттерді шешу үшін мәдениетаралық коммуникацияның дағдылары қажет.	Мәдениетаралық коммуникацияның дамуы жеке және кәсіби өмірде табысты болуға көмектеседі. Тиімді байланыс адамдардың арасындағы қарым-қатынасты нығайтады.	Әртүрлі мәдениеттердің алмасуы жана идеялар мен шешімдер табуға ықпал етеді, бұл өз кезегінде инновацияларға жол ашады.

Бұл мәдениеттер арасындағы айырмашылық, мәдениеттердің өз ішінде томаға-тұйық қалпы кезінде әбден жасалып, ғұмырлар бойы, ғасырлар бойы қалыптасқан, бойларына сіңісті болған сол елдің менталитетінің, мәдениетінің өзі болып кеткен, яғни сол халық үшін норма болып кеткен дүниелердің енді өзге көрші елдің менталитетімен, көрші елдің мәдениетімен қарым-қатынасқа түскен кездегі ашылатын сипаттары мәдениетаралық коммуникацияның объективті негізі болып табылады. Әр ұлттың өзіне тән осындай ерекшеліктерін қашан да оны меңгеруге, оны түсінуге, оны пән ретінде алып зерттеуге болады. Ұлттар арасында қалай қарым-қатынас жасауға болады дегенді, сөйтіп, болжауға, үйренуге болады. Өзге жұрттың тілі мен мәдениетін адам алдымен өз ұлтының ойлау жүйесі мен мәдениеті арқылы қабылдайды, яғни өзінің ойлау призмасынан өткізіп барып өзгені көреді. Сонда ғана мен жаттың жаттығын, өзімнен ерекшелігін байқай аламыз. Өз ұлтыңның өкілімен қарым-қатынас жасасақ та, өзге ұлтпен қарым-қатынас жасасақ та -бейсаналық процесс. Әдейі, мақсатты түрде осылай жасайын демей-ақ, өзінен-өзі автоматты түрде санадан тыс жасалып жатады. Сондықтан мәдениетаралық коммуникация өте тиімді болу үшін осы бейсаналық процесті тоқтата тұрып, оған саналы көзқараспен қарау үшін мәдениетаралық коммуникацияның кейбір теорияларымен таныс болуымыз керек. Сол теорияларды негізге ала отырып оқытсақ, әрі қарай практикалық дағдыларды меңгертсек, біз өзге ұлтпен сауатты қарым-қатынас орната аламыз [2, 118 б.].

Коммуникация – ой алмасу, кейбір ой – мазмұнды тілдің көмегімен хабарлау немесе беру”

Коммуникацияға не кіреді? Коммуникация құралдары мен арналарынан тыс басқа адамдарды ескерту (жол белгілерімен айғай), басқа адамдарды ақпараттандыру (телемәтін немесе пресс-релиз), әлденені сипаттау (деректі фильм немесе әңгіме), әлденені иландыру («Ақшаны банкте сақтаңыз!») сияқты плакаттар), әлденені түсіндіру (оқулық немесе сынақ жоспары), көңіл көтеру (анекдот немесе көркем фильм) үшін хабар беріледі [3, 200 б.].

Коммуникация мақсаты – осы. Көбіне бірнеше қызметті бірден (фильм көңілдендіреді, ақпарат береді, сипаттайды, ескертеді, түсіндіреді) атқарады. Адамдар немесе адамдар тобының қажеттілігі коммуникацияға адамдардың зәрулігінің бастапқы себебі болып табылады [4, 67 б.]. Коммуникация мақсаттары тірі қалу, басқа адамдармен ынтымақтастық, жеке мүдде, басқалармен қатынаста болу, өзгелерді әлдебір әрекет жасауға иландыру,

өзгелерге билік жүргізу (насихат та осыған кіреді), қоғамдар мен ұйымдарды біріктіру, ақпарат алу мен хабарлау, әлем мен ондағы өз тәжірибемізді сезіну (неге сенеміз, өзім, басқа адамдармен қатынасым туралы ой, ақиқатты қалай түсінемін), шығармашылық бейне мен қиялды тудыру қажеттіліктеріне қызмет етеді. Р.Димбьяби мен Г.Бертон қажеттіліктерімізді төрт топқа – жеке, әлеуметтік, экономикалық және шығармашылық деп бөледі [5, 65 б.].

Хабарламаны еркін белгілерді, яғни сөздерді немесе сөздердің мағынасын қолданбай хабарлау вербалды емес коммуникация деп аталады. Басқаша айтқанда, вербалды емес коммуникация сөзден аз коммуникация болып табылады. Сіз вербалды және вербалды емес қарым-қатынастың көптеген әдістерін пайдалана аласыз. Вербалды емес тілдер жасырын хабарлардан тұрады; бұл хабарды жеткізетін сигналдар. Бұл хабарламалар міндетті түрде сөзсіз немесе сөзсіз, сөздерді немесе сөздердің мағынасын қалпына келтірместен беріледі, бірақ кеңістіктік, кинезика, ауызша белгілер, объективті тіл әрекеті және т.б. сияқты басқа құралдар арқылы беріледі. Кинезика ең көп қолданылатын коммуникация құралы болып табылады. Сипалау, илеу, ұстау, сипау және қол сілкілеу сияқты әрекеттер мағыналы хабарлар береді [6, 86 б.].

Сөздерге немесе сөз таңбаларына сүйенбейтін мінез-құлық өрнектері немесе белгілер вербалды емес коммуникация ретінде белгілі. Кез келген жағдайда жалғыз сөздер біздің сезімдеріміз бен реакцияларымызды білдіруге барабар емес. Біреу өзін сөзбен жеткізуді білмейді деп айтқан кезде, оның сезімдері сөзбен жеткізуге тым күшті және күрделі деген қорытынды жасауға болады [7, 120 б.]. Ауызша емес хабарламалар ауызша немесе жазбаша тілге қарағанда шынайы сезімдерді дәлірек көрсетеді. Деректердің екі түрі де әдейі немесе байқаусызда берілуі мүмкін. Тіпті күлімсіреу достықты білдіреді; шын жүректен сөзбен айтылғандай. Вербальды және вербалды емес мінез-құлық бір-бірінің қайталануы болуы мүмкін. Егер адам: «Өтінемін, отырыңыз» деп, орындықты нұсқаса, олар тегін бола алады. Мысалы, адам жымып: «Кіріңіз, мен сізді көргеніме қуаныштымын» деп түсіндіреді [8, 68 б.]. Екі код, вербалды және бейвербалды - қарама-қайшы болуы мүмкін. Бейвербалды хабарламалар әдетте ауызша хабарламаларды толықтырады, мысалы, қызмет көрсету станциясының қызметкері әдетте қала сыртындағы бейтаныс адамға нұсқау беру кезінде басқа қимылдарды көрсетеді және пайдаланады. Басқа уақытта бейвербалды белгілер ауызша хабарламаларды толығымен

ауыстырады. Көздері салқын ұстаздар бір ауыз сөз айтпай-ақ оқушыларға тыныштықты сақтауды оңай айта алады. Вербалды емес хабарламалар ауызша айтқандарыңызға қайшы келсе, басқалар әдетте бейвербалды хабарламаға сенеді.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Тер-Минасова С.Г. Тіл және мәдениетаралық коммуникация. – Алматы: Қазақ университеті, 2018. – 320 б.
- 2 Қазақстанның ашық университеті. Тіл және мәдениетаралық коммуникация. Мәдениетаралық коммуникацияның негізгі теориялары. -112-130 б.
- 3 Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. – 1996. – 200 б.
- 4 Dimbleby R, Burton S. More than Words. An Introduction to Communication. L; N.Y., 1998. – 67 б.
- 5 Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрлігі. С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университеті. Мәдениетаралық коммуникация теориясы мен практикасы. Павлодар – 2009 - 55-80 б.
- 6 Винокур Г.О. Культура языка. – М.: Работник просвещения, 1925. – 86 б.
- 7 Гумбольдт, В. Язык как средство понимания культур. Мәскеу: Прогресс, 1984 - 98-120 б.
- 8 Сағындықов, А. Мәдениетаралық коммуникация: жаңа көзқарас. Астана: Энергия, 2015. – 65–89 б.

СЕКРЕТЫ ПРАВИЛЬНОГО ОВЛАДЕНИЯ АНГЛИСКИМ ЯЗЫКОМ

ФАЙЗУЛА М. А.

ученик, Иртышская средняя общеобразовательная школа №4,
Павлодарская область, Иртышский район,

АШИМОВА М. Н.

учитель английского языка,
Иртышская средняя общеобразовательная школа №4, Павлодарская
область, Иртышский район,

Изучение английского языка может быть увлекательным и успешным процессом, если подходить к нему системно и с правильным настроем. Важно понимать, что овладение языком – это

не только механическое запоминание слов и правил, но и развитие навыков общения, восприятия речи на слух и уверенности в себе. Рассмотрим несколько ключевых секретов, которые помогут вам овладеть английским языком более эффективно.

Погружение в языковую среду. Один из самых эффективных способов выучить английский язык – это погружение в языковую среду. Это значит, что нужно окружить себя английским языком настолько, насколько это возможно:

– Смотреть фильмы и сериалы на английском языке: Начинайте с субтитров на родном языке, а затем постепенно переходите к субтитрам на английском или без них.

– Слушать музыку, подкасты и радио на английском языке: Это поможет улучшить восприятие речи на слух и научиться различать акценты и интонацию.

– Читать книги и статьи: Начните с адаптированных книг для изучающих язык, постепенно переходя к оригинальным произведениям.

– Общаться с носителями языка: Интернет и различные языковые приложения предоставляют массу возможностей для общения с людьми по всему миру.

Регулярная практика. Ключ к успешному овладению любым языком – это регулярность. Для того чтобы усвоить английский на высоком уровне, необходимо практиковать язык каждый день, даже если всего 20-30 минут. Чем чаще вы будете использовать язык, тем быстрее сможете достичь нужного уровня.

– Занятия по 15-30 минут в день помогут вам делать маленькие шаги и закреплять материал.

– Повторение – важный момент. Постоянное возвращение к пройденному материалу способствует более глубокой проработке информации [1, 15с].

Использование различных методов и инструментов. Никогда не ограничивайтесь одним способом обучения. Существует множество методов и инструментов, которые могут помочь вам овладеть английским языком:

– Приложения и онлайн-курсы: Программы, такие как Duolingo, Memrise, Babbel, предлагают различные подходы к обучению, начиная от изучения лексики и заканчивая грамматическими упражнениями.

– Языковые обмены: Платформы вроде iTalki или HelloTalk позволяют вам общаться с носителями языка, что помогает улучшить разговорные навыки.

– Учебники и грамматические пособия: Они обеспечивают базовые знания и помогают систематизировать материал.

– Использование карточек (flashcards): Программы, такие как Anki или Quizlet, помогут вам эффективно запоминать слова и фразы.

Фокус на практическое использование языка. Очень важно учиться не только читать и писать на английском, но и активно применять его в разговоре. Это поможет вам не только улучшить навыки общения, но и быстрее адаптироваться к реальным условиям.

– Записаться на разговорные клубы или языковые курсы, где вы сможете практиковать английский с другими учениками.

– Не бояться ошибок: Главное – это практика. Все ошибаются, и на самом деле ошибки – это неотъемлемая часть процесса обучения. Чем больше вы ошибаетесь и исправляете ошибки, тем быстрее будете развиваться.

Использование контекста и ассоциаций. Запоминание слов и фраз в контексте значительно легче, чем просто запоминание отдельных слов. Вместо того чтобы заучивать слова из списка, старайтесь запоминать их в предложениях и ситуациях.

– Создавайте ассоциации: Связывайте новые слова с образами, действиями или понятиями, которые вам уже знакомы. Это поможет вам быстрее запомнить слова.

– Использование английского в повседневной жизни: Когда вы учите новые слова или фразы, старайтесь использовать их в реальных ситуациях, например, описывая свой день на английском языке.

Слушание и повторение. Чтобы улучшить восприятие речи на слух, слушайте носителей языка и повторяйте их произношение.

– Слушайте записи с английскими диалогами и пытайтесь повторить их так, как это делают носители языка. Это улучшит ваше произношение и интонацию.

– Шумовое восприятие: Слушание языка помогает развить «чувство» языка и привыкнуть к скорости речи.

Разнообразие материалов. Не ограничивайтесь только учебниками и официальными пособиями. Используйте разнообразные источники информации, которые вам интересны:

– Подкасты на английском языке по темам, которые вам нравятся.

– Блоги и форумы на английском языке, где вы можете обсудить актуальные для вас вопросы с людьми по всему миру.

– Социальные сети: Читайте и пишите посты на английском, подписывайтесь на англоязычные аккаунты и следите за контентом.

Постепенный переход к более сложным материалам. Не спешите сразу же переходить к сложным текстам и аудио. Начинать с более простых материалов, постепенно увеличивая уровень сложности. Это поможет избежать перегрузки и фрустрации [2, 56с].

– Чтение книг уровня A1-A2 для начала, а затем переходите к B1, B2 и так далее.

– Смотреть фильмы с субтитрами на начальном уровне, постепенно переходя к просмотру без них.

Овладение английским языком — это процесс, который требует терпения, времени и регулярной практики. Важно подходить к изучению с увлечением, использовать различные методы и не бояться делать ошибки. Погружение в языковую среду, постоянное общение, использование технологий и адаптированных материалов помогут вам быстрее и эффективнее достичь уровня, на котором вы будете уверенно использовать английский язык в повседневной жизни.

Изучение английского языка – не настолько сложная и невыполнимая задача, как может показаться на первый взгляд. Для того чтобы добиться желаемого успеха, необходимо правильно организовать рабочий процесс и постараться избегать распространенных ошибок. В данной статье мы рассмотрим причины, по которым даже наиболее старательные люди не достигают хороших результатов.

К сожалению, сегодня на каждого из нас негативно воздействует реклама, которая в большинстве своем довольно абсурдна. В вашем городе открылась новая «супер школа иностранного языка», которая обещает значительно улучшить ваш уровень всего за пару недель? Не стоит верить такой сладкой лжи: за короткие сроки вы не сможете выучить ни английский, ни немецкий, ни китайский. Довести свои знания до приличного уровня с нуля можно, как минимум, за 1 год усиленных занятий.

Если вы учите язык только потому, что так модно, или «без английского никак», то у вас не будет слишком сильной мотивации. Настоящая цель – это изучение языка для получения новой и более

перспективной работы, полной смены квалификации, поступления в престижное учебное заведение (например, за границей), путешествий. Вы должны четко осознавать, какие выгоды вам принесут новые знания.

Самая популярная и опасная ошибка. Исследования показывают, что слишком активное изучение только грамматики негативно сказывается на речевых способностях. Почему? Английская грамматика может быть сложна для логического понимания, а общение в режиме реального времени отличается высокой скоростью. Получается, что у вас не будет достаточно времени, чтобы вспоминать сотни заученных правил просто для того, чтобы высказаться. Желательно, чтобы вы осваивали грамматику английского языка на подсознательном и интуитивном уровне. Наилучший способ – это активное общение с иностранцами и прослушивание правильной английской речи.

Такой подход к обучению оправдан лишь в том случае, если вы намерены сдать серьезный международный тест. Если же вам необходимо просто значительно улучшить собственные знания, не забывайте и о других методах. Носители английского языка в общении практически не пользуются заумными фразами, которые вы можете отыскать в серьезных учебниках. Если вы желаете добиться успеха, не забывайте об изучении идиом, фразовых глаголов и даже сленга.

И преподаватели, и их ученики нередко слишком заикливаются на ошибках и расстраиваются из-за них. Увы, но пытаясь приблизиться к идеалу, вы забываете о том, что даже носители языка допускают в своей речи неточности. Вместо того чтобы останавливаться на негативе, сосредоточьтесь на самом процессе общения и изучения языка. Ваша цель – научиться передавать собственные мысли таким образом, чтобы они были понятны окружающим людям. Со временем вы перестанете допускать прежние ошибки.

Многие люди, которые изучают английский, излишне полагаются и даже перекладывают ответственность на преподавателей либо курсы в языковых школах. Это совсем неправильно. В первую очередь, все зависит от вас. Хороший репетитор лишь оказывает необходимую помощь. Вам необходимо заниматься ежедневно, даже если ваш преподаватель не задал вам домашней работы. Только вы сможете заставить себя серьезно учиться.

Вместо изучения отдельных лексических единиц необходимо сосредоточиться на запоминании готовых фраз. Так, как это делают маленькие дети. Вспомните, вы ведь не заучивали в детстве конструкции наподобие «do-did-done»? Верно, вы сразу же запоминали целые словосочетания или даже предложения. На самом деле, это совсем несложно. Лучший помощник – чтение [3, 154с].

При изучении любого языка стоит руководствоваться правилом «меньше, но качественнее». Если вы полагаете, что фразу, которую вы выучили вчера, вы сможете вспомнить через месяц, скорее всего, это заблуждение. Неиспользуемую и невостребованную информацию наш мозг просто выбрасывает. Будет замечательно, если вы найдете время для того, чтобы повторить изученный материал несколько раз с определенным интервалом. Например, первое повторение через день, следующее через 3-4 дня и еще одно через неделю. Такая методика позволит закрепить важные знания в долговременной памяти и без труда «достать» их оттуда в случае необходимости.

Многие любители особо быстрых методик изучения иностранных языков утверждают, что начинать говорить на английском нужно уже с самых первых занятий. А теперь представьте: ребенка, который только начал знакомиться с речью окружающих, сразу же заставляют разговаривать. Вряд ли из этого выйдет что-то толковое. Без определенного багажа знаний вы не получите ничего, кроме расстройства. Именно поэтому грамотные репетиторы сосредотачивают внимание учащегося на прослушивании аудиозаписей, подготовленных носителями языка.

Пропуски занятий, отсутствие определенной методики обучения, постоянные смены репетиторов – такими темпами вы точно не сможете быстро и качественно выучить английский язык. Во-первых, необходимо грамотно планировать собственное время. Если вы решили обучаться самостоятельно, то постарайтесь сделать так, чтобы уроки проходили не реже 3-4 раз в неделю. Лучше – каждый день. Иначе ощутимого прогресса добиться будет сложно. Во-вторых, распишите график с точным указанием времени начала и окончания занятий. Обозначьте кратковременные цели, которые вы собираетесь достичь в изучении языка. Придерживайтесь установленного плана и не пропускайте занятия.

О том, что произношение английского и русского языка значительно отличается, слышан каждый. Вы можете прекрасно знать грамматику, владеть хорошим лексическим запасом и

даже уметь применять полученные знания на практике, но... разговаривать с жутким акцентом. Причин такого неутешительного явления может быть масса: выбор некомпетентного репетитора, недостаточное выделение времени отработке произношения, игнорирование аудио-курсов, отсутствие живого общения на английском... Основная проблема состоит в том, что со временем искоренить ошибки произношения становится все сложнее.

ЛИТЕРАТУРА:

- 1 Гальперин, И. И. (2015). Теория обучения иностранным языкам. М.: Высшая школа., – 258с.
- 2 Николаев, С. В. (2017). Методы обучения английскому языку в современных условиях. М.: Академия., – 195с.
- 3 Ваулина, Е. В. (2018). Психология и методика обучения иностранным языкам. М.: Просвещение., – 215с.
- 4 Сидоренко, Е. А. (2016). Стратегии успешного изучения иностранного языка. СПб.: Питер., – 240с.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ АНГЛИЙСКОГО СЛЭНГА В РУССКОЯЗЫЧНОЙ МОЛОДЕЖНОЙ СРЕДЕ

ЦУРОВ А. Р.

ученик 6 класса, Алексеевской СОШ,
Щербактинского района, Павлодарской области
УКУЖАНОВА Б. Е.
учитель английского языка, Алексеевской СОШ
Щербактинского района, Павлодарской области

Целью данного исследования является анализ хронологии внедрения, тенденций и природы англоязычных слов в русскоязычной молодежной среде. В рамках работы выдвигается гипотеза, что интеграция английских терминов и слов в русский язык является неизбежным процессом, обусловленным глобализацией и миграцией людей, который неизбежно повлияет на современную лексическую картину. В статье рассматриваются понятия англицизмов и английского слэнга, а также история их освоения русским языком, система интеграции, примеры заимствований и влияние чрезмерного использования англицизмов на культуру языка.

Ключевые слова: слэнг, фонозаимствования, гибриды, кальки, экзотизмы, варваризмы, композиты, жаргонизмы, лжеанглицизмы, жаргонные англицизмы

Определение англицизма:

1 характерная особенность английского языка, встречающаяся в другом языке;

2 приверженность или привязанность к английским обычаям или идеям[5].

Рассмотрим термин «слэнга», который предлагают в британских словарях.

Слэнг состоит из слов, выражений и значений, которые являются неформальными и используются людьми, которые хорошо знают друг друга или имеют одинаковые интересы.

Слэнг – лексика, идиома и т.д., которая не соответствует стандартной форме языка или официальным контекстам, может быть ограничена по социальному статусу или распространению и, как правило, более метафорична и преходяща, чем стандартный язык.

Рассмотрим термин «слэнга», предлагаемый американскими словарями.

Слэнг:

– очень неформальное употребление в лексике и идиомах, которое характеризуется большей метафоричностью, игривостью, эллиптичностью, живостью и эфемерностью, чем обычный язык;

– речь и письмо, характеризующиеся использованием просторечной и социально запрещенной лексики и идиоматических выражений;

– язык жаргона определенного класса, профессии и т.д.[7].

Предлагаю познакомиться со слэнговыми выражениями в английском языке. Они представлены в специальном оксфордском словаре «British slang words&phrases».

1 Piece of cake – описать что-то как «piece of cake» означает, что вы думаете, что это легко сделать. Например, вы можете сказать: «Это эссе – сущий пустяк» – «this essay is a piece of cake»;

2 Ace – используется для описания чего-то потрясающего. Слово, популярное на севере и среди молодежи;

3 Any road – когда вы слышите это, человек не просит вас выбрать дорогу! Скорее всего, они заменяют это слово на «в любом случае», и контекст может быть таким: «В любом случае вы из Китая или Японии» – «any road are you from China or Japan.»;

4 Rosie lee – это рифмованный сленг кокни для чашки чая;

5 Up for it – сленг для обозначения энтузиазма/желания участвовать. Например: «Я люблю боулинг, сегодня я в деле» – «I like bowling, I'm up for it to night» [6].

Казалось бы, что тема с интеграцией, притоком английских слов в русский началась относительно недавно. Но на самом деле этот процесс берет свое начало еще с 16 века. Встреча английской и русской культур произошла во время пребывания корабля короля Эдуарда VI в устье Северной Двины в начале 50-х годов 16 века. Тогда были заимствованы названия денежных единиц (фунт, шиллинг), значения мер и весов, а также различных титулов таких, как лорд, сэр и др. [4].

В эпоху Петра Великого было заимствовано свыше трех тысяч слов, связанных с морским промыслом, судопроизводством и военным делом (баржа, штурвал, порт, кавалерия, тариф аренда, корпус, дезертир и др.). Также начинается изучение английского языка.

В период правления Екатерины открывают переводческое бюро, предназначенные для перевода с английского языка. Продолжается интеграция англицизмов в русский язык (шхуна, мичман и др.).

Следующий этап притока английских слов связан с революцией и приходом европейских идей о правлении страной. В этот же период на фоне Первой Мировой Войны снизилась популярность изучения немецкого языка. Но, правда, и доля англицизмов, вошедших в русский язык, существенно снизилась с предыдущими годами (бум, джаз, бойкот, фильм, свитер, сервис и др.).

В советские годы в конце 20-х и в середине 30-х годов на фоне развития промышленности были заимствованы следующие слова: комбайн, пикап, конвейер, телевидение, демпинг, бульдозер, бойлер и др. [4]

В 50-е – 60-е годы 20 века на советском пространстве появляется понятие «стиляги» – советская молодежь, которую не устраивали социалистические взгляды и идеалы коммунистического общества, имевшая в качестве эталона преимущественно американский образ жизни. Этот период вобрал себя значения бестселлер, рок-н-ролл, поп-арт, комикс, вестерн, твист и др. [4].

После распада наблюдался невообразимый приток англоязычных слов в русский язык, которые охватили все области жизни:

– политика (инаугурация, спикер, парламент, легитимный и др.);
 – наука и технология (модем, монитор, пейджер, факс и др.);
 – финансы (спонсор, конверсия, бартер и др.);
 – культура (хит, шоумен и др.);
 – быт (спрайт, баксы, фейс, кола, маркет, гамбургер, чизбургер и др.).

С развитием интернет-площадок и различных социальных сетей мы также можем наблюдать явление обогащение русской лексики англицизмами.

Почему же вообще происходит процесс заимствования иностранных слов?

Брейтер Мария Анатольевна выделяет следующие причины[2]:

1 Необходимость дать название новым предметам либо явлениям;

2 Потребность в разграничении достаточно близких понятий;

3 Тенденция в обозначении цельного объекта одним понятием;

4 Потребность в разделении понятий для определенных сфер деятельности;

5 Актуальность, престижность, выразительность иностранного понятия.

По мнению Леонида Петровича Крысина любой англицизм приживается в русском языке по следующим причинам [3]:

1 Быстрое развитие информационных технологий, техники и науки;

2 Мода на английский язык;

3 Привлекательное звучание по сравнению с русским эквивалентом (музыка/саундтрек);

4 Более точные и эмоционально-окрашенные слова для определенных новых явлений.

Рассмотрим виды англицизмов[1]:

– Фонозаимствования – инослова по звучанию, английские слова пишутся кириллицей: тинэйджер;

– Гибриды – иностранные слова с русскими префиксам и суффиксами: креативный;

– Кальки – слова, похожие по звучанию и написанию: меню;

– Экзотизмы – инослова, не имеющие аналога в русском: чизбургер;

– Варваризмы – иностранные междометия: окей, вау;

– Композиты – инослова из двух корней: супермаркет;

– Жаргонизмы – инослова с искаженным звучанием: клевый (clever);

– Лжеанглицизмы – новообразования для обозначения новых для обоих языков понятий и явлений из сложения английских или английского и русского слов: люкс-тур;

– Жаргонные англицизмы: органайзер, фанат, дедлайн, бэкстейдж.

Признаки англицизмов представлены на рисунке 1.

В таблице 1 представлены примеры заимствованных слов с английского.

Таблица 1 – Примеры заимствований английских слов

№	Русское слово	А н г л и й с к о е слово	Значение
Элементы гардероба			
1	Лонгслив	long -длинный a sleeve - рукав	Кофта с длинным рукавом
2	Свитер	to sweat - потеть	Вязаная кофта
3	Шорты	short -короткий	Короткие брюки
4	Худи	a hood -капюшон	Толстовка с капюшоном
5	Клатч	to clutch - схватить	Маленькая дамская сумка
6	Легинсы	Leggings-гетры, гамаши a leg- нога	Обтягивающие штаны
Еда			
1	Джем	to jam- сжимать, давить	Аналог варенья, более желеобразной консистенции
2	Крамбл	to crumble - крошить	Пирог, основа которого состоит из масляно-мучной крошки
3	Крекер	to crack -ломать	Хрустящее печенье
4	Панкейк	a pan -сковорода a cake - торт, л е п е ш к а , блинчик	Американский вариант блинов
5	Чипсы	Chips- жареный х р у с т я щ и й картофель	Тонко нарезанный жареный картофель
6	Ростбиф	roast -жареная beef -говядина	Кусок говяжьего мяса, приготовленного на гриле
Бизнес			
1	Бренд	a brand- марка, название	Марка товара

2	Дедлайн	a deadline - крайний срок, конечный срок	Крайний срок выполнения работы или договоренностей
Молодежный слэнг			
1	Лайк	to like - нравится	Кнопка «мне нравится» в социальных сетях, впервые появившаяся в 2010 г. в Фейсбуке
2	Бан	ban - запрет	Запрет для пользователя отправлять сообщения, используется на форумах или в чатах
3	Донат	to donate - жертвовать	На просторах интернета добровольные переводы блогерам и т.д.
4	Изи	easy - легкий	Легкая победа
5	Респект	respect - уважение	Уважение
6	Троль	troll	Человек, провоцирующий сообщениями других
7	Чиллить	to chill -остывать, охладиться; бездельничать	Отдыхать, развлекаться
8	Хайп	to hype -вводить в курс дела, информировать	Ажиотаж
9	Паблсити	P u b l i c i t y - публичность, г л а с н о с т ь; реклама	Публичность, известность
10	Челлендж	challenge -вызов; проблема	Спор, вызов в социальных сетях
11	Месседж	message - письмо	Посыл
12	Шеймить	to shame - стыдить, позорить	Стыдить кого-либо
13	Фейк	fake - фальшивый	Подделка
14	Буллить	bully -задира	Издаваться над кем-то
15	Кринж	C r i n g e - съезживать от страха, передергиваться	Испанский стыд, нечто жуткое, отвратительное

Быстро и незаметно для общества англицизмы входят в наш повседневный говор, говорит о том, что современное, подрастающее поколение гибко в отношении изменений и обрабатывают

информацию быстрее. Какие же положительные стороны у интеграции английских слов?

- 1 Скорость в изучении иностранного языка;
- 2 Близость двух различных культур;
- 3 Быстрое налаживание мостов в межкультурных отношениях и быстрая адаптация для работы, учебы и проживания зарубежных странах.

Отрицательное, пагубное влияние данной тенденции:

- 1 Расстройство ценности языка;
- 2 Деформация языковой культуры;
- 3 Замена англицизмами слов, имеющих русский эквивалент (дедлайн- срок сдачи; саундтрек –музыка; респект –уважение);
- 4) Возможное слияние в англокультуру и потеря аутентичности.

Как уже говорилось ранее, использование англицизмов в речи – это нынешняя необходимость для того, чтобы как-то обозначить новые процессы и явления или более точно их выразить.

ЛИТЕРАТУРЫ

1 Английские заимствованные слова (Электронный ресурс) URL: <https://www.englishdom.com/blog/anglijskie-zaimstvovannye-slova-v-russkom-yazyke/> (24.03.21)

2 Брейтер М.А. Англицизмы в русском языке: история и перспективы. Пособие для иностранных студентов-русистов. Владивосток, издательство «Диалог», 2002 год.

3 Крысин, Л. П. Иноязычные слова в современном русском языке / Л. П. Крысин. – М.: Просвещение, 1968. – 325 с.

4 Туленкова, П. П. Англицизмы в русском языке / П. П. Туленкова, Г. Н. Мухамедьянова. – Текст : непосредственный // Молодой ученый. – 2022. – № 16 (411). – С. 503-506. – URL: <https://moluch.ru/archive/411/90569/> (21.04.22)

5 Anglicism (Электронный ресурс) URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/anglicism#:~:text=Definition%20of%20anglicism,to%20English%20customs%20or%20ideas> (25.09.22)

6 British slang words & phrases (Электронный ресурс) URL: <https://www.oxfordinternationalenglish.com/dictionary-of-british-slang/> (25.09.22)

7 Definition of ‘slang’ (Электронный ресурс) URL: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/slang> (25.09.22)

LANGUAGE AND WORLDVIEW: HOW LANGUAGE AND CULTURE INFLUENCE THINKING

AYAGANOVA M. ZH.

English teacher of secondary school named after Bauyrzhan Momysuly, Pavlodar
SHOKPAROV I. A.

A pupil of secondary school named after Bauyrzhan Momysuly, Pavlodar

The article analyzes how the language of local culture influences on worldviews and mindsets of its people, pointing on how similarity outside looking people could have a vast difference in the world view, and to show how such diversity affects on the international global communication.

Keywords: language, vocabulary, mindset

The word we see today is a kaleidoscope of wide-different cultures and mindsets. The majority people all around the world are exposed to each other due the exponential development of global trade, socials media and entertainment industry and transnational communication. As the more we communicate more often with each other the more we notice differences in our worldview, behavior and identities, and common habits. So in this work we spotlight the reasons of such phenomena, will deep in this topic and its influence on politics, media and etcetera.

In the modern world it is prioritized task to understand other cultures and their affect on its people's identities in order to set connections in almost every fields of international relations. Acknowledging how massive language we speak affects on our thinking can let to reducing conflicts on the world arena by eliminating misunderstandings between politics and common people.

According to the general agreement among researchers, language as we know today originally appeared around 100 000-200 000 years BCE, but some believe in possible yearly forms of in-species communication with hand gestures and simple sounds. The first Homo sapiens migration, which occurred between 70,000–100,000 years BCE, eventually led to the settlement of different regions of the Eurasia continent, influencing the development of languages and cultural divisions. Such variety of regions each with unique environment involving animals, terrain

landshaft, average temperature and other geophysical factors ultimately had a significant impact on primal language genesis.

the other hand according to several ancient writers and travelers, there were African tribes that lived in crude communities and yet did not have any sign of verbal language. True or not, more recent studies and discovers shows us that there are more extraordinary ways to express thoughts and feelings. Like Whistled languages or Piraha language does, but these are exceptions and still are languages, even with unique features.

Language for us is the ultimate key weapon what differs us from other living beings. Other species also have an advanced vocal abilities like birds with their singular syrinx what lets them make complex sounds and sound signals. Whales also have sonar, complex evolutionary sound apparatus what serves them as organ to navigate in the depths of oceans. Both of these vocal organs are more complicated in their structure, but how come they didn't evolve a communication complex as human daily speech? There are tone of answers like vestigality or environmental inability

In order to proceed how language directly shapes our minds we need to break it down to the three fields: Cultural, communitive and linguistic. Let's examine them separately.

Cultural influence

Culture and Language are almost synonyms of each other. The question «Which started first: Language or Culture?» is still in discussion. Which is common both of aspects affect on human identity and we can see it by looking at some examples. In Chinese culture in separate regions there existed one tradition. According to its description, in the day before a marriage the parents display the bride's dowry in groom's house. A dowry traditionally

consisted from clothes, bedding, a bride's handicrafts and certainly, vegetables, mainly onions, celery and garlies. The consonance of words such as onion (in chinese «cong») and «smart» , garlic (in chinese «suan») and «count», celery (in chinese «qing») and «diligent» demonstrated to the groom's family that the bride is smart, diligent and gentle. Such linguistic specialty show us how structure and writing of language can have influence on tradition or even cause development of new one.

Additionally, folks who speak different languages percept same color dissimilar. Russians have a word for light blue(Голубой) and dark blue(синий) , meanwhile in English language there are no such words. English speakers can only describe them by using adjectives like

dark-blue or light-blue. This relates to the Sapir-Whorf hypothesis which states that language influence perception of natural colors. People grow and learn in their cultural environment, and by that cultural impact on thinking russians can detect and percept various shades of colors faster than Englishmans.

Such peculiarity not attached to blue color only. According to «Ericson Translations» “How Translating Colors Across Cultures Can Help You Make a Positive Impact” there are more such differences. I describe pair of them:

Red

In Western countries, red evokes excitement, danger, urgency, and love. When red is combined with green, the color scheme becomes festive—the traditional colors of Christmas.

Red is associated with purity in India (a country where brides traditionally wear red wedding dresses).

In Latin American countries, red can also have religious connotations when combined with white.

Red evokes danger and caution in the Middle East.

In China, red symbolizes luck and happiness (one reason it is used in Chinese restaurants in the U.S.). It is also the color of the Chinese New Year.

However, in former Eastern European Bloc countries, red can still evoke associations with communism.

Green

In Western countries, green is often related to the environment, progress, and luck. The color is safe and healthy, promoting growth and longevity.

However, green brings up negative connotations in Indonesia, where it is regarded as a forbidden color, representing exorcism and infidelity.

In China, green can also indicate infidelity, where the expression «wearing a green hat» means a man is being cheated on by his wife. (No self-respecting man wears a green hat in China.)

Green is the national color of Mexico, where it stands for independence and patriotism. In South America, however, green is the color of death.

The color also has strong associations with Islam, and green is currently used in several national flags as a symbol of that religion.

Linguistic influence

Language is the instrument to express our emotions and thoughts. People describe the world, phenomena, natural events and time by using

the tool called language. Then we share our experiences to other people around us, who speak the same language thereby understanding each other. Every word in the vocabulary of all languages around the world has its meaning, the meaning people give it to them.

Moreover, it's also a structure, grammar, and pronunciation what impacts on identities development. Besides common alphabet languages, there are also natural languages, which relies on visual perception rather than auditory perception. For example, Sign language. In addition we can emphasize the languages that use hieroglyphs or characters such as old Egyptian, Chinese, Japanese and etc.

The languages that primarily use characters, hieroglyphs and etcetera are specified as Logographic languages. It uses logograms, written or pictorial symbols intended to represent a whole word. Besides, No known writing system is totally logographic; all such systems have both logograms and symbols representing particular sounds or syllables. The question is, what impact such element has on people who speak it?

As example we can look at Chinese characters.

From all of great ancient cultures, Chinese is the one what managed to last to the modern days and yet maintain its writing system. On its yearliest stage of development Chinese writing fully consisted of hieroglyphes, which were half pictures and half symbols. Even now in majority of written symbols, as example, for depicting human, well, mountain or horse and especially when it comes to animal, we can see their primordial ideographic meaning.

Furthermore the pronunciation of the word also plays a big role in comprehension of the word. In Chinese vocabulary, the word «li» could have several meanings based on its pronunciation. The word pronounced in the second, third and fourth tone means «pear», «plum» and «chestnut fruits». For the foreign person who isn't used to define different intonations, would be quite difficult to comprehend the sentence «I eat li». Meanwhile for a Chinese person the sentence be very clear.

According to the research of the group of Chinese researchers working in the Californian University in Irvine, a human brain first analyzes an intonation of words in the right hemisphere and only after that the left hemisphere comprehend the word. Certainly, the person who adapted define variations of tones since the childhood has more developed right hemisphere. Specifically when the development includes hieroglyphic writing, which is principally differs from alphabetic one.

Every hieroglyph in Chinese language carries its very own meaning, thereby showing its image in one picture rather in whole word. When reading Chinese hieroglyphs comprehension of the meaning they represent comes holistically and whole. So when native speaker reads it they already understand the meaning, in comparison with those who need to read and comprehend all letters in the word to understand its meaning. This makes Chinese reading significantly way faster, that even «Chinese way to read the books» is actively practiced in foreign countries.

Summing up everything we said, the special structure of Chinese language greatly impacts on Chinese people, shaping the way they read and speak, therefore influencing on their identities. C

Communicative influence

Language is the main instrument of human communication, one of the most important factors in the survival of our primate ancestors and paramount act of human interaction. It directly relates to the transmission of information among people, so it's not rocket science that people better communicate with those who share the same language with them, because it's easier to convey an idea to the interlocutor in the familiar language.

Range of misunderstandings and complications will happen, if multicultural interlocutors set a conversation. According to the general research, there are around 3800 cultures around the world and each has its very own cultural-specific communication norms, which can be diverse in comparison with each other, depending on the society.

Like how it's not appropriate to ask weight or age of a woman in the most societies around the world, but in China such questions don't make such negative effect. In the Russian society, moreover, in the most countries of Post-Soviet Union it is inappropriate and best to avoid bringing up topics of LGBTQ, non-traditional religions or politics.

People also frequently use slangs and jargonisms in daily conversations to convey thoughts more effectively and simpler. Slang and jargonisms both have something in common: they are used in informal speech and are intended to convey certain feelings, thoughts, and emotions by attaching words in seemingly meaningless sentences from the perspective of literary language norms. However, from the perspective of everyday conversation, they give these words a brand-new meaning.

Additionally, they often can represent our belonging to a particular social group or class, besides assisting us to integrate into a social group, easing communication with its members and eventually reaching closeness and understanding within the group.

In conclusion, language is without a doubt a impactful aspect of our lives, influencing on our very personality and priorities, worldview and even color perception. People often believe that their culture and the very language they speak has no effect on their own personalities.

However, we found out that this isn't actually accurate opinion.

The Globalization eventually will lead to Cultural blending, meaning that multicultural people in newly formed diverse societies, actively encounter cultural dissimilarity. With is why it is important to tolerate and understand cultures around us, Not only to avoid misunderstandings and potential international conflicts but also for self-discovery and understanding the world.

REFERENCES

- 1 Балаев П.А., Коршунова Н.Е. Влияние языка на мышление человека // Языки культуры в современном мире. НО ПриЛ. Москва, 2022 С.139–141
- 2 Долганова Н.В. Роль языка в межкультурной коммуникации // Молодой ученый. 2019 №35 с.120–122
- Камбарова Д.М., Ким А.А. Влияние языка на мышление // International Journal of World Languages, 2023 Т.3 №5 – P.210
- 4 М. А. Zuev: The Influence of Language on Personality Development // -nka.ru/article/n/vliyanie-tivity: Evidence Across languages and Cognitive Domains Berlin: De Gruyter Mouton, 2013, P.321–340 Cyberleninka. [URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/vliyanie-yazyka-na-razvitiye-lichnosti,2005-p.233>]
- 5 Maria Vladimirovna Rubets: The Influence of the Chinese Language on the Thinking and Culture of Its Speakers // [Cyberleninka. URL: cyberleninka.ru/article/n/vliyanie-kitayskogo-yazyka-na-myshlenie-i-kulturu-ego-nositeley], 2012, P. 202
- 6 Boroditsky, Lera «How Language Shapes Thought». Scientific American, vol.304, №2, 2011, P.62–65
- 7 Whorf, Benjamin Lee. Language, Thought and Reality: Selected Writings of Benjamin Lee Whorf. Edited by John B. Carroll, MIT Press, 1956, P.56–59
- 8 Sapir, Edward. Language: An introduction to the Study of Speech. New York: Harcourt, Brace and Company, 1921, pp.90–95
- 9 Lakoff, George, and Johnson, Mark, Metaphors We live By. Chicago: University of Chicago Press, 1980, pp.123–130

СОДЕРЖАНИЕ
МАЗМҰНЫСекция 25
Русская филология
Орыс филологиясы

Алимсуренова А. А., Семенов М.	
Речевые особенности героев Мультфильма «фиксика»	3
Ахметова А. М., Жумажанова Ж.,	
Анимализмы во фразеологических оборотах	
русского и казахского языков	10
Валова М. В., Алипова А. А.	
Жанры сетевого общения	
(На примере речевого поведения подростков)	15
Валова М. В., Тайлакова Т. Ж.	
«Интернет-мем» как новое явление интернет-коммуникации	
в подростковой среде	22
Гусева Л. Ю., Кусаинова Д. Ж.	
Мир фей в «Фейных сказках» К. Д. Бальмонта: поэтика	
символизма и образ природы	28
Ерубасева А. Ж., Кенина А., Арманкызы А.	
Пословицы и поговорки в современном мире	32
Жабагинова Г. М., Султанова Т. А.	
«Фразеологизмы в речи школьников»	38
Жумат А. А., Айтасова Н. Н.	
Образ петербурга в романе «Преступление и наказание» и его роль	
в раскрытии идейного содержания произведения	44
Жусупбаева Н. К., Муратова М.	
Изучение русского языка в казахских классах с помощью	
искусственного интеллекта (ИИ)	49
Искандаров А., Дюсенбаев А. С.	
Билингвизм в казахских песнях и его влияние на молодежь	54
Кажкенов З., Тлеулина В., Е.	
Учимся с интересом: комиксы как инструмент	
изучения литературы в 6 классе	59
Сагумбаева А. А., Решетникова Е. Ю.	
Символика мечты и надежды в повести а.	
Грина «Алые паруса»	63
Сейтенов А., Тогайбаева А. Т.	
Фразеологизмы русского языка. Зооморфизмы	67
Сорочан А. Ю., Умарова Л. О., Оспанова Б. Б.,	
Влияние сми на нашу речь	72

Стрелков В. Е., Стрелков Я. Е., Никитина А. М.

Роль изобразительно – выразительных средств в раскрытии авторского замысла на примере рассказа А. П. Чехова «Мальчики» 78

Темиржанова С. Н., Искиндинова А.

Обавь в списокдеструктивная природа власти: анализ психологического распада личности в романах патрика зюскинда и ф.М. Достоевского.....83

Тубашева З., Шаяхметова А. Ш.«Только эта жизнь имеет цену, или образы подростков в русской и зарубежной литературе»
(По произведениям «Дневники Л. Н. Толстого»
И «Над пропастью во ржи» Дж. Д. Сэлинджера) 91

Секция 26

Актуальные проблемы казахского языкознания и
литературоведения
Қазақ тіл білімі мен әдебиеттанудың өзекті мәселелері**Акжанова А.**

Ыбырай алтынсарин шығармаларының тәрбиелік мәні.....99

Асимбаев А., Абигузина А. Б.

Жыр дүлдүлі – Иса акын

Зайниденова Ж. Ж., Асылбекова С. Т.	
Қазақ тіліндегі зоонимдердің этимологиялық ерекшеліктері	168
Қабылбекова А. М., Өмірзақ А.	
Қазақ тілінің цифрлық ортадағы қолданысы мен дамуы.....	172
Казез Г., Алимова А. К.	
Мәшһүр Жүсіп Көпеев шығармаларындағы афоризмдер	176
Канзелхан А., Сембай Б.	
Мәшһүр-Жүсіп Көпеев шығармасындағы – Едіге би	181
Кунгозина Д. К., Сәрсенбек Н., Аталикова К.,	
Абай қара сөздеріндегі адамгершілік қасиетінің	
Қазақ мәдениеті мен қоғамының дамуына әсері.....	185
Мақажанова М. Т., Балта О., Муратова. А.	
«Қазақ фразеологиясының қазіргі ғылыми парадигмалары».....	189
Нуркешова А. К., Амангелді Н.	
«Оқуға құштар мектеп» жобасы – тәрбиенің көзі	
(Бауыржан момышұлы «Ұшқан ұя» повесі бойынша).....	195
Сабденбекова Ж. А., Хален А. Б.	
Күрделі сөздер мен сөз тіркесінің зерттелу тарихы	
мен ғылыми көзқарастар	201
Сандат С.,Токошбекова Г. К.	
Абайдың шығармашылық мұрасындағы	
5 Санының танымдық мәні	207
Хамидолла Ф., Рахимова А. А.	
Абай даналығы, шығармашылығы,	
ұрпақ сабақтастығы	211

Секция 27

Дене шынықтыру мен спорттың өзекті мәселелері
Актуальные вопросы физической культуры и спорта

Атакан Д., Әділбек Б.	
О вопросах влияния массового спорта и физической культуры на	
развитие подростков.....	215
Бакиров Ж. М., Литвинова Н. Н.	
Изготовление спортивного уголка в моем доме	219
Мержуева М. М., Литвинова Н. Н.	
Нестандартное оборудование для занятий физическими	
упражнениями на занятиях физической культурой и в домашних	
условиях.....	225
Рахметолла Р., Танатар А., Кульмаганбетова Р. А.	
Қала мектептерінің үйірме сабақтарында ұлттық ат	
спорты ойындарын дамытудың жолдары.....	230

Секция 28
БАҚ даму тенденциялары және журналистикадағы жаңа
технологиялар
Тенденция развития СМИ и современные технологии в
журналистике

Қалдыбаева А. С, Айгужинова Д., Ризабек І.	
Әлеуметтік желілер жастардың жаңа бейнесі.....	239
Темиргалиева С. Е., Камза Р.	
Медиасауаттылық қағидалары	242
Темиргалинова А. Б., Жұмахан Д.	
Павлодар өңіріндегі балалар журналистика тарихы	
(Балалар радиосы үлгісінде)	247
Torekhan A.Ye., Imantayeva D.	
School mini-magazine	252
Қасқырбаева К.К., Хасенова А.	
Молодежные СМИ: основные функции	255

Секция 29

Философия, саясаттану және әлеуметтану ғылымдарының
өзекті мәселелері
Актуальные вопросы философии, политологии и социологии

Kairatova A. K., Kubekova M. K	
Epistemology of ai: Can artificial intelligence truly know?	262
Тульбас І., Уатхан К., Ахметова Б. Б.	
Құрақ көрпе және сырмақтың сыры немесе философиясы	268

Секция 30

Тәуелсіз Қазақстан жылдарындағы мәдени бірегейлік:
дәстүр мен инновация сабақтастығы
Культурная идентификация в годы Независимости
Казахстана: преемственность традиций и инноваций

Бахытбекқызы Ә., Аманжолов Ж. Ш.	
Дина Нұрпейісованың өмірі мен шығармашылығы.....	273
Болтабаева Ш., Акажанова Д., Досмагамбетова А. О.	
Нәрестелерге арналған «Ойна» ойыншықтарының ерекшелігі	280
Жаксыбаева Д. Б., Еркинова Ж. Т.	
Вопросы преемственности норм казахского обычного права	
и законодательной системы Республики Казахстан.....	287

Мусатаева А. С., Әлиакбар А. Б.	
Қазақ ою-өрнектерінің маңызы	291
Новосельцева Д. А., Бейсембаева А. Б.	
Влияние культурных и визуальных решений на восприятие рекламы	294
Партиякызы А., Жанарбекқызы Ж., Аляпарова Р. Т.	
Қазақ халқының дәстүрлеріндегі табиғат құбылыстарына Байланысты ас дайындау ерекшеліктері	298

Секция 31

**Шетел филологиясының, лингводидактиканың және
аударматанудың өзекті мәселелері
Актуальные вопросы иностранной филологии,
лингводидактики и переводоведения**

Аскарова С., Ғаббас Т., Ермакбаева Ж. К., Илқубаева Б. С.	
«AI және мобильді қосымшаларды қолдану арқылы ағылшын тілін үйрену: мектеп оқушыларына тиімді қолданбалар»	305
Амандос Б. Д., Адахан Ж. Е.	
Концепт «Семья» в американской и казахской картинах мира	308
Beisebayeva K. M., Daulbayeva K. M.	
The use of authentic media materials as a means of increasing motivation in foreign language teaching.....	314
Бек З. Н., Берекелі А. Ж.	
Успешные способы запоминания английских слов по типу восприятия школьников	321
Bek Z. N., Aidosbekuly Kh.	
Computer games as helpful Tools in learning english.....	326
Yessel'baev A. Zhalel U.	
Key Challenges in Foreign Philology and Language Teaching.....	332
Belgibayeva A., Zhaulybayeva A. B.	
The impact of social media on learning english among teenagers	336
Жексенбаева Ж. А., Утетжуова А. С.	
Жасанды интеллект арқылы ағылшын тілінде сөйлеу дағдыларын дамыту	338
Ильина А. Е., Морозова А. А.	
Коммуникативные стратегии убеждения в англоязычном политическом дискурсе	345
Каукенова А. Д.	
Issues of translation olzhas suleimenov's works for english speakers	342
Лущюк А. А.	
Blackout poetry в контексте актуальных вопросов переводоведения: креативный метод и его образовательный потенциал.	348

Мақанова А. К., Арантаева И. Н., Еркебулан А. Н.	
Создание словаря-справочника названий Семейно-родственных отношений для облегчения межкультурной коммуникации и точного перевода	358
Рагожникова С., Жайкбаева А. К.	
Влияние заимствованных слов на русский язык в контексте молодежного сленга	363
Санатканов А. Б., Акбердинова А. Қ.	
Влияние диалектизмов на современную английскую речь	369
Bek Z. N., Seit D. R., Brovikova A. I.	
Studying english through love is... gum wrappers Among chewing gum fans	373
Nurumova A., Seitmukhamet R., Daulbayeva K. M.	
Exploring Communicative Taboos: Kazakh vs. British Culture	378
Serik A., Zhumabekova S. B.	
«English and Kazakh literature. Harmony in poets' poetry».....	384
Серік М. С., Байзуллина А., Алимова А.	
5-Сынып оқушыларының ағылшын тілін үйренудегі жиі қолданудың артықшылықтары мен кемшіліктері.....	390
Serik M. S., Ramazanova S., Beisembayeva A.,	
Semantics of colors in anthroponomy based on Kazakh and English languages	395
Төрехан А. Е., Ерболатова Ж.	
Британдық ситкомдардың тілге әсері	400
Бакраденова И., Тулқубаева К. Б.,	
Развитие интеллектуальных способностей с помощью методов мнемотехники на уроках языковых дисциплин	406
Амирова А. А., Турганбекова Р. К., Гуринова А. А.	
Создание экспресс-гида по использованию техник креолизации текста в рекламе для бизнес-аккаунтов в инстаграм	410
Тусупова Г. М., Баянбек І. К.	
Қазақ, ағылшын және орыс фразеологизмдеріндегі 1-ден 10-ға дейінгі сандық компоненттерді салыстыру.....	414
Төрехан А. Е., Уахит С., Хамит С.	
Мәдениеттер арасындағы көпір	422
Файзула М. А., Ашимова М. Н.	
Секреты правильного овладения английским языком	427
Цуров А. Р., Укужанова Б. Е.	
Использование английского сленга в русскоязычной молодежной среде.	433
Ayaganova M. Zh., Shokparov I. A.	
Language and Worldview: How language and Culture Influence Thinking	440

**ТОРАЙҒЫРОВ УНИВЕРСИТЕТІНІҢ
65 ЖЫЛДЫҒЫНА АРНАЛҒАН
«XXV СӘТБАЕВ ОҚУЛАРЫ» АТТЫ
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ
КОНФЕРЕНЦИЯСЫНЫҢ
МАТЕРИАЛДАРЫ**

IVтом

Техникалық редактор З. Ж. Шокубаева

Корректор: Д. А. Кожас

Компьютерде беттеген: А. К. Мыржикова

Басуға 25.04.2025 ж.

Әріп түрі Times.

Пішім $25,9 \times 42 \frac{1}{4}$. Офсеттік қағаз.

Шартты баспа табағы 26,1. Таралымы 500 дана.

Тапсырыс № 4395

«Toraighyrov University» баспасы

«Торайғыров университеті» КЕАҚ

140008, Павлодар қ., Ломов к., 64.